

**«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ – 2006**

АСАД ДИЛМУРОД

***ПАҲЛАВОН
МУҲАММАД***

Роман

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2006

Асад Дилмурод.

Паҳлавон Муҳаммад: Роман. – Т.: «Шарқ», 2006. – 432 б.

Хурматли муштарийлар!

Кўлингиздаги романда Паҳлавони олам унвони билан шуҳрат қозонган, Амир Алишер Навоий билан Султон Хусайн Бойқаронинг қиёматлик дўсти – кўнгил маҳрами бўлган, Алишер Навоий «Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад» қасида-рисоласида азҳари минашшамс – қуёшдек нур сочувчи зот, шамсул-миллат – миллат қуёши деб таърифлаган Паҳлавон Муҳаммад Абусаид сиймоси, ботиний ва зохирий дунёси ўз ифодасини топган. Роман композицияси ва сюжети ўткир психологик кураш ва кескин тўқнашувлар ҳамда зиддиятлар асосига қурилган. Яъни, фақат кураш эмас, илму хикмат майдонида ҳам кифти ер кўрмаган Паҳлавон Муҳаммад ХҲ аср Ҳиротига хос мураккаб ижтимоий муҳитда, нур ва зулмат, вафо ва хиёнат ёнма-ён яшаган, тожу тахт учун қонли низолар авжига чиққан шароитда мунгазам ўзини англаш, маънавий ва жисмоний қомилликка эришиш учун интильгани, руҳий қийноқлар исқанжасида букилмагани, адолат ва ориятга қўксини қалқон қилиб, жўмардлик, ҳалимлик, садоқат ва улуспарварлик рукнларига содиқ қолгани батафсил тасвирланган.

ББК. 84(5Ў)6

МУҚАДДИМА

Баҳор Унсияга одатдагидан эрта келган: аллақачон дов-дарахтлар япроқ ёзган, атргуллар, раъно-наргислар барқ уриб очилган, жамбилу райхонлар бўлиқлашган, сокин хиёбонларда товуслару жайронлар куёшда тоблана-тоблана анжуман қилар эдилар...

Чорбоғ ўртасида тушган, деворларидан тортиб гумбазларига қадар турфаранг кошинлар зарбланган кўшк айвонида, қалин-юпка жилдлар терилган миз ёнида тиззалаган Амир Алишер ҳалидан бери ўйга чўмганча мўъжиза саналмиш ушбу манзарадан нигоҳ узмас эди.

Ниҳоят у бир ҳорғинлик туйди, рўпарасида турган китобни секин ёпди-да, имиллаб зинапоядан тушди, кўшк қарийб бор бўй-басти билан акс этган сарховузга яқинлашганда нечундир ичи тошди ва бўғзига талх нарса тикилди.

Ахир, бу даргоҳга Хиротнинг не-не улуғ сиймолари пой-қадами тегмаган, хайхотки, алардан кўпчилиги бу кунда кўчу кўронларини ортиб, омонат дунёдан боқий дунёга кўчиб ўтмишлар!..

Айниқса, тўрт йилча бурун ота ўрнида отаси бўлган орифи маоний Сайид Ҳасан Ардашер, бултур эса оғир-енгил кунда орқадоши бўлган ҳамидуш-шуаро Абдурахмон Жомий билан тоабад видолашганини эсласа, юрак-бағри ўртанади-да, дунё тор ва коронғи кўринади кўзига...

Амир Алишер хаёлдан бўшамай сарховуздан узоқлашди, гумбазлар узра учаётган қушлар вижирлашига қулоқ тутиб, чорбоғ тўрига юрди, бир неча қадам босар-босмас ортидан Шайх Бахлул товуш берди, Неъматобод даҳасидан чопар келганини билиб негадир ғашлиги ортди. Бедовини йўл бўйи чоптириб келгани сезилиб турган, рангида ранг қолмай хансираётган, нуқул нигоҳини олиб қочаётган чопарга тикилди-да:

— Хожанг аҳволи нечук? — деди ошиқиб.

— Хасталик қийнабдур хожамни, Ҳазрат, ... деди у андиша ила аранг гулдираб.

Хайхот! Кечадан бери безовта бўлиб, қовоғи пайдарпай учаётган эди-я!..

Амир Алишер зудлик билан Шайх Бахлулни кўли энгил ҳакиму ҳозик Мавлоно Абдулхай билан Мавлоно Нуриддинга жўнатди, кейин ўзи еру кўкка сифмай қолди. Асрни ўқигандан кейин бир жойда қўним тополмай Пахлавони олам қошига жўнамоқчи бўлди, Шайх Бахлул шоша-пиша бедови айил-пуштанини тортаётганда дарвозадан бошларини эгиб ҳалиги табиблар киришди, улар қиёфасини қоплаган кўлагадан барисини англади ва «ох» дея гандираклаб йикилаёди...

«Хайхот, қиёматлик ҳабибим, дийдор махшарда қолдиму? Сиздек кўнглим махрамики йўқ, тирикликда не маъною не маза, маним туфроқ босиб афтодаҳол юргандин не фойда? Эмди фақир етим, сарвари олам етим, бутун Хуросон, жумлаи жаҳон етим! Қайдин излармиз, қайдин сўроқлармиз сизни, фано даштидинму ёки бақо гулшанидин? Заминау замонни ишқу вафо нури билан чароғон қилган муборак кўзларингиз туфроққа тўлмасдин аввал мужда етказгайсиз, хей баҳодир оғам!..»

Қизғимтир қум тўшалган хиёбон ўртасида, шохлари ўзаро чирмашган дарахтлар остида туриб қолган Амир Алишер тутай-тутай ёнади, гоҳо беҳолу беун сўйланади, харгиз ўзларини айбдор сезаётган Мавлоно Абдулхай билан Мавлоно Нуриддинга нимадир дегиси келади, аммо муз қотган каби тили айланмас, ачишаётган кўкси қалқиб-қалқиб тушар, ажинли ёноқларидан шивалаб шўртак ёш думалар эди.

Амир Алишер ушбу дамда Султон Ҳусайн Бойқаро не кўйга тушганини тасаввур қилди ва бағри бадтар қиймаланди. Ахир, ақл бовар қилмас жудолик аввало юрт эгасига тегишли, шундай экан, ҳозир шох ёнида туриши, унга ҳамдард ва ҳамнафас бўлиши керак.

Пашша учса эшитиладиган сокин саломхонага кирган дамда Амир Алишер ичида гўё нимадир қайтадан чирс этиб синди. Хуросон ҳукмдори мунаққаш тахтда эмас, шундоқ пойгакдаги курсида омонат ўтирар, кўп балоларни кўрган боши хам, барваста қадди-қомати аста-секин силкинар, қалин мужгонлари жикка ҳўл эди.

— Алишер, икки кутби олам доғи-алами ҳамон кўкайимизда муқим эрди, — ярадор қарчиғайдек чарх урди хоқон. — Бошимизда яна бу улкан мусибат! Эвоҳ, ани кўтаришга сабру бардошимиз етгайму?

Амир Алишер чурқ этолмади, ҳали бўсағада кўриниш берганда қаеридадир кўзғалган ногахоний санчик симиллабгина бутун вужудига ёйилди, кўнглидан эса, сабру бардош чикора, бу озору бу армон остида тоғ ҳам янчилиб адо бўлғай, хоқоним, деган алам-ангиз мулоҳаза кечди.

— Паҳлавони олам биз билан қирқ йилча бордикелди қилмиш, ҳар доим иссиқ-совуғимизга чидаб, номус-оримизга кўксини оғринмай қалқон айламиш, иззатини жойига қўймоқ керак.

Қароргоҳ тугур оламга сифмай бораётган Султон Хусайн Амир Алишер дилидагини топиб айтганди; шоири даврон бўғзига тикилаётган йиғини аранг босиб маъкул маъносида бош ирғади.

Қисқа жимликдан кейин улар жаноза вақти ва тартибини кенгашиб олишди, яъни майитни эртаси куни, пайшанбада, пешин намози пайти чиқарадиган бўлишди. Сўнг аркони давлат билан бирга ошиғич Неъматобод сари йўл тортишди.

Ана, кунботиш томонда, мевали-мевасиз дарахтлар куршовида қад ростлаган гиштин иморат қайси бандага кадрдон эмас, бинобарин, йил-ўн икки ой кимларни бағрига чорламагану кимлар суҳбатига гувоҳ ўтмаган. Энди у ҳувиллаб қолмиш, қайси бир хонасида эса шоҳу гадо кўнглини бирдек овлаб яшаган Паҳлавон Муҳаммад Абу-саид қилт этмасдан осуда ётади. Қони қочиб сўлғинлашган бетида биргина маъно зуҳур: «Биродарлар, чарчадим, ҳордиқ тилармен!» Наҳотки пири майдоний сирасрорга тўла умрини шу кесатиф билан яқунлаган бўлса? Ҳарҳолда у етишган саодат ҳар кимга ҳам насиб этавермайди-ку!

Бўлмага тутдек тўкилиб кирган Султон Хусайн билан Амир Алишер бир неча қават бахмал кўрпачада беташвиш ва безабон чўзилган Паҳлавон ёнида жимгина чўккалашди. Нотинч тепаётган юраклари беун нола чекарди: «Ҳей, дўсти кадрдон, қошингизга юкуниб келдик, тура қолмайсизму!?» Кошки Паҳлавони олам би-

рон-бир сасни эшитса, кошки абадийлик уйку юкидан киприкларини озод этолса!?

Бутун Ҳирот ва бутун Неъматобод аҳли тонгни бедор қаршилади, хосу авом қатори Султон Ҳусайн билан Амир Алишер ҳам бир сония мижжа қокмади, субҳидам гира-ширасидан бошлаб улар така бўсағасида бел боғлаб, қўл қовуштириб туришди.

Қай маҳалдир Амир Алишер мотамсаро бек-тўралар, ўйга чўмган аллома-ашрофлар, бағри хун куштигирлар, ёқаси вайрон гадо-қаландарлар, аламнок ошиқ-мажнунлар, маҳзун нигоҳли хунарманд-зироатчиларни зимдан кузатиб ногоҳ Аҳмад Пирийни эслади. Қачондир бутун Хуросонни остин-устин қилган ўғлон Паҳлавони олам жанозасида иштирок этолмай қайлардадир сарсону саргардон юргани ўкинчли эди. Сўнг Амир Алишер жамоа орасида маъюсона тарзда соме турган, шунинг билан бирга, бутун қадди-бастидан шижоат ёғилаётган Дарвеш Муҳаммадни кўриб сал енгил тортди.

Жанозага фақат доруссалтана эмас, чор-атрофдаги барча шаҳару кенту овул фуқаролари ҳам кўчиб келишди, жамийки уламо-руҳонийлар ҳозир у нозир бўлишди. Издиҳом шу қадар тирбанд эдики, ҳатто игна ташласа ерга тушмасди. Шариат такозо этадиган жамийки расм-русум бекаму кўст ижро этилди, бинобарин, етти иқлимга довруғи ёйилган Паҳлавони оламга олис сафар олди-дан теккани атиги тўрт газ мато бўлди. Ниҳоят вақти етиб Султон Ҳусайн билан Амир Алишер тобутнинг олд қисмини елкаларига олишди.

— Борар жойингиз жаннат бўлсин, э, оға!

— Биздин рози бўлиб кетгайсиз, э, қадрдон!..

Оппок сурф билан ўралган тобут кўчага сиғиб-сиғмаётган издиҳом ўртасида оҳиста лопиллаб боради, йиғи-сиғи ва оҳ-воҳлар бир тинса, бир кучаяди. Кўҳна дунёнинг кўпдан-кўп аччиқ-чучугига гувоҳ ўтган, қишу ёз қанчадан-қанча қари-қартанг, етим-есиру бева-бечора бошпанасига айланган така эса кимлигини англашиб-англамай кетаётган соҳиби ортидан товушсиз бўзлаб қолгандек!..

Тез орада сукунат мамлакатада мўъжазгина тупроқтепа пайдо бўлди.

Етти пушти маълуму машҳур куштигир ўтган, майдонда ор талашиб тўймаган, тўксонни қоралаганига қара-

май қадди тик, хануз маърака-ҳашам ва давраларда баковуллик қилиб ўзини совутадиған Содик полвон овозини баралла қўйиб сўради:

— Эй, мардум, Пахлавон қандоғ одам эрди?

Ўша заҳоти жўровоз хитоблар янгради:

— Яхшилик ила жўмардликни касб қилғон эрди!

— Хокисорлик ила ҳалимликни ҳам!..

— Мўрчага-да зиёни тегмаптур!

— Илоё гўри нурга тўлсин!..

— Пахлавон миллатимиз қуёши эрди, — қиска жимликдан фойдаланган Амир Алишер ҳалидан бери миясини банд қилган фикрни айтишга жазм этди. — Жаҳолат қиличига кўкси қалқон, шоҳу гадога ҳам, хосу авомга жам жони тасаддук! Айтган ҳар сўзи, босган ҳар қадами тоабат ибрат!..

Сукунат мамлақатида ҳеч қачон кўрилмаган зил осудалик чўқди.

Ёруғ дунё зийнатиға иккиланмай қўл силтаган, алҳол ўзи чарх уйига зийнат бўлган Пахлавони оламдек зотни қаъриға тортган қабр гўё қилмишидан хижолат чекиб мунғаймиш!..

Жамоа ихотасида турган Султон Ҳусайн билан Амир Алишер эса хилват ва зимзиё гўшада кўнгиллари маҳрами тоабат хоки туроб бўлиб қолаётганини ичларига сидиролмай афсус устига афсус чекишар, чорасиз дардларига чора излашар эди.

Чиндан ҳам Пахлавони олам дийдорисиз энди Хурсон замини жабрдийда, энди Хирот ғамзада, энди сарой машварат-мажлислари ва базму жамшидлари бефайз, энди сўз мулки ғариб, илму урфон рукнлари пароканда, харбу зарб майдони мискин! Энди ким қовуштиради шунқорлар бошини, энди Али Рустойиға ўхшаган зўрлар Хурсон устига от қўйиб келганда ким қайириб қўяди улар шохини!?

Тоабат Пахлавони олам охирати обод бўлишини тилаган қадрдон ёру ошналар жанозадан кейин анчагача тақя бўсағасидан қадам узишмади. Марҳум даргоҳида Султон Ҳусайн билан Амир Алишер уч кунгача оёқда тип-тикка туришди ва келиб-кетувчилар дуойи фотиҳасини олишди. Сўнг, еттига қадар узлуксиз, йигирма ва қирққа қадар ҳар пайшанба қанда қилмай хизматда бўлишди. Жамийки каттаю кичик маърақани Дарвеш Му-

хаммад билан биргаликда ўтказишди, сарф-харажатда қисинишмади: кўша-кўша сўқим сўйдиришди, азим ошлар тортишиб, қайта-қайта хатми қуръон ўқитишди.

Ҳар эрта саройда Паҳлавони олам ўрни бўш турганини кўрганда Султон Ҳусайннинг ҳам, Амир Алишернинг ҳам юрак-бағри пора-пора бўлади. Бора-бора англашдики, сийналарида Паҳлавони олам қолдирган жарохат бир умр тузалмайди. Жудолик кунидан узоклашмоқ душвор! Ва ора олислагани сари ўзларини бемордек нотавон сезишади, ичларида ғалаён қўпиб, недир армон жисму жонларини бадтар ўртайди.

— Дунё бири кам эрди, Паҳлавонсиз иккиси кам!..

Қайси бир лаҳзада бу фикрни Амир Алишер айтди, бу фикрни Султон Ҳусайн маъқуллади, сўнг улар хос мулозимлар кузатувида Неъматобод мазористони сари елишди. Ҳаргиз тупроғи совумаган мўъжаз қабр хокони мансур билан шоири давронни жимгина қаршилади. Қабр қошида, йўқ, Паҳлавони олам қошида тиз чўкишди. Кошки баходир бошини кутариб бир қараса, кошки ҳамон айрилиқ азобини тортаётган икки кўнгил махрами фиғонини эшитса!? Арзу хол ҳам, баҳсу мунозара ҳам ботиний кечди. Сўнг бедовлари жиловини бўш қўйганча ортга қайтишди, мабодо сукунат мамлакатада юракларидан бир парча-бир парча узилиб қолган бўлса не ажаб!?

Султон Ҳусайн билан хайр-хўш қилган Амир Алишер мана энди Унсиядаги хонаи хосида, бахмал ёпилган миз ёнида ўзидан ўтганини ўзи билиб паришон ўтирибди. Бир қумсаш ўртайди бағрини! Ўткинчи дунё ҳеч кимга вафо қилмаслигини ўйлаб астагини оҳ чекади ва шу асно тасавурида чинордан қолишмайдиган қадду қомат, кўркам сокол ярашган хушбичим рафтор, тик боқувчи йирик-йирик кўзлар жонланади.

Амир Алишер кўпдан бери шуаро ва фузало орасида шуҳрат топган «Мажолисун-нафоис» тазкираси тўртинчи фаслини Паҳлавони олам зикри билан бошлаганини эслаб кўнгли бир хил ёришди. Сўнг бир дам хаёлдан бўшамай патқаламни қоғоз узра бафуржа юргиза бошлади, патқалам кўнглида борини бу қадар равон, бу қадар ихлос билан баён қилаётганидан хайратланди. Иншооллох, эрта-индин орзуси ушалиб, «Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад» рисоласига нуқта чекса керак...

БИРИНЧИ БЎЛИМ

**ФАЛАК
ГАРДИШИ**

Биринчи боб

БУЗРУКВОР

Думи кесилган човкар кора кўпикка ботган...

Лекин Паҳлавон жониворни аямай қичаб ҳайдар, саррисига аччиқ билан устма-уст камчи босар, «Чух, падарингга қусур!» дея ҳайқирганда гўё бўғзидан олов отилиб чиқар эди. Баҳор охирлари бўлиб тепадан қуёш тандирдек қиздира бошлаган, поёнсиз чўл жазирама билан тўйинган сароб комида эди. Жазирама кучайгани сари шундоқ ҳам толиққан бедов қадам олишлари сусайиб қолди. Энди Паҳлавон ҳар қанча қичагани билан у деярли чопмас, шунчаки лўкиллаб борар, ҳар замонда пишқириб зорли кишнар эди.

Устига устак бир неча кун муқаддам кўтарилган даҳшатли довул йўлни тамом қўмиб юборган, қум барханлари ва тўқайзорларни оралаб юриш бориб турган азоб эди. Бу азобни енгиб ўтиш дўзахга тушиб чиқиш билан баробар эканлигини Паҳлавон Машҳадни тарк этган кунинёқ англаган, бозордан от ўрнига туя харид қилмаганига пушаймон эди. Ҳарқалай туя чўл ёки даштда ўзини эмин-эркин тутади, чарчоқ ҳам, чўллаш ҳам унга писанд эмас. Ана шуни нега вақтида ўйламади экан?

Қуёш ботар палласида Паҳлавон кутган кўргилик рўй берди: сал кам икки кундан бери тинмай елиб човлаб қолган човкар ниҳоят мункиб йиқилди. Фойибдан гоҳ Алишербек, гоҳ падари бузруквори Паҳлавон Абу-саид билан сўйлашиб келаётган Паҳлавон эгар устидан учиб кетди. Оғзи қумга тўлди, ҳатто қўзларини ҳам чанг-ғубор қоплади. Оч қашқирлар ва қоплонлар макони бўлган дала-даштда ёлғиз ва уловсиз холи забун бўлса керак. Оёқларини узатганча инқиллаб жон бераётган бедов қошида бир муддат афсус-надомат билан

тургандан кейин Худоба таваккал қилиб пой-пиёда йўл торти.

Чор-атрофни зил-замбил жимлик қамраган... Паҳлавон шу жимликка кулоқ тутганча гоҳ тез, гоҳ секин одимлар, ич-ичидан тошиб келаётган хўрсиник бўғзини ачиштирар эди. Ҳар замонда тепадан арғамчи солиб ўтаётган турналар «қурей-қурей»си, бутокларда кўнган бўзтўрғайлар «вижир-вижири»дан хаёли бўлинади, шунда у хиёл енгил тортади, ғайратига ғайрат қўшилиб жадал олға босади. Қанчадир юргандан кейин хуш-хаёли тағин тақдир ғавғолари сари оғади, ахир, ҳеч ақли етмаски, ёруғ дунёга не учун келгану нечун ҳамиша кўними йўқ — бир манзил билан иккинчи манзил орасида сарсону саргардон!?

Ногоҳ кулоқлари остида валинеъматини Паҳлавон Абу-саид айтган бир ҳикмат жаранглади: «Ўғлим, бир тарози борки, унда тан эмас, ақлу идрок тортилу!» Қадрдони шундай дея сукутга толган, қандай тарози устида сўз бораётгани хусусида оғиз очмаган эди. Бу билан ўша нарса нима эканини ўзинг билиб олгин демоқчи бўлувди чамаси. Отаси катта ишонч билдирганини кейинроқ англади ва кўнгли миннатдорлик хисси билан тўлди. Баъзан ўша тарозида жаҳолат юкини ҳам тортиб туриш керакдир, деб кўярди ўзича кинояли кулиб. Ўсмирлик ёшига етганда зоти-зуриёди тақдири ўзи ўйлагандан кўра мураккаблигини билиб, борлиги алғов-далғов бўлиб кетгани-чи!. Ҳайҳот! Олис мозий билан боғланган кечмишида чучукдан кўра аччиқ, хузур-ҳаловатдан кўра уқубат, тўқликдан кўра очлик, рўшноликдан кўра залолат мўлроқ эди, мўлроқ!. Афсус! Буларни қайси тарозига солиш керак, Халлоқи олам!?

Куёш тиккадан ўт пуркай бошлаганда томоғи қақраб, ичакларини нимадир таталай бошлади. Яна чатоғи осмону фалакни тўда-тўда булут коплаган, олисда чўккилар қовоқ солиб турар, машрик билан мағрибни бирлаштирган ола-байдоқ чизиқлар тобора йўғонлашар эди. Ҳартугур ёмғирдан умидвор бўлди. Аммо кўп ўтмай бутун борлик тўфон ичида қолди. Офат гўё куёшни ҳам ютиб юборгани, тонг отгани, оқшом тушганини билолмай, ахийри кўкқисдан тойиб чалқанча йиқилди, ҳарчанд тиришмасин оғирлашиб қолган гавдасини кўтариб ололмади ва аста-секин шуурини зулмат пардаси чулғади. Сўнг

қачондир чатнаб тарс-тарс ёрилган лабларига ногоҳ нимадир юмшоқ-юмшоқ тегди, ҳаял ўтмай ўша нарса бўғзини, йўқ, бутун борлигини куйдираётган оловни босгандек бўлди. Қандайин мўъжиза рўй берганини англаб-англолмай секин киприкларини кўтарди.

Қарасаки, бўғзигача қумга кўмилган!..

Ажабо, шундоқ рўпарасида калта кимхоб камзул, ялтироқ матодан тикилган шалвар кийган, сиёхранг рўмол ўраган тик қоматли хушрўй қиз жилмайиб турар, шахло кўзларини чакнатганча мўъжазгина меш оғзини боғлар эди. Ростини, бадтар гангиб-бўзариб қолди, ахир, тўфон остида қолган чўлда шундай фариштани учратиш тушига кирибдими дейсиз. Тангри таоло муруввати билан кўқдан тушгандек! Яна... чавандозга ўхшайди. Нарироқда сувлик чайнаб депсинаётган от шуники бўлса керак. Чап томонни тўсган баҳайбат бархан ортидан тижорат карвони ўтаётир чамаси, сон-саноксиз кўнғироқлар овози эшитилмоқда...

Ҳали чанқоғи босилмагани, лекин нотаниш қиздан сув сўрашга тортинди, беихтиёр тамшаниб олгач, машқ пайтларида падари ўргатганидек, бор кучини бир нуқтада жамлаб бир-икки силтанди, сўнг оғир юқдан халос бўлган гавдасини ростлади-да, ҳамон сўз қотмай мешни эгар қошига илаётган қизга зимдан қаради. Илкис нигоҳи билан нигоҳи тўқнашди ва ғалати орзиқаётган дилида нимадир учқун берди, ҳайҳотки, тилига бир калима келмас, нуқул гуноҳкорона жовдирар, хазина топган каби ичида мамнун эди.

— Кимсиз? — деди у ниҳоят, юрак ютиб.

— Мени Зулфизар дерлар, — хиёл ийманиб жавоб қилди қиз.

— Зулфизар!? — завқланди Пахлавон. — Учратмаганмен бунақа исмни!

— Отам қўйғонлар! — деди Зулфизар ёноқлари лолдек товланиб.

— Отангиз шоирму ёки файласуф?

— Тижорат ахлидин... Орада чавандозлик билан машғул бўлурлар.

— Ҳимм... Шундоқму? Фаҳмимча, сиз ҳам отга ишқибоз экансиз.

Зулфизар жавоб қилмай нигоҳини яширди...

— Ақлга сиғмас, фақирни қандоғ топдингиз? — Пахлавон энди ўзини анча тутиб олганди. — Тўфон қачон бошлангану қачон тинган, билмасмен!..

Энди Зулфизар очилиб кулди, куларкан, тубсиз қароқлари, бодом қовоқлари ва юпқа лабларида бир ингичка нозланиш ифодаланди, аллабир илтифот билан ўғринча боққанда яна Пахлавон дилини нимадир ёритиб ўтди.

Нихоят Зулфизар сарвдек келишган қадди-коматини чакқонлик билан қат-қат юмшоқ мато қопланган эгарга олди, «Карвондин ортда қолманг!» — деб яна бир нигоҳ отди-ю, кўкка ирғишлаб кишнаётган бедови сағрисиға қамчи урди. Аммо тезда жиловни тортиб орқага қайтди, эгар қошидан мешни олиб, бўшашиб турган йигит пойига улоқтирди-да, шамол каби елиб кетди.

Дарҳол Пахлавон мешга ёпишди, бир муддат ютоқиб сув ичгандан кейин анча дармонга кирган оёқларини аста-секин босиб йўл тортди, тобора узоқлашаётган карвонга етиб олиши учун куйиб-пишиб жадалроқ юришиға тўғри келди. Карвон пешида лўкиллаб бораётган қўш ўрқачли нортуяда савлат тўкиб ўтирган, кўркам соқолиға яккам-дуккам оқ оралаган сарбонни Зулфизарнинг отасиға ўхшатди. Дарҳақиқат Зулфизар бедовини гоҳ у ён-гоҳ бу ёнда чоптириб сарбон билан суҳбатлашар, гоҳо недир масала устида тортишиб қолар, бир кулса, бир чимириллар эди. Ҳирот сари беҳисоб қимматбаҳо мол-дунё ортиб кетаётган карвонда қизи тушгурнинг алоҳида мавқеи борлиғи, ҳар кимға сўзини ўтказа олиши, оғир-енгилда бирдек қойимлиғи англашилар эди.

Сираси чавандозлик ҳадисини пухта эгаллаган Зулфизар аллақачон йигит карвон сафида келаётганини, ўзига тез-тез муштоқлик билан назар солаётганини сезган эди. Қиз кўзлари чакнаб, ёноқлари лов-лов ёниб уни зимдан кузатар, нигоҳи билан нигоҳи тўқнашганда энти-киб кўяр, юмшоқ табассум ҳадя қилар эди.

Қиз бемалол, бегонасирамай, эмин-эркин жилмайиши Пахлавон руҳиға қанот бағишларди, чиндан ҳам, беадад чарчоқ туйса-да, қаёққадир учишға шай эди, шай! Кейин эса ногоҳ қайғуга ботди, ахир, айрилиқ онлари якинлиғи билиниб қолди-да. «Қайдин сўроқлай сени, Зулфизар?» Ушбу саволни айтиш учун қулай фурсат тополмади, дарифки, ушбу савол бўғзида қолиб кетди.

Хирот сари шопилмай бораётган карвон узоклаша-узоклаша кўздан йўқолганда Пахлавон бир томони ўнгири, бир томони дарахтзор тепаликда хайкалдек қотиб турар, ич-ичидан бир хўрсиник тошиб чиқар, мияси бир бурчиди: «Хей, малак, фақирни тобе айламак учун ажал домидин халос этибсен-да!?» — деган ўй чарх урар эди.

Пахлавон тепаликдан эниб шимол сари бурилди. Искалжа тоғига яқин бу жойларда ўсмирлик даври кечганди. Эҳ-е, даралар ва тўқайзорларда падари билан не-не саргузаштларни бошидан кечирмаган! Мана бу жарликда жайра, тулки, ҳатто бўрига тузоқ қўйганлари... Бир куз ўртаси овдан қайтишаётганда тиззасидан яраланиб кутуриб кетган айиқ билан олишгани... ҳали-хамон эсида. Не омадки, энг қалтис, энг хатарли дамларда отаси ҳамиша ёнида бўлар, муқаррар мағлубиятдан асраб қолар, ҳар гал бир ўғит билан кўнглини кўтарар эди.

Гўдаклигида, бешикни тарк этиб, атак-чечак юра бошлаганда падари бир неча ой онасидан ажратиб олган, тоққа олиб кетган, зах-нам сирқиб турадиган ним қоронғи ғорда узлуксиз кийик ва каклик гўшти билан бокқан экан, ҳатто айиқ ва бўри қони билан омухта қилинган илон мойида йўлбарс юрагини ковуриб берганини айтгани ҳам эсида...

Пахлавон оч-наҳор тун бўйи йўл босди, тонг-азонда кўкка ўрлаётган қуюқ тутунни ва қир этагида тутдек тўкилиб-сочилиб ётган вайронани кўрди. Хайҳот! Бу не кўргилик? Юрак-бағри қиймаланган кўйи кўзларини юмиб-очди. Худо ҳақи кўзлари сира алдаётгани йўқ: қачондир падари куштигирлар жамоаси бошини ковуштириб қурдирган кишлок — Полвонота кули кўкка совурилмиш! Дўсти қадрдони Пахлавон Муҳаммад Молоний хатида битилган хабарлар бари ростга ўхшайди. Харобалар ичра бир зоғ йўқлигига қараганда барча чиндан ҳам қайгадир бадарға бўлган, лекин қайга? Наҳотки валинеъматини ҳам ёру биродарлари қатори қишлоғидан ихрож қилинмиш? Қачондир ёт ўлкаларда хору зорликда умр кечирганлари кам эдими, Халлоқи олам!?

Пахлавон ақл бовар қилмас кўргилик ёлғон бўлиб чиқишини сўраб Тангри таолога ёлборди, «Э-э, бузруквор, Султон Абусаид билан нимани талашдингиз?» — дея ғудранар экан, бир алами минг бўлди. Қуёш бот-

гунга қадар чорасиз бўзлай-бўзлай теварак-атрофда тен-тираб юрди, бирон тирик жонни учратмагач, хуфтонда қишлоқни тарк этди. Ёноқларини кўзёшлари юваётганини сезиб-сезмай тун бўйи йўл босди, тонг-азонда Хиротнинг Ироқ дарвозаси рўпарасида жовдираб турарди. Дарвоза қўш қаноти аллақачон очилган, катта-кичик карвонлар кириб-чикиб турар, қўриқчи сарбозлар шубҳали туюлган кишиларни сўроққа тутиб ичкарига йўлатишмас, ҳатто баъзиларни хибсга олишар эди. Сокол-мурти ўсган, кийими қора-қурага ботган Паҳлавонни ҳам тутқун қилишларига сал қолди. Яхши ҳамки танимай, хуржунини наридан-бери тинтиб, ниҳоят ўтказиб юборишди.

Тахминан ярим соатдан кейин Паҳлавон гирд-теварани мўру малахдек одам ўраган кенгина майдонга яқинлашди. Шовқин-сурондан қулоғи батангга келиб илгарига ўтди ва ҳалқа солиб айланаётган кимсани кўрди. Афту ангорига қараганда у хуросонликка ўхшамасди: ҳиндий ёки эроний! Ҳар замонда у орангда зўринг борми деган каби муштларини дўлғаганча пишкириб қўяр, тошни тешгудек ўткир нигоҳидан ўт сачратар эди. Аттангки, талабгор топилмади. Недир фашлик туйган Паҳлавон майдондан узоклашди ва ўйдим-чуқур жин кўчага бурилди, ён-верига аланглай-аланглай лойсувоқ томида ўт-ўлан кўқарган, биқинида омонат дарча ўрнатилган уй олдида тўхтади. Хиёл иккиланиб зулфинни шиқирлатди, ҳеч ким товуш бермагач, таваккал бўсагадан ҳатлади. Айвон бўйлаб икки-уч қадам ташлаган чоғда ҳовли этагидан ихчамгина сокол қўйган, йирик-йирик кўзлари тик боқувчи, ҳар елкасида бир одам бемалол қўнадиган йигит келаверди.

— Жоним садаға, Муҳаммад Молоний, ўзингмусен? — деди Паҳлавон, ҳаяжонли товушда. — Ох, сени топмасам... бўғилиб ўлардим!

Ошналар чехраларида қувончу ҳасрат ифодаланган қўйи бир-бирлари сари талпиниб астойдил қучоқлашдилар ва елкалари титрана-титрана бир муддат жим қолдилар.

— Паҳлавон, жигарим, қишлоғингда бўлдингму? — ниҳоят сўради Муҳаммад Молоний, супада чўкиб юзларига баравар фотиҳа тортганларидан сўнг. — Чархдин қўлингни ювиб қўлтиғинга артгандурсен!?

... Бўлдим! — юраги тўкилгудек алфозда хўрсинди Пахлавон. — Чархдин Худо хаки хурсанд эмасмен! Афсус! Кўп афсус! Биз билган теракларни ким кесди экан, ким!?

— Пешонада бори бўлаётир, оғам. Илож қанча!..

— Очиқроқ сўйла-чи! Не гуноҳ ўтиштур Полвонота ахлидин?

Муҳаммад Молоний авзойи ўзгариб сукут сақлади.

— Сўйлаш осонмас-да... Шу сабаб мактубимда барисини битмаган эрдим, — деди у ниҳоят, надоматли оҳангда. — Шомақсуд полвонни танийсен. Бир йигитга қизи Зарифани унаштирган эркан. Тўй арафасида хос мулозим Кичан мерган шўрликни обқочган.

— Оббо, падаркусур-ей! — ғудранди Пахлавон, қошлари ўртасига тугун тушиб. — Унақа номардни тошбўрон қилиш керак-ку!

— Ха, ўлма! Ундан бадтари бўлғон-да! Падаринг фатво бергандан кейин бўз йигитлар баттолни қувлаган. Хилват дарада ушлаб олишгану дастмоясини кесиб ташлашган!..

Муҳаммад Молоний сўзича, сара қўшин ифтихори бўлмиш Кичан мерган ўлимини эшитган Султон Абусаид кулоқларига ишонмаган, ахийри қаҳр отига миниб, Полвонотани кунпаякун қилиб ташлаш ҳақида фармони олий берган. Тиш-тирноғигача қуролланган йигирма чоғли сарбозни Пахлавон Абусаид бошлиқ куштигирлар калтагу сўйил билан қаршилаб қишлоққа киритишмаган. Эртаси кунни тонг-азонда етиб келган бутун бошли қўшинга афсуски бас келишолмаган. Кўплар бирма-бир қиличдан ўтказилган, тирик қолганлар қувғин қилинган. Фуқаронни шоҳ ва саройга қарши гиж-гижлагани учун Пахлавон Абусаид, яна нечтадир шогирди билан биргаликда, Ихтиёридин қалъаси зиндонига ташланган. Эрта-индин улар дорга тортилар эмиш!..

— Бундин ортиқ кўргилик бўлмас, биродарим Молоний, — надомат чекди Пахлавон. — Айт, не килурмиз!? Падари бузрукворимни қутқазмиш иложи борму?

— Нечун бўлмасин, дўсти кадрдон — бор!

— Бор бўлса, тезроқ сўйла!

— Маъкул десанг... бир тадбир ишлатсак!..

— Муҳаммад, не тадбирни айтасен? Қалъабегини қўлга оламизму?

— Қалъабегии Амир Маймана Султон Абусаидга со-
дик одам, ақчага сотилмас. Суллоҳни доғда қолдирамиз.
Сен қалъа яқинроғида... Ошиқ Чоғарий майхонасида
хазир бўлиб турсанг-да, мен ёру биродарларни йиғсам.
Шомда ўша ерда учрашсак. Кўнглингни тўқ қил. Отанг
озод бўлғуси!..

— Маъкул... Унгача синглим Гулсадаф холидин ха-
бар олурмен. Жияним Дарвеш Муҳаммадни айниқса со-
ғинибмен! — Пахлавон қисқа сукут сақлагандан кейин
беихтиёр деди: — Ҳали аломат ходиса шоҳиди бўлдим.
Бир барзанги майдонда талабгор сўроқлаб турган экан.
Ким у, билмайсенму?

— Капа полвон... хиндий аждар, — деди Муҳаммад
Молоний, хиёл ташвишли оҳангда. — Дуч келгани
бир лўкма қиладур. Ҳатто Султон Абусаиднинг хос ба-
ходирлари ҳам баччағарга ем бўлмиш!..

— Йўғ-е! — деди Пахлавон бўзариб. — Сен ҳам
олишдингму?

— Фақир олишмадим, — заҳархандали кулди Му-
хаммад Молоний.

— Нима бало, чўчидингму?

— Ким билсун... Ҳа... Эрта-индин... Наврўз баҳона
подшоҳ сайилга чиқиб, жами куштигирни чорлар эмиш.
Агар навбат тегса омадимни синаб кўрадурмен.

Ошналар тор кўча муюлишида елка уриштириб хайр-
лашдилар.

Куёш қиёмдан оғиб мағрибга ёнбошлаган, соялар анча
чўзилиб қолган фурсатда Пахлавон пойтахтдаги энг хуш-
манзара Дайрбек маҳалласига кириб борди. Ҳаво димли-
ги сабабли аъзои баданидан қайноқ тер қуйилар, гоҳо
дарахт шохларида соялаганча қўнишиб олган қушларни
кизиқсиниб кузатар эди. Кенггина таниш кўчага бури-
ларкан, қиёфаларида недир киноя ифодаланган елвагай
дарвешларга дуч келди. Сўнг кўч-кўрон ортилган арава-
лар, қадду қоматлари букилган қариялар, юзлари тир-
налган, сочлари тўзғалоқ аёлларни учратди. Ва мунақ-
қаш дарвозаси йиқитилган, томлари бузиб ташланган имо-
ратга кўзи тушиб, юраги орқасига тортиб кетди. Ақлу
хушидан айрилган қўйи аста-аста босиб ҳовлига мўрала-
ди. Ҳовли аянчли тарзда хувиллаб ётар, ичкарию ташқа-
рида қўлга илинадиган арзигули нарса кўринмас, тирик
жондан ному нишон йўқ эди.

— Гулсадаф, синглим! Бу не кўргилик!?

Пахлавон, не қиларини билмай, кўкси увала-увала ағдарилиб ётган айвон устунига оғир чўкди, чўқаркан, кўзларидан дувиллаб тўкилган ёш чуйкалган ёноқларини ювди. Сўнг, аллақачон бахтидан тинган, аниқроғи, эл назарида турган зотлардан Мавлоно Нуриддин Муҳаммад билан турмуш қуриб фарзанд ўстираётган муштипар синглиси бошига тушган кулфатни элас-элас тасаввур қилди.

— Эй, Парвардигор, нималар бўляпти ўзи бу дунёда?..

Ахийри Пахлавон қайта-қайта чор-атрофга назар солиб, елкасини қисганча ҳовлини тарк этди, пойтахт марказига туташадиган катта кўчага тушди-да, Ихтиёридин қалъасини мўлжаллаб лўкиллай кетди. Олисдан кунгираддор деворлар, найзалар чиқиб турган учбурчак шинаклар кўринганда хаёли вайронага айланган ҳовлида, номаълум томонга бош олиб кетган куёви Мавлоно Нуриддинда, синглиси Гулсадафу жияни Дарвеш Муҳаммадда эди.

Пахлавон майхонада оз-оздан мусаллас тановул қилиб ўтирганда ҳаллослаб Муҳаммад Молоний пайдо бўлди. Ошнаси изидан шошилиб кирган уч йигитни таниб, гўё кўнглига чироқ ёқилди. Қачондир улар падари бузруквори қўл остида кураш фанидан сабоқ олишганини, ўзи билан бел тутишиб улғайишганини, ҳатто ўртада бир майизни бўлишганини унутмаган эди.

— Пахлавон, Худога шукр, ҳали отанг тирик-ку, — ҳазиллашган бўлди Муҳаммад Молоний. — Нечун бунчалар мотам тутасен?

— Молоний, синглим ҳовли-жойи ғорат қилинмиш, на ўзи, на ўғли, на эридин хабар топдим, — деди Пахлавон, кўкси қиймаланиб. — Не боисдин яширдинг буни, баттол?

— Ие! — деди Муҳаммад Молоний. — Ўлимдин хабарим бор, бу ғалвадин хабарим йўқ!

Ранг-рўйи узилган Пахлавон узоқ сукут сақлади.

— Аҳли жафо учун, иншооллох, чарх қасос оладур, яъни ўтганига саловат, — деди у ниҳоят, аранг қаҳрини босиб. — Оллоҳ буюрганидек, бу ёғини кўрайлик, хўш, самара бўлурму мўлжаллаган ишимизда?

— Иншооллох, бўлур, — деди Мухаммад Молоний қатъий. — Бадалбий сўзини оқлагай. Ҳалига қадар у бирон марта ҳам панд бермаган!..

— Бадалбий дейсанму? — ажабсинди Пахлавон.

— Эсласанг... Устози калон кўп эркалатарди бачча-фарни, — мийиғида кулди Мухаммад Молоний. — Энди қалъа қўрийдиган найзабардор. Мабодо алдаса, ўзим сапчадек узамен калласини!..

Майхона эгаси — ихчам соқоли кўмирдек қора, бўйбасти сирикни эслатадиган Ошиқ Чоғарий давра ўртасига майкўза келтириб қўйди. Дарҳол Мухаммад Молоний косагулликни бўйнига олиб, ичакузди латифаларни қалаштириб, ёғоч косаларни лим-лим тўлғазди. Ҳайтовур, хурсандчилик анча қиёмига етди. Вақт катта сахарга яқинлашиб қолганда эса барча ошиғич тарзда ташқарига юрди. Кимдир қалъанинг қоронғида яна ҳам ваҳимали туюлган мудофаа девори гирдидан липиллатиб машғала кўрса-таётган эди.

— Бадалбий! — деди Мухаммад Молоний севиниб.

Чор-атрофни қабристон сукунати қамраган, фонус ва шакилдоқ кўтариб юрадиган қоровуллар ором тўшагини маъқул топиб аллақачон жўнаб қолишган эди. Бу қулай имконият ғоят қўл келди: улар шовурсиз қалъа орқасига ўтишди ва девордан тушириб қўйилган нарвон тахлит арқондан шитоб кўтарилишди. Сўнг Бадалбий ортидан зинапоя орқали эниб тош ётқизилган йўлка бўйлаб илгарилашди. Тез орада бурқсаб ёнаётган машғалалар ёруғида қўнқайиб турган эски бино кўринди. Ним қоронғи торгина хужрада, пўстак солинган супада ёнбошлаганча мизғиётган сийрак соқолли, совут-дубулға кийган чувак киши — зиндонбон Фулом дов бирдан кўзларини очиб, кутилмаган ташрифдан эсанкираб қолди. Ахийри нима гаплигини тушуниб ўтақаси ёрилгудек алфозда йўл бошлади, падаркусур зил-замбил темир эшик қулфини очаётиб пештоқда осиб қўйилган шакилдоқни кафти билан бир урди. Ноилож қолган Пахлавон уни бир тепиб йиқитиб, жон-жаҳди билан қаламуш-сичқон хиди анқиётган бўлмага отилди. Ҳайхотки, соч-соқоли кўрпалаган, улкан қадди-қомати анчайин чўкиб қолган падари бузруквори нам сирқиган тақир сахнда мук тушиб ўтирар, кафтларини ёзганча Оллоҳга беун илтижо қилар эди. Омонат дунёдаги яккаю ягона ишонгани ва суянгани бу

тахлит абгору афтодахол кимсага айланганини кўриб, чидолмай кетди ва кўзларидан надомат ёшлари тирқиради. Бурқсиб ёнаётган машғалани тезгина Муҳаммад Молонийга узатиб, елкалари силкина-силкина тиззалади.

— Отажон, ношуд ўғлингизни кечиринг, — деди кейин. — Ёнингизда бўлолмаган мендек дарди бедавони афу этгайсиз! Не уқубатлар остида қолмишсиз!?

— Худонинг ёзмиши, ўғлим, — деди Паҳлавон Абусаид, фавқулудда хотиржамлик билан. — Оллоҳдин амр бўлмас экан, иншооллоҳ, киши соқолидин бир мўй тўкилмас!..

— Жаноблар, — деди Муҳаммад Молоний, — вақтимиз зиқ!..

Бирдан Паҳлавон хушёр тортди, киприк намлаганча хўрсиниб турган падарини зина сари етаклади. Машғала ушлаган Муҳаммад Молоний далда бўлувчи сўзлар айтиб олдинда борди. Ҳамон темир эшик олдида зиндонбон ғужанак ҳолда беҳуш ётарди, уни ёнлаб шитоб ховлига қўтарилишди, сўнг эҳтиёткорлик билан паналай-паналай мудрофаа девори сари югуришди. Ногаҳон шовурда уйғониб қийқирганча йўлларини тўсган соқчилар гоҳ Паҳлавон, гоҳ Муҳаммад Молоний, гоҳ Бадалбийнинг гурзидек муштига дуч келиб бирма-бир ер тишлашди. Сўнг Бадалбий нарвон тахлит арқонни чувалатиб яна девордан ташлади. Аввал Паҳлавон Абусаид, энг охирида Паҳлавон тушди. У хурсандчилигини яширолмай падарини қўлтиқлаб йўл тортар экан, беихтиёр юраги темирчи босқонидек гупиллай кетди. Ахир, рўпарада юз чоғли сарбоз ўқрайиб турар, ҳар бири бокишида бир олам қаҳр ва нафрат акс этган эди. Сара қўшин шиддатли йўсинда уларни ҳалқадек ўради, барисини зумда кишанлаб, зиндонбанд қилди. Энди тақдирлари не кечиши фақат Яратган эгамга аён эди.

Наҳотки қош қўяман деб кўз чиқаришди, кўз!?

Зимзиё хандакда ёлғиз ётган Паҳлавон бу ҳақда ўйлай-вериб калласи ғовлади. Қайси бир жихатдан хато қилганини англаб турган бўлса ҳам барибир қилмишидан мамнун эди, айниқса, ичида Муҳаммад Молонийга тан берар, у падари бузрукворини бу қадар кадрлашига ажаб-синар, тобора унга нисбатан ҳурмати ортиб борар эди. Вақт қандай кечаётганини тасаввур қилолмай қолди. Ҳар сония музлагандек! Бу дамда... Султон Абусаид тайин

қилган ҳоким оёқлари остида топталган олис Машҳадда ёлғиз сўппайиб қолган Алишербек не тирикчилик билан машғул бўлса!? Кўнгли сезади: у хамишагидек ўз ёғига ўзи қоврилаётир! Тезроқ қайтиши керак, ҳа, Машҳадга тезроқ етиб бориши лозим. Энди афсуски отасидек ўзи ҳам тутқун, агар Тангри қўллаб юбормаса маймунлар йиғлайди ҳолига. Алалхусус Худога таваккал, иншооллоҳ, изсиз кетмас. Мухими бир ёруғ илинж бор, бир тотли умид бор дилида. Яъни отаси меҳридин ташқари бошқа бир туйғу... Фақат эътироф этгани кўрқади. Нуқул ҳуш-хаёлини бой бериб энтиқади, саҳрода учратгани ўша санам — ойни уялтиргудек сиймо қачонки ғойибдан нозланиб кела-кела рўпарасида қад ростласа!..

Зимзиё зах хандақда қанча ётганини Паҳлавон билмас, очиги буни чамалайдиган аҳволда эмас эди. Эндигина падари билан учрашганда омади қайтганини, Зулфизардек малакни топган захоти йўқотганини ўйлаб ётганда темир эшик асабий ғичирлаб очилди. Қуюндек ёпирилиб кирган қуролли мулозимлар муомаласига ҳатто ит ҳам чидамасди, лекин у чидашга мажбур эди. Ҳатто улар тепиб-тепкилиб ташқарига судрашар экан, ажалидан беш кун бурун ўлиб кетишга маҳкум эканлигини писанда қилиб қўйишди.

Кўзлари боғли Паҳлавон қалъадан чиққани, тош тўкилган кўча бўйлаб ёғоч қафас ўрнатилган аравада кетаётганини сезиб-билиб турар, лекин қаёққа, нима учун бораётганидан мутлақо ғофил эди. Фақат қулоғига жанг отлари кишнаши, масикқан туялар бўқириши, шоду хурам одамлар кулгиси ва шовқин-сурони, ёғланмаган филдираклар шалдираши чалинарди. Ахийри бутун пойтахтни қанақадир шодиёна қамраб олганини англади, фақат тутқун ҳолда бу хил маросимга қанчалар даҳлдор эканлигини сира ақлига сиғдиролмади. Бир пайт аравадан силтаб туширишди-да, кўзларидан матони ечишди. Қовоқларини уқалай-уқалай аланглар экан, рўпарасида дид билан безатилган тахтиравонни, унда савлат тўкиб ўтирган, бошига ёқут ва товус пати қадалган симобий дастор қўндирган кишини кўрди. Хуросон ҳукмдори Султон Абу-саид Мирзонни таниб хайрат бармоғини тишлади. Сўнг шох атрофини ўраган, юзларида салтанатни суяб турган устунлармиз, деган маъно ифодаланган аъёнлару боёнларга зимдан нигоҳ юборди.

— Во ажаб, сиздек одам-а! — кесатди Султон Абусаид Мирзо. — Нечун кишан уриптурлар илкингишга?

Пахлавон жим — гўё тили кесилган!..

— Шайтон васвасасига учиб... Падарингизни... Маним кўксимга хиёнат ханжарини ботирган кимсани сўроқлаб келмишсиз Ҳиротга! Хўш, ушалдимуниятингиз?

Ғойибдан гўё кимдир Пахлавон кулоқ-чаккасига илкис тарсаки тортиб юборди. Ичи сидирилган кўйи бир билакларини оғритаётган кишанга, бир курраи арзни кафтида тутиб тургандек бемалол таъналар ёғдираётган Султон Абусаидга қаради. Сўнг пойтахт ташқарисиди, этагидан дарё оқиб ўтаётган дашту далада, мўру малахдек ёпирилиб келган ва келаётган одамлар ўртасида тургани эътиборини тортди. Ҳар хил шубҳаларга шўнғиган дамда беихтиёр бир нигоҳ туйди. Нечундир юраги ўйноқлаб ўша нигоҳни қидира бошлади. Ажабо, ясан-тусан қилиб олган сулув-сулув қизлар даврасида лола каби очилиб турган ва ўзини кузатаётган Зулфизар-ку! Поёни йўқ жазирама чўлда учраб борлигини ақл бовар қилмас гирдобга улоқтирган, айни пайтда дилини тириклик нашидаси билан тўлдирган офатижон! Ҳозир у буткул бошқача: бурма ёқали шоҳи кўйлақда сарвдек қадди яна ҳам дуркун ва бўлиқ кўринади, думалоқдан келган юзи сутга чайилгандек опшок, бодом қовоқлар ва сафма-саф киприклар ихотасидаги кўзлари ёлқинли — жон сўрайди, ним қизил лабларида недир ишва, недир жоду ниҳон!..

— Биродар, биламен, у сиз учун кўп азиз, сизни жони-дилингиз. Ёки ёлғонму? — қовоқ солганча жимликни бузди шоҳ. — Химм... Ани дорга тортамыз. Маъкулроқ таклифингиз бўлса айтинг!

Бетига қон тепчиган Пахлавон муштларини тошдек тугиб бир ола қаровдики, Султон Абусаид дош беролмай четга ўгирилди, бир оздан кейин тахтиравон ёнида қад ростлаганча ҳаволаниб турган бош вазир — оталиғи Пир Аҳмад Хоний билан не хусусадир қисқагина маслаҳатлашиб қувларча қулимсиради. Ўз навбатида ихчам салла ўраган, белига эгри қилич осган барваста қоматли йигитга бош ирғаб ишора берди. Шошилганча қаёққадир жўнаган йигитни Пахлавон таниб ижирғанди. Пир Аҳмад Хонийнинг ўғли Хожа Мажиддин Муҳаммад саройда

аллақачон ёғлигина лавозимни эгаллаб ултургани, аниқроғи, кўпинча шоҳ тарафидан бериладиган хуфия вазифаларни бажаришда мутасадди эканлиги қулоғига чалинган эди. Орадан кўп ўтмай у Султон Абусаид қошида тиззалаб нима хусусдадир ахборот бера бошлаганда Паҳлавон бадтар гашланди. Тобора зичлашаётган издиҳом бирдан шовқин солди ва этак томондан ҳавода қамчиларини ўйнатганча эллик чоғли қуролли суворий елиб келаверди. Қомати чинордек улкан, сокол-мурти ғовлаган киши улар ихотасида! Паҳлавон бутун Хуросонни зир қақшатган Капа полвонни таниди ва гап тагига етиб хаёли қочди. Недир армон ва афсус билан Муҳаммад Молоний айтган гапни эслади, хайҳотки бу кунда ошниси зиндонбанд!..

— Биродар, сизни Капа полвонга муносиб рақиб санадик, — энди жилмайишга уринди шоҳ. — Мабодо йиқилсангиз ўзингиздин ўпкалайсиз.

Очлик ва ташналикда тинкаси қуриёзган Паҳлавон нигоҳини Султон Абусаиддан олиб дугоналари орасидан ўзини таъқиб қилаётган Зулфизарга қадади, адои тамом бўлганча бир муддат унга тикилиб қолди. Кейин бўғиқ товушда сув сўради, ҳа, фақат бир қултум сув сўради. Тахтиравонда бемалол ястанганча илжайиб қўйган шоҳ ишораси билан новча сарбоз тутқизган чинни косани зумда бўшатди ва ер ўпиб майдонга юзланди.

Майдонда ҳалқа солиб айланаётган Капа полвонни зимдан кузатганча Паҳлавон бир неча йил муқаддам Машҳадда, Абулқосим Бобур элга катта ош тортганда хиндий Иброҳим Бекпўлат исмли кифти ер искамаган куштигир билан бош товоққа даъвогар бўлгани ва минг азобда қўли баланд келганини хотирлади. Қуч ва маҳорат бобида ўша қавмдошидан бир неча баробар устунлиги сезилиб турган Капа полвон билан шубҳасиз жанг осон кечмаса керак. Хуросонга қадам босгандан бери бирон азамат билагини қайиролмагани ҳам аламли, ҳам таҳсинга лойиқ!..

Паҳлавон ҳам шошилмай ҳалқа солиб айланаркан, бутун томоша аҳли ўзи тарафда эканини, оёғи остидаги замин танига қувват, руҳига рағбат бераётганини туйди. Сўнг... хаёли Зулфизарга оғди, унинг нигоҳини излаб топаркан дилида гўё илохий бир шижоат қўзғалди. Оҳ,

нақадар боғланиб қолмиш жоду кўзларга? Хайрихоҳ боқадётган шу кўзлар қутқариб қолса ҳалокатдан нетонг!? Қўққисдан елкасига залварли қўл қарс урилганини сезмай қолди. Хаёли қочиб илдам чекинди, лекин кейинги зарбдан ҳам қутилолмади, қалтис чил гавдасини бир томонга суриб юборди. Бир амаллаб ўзини ўнглади-да, хушёрлик билан қулай пайт пойлай бошлади.

— Суробидан маълум, оғайнилар, — кинояли гудранди кимдир. — Буям шилқиллаб тушади ҳадемай!

— Энағарни Капа демишлар. Енгадиган ҳозирча онаси қорнида шекилли! — бошқа кимса ачитиброқ кесатди. — Шоҳимиз кимга ишонмиш, ҳали пишмаган гўдаккаму!?

— Тўйдан олдин ногора чалманглар!..

— Ҳу-увв, Муҳаммад, белинга белбоғинг борму?..

Бунақа қочиримларга Пахлавон ўрганиб қолган, шунга қарамай ҳозир нимадир китик патига бир аччиқ тегиниб ўтди, шармандаи шармисор қилмасликни сўраб Тангри таолога ёлборди. Фақат ҳаяжон боис муҳим нарсани унутиб қўйганини билмасди. Ниҳоят бир неча бор таъзирини егандан кейингина эслади, ахир, падари бузруквори: «Олишсанг ўзингда сочилма, ўзингда йиғил, ўғлим!» — дея насиҳат қилмаганми!? Оҳ-хо, роса қуйган-ку қулоғига! Тўғриси, буни фақат эътироф этиш кифоя эмас, амалда қўллаш лозим, амалда! Ахийри шу ури йўллаган амр туфайли жунбушга келган руҳи жамийки хужайралари билан қовушди. Буни сезгани ҳамоно белидан қисиб ушлаган, оёғини оёғига чирмаштирганча қайириб ташлашни мўлжаллаётган рақибни илкис ёнбошига тортди. Ё Оллоҳ! Ё Али! Қаттиқ зарбдан Капа полвон эсанкиради, ҳатто бўшашди, қайта хужуми фойда бермай ноўнғай ахволга тушди ва иккинчи бор фавқулодда абжирлик билан урилган чилдан гупиллаб ағдарилди. Кифти ер кўрди, ер!

— Ҳалол! — деб қичқирди бақовул. — Пахлавонники ҳалол!..

Гулдирос олқиш садолари кўкка ўрлади.

Аввал ўзини, кейин рақибини енга олганидан сармаст Пахлавон Хуросон ҳукмдори мийиғида сокин қулганча тахтиравондан турганини назардан қочирмади, лекин иккинчи маротаба қараб шоҳни кўрмади ва нигоҳини кўкариб кетган, жон-жаҳди билан ер муштлаётган Капа пол-

вонга кўчирди. Руҳи юксалиб турганда димоғига муаттар атру бўйлар урилди.

Во ажаб, рўпарасида ўн гулидан бир гули очилмаган нечтадир сулув бир ибо, бир ғамза билан қад ростламиш! Зулфизар эди улар сардори! Ногоҳ кўзига кўзи тушиб юраги потирлаб ура кетди. Кўкси тез-тез кўтарилиб тушаётган Зулфизар ёноклари лов-лов ёниб нимадир демокчи бўлди, аммо улгурмади, Хожа Мажиддин бошлиқ қуролли мулозимлар Паҳлавонни кишанлаб, кўзларини боғлаб, ошиғич шай қилинган арава қафасига тикишди.

Яна зимзиё зиндон... Яна айтгулиги йўқ тутқунлик...

Ҳайтовур бунга чидаши мумкин эди, аммо Зулфизар билан қайтиб учрашмаслигини, отаси абгор ва чорасиз колганини ўйласа сабру қарори тугар, борлигини битмас-туганмас қийноқ эгаллар эди. На иложки, кўпинча ёлғизлик баҳона ўзи билан ўзи жикқа-мушт олишади ва ўзи билан ўзи бир амаллаб ярашади. Яна аламлиси, зимистон қоронғилик чулғаган ўрада қанчадан бери қону зардоб ютиб ётганини билмасди. Гўё бир йил, йўқ, минг йил ўтгандек!..

Қачондир тагин ташқарига судраб чиқишганда Паҳлавон тоза ҳаводан ютоққанча тўйиб-тўйиб симирди ва қатл майдонида дор оғочи кутаётганига амин бўлди.

Арава ёғланмаган ғилдираklarини ғичирлатиб узок юрди...

Кўзларидан боғич ечилганда Паҳлавон пасту баланд тепаликларга ёндош жимжит сайхонликда саросар турар, кучли ёруғликни хис этиб ҳолсизланар, қулоғига узоклашиб бораётган қуролли суворийларнинг масҳараомуз кулгилари чалинар эди.

Орадан кўп ўтмай изма-из яна бир арава пайдо бўлди, ундан аввал падари бузруквори, кейин Муҳаммад Молоний тушганини кўриб Паҳлавон қичқириб юбораёзди, беҳад орзиққанидан юрагим ёрилмаса деб беихтиёр кўксини чангаллади. Бир ранг-рўйи синиққан отаси, бир хануз эс-хушини йиғиб улгурмаган ошнасини бағрига босиб арзу хол қила кетди.

— Боринга шуқр, ўғлим; — деди Паҳлавон Абусайд, кўрпалаган соқолини тутамлаб. — Сендин мингдан минг розиман! Тупроқ олсанг олтин бўлғай!..

— Куллуқ, ота, — хиёл эгилди Пахлавон. — Худойим менга сиздек соябонни ато қилғонидин бошим кўкда! Хамиша имонингиз бутун, тану жонингиз соғ бўлишини тилармен!

— Султон Абусаидга нечук инсоф бериптур, Худойим!? — бўғзига тикилган йиғини аранг босди Пахлавон Абусаид. — Биздек кишилар гуноҳидин ўтиши душвор эрди-ку!..

Пахлавон индамай елка қисди.

— Арконни узун ташлаптур-да, — гудранди Мухаммад Молоний.

— Ўғлим, эмди маслаҳат бергил: жонни омон сақлашу тирикчиликни бутлаш учун не тадбир чекмоқ лозим!? — Пахлавон Абусаид қалдираб жўнаган аравалар ортидан ҳасратли боқди. — Англаган бўлсанг... ҳаргиз таъкибдамиз. Ҳали-бери тинч қўйишмаса керак.

— Фақир Машҳадга ошиқамен, Алишербек қошига! — деди Пахлавон узиб. — Хоҳласангиз сизни ола кетурмен. Бош омон бўлса, дўппи топилур, падари бузрук!..

— Маъкул ўйлабсен, жигарим, — хўрсинди Пахлавон Абусаид. — Локин мен хозирча Астрободни маъкул билдим. Тақдир Хусайн Мирзо дийдорини насиб қилур деган умиддамен. Иншооллох, сен билан ҳам ўша ерда учрашсак ажаб эмас...

— Сен-чи, Мухаммад? — ҳалидан бери суҳбатни жимгина тинглаётган ошнасига кўз қирини ташлади Пахлавон. — Сен не ўйдасен?

— Фақир шу атрофдин жилмасмен, — деди Мухаммад Молоний босиқ оҳангда. — Форми, вайрона кулбами топилар-да!..

Қайта-қайта кучоқлашиб хайрлашдилар...

Мана энди Пахлавон падари бузрукворидан ҳам, ош-наседан ҳам кўнгил узолмай, хўрсина-хўрсина имиллаб одимлар, тез-тез қайрилиб орқасига қарар, кўкси бўм-бўш эди. Сайхонликдан узоқлашиб ялпоқ бир тепага кўтарила бошлаганда туёқ дупури эшитилди. Таажжубки мўйлов қўйган тўлагина йигит изидан шамолдек елиб келарди. Қора кўпикка ботган бедов тўхтар-тўхтамас у ўзини ерга ташлади, зарҳал юритилган тизгинни Пахлавонга тутқазаркан:

— Кичик бекам совға қилмишлар, — деди ниҳолдек эгилиб.

Пахлавон бир орзиқди — ишонқирамади, йигит Зулфизар номини тутиб яна эхтиром кўрғазгандан кейин пешонасида тангадек жуфт оппоқ хол нақшланган, пишқирганча сувлиқ чайнаётган отни етаклаб йўлини давом эттирди. Салдан кейин бир сакраб ўзини эгарга оларкан, лаб-лунжини йиғиштиролмаб қолди ва залварли қаҳқаҳаси тандирдек қизиган чўл узра акс-садо берди...

Иккинчи боб

БАШОРАТ

Эрталаб дарсга кечикиб келган Алишербек сабоқдош биродари Жалол Балхийдан Кўкминор мавзесидаги хонақоҳда муридлар камлиги ҳақидаги хабарни эшитди. Ва шом арафасида кимсасиз кўча адоғида қўнқайиб турган ўша хонақоҳнинг қўш табақали дарвозасига юрак ховучлаб яқинлашди. Харнечук ҳадиксирагани бежиз эмасди, ёлғиз китоб мутолаа қилиб ўтирган имом хатиб Шайх Сайфиддин Машҳадий замон нозиклигини қайтақайта бетига солиб тафтиш қилди, кимлигини билгандан кейин айниқса тўнини тескари кийди. Борар жойи йўқлигини такрорлаб, жилла қурса бир кеча тунаш учун ижозат сўрагандан кейин у сал-пал юмшади ва шоирни ичкарига чорлади, қайсидир хужра калитини бергач, тайинли қўналға топгунга қадар қисинмай яшайвериши мумкинлигини таъкидлаб қўйди.

Нафсиламбри хужрада итни боғлаб қўйса турмасди: тор ва захлигидан ташқари сувоқлари ола-байдоқ кўчиб тушган, шифтини пардасимон тортанак босган, куёш тегмайдиган туйнугидан ёруғлик мўраламас, чирий бошлаган эшиги ёпилса очилмас, очилса ёпилмас эди.

Алишербек остонада бўзарганча чуқур хўрсинди. Шунинг баробарида чин дилдан шукр ҳам қилди. Ахир, Тангри суйган Бобур Мирзо саройидан туз-насибаси узилгандан бери гоҳ у шаҳар, гоҳ бу кентда саросар изғишлар, етти ёт бегоналар эшигида сиғинди каби сарғайишлар, карвонсаройнинг фақат бўйра тўшалган тап-тақир бўлмаларида оч-наҳор тунашлар нақд жонидан тўйғаз-

ган эмасми!? Хартугур энди мана бу чор девор ичра Оллох ёди билан бир амаллаб кун кечирса бўлади.

Алишербек зичлаб китоб-дафтар солинган хуржунини бир бурчакка жойлаштирди ва увада кўрпача тўшалган омонат сўрида чўзилиб тезгина уйкуга чўмди. Инсоф билан айтганда у кейинги тўрт-беш кун мобайнида, Пахлавони оламини Хиротга жўнатгандан бери, биринчи мартаба одамга ўхшаб ухлади. Эрталаб анча енгил тортиб уйғонди, ювиниб-тарангандан кейин топган-тутганини дастурхонга қўйиб нонушта қилган бўлди. Зимзиё тунда кўчада қолдирмагани учун Шайх Сайфиддинга ташаккур айтиб мадрасага жўнади.

Алишербек Машҳадда қўним топиши бирламчи Султон Абусаид таъқиби туфайли бўлса, иккиламчи бу ердаги мадрасада қачондир тўхтатган таҳсилани ниҳоясига етказиш истаги билан боғлиқ эди. Султон Абусаид тоғдек суйанчлари бўлмиш тоғаларини бирма-бир қатл қилдиргандан кейин ўз жони ҳам қил устида қолганини сизди-ю, Хиротдан бош олиб бадар кетишни лозим топди. Алалхусус хўрсинганча Пахлавони олам билан етаклашиб йўлга тушди, у билан тентирай-тентирай дарбадарлик азоби не эканини англади. Мана энди Тангри лойиқ кўрган ушбу алмисоқдан қолган хужрада ёлғиз кун кечиришга маҳкум!..

Бошга тушганини кўз тортади. Аста-секин Алишербек хужрани дўзахга айлантираёзган ачқимтир хавога ҳам, ҳозироқ ўпирилиб тушадигандек туюладиган бадқовоқ шифтга ҳам, ғичирлаб безори жон қиладиган омонат эшикка ҳам — бари-барисига кўникди. Афсуски, бир нарсага сира кўниколмади: кечкурун шамни ўчириб жойига кирган захоти тешигу тирқишдан чий-чийлаганча гуррос ўрмалаб чиқадиган каламуш-сичқонлар важоҳатига. Ахир, бу очопат-безорилар бор-йўк бисоти — тиши қавагида авайлаб асраб юрган довоти, қоғоз-қалами ва китоб-дафтарини ғажиб ташласа не кечади холи!?

Бир эрта лаънати сур лашкар бир пой этиги қўнжини бошлаб кемириб қўйганини кўриб жони бўғзига тикилди. Ахийри ўлиб-тирилиб барча зарур химоя чораларини қўллади, авваламбор деворга қозиксимон миҳ қоқиб, бутун бойлиги солинган хуржунни ўшанга илиб қўйишни одат қилди.

Ана шундан кейин Алишербек сал-пал хотиржам тортди. Хатто қайсар ва муғомбир ёвларини доғда колдиргани учун илжайганча ўзига ўзи олқиш ҳам айтди. Афсуски, ортиқча ҳавоийланиб парвойи фалак юриши бир кун бурнидан булоқ бўлиб чиқди. Кутилмаган расвои жаҳон фалокат бошқа ёқдан келган эди.

Ўша куни Алишербек кетма-кет сабоқ бўлгани туфайли мадрасадан кечроқ қайтди. Шайх Сайфиддинга кўришиб бошқа жой тополмаётгани боис ҳозирча шу ерда яшаб туришга мажбур эканини маълум қилгандан кейин шошилмай ҳужрага кирди, совуқ сувда ивитилган қоқ нон кавшай-кавшай қорнини алдаган бўлди, хуржундан китоб олиб мутолаага шўнғиди ва кўп ўтмай мизғиб кетди. Ногоҳ уйғонсаки, аллақачон тонг ёришибди, бисотидаги биттаю битта шам ёна-ёна тугабди. Аламини кимдан олишни билмай пешонасига бир урди. Ахир, шу савил уч-тўрт кеча бемалол кунига яраши мумкин эди, кейин бир иложини қиларди, энди ҳолига маймунлар йиғласа керак. Негаки Машҳад бозорида ярим қаричи фалон пул туради, ҳали ўша ҳам анқонинг уруғи, кўпинча қоғоз каби пиёда тугур отлиққа ҳам топилмайди, топилган тақдирда ҳам харид қилишга қурби етарканми?

Бу эрта мадраса сари оёғи тортмади. Узоқ иккилангандан кейин ахийри Худодан мадад ва куч-қувват тилаб йўлга тушди. Елкасини қисганча тутдек тўкилган кўча бўйлаб илгарилар экан, қадамида зикр тушаётган жулдир кийимли дарвешлар, касалванд бола кўтарган сочлари тўзғалоқ аёллар, чўпдек озғин ва мункиллаган чолларни учратиб ўкинди, ичини мушук таталаб мадрасага яқинлашди, дарсхонага кирган чоғда эса беихтиёр хаёли йироқларга учди.

Ҳарир парда аро элас-элас кўзга ташланади: бир сидра савалаб ўтган ёмғирдан кейин зумрад мисоли жириллаб товланаётган сердарахт кир этагида, тик кесилган жардан шовуллаганча отилиб тушаётган шаршара пайдо қилган кўл ёқасида, чўғдек қизил гиламлар узра тўшалган қават-қават кўрпачаларда ошналар ахил-иннокўр тўкишган. Ана, келишган қалди-қоматидан куч-ғайрат, мулоийм боқишидан ақлу заковат ёғилаётган Сайид Ҳасан Ардашер қонга ташна мўғул илму урфонга ташна Фаридиддин Атторни ҳибс қилиб жонини қийноққа, руҳини изтиробга солгани ҳақида шошилмай хикоят сўйла-

ётир. Мўмин-қобил муллабаччалар каби Хусайн Мирзо, Алишербек ва Пахлавон Муҳаммад бутун вужудларини кулоққа айлантириб сукутга толишган. Ниҳоят баковул дастурхонга тортган турли иштаҳақўзғар егуликлар, жумладан, саксовул чўғида кип-қизариб пишган думба-жигар кабобни бир-бирларига манзират қила-қила хазил-мутойибага ўтиб кетишади...

Ногоҳ сабоқдошлар шовқин-сурони янграб Алишербек хушини ўнглади. Қарасаки, хувиллаб қолган кенггина ёруғ бўлмада, ҳар жойида чопки билан Қуръон оятлари ўйиб битилган миз ёнида музтар тортган кўйи тиззалаб олган, нуқра тусли уфққа ёндош поёнсиз кенгликдан ҳам, сокин чайқалаётган зангор кўлдан ҳам, бир гапириб ўн куладиган хушчакчак ошналаридан ҳам номунишон йўқ, алар бариси номаълум ёқларга чекинмишлар, ҳей, дариг!..

Қачонки Алишербек зангор кўл ёқасида, тўкин-сочин дастурхон атрофида кечган ўша жонон суҳбатни эсласа ногаҳон кўзларидан ёш тирқирайди, Бобур Мирзо меҳри боис топган эътиборини қўмсаб, кўксини недир армон, недир пушаймонлиғ аччиқ-аччиқ ўртайди. Аниқроғи ўша кунлар кадрига етмаганини, ўшандай фаровонлик ва эмин-эркинлик ҳамиша ҳамроҳи бўлишига ҳеч бир шубҳа қилмаганини ўйлаб соддалиги устидан қулади.

Улкан шаҳар билан чиқишолмай қолган Алишербек ширин хотиралар жонига ора кирмаслигини ахийри англади. Шу боис ўйлаб-ўйлаб бир қатъий қарорга келди, баъзи темиртирноқ сабоқдошларига ўхшаб бўш вақтларида ё карвонсаройда ҳаммоллик, ё ҳаммомда гўлаҳлик, ёки бирон-бир хонадонда мардикорчилик қилади. Ахир, тирикчилик талаби шу бўлса айби бор эканми? Очиги, бунақа юмушларда Пахлавон бесуюяк эди, мабодо бозорга бориб қолса якка ўзи бир дунё юкни бир зумда ташиб жарақ-журиқ пул ишларди. Бир танга топса икки танга қилиб Алишербек чўнтағига тикарди, ишқилиб кундалик харажати учун бор-йўғини аямасди, ҳатто қоғоз-қаламига қадар гамлаб берарди.

Алишербек Бобур Мирзо саройида мавқеи мустаҳкам бўлиб турган пайтда сон-саноксиз ёру биродар орттирди. Бу кунда эса Пахлавони оламдан бошқаси ими-жим сичқон инига уриб кетди, мабодо битта-яримтаси узоқ-

дан кўриб қолса дарҳол йўлини бошқа ёққа буриб жуфтани ростлайди.

Соясидан чўчиб яшайдиган кексаю ёш мударрислар мадрасада ўлганлари кунидан шунчаки муомала қилишар, қай тарзда билим ўзлаштираётгани, қай йўсин тирикчилик қилаётгани билан тирноқча қизиқишмас эди. Орадаги совуқчиликни зимдан сезган тенгқурлари эса иложи борича яқинига йўлашмас, мабодо бирон масалага қизиқиб савол берса жавоб қайтаришмас, кўпинча қўполлик билан дилини оғритишар эди. Фақат Жалол Балхий ёнидан жилмас, иложи борича ҳамдардлик билдирар, ғазал ўқиганда кўнгли ёришар, хатто киприк намлар эди.

Бир эрта мадраса бўсағасида соч-соқоли қировлаган мударриси калон Мавлоно Кутбиддин саломига истаристамас алик олгандан кейин елкаларидан ушлаганча таассуф билан бетига тикилди ва ўзини тезроқ табиб ёки кушночга қаратиши лозимлигини бидирлаб уқтирди. У пеш айлаган далиллардан алланечук ўкиниб дарсда ўтиролмади, тушга қолмасдан аста жўнаворди, ҳужрасига келиб хуш-беҳуш йиқилди. Тун бўйи гоҳ раҳматли отонасини, гоҳ мактабдоши Хусайн Мирзони, гоҳ бадар кетган Пахлавони оламни тушида кўриб қимир этмай ётди. Тонг-сахарда кўзларини очганда юраги нотекис тепар, оғзи тахир тортиб кетган эди. Ювина келиб аста шол дастурхонни очди. Кошки бир бурдагина нон бўлса, атиги бир бурдагина!..

Алишербек ўшандан бери эшикдан бир дам нигоҳини узмай кун санайди. Қаники офтоб барвақтроқ чиксаю тезгина ботса, кеча билан кундуз бор-йўқлиги билинмаса! Аттангки, аксига олиб вақт тоғ-тоғ юк ортган карвон каби имиллайди — ҳар сонияси йилдек узун туюлади, йилдек! Қодир эгам, ғамни болиш, дардни кўрпа қилиб, ёруғ дунёниёру жўрасини кўришга зор-интизор бўлиб яна қанча муддат хонанишин ётаркин!?

Ахийри хатто пашшасини-да кўришга холи қолмаган Алишербек ўзини ёруғ дунёдаги энг танбал, энг нотавон кимса сифатида баҳолади. Бу кетишда ўзи билан қўшилиб жамийки эзгу орзулари ҳам хазон бўлиши тайин эмасми!? Одатдагидек мурувватли Тангридан шафқат тилаб оғриққа чулғаниб ётганида эшикдан кимдир йўталиб кирди. Остонада қад ростлаган Жалол Балхийни таниб

сал тетиклашди. Бошига эски дастор ўраган, нягини бир тутамгина сийрак соқол қоплаган сабоқдоши бир-бир бо-сиб тепасига келди-ю, беихтиёр кўзларини ёшлади. Кеч-га якин анчадан буён Машҳадда кўним топган ҳакиму ҳозиқ Мавлоно Абдусалом Шерозийни етаклаб келди.

— Мулла, яширмак ножойиз: ланги бод азиз жонин-гизни исқанжага тортмишдур, — обдон текширувдан ке-йин юмшоқлик билан тушунтирди Мавлоно Абдусалом. — Бироқ ишқал фақат бунда эмас. Чарх жафолари мижо-зингизда мараз пайдо қилган. Агар тузалмак истасангиз турмуш шодликларидин баҳра олгайсиз, зинҳор-базин-хор томоқдин қисилманг, қанотингизда мудом кўмакчи турсун ва эртаю кеч аъзои баданингизни укаласун...

Алишербек маъқул маъносида бош ирғади, барини бекаму кўст адо этаман деб ваъда ҳам берди. Улус эъти-борини қозонган табиб ҳужрасини тарк этгандан кейин эса нафас ютди, ахир, ихтиёрида ёлғизлик ва надомат чекишдан бошқа нима ҳам бор!? Бунақа вақтда таскин кошки бирон нарсага яраса!? Ноумидлик денгизиде су-за-суза чарчади, хайҳотки яқун нималиғи аён — чў-киш!...

Алишербек Тангри таолога қайси бир қилиғи ёкмага-нини эҳтимол мингинчи бор дилидан ўтказган дамда эшик гичирлаб очилди. Ногоҳ кўз учи билан қараб ажаб-синди. Занглаган зулфини қўйиб юбормай бўсағада кад ростлаган одам Жалол Балхий ёки Шайх Сайфиддин Машҳадийга ўхшамасди. Аниқроғи у ҳар бир елкасига бир киши бемалол сиғадиган баҳодирни эслатарди, йи-рик-йирик кўзларидан ёғилаётган шуъла гўё бутун ҳуж-рани ёритиб юборганди.

Ногоҳ Алишербек қичқириб юборди, аммо товушини ҳатто ўзи ҳам эшитмади. Ахир, не омадки, рўпарасида неча кундан бери бир олам соғинч билан интиғу инти-зор қутаётгани Паҳлавон Муҳаммад илжайиб турарди. Тилим-тилим кўкси яна тилиниб ошнасини мурувватли Оллоҳ йўллаган нажот фариштасига қиёслади, ёлборган-лари беиз кетмагани учун Яратган эгамга ҳамду сано айтди. Кейин марварид томчилар заъфарон ёноқларини дув-дув ювгани, отила тургиси келиб бўталокдай талпин-гани-ю, лекин эпломгани, ниҳоят Паҳлавон авайлаб кўтаргани, қайноқ пешонасидан ўлгани, хўрсиниб бағри-га босгани... Эҳ, ҳеч бир таърифга сиғмаслиғи рост!

Бахонада Алишербек Пахлавон билан илк бор Абул-косим Бобур Мирзо саройида учрашганини эслади. Сираси ўша кунларда тез-тез бўлиб турадиган шоҳона зиё-фатлар бир-бирларини яқиндан билишлари учун гоят кўл келган эди. Ораларида бўй чўзган меҳру оқибат ниhoли вақт ўтиши билан хатто довул ҳам кўчиролмайдиган дарахтга айланди. Сўнг Бобур Мирзонинг кутилмаганда фанодан бақога кўчиши хар иккиси учун ҳам кутилмаган мусибат бўлди. Ҳалига қадар улар ўша айрилиқ аламини унутолмай саросар ва хафагазак!

Энди эса кажфеъл чарх Пахлавони оламини яна ўтга ташлабди, ахир, Полвонотада кўним топган қанчадан-қанча уруғ-аймоғи ному нишонсиз йўқолмиш! Айниқса Ҳиротда истиқомат қилиб келган муштипар синглиси Гулсадаф ховли-жойи ер билан яқсон қилингани, ўзи билан бирга эри ва ўғли Дарвеш Муҳаммад дом-дараксиз кетгани алам устига алам!..

— Шоирим, минг бора узр, фақир ўз кўмачимга кул тортиш билан овора бўлиб сизни унутибмен, — деди Пахлавон хўрсиниб. — Тавба, намунча ўзингизни олдирипсиз, тану жонингизда намунча қийноқ?

— Иложим қанча, оғам, тану жоним ихтиёримдин хорижда азият чекадур, — деди Алишербек, қуруқшаган лабларини ялаб. — Майкўза каби тўлибмен, тўкилмоғим тайиндур. Қолаверса дунёдин тўйдим, дардимни кимга айтишни билмасмен.

— Ха... Тожу тахт нодонлик илкида. Бўлса-бўлмаса хур фикрни катагон қилурлар. Хўш... Фуқаросини хор айлаган юрт косаси оқаришига ишонмоқ душвор!..

Алишербек номаълум нуктага тикилганча Султон Абусаид замон ва макон билан қалтис ўйин бошлаганини ўйлаб кетди. Ҳайхот! Айтса тили қуяди, айтмаса — дили! Ахир, Абусаид Хуросон тупроғида ҳукмронлигини ўрнатгунча не-не макру ҳийла лашқарини жангга солмади, аросат босган ва нафсига кул саркардалар овозини ўчириш учун озмунча сахийликлар қилмади, омонлик ва ризқу насиба тилаб кўчага чикқан шўрлик улус посангисини паст қилиш муддаосида кимлар қўйинини пуч ёнғоққа тўлғазмади, вақти етиб бошига хумо куши қўнгандан кейин қасос найзасини ўқталганча алданган сийналарни чок қилишга киришганини Оллоҳ баҳоламаса бандаси баҳолаши қийин!..

Бир пайт миз устида турли иштаҳақўзғар егуликлар мухайё бўлганини кўриб Алишербек кўзлари чакнади. Астагина хўрсиниб қўйган Паҳлавон тасаввурида ногоҳ Хирот қизлари олди ҳисобланмиш сулув жонланганини қаёқдан билсин. Алалхусус Паҳлавон икки кўлини бурнига тикиб қуруқ келишни эп билмай бебаҳо туҳфа — жийрон қашқани отбозорда пуллагани ҳам тоабад унга номаълум қолса керак.

Алишербек қачондан бери ич-ичида ўрнашиб олган аломат махлуқ бирдан бош кўтарганини ва ўткир тирноқлари билан ичакларини тирнай бошлаганини туйди. Беихтиёр сўлакайи оқиб дастурхонга узанди, аммо ҳамон хотиралар гирдобида сузиб бўғзи ачишаётган Паҳлавон дарҳол кўлини ушлади.

Сира бунни кутмаган Алишербек хиёл оғринди, сўнг ноилож декчада қайнатилган туршақобдан озгина ичиб мизғиди. Тахминан икки соатдан кейин атиги бир қошиқ асал тановул қилди, уйқу олдидан эса бир ним пиёла қатиқ билан кифояланди.

Паҳлавон ҳар эрта шол дастурхонга асал қўшилган ярим коса қайноқ сут қўйганда бемалол кўрпачада чўккалаган Алишербек миннатдор бўлиб жилмаяр, баъзан очилиб-сочилиб ҳазил қилар, гоҳо мадрасадан узилиб қолганини айтиб нолир эди.

Пасту баландни яхши билган Паҳлавон кейин ҳам босиб егани, босиб ичгани қўймади, аксинча нафсини жиловлаб кам-кам тановул қилишга ўргатди. Оқибат сезиб-сезмаган ҳолда Алишербек куч йиға борди, қисқаси, йўқликдан кейинги борлик неларга қодир эканини билган бўлса шу кунда ошнаси туфайли билди.

Тез орада Паҳлавон файзу баракасини йўқотган Машҳад кўчаларида ит каби сарсону саргардон изғиб юрган таниш-билиш қуштигирлар билан топишди, Кўкминор мавзеси — хонақоҳга яқин жойдан кенггина ҳовлини ижарага олиб, барини ёнига тортди. Мухими у бир дақиқа ҳам вақтини бекор ўтказмасди: мудом бозор ёки қарвонсаройда, қайсидир бадавлат хонадон ёки маҳкамада ёлла-ниб тер тўкарди.

Кўпинча у Алишербек ёнидан жилмайди, улфатлари норозиланганига қарамай тез-тез хужрасида тунаб қолади. Ёшлигидан қушуйқу бўлгани боис сал-пал мизғийди-ю, каллаи сахарлаб сачраб уйғонади, мийиғида қув-

ларча кула-кула эринчоқлиги тутиб тургиси келмай ётган Алишербек тепасига боради. Шартта устидан чойшабни улоқтириб ташлар экан: «Танбалликни эвида қилинг, шоир! Эшиқда илхом париси интизор кутаду!» — деб кўз қисади. Энди Алишербек эшилиб керишади, нимадир қитиқ патиға ингичка тегиниб ўтаркан, ҳазил чин бўлиб чиқадигандек эшиқка термилади ва юраги ғалати увишиб: «Хе, оғам, неча кунки ул малак дийдорига зормен!» — деб чуқур хўрсинади. Шоир холи-руҳини тушунган Паҳлавон ошиқлик аввало азоб-уқубатдан иборат эканлигини таъкидлаб далда беради, бомдоддан кейин енг шимариб ишга киришади, қарабсизки, ҳужра айвонидаги мўъжаз ўчоқда декча осилган, ўт қаланган...

Қўй гўшти шўрваси зира-мурч бўйини таратиб милдир-милдир қайнай бошлаган дамда Паҳлавон Алишербекни кўкси билан чўзилтириб қўяди кунжакдаги сўрида. Кўрган-кечирганидан хикоятлар сўзлай-сўзлай бада-нига қўланса мой суртади ва пойидан то бўйни-бошига қадар бир авайлаб, бир оғритиб узоқ укалайди. Ўзини буткул бўш қўйиб ётган Алишербек ром қилувчи илтифотли товушни элас-элас эшитади, бесаранжом бармоқлардан ҳужайраларига нур сизиб ўтаётганига амин бўлади, ха, қайноққина оромбахш нур! Яна сезадикки, ҳалигина хуруж қилиб азоб бераётган оғриқ тумандек тарқаб йўқолган, танида недир ҳаловат, дилида недир ойдинлик ҳукмрон! Ниҳоят пароканда ўйлари чекиниб уйқу элитади, аста-секин осуда бир дунё билан юзлашади, қушдек енгил тортиб уйғонсаки, аллақачон вақт чошгоҳдан ошган, ҳовлини муридлар ола-ровури тутган, ўчоқ бошида Паҳлавон ўлан хиргойи қила-қила куйманаётир!..

— Хе, дў-ўўст! — товуш беради Алишербек завқланиб.

Энди Паҳлавон хиргойини тўхтатади, қора-қура теккан қўл-бетини чайгандан кейин мизда дастурхон ёзади, қулинг ўргилсин шўрвани суза келиб нон ушатгач, чеҳраси ёришганча манзират қилади. Кўкси юксалаётган Алишербек сопол косани яқинроғига тортади ва қайноққина хуштаъм шўрвани хузур қилиб туширади.

Қайси бир эрта Шайх Сайфиддин китоб-дафтар қўлтиқлаб хурсанд холда ҳужрасини тарк этаётган Алишербекни аранг таниди. Яна бир кун тўсатдан пайдо бўлган Жалол Балхий шоирга бош-оёқ зимдан тикилиб

хайрат бармоғини тишлади. Хусусан мадраса жамоаси Алишербекда рўй берган ўзгариш қошида лолу хайрон бўлди. Узоқ муддат чехраси синикиб ўзидан ҳам, мадрасадан ҳам, ҳатто сабоқдошларидан ҳам безиб юрган йигит бирдан куч-қувватга тўлгани, йирик-йирик кўзлари аввалгидек ишонч билан порлай бошлагани, дарс пайти кечадиган баҳсу мунозараларда яна фаоллашгани чиндан ҳам ақл бовар қилмас ҳодиса эди.

Мана энди Алишербек аввалгидек мадрасадан шомхуфтон қоронғиси аралаш қайтади. Ортик чарчаган бўлса ҳам руҳида енгиллик туяди, дарҳол Паҳлавон совға қилган шамлардан бирини ёқади, эшикка термила-термила китоб варақлайди ёки дафтаридаги қайдларни кўздан кечиради. Қай маҳалдир қўни-қўнжи тўлиб Паҳлавон ташриф буюргандан кейин анчайин тўкин дастурхон атрофида суҳбатлари қизийди. Кўпинча ҳамон аҳду қарорида собит турган дўсти кадрдонлари Хусайн Мирзони эслашади. Шу кунда Мирзо Бобоқанбар даштидаги сарсону саргардонликдан кечиб Марв ҳокими Малик Санжар саройидан паноҳ топганини муҳокама қилишга тушиб кетишади. Айниқса, жумлаи жаҳон бўйлаб ғойибона кезинишлар барисидан мароклироқ туюларди. Чархи каж билан одамзод муносабатлари кунба-кун чигаллашиб бораётгани, ақлу идрок ёвузлик билан олиша-олиша ҳолдан тойгани, ниҳоя эса қўринмаётгани устида тонгга қадар мижжа қоқмай тортишсалар ҳам баҳслари тугамасди.

Бетоблик боис Алишербек кўп нарса йўқотгани ҳолда Паҳлавонни қайта топганига амин бўлди. Энди дили ошнаси дили билан тоабод бирлашганига Оллоҳ шоҳид! Мабодо у ташвиши кўпайиб келолмай қолса нимадир етишмаётгандек хомушланади, ҳатто ўзига эмас, дунёга ҳам сизмай тонгни бедор қаршилайди. Мижжа қоқолмай баъзан довот ёнида мук тушган паллада ногоҳ борлиғи жунбушга келади. Ниҳояда ҳар нимаики истагани ўзида жам эканини англайди. Таажжубки, бу оқшом олисдан, қават-қават харир парда ортидан бир хилқат жилмайганча ажаб имо-ишоралар билан қошига чорлади, мана:

*Ҳар қаён боқсам, юзимга ул қуёшдин нур эрур,
Ҳар сори қилсам назар, ул ой манга манзур эрур.*

Ошиқлик боис бор-йўғидан кечган шоир асли умри бино бўлиб ўша моҳитобонни учратмаган, ҳатто у туши-

га ҳам кирмаган, ишқи ғайб даъвати ила висол майини симириб масту аласт, қани энди тоабод шундай девонавор қолса!..

Одатига кўра Алишербек ғазални қайта-қайта тахрир элагидан ўтказиб ҳузур қилди ва хотиржам тортди. Фахмича у дили тубидан топилган ноёб дур эди, дур! Адаш-маса ҳар доим ҳам бунақаси насиб этмас. Бир омад кулиб боқди-да. Фақат ёшлик — ғўрлик эканини унутиб, ўзига ўзи маҳлиё бўлиб қолаётгани йўқми!? Дур деб ўйлагани балки бор-йўғи бир парча мис ёки нукрадир. Эрта Пахлавон қўлига тушса кинояомуз кулиб авра-астарини ағдариб ташласа керак. Сўз жонивор тинигани маъқул, тинигани! Яхшиси шошилмайди, қайта назардан кечириб, зуваласини яна пишитгандан кейин мавриди билан тақдим этади.

— Мулла, фахмимча куч-қувватга тўлмишсиз, эмди мушт билан тоғни уриб талқон қилишга кодирсиз, — Пахлавон қайси куни эрталаб муолажа олдидан қиялатиб ҳазил отди. — Хойнаҳой илхом париси қўйнига кириб тургандирсиз?

— Қайда, ҳануз орамизда араз-ўраз қўндаланг, — зорланди Алишербек, кўзларини қайга яширишни билмай. — Худойим сиздек элчини ўртага қўйгон бўлса зора вақти-соати етиб ярашсак!..

— Сиз айрим қалам бандалари каби бевафолиғ иллатига муккадин кетмабсиз. Ишингизни фақат туркча сўз билан битирибсиз. Иншооллоҳ, собитона аҳду қарорингиз боис жамийки муродингиз ҳосил бўлгай!..

Пардали писандани Алишербек тушунди.

Очиғи, кўр-кўрона йўсинда форсийни туркийдан устун биладиган нусхалар билан Пахлавон чиқишолмасди. Азалдан туркийда имкон беадад эканлигига алақачон тан берганди. Қолаверса у бир тил ўз-ўзидан буюк бўлиб қолмаслигини, қайсидир даҳо этикоди ва сабъ-ҳаракати билан кадру қиймат топишини этироф қиладиганлар тарафида эди.

— Мулла, биласиз, маълум ва машҳур туркигўйлар бир қанча, — салмоқ билан сўзни сўзга улади Пахлавон. — Аммо қайси бири кўп ва хўп айтилтур ва қайси бири сизга маъқулроқ?

— Салафларга этикодим баланд эрур, алар қалам билан алақачон жаҳонни ишғол этибдурлар, — деди

Алишербек, бунақа саволни кутмагани боис бир оз тути-
либ. — Фақир эса ҳали ғўрмен, ҳар неки қилғон иншо-
им пишмаганимдин нишона! Айбимни бўйнимга олишга
мажбурмен!..

— Мавлоно, Худо ҳақи, ортиқ такаллуфни ҳам, ор-
тиқ камтарликни ҳам йиғиштиргайсиз. Биласизки, ҳамма
бирдек бўлмас, истанг ёки истаманг тавофут бор ўртада!
Шундай экан сиз ўз ажримингиз ҳақида сўйланг!..

Тўғриси Алишербек жавобга ҳозир эмасди.

— Фаҳмимча Мавлоно Лутфий кўпроқ мусаллам
эрур, — деди у қисқа сукутдан кейин, хиёл иккиланиб. —
Ул зоти шариф туркигўйлар қавмининг устоди ва мали-
кул-каломи эрур!

— Нечун Сайид Насимийни демабсиз? — Паҳлавон
чехрасини недир қувлик чулғади. — Сайид Насимий
борида Лутфийни писанд қилғонингиз таажжубли!

— Оғам, Сайид Насимийда ранглар бошқача туш-
ғон, айтғони зоҳирий шуарога мувофиқ эрмас, ҳақиқат
тариқин иншосидур, ахир сиз саволингизда бандаси бил-
ган ишқни куйлаган шоирларни назарда тутмабмидин-
гиз?

Муолажани ниҳоясига еткизган Паҳлавон ахийри
тўрда тўшалган кўрпачага оғир чўкди, недир ўй-фикрга
тутқун бўлиб зимдан Алишербекка разм солди. Ногоҳ
Паҳлавон кўзи билан кўзи тўқнашиб Алишербек юраги
така-пука бўлиб кетди. Таассуфки, у қаттиққўл ва чўртке-
сар муаллим қошида имтиҳон топшираётган шогирд каби
ҳадикли мўлтирар, аъзон бадани қайноқ терга фарқ эди.

— Сал янглишдингиз, эй, шоир, — ғудранди ниҳоят
Паҳлавон, бир қоши иккинчиси устига мингашиб. —
яъники, Сайид Насимий ашъори зоҳиран маъжозий, бо-
тинан ҳақиқат тариқин иншоси эрур. Сиздек оқил йигит
бунинг фарқига бормоғи лозим.

Энди Алишербек танг аҳволда қолиб ўсал бўлди.
Ахир, эс билганидан бери қуйманиб Сайид Насимий би-
сотига юкунади, Жалолиддин Румий ёки Фаридиддин
Атторни қанча эътиқод билан суйган бўлса, ул зотни
ҳам ўзига шунча яқин тутгани ёлғон эмас. Лекин охир-
оқибат у қолдирган ёмби ёнидан сўқирдек ўтиб кетибди,
ҳей, аттанг!..

Қисқа жимликдан кейин Паҳлавон хотиржам қиёфа-
да кажрафтор фалак қалам усталари ҳалига қадар ети-

ша олмаган, эхтимол ҳеч қачон етишмайдиган чўққилари билан сирли ва улуғвор эканлигини изоҳлашга киришди. Кейин эса забардаст ўмровини керганча баралла назмгўйликка тушиб кетди. Офаринки, ҳар бир сўзни кироатга солиб, ҳар бир сўзга теран маъно юклаб ўқирди. Бутун вужуди қулоққа айланган Алишербек афсун қилинган каби сурат бўлиб колди. Ахир, не синоатки, Паҳлавон оғзидан тунов кечаси — тонг арафасида битган, ҳали поёнига етмаган ғазалини эшитаётган эди. Фақат баҳодир охирги байт — мактаъда келган тахаллуси ўрнига Сайид Насимий исми-шарифини тиркаб юборгани кўп аломат иш бўлди, кўп аломат иш!..

— Ҳатто биргина ушбу иншоси учун Сайид Насимий этагини ўпиш мумкин, — бемалол кулимсиради Паҳлавон. — Ҳар қандоғ шоир бисотида ҳам бунакаси кам!..

— Оғажон, малол келмаса айтсангиз, — деди Алишербек, иложи борича андиша чегарасини бузмасликка тиришиб. — Буни қачон ва қаерда ёдлаб эрдингиз?

— Зеҳн солдингизму, фақат Сайид Насимий каламига хос сеҳр ва жозиба жамдур, — хурсанд холда тим қора кўркам соқолини сўйпалади Паҳлавон. — Яъники, зохиран маъжозий, ботинан ҳақиқат тариқин ифодаси!..

Агар юз-хотир қўйса Алишербек: «Оғам, Худо ҳақи, ортиқ мактов айтманг, бул иншо фақирники!» — деб баралла хайқириб юбориши тайин эди. Истиҳола хайхотки тил-жағига кулф солди. Кейин Паҳлавон ўзини бениҳоя жиддий тутаётгани бутун борлигини сеҳрлаб қўйганди.

— Хе, мулла, уйингиз буғдойга тўлсин, рашк ўринсиз. Хоҳланг ёки хоҳламанг, ушбу ғазал аълолар аъло-сидур, муаллифи туркигўйлар пешвоси Сайид Насимий эрур!..

Паҳлавони олам кейинги кунлардаги энг ёқимли машғулотли сифатида ғазални кироат билан ўқигандан кейин ҳар гал шу фикрни сира тортинмай такрорларди. Кўпинча сўзини Одам Ато ва Момо Ҳаво замонидан аёлу эркакни бирламчи ковушиш истаги ўзаро яқин қилганини қайд этишдан бошлар ва ўша ғазалдаги муҳаббат таърифи Сайид Насимий салоҳиятидан бир нишона эканини исботлашга уриниш билан яқунлар эди.

— Кўп таажжуб қилдингиз, майли, борини айта қолай, мавлоно, — Паҳлавон бир эрта нонушта устида юмшоқ

жилмайиб сўз бошлади. — Қачондир ушбу ғазал Бобур Мирзо мажлиси ардоғида эрди. Латофати фақирга бағоят хуш келгани боис кўчириб олдимۇ калламга жойладим. Адашмасам ул дамда сиз ўн икки ё ўн учда бўлгансиз.

Алишербек бир чой хўплаб, бир дастурхон попугини ўйнаб сукутга толди. Сўнг ҳокони саид Шохрух Мирзо вафот топиб мамлакатда бебошлик бошланган кунларни, отаси Ғиёсиддин Кичкина ихтиёри билан Ироқ сари йўл тутганини, Тафт шахрида алломаи замона Шарафиддин Али Яздий назарига тушиб дуосини олганини бирма-бир хотирлади. Ўша кезлар фақат улус эмас, замон ўзи ҳам қон йиғларди. Бинобарин, беэга қолган тожу тахтни қўлга киритиш учун Алауддавла (Гавҳаршод бегим ҳомийлигида), Улуғбек Мирзо, Абулқосим Бобур, Абусаид ва Абдуллатиф бошлаган жангу жадал хосу авом бошига қиёмат кунини солганди. Ниҳоят биродарларини доғда қолдирган Бобур Мирзо Хуросон заминида ўз ҳукмронлигини ўрнатди. Аста-секин осудалик қарор топиб, турмуш изга туша бошлагандан кейин Алишербек оиласи мусофирлик баҳридан ўтди ва яна Хуросон сари юзланди. Киндик қони томган шаҳар бўлмиш Ҳиротни соғиниб яшаган Алишербек ўша фурсатда туйган қувонч чексиз эди. Тез орада Бобур Мирзо падарига иззат-икром билан саройи тўридан жой берди, кейин уни юксак ишонч билдириб Сабзавор шаҳри ҳокимлигига тайинлади. Ҳали балоғат ёшига етиб улгурмаган бўлса ҳам Алишербек Бобур Мирзо ҳол ва таъб намояндаларини тўплаб ўтказадиган мажлисларда фаол қатнашарди. Кўпинча ўзига хос шодиёнага айланиб кетадиган анжуманлар ғазалхонлик мусобақаларисиз кечмасди. Мунозара пайтида ҳам форсигўй, ҳам туркигўй шоирлар қалами бирдек иззат ва ҳурматга лойиқ топиларди. Хусусан сўз сохибқиронлари пешқадамларидан саналган Сайид Насимий номи ҳам тез-тез эхтиром билан тилга олинарди. Фақат қайси сонияда мана бу тахлит ғазали янграганини Алишербек сира эс-лолмайди...

— Фақир Сайид Насимий бисотида бунингдек ғазал борлигига гумон қиламен, — хўмрайиб гулдади Алишербек. — Бобур Мирзо даврида ҳам на ўқибмен, на эшитибмен!..

— Фаромушлик ҳар кимдан ўтадур, сиздан ҳам ўтган бўлса не ажаб!?

– Яна кесатасиз, камина эса андиша қийноғини че-
камен.

– Сўйланг, не андиша қийноғи!?

– Таажжуб! Сиз қилган таърифун тавсиф... шунча
балаандки... Қўйинг, тилимни тишлаганим афзал!

– Вақтида Сайид Насимий сифатини қилсам оғрин-
магайсиз деб огоҳ этганмен. Зеро ул зотга холисона баҳо
берганим сизни камситганим эмас!

– Калавани чувалатмак сизга шунча завқлиму?

– Фақир учун зўрдин зўрни ажрим қилиш завқли,
мавлоно! Сўз майдони кураш майдони кабидур, кимки
ўзини талаб аҳлидан деб билган бўлса, анинг зоти-зуриё-
ди билан имконини сўраб-суриштирмак айб саналмас.

Паҳлавон мулоҳазаси ҳар қанча жўяли бўлишига қара-
май Алишербек бадтар хитланди. Яна устига ўша ғазал
бир тунда чеккан азоблари меваси эканини изҳор этол-
магани беадад армон бўлиб қолди. Бундан усталик би-
лан фойдаланган Паҳлавон шоир дилидаги қолган-қут-
ган шубҳа учқунларини ҳам тамом сўндириш учун жон-
жаҳди билан киришиб кетди. Яъни, унингча Сайид Наси-
мий илму хикмат дунёсида даҳо, сўз денгизида тадбирли
ғаввос, бағридан қуёшга жой берган ошиқ, нафаси ўткир
воиз, кексаю ёшчи бирдек ром айлагувчи сеҳргар!..

Паҳлавон эртаю кеч тинмай-эринмай бир мавзуда
мунозара юритиши охир-оқибат Алишербекни ҳолдан той-
дирди. Ахийри қурғур истиҳоладан кечиб кўкларга кўта-
рилган ғазал ўзиники эканлигини ошкор қилишга аҳд-
ланди. Агар буни эътироф этса Паҳлавон ҳазилу чин
аралаш давом эттираётган ўйинини тўхтатишига амин
эди.

Бугун одатдагидек Алишербек мадраса ховлисида
хорғин киёфада узилди. Ниҳоят Паҳлавонга ҳал қилув-
чи зарба бериладиган фурсат яқинлигини чамалаб ку-
лимсиради, кимсасиз кўча бўйлаб бафуржа юра-юра ай-
тадиган гапини пишитди. Афсуски яна ниятига етолма-
ди. Курмагур Паҳлавон аҳду қароридан хабар топган
каби бир қоп ёнғоқдек шалдираган беш нафар ётоқдо-
шини етаклай келиб хонақоҳ дарвозаси пештокига осил-
ган фонус ёруғида йўл пойлаётган эди.

Ана буниси айниқса ошиб тушди. Анчайин шошиб
қолган Алишербек чехрасига ғолибона тус бериб кулаёт-
ган Паҳлавон билан қай йўсин муомала қилишни бил-

масди. Одмиёна қора чопон кийиб, белларига чилвир боғлаган беш қорувли куштигир эса худди бир нарсадан қуруқ қолган каби тинмай жавварди. Таажжубки, улар ҳам Сайид Насимийнинг ашаддий муридлари бўлиб чиқишди. Халиги ғазални гоҳ униси, гоҳ буниси тутилмай ёддан ўкиди, сўнг тахминан ўн йиллар муқаддам Хуросон ҳукмдори Абулқосим Бобур тузган шоҳона мажлисларни беаганини, ҳатто бутун Машҳад жамоаси дилини оҳанрабодек ишғол қилганини таъкидлашганда Алишербек беихтиёр қўлини ёқасига юборди.

— Мавлоно, Сайид Насимий арзигули мерос қолдирганига энди ишонгандирсиз? — деди Паҳлавон, фонус ёруғида кўзлари чакнаб. — Зеро ушбу битик ботин ва зоҳир шеърятда бетакрор намуна!..

Сир очилмай бадтар қулфу қалит бўлгани Алишербек тоқатини тоқ қилиб юборди. Хали йўлда қайта-қайта пишитган ўй-фикридан кечиб тўрсайганча илгани босди ва аввалгидек торайиб қолгандек туюла бошлаган хужрасига кириб аста сўрига чўзилди.

Алишербек орадан атиги бир ярим кунни ўтказиб жилмайганча яна қадам ранжида қилган Паҳлавонни индамай қаршилади. Сухбат тагин ўша ғазал атрофида кечишини билиб ташқарига отилди. Қачондир Паҳлавон қувиб етганда у кимсасиз кўча бўйлаб паришонхол одимлаб борар, Сўз устида қурилган чархи буқаламун ўрни келса Сўздан тониши мумкинлигини ўйлаб хитлар эди.

— Сиркангиз сув кўтармай қолганидан беҳабар эканмиз-ку, — завқ аралаш кесатди Паҳлавон. — Бўлди-е, қани қовоқни очинг! Оча қолинг қовоқни! Сиздек ақли расо йигитга ярашмас экан!

— Ўша ғазал хусусида бошқа сўзламанг.

— Нечун, мавлоно?

Жавоб ўрнига Алишербек пешонасини тириштирди.

— Хўп-ей... Бир бўлди-да, мавлоно, — деди Паҳлавон, мийиғидан ингичка қулги аримай. — Бир ваз билан ажрим қилибмен, бунинг нимаси ёмон!?

— Шошадурсиз. Ажрим кейинроқ бўлса керак. Келаси сизу бизга қай хил кўз билан назар солажаги номаълум!

— Иншооллоҳ, яхши маълум... Эрта хосу авом ортингиздин эргашадур. Бори тирик жон ўша ғазал ошиғи

бўлур. Хатто унақаси Сайид Насимий бисотида ҳам йўк-тур, илоё ўзингизга буюрсин!..

Ҳей, фалак! Ҳей, Қодир эгам!

Нимадир Алишербек қитиқ патини авайлабгина юм-далади, энди у беихтиёр тўхтаб Паҳлавонга нигоҳ қадади. Минг йил қидирганини ниҳоят топган каби ич-ичида нимадир тошар, тўлиқиб ва телбаланиб бир тилак айтгиси келар, ҳайҳотки тили айланмас эди.

— Хўш, мавлоно, муқаддимага нечун қизикмансиз? — жилмайди Паҳлавон, Алишербек елкасига залварли кўлини ташлаб. — Ҳимм... Бир эрта муолажани бошлаб шалварингиз чўнтагидан учи чиқиб турган қоғозни кўрдим. Секин олиб кўз югуртирсам... Ҳай-ҳай, жон-нон ғазал!

— Таслиммен! — деди Алишербек ўнғайсизланиб.

— Ғазални ёдлаб қоғозни жойига қўйдим, — хотир-жам давом этдим Паҳлавон. — Кейин... режа туздиму ётоқдаги шерикларим билан тил бириктирдим. Бор-йўғи шу, мавлоно!

— Бор-йўғи шу деганингиз нимаси, оғам!? Агар яна бирон кун бўш келмай турсангиз савдойилик халтасини бўйнимга илар эрдим!..

Аччик-чучук кунларни бепарво кечираётган ва аломат суҳбатдан ғофил қолган Машҳадни қоқ иккига бўлиб ўтган кимсасиз тош кўча ўртасида ошналар бир-бирларини кучиб, қах-қаха уришди...

Ҳинди боб

ЗАЪФАРОН КУНЛАР

Алвидо, Машҳад, қайдасан Ҳирот!?

Ошналар саратон жазирамаси билан биргаликда ташна-лигу очликни писанд қилмай қайноқ терга ботганча тўхтовсиз олға босишади. Олов селига кўмилган сахро йўли гўё поёнсиз, олдинда нукул уммон каби сароб чайқалади, сароб! Қум-бўрон кўтарилса, айниқса, аҳвол танг. Яна эртаю кеч қароқчи муттаҳамлар босқини эҳтимолдан холи эмас, айтишларича, ҳар ерда бурда нон ёки

беш-ўн танга акча учун хунрезлик одатий ҳолга айланган...

Тинкаси қуриган Алишербек аранг қум кечиб боради. Гоҳо Паҳлавон шоирни қўлтиғидан ушлаб суяб олади. Нигоҳи йироқларда... Мўъжазгина меш кўтарган сарв коматли Зулфизар кўриниш беради гўё сароб пардаси ортида. Гоҳо у хув наридан учқур бедовини чоптириб, қўл силкиб ўтгандек туюлади. Ох, нақадар сирли жилмайиб боқиши! Беихтиёр Паҳлавон унинг исмини тутгани ва хўрсинганини билмай қолади. Алишербек эса ажабсиниб уни зимдан кузатади, аммо нима гаплигини туншунмайди.

— Жигарим, чеккан озоримизга яраша Хиротга кириш насиб этармикин? — куйиниб сўради Алишербек, кичик карвон саёзгина жилға бўйида қўнғач. — Сизу биз билган тераклар аллақачон кесилмиш!..

— Шоирим, кўнглини тўк тутгайсиз, ёримиз Худо!

Офтоб ва гармселда чўяндек қорайган Паҳлавон тасаллиси оз-моз бўлса ҳам Алишербек кўнглига умид бағишлади, ахир, нимага бунча ич-этини ейиши керак, кадрдон шаҳри саналмиш Хирот ҳарнечук кўкрагига найза тирамаса керак.

Дарвоқе ошналар кейинги ойларда Машҳад кўндаланг қилган не-не азобларга тишларини тишларига босиб чидашди. Ниҳоят қозоқлик даврини ортда қолдирган Хусайн Мирзо Астробод, Марв ва Несони тасарруфига киритганини эшитишиб бошлари кўкка етди ва дўсти кадрдон ҳузурига бориш учун хозирлик кўра бошлашди.

Бир эрта гурунглашганча халта-хуржунга ул-бул егулик ва лаш-луш жойлаб туришганда ногоҳ эшик зулфини шиқирлади. Ким бўлди экан, деган ўйда Паҳлавон тезгина чиқиб қаради ва заранг асо тутган, чакмони устидан боғланган чилвирга кашкул осиб, бароқ қошларига кигиз кулоҳ бостирган чўтир дарвешга кўзи тушди. Бафуржа уни ичкарига чорлади, олдида дастурхон ёзиб қорнини тўйғазгач, шоир билан бирга гапга солди.

Сира ақл бовар қилмас: ортиқ толиққани сезилиб турган меҳмон бир неча юз чақирим масофани ёлғиз, пой-пиёда босиб Астробод вилоятидан келмиш! Совғаси — найча қилиб ўралган сурғичли мактуб! Таниш ҳуснихатга нигоҳ ташлаган ҳамоно томоқларига талх нарса

тиқилди. Бинобарин, Мирзо қилган нозик имо-ишоралардан англашдики, иложи борича тезроқ Хиротда муқим ўрнашиб, Астробод билан алоқа ўрнатишлари зарур.

Мана энди ўша мактуб бахона, узоқ айрилиқдан сўнг, кадрдон Хирот сари ҳам тўлиб-тошиб, ҳам жон ховучлаб боришаётир, бир сездириб, бир сездирмай ўтган, не-не ғам-андухга дучор айлаган вақт мобайнида у буткул бегона хилқатга айланиб улгурган бўлса на илож!?

Ниҳоят қуёш ботар паллада кадрдон Хирот бор салобати ва кўрку таровати билан жимирлаб кўринди ва хозироқ чавандозлар каби кийинган Зулфизар от ўйнатиб пешвоз чиқадигандек Паҳлавон юраги гупиллаб ура кетди.

Афсуски ҳалиги шубҳа тўғри чиқди: қуролли соқчилар тўнғиллаганча шаҳар бўсағасига йўлатишмади. Кейин тасодифан Ироқ дарвозасини эски ошналари Сулаймон баҳодир навкарлари кўриқлаётганини билиб сал бўлсин енгил тортишди.

Шоҳруҳ Мирзо билан Бобур Мирзо хизматиға камарбаста пайтида Сулаймон баҳодир шамолиға боролмасдингиз: мингбошилиқ либоси эғниға ярашиб турар, шуҳрати бутун Хуросонни тутган эди. Мана энди Султон Абусаид лашкарида юзбошилиққа зўрға илинибди. Агар сир фош бўлса калласи кетишини билса ҳам у қўлидан келганини аямади, кечқурун уларни қаландарсифат кийинтирди ва тижорат карвониға қўшиб шаҳарға ўтказиб юборди.

Ҳозир Паҳлавон оёғида зўрға турган, ранг-рўйи синиққан шоирни тўғри Муҳаммад Молоний хонадонига бошлаб борса бўларди. Афсуски, у кўпдан бери Хиротда эмас, билишича, кун кўриш важи билан дуч келган кент ёки шаҳарда мардикорчилик қилиб юрибди.

Ажабо, пойтахти азим намунча нотинч, намунча бевозтахол, қадамда шақилдоқ ва фонус кўтарган қоровулмиршаб учрайди. Балоға чап бериш мумкин, аммо улар таъқибига тушсанг тамом — шу кўшқўллаб Худо ургани!

Хартугур ошналар пана-пасткам билан юриб бир амаллаб жон сақлашди, чеккароқдаги қайсидир карвонсаройдан ижараға жой олиб тош котиб ухлашди. Эрта-лаб отлар кишнашию туялар бўқиришидан уйғониб таҳорат қилгани чиқишсаки, аҳвол танг: ховлини жиба-

совут, дубулга кийиб, ярқ такқан авзойи бузук кимсалар ишғол этганди, ёпирай, наҳотки изларига тушиб келишган? Сўнг эшикни тепиб очган, тикилишида недир истехзо акс этган сардорни таниб энсалари қотди. Ахир, рўпараларида аллақачон хон ишончини қозонган ва чапдастлиги билан бутун Ҳиротга танилган Хожа Маждиддин илжайиб турар эди.

— Жаноблар, — деди у юмшоқ оҳангда, ҳатто тавозе сақлаб, — амр буким, ҳозироқ улуг шохимиз ҳузури муборақларига етиб боргайсиз.

Бу ёғи энди қанчага тушди, ахир, улар Ҳиротда эканини Сулаймон баҳодирдан бўлак бир зоғ билмасди-ку. Наҳотки у сабри чидамай, бирон сийлов олиш илинжида оғзидан гулламиш? Бунга ишониш кийин, ҳарҳолда у сахройи одам, зуваласи пишик, кўнгли тоза, унча-мунчада орини пулга чакмас. Дарвоқе етти тош наридан хид сезадиган олғир-айғам тозилар камми? Қайси бирови шамолдек ела бориб оқизмай-томизмай сарой гумашталарига еткизгандир-да. Касофат босиб ҳали Сулаймон баҳодир калласидан ажралмаса! Фақат... мана бу лаънати исковичлар нечун талаб ташлашмади, нечун кишан уришмаётир оёқ-қўлларига? Наҳотки пўрим кийинган ва соқолини ихчам кузаган Хожа Маждиддин жиғлариги тегиш учун масхара қилаётир!?

Йўқ, ҳазил-мазах ўрни эмас, амр бўлгани ростга ўхшайди, қимирлаш керак, йўл зиндон ёки дор сари эканини шохнинг ўз оғзидан эшитиш учун жадаллаш лозим. Илож қанча, бошга тушганини кўз тортади, фақат дилга жон қадар яқин Ҳиротнинг эрталабки ғалафурга тўла таниш кўчаларидан ётсираганча маҳкум каби бош эгиб ўтиш нақадар оғир!..

Шаҳар ичра шаҳар ҳисобланмиш аркнинг баҳайбат дарвозасига рўпара бўлишганда ошналар энтикишди, сўнг қўша-қўша маҳобатли иморатларни томоша қила-қила илгари босишди. Ниҳоят йўл бўйи чурқ этмаган Хожа Маждиддинга эргашиб узун йўлақдан ўтишди ва чоғроқ бўлмага киришди. Бир оздан кейин эса ипак салла ўраган эпчилгина хушмўйлов эшикоға таклифига кўра бағдодий эшиқдан кириб, ўзларини пойидан то тепасига қадар ингичка зарҳал нақшлар чекилган, улкан биллур қандилларида сон-саноксиз шамлар милдираб ёнаётган хонаи хосда кўришди.

Ана, Султон Абусаид, бошида пат ва фируза тош кадалган симобий дастор, эгнида узун зарбоф тўн, ўзидан ҳам, иқболидан ҳам мамнун холда, мийиғида хотиржам кулаётир, фахр-ифтихори чексиз — гўё бутун дунё устидан ҳукм юргизаётгандек! Лекин у остидаги мунаққаш тахт, белидаги қимматбаҳо камарга осилган тилла сопли ханжар куч-қудрат тимсоли эмаслигини, тақдир бир зарб берса бариси кунпаякун бўлиб кетиши мумкинлигини ҳеч ўйлаб кўрганмикин!?

Бобур Мирзо вафотидан кейин рўй берган инкироздан фойдаланиб Ҳирот тахтида муқим ўрнашган Султон Абусаид гўри аллақачон тайёр эканлиги хусусида эл орасида анчадан бери ғийбат юради. Ҳарҳолда хавфу хатардан у ғофил эмас, айниқса Ҳусайн Мирзо Астробод мудофаа девори шинакларидан Ҳирот сари интиқом ўқларини тўғрилаб қўйганини ўйласа ичидан қиринди ўтса керак. Ҳусайн Мирзо бунақа жонига битган чиққонга айланар экан, вақти-соатида, парвозга шайланмасдан бурун курғурнинг қанотларини таг-тагидан қирқиб ташламагани учун минг пушаймондир.

Паҳлавон ҳам, Алишербек ҳам биладики, қачондир Ҳусайн Мирзо хомхаёлга берилиб қаттиқ қоқилди: яқдил бўлиш мақсадида Бобур Мирзо билан Султон Абусаид ўртасида сулҳ имзоланганда Самарқанд билан ҳамкорликни лозим топди. Ахир, Абусаид қони қонига яқинроқ эди-да. Анча вақт унинг этагида муккадан кетиб намоз ўқиди, бу иши эвазига қандоғ меҳру мурувват кўрди, хей, дариг!?

Аслзодалар авлодидан Султон Увайс исён кўтариб Самарқанд тахтига кўз тикканда Абусаид, ўн уч шубҳали шахзодага қўшиб, Ҳусайн Мирзони ҳам зиндонга солди. Агар тасодифан бир савобгир киши кўргиликни волидаи муҳтарамаси Феруза бегимга еткизмаса ҳоли не кечиши қоронғи эди. Онаизор Самарқандга чарх уриб етиб келган ва бўзлай-бўзлай дилбанди гуноҳидан ўтишини сўраб Абусаид пойига йиқилган, охир-оқибат мақсадига эришган эди...

Паҳлавон таъқибкор нигоҳни туйди ва томоғига қалампирдек аччиқ нарса тикилди. Ер билан яксон бўлган Полвноота аҳли оҳу фарёди акс-садо берди гўё юраги тубида! Бутун Хуросон жиловини кўлида маҳкам тутиб турганидан мамнун шох ўша қилмиши фақат қаҳру ғазабга

лойиқ эканлиги хусусида бирон марта бош қотириб кўрганига ишониш қийин эди.

— Жаноблар, кеч бўлса ҳам бир масалага ойдинлик киритмакни лозим ҳисоблармен, — қисқа салом-алиқдан кейин салмок билан сўз бошлади Султон Абусаид. — Фаҳмимча, ҳар иккинги хамон оғаларингиз қатлида фақирдин гумондасиз. Бекор қиласиз. Аслида молфаҳм амирлар фақирни огоҳ этмай бедодликка қўл уришганини ниҳоят билмоғингиз керак. Айниқса, Полвонота қисматиға афсус қиламен. Салла ўрнида калла келтирғон жохилларни дорға тортирибмен!..

Дашт сукунати чўкди хобгоҳда..

— Оллоҳ иродасига бўйсунмак барчамиз учун ҳам қарз, ҳам фарз, шундай экан, ўтган ишға саловат! Келинг, белимизға аҳиллик камарини боғлайлик, токи мундин элу элатға манфаат етсун!..

Сал кам етти йил мобайнида Султон Абусаид на Паҳлавонни, на Алишербекни ирими учун бир марта ҳам сўраб-суриштирганди, ҳеч бирининг ўлигию тиригига заррача кизикмаганди, энди дабдурустдан иноқликка чорлаётир. Бундай ўзидан кетаётганиға сабаб нима бўлса экан?

— Аълоҳазрат, сояи давлатингизда умргузаронлик қилиб кўрганмиз, илкингиздин тегмиш насиба томоғимиздин беминнат ўтмағон, — дилидагини рўйи-рост айтди Алишербек. — Эмди халтамызда бору йўғи биз учун кифоядур.

— Ўтган ишға саловат, Алишербек, — Султон Абусаид бетини ясама кулги қоплади. — Қирчиллама ёшдасиз. Яланғоч қаламға суяниб яшаб бўлмас. Биз билан тўкин-сочин дастурхон атрофида яйрасангиз савобига нима етсун. Хўш, Паҳлавони олам, фикрим сизға маъқулму?

Паҳлавон Султон Абусаид билан илк маротаба қачон учрашганини эшлашға тиришди. Ёдига тушди: Моваруннаҳр билан Хуросон ўртасида биродарлик сулҳи тузилганда! Ўшанда Паҳлавон Бобур Мирзо баҳодирлари сафида Самарқандға борган, тантанали маросимдан кейин бўлган курашда ўзини кўрсатган, аниқроғи, кимки рўпара келса барини елкасидан ошириб ерга урганди. Султон Абусаид хос баҳодирлари берган тузини окламагани учун бир куйса, Паҳлавон Муҳаммад Абусаиддек арслон ўзига камарбаста эмаслигига икки куйган, ниҳоят уни, бошидан зар сочишини қайта-қайта таъкидлаб, Са-

марқандда олиб қолишга уринган. Лекин у отаси ва Бобур Мирзо юз-хотирини қилиб қўнмаган, қолаверса Хурросон тупроғида томири чуқур кетганини ўйлаган...

— Алишербек факир қўнглидагини ҳам топиб сўйла-миш, — чўрт кесди Пахлавон. — Бу дунёда ҳар кимнинг кўрпа-ёстиғи бўлакдур.

— Биродар, Капа полвон пойингизда туфроқ бўлгонда сизга бошқача ихлос қўймишмен, — овозини атай юмшатди Султон Абусаид. — Имоним комилки, буни эътиборга олурсиз.

Пахлавон қовоғини солди, Капа полвонни қанчалар қийналиб ер тишлатганини дилидан кечиргач, Алишербекка қаради, тўйдим маъносида бош ирғаб олға босди. Ҳаётини бошқа ўзанга буриб юборган хотиралар гирдобиди сузаётган Алишербек ошнаси холи-руҳини осон тунди ва унинг изидан шовилди.

— Йўқ, жаноблар, сиз айтгандек бўлмас, эртадин девонда, Сайид Ҳасан Ардашер ёнида ходимсиз. Маош тайин бўлур. Мунший, вазифа буким, тезда фармони олий битилсун!..

Султон Абусаид юзига виқорли тус бериб айтган ушбу сўзлар билан суҳбат боқий бўлди. Ноилож қолган ошналар судралганча хос мулозим изидан қаптархонани эслатадиган девонга келишди. Ланг очиқ бағдодий эшиклардан озода либослар кийган ичкилар, мирза-котиблар, беклар ва тўралар тинимсиз кириб-чиқишарди. Таажжубки, осмонни ушлаб турган каби бариси ажабтовур хўмрайган — умри бино бўлиб гўё бирон марта ҳам кулмаган, тавба, булар турки-тароватига Сайид Ҳасан Ардашердек банда қандоғ чидаб юрган бўлса!?

Пахлавони олам билан ёнма-ён одимлаётган Алишербек ҳаёлан кечмиш сари учди. Ҳозиргидек эсида, хижрий 860 сана, муаззам Ҳирот тахтида Султон Иброҳим муким, у — Мир Низомиддин аллақачон Мавлоно Лutfийдек маликул-калом имтихонидан ёруғ юз билан ўтган зийраккина ўғлон!..

Бир куни отаси Фиёсиддин Баҳодир этагидан тутиб ораста ва озода бир хонадонга борди, остонада мамнун қаршилаган ва атрофларида гирди-капалак бўлган истараси иссиқ ўттиз ёшлардаги хушқомат кишини туғишганидек ёқтирди-қолди. Кейин билса, у ёшлик фаслидан ҳикмат ва тарих, мантиқ ва ҳадис, адаб-хилм ва ҳаё,

шеър ва муаммо бобида баланд поғоналарга кўтарилган Сайид Ҳасан Ардашер экан...

— Мехрибон Худойимдан ўргилай, фақир қошига сиздек азизларни ўзи йўллабдур, — Сайид Ҳасан улар билан кучоқлашиб кўришди. — Ҳасанотлар бўлсин қадамларига!..

— Қачондин бери дийдорингизга муштоқмиз, — хўрсиниб кўйди Алишербек. — Ишқилиб соғ-саломат бормусиз, мухтарам устоз?

— Илоҳим, Парвардигор сизни ҳамиша бало-қазондин асрасун, — деди Паҳлавон, товуши гулдираб. — Тақдир жисмимизни узоқларга улоқтирмиш, аммо кўнглимиз сиз билан қолмиш!..

— Сухбатни фақир кулбаи вайронасида қиёмига етказсак, билурмен, қулинг ўргилсин ош дамлашда Паҳлавон устаси фаранг!..

Тотли мусаллас нўш қилган каби Паҳлавон ҳам, Алишербек ҳам масту масрур эди. Шу боис устоз илтифотига бажонидил кўнишди, тонгга қадар давом этган гурунг чоғида кўпроқ Машҳадда кечган укубатли кунларидан нолишди, кейин эҳтиёткорлик билан Султон Ҳусайн мактубида баён қилинган фикрни орага кистиришди.

Хавотири ортган Сайид Ҳасан Ардашер ноилож Хирот қузғунлар уясига айланганини, ножўя босилган ҳар бир қадам охир-оқибат дорга тортиш ёки зиндонбанд қилиш билан ниҳоясига етишини майдалаб тушунтирди, ҳатто Паҳлавон ярасини янгилаб, Полвонотада содир этилган хунрезликни эслатди.

Сайид Ҳасан Ардашер бекорга койинмаганини ошнар тез орада ангашди. Таажжубки, девонда иш бошлаганлари ҳамоно, дастлабки кунданок бети-ияги йўниб кўйилгандек син-силлик бир қўса елимдек ёпишиб олди. Баччағар нукул панжара орти, пана-пасткам, муюлишдан мўралар, бир кўзини ола қилиб хавотирли қарар, афту башарасида яширинган захарханда юракларига тигдек қадалар эди. Тағин устига, орадан сал кам икки ой ўтса ҳамки, қўлларига бир мири тегмади, ҳамон устод хонадонида тириктавон бўлиб туришар, мудом қўллари қуруклиги учун хижолат чекишар эди.

— Хўш, шоир, хотиржам бормусиз? — деди Султон Абусаид бир кун намозшомда, атай ўзини гўлликка солиб. — Камчилик бўлса сўзлагайсиз.

— Асло йўқтур, аълоҳазрат, — юмшоққина кесатди Алишербек. — Фақат чарх тарозисини ўйлаб фаромуш бўлибмен.

— Не унсурлар тортилуру чарх тарозисинда? — айёрона илжайди Султон Абусаид. — Билганингиздин хабар бергайсиз.

— Бир палласида савоб, бирисида гуноҳ тортилуру, локин бандаси бундин ғофилдуру, — ногоҳ Алишербекиннинг йирик-йирик тубсиз кўзлари чакнади. — Аслида Оллоҳ тарафидан ҳар кимга яхши-ёмон фарқига бориш буюрилган. Пиримиз Жалолоддин Румий эътирофича, нарса борки хорижи олам эруру, ҳар не истарсенки ўзингда жам эруру!..

— Офарин, илму хикматда кўп илғорсиз, — деди Султон Абусаид, ён берган киши бўлиб. — Айниқса каламингиз мўъжизакор эканлиги кўндин овозадуру. Фақат буни ҳамон биз сезмадуку. Одилона юрт сўраб турган биздек теурийзода лутфи эҳсонингизга арзимадикму!?

Алишербек коса тагидаги ним косани кўргандек бўлиб ичида истехзоли кулди. Дарвоқе муаззам Ҳиротда ном қозонган кўпгина шоирлар ҳукмдорни пайғамбар янглиғ улуғлаб кўкларга кўтариб ётишганда у сукут сақлашдан нарига ўтмаётгани такаббурлик эмасми!? Агар ўзини меҳру муруватга лойиқ санаса шоҳ хоҳиш-иродасини мўътабар тутмоғи, гах деса уча бориб кафтига кўнмоғи лозим шекилли!?

— Сиз... сўзни чирпирак қилворишга қодир ахли шуаро тилидаю дилидасиз, — ниҳоят зил жимликни бузди Алишербек. — Фақир қасида ҳадисини олмадим. Сиздек зотни таърифлаш жиддий масъулият!..

— Сиз баҳона қидирмай уриниб кўринг!..

— Бир қошиқ қонимдин кечгайсиз, хон жаноблари, — баҳсга аралашди Паҳлавон. — Фаҳми ожизимча, четданки амр бўларкан, қаламнинг орқаси тутадуру, негаки у ўз оламига подшоҳ эруру.

Чамаси нимадир Султон Абусаид суяк-суягидан ўтиб кетди, зимдан бир Паҳлавонга, бир Алишербекка еб кўйгудек ўкрайди. Сираси шу бокиши билан ўқланган камондек хатарли сен икки қайсарга охири ўз истагимни англатаман демоқчи бўлди. Ахир, чиндан ҳам қалам, ҳа, қалам жонивор шоҳ шаъни ва салтанат шавкатини куйлаш учун яратилган эмасми!?

Сира кутилмаган киска суҳбатдан кейин ошналар кўнгли чирок ёкса ёришмай қолди. Айниқса, Алишербек ўзини тоғ орқалаб юргандек оғир ҳис қилди, ишида барака бўлмай шомга бориб ўлгудек толиқди, кечкурун вужудини исмсиз бир туйғу аёвсиз куйдириб уйқуси қочди, безовталиги кучайгандан кучайиб ахийри миз ёнида мук тушди, дунёни унутгудек ҳолда қалам ва қоғоз билан ҳасратлашди. Ниҳоят субҳидам арафасида, поёнсиз уфқ гардиши нукрадек оқара бошлаган паллада туғилган китъани шошилмай оққа кўчирди, бомдоддан кейин хаяжонини босолмай Паҳлавонга ўкиб берди:

*Жаҳон ганжига шоҳ эрур аждаҳо,
Ки, ўтлар сочар қаҳри ҳангомида.
Анинг коми бирла тирилмоқ эрур,
Маош айламак аждаҳо комида.*

Шаксиз китъа дангал нишонга текканди, мазмуни билан жозибаси ўзаро уйғун келган бўлиб оҳангида кишини дафъатан ром қилувчи аллабир жоду бор эди. Чархи дунни домига тортган офатдан огоҳ этаётган илохий сеҳри айниқса Паҳлавон учун беҳад кадрли туюлди. Номаълум нуктага тикилганча мийиғида сокин кулаётган шоирни қутлаш билан бирга хавотирли бош чайқади. Узоқ мулоҳаза юритгандан сўнг: «Илоё Абусаид хабар топмасун-да!» — дея койинди.

Аттангки, Паҳлавон қаттиқ тайинлаб қўйганига қарамай, Алишербек эҳтиётини унутди, қайсидир даврада бир баҳона билан ёд ўкиб юборгандан кейин китъа овозаси оғиздан-оғизга кўчиб шамол тезлигида саройга, шох қулоғига етди. Мана энди ғийбат ортидан оёғи ерга тегмай ўзи ҳам келиб турибди, ажабмаски қора қалтак синса бошида! Жимжит қароргоҳни тутган ваҳима шундан огоҳ этаётгандек эди.

— Во ажаб, қаламингиз учидин нечун бунча захар томадур? — деди ниҳоят Султон Абусаид, ўзини хотиржам кўрсатишга тиришиб. — Бундин хижолатингиз йўқму?

— Ҳақ аччиқ эрса қаламда не айб, хон хазратлари? — деди Алишербек холисона. — Фақир ҳамиша андиша бандасимен, локин қалам исён қилса ўрним унинг ёнида бўлур!..

— Фаҳмимча, қаламга ортиқча бўйсунибсиз ва шу боис аждаҳо бирлан подшоҳни тенг қўйипсиз.

Зимдан тутаётган Султон Абусаид фикрини энди Алишербек яна ҳам теранроқ англади. Шунга қарамай икки энли паст тушмади, майли, осмон қўлида экан ташлаб юбора қолсин, ахир, тиз чўкиб яшагандан кўра тик туриб ўлган минг марта афзил!..

— Фақир сўзимни айтибмен, сўзни дорга тортиб, ўтда куйдириб, сувда чўкдириб бўлмас!..

Ана шундай хитоб қилган Алишербек ҳозироқ муқаррар олий жазо ҳақида фармони олий эълон қилинишини кутди. Ростдан ҳам у жонидан умидини узган, аллақачон кўзига дор оғочи билан бир ярим газлик қабр кўрина бошлаган эди. Кутилмаганда шоҳ ғазабини босиб лутф билан ижозат берганда хайрон бўлди ва буни чархи каж муруввати деб билди. Шунга қарамай ичида нимадир синди, ўзини тақдир чанғалига тушган қанотсиз қушдек сеза бошлади. Ҳайҳотки Паҳлавон ёки Сайид Ҳасан Ардашер далдаси ҳам кўпинча уни овута олмасди. Хусусан у одамзод тирикчилик икир-чикирларига ўралашиб, ҳар неки имконини бой беришга маҳкум эканини ўйлаганда еру қўкка сифмай қолар эди...

Мамлакатда рўй бераётган жамийки нохушликни диёнатли зотлар қаторида Паҳлавон билан Алишербек кўриб-кузатиб турар, ҳаргиз руҳлари чўқар, аллақачон улкан кўшинни туғи остидан бирлаштирган Султон Ҳусайн билан тезроқ алоқа боғлаш учун уринишар эди. Аттангки, тунларни хилват қилиб битган мактублари халига қадар жавобсиз — нечундир Мирзо сукут сақларди.

Ҳусайн Мирзо мақсад-муддаосини беш қўлдек билган Султон Абусаид лашкар сонини ошириш билан бирга, барча кенту қалъа, шаҳару вилоят ва айниқса Ҳирот мудофаасини ҳеч бир тажовузкор қуч ёриб ўтолмайди-ган қилиб мустаҳкамлаш ҳақида фармони олий берди.

Бундан ташқари у ҳар кеч салтанат устунлари ва оқсоқолларни қароргоҳида тўпларди, сахарга қадар давом этадиган машваратда жони бўғзига тикилиб Астрободда бутун бошли лашкар тўплаган Султон Ҳусайнни қандай қилиб гўрга тикиш масаласини муҳокама қиларди. Султон Ҳусайн номи янгираганда бенхтиёр ранг-рўйдан захар томар, кўзлари хонасидан отилиб чиққудек бўлар, ҳатто айтар сўзини йўқотиб қўяр эди.

Одатда Султон Абусаид турли мажлисларни, хусусан ҳарбу зарб ва лашкар куч-қудратини оширишга дахлдор йиғинларни иложи борича хуфия ўтказарди. Айниқса, бунақа вақтда Пахлавон билан Алишербекни, ҳатто кейинги вақтларда шаккоклик йўлига кирган Сайид Ҳасан Ардашерни саройга йўлатмасди.

Таажжубки, Султон Абусаид бу навбат бошқача йўл тутди, махсус элчи орқали устозу шогирдларни ошиғич чорлаб, уларни қароргоҳ тўрини эгаллаган аёнлару боёнлар қаторига қўшди, ҳатто унча эпламаган бўлса ҳам ҳазил-мутойиба билан улар кўнглини кўтарган бўлди.

— Жаноблар, Ҳусайн Бойқаро қондошу жондош оғамиз, томири томиримизга туташ, вақтида меҳримиздин сув ичиб, тузлуғимиздин туз егандур. Афсуски, эндиликда буларни хотиридин хорижда тутиб, биздек валинеъматини маҳв қилиш муддаосинда белига муҳолифат камарини боғламиш!..

Қароргоҳда ҳукмрон зил-замбил жимликни ногаҳон бузган Султон Абусаид овозида ҳам истеҳзо, ҳам таассуф, ҳам нафрат жам эди, чамаси томирларида оқаётган теурий қон селдек тошиб, бутун дарди-дунёсини алғовдалғов қилиб юборганди. Очиғи, ҳукмдор авзойида рўй берган фавқулодда ўзгариш шундоқ ҳам жон ҳовучлаб турган аёнлару боёнларга ёзга чакмоқ янглиғ таъсир қилди, Пахлавон билан Алишербек эса жимгина тавозеда турарди, холос.

— Ҳусайн Мирзо Астрободу Марву Несони илкимиздин юлиб олғони етмай исми-шарифига танга зарб қилдирғони ва хутба ўқитғони шайтони лаъин васвасасига учғонидин далолатдур, — давом этди Султон Абусаид, ёғ босган кўзлари ажабтовур қисилиб. — Ваҳоланки, мамлакат қалбида биз муқим турибмиз, Оллоҳ буюрган хутбаи муборак фақат бизга муносиб эрур. Хўш, бунга сиз не дерсиз, мухтарам Пир Аҳмад Хоний!?

Пахлавон билан Алишербек ичлари сидирилганча афсусли қиёфада хуфия кўз уриштирди. Ҳайҳот! Султон Абусаид буткул тўнини тесқари қийган кўринади, агар дафъатан Астробод устига юриш бошлаш ҳақида амр қилса не кечади Ҳусайн Бойқаро ҳоли!? Шох соясига кўрпача тўшамакни эҳтиёж ҳисоблайдиган Пир Аҳмад Хоний шаксиз уни қувватлайди. Ахир, у бутун умрини

не-не бегуноҳ бандалар ёстиғини қуритган жангу жадалларга фатво бериш билан ўтказиб келаётир. Илғари Шохруҳ Мирзо бош вазири бўлиб давру даврон сурди, эндиликда Абусаид саройида ҳам худди шу лавозимни эгаллаб турибди. Ўғли Хожа Маждиддин хон назарига тушгани ва амал нарвонидан бепўшт-пўшт кўтарилаётгани бежиз эмас...

— Олампаноҳ, ташвишингиз ўринлидур, фахму фаросатдин қисилғон Хусайн Мирзо тобора ҳаддидин ошадур, — деди Пир Аҳмад Хоний салобатли тусда. — Вақтни ганимат билиб тартибга чакирингки, бўйнига итоат ҳалқасини солиб қошингизга югуриб келсун, акс ҳолда бедаво дардига даво интиқом қиличи бўлур.

— Жуда соз, пийрим... Мунший, ҳозирок ҳумоюн муурожаатнома битилсун, — деди Султон Абусаид рухланиб. — Бул ҳужжатни элчилик ваколоти билан ардоқли шоиримиз Алишербек элтадур. Хусайн Мирзо саркашликка чек қўйиб, маним номимга хутбаи олий ўқитмоғи лозим.

— Алишербекни зап танлабсиз, — деди Пир Аҳмад Хоний, бемалол қахрабо тасбеҳини ўғираркан. — Ишончингизни оқлаб, ёруғ юз билан қайтишига аминмен.

Мунаққаш тахт рўпарасида нари-берига одимлаётган Султон Абусаид ранг-рўйида недир шодиёна, недир завқ билан омухта ингичка киноя тантана қилаётган эди.

— Сайид Ҳасан Ардашер билан Пахлавон ҳамроҳлик қилур. Хўш, нечун индамайсиз, Алишербек? Сўйласангиз-чи! Унутмангки, зиммангизга хайрли вазифа юкланмиш, ихлос билан ҳал қилсангиз ошиғингиз олчи тургуси!..

— Хон ҳазратлари, афсуски камина қаламдин бошқасига ярашим дарғумон, — кафтларини аста кўксига босди Алишербек. — Юртда тили ботир оқсоқол, ақлу заковатда беназир уламо-ашроф кўп, бировини танлаган маъқул, токи мушкулингиз муқаррар осон бўлсун.

Пахлавон билан Сайид Ҳасан Ардашер жилмайганча бир-бирига маъноли нигоҳ юборди, Пир Аҳмад Хоний қировлаган бароқ қошларини чимириб норози оҳангда ғудранди, Султон Абусаид эса кўрқинчли туш кўриб, чўчиб уйғонган одам холига тушди. Хон дарғазаб киёфада Алишербек сари бостириб борди, агар бошқа одам шундай бетига сапчиласа, боши осмонга етган бўлса ҳам,

ўша заҳоти айғир думига боғлатиб саҳрога хайдатарди, саҳрога!..

Султон Абусаид қовоғидан қор ёғаётганини кўрган Паҳлавон билан Алишербек ниҳоят ораларида ўтиб бўлмас жарлик пайдо бўлганини англашди. Шоҳ чурқ этмай тескари ўтирилганини ижозат ўрнида тушуниб энгил таъзим қилганча эшик сари юришди, узун йўлакдан ўтиб ҳовлига чиққан ҳамоно елкаларидан тоғ ағдарилган каби энгил нафас олишди...

Шуртинин боб

ЖАМШИД ПИР ХОНАДОНИДА

Ораста-озода ҳовлида теран сукунат хукмрон...

Ёз жазирамаси оёқлаб, кузнинг салқин кунлари бошланган.

Соқол-муртини чанг-ғубор қоплаган Сайид Ҳасан Ардашер иморат пешини тутган, шиғил узум солган воёйишни тартибга солаётир. Коржома кийиб олган Паҳлавон пешонаси терини сидира-сидира ғайратига ғайрат кўшилиб беда ўраётир. Этак томонда, ҳосили мўллигидан шохлари эгилган беҳи-олма дарахтлари остида, берилиб кетган Алишербек, кўлида қалин муқовали китоб, ёддан ўзига ўзи ғазал ўқийди. Қачондир у паришон ҳолда оғир-оғир босиб Паҳлавон ёнига қайтди, сунбула офтоби илитган уватга аста чўк тушар экан, бўғзи куйгудек бўлиб уф тортиди.

— Оғам, устод ёнида ортик коллолмаймиз, — деди кейин, чаккасини сийпалаб. — Бир йўлини қилиб тушунтирмақ керак.

— Ҳе, шоири жаҳон, кўлингиздин келса тушунтира қолинг, — аяброқ кесатди Паҳлавон. — Фақир ожизмен. Гап очмасимдин... жаҳл отига минадурлар.

Саройини этак силкиб тарк этган ошналар бошида Сайид Ҳасан Ардашер хануз соябон... Баҳонада ўзи ҳам амалидан кечиб, Султон Абусаид билан юзкўришмас бўлди. Мана энди топсак буғдой нонимиз, топмасак буғдой сўзимиз, деб бор-йўғини қизганмай ўртага қўяр, ҳар не қувончлари ва ҳар не қайғуларига шерик эди. Айник-

са, хонадонини меҳр офтоби билан баравар ёритиб турган илм офтоби улар кўнглига битмас-туганмас равшанлик бағишлаётган эди. Иложи бўлганда то сўнгги нафасларига қадар шу саодатдан баҳра олишарди.

Фақат кўпдан бери бир андиша, бир нохуш ўй зирпачадек тинчлик бермасди: ахир, еган-ичганларини захару заққумга айлантириб, оромларини ўғирлаб қадамба-қадам тинимсиз назорат қилаётган хавфу хатар ниҳоят бир кун ул зот ҳаётига ҳам таҳдид солмасми?

Кейинги вақтларда жанда кийган турки совуқ хуфиялар палахмон тошидек ёғилди. Айниқса, халиги шилқим Кўса бадларига урди, лаънати аввалгидек муюлишда ёки том орқасида юмронқозик каби туйқус пайдо бўлиб қолар, сарғайган тишларини кўрсатиб илжайиб қўйиши жонларини жаҳаннам азобига солар эди.

Ахийри кенгашиб қатъий қарорга келган ошналар эрталаб яна бир марта барисидан Сайид Ҳасан Ардашерни огоҳ этишди. Аввалгидек у тўнини тескари кийди-да: «Кўксимни чокламанг!» — дея пўнғиллади. Ҳатто ўпкаси тўлиб киприк намлади, шунга қарамай улар ўзларини қаттиқликка уриб, хайр-хўш айта-айта жўнаб кетишди.

Мана энди ўшандан бери Ҳирот жанубидаги Галасарой маҳалласида, сонда бору санокда йўқ қайсидир гадойтопмас кўчада жойлашган бир кулбаи вайронада аранг жон сақлаб туришибди.

— Шоирим, нон ўрнида ҳам китоб кавшайсиз чоғимда? — беозор кесатди Паҳлавон бир эрта, қовокларини укалай-укалай дераза ёнида мук тушган Алишербекни туртиб. — Ҳар нарсада чегара бўлур.

— Китобдин содикроқ ёр қайда? Охир-окибат сиз учун ҳам, фақир учун ҳам қолғони шу-да!..

Ажабо, қоядек сабрли одам нечун тоб ташлаётир, нечун?

Мутолаадан ҳаргиз бош кўтаришни истамаган Алишербек сир тагига кейинроқ етди, қачонки баҳодир жавдираганча хуржунидан маълум ва машхур тилла камарни олганда!..

— Оғам, етти ўлчаб бир кесгайсиз. Шундай нарсани бозорга солиш уволи азим!..

Паҳлавон ойнадек равшан ҳақиқатни эътироф этишни истамай қовоқ уйди. Ўжарлиги тутган Алишербек икки

оёғини бир этикка тикиб олгандан кейин ноилож камарни хуржунга қайтариб солди, калта ўйлагани учун узр сўради, сўнг апил-тапил кийиниб, жимгина остона ҳатлади. Ортидан шоир маъюсланиб қолганига ахамият бермай илгари босди.

Бесаранжом шаҳар узра кулранг булутлар уймалашиб ёмғир севалай бошлаганда Паҳлавон ивирсиган майдонча четида саросималаниб турар, ўзи каби соч-соқоли ўсган, ранг-рўйи синиққан кимсаларга бегонасираб тикилар эди. Ана-мана осмон чиройи очилди, вақт эса чошгоҳ бўлаёзди, Паҳлавон умидини узиб майдончадан узоқлаша бошлади. Омади чопмагани учун қайғуриб бораётганда қийикча танғиган тақа мўйловли новча киши йўлини тўсди.

— Ассалому алайкум, акамулло, — деди у бидирлаб. — Фақир Ҳирот бойларидин Жамшид Пир гумаштаси Тўймон бўламен. Излаган одамимга ўхшадингиз. Ортимдан юринг.

Очиғи, Паҳлавон Худо берганига бир ишониб, бир ишонмай, ҳатто не юмуш бажаришини ва қанақа ҳақ олишини сўраб-суриштирмай, елкасини қисганча лўкиллай кетди. Қурмағур Тўймон хўжайини ақчаси ҳисобини билмайдиган, дасти узун ва саховатда тенгсиз инсон эканлигини такрорлаб чарчамасди. Тахминан ярим соатдан кейин икки ошёнали гиштин иморатга рўпара бўлганда у айтган лофлар бежиз эмаслигини англади. Ва нозик ислимий-ҳандасавий нақшлар чекилган қўш табақали дарвозадан кириб оғзи очилди-қолди.

Алалхусус, ховли ўртасида қад ростлаган улуғвор ёзлик қўшқнинг осмон билан бўйлашгудек гумбази ниллий-феруза кошинлар билан безатилган, пештокига рангин сополлар терилган, устунларига ингичка қоварик шакллар ўйилган, ёйга ўхшайдиган айвон ганчқорий гуллар билан зийнатланган...

Бунақаси ҳар ерда учрамаслигини дилидан кечираётган Паҳлавон айвонда пайдо бўлган басавлат, кимхоб камзул кийган, мош-гуруч соқоли ихчам қузалган эллик ёшлардаги кишини Жамшид Пир деб тахмин қилиб салом берди. Ажабки, у танишдек туюлди, лекин қачон ва қайда учратганини эслолмади.

— Хўш, йигит, гап бундоғ, — қисиниб турган Паҳлавонни бош-оёқ кузатиб салмоқ билан гап бошлади Жам-

шид Пир. — Ховуз қазийдурсиз. Бўйи-эни ўн газдин бўлса, чуқурлиги уч газ! Бир хафта кифояму?

Паҳлавон жавоб ўрнига хиёл эгилди.

— Рози бўлсангиз... Хизмат хақи юз динор, — нарироқда қўл боғлаб турган Тўймонга кўз қирини ташлади Жамшид Пир. — Егулик тўйгунигизча. Қани боринг, Худо қўлласин.

Неча кундан бери тайинли туз тотмаган Паҳлавон егулик дарагини эшитиб хушёр тортди, қачонки Тўймон айвондаги сўрига чорлаб дастурхон тузага: да иштаҳаси карнай бўлиб кетди. Фақат... кўзини ўйнатаётган турли егуликларга қўл чўзгиси келмай номаълум нуқтага тикилиб ўтирди. Хатто Тўймон «бўлинг-бўлинг» деб манзират қилса ҳам қилт этмади. Ниҳоят қорсон товоқдаги мошхўрдадан бир қошиқ олиб оғзига солди, ўлгурни ютмоқчи бўлиб ҳарчанд уринса ҳам ютолмади — туриб қолди томоғида. Сўнг бетига фотиҳа тортиб чорпоядан тушди, ҳеч нарсага тушуна олмаган Тўймонга эргашиб ҳовли этагига юрди.

Паҳлавон хаёлдан бўшамай ёзлик қўшқни айланиб ўтаётганда ногаҳон чўзиб от кишнади. Ўнг томонда саржин терилган, пичан ва қоп уйилган узундан-узун сайисхона қад ростлаганди. Қатор-қатор устунлардан бирига турнабўйин, ёли бўлиқ, ўмови йўнилгандек текис, сарриси ялтироқ оқ тулпор бойловли эди.

Паҳлавон кўп пойга-улоқни кўргани сезилиб турган отга ва уни авайлаб қашовлаётган кексароқ қаролга эътибор берди, сўнг қарол билан суҳбатлашиб турган қизга кўз қирини юборди. Одмиёна кийинган, сочлари турмак-ланган дуркунгина қиз хафсала билан пичан майдалар, сарвдек келишган қадди-қоматида, лола тусли ёноқларида бир олам латофат жам эди. Қадам товушини эшитди чоғи, у недир ийманиш билан аста қайрилиб қаради ва беихтиёр тим кора кўзлари порлаб кетди. Қиз ҳолатида рўй берган ўзгаришни Паҳлавон сизди, энди унга синчковлик билан разм солди ва беихтиёр бўшашиб тўхтади.

— Зулфизар! Ё қудратингдин!..

Ҳамма нарсани кутган бўлса ҳам бу учрашувни кутмаган Паҳлавон овози бир хил титраниб чикди. Юмушини ташлаб Зулфизар ўзи сари умтилганини кўриб айниқса шошиб қолди. Бир оздан кейин сал ўзини ўнглаб жилмайди ва руҳи-хаёли қанотланиб Тўймон изидан ҳовли

этагига ўтди. Ариқ ёқасида ёнма-ён қўйилган кетмону белкураклардан энг йирикларини танлагач, энгларини шимарди...

— Биродар, тушунмадим... Томок борасинда йўқ экансиз, қиличак бўлсангиз керак-да, — таажжубини яширмади Тўймон. — Буларни қандоғ ишлатурсиз? Беланги бўлиб қолманг яна!

— Бир гап бўлар, — деди у, сайисхона тарафдан нигоҳ узмай.

— Хожам раҳмдиллик қилиб бир хафта мухлат берди, сиз бир ойда ҳам эпламасангиз керак, — кинояомуз илжайди Тўймон. — Овқатга ярамаган одам қора меҳнатга ярар эканму? Тангрига қасамки, гавдангизни кўрғонда бошқача чўт қилган эдим. Адашибмен чамаси. Мабо-до уялтириб қўйсангиз сариқ чақа ҳам ололмайсиз.

— Розимен... Фақат бир сўзимни ерда қолдирманг.

— Ие, бу ёни қизик бўлди-ку. Хўш, эшитайлик-чи.

— Галасарой маҳалласидаги хонақоҳ ёнида бир ховлича тушган. Эски кудуғи бор. Шу ерда Алишербек деган иним туради. Малол бўлмаса ҳалиги таомдин озгина етказсангиз. Худо ёрлақаб ишни битказсам... юз тангадин истаганча чегириб қолурсиз.

Пулга ўчмиди ёки Паҳлавон дангаллигидан эридими, хартугур Тўймон таранг қилмай розилик билдирди, сўнг: «Танбал одамга хожамнинг тоқати йўқтур!» — дея яна бир пишанг бериб изига бурилди...

Ўша заҳоти Паҳлавон панадан ўзи сари Зулфизар тез-тез ўғринча қараётганини сезиб кўкси кўтарилди. Саҳрода рўй берган илк учрашув онларини эслай-эслай ёмғирда анча бўшаб қолган ерга гурсиллатиб кетмон урди. Алқисса, неча соат бош кўтармай, терлаб-пишиб, ботинан Зулфизар билан суҳбатлашиб, тупроқ отди. Қора меҳнат гашти бўлакча бўлишини билмаган экан — баҳонада яхшироқ билди. Таажжубки, ич-ичида тошаётган шарора сирли йўсинда томирларига тарқалар, жамийки хужайраларини эгаллаб, бутун борлиғига шижоат бағишлар эди. Кун қиёмдан оғанда тоғдек уйилган тупроқда чалқанча ҳансираб ётар, кўзларини юмиб олгани боис сал нарида сув тўла челақ кўтариб турган малакни кўрмас эди. Сўнг қулоғига чинни жарангидек тиниқ қулги чалинди, ажабтовур орзиқиб илдам қаддини ростлади.

— Фақирни кўркитибсен, Зулфизар!..

— Йўғ-е, — нозланди кизгина. — Юракдин ҳам бор экан-да.

— Юрак қолинтурму? Анув чўлда жудо бўлиб эрдим!

— Хай, аттанг, овир экан ёзуфингиз.

— Локин ноумид шайтон. Халоскорим топилмиш!..

— Муборак бўлғай! Ким экан?

— Кулофингга айтамен.

— Кулоғимга? Вай, бу кишини!? Кар эмасмен, шундок ҳам эшитгум!

— Маъкул. Фақат берироқ кел, Зулфизар.

— Берироқ келмасмен, нарироқ кетурмен!..

Зулфизар камон қошларини ўйнатиб жилмайди, аста челақни пойига қўйгач, ҳуркович оҳудек зумда дарахтлар панасида кўздан йўқолди. Кўкси бир қалқиб тушган Паҳлавон жимгина ортидан термилди, ютоқиб сув ичгандан кейин яна жадал кетмонга ёпишди.

Қуёш богар маҳали пайдо бўлган Тўймон анқайиб қолди.

Ҳовузнинг тахминан тўртдан бир қисми тайёр эди.

Паҳлавон кечки пайт тамадди қилиб, оз-моз ҳордиқ олгандан кейин машғала ёруғида яна жон-жаҳди билан, ғайратига ғайрат қўшилиб ҳужумга ўтди. Тоғ ортидан шом еб ой мўралагач, машғалани ўчирди. Осуда тун пардасини бурдалаган осмон чироғи ёруғида тер тўкиш чиндан ҳам мароқли эди. Шам ёқилган қайси бир хонада Зулфизар ухламай дераза орқали ўзини кузатаётганига заррача шубҳа қилмас, уни ўйлагани сайин тетиклашар эди. Ахийри қаттиқ толиққан Паҳлавон уфқ оқарганда бир бурчақда мук тушиб пинак қилди. Худди шу пайт елкасига муштдек кесак урилди. Қарасаки, анчагина энақага келиб қолган ҳовуз гирдида, тупроқ уюмида хаёлий бир фаришта янглиғ Зулфизар жилмайиб турибди. Юлдуздек порлаётган охуваш кўзларида — хайрат! Паҳлавон шўхлиги тутиб кетмон билан уюм остини очди, уюм ўпирилди, Зулфизар тупроқ билан қўшилиб қолади ва келиб Паҳлавон қучоғига тушди.

— Вай, ўлмасам! — типирчилади Зулфизар. — Мунча шумсиз? Бошқа ўйин тополмапсиз-да!

— Ие, Зулфизар, нечун мен айбдор бўлибмен? — атай қовоғини уйди Паҳлавон. — Йиқилган сиз-ку, мен эмас. Ўзингиз топсангиз бўлармиди бошқачароқ ўйинни!

— Тухмат қиласиз... Отам сезиб қолсами... ҳайдали-
шингиз тайин!

— Зулфизар, отанг хайдаса ҳам... ўзинг хайдамагил!

Зулфизар бир нозли кулди, мужгонларидан пайдар-
пай ўқ отиб йигит бағрини тамом яралагач, ҳали тўкил-
ган тупроқ орқали оҳу абжирлиги билан юқорига ўрла-
ди...

— Оҳ! Маним қатлимга туғилганму бул малак!..

Паҳлавон нами сирқиб турган ерга ўзини юзтубан
ташлади, намда кўксини чулғаган оташ яна кучайгандек
бўлиб хаёли қочди, ахир, эрта у ўзидан совуса, адашиб-
ман деса, кўнглини овлаган дасти узун, ҳамёни тўла
киши хонадонига парвоз қилса не кечади ҳоли!?

Паҳлавон анча муддат қўли ишга бормаи чўзилиб
ётди, қай маҳалдир китоб билан қалам-дафтарни ошу
нон ўрнида кўриб йўл қараётган Алишербекни эслаб сач-
раб кетди, тушда Тўймон келтирган чинни лагандаги
чучварани шоша-пиша тановул қилди-да, қоронғи туш-
гунча бир дам тўхтамай тер тўкди, шунчалар зўр бер-
дики, билаклари толиб, кафтлари шилиниб кетди. Тунда
ярим белигача ечиниб, кафтларини бўз билан ўраб иш-
лади, алқисса тонг отмай ҳовуз тап-тайёр эди. У гирд-
теваракда тоғдек уйилган тупроқни хафсала билан те-
кислади, сўнг қатор-қатор дарахтлардан бирига суяниб
ухлаб қолди. Тўймон туртиб уйғотганда кун аллақачон
ёйилиб кетган бўлиб, хонадон сохиби Жамшид Пир ҳовуз
лабида қад ростлаб турар, хайратини яширолмаи қайта-
қайта бош тебратаётган эди.

— Эй, йигит, борини сўйла, кимсен!? — нонушта
пайти юшоқлик билан Паҳлавонни тергади Жамшид
Пир. — Фаҳми ожизимча, Оллоҳ назари тушган бандага
ўхшайсен. Йўқса, қирқ одам бир ҳафтада битиролмай-
диган ишни якка ўзинг бунча тез эплолмас эдинг.

— Фақир Паҳлавон Абусаиднинг ўғли Муҳаммад-
мен, — шошилмай жавоб қайтарди Паҳлавон. — Такдир
амр қилиптур: сиз билан танишишга муяссар бўлдим ва
илкингиздин туз едим.

— Наҳотки!? Эй, Худо, шундоғ табаррук бандангни
қийноққа қўйиб гуноҳи азимга ботдимму!? — Жамшид
Пир қўлларини кўкка чўзганча бир муддат сукут сакла-
гандан кейин Паҳлавонга юзланди... — Минг бора узр,
Паҳлавони олам! Довруғингиздин вокиф бўлсам-да, аф-

суски ўзингизни танимас эрдим, танисам нобакорлик қилмай пойингизга пойандоз тўшаб қаршилардим...

— Хижолат чекманг, таксир, — деди Пахлавон чой хўплаб. — Фақир қўноқ эмас, насиба излаган кимса... мардикормен. Муомала шунга яраша бўлавергани тузук!..

— Асло, асло! Ушбу соатдин бошлаб қадрдон оғамсиз. Юмушдин холисиз. Ҳа-ха, холисиз. Хизмат ҳақини эса ўн... йигирма... юз баробар зиёда олурсиз. Ҳой, Тўймон, қассобга югур, кўчқор сўйинглар!..

Тўймон қуллуқ қилиб жўнагандан кейин Жамшид чавандозлик билан курашни жон-дили билан яхши кўришини, Абулқосим Бобур замонида пири муршидлик даражасига етиб ном қозонган Пахлавон Абусаидга ғойибдан меҳр қўйганини мароми билан сўзлай бошлади, ҳатто у Пахлавон Муҳаммад Бобур Мирзо тарафидан жаҳон яғонаси деб эътироф этилганини, яқинда Капа полвонни тиз чўктириб, Хирот аҳлини қойил қолдирганини ҳам биларкан...

Пахлавон Жамшид Пирни берилиб тинглар, ҳар замонда шифтига бир нечта қандил ўрнатилган нақшинкор айвон тўрида тахминан ўн ёшлардаги ўғил болани (укаси бўлса керак) эркалатиб ўйнатаётган Зулфизарга зимдан нигоҳ юборар, нечундир ўзини унга номуносиб ҳисоблар ва юраги безовта тепар эди...

— Падарингиз узоқда экан, аҳли аёлингиз-чи? — хайрихоҳлик билан сўради Жамшид Пир, дастурхонга ҳил-хил пишган зира-мурчли димлама тортилгач. — Ҳовли-жой қайси даҳада?

— Бедананики қайга борса питпилдик! — беихтиёр нигоҳини олиб қочди Пахлавон. — Фақир бир бошимни икки қилиб рўзғор бутлаш учун имкон топмадим. Эрта иншооллох бари изга тушар.

— Тўғри айтдингиз. Оллоҳнинг карами кенг.

— Ҳамхонам Алишербек эрур. Эшитгандурсиз шоир хусусинда. Ҳали ёш бўлса ҳам туркийда парвози баланд! Аллақачон қалами бутун Хуросонни ишғол айлаптур!

— Шошманг, шошманг, бу... Сабзавор ҳокими бўлгон Гиёсиддин Кичкина зуриёдини айтасизму!? — деди Жамшид Пир, ранг-рўйи бошқача товланиб. — Фақат номини эшитиш кифоя эканми, оғам? Худо ҳақи, кўпдан буён ғазаллари шайдосимен!

— Ха, Алишербек ҳурматга лойик... Аттанги, бу кунда ҳар нарсани мосуво! — хўсинди Пахлавон, оғзидаги луқмани аранг ютиб. — Ижозат берсангиз фақир борсам, кечадин бери шоир холи не кечгани қоронғу!..

— Тушунарли... Хўш... Бир мавридини топиб Алишербекни қулбаи вайронамга бошлаб келсангиз. Танишсак, Ошна тутинсак. Агар озгина ёрдамим тегса бошим кўкка етадур.

Пахлавон ваъдани қуюқ берди, сўнг бир хил орзиқиб айвон тўрига қўз кирини юборди, отаси недир ишора берди чоғи, Зулфизар аста ўзини панага тортди, ҳалиги ўғлон пилдирай келиб Жамшид Пирга суйқанди.

— Пахлавон, мана бу қорақўз Аҳмадбек... фақирни кенжаси, — деди Жамшид Пир фахр билан. — Бир дуо қилинг. Эрта улғайиб сиз каби машҳури жаҳон бўлсин!

— Офарин. Келбати чакки эрмас. Нисбасини Аҳмад Пирий десак!..

Пахлавон чехраси ёришганча бир хайрихоҳлик билан Аҳмадбекни даст кўтарди, пешонасидан уч марта ўпиб ерга қўйди, рапидадек кенг кафтларини очиб: «Илоё майдонда ор талашиб ўтгайсен, азамат!» — дея алқар экан, рўпарадаги дерезадан недир ҳаяжон оғушида мўралаб турган Зулфизарни кўрди...

Салдан кейин Пахлавон Тўймон қўярда-қўймай тикиштирган оғиргина халтани елкалаганча тўлин ой ёритган жимжит кўча бўйлаб илгарилар экан, ҳар нимаики бори Жамшид Пир хонадонидида қолгандек паришон эди. Хаёлан Зулфизар билан сўйлаша-сўйлаша ниҳоят Галасарой маҳалласига бурилди, хадемай шоир қошида бўлишини, у билан тонготар суҳбат қуришини ўйлаб жилмайди...

Дарвоқе Алишербек ним қоронғи жимжит ҳовлида ёлғиз айланиб юрар, осмону фалакни тўлдирган юлдузлар билан арзу ҳол қилган каби ёддан гудраниб шеър ўқир, нечундир томоғи ачишар эди. Яхши ҳамки шу пайт дарвозадан илдам одимлаб Пахлавон кирди, ошнасини кўрган ҳамоно гина-кудуратини унутиб: «Э, бормусиз, оғам? Шунчаям соғинтирасизму одамни?» — дея қулочини ёзганча пешвоз борди. Ниҳоят хужрада Пахлавон халтадан бир нимта қўй гўшти олганда таҳсин айтди, дастурхонда бир лаган димлама ва бир жуфт

катпатир пайдо бўлганда айникса кўзлари катта-катта очилди.

— Кеча номингиздин бир йигит сийлади, бугун яна бир дунё нарса келтирибсиз, — деди Алишербек, шошилганча эт чайнаб. — Бориб тургон мўъжиза-ку! Сўйланг, синоатдин фақир ҳам хабардор бўлай!..

— Мана бу ҳам сизники, мулла, — деди Паҳлавон, қўйнидан ҳамён чиқариб. — «Шохнома» билан «Кимёйи саодат»ни тилар эрдингиз. Бемалол етса керак. Ортғони коринга ямоқ!..

— Тавба демай иложим йўқтур!

— Бари ҳиммати баланд кишилар шарофати билан бўлур.

— Кимларни айтасиз? Тушунмасмен!

— Хуросон аҳлини, — деди Паҳлавон, совуққон қиёфада. — Сизга ихлос қўйгон кўптур. Номингизни эшитгон борки, ҳомийлик қилойин деб ошиқадура.

— Лофдин йироқ эрдингиз, не бўлди сизга!?

— Лоф билан иш битмас. Бир мухлисингиз... Жамшид Пир дегани сиз учун жонини беришга ҳам тайёр! Эл бисотига айланган кўп ашъорингизни ёд билишини айтсам ёка ушларсиз.

— Эҳтимол... Локин... Қандоғ одам экан Жамшид Пир?

— Вақти етиб билурсиз. Азиз меҳмони бўлганда. Ҳа, шоир, сизни бир кўришга орзуманд. Оғзингиздин эшитмоқчи ғазалингизни. Пойингизга ё туя, ё бия сўйса керак.

— Ҳе, оғам, бунча кўпиртирманг!..

Энди Паҳлавон жавоб қилмай ўйга толди, аини пайтда Жамшид Пир хонадонида кўрган-кечирганини эслаб руҳи ёришди. Айникса, Оллох карами билан яна Зулфизарни учратгани ақл бовар қилмас ходиса! Бундан ортик омад бўлмаса керак дунёда! Мана энди гўё бурма ёкали атлас кўйлак кийган малак тўлиб-тошиб, шахлоларидан ғамза ўқларини отиб, ажаб нозик таманно билан тургандек қошида! Ифорий бўйлар таратаётган зулфи райхонларини майин-майин силаётган каби сархушу сармаст! Сўнг хануз чарчоғи ёзилмагани сабабли уйқуга чўмди. Бун қарангки, тушида бедовлар кишнаши, чавандозлар қийқириғи тутган поёнсиз яйловда Зулфизар билан

қувлашди, гоҳ биргаликда дарахт, гоҳ қояга тармашди, гоҳ биргаликда майса қоплаган тепалиқдан қулади. Тушни таъбир қилолмай, Алишербекни хайратга солганча, неча кундир ҳовлида ўзи билан ўзи тортишди. Бир кеч Тўймон келиб хожаси кутадиган вақтни айтганда юраги ногаҳон қинидан отилиб чиқаёзди.

Паҳлавон эрталаб узоқ қуйманиб, ойнача рўпарасида, қайчи-пакки билан, соқол-мўртини тартибга солди, миҳдан охорли кийимларини олиб кийди, ҳамишагидек чурқ этмай китобу қалам-дафтар билан овуна бошлаган Алишербекни қисталанг ташқарига етаклади. Жамшид Пир хонадони бўсағасида бошқа биров эмас, фақат очик чехра билан Зулфизар кутиб оладигандек ҳаяжонланар, бугун бўлмаса эрта тинкаи мадорини қуритаёзган айрилик яқун топишига имони комил эди...

Бешинчи боб

НАДОМАТ

Маҳобатли пештоқиға турфа кошнлар зарбланган, ислимий ва ҳандасавий нақшлар билан зийнатланган қўш табақали дарвоза олдида Жамшид Пир мулозимлари ихотасида қўл ковуштириб турар, кўркам соқол ярашган энли бетида бир ифтихор зухур эди. Азиз меҳмонлар билан у кучоқлашиб кўришди, уларни ичкариға чорлар экан, Тўймонға кўз кири билан ишора берди, ўша захоти тунов кунги кассоб думбаси ер супурадиган қора кўчқорни кулликлаб бўғзига пичок тортиди.

Баҳаво ҳовли ўртасида тушган кўшк айвонида жой ҳозирланган, узун мизда турли сархил егуликлар мухайё қилинган, ҳатто бир четда сирқорий майкўза мунтазир эди.

Дарвозадан кирган ҳамоно Паҳлавон ақлу ҳушидан адашгандек бир ҳолға тушган, юраги тинимсиз потирлаб урар, кўзлари олма-кесак терар эди. Ошинаси бирдан ўзгариб қолгани, тең-текис саҳнда бир неча бор тўкишиб кетгани Алишербек эътиборидан четда қолмади,

кўшқават адрас кўрпачада секин тиззалар экан, унга ажабсиниб қараб қўйди.

— Алишербек, дийдорингиз насиб қилғонидин бошим кўкда, — деди Жамшид Пир, қатпатир ушатар экан. — Имоним комилки, келгусида дўсти қадрдон бўлиб кетурмиз.

— Иншооллох! — деб қўйди Алишербек.

Пахлавон улар ўртасида бошланган ва кизгин тусга кирган суҳбатни деярли эшитмас, жоду бўлган каби қарахт ўтирар, икки кўзини айвон тарафдан узмас, узоқдан бўлса ҳам Зулфизар дийдорини бир мартагина кўриб қолишдан умидвор эди. Кутилмаганда Жамшид Пир Ҳусайн Мирзо номини тилга олди-ю, Пахлавон бирдан сергакланди, поёнсиз бир соғинч туйди дили тубида. Қизиқ, тунов куни баҳонада икковлон анча ёзилиб отамлашди, ҳатто пошшоликда рўй бераётган айрим нохушликларни ҳам муқокома қилишди, аммо Жамшид Пир бирон марта ҳам Мирзо номини тутмаган эди, наҳотки у билан алоқада бўлса!?

— Қачон бўлдингиз Астрободда? — ажабсиниб сўради Алишербек.

— Яқинда, Алишербек, — деди Жамшид Пир хотиржам. — Оз қолди адолат тантана қилувига. Мазлум улус бошида тегирмонтош юриб турғони, иншооллох, вақтинчадур.

— Ҳарбий одамга ўхшамайсиз-ку, жаноб. Нечун бунчалар хатарга қўйибсиз азиз бошингизни? — деди Алишербек, Пахлавон билан кўз уриштириб. — Тинчгина тижорат билан машғул бўлсангиз маъқул эрмасму?

Жамшид Пир жавоб қилмай юрагидан чиқариб хўрсинди, бир муддат нигоҳини номаълум нуқтага қадаб тургандан кейин аста узаниб майкўзани олди, ҳамон юзидан маъюслик аримай косаларни тўлғазди, қирмизий шароб жилоси гўё кўзларида акс эта бошлади. Алалхусус юраги тубида ўрнашган недир армон кўзғалиб кетган эди, буни Пахлавон ҳам, Алишербек ҳам англагандек бўлди. Сўнг унинг даъвати билан оз-оздан нўш қилиб суҳбатни киздиришди. Ҳатто анчайин сархуш бўлган Алишербек талаб тушмай ғазалхонликка ўтиб кетди:

*Ваҳки, ишқинг зоҳир этсам ваҳм эрур ўлмак манга,
Гар ниҳон тутсам доғи жон хавфидур бешак манга.*

*Келган эрмиш ул Масих ўлганларин тиргузгали,
Мен тирик, ваҳ, яхшироқ бу умрдин ўлмак манга.*

*Кўнглим ўтидан йиғоч кулдир, бошоқ бир қатра сув,
Ногоҳ ул шўхи жафокаш отса бир новак манга.*

*Бода ҳажридин оқармиш кўзларим, эй тири дайр,
Айлагил май шишасидин синдуруб айнак манга.*

Алишербеkning қон югурган чеҳрасига зимдан разм солганча Паҳлавон хомуш ўлтирар, сўз сеҳри май сеҳридан улугроқ эканини, сўз жиҳодга киришса ҳар қандай жаҳолат лашкари таслим бўлишини ўзича шарҳлаб, дилида аллабир инқилоб кечар эди. Сўнг «бода ҳажри» бошқатдан эс-хушини ўғирлаб, қум тикилгандек ачишаётган кўзларида ёш ҳалқаланди. Аҳволини оғзи мақтовдан бўшамай қолган мезбонга, айникса, бепарво жилмайиб қўяётган Алишербекка сездирмаслик учун ниманидир баҳоналаб айвонни тарк этди. Ҳовли этагида, тунов куни ўзи қовлаган ховуз атрофида айланиб юрар экан, хаёлан Зулфизар билан суҳбат қурди. Зулфизар қайсидир хонада қамалиб олганча қафасдаги қушдек ўзини ҳар ёнга ураётганини сезар, ушбу дамда у яқинига келолмаслигини, ўзи эса ундан ҳам ночорроқ эканини ўйлаб ичи тирналар эди. «Кўнглим ўтидин йиғоч кулдир, эй санам!» Чорасиз оҳ чекиб айвонга қайтганда Алишербек ажаб иштиёқ билан бошқа ғазал ўқийётган эди.

— Жаноблар, иншооллох, фақир бир ҳафтадин сўнг Астробод сафарига отлангум, — суҳбат айна қизиганда дабдурустдан ниятини ошкор айлади Жамшид Пир. — Ижозатингиз билан дуойи саломингизни етказурмен Мирзога!..

Паҳлавон ҳам, Алишербек ҳам шу қадар севиндики, гўё юраклари паққос ёрилаёзди. Ахир, қачондан бери нақадар интиқ улар Мирзо дийдорига! Шундай экан, ҳар бири шубҳасиз Жамшид Пирдек жаҳонгашта билан машаққатли сафарга чиқиш учун ҳозир у нозир! Фақат ҳалиги мактубда қўйилган талаб эсларига тушгандан кейин ўсал бўлиб қолишди ва яна ноилоҳ аҳду қарорларини ўзгартиришди. Бас, ҳозирча шароитга қараб иш тутишлари, бинобарин, Хиротда жон сақлаб туришлари лозим. Бунинг ҳар неки сирини Мирзо билади.

Ошналар иззат-икром учун раҳмат айта-айта Жамшид Пир билан хайрлашдилар. Сокин кўча бўйлаб меҳмондорчилик таассуротларини муҳокама қилиб боришаркан, қайсидир муюлишдан чиққан Кўса изларига тушганини сезишмади. Ниҳоят кулбаларига қайтганларидан кейин юзма-юз ўлтириб мухтасаргина нома битишди. Нома катида қўлдан-қўлга ўтавериб чарчаган муаззам пойтахт дарду алами ҳам, дилларида нишлаган орзу-умидлари ҳам ниҳон бўлди. Шунингдек, бир олам армон, бир олам соғинч! Қачон тегаркин ушбу битик Мирзо илкига? Ўша лаҳзани тасаввур қилиб беихтиёр орзиқишди, ҳар қалай чархи каж ғовларидан чўчимай манзил сари ошиқаётган оғалари интизорлик қамраган кўзларига сурта-сурта ўқиса керак...

Афсус, кўп афсус, насиб тушмаган экан ўртага!..

Ошналар бир-бирларига ҳазил-мутойиба отиб ховлидан чиққанда қуёш бир терак бўйи кўтарилган, кузнинг зангор осмони артилган шишадек ялтирар, қибла тарафдан юмшоқкина хузурбахш шабада эсаётган эди. Улар беадад қувонч туйиб илдам одимлашарди. Айниқса, руҳи ўзгача қанотланган Паҳлавон парвоз қилгудек бир холда... Ахир, ҳар лаҳза хаёлидан Зулфизар жилмасди. Қиз қадду қоматини хаёлида жонлантиргани сайин юраги потирлаб урар, оламда унинг яқинида бўлиш, нафас олишини сезиб туришдан ортиқроқ саодат йўқдек туюлар, Алишербекни ажаблантириб нуқул илжаяр эди.

Ошналар тош-шағал тўкилган кенг-равон кўчага бурилишган дамда ёнларидан либослари ва виқорли боқишларидан сарой хос мулозимлари эканлиги билиниб турган суворийлар елиб ўтишди, сўнг... дубулға-совут кийган қуролли навкарларга дуч келишди. Олдинда оёқ-қўлига кишан урилган, афту ангори моматалоқ бир маҳбус аранг одимларди. Қамчин билан уни тинимсиз савалашар, куракда турмайдиган сўзлар билан ҳақоратлашар эди. Шўрлик ким бўлди? Аста Алишербекни туртиб Паҳлавон тўхтади, ногоҳ четроқдан йўрғалаётган Кўсани таниб қолди, сўнг маҳбусга синчковлик билан назар соларкан, юраги орқасига тортиб кетди.

— Ёпирай, Жамшид Пир-ку! — деди хайқириб.

Ошналар ёғочдек котиб ҳол-беҳол туришганда рўнараларида ишшайиб Кўса пайдо бўлди. Яқин-орада қайчи ва тароқ тегмаган патак соқоли учини тутамлаганча: «Сиз-

га ҳам кафан тайёр!» — деб ҳо-холади. Жони халкумига тикилган Паҳлавон баччағарни қўлтиғидан даст кўтарди ва чалпак қилиб ерга урди, сўнг ҳатто Алишерга ҳам қарамай лўкиллай кетди. Қай маҳалдир таниш дарвозадан отилиб кирганда аъзои баданидан қора тер қуйилар, пишқириганча калта-калта нафас олар, бўйин томирлари ўқловидек бўртиб чиққан эди.

Айвондаги фақат гилам тўшалган сўрида Зулфизар онаси Хожар бону билан бирга юрак-бағри эзилганча бўзлаб ўтирар, мунг чўккан кўзларидан дарё-дарё ёш тўқаётган эди. Ногоҳ у Паҳлавонни кўриб бўзарганча жим бўлиб қолди, кейин яна бирдан аста-аста пиқирлай бошлади.

— Фақир дардингизга шерикман! — деди Паҳлавон бўғик товушда.

— Овозгинанг ўчсин, бадбахт, сани шум кадаминг бало ёвдирмадиму эшигимизга!? — дабдурустдан захрини сочди Хожар бону. — Дардимизга шерик бўлмай қирилгин, илоё! Бор, жўна, қайтиб қорангни кўрмайин!..

Паҳлавон тарсаки егандек бўлди, ҳамон ўпкасини босолмай юм-юм йиғлаётган Зулфизарга бирров разм солиб беихтиёр тисарилди, изидан келиб бари гапни эшитиб турган Алишербек ёнидан ер сузиб ўтди. Дунё кўзига тор ва зимзиё! Елкасига гўё осмону фалак қулаган! «Нахотки фақир алар ошига оғу қўшдим!?» Фақат шу сўзлар чарх уради миясида!

Сал эс-хушини ўнглаганда Паҳлавон Галасарой маҳалласидаги ижарага олинган кулба биқинида, чириб би-таёзган ғовак кундада бўзариб, ичи тирналиб ўтирар, Алишербек нари-берига одимлаб жаҳл аралаш айтаётган гапларни эшитишни истамас, хали лаънати Кўсани бира-тўла бўғиб қўя қолмагани учун пушаймон чекар эди. Сўнг дахлизга кириб хурсинганча кўкрагини намга бериб ётди. «Зулфизар!..» Қиз исми дили тубида муттасил акс-садо берар эди, ҳатто гоҳо тилига кўчарди. Ўз ёғига қоврилиб қанча ётди, билмайди, бир пайт бошини кўтарсаки, Алишербек ёнида бўйинини эгган кўйи тиззалаган...

— Хе, оғам, шундай дардингиз бор экану чурқ этмайсиз-а, — гиналади Алишербек. — Ани кўрдим. Кўп аломат қиз. Фариштадин кам эрмас. Сиз учун келмиш дунёга!..

Пахлавон истар-истамас синиқ кулди, сўнг: «Э-э, шоир, пешонам шўр экан, шўр!» — деб яна ўзини ерга ташлади. Алишербек овутиш учун беҳуда уринди. Орадан уч кун ўтиб Жамшид Пир дорга тортилгани ҳақидаги хабарни эшитиб ошналар сурат бўлиб қолишди. Саноклигина одам иштирок этган жанозадан бирон ҳафта ўтар-ўтмас Тўймон иккинчи мудҳиш хабарни етказди. Мусибатни кўтаролмай Ҳожар бону ҳам бандаликни бажо келтирибди, кунни кеча бечорани тупроққа топширишибди. Дунёга сизмай қолган Зулфизар бир хилват хонада бежондек қилт этмай, ҳатто бир бандани ёнига йўлатмай, бесару сомон ётганмиш, гоҳо хушига келса бетини тирнаб, сочларини юлиб савдойиларча бўзлармиш, орада оху фиғон аралаш Пахлавони оламни сўроқлармиш!..

— Ҳа, кулфат устига кулфат! — деди Тўймон, овози бўғилиб. — Қийин бўлди Зулфизарга. Бечора укаси Аҳмадбек бирлан ёлғиз қолмишки, зора ёрдамингиз тегса!

Пахлавон Зулфизар бошига тушган ақл бовар қилмас мусибатга қайсидир жихатдан ўзи сабабчи эканини яна бир маротаба дилидан кечириб қон ютди. Сўнг эртаси пешинда Алишербекни эргаштириб хўрсинганча йўлга тушди. Ярим соатдан кейин улар муаззам пойтахт ўртасида тушган ва кўп улуғлар пой-қадами теккан Ойдинбоғ бўйлаб шошилмай одимлаб боришар эди...

Ғанимат куз тахтини қишга бўшатиб бериш учун хозирланаётган кунлардан бири бўлиб, рутубатли ҳаво захри игнадек санчиларди, ҳадемай шивалаб ёғаётган ёмғир қорга айланиб, изғирни яна кучайди.

Ҳар жойида кўлмакчалар тўпланган, ҳўл ва заъфарон баргхазонлар тўшалган хиёбон кимсасиз... Лекин шу пайт рўнараларидан ориқкина бола етаклаган пақпакана киши туртина-суртина кела бошлади. Киши юпун ва кавушчан бўлиб, эти бориб устихонига ёпишган, кўзлари ўрасига чўккани сабабли бор-йўқлиги билинмас эди.

Бсихтиёр Пахлавон секинлаб Алишербекка юзланди, кутилмаган учрашувдан шоир анчайин саросимага тушганини, хайру эҳсон қилгиси келганини, лекин чўнтаги куп-қуруқ бўлгани сабабли хижолат чекаётганини пайқадди. (Кейинча, кунлик даромади ўн саккиз минг шохрухий динорга етганда, Амир Алишер ўша воқеани бот-бот эслайди, ҳар гал ўша фурсатдаги нотавонлигини кечиролмай беадад афсус чекади.) Сўнг Пахлавон тезгина

нигоҳини анча яқинлашиб қолган кишига кўчирди, унга қизиқсиниб зехн соларкан, ногоҳ чўғ теккандек кўкси жизиллаб кетди.

— Астафидулло, манга қара, Салим калта эмасмусен? — деди кейин томоғи йиртилгудек бўлиб. — Оббо, хувари-ей, тирик экансен-да? Ўлиб кетмовдингми ажалиндин беш кун бурун?

Дунё тугур ўзини ҳам унутганча, ола-байдоқ тор чопони ёполмаган яланг тўшига бир кафтини босиб, олазарак одимлаётган киши ростаканман хангу манг бўлди, ичига ботиб хиралашган кўзларида феъли тор шаҳри муаззамда мендек кажбахтнинг абгор кўнглини сўрайдиган мўмин бор эканми қабилда маъно зуҳурланди. Ахийри сал-пал ўзини ўнглагандан кейин рўпарасида қад ростлаган қорувли йигитни таниб, ногоҳ қотма бети хиёл нурланди.

— Жўраи жоним, Муҳаммад! — деди аранг пичирлаб.

— Овв, Қодир жувозкашши сағири, дамингга зогора пишарди, чолга ўхшаб мункиллаб қопсан-ку! Нима бало, талқон борму оғзингда?

— Фақир ҳам кўп қатори хону монимдин айрилдим, жўражон, — деди ниҳоят Салим калта филтиллаб. — Нобакорларни жиловлаб қўйишни сўраб пошшоликка арз битиб эрдим, ортиқ қатнаб тавоним тешилди ҳамки ҳосила йўқтур.

Сурати кулса ҳам сийрати йиғлаётган Паҳлавон энди гўё бир қарич чўкди, биродарига тиргак бўлиш учун имкони йўқлигини ўйлаб бешбадтар эзилди. Ахир, у нафс лашқари қатли ом айлаган адолат охир-оқибат қаддини тиклаб олишидан нақадар умидвор, билмаски, ўша лашқар ҳеч қачон бунга имкон бермас, ҳатто давру давронни ҳам жиловлашга қодир!..

— Киндикдош, кўп ғам ема, дунё ҳамиша бири кам!

— Тўғри-куя, лекин... бунча ҳам эмас-да, оғайни. Қадамда улус зор қақшайдур, — деди Салим калта, яна ҳам ҳасратидан чанг чиқиб. — Оғагинам, маним аҳволимки... кўпдин супрамизда урвоқ ҳам йўқ, омборимизда сичқонлар ҳассага суяниб юрадур. Бу кетишда болачакам уволига қоламен-ку!

— Қўрма, аларни берган Худойим ризқини ҳам берадур. Ма, ушбуни олиб, кўп ўрнида кўргайсен, — Паҳ-

лавон кўйин чўнтагидан анча салмоқли ҳамён чиқариб узатди. — Нечун хўрпаясен, баччағар!?! Қулоғингни кимирлатмай олавер, қарз қиёматга қолмас. Топганда узасен, йўкса мингдан-минг розимен, бола-чақанг қош-кўзидин айлансин.

Жовдираб турган Салим калта ўкраб юбораёзди, ўкраб!..

Ҳалидан бери суҳбатни қизиқсиниб тинглаётган Алишербек кўксини нимадир билдирмайгина тимдалади, у ўзидан ўтганини ўзи билиб, чарх оқу қорани аралаш-қуралаш қилиб юборганини ўйларди. Ахир, не ҳолки, кўхна дунёнинг тўс-тўполон бозорида ҳаргиз рост арзону ёлғон қиммат, ҳатто сотилмас деб эътироф этилган имон ҳам ошқора пулланаётир!..

Алишербек гулга кирган боғ-роғлар қовжирагани-ю, ариқларда сув ўрнида зардоб оқаётгани ота-боланинг синикқан ранг-рўйида акс этганини яна ҳис қилиб, нақд юраги боғи узилгудек бўлди, тили айланмай хомуш турган Паҳлавон билан бирров кўз уриштиргандан кейин ногоҳ бадиҳа тарзида қуйилиб келган байтни шошилмай ўкиди:

*Гадоеки нон аз дари шоҳ жуст,
Бибояд зи оби худаиш даст шуст.**

Паҳлавон киндикдошим деб ўзига яқин тутган Салим калта поёнсиз ғам-андух акс этган нигоҳини ботиний инкилоб завқига фарқ бўлган Алишербекка қадади, чамаси байт маъносини шоирнинг чакнаётган тийрак кўзлари орқали яхшироқ англамоқчи бўлди. Ҳарҳолда у ўзини тутишидан бир далда тўйгани англашилди, салдан кейин бўғзига тикилган йиғисини аранг босиб видолашди. Ошналар эса увоқланиб қолишди қор аралаш ёғаётган ёмғирда ивиган баҳайбат чинор остида...

Изғирин-совуқ билан қўшилиб кечган сониялар ҳам Паҳлавон, ҳам Алишербек хотирида тоабад муҳрланди. Ажабки, бўзтўрғай нолишидек сас акс-садо берарди диллари тубида, томчи сувдек ўзаро ўхшаш икки маънос кийёфа тасаввурларидан сира жилмасди. Лекин ўша кутилмаган учрашув, ўша қисқагина мулоқот анчадан бери

* *Мазмуни:* Подшоҳ эшигида нон тилаган тиланчи ўз суви билан қўлини ювиб қўлтиғига урмоғи керак.

аллабир ўчоқда пинҳона тутаб ётган оловни гуриллатиб юборишини қайси бири ўйлабди дейсиз.

Қуриб кетгур Салим калта Пахлавон инъом қилган ҳамённи чўнтагига уриб жўнагандан кейин босар-тусарини билмай ҳовлиқади, хатто неча кундан бери бола-чақаси туз тотмагани, қора қозони қайнамаганини унутиб, Ошиқ Чоғарий майхонаси сари чопади, борини беқўшт-пўшт сарфлаб бойваччадек айш суради, ўлгудек оч эмасми, оғзига бир-икки култум тегар-тегмас авжиб-алжираб қолади ва овозини баралла қўйиб ҳалиги қитъани неча марта қироат қилади.

Иттифоқо бир кунжақда банги-девона қиёфасида ёлғондакам пинакка кетиб ўтирган қаландар сиёғли исковуч сергакланиб дарҳол байтни қулоғига сирғадай илади, сўнг оёғини қўлига олиб арк сари югуради, ёғлироқ сийлов ундириш мақсадида хуфия ишлар нозири хузурида оғиз кўпиртирганча пашшадан фил ясайди. Қисқаси, тез фурсатда хибс қилинган Салим калта жувонмарг кетишдан чўчиб иншо муаллифини айтиб қўяди...

Ана ғалваю мана ғалва!

Пахлавон билан Алишербек Астрободда пайт пойлаётган Султон Ҳусайн Бойқарога зимдан ён босаётганини аллақачон билиб шундоқ ҳам дарғазаб бўлган Абусаид Мирзо қитъани эшитгандан кейин қанчалар тутаққанини тасаввур қилиш қийин эмасди. Дарҳақиқат эртаси куник Ҳиротда шох имзо чеккан фармони олий овоза бўлди. Ана шунга кўра эрта-индин Алишербек Хуросон тупроғини сабил қолдириб, Мовароуннаҳр сари юзланиши ва инон-ихтиёрини Самарқанд ҳокими Аҳмад Ҳожибек Вафойй илкига топшириши лозим эди.

Бу ходиса — бадарға сал кейинроқ рўй беради.

Ҳозир эса олдинда нималар кутаётганидан беҳабар ошналар қутилмаган учрашувни ва Хуросон оху фарёди еру кўкни тутиб кетганини ўйлаганча Ойдинбоғни тарк этишди. Ҳар ерда ҳозир нозир ярамас Кўса қорама-қора пилдираб келаётганини сезмай, оғир ўйлар оғушида, ҳалигача фотиҳахонлар қадами узилмаган Жамшид Пир ҳовлисига кириб боришди...

ИККИНЧИ БЎЛИМ

ИМТИҲОН

Биринчи боб

ЖОН ИЧРА ЖОН

Паҳлавон бир чимдим мизгиса кифоя...

Бу эрта ҳам у каллаи сахарлаб уйғонди, яна бир ёруғ кун буюрган Тангрига шукрона айтиб, ковоқларини укалай-укалай эшикдан мўралаганда ҳали така ҳовлиси сув қуйгандек жимжит эди. Ана шу осудалик баҳона хаёли пардек тўзғиди, ахир, қўпинча ушбу паллада ўғилхони Аҳмад Пирий тавозе сақлаб атрофида айланиб-ўргилмасмиди, отажон, жоним сизга садаға, хизмат буюринг, дея бомдодни баҳамжихат туширмасмиди!? Афсус! Бугун у қанотида эмас, бугун изига ҳам, меҳрига ҳам зор, хайё-хуйт айтиб ўз йўлига жўнаганки, на охини эшитади, на наърасини! Ким билсин, уйлангиргани озгина шошган эканми? Ишқилиб ярамагур ҳовли-жойини бўлак қилганидан бери такадан узоқлашиб қолди.

Паҳлавон ўзи билан ўзи сўйлашганча таҳоратини янгилади, калласини ғовлатган тумтароқ мулоҳазаларини ҳайдаб шопилмай бомдодни адо қилди, жойнамозда паршонҳол тиз чўкиб ўлтирган дамда ниҳоят ҳовли бўйлаб чопа-чоп бошланди.

Паҳлавон бутун жамоа оёққа турганини пайқади, фақат ишбоши саналмиш Салим калта уятни бир четга қўйиб ҳамон тарракдай қотиб ётарди. Дунёни сув босса ўрдакка не ғам! — нақли баччағарга ярашганда қандоқ. Бунисини-ку қўя туринг-а, унга уйку билан баравар хуррак жониворни ҳам йиғиб-териб берганки, хатто бирикки хона нарида ётган банданинг ҳам ҳолига вой! Неча йиллик ёстикдоши Момохолга осон тутмаслик керак, бунинг шифтни бошига кўтариб ташлайдиган хуррагига қандоқ чидаб келаётган экан шўрлик!?

— Овв, Қодир жувозкашши сағири, думбангни кес-волайми, а!?

Пахлавон очик дөрезадан бошини тикиб атай қовок уйганча ҳазилу чин аралаш қичқирди. Салим калта бўғзига пичоқ тортилган дамда оёқлари ечилиб отила турган хўкиз каби сапчилаб кетди. Ногоҳ Пахлавонга кўзи тушиб шоша-пиша эшикка югурди, ортиқча ховлиққани боис ёндарига қоқилиб паққос тумшуғи билан супа тақирга урилди.

— Хамирдек кўпчибсан-ку, ғафлат босган!..

Пахлавон ҳамон эс-хушини ўнглолмай анқовсираётган Салим калтага ўқрайганча куракдай қафти қиррасини бўғзига тиради, сўнг яна ҳам қововидан қор ёғдириб сайисхона сари йўналди. Айғирлар ва байталлар таги топ-тоза суңурилгани, охурлар пичанга тўлғазилгани, эгар-жабдуқлар жой-жойида тартиби билан турганини кўриб, соч-соқолига гард қўнган Норбўта сайисни мактади, ўзининг ҳидини олган ҳамоно қулоқларини чимирганча ер депсиниб кишнай бошлаган Лочинни аста бўйнидан қучди ва текис-ялтирок сағрисини силай-силаё қашовлашга тушиб кетди.

Саман авлодидан бўлган Лочин вақтида ўлгудек асовсаркаш ва ҳатто соядан чўчийдиган ҳуркович той эди, олдидан борсанг тишлаб, кетидан йўласанг тепар, хуллас, минги бўлғунича Пахлавонни эна сутини оғзидан келтираёзган эди. Асли дарахтлар либосини ечган кеч кузда бир баҳона билан Аҳмад Пирий совға қилувди. Ҳирот отбозорида тоғлик бир қартайган лўлибашара йилқибоқардан арзимаган пулга отанг яхши-онанг яхши қилиб сотиб олган экан. «Наслу насаби тоза, қўш қанотли!..» Эсида, юлдузга бош ургудек ҳолда тинмай сапчилаб пишқираётган той жиловини қўйвормай Аҳмад Пирий эгаси мактовини такрорлаган, жониворга ишки тушиб қолганини қистириб ўтган, Пахлавон кўп нарсани сезиб-билиб турса ҳам сир бой бермаган, қўш қанотли бўлса Лочин экан деб шунчаки кулимсираган. Сўнг Пахлавон кечаю кундуз ёнидан жилмай қўйди, кўк беда билан арпа-сулига тўйғазиб парваришлади. Гижинглаган турнабўйин тулпорга айлангандан кейин кўз тегмасин деб нақшинкор юганига ҳар турли мунчоқлар қадади, эгар-жабдуғига дуру садаф зарб қилдирди, узангисини кумушдан ясаттирди. Агар тақаларини ҳар ҳафта алмаштириб, шамолда қирққокил сочдек елпинадиган бўлиқ ёлини кун ора

тараб, диркиллаган баданини кашовлаб турмаса сира кўнгли жойига тушмасди.

Орадан кўп ўтмай Лочин кўпкари-пойгада ҳар қанақа рақибини доғда қолдирадиган бўлди. Шундан сўнг аттанги харидори кўпайиб қолди, ақчаси ҳидига ётолмайдиган бек-амирлар айниқса ошқора кўз олайтирди, ҳатто буниси етмагандек бир кун уялмай-нетмай Султон Хусайн офиз солди. Ана бедодлик! Шохим, яхшиси калламни узинг, лекин бунга тегманг, деди шарттакилиги тутиб. Хукмдор йигит киши учун от, хотин ва ханжар муқаддас саналишини билса ҳам неча вақт араз-ўраз қилиб юрди...

— Мулла Норбўта, қани бўл, эгарла!..

Паҳлавон кўлтигига айил-пуштан қистириб олган бўйчангина камгап мулозимга кўз қисиб қашовни тезгина шифтга қистирди. Амир Алишер бисотини безаган «Меҳрибоне топмадим» ғазалини мулоийм хиргойи қилганча сайисхонадан олислади, ёзлик кўшкнинг шинам айвонида тузалган дастурхон ёнида бемалол чордона куриб нонушта қилди. Ниҳоят Лочинни миниб жиловни силтар экан, дарвоза ёндарисига суянганча жавдираб турган Салим калтага танбаллик эвида бўлсин, маъносида ёлғондакам пўписа қилиб кўйди.

Паҳлавон Худодан яширмаганини бандасидан қандай яширсин: яхши ҳамки бахтига пакана ва эсарроқ бўлса ҳам шу банда бор экан! Тақя бино бўлгандан бери кўрғур жонига ора кириб келади. Мол-ҳол, бозор-ўчор, маърака-мавлуд, экин-тикин, ўрок-машок, пишир-куйдир, супир-сидир, юв-тара — бари-барисига у балогардан, итда тиним бор, унда йўқ, шундай бўлгач, эрталаб у таррақдай қотмасдан ким қотсин. Паҳлавон эса, шунчаки жиғига тегмоқчи бўладими, қаттиқроқ ушламасам бўшашиб кетади, деб ўйлайдими, харқалай, шўрликка кун бермайди, фақат ухлаб ётганини эмас, бошқа бирон арзиган-арзимаган айбини билса ҳам дунёга ўт тушгандек бирдан тутақиб миясида ёнроқ чақади. Икир-чикир юмуши камайиш ўрнига бадтар кўпаядиган тақяга ипсиз боғланиб қолган Салим калта эса ҳар қанақа зуғумига бепарво — гўё ургани ун оши, сўккани сўк оши!..

Нима бўлганда ҳам Паҳлавон Салим калтага ўлгудек ишонади, шунга қарамай бирон ишқал чиқиб қолса у билан биргаликда ўзи ҳам оромидан кечади, жонини

жабборга бериб тинмай елиб-югуради, ахийри калава учини топадию сал-пал тинчийди. Ахир, бор-йўғини сарфлаб таваккалига така очганда мол-дунёси хисобини билмаган баъзи аслзодалар бузукнинг югургани сомонхонагача деб озмунча маломат қилишганми!? Одатига кўра Паҳлавон арқонни узун ташлаб қўйган, кискаси, дангаллиги ва феъли кенглиги иш берган, мана энди орадан неча йил ўтса ҳамки, така эҳтиёжманд кишилар хизматида!..

Така жойлашган Неъматобод муаззам Хиротни айлашиб ўтадиган Инжил дарёси тармони хисобланган Султония ариғи ёқалаб тушган Кўшки Марғоний қасабаси таркибидаги жаннатдек гуллаб-яшнаган осуда ва хушҳаво даха саналади. Яқин-орада истеъмолга кирган Неъматобод атамаси тарихи кўп ибратга молик, аниқроғи, Хуросон тожу тахти эгаси — шаҳаншоҳ Султон Ҳусайн Бойқаронинг кўнгил маҳрами саналмиш Мир Низомиддин хотамтойлиги билан чамбарчас боғлиқ...*

Ота-боболари теурийларга камарбаста бўлганидан фахр туйғувчи Амир Алишер мудом келган бир танга даромадни икки танга қилиб сарфлашни маъкул биларди. Қачонки Султон Ҳусайн амри билан Кўшки Марғонийдан ер-мулк теккач, Ҳазрат қатъият билан енг шимарди, даъватига жавобан лаббай деб келган меъмору муҳандису бинокору наққошу мусаввирга кўнгил эшиги билан бирга хусусий хазинаси эшигини ҳам ланг очиб қўйди. Ҳазрат саховатию қўли гул усталар диди-фаросати ақлу хушни ўғирловчи мўхташам иморатларга зийнатланди: Қудсия жоме масжиди, Сафоия ҳаммоми, Шифоия дорил-шифоси... Айниқса, Ихлосия мадрасаси ва Халосия хонақоҳи ҳам кўркамликда, ҳам салобатда тенгсиз. Ана шулар ва яна бошқа кўпгина бинолар, жумладан, Паҳлавони олам такаси Неъматобод меъморчилик мажмуини ташкил этадики, кўрганлар дармондаю кўрмаганлар армонда!..

Муаззам пойтахт кўрки саналмиш Халосия деворларига зарбланган турфаранг кошинлар нафис жилоланиб

* Кейинча (1481—82) «Вақфия»да қуйидаги сатрлар учрайди:

Бу букъаки, то биноси бунёд ўлди,
Эл ҳожат ила факрдин озод ўлди.
Дарвешу гани неъматдин шод ўлди,
Бу важхдин Неъматобод ўлди.

ёғду сочади, у турли табақадаги кишилар қадами узил-майдиған қироатхона ва қорихона ёнида, илму маърифат ўчоғига айланған Ихлосия рўпарасида қад ростлаган, бағри мудом рухоний фанларга ташна, Оллох ишқини дилига жойлаган шайхлар, саидлар, имом-валийлар, сўфий қаландарлар билан гавжум эди. Ҳаргиз юз-қўзлариди заковат нишонаси акс этган муридлар Амир Жалолиддин Атоуллох Асилий, Амир Садриддин Иброҳим Машҳадий, Хожа Исомиддин Абдулазиз Абҳарий каби уламолар билан мудом мулоқотда бўлишади.

Жазирама кунларда ҳам Инжил дарёси, ҳам Султония ариғидан уфурувчи салқин шабадага юз тутган Ихлосияни эса Ҳирот аҳли саждагоҳга киёслайди. Мана, икки-уч йилдирки, мадраса кучоғида норлаган офтоб толиби илмлар кўнглини равшан этади. Давру даврон афлотунлари рухоний ва дунёвий илмларни бирдек ихлос билан тарғиб этишади. Айниқса, Ҳазрат Навоий илтифоти билан мубошир мударрис лавозимига тайин этилган Амир Бурҳониддин Атоуллох Нишопурий замона пешқадамларидан саналур ва қачондан бери дастурда жамийки фанлар жамланиши учун жон койитиб келур. Мубошир мударрис қанотида муқим турган Қози Ихтиёриддин Ҳасан Турбатий, Амир Муртоз, Мавлоно Фасихиддин Муҳаммад Низомий хидоят сари интилаётган юракларга маърифат ва ҳақиқат уруғини қадаш билан машғулдирлар.

Ана, субҳидам қуёшида муаззам мадрасанинг хаёл қуши зўрға етадиган осмонўпар гумбазларию минорлари зумрад-нилий тусда товланиб кўринди ва Паҳлавон ҳамишагидек бир орзиқди. Эсида, ўша кезлар улкан қурилиш майдонига айланған мазкур гўшага Амир Алишер билан тез-тез қадам ранжида қиларди. Ҳатто қийиқча танғиган ҳазилкаш усталар сиздан маслаҳат кифоя деб раъй билдиришмаса ҳам жомакор қийиб ерғалтакда ганч-кошин, қум-шағал ташиган, шалварини тиззасига қадар химариб лой қорган, қават-қават ҳавозага чиқиб гишт терган эди. Мана энди Оллох назари теккан қутлуғ даргоҳда ҳар ҳафта жума куни мусиқа фанидан сабоқ беради, фақат толиби илмлар эмас, домлалар ҳам жон қулоғи билан тинглайдиган, кўнғил кўзига нур ато этадиган сабоқ...

Паҳлавон турфаранг кошинлар воситасида ислимий-хандасавий, коса-кафткоса ва мукарнас русумли нақшлар зарбланган забардаст пештоғу равоқларни қизиқсиниб кузатди, танишу нотанишлар билан куюқ сўрашганча илгари босар экан, беихтиёр мийғида кулди.

Бугун Паҳлавон жамоадан суюнчи ундирса арзийди, ахир, қанчадан бери ҳаловатини ўғирлаган орзуси ушалиб ниҳоят мусиқа сир-асроридан баҳс юргизувчи рисо-ласига нуқта чекди. Ҳатто не омадки, ҳуснихатда тенги йўқ хаттот, Амир Алишер шогирдларидан саналмиш Мавлоно Султонали Машҳадийга тўлиб-тошиб кўчиртиришга берди. Мир кутубхонасида китобат ва ёзув-чизув юмушлари билан бениҳоя банд бўлса ҳам ул феъли кенг зот яқин-орада илтимосини бекаму кўст адо этишини айтиб бошини кўкларга етказди.

Паҳлавони олам Лочин жиловини хизматга шай ёшгина мулозимга тутқазиб илгари босди-ю, пештоқ остида нари-бери юриб турган барваста қоматли хушсуврат кишига кўзи тушди, ўша захоти Амир Бурҳониддинни таниб чиройи ёришди. Таажжубки, бош мударрис уни шоша-пиша бағрига босиб рисола битишдек хайрли ва машаққатли ишни ниҳоясига еткизгани билан қутлади. Дарҳол у қаёқдан била қолди экан, айтганча, Мавлоно Султонали хабар берган бўлса керак, ҳарҳолда унинг ҳам бир оёғи мадраса бўсағасида-ку.

Ортик ҳаяжонланган Паҳлавон бош тебратиб, қайта-қайта қуллуқ қилди, сўнг Амир Бурҳониддин билан сўйлаша-сўйлаша ораста-салқин йўлак бўйлаб илгарилари. Бир оздан кейин Паҳлавон шошилмай бағдодий эшикдан кирар экан, ғала-ғовурга тўла дарсхонада ногаҳон дашт суқунати чўқди. Терак ёки чинор оғочларидан ясалган пастқам мизларга кўзларини чакнатганча кўкрак берган йигитларга тикилди ва ўт-олов ёшлигини эслаб бир хўрсинди. Ахир, кечагина ўзи ҳам Низомия мадрасасида каттиққўл ва меҳрибон домлалари изидан соядек эргашиб юрмасмиди, айниқса, ўша кунларда уламо-ашрофлар пири саналмиш авлиёсифат шайх Мир Бузрук Термизий хоки-пойини кўзига суришга муяссар бўлгани учун ҳали-ҳамон тақдиридан миннатдор! Негаки мусиқа, ҳикмат ва назм илмида баланд мартабага эришган ул зоти шариф синовидан ўтмаган талабани ҳеч қачон яқинига йўлатмас, мабодо кейин бирон шогирди ўзлаштиришда

дангасалик қилиб оқсаб қолса, ҳар қанча салоҳиятли бўлган тақдирда ҳам жавобини берар эди...

— Билингким, дилбандларим, мусиқа рух ва шуур озиғи эрур, ақлу идрок ошноси бўлғай, сезимларни уйғотур, демакки онг ва иродани кучлантириб, тафаккурга қанот бағишлагай!..

Шогирдлар вужуди кулоққа айланди, ҳеч бири ҳатто киприк қоққани журъат этмасди. Ташнаи зор юракларда ажабтовур инқилоб кечаётганини пайқаган Паҳлавон неча ой мобайнида тунларни уйқусиз ўтказиб битган рисола-сини хаёлан варақларди. Ҳарҳолда у эътиборни кўпроқ мусиқавий тарҳ билан мусиқавий амал уйғун бўлишига қаратганди. Авваллари ҳам қўхна олам рангба-ранг оҳанглардан иборат эканини кўп шарҳлаган, ахир, дарҳақиқат тошу кесақда ҳам, суву ҳавода ҳам, гиёҳу япроқда ҳам, мол туёғию қуш пагида ҳам... нозикдан-нозик нолиш бор, фақат уларни эшита билиш ва ҳис қилиш лозим. Қадим замонда Тангри таоло лойдан яратилган одам таннига жонни куй воситасида киритгани бежиз эмас.

Паҳлавон ваъзи хиёл қизғин, хиёл тартибсиз баҳсга уланди, тўғриси, кўпгина фикрларини айримлар яхши тушунмаганди, оқибат савол шунчалар кўп тушдики, қайси бирига жавоб берарини билмай анчайин шошди. Аксига олиб вақт ҳам тигиз келди, ахийри келгуси дарсда мавзунни тўхтаган жойидан давом эттиришни ваъда қилиб хайр-хўш айтди.

Ҳарҳолда Паҳлавон бугунги сабоғи зийрак ва зукко-таъб талабаларда катта қизиқиш уйғотгани учун мамнун бўлди, шу боис мадраса бўсағасидан қушдек енгил тортиб узоклашди. Лочинни йўрғалатиб бора-бора ногаҳон Гулсадафни эслади ва бир тор кўчадан иккинчисига ўтиб Қўштерак маҳалласига бурилди. Анчадан бери синглиси Худодан тилаб олган ёлғиз ўғли Дарвеш Мухаммадни уйлантириш ҳаракатида, афсуски калава учини тополмай хуноб, ким билсин, эҳтимол унинг беминнат ёрдами ва маслаҳатига мухтождир.

Паҳлавон кун сайин шер боласидек етилаётган Дарвеш Мухаммадни ўғлидек суяди. Анча муқаддам, қайси ойжамолни тиласанг айтгил, келтириб қўйнингга солмаган номард, деб катта кетиб қўйган, баъзан шу гапи ёдига тушса, хижолат чекади, баъзан эса жиянини жиғи-

бийрон бўлиб тергашга киришади, лекин у гунгдек хамон жим...

Пахлавон олдидаги чорак таноб ери гувала девор билан ўралган пешайвонли уй эшигига ҳам, омонат қўндирилган эски дарвозага ҳам кулф урилганини кўрди. Девор оша мўралаб ҳовли бурчидаги пастқамгина катак ён-верида қо-қоғлаганча донлаб юрган товуклар билан айвонда чўзилиб ётган ва эринибгина думини ликиллатиб кўйган қора кўшпакни жимгина кузатди, кўпдан бери сув ичмай қуриб-қовжираган экин-тикинга ҳам эринмай алоҳида эътибор берди, сўнг ҳўрпайганча тезгина изига бурилди. Ҳарҳолда Дарвеш Муҳаммадни тушуниш мумкин, йигити тушгур Шохрух Мирзо мадрасасида бўйи баробар илмга шўнғиган, ҳовли-ҳарамга қарагани вақт тополмайди, аммо Гулсадаф-чи?

Қайси куни Пахлавон тиниб-тинчимаган Гулсадаф рўзгор тебратиш илинжида оқсочлик қилаётганини эшитиб тириклай ерга кираёзди. Сўнг ҳар ҳафта аввалиохирида эринмай келиб кучи етганича ақчадан қарашди, иззатингни бил деб ўтинди, кейинроқ такасига жалб этиш учун неча бор жағини оғритиб авради, факат маоши эмас, томоғи билан бирга уст-боши ҳам тайин бўлишини қулоғига қуйди. Қаники қўнса! Тавба, аёл боши билан саркашлик қилишга бало борми!?

Пахлавон муштипар синглиси қайси бир бойвачча эшигида сарғайиб юрганини кўз олдига келтириб эзилди, сувоғи кўчган уйга яна бир маротаба қарагач, Лочинни мингиси келмай, жиловидан етаклаб паришонҳол йўл тортди. Бир учи Неъматобод даҳасига уланадиган тош-шағал ётқизилган кўчага етганда жандага ўралган йигирма чоғли дарвеш қаторлашганча рўпарасини кесиб ўтаверди. Нечукким улардан кўпчилиги оғизларига сўк солган каби жимгина қовоқ солиб одимларди, айримлари эса: «Ё-ё хувва-аа! Ё-ё хувва-аа!» — дея озгин гавдаларини телбаваш алфозда тебратганча, узун таёқларини силкита-силкита зикр тушиб боришар эди.

Ногоҳ Пахлавон ўртароқда саланглаб йўрғалаётган бесўнақай дарвеш илжайганча ўзини кузатаётганини сезиб қолди. Тавба, ўсиқ қошларига қадар кигиз кулоҳ бостирган, афғу ангорини ёввойилаб ўсган соч-соқол босган, қирқямоқ кигиз яктаги елвагай бу банда таниш эди, ҳа, илгари уни қайдадир кўрган, лекин қайда?

Пахлавон дарвешнинг шериклариникидан ажралиб турган қорувли қадди-бастига бошқатдан синчиклаб разм солди, сўнг бирдан секингина оҳ тортди. Ёпирай, кўздан қолдими, ахир, у қачондир билаги кучи билан бутун Хуросонни ҳайратга солган биродари Пахлавон Муҳаммад Молоний-ку!..

Энди Пахлавон бир хил бўлиб кетди, ахир, қачондир ораларидан қил ҳам ўтмасди, кейин тақдир тақозоси билан оз-моз довлашиб қолишди. Бир ярим йилча муқаддам Ҳиротдан бадар кетганини биларди, фақат бунингдек жамоага қўшилгани ҳатто етти ухлаб тушига ҳам кирган эмас. Кифти ер искамаган куштигир мисқолаб тўплаган обрў-эътиборини шамолга совуриб юборгани эҳтимол майлидир, аммо гулдек хотини, бўй етиб қолган ўғли ва қизини қаттол тақдир чангалига ташлаб қўйгани не савдо!?

Пахлавон оғир хўрсинди ва Муҳаммад Молоний учтўрт биродари билан Окбўйра маҳалласи томон бурилганини ҳамда лапанглаганча Ошиқ Чоғарий майхонасига кириб кетганини кўрди.

Ҳирот аҳли Ошиқ Чоғарий зимзиё ертўлада сопол хум ёки кўзаларда асрайдиган кўп йиллик мусаллас ишқибози эди. Кўпинча ўзига сизмай қолганда Пахлавон гоҳ якка ўзи, гоҳ Мирқосим Туркигўй, гоҳ Мавлоно Соҳибдоро, гоҳ Мавлоно Султонали, гоҳ Шайхим Сухайлий билан бу ерда меҳмон бўлиб турар, ҳатто баъзан дуч келган касни улфатчиликка тортиб кўнгли чигилини ёзар эди.

Пахлавон бир зум хотираларига берилиб Муҳаммад Молоний изидан боргиси, бўйра-кўрпача тўшалган ним қоронғи хилват хоналардан бирида юзма-юз ўлтириб у билан ҳасратлашгиси келди. Ахийри қайларнидир ўйлаб Лочинга камчи босди. Қулоқларини чимирганча сувлик чайнаб пишқириб қўяётган бедов шамолдек елиб кетди. Ҳадемай у ҳовли-уйлари ўзаро туташ бир неча соя-салқин гузарни ортда қолдирди, дарвозасидан номозхонлар кириб-чиқаётган жоме масжидини ёнлаб Кулолон маҳалласига юзланди. Кўк билан бўйлашган чинорлари тангача офтоб ўтказмайдиган чорбоққа яқинлашганда беихтиёр жиловни тортди. Рўпарадаги ислимий нақшлар чекилган қўштабақали дарвоза олдида ранг-рўйи ва кийинишидан сарой мулозимини эканлиги сезилиб турган киши

билан эгила-букила хайр-хўш килаётган Амир Бурхониддин эътиборини тортган эди.

— Мавлоно, фахмимга мехмоннинг улуғи ташриф буюрган экан-да, — киши жўнаган ҳамоно илжайиб ҳазил отди Паҳлавон. — Адашмасам қўй ҳам сўйгандирсиз?

— Қўйни сизни пой-қадамингизга сўямен, баходир. Баҳонада бир отамлашамиз. Айтганча, шатранж сурмаганимизга ҳам анча бўлди. Қани, марҳамат!..

Тақяда юмуши кўплигини, тагин устига Салим калта кутаётганини ўйлаб, Паҳлавон Лочин жиловини бўшатди. Аммо ўша заҳоти шатранж сўзи ботинидаги таърифлаш маҳол жоду кўнглига ажиб нашида солди ва беихтиёр отдан сакраб тушгани, «Човутимга тоб берурсизму?» — деб лапанглаганча дарвозадан кирганини билмай қолди. Ихчамгина беқасам чопон кийган югурдак кўшни ҳовлида яшайдиган Носир қассобни етаклаб келганда Паҳлавон аллақачон чорпояда чўк тушган, пайваста қошларини чимириб хуш-хаёлини катакларда ниҳон оламга ўғирлатган, ишқибозликда ўзидан қолишмайдиган рақибини гангитиб ташлаган эди. Сираси тафаккур қиличини чархлаш воситаси саналган шатранж жонидили эди, Хиротда ҳалигача у билан тенгма-тенг олишадиган ҳариф топилган эмас, фақат Амир Бурхониддинни айтмаса!..

Тез орада Носир қассоб югурдак билан биргаликда боқувдаги бир қора тўқлини паккос ағдарди, хатто теридан чиқариб бир нимтасини қозонга солди ҳамки, катакларда авжига минган жанг ниҳоясига етмади, аниқроғи, Амир Бурхониддин саркарда сифатида танг аҳволга тушиб қолган ва сипохийларини усталик билан қўйилган тузоқдан қутқариш чорасини кидираётган эди. Энг калтис ҳолатни ҳам кўпинча ғалаба билан якунлайдиган аллома бу ўйинда мағлубият аламини чекиши муқаррар эканини сезган Паҳлавон ҳузур қилганча бемалол юмшоқ лўла-болишларга ёнбошлаб ётарди. Қачондир сабри битиб: «Хе, офарин, бор-йўк ҳунарингиз шуми?» — дея кесатди, биродари ошқора тутакқанидан завқланиб, аста чорпоядан тушди, пухтароқ ўйланг маъносида томоқ кириб ҳовли ўртасидаги сарҳовуз сари юрди. Салқин уфурганча сокин чайқалаётган шишаранг сувни жимгина кузата бошлаганда ногоҳ... шундоқ яқинидаги бағдодий эпикдан жилмайганча дуркунгина қиз чикди. Қизки, ўн

еттига ё тўлган, ё тўлмаган, сарвдек нозик қадди-басти бир латиф, ҳаё пардаси билан қопланган хушбичим бети бир мусаффо, бодом қовоқлар ихотасидаги кўзлари бир оҳуваш! Ёпирай, нақадар истараси иссиқ? Қайда, қачон кўрган уни, Яратган эгам? Эрта шундай тенги йўқ фарриштани ўстираётган Амир Бурҳониддин хонадонига совчилар ёвилса керак. Худо ҳақи, жияни Дарвеш Муҳаммадга нақадар муносиб!

Чинни лаган кўтариб ошхона тарафга бораётган югурдак сўз қотди:

— Моҳи опа, Опоқ бекага қарай қолинг!..

Қизнинг исми Паҳлавон дилида ногаҳон акс-садо берди: «Моҳи!.. Моҳи!..»

Паҳлавон аста келиб чорпояга кўтарилди, таажжубки, энди шатранж тахтасида вужудга келган вазиятга фаҳми етмаётган эди. Ҳамон танг аҳволни бартараф этиш истагида ёнаётган Амир Бурҳониддин бошлаган ҳужумга жавобан дуч келган донани суриб қурбон берди. Яна бир-икки марта ўйламай юргандан кейин ташаббус тамом қўлидан кетди, ахийри таслим бўлганини эълон қилгач, мезбон ҳай-ҳайлашига қулоқ солмай, қозонда пишиб турган овқатни ташлаб ура жўнади, йўл-йўлакай ҳалиги қизни бир неча марта эслади, ажабо, у кимгадир ўхшайди, лекин кимга?

Паҳлавон тош кўча бўйлаб Лочинни елдириб така ҳовлисига кириб келганда ҳам нукул тасаввурида бояги сиймо чирпирак бўлиб айланар, гоҳо сирли тарзда олис хотиралари қатларини кўзгаб юбораётгандек, гоҳо йўқ нарсалардан огоҳ этаётгандек туюлар эди. Ўша захоти ҳаллослаганча ҳовли тўридан Салим калта, сайисхона тарафдан Норбўта сайис югуриб келди ва униси ҳам, буниси ҳам барабар жиловга ёпишди.

— Хўш, Қодир жувозкашши сағири, эчки-улоғинг, қозон-товоғинг қалай? — ҳамишаги ҳазилини такрорлади Паҳлавон илжайганча. — Яна Қўйбоқар билан отангни молини бўлишолмай талашганинг йўқми?

— Хожам, қасам ичаменки Қўйбоқар тўйса қулоғим тинчдур, — деди Салим калта бидирлаб. — Локин баччағарни ичида ўпқон бор, қиёматда ҳам тўлмайдиган ўпқон!..

Паҳлавон кенг елкаларини силкитганча астойдил хоҳолаб қулди.

— Муридлардин гапир, — деди кейин.

— Хожам, бир қошиқ қонимдин кечинг, — думини ликиллатди Салим калта. — Гўжани сал торини тортиброқ пиширган эканмиз, баъзиларга етмай андак хижолатда қолдук.

— Кўп қисинма деб юз марталаб қулоғингга қўйганман-а, — ёвқараш қилди Паҳлавон. — Хе, баттол, уруфаймоғингда қурумсоғи бўлганми, нима бало!?

— Фақир патини юлишга бирам устасиз-ей, хожам, — кесатди Салим калта. — Қани тишингиз Аҳмад Пирийга ҳам ўтса-чи! Эшитишимча, арзандангиз йўқ ердан номингизни сотиб сафсата тўқиб юрган эмиш!..

Кимдир гўё ғойибдан анда турган Паҳлавон қулоқ-чаккасига бошлаб шапалоқ тортиб юборди, қутилмаган зарб зўридан етти қават ер тагига тушиб кетгандек бўлди. Сўнг сал ўзини ўнглаб қўнишганча Кўкка беун нола қилди. Хайхот! Аёвсиз тилинган эди анчадан бери дили тубида газаклаб ётган яра!..

— Нокасдин бошқа нимани ҳам кутурмен, — деди Паҳлавон ниҳоят тутақиб. — Аммо сен энағар ҳар кимга гулламагин, тилингни суғуриб итга ташламай яна!

Салим калта олазарак ҳолда бурила-сола жўнади.

Тешик-туйнук ва пана-пастқамдан ўгринча мўралаётган аёлу эркак хангу манг. Ахир, бир балоси борки, хўжайин кўкқисдан қуруқ ўтиндек лов ёнди, тепа сочи тикка бўлиб кетди, ҳатто овози ғалати ўзгариб Аҳмад Пирий устидан мағзава ағдарди. Атиги бир-икки ой муқаддам у шогирд-ўғилни жонидан ортиқ кўрар, тобуткашим, чирокёкарим деб ардоқлар, еру кўкка ишонмас эди. Энди эса қурғурни эслашни ҳам хоҳламайди: гўё уни тириклик йўлида учратгани — бир қаричлигидан оқ ювиб-оқ тарагани, емай-едирганию киймай-кийдиргани, қисқаси, минг азоб билан сон-савоққа қўшгани ёлғон!..

Агар Зулфизар ҳаёт бўлса ақл бовар қилмас бу кўрғилик қошида қон ютарди, қон! На чора, пешонаси шўр экан... Афсус чекишдан бошқа чораси борми? Ишқ маъйдан масту масрур бўлиб никоҳига олишни ният қилиб турганда Султон Абусаид бечорани харамини тўлдирган сон-саноксиз бахтиқаролар қаторига қўшганини эсласа, ҳали-ҳали жизғанаги чиқиб ёнади.

Хайхот, кейин эшитдики, тўплаган мол-дунёси кўзига кам кўринган Абусаид мўр-малахдек кўшин билан

сафарга отланганда Зулфизар олий ўрду жориялари билан бирга бўлган, иссиғу совуқда ит азобини тортган, ахийри яксон қилинган ва оху фарёди еру заминни тутган қайсидир кентда дайди ўк тегибми, дардга чалинибми жони узилган. Ким билсин, эҳтимол кўнгли мулким эгаси дегани Паҳлавондан айри тушгани, эҳтимол отонаси доғи-алами кўксини тамом қиймалаб ташлагани учун дунёдан бемаврид кетгандир!? Нафсиламбри Султон Абусаид чангалига тушмай — сал аввалроқ, қирчиллама ёшда бўлган падари билан волидасини олдин-кетин каро тупроққа топширгач, шашкатор ёш оқизиб қилган илтижосини адо этиш, қолаверса, билиб-билмай орттирган гуноҳини ювиш учун Паҳлавон бор-йўғини аямади, кўз илғамас иплар билан тоабат боғланди тақдир қуюни ичра ҳимоясиз қолган яккаю ёлғиз укаси Аҳмадбекка!..

Иккинчи боб

САФАР АРАФАСИДАГИ АРМОН

Бултур Салим калта Момохолни бош ошпазликка тайинлашини сўраганда Паҳлавони олам дарҳол кўнди. Тўғриси, биродари суяги меҳнатда қотгани, тиришиб-тирмашиб ишлаши, ҳеч балодан тап тотмаслигига қарамай бир жиҳатдан озроқ бўш-баёв — бармоғини ўзи кесиб, ўзини сўкиб ўтиради гоҳида! Қурмагур Момохол эса тирикчилик сандонида роса тобланган: фавкулотда айғам, шаддот ва абжиргина эди. Яна денг Худо қисинмай бўйдан ҳам қарашган, эр жонивор у билан ёнма-ён тургани уялади, ахир, боши аранг елкасига етади-да.

Ҳозир Паҳлавон ёзлик қўшқ айвонида асрни адо қилгандан кейин шифтини қурум қорайтирган, бир неча ўчоғида баравар олов ёнаётган ошхона тарафга ўтди, енгларини шимариб олган Момохол ёрдамчилари билан бирга қозон-товоққа уннаётганини кўриб хотиржам тортди, шом арафасида така ҳовлисини турли табақадаги ёшқари муридлар тўлдиришини ўйлаб жилмайиб қўйди. Худди шу асно улкан қўш табақали ёғоч дарвоза олдида қаторлашиб бир нечта арава тўхтади, ошиғич ўша то-

монга юрган Пахлавон қора кўпикка ботиб баданлари дир-дир титраётган қирчанғиларга ачинди, айна пайтда кўркам қора соқол ярашиб тушган салобатли қиёфасини аллабир мамнунлик чулғади.

— Чошга барака! — деди дўриллаган товушда.

— Умри жонингизга барака! — кизғимтир мўйловчасини бурай-бурай жавоб қайтарди Салим калта. — Хожам, Яратган ол қулим девормиш, ҳосил чўғи баланд!..

Султон Ҳусайн Бойқаро қачондир Султония ариғи ёқалаб кетган даштдан хатлаб берган юз танобдан ортик вақф ерида буғдой-арпа бўлиқ битгани, жавзо ўртасидаёқ ўрим-йиғим шитоб якунлангани, хирмон баҳамжихат янчилиб-совурилгани, сара дон тоғдек уйилганидан Пахлавон яхшигина хабардор эди, увол-исрофга йўл кўймаслик учун тақя билан пайкал ўртасида бўзчининг мокисидек қатнаганди, шуни била туриб Салим калта халигидай гап қистиргани нашъали туолди.

— Яшавор, шаввоз, энанг сени битта тувган!..

Пахлавон Салим калтани билдирмайгина чимчилаб олгандан кейин терлаб-пишиб қарол-гумашталарга қарашди. Ҳар елкасига биттадан зил қопни қўйиб бемалол йўрғаларди. Офтобда қарсиллатиб қуритилган муаттар исли тилларанг буғдой омбордаги бел баробар кажавасимон сопол хумларда жойлангандан кейин у нафас ростлаш учун сарховуз ёқасига борди. Ёғоч новдан билакдайгина жилға шилдираб оқиб тушаётган сарховуз шишадек зилол бўлиб, сувидан ичган одам баҳра топар эди.

Пахлавон тақя солдираман деб арз қилганда Султон Ҳусайн раъйини синдирмай қўллаб-қувватлаганини кечагидек эслайди. Бироқ хоқон тузукроқ жой ажратишга қолганда ҳайтовур қизғанди, одам кўрса чўчийдиган харобазорга рўпара қилди. Аллақачон аҳду қарорини пишитиб улгурган Пахлавон эса ранжишни хаёлига ҳам келтирмади, аксинча, таҳсин ва ташаккур айтиб, ишни мана шу сарховузни қазидан бошлади. Кечкурун йўқ нарса эрталаб пайдо бўлди. Ўтган-қайтган чорбозорчилар кўзларига ишонмай ёқа ушлашарди. Айниқса, жазирама ёз тугамай қаторасига бир нечта пешайвонли уй тиклаганда бутун Хиротни шов-шув тутди. Эндиликда ўшалардан бир қисми Салим калта бошлиқ жамоаники, ярмисида биров муқим, биров вақтинча яшайди, муҳи-

ми, така бўсағасидан, мусофирлар билан бир қаторда, кундан қолган қариялар, бева-бечоралар, етим-есирлар, гадо-қаландарлар қадами кечаю кундуз узилмайди.

Мудом ланг очик дарвозадан кириб келган ҳар қандай кишини зардоли-олма, беҳи-олича ва шафтоли-олхўри ўрамида қад ростлаган мовий гумбазли ёзлик кўшк беихтиёр ром этади. Мулкида шу хил муаззам обида бўлишини Паҳлавон дастлабки йилиёқ орзу қилганди. Зеро бутун Ҳирот аҳлини ҳайратга солган Ихлосия мадрасаси гумбази кўнглида ҳавас уйғотганини ҳеч кимдан яширмасди.

Афсуски жами йигиб-терганини сарфлаб улгургани боис яқин-орада орзуси ушалишига кўзи етмасди, елиб-югуриб топаётган ақчаси така остонасида юкуниб ётган мискинлар томоғидан ортмаётганди. Ногоҳ шунда Аҳмад Пирий жонига ора кирди, яхши ният билан анчагина сармояни қирқ жойидан тугиб-асраб қўйганини айтиб севинтирди, муҳими, мадрасада эгаллаган билимини сафарбар этиб, қисқа фурсатда тарҳни ҳам, амални ҳам ўзи ниҳоясига етказди.

Кўп ўтмай Паҳлавон ёзлик кўшкни намойиш этишга ошикиб, Султон Ҳусайн ва Амир Алишер раҳнамолигида жамийки таникли амалдорлар ҳамда илми ҳолу илми таъб кишиларини чорлаб улкан зиёфат берди, баҳонада меҳридан сув ичиб улғайган йигитнинг хунари ва диди кўп таҳсину тасаннога лойиқ топилди.

Чиндан ҳам иморат кўрку қамоли чакана эмасди, сарфу харажати Аҳмад Пирий чўнтагини шилиб юборгани ҳам рост эди. Қачонки Паҳлавон баҳоли-қудрат хисса қўшмоқчи бўлганда у норозиланди, сўнг: «Сизга тўёна қилдим, ҳар кўрганда фақирни ёдлаб қувонгайсиз!» — деб қўя қолди.

Ўшанда нақадар боши кўкка етганди, кўшкка нигоҳи тушса беихтиёр дили ёришарди, сени илоё Оллоҳ ёрлақасин, деб Аҳмад Пирийни дуо қиларди. Авжи жавзо, авжи саратон, авжи асадда соя-салқин, баҳаво ва пинам айвонида хордиқ ёзиб роҳатланганида айниқса руҳи қанотланишини айтинг. Афсус! Тақдир тақозоси билан қувончи узокқа бормади, мана энди ўша кўшк салобати ҳам, жозибаси ҳам татимайди, устунларига зарбланган нозик ганч чизиклар гўё сиртмоққа айланиб бўйнига чирмашади, бўйнига!..

Пахлавон томоғини хўллаб сарховуз бўйидан жилди, яна бир бор омборга тушиб чиқди, нимадир деб Салим калтани жеркиди. Ниҳоят кўёш мағрибга ёнбошлаб муридлар кела бошлаганда у тўрдаги дарахтлар остида тимискиланиб юрарди. Беихтиёр кечки шафақда ним кўку ним зангор, ним гулобу ним қирмиз товланаётган гумбазга нигоҳ отди-ю, хаёли яна Аҳмад Пирий сари кўчди.

Эсида, у охират сафарига жўнаган ота-онасини соғиниб тинимсиз хўнграб йиғлар, овутиш пайида бўлган Зулфизарга кулоқ солмас, аразлаб ертўлага қамалиб олар, баъзан бир бурчакда туз тотмай хикиллаб ётгани ётган эди. Қайси бир эрта Султон Абусаид элчилари опасини чирқиратганча безатилган аравага солиб ола кетишди ва бор куни ҳам йўқ бўлди, кун сайин ранг-рўйи сарғайиб тўшакка михланди-колди. Энди у эртадан қаро кечгача сазо бермас, фақат иситма аралаш тинимсиз йўталар, маъносиз нигоҳини шифтдан узмас эди. Зулфизар ҳажрида юрак-бағри қон Пахлавон заъфарон бетига термилиб одам бўлишига ишонмасди. Шунга қарамай ҳар эрта эринмай бузоқчадек опичлаб табибга олиб борар, нечун мондимаётгани сабабини эзғилаб суриштирар, эшитгани ташвишига ташвиш қўшар, ўзи ҳам муттасил муолажа билан шуғулланар эди. Ниҳоят омади чопди: мучал ёши арафасида ранг-рўйи ўзгариб аста-секин тузала бошлади, бўйи билан энига ўсди, тузуккина эт олди, қарабсизки, ўн етгисида курашга ишки тушиб ҳадемай кимсан Аҳмад полвон бўлиб танилди...

Кечки овқатга тўйиб олган муридлар чуғурлаша-чуғурлаша жўнагандан кейин ховлида жимлик чўқди, сонсиз юлдузлар қуршовида сокин сузаётган тўлин ой қўрғонлади, ойни ихотага олган нукра тусли халқа сирли жимирлаб фалакни олис-олис ўлчамларига қадар қамраб бораётгандек эди.

Кўшк билан сарховуз ўртасида наришонхол турган Пахлавон осмон жисмларига азалдан ишқибозлигини ўйлаб кетди. Баъзан ўзини бутунлай илми нужумга бағишлагиси келади, вақт топганда Низомия, Шохрух Мирзо ёки Гавҳаршодбегим мадрасаларига ташриф буюриб, талабалар билан биргаликда коинот сирларидан сабоқ тинглайди, хали ҳеч ким ечолмаган ажиб муаммолар

устиди нуктадон мударрис-алломалар билан кизишиб тортишади.

Ҳали суяги қотиб улгурмай меҳрибон падари Пахлавон Абусаид зойича илми ҳақида сал-пал тушунча бериб улгурганди. Кейин у Мир Бузрук Термизий раҳнамолигида бу илмни мукамал урганди, юлдузлар воситасида фалак, курраи арз, қутблар ва буржларда содир бўладиган ўзгаришларни, шулар асосида одамлар қисматидан башорат қилиш ҳадисини эгаллади. Кўпинча йил ёки фасл аввалида Султон Хусайн илтимосига биноан ётоғига қамалиб оларди, куллиёту қўлёзма варақлаганча хаёлан кўк билан боғланиб салтанат эртасига шўнғир эди. Кейин айрим хулосалари ва тахминларидан ўзи кўрқиб кетарди, шохни ваҳимага қўймаслик учун хатарли туюлган билган-кечирганини яширар, хайрли ҳолатларни шарҳлаш билан кифояланар эди...

Бора-бора иш шу даражага етдики, ҳатто Ҳиротнинг таниқли зотлари ҳам эшигида ётиб оладиган бўлишди. Тўғриси, у ҳеч кимни даргоҳидан ноумид қайтаришни истамас, бировга тирноқча нафи тегса, еру кўкка сифмай кетар эди. Фақат у ўз қисматидан йироқда яшаётганди. Кейин... недир бахонада бултур ўз аъмоли-бадини ҳам зойича кўзгусига солди. Таажжубки, чекига осмон еттинчи қаватида ўрнашган Катта Айиқ юлдузлар туркуми тушди. Дастлаб барча ўлчамлар осуда ва мунаввар туюлди. Аммо ногоҳ қайсидир қатлам сатҳини бахайбат ола-чипор илон кесиб ўтганини илғади ва юраги орқасига тортиб кетди. Хавотир олганича бор экан, мана, бу кунда бошига мусибат тушиб турибди.

Пахлавон фалакнинг номсиз буржларига симобий нурлар таратаётган ой баркашига термилиб қолди, ой кўрғони тобора кенгайиб бораётгани эътиборини тортган дамда ногоҳ дилида қошларига ўсма қўйган ҳалиги қиз исми янгради: «Моҳи!.. Моҳи!.. Моҳи!..» Ва ноҳосдан бутун вужудини недир ғалаён ағдар-тўнтар қилиб ташлади, кизиғи, не кор-хол рўй бераётганини англамас, англагани қурби етмас эди. Гўё олисдан, ҳа, поёни йўқ кенглик қаъридан у — Амир Бурҳониддин боғида очилаётган гунча жилмайганча беозор таъқиб қилаётган эди. «Нима учун?» — деган савол кўндаланг туриб олди шуурида. Ё Қодир эгам, адашаётгани йўқми, нахотки у қачондир юрагига бир умр ўчмайдиган ўт қалаб кетган Зулфизар-

га ўхшаса!? Чиндан ҳам нимасидир ўхшайди, йўқ, қуйиб қўйгандек ўзи-ку! Ёнма-ён турган икки томчи сув дейсиз, икки томчи сув! Аввало келишган нозик адо бўйбасти, қолаверса, узун-узун кайрилма киприкларига мувофиқ тушган зулукдек қора қошлари, ўнг ёноғи қуйиротида ўрнашган зиғирдеккина нафис холи, ҳатто жон сўрайдиган кўзлари пайдар-пай отадиган ғамза ўқлари — бари-бириси ўшаники!..

Паҳлавон синиқ кулганча бош тебратди, ҳамон жириллаётган қўрғони ичра эмин-эркин сайр этаётган ойни кузатиб, Зулфизар билан чўлда рўй берган илк учрашувни эслади. «Қутқармиш! Тоабад дўзах ўтига улоқтириш учун қутқармиш!» Бир оҳ узилиб чиқди кўксидан... Ҳайҳот! Чорасизлик балосидан қандай қутилсин!?

Ахийри Паҳлавон еру осмон сирлари шоҳиди саналмиш ойни бағрига олган сарҳовуздан узоқлашди, недир хаёлда бир-бир боса бориб дерезасидан хира шувъла тушаётган хужра эшигини шовурсиз итарди. Хужра ўртасида бўз шол ёпилган энсизгина пастқам миз қўйилганди. Миз четида омонат турган шамдондаги ёниб битаёзган шам липиллаганча зўрға нур сочар, бўйрада тўшоғли одмиёна кўрпачада чўккалаган соч-соқоли сидирға оппоқ барваста чол мутолаа билан машғул эди.

— Сулаймон ота, ҳе ўлманг, — Паҳлавон рўпарада бафуржа чордона қурди. — Ҳалиям балосиз, илигингиз тўла, хўп десангиз кўхликкина бева топиб берардим.

— Бошимга ёстиқ қилмасмен, — Сулаймон ота китобдан кўз узмай секин қаншарини қашлади. — Бир оёғим тўрда бўлса, бир оёғим гўрда-ку, баҳодир иним. Локигин сиз ўз ғамингизни емоғингиз лозим: сизга ярашади аял! Фаҳмимча, миждозингиз совуб улгурганича йўқ! Ёки шу нафсдин тийилганмусиз? — Паҳлавон индамагач, чол қўшимча қилди: — Адашмасам маъқул йўл танлабсиз. Эр киши ҳар жафога чидар, хотин жафосига тоқат қилолмас!..

— Фақирни синмоқчисиз чоғимда, тақсир?

-- Нимадандир азият чекмишсиз, -- дафъатан гапни бошқа ёққа бурди Сулаймон ота. — Кимдир тош отган кўринур дилингиз ойнасига, ким, қайси феъли бузуқ?

«Офарин! Чоли қурғур обдон синчилик ҳадисини олғон!..» Хаёл суриб қолган Паҳлавон қошлари ўртасига тугун тушди, сираси аччиқ-чучукни кўравериш кўзи пи-

шиган, тўксонни қоралаганига қарамай ақлу идроки бутун қарияга хаваси келди, сўнг, бир ҳамдард истаб турган эмасми, юрагини бўшатишига озгина қолди. Қайларни ўйлаб тилини тийди, ахир, Амир Алишердек зотдан яшириб юрганини ногаҳон супра қилиб ёйиши ақлдан эмас.

— Иним, биламен, мактовдин безорсиз, — Сулаймон ота муқоваси титилган рисолаи аста ёпди. — Локигин борини айтмоқ савобдур. Сиз мискинга қайишган одамсиз, буни билмай тузлуғингизга тупурган кўр бўлур.

— Ҳар кимга Оллоҳ инсофу диёнат берсин.

— Иззатингиз баланд, харидорингиз кўп эрур. Ҳатто тождорлар ҳам сизга шайдо, — давом этди чол, серажин бети сокин нурланиб. — Ҳирот ва Машҳадда Султон Иброҳим Мирзо билан Абулқосим Бобур Мирзонинг хайрли назарида турдингиз, фақат Султон Абусаид Мирзо сиз билан ўчакишган ва сабаби аёндур.

— Мироб бўлсам томорқасига сув бермагандурмен.

— Ҳарҳолда Фиёсиддин Баҳодир ўғли Амир Низомиддин бирлан Хусайн Бойқаро тарафинда жавлон ургангиздин тонмасангиз керак, — Паҳлавон йўқ ишорасини бергандан кейин чол яна жонланди. — Абусаид Мирзо сизни таъқиб қилмак муддаосинда ҳар бута панасида айғоқчи қўйдирмиш эрди, номард! Сиздин ўзиям Азроилдин кўрккандек кўрқарди-да. Майдон кўргансиз, қилич уришда моҳирсиз, муридларингиз бесанок, алардин лашкар тузиб исён бошласангиз не кечарди холи!?

Энди Паҳлавони олам бир хил оғринди, ҳаётда кўп нарсага ақли етган бўлса ҳам бу хусусда тирноқча ўйлаб кўрмаганди, ахир, миясини еб қўйганмидики, ўшанақа бадбин хаёлга борса, зеро унингсиз ҳам дарё-дарё қон тўкишдан чўчимай амалга миниш орзусида юрган қалондимоғ кимсалар ҳар қадамда учрайди. Лашкар тузишу тинч аҳоли бошига кулфат ёғдириш ўша тоифага хос машғулотдир.

— Тақсирим, ярашмаган гапни қўйинг.

— Узр, узр... Сиз, иним, аввало Оллоҳ суйган бандасиз.

Сулаймон ота маъноли томоқ кирди, унга қизиксиниб разм солган Паҳлавони оламни ногоҳ хаёл олиб қочди. Асли дарвешфеъл ва зуккотаъб Абулқосим Бобурга бир важга кўра ғойибона ихлос боғлаганди. Кейин замона

зайли билан бобоси Шоҳруҳ Мирзодан кўп фазилатларни юқтирган салоҳиятли неварога Алишербек ва Ҳусайн Мирзо қадарли яқин ва азиз бўлди. Нуфузли бир мажлисда Бобур Мирзо ортиқ тўлқинланиб: «Сизни тоабад йиқилмас орқа тоғимиз деб билурмиз!» — деганини ҳали-ҳали унутмайди.

Адашмаса илим-иссиқ эрта куз эди.

Раҳматли отаси Паҳлавон Абусаид шаҳаншоҳ Бобур Мирзо пойтахтни Машҳадга кўчиргани баҳонасида элга катта ош тортаётгани ва томоша бераётганини айтиб қолди. Азалдан Хуросонда кенг ёйилган урфга биноан подшоҳлар тўй-маъракаси кураш-кўпқари, пойга-човгон, найзабозлигу қиличбозлик ва мерганлик беллашувларисиз ўтмасди. Чамаси бу борада Бобур Мирзо ҳам бўш келишни истамай чор атрофдан турли табақага мансуб маълуму машҳур кишиларни бепўшт-пўшт чорлаганди. Куштигирлар пири муршиди саналган падари бузруквори қанотида Машҳадга қадам ранжида қилган Паҳлавон мўр-малахдек оломонни кўриб оғзи очилди. Бир тарафда дорбоз-қизикчилар, бир тарафда афсунгарлар, бир тарафда илону айиқ ўйнатувчилар, бир тарафда муғаний-машшоқлар дабдабали йўсинда кимўзарига ҳунарларини намоёниш этишарди.

Шивир-шивирдан Паҳлавон билдики, сайилгоҳ жанубидаги дарахтлар билан қуршалган кенг-ораста майдонда кураш бўлади. Талабгорлар фақат Хуросондан эмас, Эрону Ироқ, Озарбайжону Гуржи, Қошғару Дашти Қипчоқ, Ҳинду Чиндан ҳам йиғилган ва эмишки ҳар бири чағдастликда мисоли Рустами Достон! Томошада Хуросоннинг янги ҳукмдори саналмиш Бобур Мирзо иштирок этиши ҳам тилдан тилга кўчаётган эди. Тез орада ростдан ҳам олисда аркони давлатини эргаштириб салобат билан келаётган Бобур Мирзо кўринди, у олқиш ва карнай-сурнай садолари остида тош зина орқали баланд сунага кўтарилди, дид билан безатилган тахти-равонга чўкиб бошланг ишорасини берган ҳамоно кексароқ баковул шай турган икки куштигирни гиламга чорлади.

Кураш фанида отаси беназир эканини Паҳлавон яхши билар, буни ўйлаганда беихтиёр кўкси осмон қадар юксалар эди. Сираси, ҳалигача бирон кимса аждодлари номи ва руҳини мўътабар тутган валинеъматни билагини қайиролмаган! Бахти-тахти ҳам, қайғуси ва қувончи

хам — майдон! Яна хам муҳими, нимаики билса, барисини эринмай Паҳлавонга ўргатишни лозим топди. Мана энди уни муштум билан тоғни талқон қилишга қодирман деб керилаётган алпларга рўпара қилиш тилагида! Ҳали тайинли ҳарбу зарб кўрмаган, илиги эндигина тўлишаётган Паҳлавон улар чангалида куншаякун бўлиб кетиши мумкинлигини эса зиғирча ўйламас, ортга йўл йўк, орни бергандан кўра жонни бер, ўғлим! — қабалида икки оёғини бир этикка тиқиб олган эди.

Ахволни кўриб-билиб турган Паҳлавон хайқаётганини ҳеч кимдан яширмади, тўғриси, кўзлари олма-кесак терар, ҳатто совуқ тер қоплаган аъзои бадани билинар-билинемас титранар эди. Шунга қарамай дастлаб эронлик бир барзангини бир зарбдаёқ танасига арра тортилган теракдек қулатди ва бунга ўзи ҳам ажабсинди. Сал нафас ростлагандан кейин чорпахилдан келган, ясси пешонали, қўллари оёқлари каби йўғон дароз гуржи билан суришди. Қурғур филдек бақувват эканини сержун биллақларидан ушлаган дамдаёқ сизди ва юраги шиф этди. «Чалпак қилиб ташласа-я!» — деган мудхиш ўй сиркиратиб ўтди миясини. Ногоҳ, падари эзғилаб уқтирганидек, кўрқувни енгиши лозимлигини, акс ҳолда ҳолига маймунлар йиғлашини чамалади ва ҳал қилувчи қалтис дамда ўзини ўнглаб улгурди. Ху-у, Али! Бирдан Тангри куч ва омад бериб ғовлаган гавдани чунон кўтариб урди.

Эртаси хам, индини хам Паҳлавон ҳаловатини йўқотган падари тузини оқлади, юзини ерга қаратмади, кимки ёқасига қўл узатган бўлса барисини битта қўймай қийратди.

Ахийри зўрлар орасида Хинд қоплони Иброҳим Бекпўлат билан Паҳлавон бош товоққа асосий даъвогар бўлди. Рўпарасида одам боласидан кўра кўпроқ қапага ўхшайдиган махлук турганини кўриб рости капалаги учди, мадад тилаб яна қайта-қайта Худога ёлборди. Хайриятки, Қодир эгам дилидан чиқариб қилган оҳ-зорини эшитди: шўри қисган энг кўркинчли ракиби хам тупроқ ичра бир ховуч тупроққа айланди.

Ҳар кимга хам насиб этмайдиган ўша саодатли онда Паҳлавон илк бор зафар нашидаси нима эканини англаган бўлса ажаб эмас. Яна муҳими, ўша лаҳза Бобур Мирзодек теурий шаҳзода эхтиромига етишгани учун айниқса Оллоҳга беҳисоб шукрона айтди. Ахир, кимсан

Хуросон хукмдори тепасидан беҳисоб сочқилар сочдиргандан кейин ўз қўли билан белига асл тошлар қадалган тилла камар таққан: «Салтанат ёрлиғини бердук, жаҳон яғонаси бўлдингиз!» — дея астойдил бағрига босган эди. Сўнг бирдан еру кўкни олқишу мақтов садолари тутиб, ўзини йўқотиб қўяёзган Пахлавон тутила-тутила ташаккур айтди, икки букилиб таъзим қилди.

Эсида, падари бузруквори Бобур Мирзо билдирган юксак ишончдан мутаассир бўлиб киприklarини намлаган, нафис товланаётган тилла камарни тавоф қилиб ўпган, эй, суянган тоғим, кўзим оку қораси, ушбу ёдгорлик бахту тахтинг ва қисматингдир, тоабад уни бағрингда асра, нафақат бағрингда, жонингда асра, дея пешонасидан ўпган эди.

Ўша заҳоти чеккан беадад захматлари самарасини кўриб боши кўкка етган валинеъматини ўгити етмиш икки томири ва ҳар бир хужайрасига илоҳий нур каби сингиб кетди. Тангрига шукрки, ўша панду насихатга жонжаҳди билан амал қилишни бурч санади ва ҳалига қадар Бобур Мирзо қўли ва нафаси теккан камарга гард қўндирмади, гап уни темир сандиқ тубида кўз тушмайдиган қилиб яшириб ташлаганида эмас, гап ашаддий даъвогарлар чикқанида ҳам бой бермай сақлаб қололганида!..

Мана энди кутилмаганда Тангри таоло иродаси билан чархи каж бошқача айланди, не синоатки, энди даъвогар узоқдан эмас, қаноти остидан чикди гувраниб: келиб-келиб дилбандим, жону жаҳоним, чироқеқарим деб суянгани, бир кунлик ўлигим эгаси деб ишонгани ўша нишонни тортиб олишу паққос иснод гирдобига улоқтириш учун аҳду қарор бермиш, хей, фалак!..

— Бобур Мирзо сизни ортиқ иззат қилғонидин воқифмен, — деди Пахлавон, ногоҳ хаёлдан бўшаб. — Анинг қўшинида сиздақа омилқор ва жасур саркарда оз бўлган.

— Ҳа, бале, товонимдин ўт сачрағон-а! — Сулаймон ота вақтида бениҳоя чайир бўлгани сезилиб турган панжалари билан кумушранг пахмоқ соқолини силади. — Локигин сиззи йўриғингиз бўлак эрди, сиз тамом кириб бормишсиз Бобур Мирзо кўнглига!..

Негадир Пахлавони олам хиёл ўнғайсизланди, қарама-қарши хислар оғушида эҳтимол юзинчи марта Бобур Мирзо билан Абусаид Мирзо феълу атвори ва юрт сўраш

бобидаги салоҳиятини қиёслади. Ҳарҳолда тожу тахтни эгаллаш муддаосида Бобур Мирзо ҳам ғанимлари қонини тўққанидан кўз юмолмайди. Лекин у салтанатда мавжуд тартиб-қоида ни хурматлар, ҳар бир қадамини эҳтиёткорлик билан ўйлаб босар, иложи борича адолат ҳимоясида собит бўлар, биродари Абусаид Мирзога ўхшаб худабехуда қуюшқондан чиқмас, йўқ ердан айб тўнкаб бегуноҳ раиятни безори жон қилмас эди.

— Бобур Мирзо жон қушини қафасдин учиришдан олдин ўз номига сиз тарафингиздин боғланган «Сегоҳ» амалини эшитмакка интиқ бўлғонидан ҳам воқифмен. Одамзот кўнглига тараф йўқ эркан...

Яна Паҳлавон хаёли узоққа кетди.

Эсида, Ҳинд қоплонини енгиб, фақат улус эмас, Бобур Мирзо назарига ҳам тушгандан кейин энг масъуд кунлари бошланди. Ҳиммати баланд шоҳ даъвати билан қадами етмаган хорижий юрт деярли қолмади. Гоҳ Ҳинд, гоҳ Хитой, гоҳ Қошғар, гоҳ Эрону Румда кечган муҳорабадан кифти ер искамай Машҳадга қайтар, Бобур Мирзо билан барабар Ҳусайн Мирзо ва Алишербек таҳсинига сазовор бўлар эди. Ҳусайн Мирзо билан Алишербек даврасига яқинлашгани сайин омади тағин юришди. Бир қараса шогирд, бир қараса устоз бўлди. Мир Бузрук Термизий шарофати билан назм ва наво бобида эришган илму амали барчани сеҳрлар, бинобарин, Бобур Мирзо улуғ зотлар иштирок этадиган мажлисларига чорлашни унутмас эди.

Навбатдаги муждани олган Паҳлавон дил чигилини ёзадиган жонон суҳбатлар, ақлу идрокни пешлайдиган қизгин мунозаралар, чексиз завқу шавқ улашадиган мушоираларга орзуманд бўлиб хамишагидек терисига сиймай қувонди. Афсуски, ошиғич келиб зил-замбил сукунат чўққан, сонсиз шамлар ёритган муаззам саройда ақл бовар қилмас нохушлик устидан чиқди.

Ҳайҳот! Кечагина мунаққаш тахтда яйраб-яшнаб ўтирган, эзгу ниятлар билан тўлиб-тошган шаҳаншоҳ бугун чор-ночор надомат тўшагида михланмишки, ойлаб бетоб ётган каби ранг-рўйи зарчадек сарғайган, нигоҳи сўнаётган шамдек нурсиз... Гўё ногаҳон ғойибдан узилган оғули ўқ қадалган юрагига! Бир самарага эришолмаган табибларни ҳузуридан қувлаб, энди ажал билан яккама-якка олишаётгани айниқса таажжубли эди. Кўпдан сув тегма-

ган каби қақраган лаблари, Худойим сизни еткизганига шукр, деб шивирлаганда Паҳлавон саросималаниб қолди. Ахир, газнаси зару зеварга тўла дасти узун ҳукмдор қайда-ю, кўпинча отаси билан бирга мусофирхона ёки карвонсаройда тунаб юрадиган елвагай йигит қаёқда!?

— Жоним соғлигида фақирга атаб битганингиз «Сегоҳ»ни кўп тингладим, афсуски, қонганимча йўқ! Яна бир машқ қилиб беринг, токи анинг жодусини ўзим билан охиратга ола кетайин. Нафасим тинар чоғда бундин ортиқ қувонч ва бахт кўрмасмен!..

Ранго-ранг ислимий-хандасавий нақшлар чекилган хашаматли сокин бўлмада Оллоҳдан ва Саҳибқирон Амир Темур арвохидан нажот тилаб Бобур Мирзо нотинч ва гирён ётар, хаста овози шундоқ бўғзида титранар, дунёга тўймаган кўзларида поёнсиз ҳасрат, поёнсиз армон жамул-жам эди.

Ҳамон аллақаери сирқираётган Паҳлавон бутун Хуросон мулкини тулпори туёқлари остида титратган фармонбардор инсон олис сафар арафасида мусикавий лаззатдан масту масрур бўлишдан бошқа нарса тиламагани учун лол-ҳайрон!..

Паҳлавон ёшгина ходим тавозе билан мўлтирабгина узатган гирдлари нақшинкор қонунни созлаётган чоғда ногаҳон қуруқшаган томоғига талх нарса тикилди. Кўрсаткич бармоғига кийгазилган кумуш нохуннинг гоҳ шиддатли, гоҳ осуда зарбаларига дош беролмаган ингичка торлар бир маромда эзгин-эзгин нола қила бошлаганда номаълум нуқтага нигоҳ қадаган шоҳнинг заъфарон ёнокларидан дона-дона ёш думалар эди...

Мана, ўшандан бери қувлашиб неча йиллар кечди.

Умр, хайҳот, субҳидамда гул япроғига қўнган шабнам қуришидай тезкор экан, тезкор! Буни кимдир билиб яшайди, кимдир билмай аросатда ўтади. Нима бўлганда ҳам Оллоҳ берган ҳар сонияни қадрлаган бандагина охират остонасида пушаймон емайди, мункар-накир гурзисига елкасини дадил тутиб беради.

Паҳлавони олам ўша кезлар Машҳад, Ҳирот ёки бошқа шаҳарда ўтган нуфузли мажлислар ва базму жамшидларда чиндан ҳам ардоқланган «Сегоҳ» нолишларини тинглай-тинглай узилган Бобур Мирзо жуссасини кўз олдига келтирганча бир хўрсинди. Ахир, ўша жудоликдан кейин не-не жабру жафолар тушмади бошига, Ҳусайн

Мирзо ва Алишербек билан бирга қай хил уқубатларга йўлиқмади!? Бу ҳақда ўйласа ҳозир ҳам юрак-бағри эзилади ва дунё кўзига тор кўринади. Чархи кажнинг ўша синовларидан эсон-омон ўтиб олганига гоҳо ишонгиси келмайди. Во ажаб, Худойим шунчалар ҳам темир-тирноқ қилиб яратган эканми?

Киприклари юмила бошлаган Сулаймон ота билан яна бир оз суҳбатлашиб ниҳоят Паҳлавон хужрани тарк этди, уйқуси қочгани боис ётоғига йўламай Абусаид Мирзо замонида Амир Алишер билан биргаликда кечирган айрим воқеаларни хотирлаганча сарҳовуз ва ёзлик кўшк атрофида айланиб юрди...

Ҳинди боб

ДАРВЕШ МУҲАММАД

Муаззин намози асрга чорлаб йўғон товушда азон айтган паллада Дарвеш Муҳаммад сабоқдош дўсти Миррак Чангий билан эндигина Шохруҳ Мирзо мадрасаси дарвозасидан тахминан юз қадамча узилганди. Кечагина яқин кишисини тупроққа топширган каби у қовоғини очмай одимлар, ҳатто ён-верига зарда аралаш аланглар, тишларини зирак қилганча ғудраниб қўяр эди. Ҳали дарсхонада бир дам осуда ўтиролмади, хаёли парокандалиги боис қўнғир соқолли кекса домла хандаса ва алжабр рукнлари бўйича эзгиланиб тушунтирган мураккаб сабоқ эсида қолган-қолмагани фақат Худога аён...

— Миррак, дўстим, сен афсуски тоғам феълени билмайсен, — деди у ниҳоят надомат чекиб. — Кичиклик ёшидан итга ҳам, битга ҳам ишонишни одат қилмишлар.

— Имони бутун экан-да, — деди Миррак Чангий хотиржам.

— Тўғри айтасен. Локин... оқибати-чи? — Дарвеш Муҳаммад дўстига зимдан ўқрайди. — Асраб олғон ўғиллари Аҳмад Пирийни танийсен, ўша гумроҳ майдон талаб қилғон эрмиш!

— Бу нима деганинг, биродар?

— Очиги шуки, тоғам билан олишмоқчи!

— Шунақаям бемаъни ҳазил қилурмусен?

— Ҳазили йўқ! Эшитишимча келар жумада, Муҳиддин жалойир невараси суннатида жанг бўлармиш!..

Энди Мирак Чангий чинакамига ажабланиб сарғимтир қошларини чимирди ва баччағар Аҳмад Пирий Худосини танимай надомат кўчасида адашиб қолгани рост бўлса, эрта шубҳасиз дўзах оловида куйишини айтиб тўнғиллади.

— Муҳаммад Али не дейдур бу хусусда?

— Билмадим... Локин... дарғазаб бўлса керак.

Ҳамон ичи сидирилаётган Дарвеш Муҳаммад қўл силтади, дўсти билан хайрлашиб илдам ҳовлиси сари бурилди, дарвоза олдида энасига дуч келиб нечундир саросималанди. Сув тўла челак кўтарган Гулсадаф рангрўйи бир хил синикқан ўғлига талмовсираб тикилди, бир оздан кейин эса Аҳмад Пирий қилмишини эслаб ҳасратидан чанг чиқиб кетди.

Бу кунда ҳусни мулкини қарийб бой берган Гулсадаф ўн етти ёшида ойдек тўлишган кўҳликкина дуркун қиз эди, меникисан деб талашган ошиқлари сон-мингта бўлди. Ниҳоят кутилмаганда омади чопиб аслзода оилага тушди, Худо лойиқ кўрган бахтидан нолимасди, илк бор чимилдикда кўрган бўлса ҳам бора-бора куёви Мавлоно Нуриддин Муҳаммадга кўнгил берганди.

Афсуски, Худойим Гулсадаф осонгина етишган бахту кувончини кўп кўрди, Султон Абусаид билан бирга келган куюн у суянган ҳар неки дарахтни илдиз-пилдизи билан бирга кўпориб ташлади. Аниқроғи, Пахлавон Алишербек билан Машҳад сари юзланган кунларда, Абусаид Абулкосим Бобур саройида камарбаста бўлган кўпгина муҳолифатчи саркардалар ва амалдорлар қаторида Мавлоно Нуриддинни ҳам катл қилдирди. Мудҳиш айрилиқ Гулсадаф юрагида тожу тахтга нисбатан бир умрлик нафрат уйғотди, эҳтимол шу боис акаси саройга боғланиб қолганини ва салтанат намояндалари билан ошу катик бўлиб юришини унча хушламасди, буни ҳатто тап тортмай ўнинг бетига ҳам соларди. Гоҳо ёлғиз қолганда кўзининг оку қораси Дарвеш Муҳаммад ота тарафдан Хожа Абдулла Ансорий уруғига, она томондан Султон Абусаид ибни Абулхайр зуриёдига уланишини эслаб тумтароқ хаёлга толар, кўнинча севиниш ўрнига йиғламоқдан бери бўлиб ўқинар эди.

Шүрлик Гулсадаф Султон Абусаид тахтга минган йили фақатгина азиз кишисидан эмас, бор буд-шудидан ҳам ажралди, у фатво берган ялоқхўрлар данғиллама ҳовли-жойларига қўшиб охирги пайса пулларига қадар тортиб олишди. Ҳатто қайсидир кўзи қонга тўлган лашкарбоши ошиқлик даъвосига киришиб, уни хотин устига хотин қилишни чўтлади. Лекин у ўлимини бўйнига олиб қўнмади, ахир, кўз очиб кўргани арвоҳини чиркиратиб қўйса инсофданмиди!?

Эҳтимол, Мавлоно Нуриддин Муҳаммад тупроғи со-вугандан кейин жойи чиққанда Гулсадаф бемалол турмуш қуриб ҳаётини нари-бери ўнглаб олса бўларди. Тирикчилик аталмиш ўпқон қаърига тортиб кетаёзганда ҳам бу фикрни миясига йўлатмади, сираси ёлғизгина ўғли ёт бўсағада сарғайиб ўсишини ўйласа, юраги орқасига тортиб кетарди. Сўнг нуридийдаси ўксимай ва эмин-эркин вояга етиши учун астойдил ўлиб-тирилди: емай-едирди, киймай-кийдирди, буғдой нони бўлмаганда буғдой сўзи билан сийлади.

Гулсадаф кечирган қийноқлар Худога шукрки, зое кетмади, мана энди у киши суқини қўзғайдиган сириқдай йигит: бўйчан, елкалари кенг, кирра бурни оқ мағизли энлигина бетига мувофиқ тушган, пайваста қошлари остидан тик боқувчи йирик-йирик кўзлари мудом чакнаб туради.

Тангри таоло Дарвеш Муҳаммадни фақат сувратан эмас, сийратан ҳам зийнатламиш: у дунёвий ва руҳоний фанларга чанқоқ, оқиллар даврасида доим фаол, каттаю кичикка бирдек ҳурматда эди. Алалхусус, пайғамбаримиз марҳамат қилиб айтган, бешиқдан то қабргача илм изла! — ҳадисини дастур билади. Одати камсуқумлик... Мабодо тенг олишадиган муносиб улфат топилса бошқа ҳар қанақа ташвишни унутади, мақсади енгиш эмас, бирон арзигули ҳақиқатни рўёбга чиқариш!

Ҳатто ақлу заковатига Пахлавон ҳам тан берганди, ёру биродалари даврасида, жияним қандини урсин, мунозара ёки мусохабада рақибини янчиб ташламагунча чангалидан қўйиб юбормас, дея ҳазилу чин аралаш мақтагани мақтаган эди.

Умуман олганда Дарвеш Муҳаммад ота меҳридан қисилган бўлса ҳам пири муршидлар эътиборидан қисилмаганди. Не омадки, ўсмирлик ёшидаёқ Шохруҳ Мирзо

мадрасаси мударрислари пешвоси Мавлоно Шайх Ҳусайн дуосига эришди, шу саховатпеша зот қанотида бўлган ўн икки нафар салоҳиятли талабадан бири сифатида танилди, нафаси ўтқир аллома Мавлоно Ҳикмат қаламига мансуб «Ҳидоя» рисоласига Мирак Чангий билан бирга шарҳ битгандан кейин обрў-эътибори тағин ҳам юксалди.

Дарвеш Муҳаммад ҳар жабҳада қоқилмай-суринмай вояга етаётгани шаксиз Гулсадаф учун битмас-туганмас давлат эди. Аллақачон сочлари кировлаган онаизор ўғли фақат илм билан ўралашиб қолмай элда тезроқ ўрнини топишини истарди. Шу боис узун кечаларда ухламай унга Худодан инсофу диёнат, фахму фаросат ва бахту саодат тилайди. Кейин ногоҳ ўкиниб кетади, ахир, жи-гарбанди йигирма уч баҳорни қаршилаганига қарамай ҳамон сўққабош, ҳамон тирикчилиги ит ётишу мирза туриш! Не-не умидлар билан неча бор тергади, хей, нодон, умр оқар дарё, хомхаёлингни бас қилиб уйлана қол, деб неча маротаба қўнглига қўл солди. Қаники ноллаи афғонини эшитса, гўё том босган қулоғини. Чурқ этмай, масхараомуз илжайганча панадан панага қочгани кочган...

— Акажон, найнов жиянингизга тарсақиям кам! — Гулсадаф аламини кимдан олишни билмай Паҳлавонга зорланади. — Билмадим, танглайини қайси дарди-бедаво кампир кўтарган экан, ярамагурга хотин ҳам, ош-нон ҳам китоб!

Муштипар сингил арзу додини чор-ночор тинглаб, Паҳлавон хижолат чекади, шўрликни сабр қилишга ундайди, баъзан эса не жавоб айтарини билмай буриласола жўнайди.

Суянган тоғидан бирон-бир тайинли фикр чиқмаган дақиқаларда Гўлсадаф қўнгли чўкиб бадтар хитланади, ҳовли четидаги супа гирдида мотамсаро қиёфада омонат ўтиради, гирд-теварагида муғомбирлик билан атай айланиб-ўргила бошлаган Дарвеш Муҳаммадга яна йиғламсираб ёпишади.

— Қоронғи гўримга думалаб кетганимдан кейин уйлансанг керак сен лакалов!

— Кўп қайғурманг, энажон, — бирдан гапни ҳазилга буради Дарвеш Муҳаммад, — ҳали шунақа сулув келин буюрсинки сизга!

— Овзи очик болажоним, ўзим сенга гиргиттон! — беозор кесатади Гулсадаф. — Шу бўлишинга қайси пари-пайкар йўлингга термилиб турганин кин ўсма-сурма кўйиб, сочларини қирқкокил қила ўриб-тараб!?

Қитиғи келган каби Дарвеш Муҳаммад қотиб-қотиб, думалаб-сумалаб кулади, жўрттага қовоғидин қор ёғди-раётган энасини пешонасидан аста ўпаркан, қиз зоти ан-конинг уруғи эмас, дуч келган дарахтни тепсам дувил-лаб тўкилур, деб ғудуранади. Сўнг елкасига косов тушиб қолишидан чўчиб, жуфтакни ростлайди, шу кетиш-да кўпинча шом қоронғиси аралаш қайтади.

Хайтовур, Дарвеш Муҳаммад кайсарликдан наф йўқлигини, бу иши ўз оёғига ўзи болта ургандек гап эканини яхши билади. Шу боис ўйланиш муаммоси кўндаланг бўлгандан бери бир масала устида жиддий бош қотиради. Ахир, Ҳирот аллома-ашрофлари орасида туппа-тузук обрў-эътибор орттирган ҳолда манови кушқўн-мас кулбаи вайронада келинчак туширса ярашмас. Ёв қуваётгани йўқ — шошмаслиги керак: эрта мадрасани битириб бирон дурустроқ маҳкамада тер тўқади, пича сармоя жамғаргандан кейин киши кўрса уялмайдиган ҳовли-жой қуради. Ҳадеб Паҳлавони оламдан ақча сўрай-вергани бети чидамайди, ахир, ўқишидан тортиб, еб-ичишию кийим-кечагига қадар у озмунча кўмак берганми? Эндиликда тоғаси буткул тақя ташвишига кўмилган, бундан ташқари топган-тутганидан бир қисмини тақя қошидаги куштигирлар мактаби эҳтиёжларига сарфлайди. Тўғри, мактаб молиявий таъминоти, Султон Ҳусайн фармойишига кўра, салтанат хазинаси гарданида, лекин Паҳлавон шундай деб қўл қовуштириб турмайди-да. Тунов кун Муҳаммад Али недир ифтихор билан Паҳлавон қанотида жамланган куштигир юздан ошганини айтганда ёқа ушлади.

Дарвоқе Муҳаммад Али яқин қариндошларидан бўлиб, кўндан бери давраларда рақиблари додини бериб келар, бутун Хуросон улуси назарига тушган эди. Ҳиротда юрган баъзи миш-мишларга қараганда Аҳмад Пирий билан Паҳлавон ўртасида ихтилоф чиқишига у сабаб бўлган эди. Қайси бир даврада недандир жаҳли кўзиб сен устознинг ҳаром тукига ҳам арзимайсан қабилда айилботар гап қилган экан!..

Дарвеш Мухаммад шарму ҳаёни унутган Ахмад Пирӣ падари ўрнида падари саналмиш Пахлавон бетига оёқ тираш учун қасдланганини ўйлаб яна бадтар эзилди, нимадир кўксини аста-аста тилимлар, шуурини аллабир туман чулғаган эди. Ҳарҳолда ушбу лаҳзаларда тоғаси ўз ёнига ўзи қоврилиб ётгани аниқ, эрта ё индин бориб бир кўнглини сўраши керак. Ҳали ҳар нарсага тутайдиган энаси, бунча тошбағрсан, тоғанг ўлик-тиригидан ҳеч хабар олмайсан, деб бекорга захрини сочмади, мусибатдан хабар топгандан бери у бечора ҳам ҳаловатини йўқотган...

Одатда Дарвеш Мухаммад уйга қайтгандан кейин шоша-пиша ул-бул танаввул қилиб берилганча сабоғини тақрорлар эди. Аммо у бугун неғадир севимли машғулотини ҳатто эсламади, иштаҳаси йўқлигини баҳоналаб туз тотмади ва ётоғига кириб бир кунжакда ғужанак бўлиб ётди. Кейин қай маҳалдир шам ёқиб Ҳазрат тахминан йигирма беш ёшида, хижрий 870 санада тартиб берган, хуштаъб ва мохир хаттот Мавлоно Султонали Машҳадий кўчирган девонни мутолаа қилишга киришди.

Сопол шамдондаги шам милдираб ўчай-ўчай деб қолганда ҳам Дарвеш Мухаммад китобдан бош кўтаришни истамас, қум тикилгандек ачишаётган кўзларини уқалай-уқалай ютоқиб ўқир, инон-ихтиёрини гўё ипақдек майин варақлар қатида яшириниб олган малак илкига топширган эди. Етмиш икки томирида ажаб шиддат билан қайноқ қон жўша бошлаганини туйганча ногаҳон эшигини ғойибона қоқиб келган, оҳуваш кўзларидан ғамза ўқларини отаётган, қошлари камон, қирмиз лаблари хандон қизгина билан учрашиб тургандек эди. Ажабки, у баҳор чечаклари янглиғ очила-сочила, муаттар бўйлар тарашиб, нозу ишва билан ўғринча тикилар, хинали нозик панжаларига зулфи гажакларини ўрай-ўрай нелардир ваъда айлар эди.

Ҳатто шоир бутун меҳрини бериб, ҳафасала билан тасвирлаган ҳуриликко нафаси бетига урилгандек Дарвеш Мухаммад бир орзиқди, лаб-лўнжини йиғиштиролмайд товушсиз қулди. Ниҳоят бир олам таассурот оғушида ёстикқа бош қўйди-ю, ҳаял ўтмай яна ўша офатижонга рўшара бўлди. Энди бўз йигит қизгина соясига ўхшарди, гирд-тевараги уч қаватли паҳса девор билан ихотага олинган гулзор-чорбоғда орқасидан юраги қиймаланган

кўйи эргашиб юрарди. Чаккасига райхону жамбил қис-тирган санам хандон ташлаб кулар, бирдан йўқолиб қолар, кейин тўсатдан пайдо бўлар, момикдек қафтлари билан ўзларини бекитар эди. Буни мурувват билган йигит чексиз ҳузур туяр, кўкси ажабтовур юксалар, бир сўз айтай деса, қуруқшаган тили айланмас эди. Ногоҳ икки ёнини сабзалар қоплаган хиёбон этагида юзма-юз келганда охиста кўтарилиб тушаётган кўксида чулганган икки толим сочига сеҳрланганча тикилиб қолди, кўнглидан булар бўйнимга сиртмоқ бўлиб тушмасми қабилда фикр ўтган чоғда қизгина бир ёнга ўтиб бир дона тим қизил атрулга айланди, у эса турган жойида энтикиб қолаверди...

Дарвеш Муҳаммад кимдир устидан бир челақ сув қуйиб юборгандек сачраб уйғонганда аллақачон тонг оқарган эди, эс билгандан бери бунақа ғалати туш кўрмагани боис иссиққина жойда қимирламай узок хаёл суриб ўтирди. Таажжубки, Ҳазрат девонида яшаётган офатижон бор латофати, бор жодуси билан кўнглига кўчиб ўтгандек эди. Лекин у бунга бир ишониб, бир ишонмай турар, хартугур, Сўз яратган мўъжиза қошида таслим бўлгани ҳолда топилмас нарса топганига амин эди.

Тангри шохидки, ҳали бариси олдинда кутаётганди, бундан буткул беҳабар Дарвеш Муҳаммад туш таъсиридан қутилолмади ҳовлида ўралашиб юрар, ғойибдаги санам жамолини хаёлида жонлантириб ўзича кулар, бошқа ҳар не ташвишини унутган эди. Ниҳоят супада тузаб қўйилган дастурхонга кўзи тушиб эс-ҳушини ўнглади, онаизорининг русумга кирган адоғи йўқ обидийдасини жимгина эшитганча чала-чулпа нонушта қилди ва ниҳоят китоб-дафтларини қўлтиклаб зув жўнади.

Субҳидам куёши бир терак бўйи кўтарилиб жонсарак Ҳирот ҳамишаги тирикчилик ғалваларига шўнғиган эди. Лекин Дарвеш Муҳаммад мадрасада аллақачон дарс бошлангани ва умрида илк бор кечикаётганига зиғирча парво қилмай имиллаб одимлар, ихтиёрсиз тарзда овоз чиқариб ўзи билан ўзи сўйлашар, ниманидир беҳуда шарҳлар эди. Ҳар кун юрадигани гавжум кўча қолиб беихтиёр қайсидир кимсасиз тор кўчага бурилди. Таажжубки, билиб-билмай гўё боши оққан томонга улоқиб кетаётганди, аниқроғи, узун тунда кўнглида ўрнашган недир армон даъватига кўра номаълум тарафга интилар-

ди. Пароканда ўйлар гирдобида қанчадир юргандан кейин кумуш тасмадек жимирлаб оқаётган кичикроқ ариққа дуч келди.

Дарвеш Муҳаммад тушини сувга айтгиси келган каби ариқ ёқалаб илгарилаган ҳамоно орқасида қалдираганча соявони қизил бахмалдан тикланган арава пайдо бўлди.

Зира беқасам чопон кийган ўн тўрт ёшлардаги хушбичим ва қувноқ ўсмир ясотигли бедов эгарида бемалол ўтирар, оғзи бир зум хиргойидан бўшамас, узун қамчиси хавода тинимсиз ўйноқлар эди.

Қай бир маҳал арава Дарвеш Муҳаммад ёнидан ўтиб анча узоқлашиб кетди. Намунча шошмаса қабилдаги ўйда у ўзини четга тортиб лол-хайрон турганда ланг очик дарвозадан бир қопоғон ит бир малла мушукни бифиллатганча қувлаб чиқди, оқибат бир маромда йўртиб бораётган бедов ногаҳон хуркиб пишкирганча ўнг ёнга ташланди, ҳаял ўтмай арава бир ғилдираги ариққа тушиб қийшайди ва тақа-тақ тўхтади.

Ҳалигина ўзини шахзодадек тутаётган ўсмир энди буткул шаштидан қайтган, қарахт бўлиб қолган, кўзлари пахтаси ағдарилганча лом-мим демай турар, бахмал соявондан эшитилаётган оҳ-воҳларга бепарводек эди. Бир оздан кейин у сувлиқ чайнаб асабий депсинаётган жийрон сағрисига аччиқ усти қарсиллатиб қамчи урди, жонивор аламнок кишнаганча думини хода қилиб олға талпинди, аммо аравани жойидан қўзғата олмади.

— Лаянати! — дея чинқирди ўсмир бўғилиб.

Ҳамон пароканда ўй-фикрлар оғушида бафуржа одимлаётган Дарвеш Муҳаммад бир ғилдираги лойкага тобора чуқурроқ ботаётган аравага яқинлашди. Жимгина ёнлаб ўтаркан, ногоҳ соявонда тўшалган қўшқават адрас кўрпачада омонат ўтирган, тўлагина хушрўй аёл пинжига оху боласи каби суқилиб олган, хуркович ва ўтли нигоҳида ҳадик аралаш маъсумлик акс этган бир хилқатни кўрди. Ва ногоҳ юраги кўксини ёриб чиққудек бир алфозда исён қўтарди, чакмоқ чакқан каби руҳи-шуури алғовдалғов бўлиб кетди.

— Бу ким? — деди ичида кимдир.

— Наҳотки танимаган бўлсанг? — деди ногаҳон иккинчи овоз. — Яхшироқ қарасанг-чи, ғофил банда!

Энди Дарвеш Муҳаммад вужудига таърифи йўқ бир ўт туташди, хаёли қайларга учмади, қайларга!? Ажабки,

тобора ўровга олаётган кечинмалар оғушида эс-хушини бир топса, бир йўқотар, ҳатто шундоқ кўз ўнгида борлиқ чирпирак айланар эди. Сўнг маъюсона қулганча тасодифий ҳодиса туфайли гангиб онаси бағридан паноҳ истаган, хумор кўзларида недир қайғу, недир севинч жойлаган мохирўйнинг нозик-нихол қадду қоматига қайтадан адои тамом бўлиб разм солди. Ногоҳ эътиборини оҳиста кўтарилиб тушаётган сийнасини авайлабгина қучган бўлиқдан бўлиқ икки толим тим қора соч тортиб ёғочдек қотди-қолди.

— Ҳай, бандаи мўмин, анграйгунча қарашсанг не бўлур!?

Агар бурма ёқали атлас қўйлак кийган, оппоқ бўйни ва нозик бармоқларини тилла-кумуш тақинчоқлар беэзаган, аслзода хонадон соҳибаси эканлиги кундек равшан тўлагина хоним узун енги билан бетини тўсганча товуш бермаса Дарвеш Муҳаммад яна қанча муддат тошиб-тўкилиб туриши номаълум эди. Энди у соявон сари бир қадар дадилроқ қаради, ҳатто бир неча қадам илгари юрди ва ногоҳ қизнинг хуркович нигоҳи билан нигоҳи тўкнашиб қайтадан ақлу хушини йўқотди, қушдек уча бориб унинг ёнига қўнгиси келди. Ахир, бу ўша, аввал узоқ муддат Ҳазрат девони қатида яшаган ва кейин қўнглига қўчган санам эмасми, қани энди буни шивирлаб ўзига айтса, айтолса!?

Ахийри Дарвеш Муҳаммад китоб-дафтарини шошапиша қўлтиғидан олиб қўйнига тикди, кафтини кафтига суйкаганча ариқ гирдига келди, ўнг оёғини ясси тошга қаттиқ тирагач, бир филдираги лойга ботган зил-замбил аравани орқа шотисидан елкалаб даст кўтарди ва кўча юзасига чиқариб қўйди.

— Вай! — деди аёл хайратини яширолмамай.

Қиз индамай қиялатиб қаради, йўқ, у ингичка табасум билан нозли чимирилганча узун-қайрилма киприкларини ўқ қилиб отди. Юрак-бағри пайдар-пай яраланган Дарвеш Муҳаммад нафас ютиб мўлтирар, бу не ажаб савдо, деган ўй миясини тинимсиз пармалар эди. Айни пайтда қўнглида бир илинж туғилиб чехраси ёришди. Нимадир сўрамоқчи бўлган чоғда бирдан арава қалдираганча жўнаб қолди. Аравада бор-йўқ бисоти кетган каби кўча четида саросималаниб турар, оқшомги аломат тушини сал бошқача йўсинда қайтадан кўрган каби синик

жилмаяр, дарду дунёсини недир хасрат кўмиб юборган эди.

Қодир эгам, бир-йўла жонини ола қолсанг-чи!

Хайхотки энди юраги бўм-бўш, миясида бир оғрик, кадам босгани мажולי йўқ, хуш-фикри эса ҳамон муқолишдан ўтиб зумда кўздан йўқолган аравада! Муқаррар нимагадир эришди, нимадандир айрилди. Хайтовур қисмат билан ўчакишиб бўлмайди. Қарам кенг Тангри таоло амри билан аршу аълодан заминга тушган, бутун борлиғига оташ қалаб кетган фариштани яна учратиши даргумон!..

Қай маҳалдир имиллаб Шохрух Мирзо мадрасаси бўсағасига қадам босганда Дарвеш Муҳаммад кўнглига қил сиғмас, ҳатто надомат кўчасида адашган Аҳмад Пирийни ҳам, оёғи остидан чиққан фалокатни ҳазм қилолмай қийналаётган Паҳлавони оламни ҳам унутган, қупқурук силласи қолган эди.

— Қасам ичаменки, биродари азиз, Аҳмад Пирий билан бўғишиб келмишсен, — қош-кўзини ўйнатиб фол очди Мирак Чангий. — Ранг-рўйинг айтадур барини!..

— Йўқ, хозирча бўғишмадим, — гудранди Дарвеш Муҳаммад.

— Нечун унда машқинг паст?

— Сен сўрама, мен айтмай, эй, жўра!..

— Нима бало, энанг калтакладиму?

— Қойил, топдинг. Сабоғингни тинглайвер!..

Мирак Чангий пинҳона мушт ўқталди, сўнг жиддий тортиб ораси очиқ йўғон қошлари қировлаган Мавлоно Шайх Хусайннинг ҳикматга доир ваъзидан қулоғига илинганини дафтарига кўчира бошлади. Орада Дарвеш Муҳамад ҳам қоғоз-қаламини ҳозирлади, лекин ёзувчизувга қўли бормай номаълум нуқтага тикилиб ўтирди, дарс тугаб сабоқхона бўшаб қолганда ҳам у аввали-охир и йўқ хаёл билан машғул эди.

Бир оздан кейин Мирак Чангий келиб гудранганча билагидан қисиб ушлади, у дўстига мўлтираб боқар экан, хаёлида аввал туши, кейин ўнгида кўргани париваш гавдаланди, ахийри бир хўрсиниб, жимжит бўлмани тарк этди. Агар бирон-бир холис кимса қизиқиб, бугун қайси фан бўйича сабоқ ўзлаштирганини сўраса, тилини ари чакқан каби гўлдирашдан нарига ўтолмаслиги тайин эди.

Мадрасадан бўшашиб қайтган Дарвеш Муҳаммад харгиз армони ушалмай эзилаётган онаизори таъна-дашномларига дучор бўлишдан чўчиб, шошилганча ўзини ётоғига урди. Беихтиёр тоқчада турган кечага девонга кўзи тушиб, юраги шиғиллаб кетди. Бир муддат иккилангандан кейин аста мук тушиб, яна мутолаага берилди. Бори дунёни унутиб, узоқ ўқиди. Не сирки, маржон каби тизилган ҳар бир калом ортида ҳалиги долаваши ёноқларни, нозли чимирилган камон қошлар остида чакнаган охуваши кўзларни, нозик маъно қўнган гунча япроғидек юпқа дудоқларни ва жон сўраб, гоҳ сийнада, гоҳ белда тўлғонган толим-толим сочларни кўрар эди.

Вақт сахармиди, эртарокми ёки кечроқ, ногоҳ Гулсадаф шовурсиз келиб, эшикни тақиллатди. Негадир хозирок оғир жазога тортиладиган каби кўрқиб кетди, дарҳол шамни пуфлаб ўчирди, суюклиси билан ўзи ўртасида воситачи девонни бағрига босганча кўрпа ичра яширинди. Онаизори тирқишдан мўралаганини, бир муддат очик оёқлари ва бошига тикилиб турганини, сўнг қовоғини солганча тўнғиллаб ортига бурилганини сезиб ётди.

Қаники, уйку жонивор зориктирмай кела қолса!

Қайда, қум тиқилгандек ачишаётган миждаларини қаттиқроқ юмгани сари ҳаловати бадтар йўқолди ва бутун вужудини бедорлик эгаллади. Энди у Ҳазрат девонида жам оламни паноҳ қилган малак билан тонгга қадар сирлашишга тайёр! Ана, ниятини билган каби у қадди-камолини намойиш қилганча рўпарасида туриб олди, садафдек оппоқ тишларини кўрсатиб кулгач, қўнғироқ сочларини чийрата-чийрата ёйиб ташлади, ҳей, булар мавжида чўмил демоқчи бўлди шекилли!?

Ажабо, у хаёлми, тушма ёки ўнг!?

Ахийри Дарвеш Муҳаммад девонни авайлаб боши остига қўйди.

Ушбу ишидан хотиржам тортиб кўрпачага чўзилган дамда ногоҳ тасавурида жийрон қашқа суриб кетган арава гавдаланди. Сўнг аравани қай тахлит лойдан тортиб олганини ўйлаб кулимсиради ва тумтароқ хаёли ниҳоят уйкуга уланди, офтоб ёйилганда ҳам таррақдай қотиб ётар, гўё ўзини ҳам, дунёни ҳам унутган эди.

Қачондир устидан четларига ипак хошия солинган чойшабни тортиб ташлаган энаси жаврашидан сачраб уйғонди. Тўғриси, яқин-орада бунақа тиниқмаганди: тани

хам, рухи-равиши ҳам энгил, ўй-фикри кундек равшан эди. Қани энди каноти бўлсаю поёни йўқ осмону фалакка парвоз қилса, парвоз!..

Алалхусус, у на хаёл, на туш, у муқаррар ўнг!..

Дарвеш Муҳаммад супа олдида хужумга ўтиш учун шайланиб турган онаизорини қучоқлаб пешонасидан ўлди, жоним сиздек соябонимга садаға қабилда лутф айтди, ҳамишагидек номигагина нонушта қилгач, елкасини қисиб ура қочди. Қизифи, тахминан йигирма дақиқадан кейин у кечаги кимсасиз қўча бўйлаб ғудраниб борар, бугун ҳам ўша соявонли аравага дуч келадигандек олазарак эди.

Дарвеш Муҳаммад кеча ҳангома рўй берган жойга етиб беихтиёр тўхтади, лойда ғилдирак изи бору арава зийнати бўлган малақдан ному нишон йўқ! Қайда қолмиш ҳуркович кўзлар? У ўзига ўзи шу саволни бериб истар-истамас жилганда қўча бошида икки суворий кўринди. Ногоҳ бирини ҳозирги вақтда бутун Хирот оғзига тушган Аҳмад Пирийга ўхшатиб, афтини буриштирди, ажабо, униси ким бўлди? Зеро униси безотиғли қилпоча жийрон минган, бошига ихчам симобий салла қўндириб, эгнига ялтироқ мовут тўн кийган, қора ширғайдан келган энли-семиз бетиде недир виқор акс этган басавлат киши эди. Шубҳасиз, девон ходимиға ўхшайди. Ростдан ҳам янглишмабди, ахир, у аввал Шохруҳ Мирзо, кейин Абусаид Мирзо салтанатида йирик амалдор сифатида жавлон урган Пир Аҳмад Хонийнинг ўғли, бу кунда Ҳусайн Мирзо парвоначи лавозимида тутиб турган Миррак Калон нисбаси билан машҳур Хожа Маждиддин Муҳаммад жаноблари-ку!

Фақат Амир Алишер эмас, ҳатто Ҳусайн Мирзо ҳам кўнглим маҳрами деган Паҳлавони оламдек мўътабар зот — орият майдони билан ҳикмат майдонида бирдек туриб берадиган баҳодир тузини ичиб улғайган Аҳмад Пирий наҳотки келиб-келиб қўйнида мудом қайралган пичоқ асрайдиган кимса этагини тутган бўлса!?

Бугун ҳам Дарвеш Муҳаммад ўзини мадрасада ортиқчадек сезди: тани сабоқхонадаю хаёли бошқа ёқда, аниқроғи — гоҳ сабр билан иш тутишга одатланган Паҳлавонда, гоҳ қайсидир баланд дорга осилишни тилаган Аҳмад Пирийда, гоҳ аввал тушида аён бўлиб, кейин ўнгида кўринган малақда! Нигоҳини қуйиб-пишиб ваъз

айтаётган, бинобарин, азал ва абад иморати уволу савоб устига қурилганини пайғамбар ҳадислари асосида шархлаётган Мавлоно Шайх Ҳусайндан узмасди, лекин каники бир сўзи қулоғига кирса!

Чехрасини истехзо қоплаган Мирак Чангий ора-чора: «Телбалик муборак!» — деб аста биқинига туртганда сал ҳушини ўнглар, ноилож ўзини сабоқ тинглаётгандек қилиб кўрсатар, ҳаял ўтмай яна хаёл уммонига шўнғиб кетар эди.

— Ўғлим, кўп ўйладим, нахотки Паҳлавон тилла тангасини пакирга алмаштирмоқ тилагида? — сабоқдан кейин уни саволга тутди Мавлоно Шайх Ҳусайн. — Омонат дунёда бунингдек ихтилофга на ҳожат?

— Устози калон, тоғам кўнглида қилча ғайирлик йўқтур, — ўзича нам тортиб қовоқ солди Дарвеш Муҳаммад. — Билсангиз... Аҳмад Пирий жони ўрнида жон!

— Нечук элда ақлга сизмас овоза?

— Чамамда... Иним Аҳмад Пирий кўзини шира бойламиш!..

— Афсус! Фарзанд отага талабгор бўлиши охир замондин нишона!

Дарвеш Муҳаммад ақлу идроки ва фаҳму фаросати билан аҳли ҳол ва аҳли таъбни ром қилган Мавлоно Шайх Ҳусайннинг теварагини майда ажин босган кўзларида мунг нишонасини кўриб бир хил бўшашди. Устоз дилида меҳру оқибат дарахтини авайлаб ўстирганини ва айниқса, тоғасини ортик даражада иззат қилишини ўйлаб кетди. Ҳар ким кўнглида томир отмас унингдек дарахт, деб қўйди ичида. Сўнг, кейинги дарсда иштирок этишни истамай, Мирак Чангийни айланиб-ўргилиб авради ва унинг қовурғалари саналиб қолган думи чўлта қирчангисига мингашиб Неъматобод сари жўнади.

Тақя бўсағасида сабоқдош жўраларни Салим калта иззат-икром билан қаршилади ва эрталаб Муҳаммад Али ташриф буюрганини, Паҳлавон у билан чиқиб кетганича ҳамон қайтмаганини маълум қилди, орага Оқбўйра маҳалласида бўлишлари мумкинлигини қистиришни унутмади.

Кўндан бери Паҳлавони олам дийдорига мушток Дарвеш Муҳаммад тақяда қолишни хохламади, оғирсиниб Мирак Чангийга жавоб бергач, яқка ўзи кимсасиз ва тор кўча бўйлаб илдамлаб кетди. Пароканда ўйлар

оғушида юра-юра ниҳоят бир табақаси қийшайган дарвозага рўпара бўлганда вақт намози асрдан ўтган эди.

Илгари ҳам Дарвеш Муҳаммад бутун Хирот бўйлаб донг таратган Ошиқ Чоғарий майхонасига Мирак Чангий билан биргаликда икки-уч маротаба келган, Азалу абад меъмори рамзи саналган бода завкини ҳеч нарсага алиш-тирмайдиган, кўхна дунё ғавқоларига қўл силтаган жунуваш ошналар орттирган эди. Шулардан бири шаробни кирмиз юзли санамга қиёслаб ғазаллар битган дил ахлидан Али Шугоний эди. Айтишларича, Ошиқ Чоғарий Али Шугонийни ўзига энг муносиб улфат билади, кўпинча хилват хонада у билан гоҳ озгина, гоҳ кўпгина нўш қилади ва оҳори тўкилмаган ашъорини тинглаганча киприк намлаб ўтиради.

Бир қарашда эътиборни тортмайдиган сердарахт ҳовли одатдагидек гавжум ва тўполон... Узунасига тушган кўп устунли айвонда сон-саноксиз мижозлар катта-кичик дара қуришган. Офарин: кимдир косагуллик билан машғул, кимдир хуриллатиб чилим тортади, кимдир чинни ликопчани чертиб тебранганча қўшиқ хиргойи қилади.

Ногаҳон ертўла эшигидан ўртача катталиқдаги майкўза кўтариб Ошиқ Чоғарий чиқди. У анчагина етилиб қолган, ранг-рўйларида шодумонлик ифодаланган хушчакчак улфатларга эътибор бермай ҳовли тўридаги гирдига бир текис обаки вишт терилган супа сари юрди. Супада гиллам-кўрпача тўшалиб жой қилинган, дастурхон тузалган бўлиб, Пахлавон тоғдек уйилган топ-тоза дўла-болишда ёнбошлаб ётар, тошни тешгудек ўткир нигоҳини рўпарасида тиззалаган Муҳаммад Алига қадаган эди.

— Ўғлингиз қасамхўр, Худо хақи қасамхўр!..

Ҳар доим Дарвеш Муҳаммад учаворада азиз Пахлавони олам билан фахрланади, муҳими, тоғаси гўё фақат хайру эҳсон учун туғилган, ҳар неки топган-тутганини иложини қилиб танишу нотаниш камига яратса! Анчадан бери, шаҳаншоҳ амрига кўра, тақя қошида очилган куштигирлик мактаби ташвишига шўнғиган бўлса ҳам Хирот донишлари билан бахсу мунозара қилишга вақт топади: санойи ва арўз қофиясида мохир, мусиқий амаллар иншосида беназир, назм машқида пешқадам, муаммо-чистон ечимида хозиржавоб, воизлик бобида сўзи-фикри равон, илми нужум, табобат ва хикмат соҳасида соҳиб-иктидор!..

Дарвеш Муҳаммад бир қарашдаёқ Паҳлавон озгина нўш қилганини пайқади. Лекин бағридан қайғу ғубори ариганига ишонмади. Норғулликда Хирот куштигирлари орасида алоҳида ажралиб турадиган ва ҳамон кифти ер искамаган Муҳаммад Али ўзини шаробдан йироқ тутарди. Ҳозир ҳам у лабига бир қатра тегизган эмас, шунга қарамай, масту аласт одамдек тинмай жаврар, қаҳру ғазабини сочиб Аҳмад Пирий ғўрига гишт қалар эди. Ҳозироқ Паҳлавондан фатво олса-да, шердек айқира бориб нобакорни бурда-бурда қилиб ташласа!

— Жиян, кўзингда хасрат бор, тинчликму? — Паҳлавон Муҳаммад Али ёнида чўккан жиянига зимдан нигоҳ юборди. — Фақирга куясенму ёки ичингда бошқа дардинг борму?

Синиқ кулганча Дарвеш Муҳаммад нигоҳини яширди.

— Кимга куямен, билмасмен, тоға!..

— Ошиқ, эшитдингму? — деди Паҳлавон, изтехзоли оҳангда. — Кимга куйишини билмас эрмиш! Ажабо! Қани, куй-чи, тўлатиброқ куй! Ахир, биз май эрмас, Оллох ишқини ичурмиз!

— Иншооллох, шундор! Ҳар ким Ҳазрат шоиримиз таърифидин воқиф бўлмоғи лозим:

*Ашрақат мин аксу шамсил каси анворул Худо,
Ёр аксини майда кўр деб жомдин чиқди садо!*

Ошиқ Чоғарий қийиқ кўзларини чакнатиб кироатга солган ва Хиротда аҳли ошиқ шиор қилган маълум ва машхур байт Дарвеш Муҳаммад бағрида тунов кундан бери чўкиб ётган тошни ғўё қўзғаб юборди. Сўнг хаёлида сутга чайилгандек беғубор чехра жонланди ва улкан сопол жомдаги олов каби товланаётган майни қатра қолдирмай сипқорган тоғасига тикилиб қолди...

— Ошиқ, камина таажжубдамен, — деди Паҳлавон, қисқа жимликдан кейин, кенг пешонасига мувофиқ тушган қалин-пайваста қошларини бамайлихотир силаб. — Қачон биринг икки бўлғай? Мижозларинг дарё тошидан ҳам кўп-ку!

— Худога шукр, алар етарли, — айвон тарафга кўз қирини ташлаб жилмайди Ошиқ Чоғарий. — Локин фақир муддаоси ақча йиғиш эмас-да!..

— Хўш, мудаойинг недур?

— Бода бирлан кўнгил уйини хуррам этишни истаган

кишилар ҳамдами бўлиш! Буни пулга чаксам, ўлғоним яхши! — ўйчан қиёфа олди Ошиқ Чоғарий. — Сиз ҳам адашмасам такянгизда муридлар кўнглини овлаш билан машғулсиз. Ёки даромаддин умидвормусиз?

— Даромаднинг каттаси савоб!

— Ҳа, ўлманг! — қўлларини ёзди Ошиқ Чоғарий. — Камина ҳам баумид бандамен! Отам раҳматли, охира-тинг обод бўлишини тиласанг ҳечам дунё йиғма, дунёни яхшилар пойига сочгил, деганлари кулоғимда!..

— Офарин! Сен аллақачон факирдин ўзибсен! Негаки сенинг кулбанг бўсағасига кўпроқ аҳли ошиқ юкунадур!

— Ошиқлик кўп маъқул... Афсуски они ҳар ким ҳар хил тушунгани чаток, — деди Муҳаммад Али надомат чекиб. — Даъво катта жойда маъно кам! Хусусан, бандаси Аҳмад Пирий каби ношукр бўлса... иймондин сўйлашга на ҳожат!?

— Али, оғам, қўй ўша гумроҳни! Сен ёки Дарвеш борида... иншооллоҳ ўлигим хор бўлмас!

Сухбатни берилиб тинглаётган Дарвеш Муҳаммад чехрасида недир қатъият ифодаланган, гардани бир силкиниб тушган Паҳлавонга тикилганча оҳиста хўрсиниб қўйди. Кўнглига тугиб келган гапларини айтиш учун қулай фурсат тополмагани учун хитланди. Салдан кейин у кечки шафақ элас-элас кўмган жимжит кўчадан оғир-оғир босганча судралиб борарди. Ёнма-ён одимлаётган Паҳлавон ҳасратларини берилиб тинглар, тоғасига ичичида ачинар, шунинг баробарида бутун эс-хушини бўлик сийнасида ипакдай майин толим-толим соч чулганган малак банд айлаган эди. Ҳар замонда симиллаб қўяётган кўксининг қайси бир номаълум нуқтасида умид учқуни милт-милт ёнарди, умид учқуни...

Шарҳнома боб

ЮРАГИДА ЁЛИ БОР

Яра газакласа жон оғрийди, гап газакласа-чи!?

Бу хусусда ўйлаш Паҳлавонга-ку осон эмас, Дарвеш Муҳаммадга ҳам енгил бўлмаётган эди. Негаки Аҳмад

Пирий атрофида айланишган ғийбат кун сайин каттариб бутун Хиротни босган, бозорда ҳам, кўча-кўйда ҳам, махалла-гузарда ҳам ёшу қари кўргилик қандай оқибатга олиб келиши мумкинлиги устида куйиб-пишиб тортишар эди. Хусусан, Пахлавон билан Ахмад Пирий ораси нима учун бузилганини билагонлик билан ҳар ким ўзича изохлар, баъзи ғаламислар пайтдан фойдаланиб сарой ахли ва улус ўртасида иззати баланд бўлган Пахлавон устидан мағзава ағдариш пайида эди. Ана шуниси айниқса Дарвеш Муҳаммадни ташвишга солар, адоватни тезроқ бартараф этишни ўйлар, лекин қандайин самарали тadbир чекишни билмай доғда эди. Ахмад Пирий тоғаси уст-устига жўнатган элчиларни беобрў қилиб қайтарганини билгандан кейин айниқса ҳафсаласи тамом пир бўлди, Худо қарғагурни муносиб жазолаш учун қулай пайт пойлашдан бошқа иложи йўқлигини англади.

Пароканда ўйлар халақит бериб тун бўйи айтарли мижжа қокмаган Дарвеш Муҳаммад эрталаб боши ғовлаб турди, тани ҳам, руҳи ҳам зилдек оғир эди. Ҳаммасидан чатоғи мадрасага оёғи тортмай турар, нима учун бундай бўлаётганини тушунолмади хайрон эди. Тағин устига онаси ҳамишаги обидийдасини бошлаб тоқатини тоқ қилиб юборди, чурк этмай судралганча дарвозадан чиқди, лекин чиндан ҳам мадрасага боргиси келмай қайсидир хиёбонда тентираб юрди. Таажжубки, ушбу паллада у ўзини ўзи англайдиган ахволда эмасди, нукул ёлғиз қолишни тусар, гўё калласида ўралашган ҳар неки фикр, ён-верида кўринган ҳар неки нарса ортиқчадек туюлар эди.

Ахийри ҳозир фақат тоғаси билангина суҳбатлашиб кўнгли чигилини ёзиши мумкинлигини чамалади ва китобдафтарини қўлтиқлаганча така сари жўнади. Таажжубки, у гоҳ жадал одимлар, гоҳ оёқларига тош боғланган каби секинлар, йўлида учраган таниш-нотаниш касларга эътибор бермас эди. Ҳар замонда қалдираб ўтаётган аравалар эътиборини тортар, негадир уларни кизиқиш билан кузатиб хўрсиниб қўяр эди. Қачондир Кулолон маҳалласига оралади, қатор тушган баҳайбат чинорлар ва тераклар остидан имиллаб бораётганда ногоҳ маҳобатли фишқорий уй олдида гижинглаб депсинаётган жийрон қашқа айил-пуштанини тортаётган хушсуврат йигитчани кўрди ва уни таниди. Зира беқасам чопон, бежирим

бахмал дўппи, қизғимтир сахтиёний этикча кийган ўсмир чимирилганча юмшоққина кулди, сўнг бедовни нарирок-даги қозикқа қантаргач:

— Ассалому алайкўм! — деди катталардек тавозе саклаб.

— Ва алайкўм ассалом! — шошилиб жавоб қилди Дарвеш Муҳаммад.

— Қадамларига ҳасанот!

— Куллуқ, укам. Фақир кимнинг эшигидамен?

— Амир Бурҳониддин жаноблари эшигида. Фақир шу ҳовли хизматига камарбаста гумашта Эсонбоймен.

— Тавба, оёғим тортиб келганини қарагин.

— Оёғингиз эмас, кўнглингиз тортиб келган, полвон ака, — бир қувлик акс этди ўсмир чехрасида. — Ўша куни аломат иш қилдингиз, ҳалига қадар тилимиздан тушмас.

— Кўйсанг-чи, укам, нимаси аломат экан?

— Айтдим-кўйдим-да... Ҳимм... Агар ҳовлига марҳамат қилсангиз бошимиз кўкка етадур. Айниқса кичик бека севинсалар керак.

— Кичик беканг ким бўлди, укам?

— Оббо сиз-ей... Моҳинур опам-да. Опоқ бекам билан бирга неча бор эладилар сизни. Ёлғони йўк!..

— Майли, бошқа сафар келурмен. Фақирдин салом айтсанг кифоя!..

Асли Дарвеш Муҳаммад бошқача тилакда эди, ҳозирок дарвозадан отилиб киргиси, неча кундан буён ҳаловатини бузган ўша малак қошига бориб юрагини бўшатгиси, охуваш кўзларига термилганча икки оғизгина илик сўзини эшитгиси келиб турарди. Лекин қаники бунга журъати етса! Ноилож у бошини ҳам қилиб истар-истамас илгарилай бошлади. Худди шу пайт қулоғига дуторнинг эзгин овози чалиниб, беихтиёр тўхтади ва ҳовли томонга диққатини бериб, лол-хайрон туриб қолди.

— Опам ёлғиз чаладур, юринг, тинглайсиз.

Эсонбек бош ирғаб ичкарига ишора берди.

Энди Дарвеш Муҳаммад анча дадиллашиб изига бурлиди, ланг очик нақшинкор дарвоза бўсағасидан хатлаган дамда юраги қафасдаги қўшдек потирлаб ура кетди. Шифил мева солган дарахтлар, барқ уриб очилган анвойи чечаклар, узун айвоннинг ганчкорий безаклари

оламдаги жамийки кўркамликни жамлагандек сирли туюларди. Сокин жимираётган сарховуз бўйида, шохлари эгилган зардоли-олма остида қўйилган ёғоч сўрида ўша малак хаёлчан ўлтирар, ўтли нигоҳини номаълум нуқтага қадаган кўйи учига гулпўпак осилган дуторни авайлаб қучганича маҳзун-маҳзун сайратар эди. Ниҳоят у машини ниҳоясига етказди, нозик панжалари билан елкаси оша кўксида паришон ёйилган зулфи райҳонларини шошилмай ўра бошлади, аввали-охири йўқ ўйга толгани боис атиги икки-уч кадам нарида орзиқиб тўхтаган йигитни пайкамади.

— Нечун бас қилдингиз? Чалсангиз-чи!..

Адои тамом бўлиб турган Дарвеш Муҳаммад гўё жами кучини тўплаб эҳтиросли шивирлади, кизиғи, қарийб бўғзида қолган товушини ҳатто ўзи зўрға эшитди, нигоҳини эса ҳамон сочлари билан машғул Моҳинурдан узмас, бутун борлиғи жоду иплари билан ўраб-чирмаб ташланган каби қилт этмс — мажолсиз эди.

Келишган қадди-қоматида шижоат акс этган, оқ мағизли бетига саросима ва қувонч инган йигитни илкис кўрган Моҳинур ҳоли-руҳини баён қилишга тил ожиз... Қизгина кўрққанидан «вой, ўлмасам!» дея шоша-пиша кафтлари билан юз-кўзини яширди, бир оздан кейин ўзини сал ўнглаб, чинакам ёвқариш қилди, ахийри уни таниди чоғи, юпқа дудоқларига ним табассум югурди.

— Юрагимни туширдиз-ку, — ниҳоят аразли овозда жимликни бузди Моҳинур. — Товон тўламанг-чи!..

— Фақир ғофил қолиб, юрагимни ўғирлатибмен, — деди Дарвеш Муҳаммад, илжайишга уриниб. — Бунинг товонини ким тўлар!?

— Кимга ўғирлатган бўлсангиз, ўша тўласин. Тавба, ўзи бу ерга қаёқдан келиб қолдингиз? Ердан чиқдингиз-му ёки осмондан тушдингиз?

— Униси ҳам, буниси ҳам эмас, адашган кимсамен!..

— Шунақаму? Муғомбирлик сизга ярашмас экан!

— Шохрух Мирзо мадрасасининг бефаҳм талабасини кечиргайсиз.

— Боринг, иззатингиз битди, отам билан онам келмасларидан бурун жўнаб қолинг!

— Хайдаб солмасангиз ҳам кетурмен. Фақат... аввал машқингизни бироз тингласам дедим.

— Ҳой, Эсон, қаёқдасен? Арратишни тез қўйвор, манови акангга бир акиллаб берсин!..

Ана холос! Худойим Моҳинурга фақат хусни мулдан эмас, жаҳл билан киноядан ҳам тузуккина берган экан-ку! Индамаса қизи тушгур ростдан ҳам катаги олдида чўнқайганча ириллаб қўяётган жангари итга тала-тишдан тоймайди. Яхши ҳамки Эсонбой мийиғида кула-кула тайсаллаб турибди, ахир, ичкарига ўзи чорлаган-дан кейин хурматини ҳам сақлаши керак-да.

Ахийри Дарвеш Муҳаммад жимжит кўчага юзланиб хўрсинди. Энди юраги яна ҳам тезроқ гупиллаб тепар, оёғи ерга тегиб-тегмай лўкиллаб борар, хотирасига тоаб-ад мухрланиши мукаррар кутилмаган учрашувни карам-и кенг Оллоҳ инояти ҳисоблар эди. Кошки пешонасига шундай сулув битилгани рост бўлса? Агтангки, омади кулишига бир ишонса, бир ишонмас эди, ахир, чарх қош-кипригига гард қўнмай ўсган нозанинни осонгина қўйнига солиб қўймаса керак. Қолаверса, пул билан беш-тош ўйнайдиган тили бир қарич ошиқлари сон-мингга бўлса ажаб эмас.

Илм денгизи ғоввосларидан саналмиш отаси Амир Бурҳониддинни Хиротда етти яшардан етмиш яшаргача ҳамма танийди. Ҳатто этагини ўпадиган содиқ муридлари беҳисоб! Ул зот Амир Алишер хоҳиш-иродаси билан Ихлосия мадрасаси бош мударрисси бўлгандан бери анча ҳаволаниб қолгани, иложи борича авомдан узоклашиб, оқсуяклар даврасига яқинлашиш тадбирини чекиши тилдан тушмайди. Ҳазрат шоир билан қил ўтмас кадрдонлигидан фойдаланиб ёғлироқ амалга минишни мўлжаллаб юрибди. Ҳатто у вазирлик рутбасини кийишдан умидвор эмиш! Бурноғи йили улус кўзини ўйнатиб данғиллама ховли-жой солгани ва казо-казоларни чорлаб катта ош бергани бежиз эмас. Қолаверса, маъракасига Султон Ҳусайн Мирзо билан Амир Алишер лутфан ташриф буюрган, аркони давлат қамишдан бел боғлаб келим-кетимни бошқарган эди.

Шунака, эй Шоҳруҳ Мирзо мадрасасининг бефаҳм талабаси, шаксиз Моҳинур осмону фалакдаги қўл тугур хаёл ҳам етмайдиган ёруғ юлдузга ўхшайдик, ҳажрида куну тун куйганингдан зиғирча фойда йўқ!..

Лаблари гезарган Дарвеш Муҳаммад така дарвозасидан имиллаб кирдию ёқа ушлади: оҳори тўкилмаган бах-

мал кўрпачалар тўшалган ёзлик кўшк айвонида Мирак Чангий ўзини кўпни кўрган кайвонилардек тутиб Пахлавон ва Муҳаммад Али билан суҳбатлашиб ўтирар эди. Чамаси бугун ҳам қора бермагани учун дўсти роса хавотирланган, оёғини қўлига олиб уйига югурган, уйдан тополмай ахийри ошиқиб бу ерга келган...

— Хўш, жиян, кайлардин сўраймиз? — Дарвеш Муҳаммад саломлашиб рўпарада тиззалагач, пичинг аралаш сўради Пахлавон, — Шохрух Мирзо мадрасасидин аразлабсенму?

— Аразлаганича йўқ, — илиб кетди Мирак Чангий, камбар елкаларини силкитиб. — Фақат кейинги кунларда ўзини савдойи каби тутадур, қулоғини том босгандек!..

Дарвеш Муҳаммад жаҳли бурни учига қўниб дув кизарди.

— Асли буни киндигини қайси бир илм жинниси кесган бўлса керак.

— Чакагингни ўчир, жўра!

— Жириллама, Дарвеш, сўйласин, — деди Муҳаммад Али, ўмовини баланд тутиб — Хоминг очилиб қолишидин кўрқасенму?

— Сизни қарангу! Не хомим бор экан, амаки?

— Бир кеча қизиқ хангома бўлган... Қоровулимиз уйғониб қараса, Дарвеш пештоқ остида тимискиланиб юрган эмиш, — давом этди Мирак чангий, оғзи танобини қочириб. — Қоронғида буванг йўқотган туморни излайсенму, дептур. Ошнамит паст тушмай, айбга буюрманг, мадраса жойида бор-йўқлигини билгани келган эдим, деб жавоб қилмиш!..

Жамийки ташвишини унутган Пахлавони олам очилиб қолди.

Айникса, Муҳаммад Али қорнини ушлаганча думалаб қолди...

Бопладим-а дегандек Мирак Чангий сарғимтир кошларини чимириб олган, Дарвеш Муҳаммад эса унга зимдан ўқрайиб боқар, ёнбошидан муштинни кўрсатар эди.

— Хе, ўргилдим... Бу галварсни ўзидин нечун гап сўрамайсиз? — деди у ниҳоят, истехзо аралаш. — Ўша чол хуфтонни ўқиб ташқарига чикса, Миракбой нўхатдек холида минорани суяб турган экан, ёқасига туфлаб, ха, иним, бахайр, деса, у гувраниб, кўрмайсизму,

кийшайиптур, кўйворсам босиб қолгай, деб гулдирар эмиш!..

Яна така ҳовлисини жарангдор кулги тутди.

— Ҳамон мунг кўрамен кўзларингда, жиян, — жимлик чўккан ҳамоно мавзуни ўзгартирди Паҳлавон. — Тортинмай сўйла, не кор-хол рўй бермиш!? Қайси пари кўйган тузоққа илиндинг?

Тўғриси, Дарвеш Муҳаммад нишонни аниқ ола билган Паҳлавонга яна бир карра тан берди, айти пайтда ич-ичида нимадир сел каби тошиб, хаёли хазондек сочилди. У бир нозли боқиши минг жон сўрайдиган ҳалиги санам рўпарасида турган каби ночор жовдирар, ҳозирок сири фош бўладигандек рангида ранг қолмаган эди.

— Қанақа пари, қанақа тузоқ, тоға!? — зарда қилди Дарвеш Муҳаммад, кўркқан олдин мушт кўтарар қабилида. — Мақсадингиз тезроқ бўйнимга ола хуржун осишму?

— Фақат ёкамни йиртма, яхшилик ёкмаган!..

— Йўғ-е, тоға, ўлипанми!? Отам ўрнида отасиз, ўлайки сиздин бир умр қарздормен!..

Чамаси нимадир Паҳлавон сезимларини юшоқ-юшоқ китиклаб ўтди, сўнг одамзод беш кунлик дунёга биргина нарса — синов учун келажаги ҳақида қисқа ваъз айтди, охирги вақтларда қадри қолиб қорнига йиғлаётган каслар ошиб-тошиб кетгани Оллоҳ таолога хуш келмаслигини изоҳлаган дамда ҳатто ўзи ҳам енгил сўлиш олди.

Дарвеш Муҳаммад хижолат чекиб аввал Муҳаммад Али, сўнг Мирак Чангий билан ўғринча кўз уриштирди, айти пайтда Аҳмад Пирийдан сўз очармикин деган ўйда тоғаси оғзини пойлади. Қайда, у сира ёриладиганга ўхшамайди, ҳарнечук кенглигига боради-да, ахир, ичида не-не тоғлар қад ростлагани, не-не боғлару сахролар ўрнашгани, не-не асов дарёлар хайкириб оқиши бор ҳақиқат!..

— Тоға, маъур тутгайсиз, фақир андак нохуш хабар эшитиб ҳаловатимдин айрилибмен, — деди Дарвеш Муҳаммад, ахийри сабр косаси тўлиб. — Аниғини билай деб келиб турган жойимдур.

— Аниғини билганиндин не фойда? Нокас нокаслигига борибдур-да!

Паҳлавон овози чертилган тордек бир хил титранди, ранг-рўйида акс этган афсус аралаш андух беадад... Ахир, кимсан нозиктаъб хаттот Мавлоно Султонали Машҳадийни, кимсан адолат суянчи — Ҳирот қозикалони Низомиддин Муҳаммадни, кимсан шоири суҳандон Шайхим Сухайлийни беадад умид билан элчи қилиб жўнатганини, икки оёғини бир этикка тиқиб олган ўғилхони эса рад жавоби беришдан нари ўтмай турганини жиянига қай йўсин тушунтирсин!?

— Тоға, ижозат беринг, фақир танобини тортиб кўядурмен, — кизишди Дарвеш Муҳаммад.

— Сен-а!? — деди Паҳлавон кинояомуз. — Иложи бўлса сен ул нодондин узоқроқ юргил, тагин уриб-нетиб майиб қилмасун.

— Биз кўпчилик бўлиб таъзирини берамиз, токи эрта майдонга тушгани ярамасин!..

— Аҳмад Пирий номард экан, сен ҳам номардлик йўлини тутасенму, баччағар!? Кўй, унақа қилиқ сенга ярашмас, бевафо дунёда мард бўлиб ўлишдин яхшиси йўқтур!..

— Во ажаб, оғам Дарвеш, неларни чўт қиласен? Ҳай-хай! — ўмовини кериб пишқириб қўйди Муҳаммад Али. — Онанг айтгандек... китоб-дафтарингни кучоқлаб ётсанг-чи! Аҳмад полвон танобини тортиб қўйиш фақирни чекига тушғон! Эрта майдонда оносидин туғилғонига минг пушаймон едирмасам отим бошқа бўлсун!

Кўп маъкул маъносида Дарвеш Муҳаммад аста бош эгган кўйи кафтини кўксига босди, гап қовушмай суҳбат совуганини билгач, елка томири тортиб ўтирган тоғасига зимдан қарадио ирғиб турди ва дарвоза сари шошилди.

— Сездингму, жўра, тоғам фақат қайишадур, — хитланиб сўз қотди Мирак Чангийга, тақя бўсағасидан узоқлашганлари ҳамоно. — Аслида ярамасни ичак-чавоғини суғуриб калласига салла қилиб ўраши керак.

— Тоғанг сабр билан муаммо ечимини кидирадур, биродар, — деди Мирак Чангий, чўгир сағрисига қамчи уриб. — Менимча, ўртада битим бўлиши лозим.

— Субути йўқ банда билан келишиб бўлурму, қовоқ-бош?

— Қаловини топсанг қор ҳам ёнадур.

Тўғриси, Мирак Чангий фикри бир қадар жўяли, фақат у чўпнинг бир учини кўриб иккинчи учини кўрма-

ётгани нашъали... Ахир, Аҳмад Пирий муросаи мадорани ошкора шаънига номуносиб ҳисоблаётир, демак муштни ишга солишу танобини тортиб қўйишдан бошқа чора борми!? Ҳатто не-не кайвонилардан ташқари тоғаси ўзи ҳам неча марта катта бошини кичик қилиб қошига юкуниб борган, лекин қайрилиб бетига қарамагач, ноилжоз изига бурилган...

Узун тунларни кўпинча бедор кечирган Дарвеш Муҳаммад унақасига ҳам, бунақасига ҳам тарозига солди, лекин кимсан жаҳон яғонаси саналмиш Паҳлавон талаб майдонида шогирд-ўғил билан рўпарамарўнара келишига ўлчов тополмади.

Ҳайтовур Паҳлавон ўша сўхтаси совуқ тенги эмас.

Қолаверса, ғараз аралашган пайтда сукут сакламок керак.

Майдон ҳамиша зот талашмай ор талашганни ёқлаган!..

Тангрига қасамки, булар нелигини Аҳмад Пирий танасида заррача ўйлаб кўрган эмас, шуҳрат хавоси баччағарни кўр қилиб қўйган; кўр! Ахир, шуҳратда роҳатдан кўра кўпроқ азоб пинҳон, сабил қолгурни кўтара олиш ҳам хунар, акс ҳолда бандасини элтиб қаро гўрга тикажак!..

Нахотки суянган орқа тоғи охир-оқибат кунпая-кун бўлса?

Ҳалига қадар унга ҳеч ким дахл қилолгани йўқ-ку!..

Можаро охир-оқибат кескин тус олганини Дарвеш Муҳаммад кечки пайт шам ёруғида жимгина тикиш қилиб ўтирган онасига ётиғи билан тушунтирди, ҳатто бариси ўзини темурий беклар авлодидан санайдиган Муҳиддин жалойир невараси суннатида берадиган курашда бир ёқли бўлишини ҳам яширмади.

— Илоё тузлукқа туфурмай қирчинидин қийилсин! Илоё кўзлари оқиб тушсин шумқадамни!

Дарҳол игна-ишни йиғиштирган Гулсадаф хўнграб кўяберди.

Айтганча, қартайганига қарамай Султон Ҳусайн Бойқаро салтанатида ҳамон нуфузини йўқотмаган Муҳиддин жалойир раҳматли отаси билан қиёматли ошна тутинганини Дарвеш Муҳаммад онасидан бир неча маротаба эшитганди.

Жамийки уруғдошлари қатори у тутган жойини кес-
маса қўймайдиган, ҳар кимга яхши-ёмон сўзини ўтказа-
диган, дабдаба ва амал деса, ўзини томдан ташлайдиган
кимса эди. Қайси бир даврада кайфи ошиб, бир ховлиқ-
ма бойвачча билан тортишиб қолгач, сиз-ку сиз, истасам
бутун Ҳиротни сотиб оламан, деб кўксига муштлагани
хамон эл оғзида юради. Иттифоко, бу писандани эши-
тиб, Хусайн Бойқаро қахрланиш нари турсин, сиздақа
бекларим билан фахр қилгум, деб мийиғида кулган экан...

Дарвеш Муҳаммад дасти ва тили узун Муҳиддин жа-
лойир мақсади фақат хосу авом кўнглини овлашдан ибор-
рат эканини англаб турар, айна пайтда тўридан гўри
яқин бўлган бек ҳашам ва ҳою ҳавасга бу қадар ўчлиғи-
дан таажжубда эди. Ахир, у баъзи кайвони биродарлари
маслаҳати билан ҳисоблашмай тўйга аввало бутун Ҳирот
аҳлини чорлаганди, бундан қоникмай узоқ-яқиндаги ша-
харлар ва кишлоқларга қўша-қўша хабарнома йўллаган-
ди. Бинобарин, мўр-малахдек ёпирилиб келиши аён бе-
хисоб одамга дастурхон ёзиш ва ош тортиш учун бир
коп юрак керак.

Жумаи муборак тонг-сахарида тушида Мохинурнинг
тилла балдоқ беаган билагидан ушлаганча илжайиб ётган
Дарвеш Муҳаммадни карнай ва сурнай садолари уйғот-
ди. Орадан кўп ўтмай у Мирак Чангий ва Муҳаммад
Али билан бирга Муҳиддин жалайир кўрғонида ҳозир
бўлди ва аллақачон авжига минган шодиёнани кўриб,
хуши бошидан учаёзди. Пишиқ гиштан тикланган ихота
деворларига илинган туркман гиламлари, қалампирнус-
ха ҳамда ислимий гуллар чекилган сўзаналар чўгдек
товланиб кўзларни камаштирарди. Айникса, киравериш-
да саф тортган ва бир хил зира бекасам чопон кийган
муғанний-хофизларга кўпроқ кизиксинди. Зеро улар гир-
диларига зарҳал юритилган ва бандларига садаф кадал-
ган созларини тўхтовсиз ишга солиб меҳмонларни ол-
қишлашар, кўкка ўрлаётган шўхчан наволар гўё юрак-
ларда узлуксиз акс-садо берар эди.

Имиллаб бораётган Дарвеш Муҳаммад қаторасига туш-
ган жозибадор уйлар айвонини мўр-малахдек хотин-ха-
лаж босганини кўриб, яна бир бор ёқа ушлади. Аслзода
хонадонлар бекалари эканлиги сезилиб турган, нозу фи-
роқлари ўзларига ярашган сулув-сулув аёллар кула-кула
бир-бирларига хазил-мутойиба отишарди. Ясан-тусан

қилиб, ўсма-сурма қўйган, сочларини майда ўрган йи-
гирма чоғли қиз-жувон ховли ўртасидаги кичикроқ кушк
шийпонида давра куриб хурсандчилик қилаётганди. Дам-
ба-дам улар доира охангига мослаб қарсақ чалишар,
ширали овозда лапар айтишар, хатто баъзилари товус-
дек хиромон айланиб ракс тушишар эди.

Қиз-жувонлар орасидан қайси биридир ўзига ўгрин-
ча қадалиб тикилаётганини сезиб Дарвеш Мухаммад ногоҳ
сергакланди. Лекин шундоғ туюлди шекилли деган ўйда
эътибор бермади. Бир неча қадам босгандан кейин яна
ўша нигоҳни туйиб, беихтиёр ўгирилди. Хушими, туши:
сал нарироқда Мохинур бир кучоқ лоладек лов-лов ёниб
турарди.

Кўп малак ичра у фаришта янглиғ эътиборни тортар,
тўлишган ойдек чехрасидан ёвилаётган нур гўё ҳар не
кўнгилини чарағон айлар эди. Чиндан ҳам халироқ ўйчан
одимлаб келаётган йигитни таниб бир ажаб холга туш-
ган, еру кўкка сифмай безовта эди. Ниҳоят охуники каби
ҳуркович кўзларини сузганча бир чўғли табассум ҳадя
қилди ва тезгина дугоналари панасига яширинди.

Беихтиёр юраги тубидан чиқариб хўрсинган Дарвеш
Мухаммад гандираклаганча кўшк сари жилди. Хуш-хаё-
лини ўғирлаган Моҳинур билан дийдорлашиш тилагида!
Ногоҳ ортидан Мирак Чангий огоҳ этувчи товуш бергач,
ноилож тўхтади, тезгина изига бурилиб қўл қовуштириб
турган ҳассакашлар қаторига кўшилди. Ҳамон юраги
безовта тепар, ўша тарафдан бир лаҳза кўз узмас, зул-
фи райхонларини бетига парда қилган Моҳинур билан
хилватда эмин-эркин суҳбатлашгиси, унга ҳар неки қай-
фуси ва қувончини тўкиб-солгиси келар эди.

Соя-салкин ховли тўрида қад ростлаган, мовий гум-
бази рўпарадаги сарховузда акс этган яна ҳам улкан
иккинчи кўшк айвонида алоҳида дастурхон тузалгани ва
қуш сутидан бўлак жамийки нозу неъмат мухайё этилган-
ни Дарвеш Мухаммад назаридан четда қолмади. Кўшк
билан шарбатхона ўртасида баковул-хизматкорлар бўзчи-
нинг моксилик тинмай қатнар, гоҳо чуғурлашганча дас-
турхон кам-кўстини муҳокама қилишар, гоҳо бири қўйиб,
бири Мухиддин жалоийрдан маслаҳат сўрар эди. Мех-
мон кутиш ҳадисини пухта эгаллаган тўйбоши бир дам
дарвоза тарафдан нигоҳ узмай нима қилиш лозимлигини

бидирлаб уқтирар, баъзан елкаси тиришиб, уларни нўноқликда айблар эди.

Безатилган тўриқ минган сарой чопари олий насабли меҳмонлар ташриф буюраётганидан хабар берди ва бир оздан кейин Султон Ҳусайн Бойқаро, қарнай-сурнай садолари остида, аркони давлати билан бирга ҳозир бўлди.

Боши кўкка етган Муҳиддин жалоийр тавозени ўрнига қўйганча гоҳ Султон Ҳусайн Бойқаро, гоҳ Амир Алишер этагини кўзига суртар, пинак бузмай ёнма-ён йўрғалаётган Хожа Низомулмулк билан Хожа Афзалиддинга пой-патак эди. Таажжубки, у Паҳлавони оламга рўпара бўлган чоғда негадир бир қадар ўзини йўқотиб қўйди, ҳатто бўйнини ичига тортганча узрхоҳлик қилган бўлди. Ва ҳоли-руҳини сездирмасликка тиришиб, салтанат устунлари саналмиш Сайид Ҳасан Ардашер, Амир Музаффар барлос, Аҳмад Мирзо, Аминбек сардор, Низомиддин Муҳаммад, Шамс полвон ва бошқа нуфузли амалдорларни муносиб сўзлар билан сийлашга киришди.

— Бек жаноблари, курашни қайси фурсатга белгилабсиз? — тўйчига хотиржам мурожаат қилди ҳокони мансур. — Иложини топсак томоша қилурмиз.

— Эй, Соҳибқирон, сизни ташрифингиз баҳтимиз чопганидин нишона эрур, — мамнун қиёфада жавоб қайтарди Муҳиддин жалоийр. — Иншооллоҳ, вақти бугун номозшом арафаси бўлғай!..

— Маъкул, — сукут сақлаб бораётган Амир Алишерга кўз кирини ташлади ҳукмдор. — Аҳмад Пирий отасига талабгор эрмиш, кўрайлик-чи, не ҳунари бор экан!

— Бунақаси кам учрайдур, — деб қўйди Муҳиддин жалоийр.

— Таажжубга ҳожат йўқтур, аълоҳазрат, — мийиғида кулганча суҳбатга аралашди Амир Музаффар барлос. — Қадимдин орият майдони ҳамиша зўрники!..

Лаби четига нозик истехзо кўнган Султон Ҳусайн ҳақсиз маъносида бош ирғади. Шаханшоҳ ўнг қанотида офир-босиқ одимлаётган Амир Алишер қиёфасини недир қўланка кесиб ўтганини кўпчилик, ҳатто анча олисда соме турган Дарвеш Муҳаммад ҳам пайқади. Очиғи, ҳозиргина кечган қисқа суҳбат йигит ғашлигини яна ҳам кучайтириб юборганди. Ахир, наҳотки Паҳлавон ўлигим

ва тобутим эгаси деб ардоқлаган шогирди билан ёқа бўғи-
шиб жанг қилишига шохнинг ўзи ҳам ишкибоз бўлса?

Султон Хусайн бошлиқ аркони давлат ола-ғовурга
тўла ҳовли тўрига ўтаётган чоғда кичик кўшк айвонида
тўпланган қиз-жувонлар хайиқиб ҳар ёққа сочилиб ке-
тишди ва буни кутмаган Дарвеш Муҳаммад кўнглига
қил сизмай қолди. Тушунуксиз бир ҳаяжон босди дили-
ни! Барибир Мохинур қайсидир туйнук-тиркишдан мўра-
лаганча ўзига интизор тикилаётганини бутун вужуди би-
лан сезар, хатто юрак уришини эшитаётгандек ғалати
антикар, недир умид-илинж билан дарди-дунёсига мал-
хам бўлгувчи нигоҳини кидирар, афсуски тополмай ўкси-
нар эди.

— Одамлар, ҳоо-о, одамлар, боққа битган бодомлар,
эшитмадим деманглар! Эшитганлар жилманглар! Бугун
Муҳиддин жалойир катта кураш беради, ҳоо-о, катта
кура-а-аш!..

Нарвон орқали баланд лойсувоқ томга чиқиб олган,
Ҳиротда Қоражағ нисбаси билан танилган барваста қомат-
ли жарчи рапидадек кафтларини оғзига карнай қилганча
дўриллаб жар солганда нечукким Дарвеш Муҳаммад бир
сесканиб тушди. ...

Ана-мана қуёш мағриб сари думалаб соялар чўзилиб
қолди.

Кураш бошланишига анча вақт бўлса ҳам Муҳиддин
жалойир кўрғони ёнбошидаги кенггина майсазор-майдон
гирд-тевараги тирбанд — гўё ер ёрилгану гувиллаб одам
чикқан! Атай ҳозирланган чортоқни эслатадиган чўнқай-
ма тепаликлар билан бирга ўзаро туташ том-буғотлар,
пасту баланд ихота деворлари, тарвақайлаган дарахт шох-
ларига қадар эгалланган эди. Яна қизиғи, ранг-рўйида
недир орзиқиш ва ҳаяжон ифодаланган оломон кети
ҳамон узилмасди.

— Миракбой, текин томоша яхши-да!..

Дарвеш Муҳаммад шунчаки елка қисиб қўйган жўра-
сини эргаштириб издихомга оралади, аранг беш-ўн қадам
босди-ю, тикилинчда тақа-тақ тўхтади. Не қиларини бил-
май турганида шовқин-сурон сусайиб шивир-шивир бош-
ланди, беихтиёр ўгирилиб элга отнинг қашқасидек та-
ниқли Шамс полвонни кўрди. Анча ўзига бино қўйган
миршаббоши атрофига виқорли назар солиб, шоп мўйло-
вини бўрай-бурай, шотирлари билан бемалол йўл очиб

келарди. Салдан кейин эса еру кўкни карнай ва сурнай садолари тутди ва Султон Хусайн рахнамолигида аркони давлат пайдо бўлди.

Дарвеш Муҳаммад Хуросон тожу тахти сохиби анчайин сархуш эканини бир қарашдаёқ пайқади. Дарҳақиқат, дид билан безатилган шинам кўшқда тузалган дастурхон атрофида хоқони мансур тўй тўйга ўхшасин деб анчагина нўш қилган, ихчам қузалган соқол ярашган этли бети, қийиқ кўзларида майи ноб сеҳри жилваланар, ҳатто қизгин ҳазил-мутойибага мойил эди. Дўсту душман ҳавасини келтиришга қасдланган каби у temuрий ҳукмдорларга хос ўктамлик билан илдам одимлар, нафис уқпар, оловранг ёқут қадалган заррин дастори, қимматбахо тошлар билан зийнатланган зарбоф тўни, узун кўнжли ва учи қайрилма саҳтиёний этиги салобатига салобат қўшган эди.

Шоҳга нисбатан анчайин нозик ва ёши улуғроқ кўринадиган Амир Алишер одмиёна либосда: бошига печи узун ипак салла ўраб, эгнига тўгарак ёқали оҳори тўкилмаган сурп кўйлак ва зарғалдоқ тусли юпка мовут камзул кийганди. Ҳар замонда у юмшоқ табассум билан икки ёнига бош ирғаб қўяр, думалокдан келган тиниқ бетида недир ўйчанлик акс этган, ораси очиқ қошлари остидан маъноли боқувчи кўзлари илтифотга мойил эди.

Шоҳ ва шоирдан орқада қолмай келаётган Хожа Низомулмулк билан Хожа Афзалиддин, Паҳлавони олам билан Сайид Ҳасан Ардашер, Амир Музаффар барлос билан Аҳмад Мирзо, Низомиддин Муҳаммад билан Шамс полвон, Амир Сухайлий билан Хожа Маждиддин аллақайси масала устида ўзаро тортишар эдилар.

Паҳлавони олам қиёфасидаги ажабтовур осудаликни нима учундир Дарвеш Муҳаммад ясама деб ўйлади, шошилмай одимлаётган тоғаси қачондир Бобур Мирзо тарафидан совға қилинган ва энди баҳоси йўқ ёдгорлик ҳисобланган камарни чопони остидан боғлаб олганини пайқаб беихтиёр тишларини тишларига босди. Наҳотки Паҳлавон шаъну шавкати белгиси ҳисобланмиш нарсани Аҳмад Пирий ёки бошқа бир найновга оппа-осон ошириб юборса!? Сира буни ақлига сиғдирилмади, сўнг аслзода-амалдорлар қуршовида йўрғалаётган Хожа Маждиддин Муҳаммадга нигоҳи тушиб бир хил бўшашди. Тавба, келиб-келиб Аҳмад Пирий шу мунофиқ этагини тутгани

қандай баҳога лойик? Ахир, у эҳтиёткорлик юзасидан Султон Хусайн Мирзо, Амир Алишер ёки Пахлавон соясига салом берса ҳам аслида зимдан улар учун атаб чоҳ қазийди-ку! Аниқроғи, у келгусида мавқеини яна ҳам мустаҳкамлаш тилагида бўлгани сабабли ҳеч бир қабиҳликдан тап тортмайди. Қолаверса, вақти-замонида отаси Хожа Пир Аҳмад Хоний Шохруҳ Мирзо салтанатида вазири аъзам сифатида чексиз иззат-ҳурмат қозонганини, Султон Абусаид саройида аркони давлат сафида муқим турганини тинмай таъкидлайди. Ҳатто ўзи ҳам муносиб салоҳияти туфайли Шохруҳ Мирзо назарига тушганини, бош маҳкамада таниқли арбоблардан Мавлон Низомиддин Абдулҳақ билан биргаликда муншийлик вазифасини бажариб шоҳона сийлову иззат-икромга эришганини оғзидан туширмайди.

Шивир-шивир ниҳоят олқишларга уланди, карнай-сурнай садолари яна ҳам баландроқ янграб юракларни ларзага солди ва Султон Хусайн Бойқаро бошлиқ улуглар кунботиш томонда маҳсус тайёрланган, ял-ял товланувчи гилам-пояндозлару юшоққина қат-қат кўрпачалар тўшалган супада бемалол ўрнашдилар.

Кўлни кўрган кўркам соқолли кадҳудо-оқсоқоллар Муҳиддин жалойир билан қисқагина музокара олиб боришгандан кейин Содик полвонни бақовулликка сайлашди ва куштигирларга оқ фотиҳа беришди.

— Ҳей, мардум, бугун олишнинг зўрига шохид бўласен. Жаноби бек бош товоққа роппа-роса ўн беш минг танга тикмиш! — деди Содик полвон овози гулдираб. — Озмас, кўпмас, ўн беш минг танга! Ким кўлга киритса ошиғи олчи!..

Томоша аҳли шаксиз ҳайрат ёқасини ушлади.

Ҳатто улуглар жамоасида ҳам бир жонланиш рўй берди.

Фақат Пахлавони олам бепарво — чехраси бирон-бир маънодан холи...

— Илойим, Оллоҳ сизга мададкор бўлғай!..

Содик полвон фатвосидан кейин ахийри жанг бошланди.

Даҳшат солиб гувранганча гоҳ хиротлик, гоҳ машҳадлик, гоҳ балхлик, гоҳ астрободлик, гоҳ марвлик баҳодирлар майдонга тушар, ўша заҳоти атроф-борлик сув қуйгандек тинчиб қолар, теран жимлик аро гўё безовта

юракларнинг гусирлаб тегиши бемалол эшитилар эди. Сўнг ногаҳон кўкрагига муштлаб ирғишлаётган голиб шаънига узлуксиз қийқириклар янграб, еру кўк ларзага, кулоқлар коматга келар эди.

Хайтовур майдонда ташаббус Пахлавон кўлида тобланган шогирдлар томонида эканини сезиб олиш қийин эмасди. Хуросондан ташқарида ҳам довруқ таратган Эсон буқа ва Оға Қосим шижоати айниқса таҳсинга сазовор бўлди. Зафар ёр эди ҳар бирига. Афсуски, бу ҳол узокқа чўзилмади, Аму нарёғидан ташриф буюрган Наби Шоший отлиғ йигит вазиятни тубдан ўзгартирди. Айниқса, у унча-мунча зўрни сира назарига илмайдиган Эсон букани осонгина ер тишлатгандан кейин ваҳима бўлиб кетди. Ишқибозлар хай-хайлашиб қилган талабга биноан, Оға Қосим шердек хайқириб майдонга тушди. Афсуски, меҳмон уни ҳам дастлабки зарбда чиллак каби учуриб юборди.

— Ана холос, қизиқ бўлди-ку, оғайнилар, — аламонқулдиради кетмон соқолли бир чол. — Бу баччағар патини юладиган жўмард топилармикин Хуросонда?

Эндигина қизий бошлаган жанг-жадал бирдан совуб файзу тароватини йўқотгани барча қони қизиқ мухлислар қатори Дарвеш Муҳаммадни ҳам ноўнғай аҳволга солди. Хайҳот! Дамига зогора пишадиган не-не ҳунарли зўрлар оёқ-кўлларига кишан урилгандек тисарилиб туришарди. Ҳатто Эсон буқа билан Оға Қосимдан омад қайтганини кўрган Муҳаммад Али билан Аҳмад Пирий ҳам не қилишни билмай иккиланаётган эди.

— Ҳо-оо, энаси шер қиб тувганлар, мингни бир билмаган Наби полвонга талабгор борму-ёв орангда? — томоғи йиртилгудек бўлиб чинқирди Содик полвон. — Мардлик даъво қиб керилганинг чиқ-ей ўртага! Ёки сичкон ини минг танга бўлдими, ҳо-овв баччағарлар! Ёки орингни бозорда арзонга пулладингни, беномуслар! Ундай бўлса ғайратимни белбов қиб белимга бовлайман-ов! Хей, охири навбатни ўзим оламан-ов! Содик полвон қариди деганлар чучварани хом санапти-ёв!..

— Хай, хай, ҳакам жа кўпирдиму!? — яна чидолмай гулдиради кетмон соқолли чол. — Оғайнилар, бу гапга илон пўст ташлайди-ку!..

Чиндан Содик полвон таъналари саросима ичра турган куштигирлар китик патига жизиллаб тегди ва сал

фурсатдан кейин ораларидан қайси бировидир секин ажралиб чиқди. Кўпчилик кутганидек талабгор Муҳаммад Али эди. Селдек тошаётган томоша аҳли муштумларини хавода мамнун дўлаб жўровоз қичқиришга қаришди. Хал қилувчи охирги жанг мана шу жанг қандай яқун топиши билан боғлиқ эканини сезган Дарвеш Муҳаммад ич-ичида Муҳаммад Алига ён босди. Айни пайтда бир маромда олишаётган Наби Шоший оғзидаги ошни осонгина олдириб қўймаслигини англади.

— Хей, Али, илигинг шунчалар пучми? Елкангдан ошириб ур-е багтолни!..

Издихом илгарисида тутақиб турган тили захар беклардан бири баралла овозда кесатди. Худди шуни кутаётган каби Муҳаммад Али халқа солиб айлана-айлана туйқус олға ташланди, сўнг қачондир Паҳлавон истеъмомлга киритган, улус «девусул» деб таърифлайдиган ўрама чилни фавкулудда усталик билан ишлатдики, мувозанатини йўқотган Наби Шоший оёғи осмондан келиб чалқанча қулади.

— Ҳалол! — бақирди Содик полвон.

— Барака топ, шоввоз!

— Бундоғ бўпти-да йигитти иши!..

— Энасини учқўрғондин кўрсатдинг-ей!..

Ишончни оқлаб юзи ёруғ бўлган Муҳаммад Али жоладек ёрилган олқиш остида қолди. Халидан бери хўмрайиб ўтирган улуглар ҳам юмшаб лутф билан кўп эзгу тилаклар изҳор этишди. Фавкулудда зафардан айниқса Дарвеш Муҳаммад қувонди. Негаки энди Аҳмад Пирий Паҳлавон олам билан майдонда бел тутишмаги учун қарийб имкон қолмади. Яхшигина қизишиб олган Муҳаммад Али уни ҳам ер билан яксон қилиб ташлашига тирноқча шубҳа йўк!..

— Хов, энаси шер қиб тувганлар, орангда бош товоққа даъвогарлик қилаётган Муҳаммад Алига талабгор борму?

Одатдаги каби Содик полвон аҳли томоша эътиборини ўзига қаратиб наъра тортди, бир кимса сазо бермагач, энаси қотиб наридан-берига юра бошлади. Кафтларини карнай қилиб яна товуш бермоқчи бўлганда кимдир ногоҳ «бор-ей!» деди дангал гувраниб. Қизиқиши ортган издихом денгиздек чайқалди. Ҳамон ичидан қиринди ўтаётган Дарвеш Муҳаммад аста пешонасига урди.

Ахир, не кўз билан кўрсинки, рўпарада човутини ёзиб Аҳмад Пирий турарди. Баччағар иложини топса-ю, зум ичида рақибни тутдек тўкса — хору абгор қилса!..

— Хе-е, манглайи қора иним Аҳмад! — еб қўйгудек ўкрайди Мухаммад Али. — Афсус ва надоматлар бўлғай-ким, баъзи сафсатабоз кимсалар фатвоси бирлан бўйнингга гўнгтўрва осибсен! Иншооллох, сени шу юкдин халос айлагум!..

— Алжирайсен, Али! — хавода муштини дўлғади Аҳмад Пирий. — Ахир не юмуш бор сен учун майдонда? Худо ҳақи, дашту далада лайлак хайдасанг бўлмасму, биродари азиз!?..

Қисқагина сўз хамласидан кейин нигоҳлар хамласи бошланди.

Қай бир лахзада оёқлар ҳаракатга келди, сўнг — кўллар!..

Ҳазаб билан эҳтирос жунбишда!..

Недир галаёнга чулганган Дарвеш Мухаммад узокдан Паҳлавонга разм солиб яна ажабсинди, ахир, тоғаси ҳеч нарсани кўрмаган-билмаган каби хамон бепарво ўтирар, аниқроғи, тобора муросасиз тус олаётган жангни хушламайгина кузатар эди.

Майдонда ташаббус гоҳ Мухаммад Али, гоҳ Аҳмад Пирий тарафига ўтаётганидан барча ҳаяжонда... Ким кимнинг билагини қайириши ҳозирча номаълум қолди. Вазият тез-тез ўзгараётгани сабабли оломон қайси бирига ён босишни билмасди. Ҳартугур улуғ армон билан майдонга тушган ва ҳалигина Наби Шошийдек валломатни доғда қолдирган Мухаммад Али яна бўш келмаса керак. Агар у тағин зафар қозонса Паҳлавони олам абадийлик иснод сиртмоғидан қутилиши муқаррар! Алалхусус, кифти ер искаган Аҳмад Пирий унга даъвогар бўлолмайди!

Шу илинжда Дарвеш Мухаммад энсасини кашлаб турганда ногаҳон атроф-борлиқни ёввойи қичкириқ қоплади, қарасаки, эвоҳ, кимсан ҳалига қадар кураги ер кўрмаган Мухаммад Али чалажон кимса каби туфрок кучиб ётибди, туфрок!..

Натижани олдиндан билувдим маъносида бош чайқаб қўйган Содик полвон уруғ-аймоғи қуршовида ҳаволаниб турган Мухиддин жалойир билан қулоқлашди, қорувли қадди-бастини намойиш қилганча келиб рўпарасида тўхта-

ган Аҳмад Пирийни ҳам маслаҳатга тортди ва ниҳоят тоқати тоқ бўлаёзган томоша аҳлига юзланди.

— Ҳей, мардум, олишни зўрига эмди шохид ўтасен!
— деди кейин илжайганча. — Аҳмад полвон номдорлар номдори саналмиш Паҳлавони оламни мухорабага чорлайдур!..

Қаричма-қарич силжиб, ахийри издиҳом пешига бо-риб қолган Дарвеш Муҳаммад ногоҳ Содик полвон супа чап қанотида тиззалаган ва лаби четига истехзоли кулги кўнган Хожа Мажиддин билан зимдан кўз уриштирганини пайқади, ғашлиги ортгандан ортиб Паҳлавонга қара-гач, беихтиёр яна хайрат бармоғини тишлади, ҳозиргина баковул эълон қилган хабарни эшитмаган каби тоғаси хотиржам эди.

— Ҳей, биродар, талабгор ўғлонни нечун мунтазир қилурсиз? — супа сари илдам пилдираб борди Содик полвон. — Андиша ўрни эмас, майдон ҳеч қачон наслу насаб суриштирмаган!..

Ахийри ғишт бутунлай қолипдан кўчди.

Ахийри Паҳлавон бир эмраниб теварагига бокқанда бўғин-бўғинига қадар зирқираб кетгани англашилди, сўнг калин лабларини кимтиганча жадал отила туриб, Султон Ҳусайн билан Амир Алишер рўпарасида қўл ковуштирди.

— Жаноблар, баковул ҳақ, майдон мард билан келишур, ҳеч қачон наслу насаб суриштирмас. Ўғлимиз Аҳмад Пирийни қутламоқ керак. Агар шу журъатига лойик бўлса ҳар не миннати бошимизга тож! Муҳиддин жалойир тиккан ўн беш минг танга эмас, Бобур Мирзодин қолғон тилла камар ҳам уники!..

Паҳлавон Хуросон салтанати устунлари билан кадхудо-оқсоқоллар фотиҳасини олиб тезгина супадан энди ва чайқалаб тургандек туюлаётган майдон четида белидан тилла камарни ечиб Содик полвонга узатди.

Шом еб чиққан тўлин ой, сон-саноксиз машъала ва фонус ёруғида Абулқосим Бобур қўли теккан бебаҳо камарнинг сон-саноксиз садафлари ва гавҳарлари сокин товланганда негадир Дарвеш Муҳаммад томоғида тигдай нарса кўндаланг туриб олди.

— Ассалому алайқўм, тоға, — деди у дабдурустан илгари юриб, ҳар иккала кафтини баравар кўксига бо-саркан, — ижозатингиз билан бир арзимни айтсам!..

— Арзингни такада эшитамен. Ҳозир томошангни қил, жиян!..

— Йўқ, тоғажон, ҳозир эшитасиз, бошқа иложингиз йўқ, — тикилинч қилди Дарвеш Муҳаммад. — Фақир турганда сиздек одам бунингдек азият чекиши маъқул иш эмас.

Тўғриси, Паҳлавон қулоқларига ишонмади, хатто ортиқ ҳайратлангани боис бир муддат бўзариб қолди, ниҳоят заҳархандали илжаяркан, бир қоши иккинчи қоши устига сапчилади.

— Ҳа, тоға, ҳечам маъқул иш эмас, — яна хотиржам бидирлади Дарвеш Муҳаммад. — Ижозат берсангиз таваккал қилиб ўзим олишамен.

— Оббо, жиян, ақлдин озибсен-ку, — елка қисди Паҳлавон. — Мадраса тупроғини ялаб юрган сендек оқбиллак муллавачча майдон талаб қилиши туя ҳаммомни орзу айлаши билан баробар эмасму?

— Эхтимол шундайдур. Лекин покиза белбоғингизга кир қўл тегиши кўнглимга оғир ботадур, — бўш келмади Дарвеш Муҳаммад. — Бу иснод олдини олиш учун фақирга ваколат бергайсиз, мабодо йиқилсам навбат ўзингизга!..

Энди нимадир Паҳлавон кўксини юмшоққина тимда-лаб ўтди.

Қачондир у отасидан худди шундай навбат тилаганини эслаб қулди...

— Қасам ичаменки, юрагида ёли бор экан, — хуш-чақчақ охангда лўқма ташлади кимдир. — Ижозат беринг, Паҳлавон, Худо ол қулим деб юборса омади чопиб турипти-да!..

— Ҳовликиш бефойда, жиян, — иккиланди Паҳлавон. — Шарманда бўлишингдин кўрқамен. Муҳаммад Алидек ёнимда пишган уста аҳволини кўрдинг.

— Мулла, билмайсизму, буни майдон дерлар, — ниҳоят Содиқ полвон суқилди орага. — Майдонда жидду жаҳд кўргазмак мадрасада кайф суриб сабоқ тингламак эмас. Мабодо майиб бўлсангиз жавобини берадиган киши топилмас. Ҳолингизга маймунлар йиғлагай!..

— Эй, ота, бир машойих демишки, йигит шашти сингунча шайтоннинг бўйни синсун, — яна отини қамчилади у. — Йиқилсам осмон узилиб тушмас, ер ҳам

ўйилиб кетмагай, нари борса қайтиб кураш отини тутмасмен.

— Оббо, баччағар ўлгудек қайсар экан-ку, — оғри-ниб тўнғиллади Содик полвон. — Таваккал қилиб розилик беринг, майли, бир гап бўлса, пушаймони ўзидин!..

Энди Пахлавони олам ноўнғай ахволда ўйга толди, очиги, зум ичида қайси кўчаларга кириб чикмади, ахийри нажот истаб кўпириб-тошаётган издиҳомга кўз кири-ни ташлади, сонсиз нигоҳлардан дангал бўлинг қабилидаги маънони укди-ю, кафтларини очиб омин деб юборганини билмай қолди.

Пахлавон ҳимматидан боши кўкка етган Дарвеш Муҳаммад бемалол майдонга юзланди ва ҳалқа солиб айланаётган Аҳмад Пирий тикилишида битмас-туганмас қахру ғазаб ифодасини кўрди.

Алалхусус, у тоғаси даргоҳида ҳеч камлик кўрмай ва ўқсимай ўсган Аҳмад Пирийни иложи борича беғараз ҳурматлар, ҳеч қачон бир сўзини икки қилмас эди. Эртаю кеч кураш фани билан машғул биродари ҳам ўзига нисбатан анчайин илиқ муносабатда эканини яхши биларди. Мана энди баҳонада оралари бузилди, ҳайҳотки, етти ёт бегоналар мисоли майдонда довлашиб туришибди.

— Ҳе, қариндош, эмди чидайсен, — қоплондек ғашиқиб олға ташланди Аҳмад Пирий. — Мушкул савдони ўз ихтиёринг билан танладинг!..

Халигина дўлворона сўзлар айтиб, Пахлавони оламни ийдирган Дарвеш Муҳаммад писиллаб ўчгандек сазо бермади, тўғрироғи, миясидан нимага ҳам ҳовлиқдим, шўрлик волидаи меҳрибоним қон йиғламаса ҳали тепамда қабилида фикр кечиб юраги ўйноқлаб кетди.

— Ҳей, Аҳмад полвон, бул уккағар ҳўпикма бошига Муҳаммад Али кунини солгайсен! — Тўйиб шароб нўш қилгани сезилиб турган бир бойвачча бўйнини чўзиб қичқирди. — Шундай қилки, энасидин туғилганига минг пушаймон есин!..

Тарафкашлари ҳайқирганча муштларини ҳавода гурзидек дўлғаган чоғда Аҳмад Пирий кўкрагини яна ҳам баланд кўтариб бир шишинди ва чамаси думбул рақибини тезроқ бир ёқли қилиб қайтадан Пахлавонни майдонга чорламоқчи бўлди.

Пахлавон мактабида яхшигина тобланган, бу ёғи Эро-ну Рум, бу ёғи Хинду Хитойга қадар довруғи кетган Аҳмад Пирий ҳар қанақа ҳамлада устаси фаранг эди. Ҳозир айниқса, депсинса ер ўйилгудек силкинар, наъра тортса, ҳаво тебранар эди. Нима бўлганда ҳам ниятига етиш учун бутун маҳоратини ўлиб-тирилиб сафарбар этаёт-ганди.

Аҳмад Пирий кўпроқ ўрама чилга зўр берди, ҳар гал оёқларини ҳаволатиб усул қўллаганда Дарвеш Муҳаммад шошиб-гангиб қолар, ўзини ўнглаб олгунча она сути оғзига келар эди. Бутун ташаббус рақибида бўлган сабабли фақат ҳимоя билан кифояланди, хужум бошлаган тақдирда ҳам бирон тайинли амални эплаб ишлата билмас, ҳаракатлари пала-партиш ва самарасиз эди.

Тез орада хомлиги сезилди, ҳуда-беҳуда чираниб ўзини хар ёнга ургани боис тинкаси қуриб, қора кўпикка ботди, ўпкаси бўғзига тикилганча ҳансираб нафас ола бошлади. Ҳали Пахлавон билан Содиқ полвон сўзига кирмагани энди чинакам нашъа қилди. Ана кўргилик: майдондан ёру биродарлари чалажон жасадини кўтариб чиқишмаса! Йўқ-е, унчалик савдо бўлмас, ахир, ноумид шайтон! Карами кенг Тангри мурувватини дариф тутмас! Қолаверса, дилида зиғирча ғарази йўқ, нияти холис!..

Узоқ пойлаб ахийри мавридини топди: жон-жаҳди билан ўрама чил урмоқчи бўлган Аҳмад Пирийни яғрини-бели аралаш тутиб таваккал силтаб юборди. Илкис мувозанатини йўқотгани боис у майдон четини кесиб ўтган ариққа юзтубан шолоплаб кулади.

— Ҳе-е, падарқусур, энанг сени фирром қиб тувган экан-ку!..

Зумда бошқа одамга айланган Дарвеш Муҳаммад кўзлари ола-була бўлиб кетган Содиқ полвоннинг зарда аралаш танбеҳини ҳам, уммондек чайқалаётган халойиқнинг осмон пардасини йиртгудек қий-чувини ҳам эшитмади, човутини ёзганча ола-тасир олға интилди ва аранг ўзини ўнглаб улгурган Аҳмад Пирийфни ёнбошига торта-сола ағдариб ташлади.

— Ҳалол! — баравар наъра тортди аллакимлар.

— Ҳалол! — уйқусираётган одамдек ғулдиради Содиқ полвон.

— Баччағарни қонида бор экан-да!..

— Манови хезалакни қаранглар! Ўв, бориб каштангни тик-ей!..

Ана холос! Улкан давра пойида, майдон қоқ ўртасида кимсан Аҳмад Пирий тутдек тўкилиб афтодахол ётар, нигоҳи мунгли — сўлғин, ранг-рўйи қонсиз эди. Хаял ичида у бор-йўқ бисотидан айрилганди, ҳатто ашаддий тарафқашлари ҳам юз ўгириб ошқора сўкинишар, баъзилари оч бикинига тепиб ўтишар эди.

Бирдан танишу нотанишлар қуюндек ёпирила келиб урхо-ур билан нарироқда ҳансираб турган Дарвеш Муҳаммадни осмонга иргитишди ва мақтовни саржиндек қалаштириб ташлашди. Ниҳоят Султон Хусайн билан Амир Алишер мамнун киёфада супадан туша келиб хайрли тилаклар айтганда у ўзини фалақда учиб юргандек сезди. Айни пайтда чегараси йўқ қувонч тўқис-тугал татимаётган эди. Аниқроғи, бошқалар қатори Паҳлавон бағрига босиб қутлашини жуда-жуда истаётганди, жилла курса тоғасидан икки офизгина илиқ сўз эшитиш орзусида эди. Таажжубки, у ҳатто киё боқмади, Содик полвон илқидан тилла камарни бир силташ билан юлиб олди-ю, ер сузганча жадал жўнади.

Тез орада издиҳом тарқалиб майдон шип-шийдам бўлиб қолди.

— Хе-е, жўражон, ўлайки қойилмен, шунақа хунаринг бор экану ҳеч билдирмас экансен-да, — хайратини яширолмайд тинмай бидирларди Мирак Чангий. — Бопладинг, Худо хаки, бопладинг. Оғзидан тайёр ошни тортиб олдинг!..

Дарвеш Муҳаммад бориб тошингни терсанг-чи маъносида ёвқараш қилди, икки-уч кайвони гувоҳлигида Содик полвон бошига омад қуши қўнганини таъкидлаганча топширган офизгина чарм қопчиқни қултиғига тикди, сўнг чўгирга мингашаркан, кўз ўнгида севиниш ўрнига авзойи бузилган, муборакбод қилишга ярамаган Паҳлавон гавдаланди.

— Ҳай, ҳай! Бечора йиғлади-я! — Мирак Чангий ҳамон чакаги тинмай жаврар эди. — Ўлай агар йиғлади! Омад чапига кетса қийин экан, ҳўкиззи бўйнини суғуриб олиши мумкин аслида!..

Ғира-шира қоронғи кўча бўйлаб думини хода қилганча лўкиллаб бораётган чўгир белига омонат қўнган Дарвеш Муҳаммад нечундир тагин чурқ этмади, фақат қу-

тилмаганда улкан издиҳомни хайрон қолдирганини эслаб мийғида кулди.

Ростдан ҳам Тангри таоло кўллади: дўсту душман кўзида чакки олишмади, ахир, кимсан доврўғи чор тарафга кетган Аҳмад Пирийни қайтиб ўнгарилмайдиган қилиб ер тишлатди-я! Кўплар сўлақайини оқизган ўн беш минг танга эгаси бўлганидан айниқса боши кўкда эди.

Фақат суянган тоғи саналмиш тоғасини тушунолмай доғда, ахир, бошида у очиқ чехра билан оқ фотиҳа бермадимми? Кейин эса... севиниш нари турсин, тўнини тесқари кийиб олди. Ҳарчанд мияси қатигини ачитса ҳам бунинг тагига етолмаётир...

Дарвеш Муҳаммад мудом Паҳлавони олам ҳар не яхши-ёмонни фақат ўзи билган тошу тарозида тортишини мулоҳаза қила бошлаганда димоғи ва томоғи ачишиб устма-уст йўталди ва аллатовур хавотир билан Мирак Чангийни туртди.

— Ухлайсенму? Қарасанг-чи, гумроҳ!..

Не кўз билан кўришсинки, қарийб Неъматобод даҳасига ёндош Кулолон маҳалласида қайсидир хонадон ёнғин ва тутун ичида қолган, ақл бовар қилмас офат ваҳимали тарзда вишиллаганча тобора кучаяр, ёсуман сочлари каби ўрала-бурала осмону фалакка ўрлаётган эди...

Бешинчи боб

БЕМАВРИД ХАЗОН ШАМОЛИ

Ёспирай, кимсан Аҳмад Пирийдек умр бўйи майдонда тоб еган одам мадраса тупроғини ялаб ўсган бир сояпарвар муллаваччага уялмай-нетмай паққос йиқилиб берди. Мабодо кўрмаган-билмаган одамга айтсанг, ўламан саттор ишонмайди, ҳеч шубҳасиз йиғиштир чўпчагингни, деб бурнини жийиради. Лекин Худойим шохидки, кўргиликда содир бўлди.

Очиғи, ўшанда Аҳмад Пирий жияни бошига Муҳаммад Али кунини солишига, ҳатто уни чангалида мушукдек эзғилиб ташлашига зиғирча гумон қилмай турарди,

хатто шоша-пиша қарор чиқаргани учун пушаймон ҳам чекаётган эди. Ажабки, ногоҳ бариси бошқача тус олди, ҳар қанча гинадор бўлса-да, Аҳмад Пирий ахволини кўргандан кейин ўзи йиқилгандек уф тортиб юборди. Фақат майдонга охири ўзим тушиб барибир иснод ортираман, деган фикри чиппака чиққани учун салгина таскин ҳам топди. Алқисса, икки ўт ўртасида қолгани сабабли беадад олқишга кўмилган ва машғалалар ёруғида хиёл каловланиб турган жиянини қутлаб кўйишни истамай ура қочди.

Паҳлавон тўйинг бошингдан қолгур Муҳиддин жалоийр кўрғонидан тезроқ узоқлашиш учун қозикда қантарувли туравериб зериккан Лочинни қичаб ҳайдади, ҳамон тасавурида гоҳ ўғилхони, гоҳ жияни гавдаланар, бир куйса, бир кулар эди. Етти ухлаб тушга кирмайдиган ҳодиса! Қурмагур Дарвеш Муҳаммад қаёқдан олган экан бунча қучни!? Бир ўқ билан бошлаб икки қийикни қулатди-я! Айниқса, бош товоқни ҳалоллаганини айтинг. Мўмайгина ўн беш минг шохрухий динор-а! Эҳ-хе, озмунча пулми? Лоф эмас, данғиллама иморат қурадим, бирон зодагон қизига уйланиш учун сарфлайдим, барисидан ортиб қолади. Мана энди косаси оқарса керак. Айниқса, тирикчилик ғамида эшикма-эшик сарғайиб юрадиган Гулсадафга яхши бўлди, энди синглиси тез орада тўй бошлаб оромини бузиб келаётган энг катта ташвишдан қутилади.

Паҳлавон Лочин жиловини Неъматобод сари бурганда қоронғилик анча қуюқлашган, фалак супрасида яккам-дуккам юлдузлар сочилган, шом еб чиққан тўлин ой қайсидир чўққи учида илиниб турар эди. Хаёли яна ҳам чуваланди ва ўрма қамчисини ҳаволатиб «чух!» дер экан, аллакимлар ваҳима аралаш шовқин-сурон солганча қаёққадир югуриб кетаётганини кўрди. Сўнг димоғига ачқимтир тутун хиди урилди, дарҳол нима гаплигини тушунди ва халойиқ ортидан ошиқди. Ниҳоят Кулолон маҳалласига етиб келганда олов чўпқори иморатни ялмай ютаётган эди. Ҳасса тутган бир сўзамол чолдан эртаиндин келин тушириш ниятида турган Малоҳат кампир умр бўйи йиғиб-терганидан жудо бўлганини билиб ачиқиблар кетди. Сўнг кўпчилик билан бирга терлаб-пишиб сув ташиди, ҳатто аллақачон эшиги қулга айланган даҳлиздан омон қолган ул-бул матоҳларни олиб чиқди, ахий-

ри барча уринишлар зое кетиб, том босиб тушгандан кейин бош чайкаганча бир чеккага ўтди.

Бир пайт Пахлавон мундоғ қарасаки, қора-қурага ботган Дарвеш Муҳаммад йиғлай-йиғлай холдан тойган, сочларини кўксига ёйиб ташлаган Малоҳат кампир рўпарасида турибди, кўлида — қопчик! Ногоҳ кўкси бир хил юмшади, айни пайтда кўз ўнгида Гулсадаф гавдаланди ва ичида кўрпасига қараб оёқ узатишни билмайдиган жиянини кўтара қилиб сўкди...

Пахлавон дарвозадан кирган захоти така жамоаси ухламай ўзини муштоқлик билан кутганини пайқади, қовоқлари кўпчиган Салим калта билан Норбўта сайис пешвоз чиқиб хириглаб кулганда у ҳам илжайган бўлди. Сираси, булар аллақачон Аҳмад Пирий билан Дарвеш Муҳаммад ўртасида кечган жанг тафсилотини эшитишган кўринади.

Пахлавон сонсиз оломон қуршаган майдонда ерпарчин бўлиб ётган Аҳмад Пирийни кўз олдига келтирганча секин даҳлизга кирди, ҳалигина Салим калта ёққан тоқчадаги шамга узоқ термилди. Шамдан таралаётган сокин нур аллатовур сирли эди, нимагадир даъват этарди кўнглини, лекин нимага? Ниҳоят у жавоб топди, ўзидан анча узоқлашиб кетганини эътироф этган холда хотиржам бахмал кўрпачага чўккалади. Бас, вақтни бой бермай ўзига қайтмоғи — ботини бўйлаб сайр айламоғи жойиз, кутби олам Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд уқтирганидек, сафар дар ватан!..

Қай маҳалдир Пахлавон ўй-фикри тиниқиб миз четидан турган довот билан қоғоз-қаламни яқинроғига сурди, хаёлига келган дастлабки сўзларни ҳафасала билан бир неча сатрга тизди, сўнг негадир қалами равон юришмай бир хурсинди-ю, ногоҳ Амир Алишерни эслади, қалом мулки султони ораси кенг қошларини чимириб истехзоли кулганча гўё ғойибдан назар солаётган эди аҳволига.

Ҳозирча Пахлавон қачондир бутун Ҳирот жамоасини ром қиладиган маснавий русумли дoston бошлаб қўйганини билмасди. Бир тутаб, бир ёниб лахзада ойни, соатда йилни яшади. Ва ахийри борини тахлади. Маржондек тизилган байтларни қайта-қайта таҳрир чиғириғидан ўтказиб, чехраси ёришди. Ахийри бир эрта Амир Алишердан суюнчи ундиришни чўтлаб турганида, қарангки, хол ва таъб аҳли пешвоси Сайид Ҳасан Ардашер муло-

зими хайрли мужда етказди: устоз кўнгли бир суҳбати жонон тилаб жамийки дилтортар ёру ошналарини шанбада хонадонига чорлабди, не бахтки, улар қаторида Паҳлавон ҳам бор экан!..

Уфқ гардишини шафакка бўяган куёш бир арғамчи бўйи кўтарилган чоғда ҳам така дарвозасидан муридлар кириб-чиқишаётган эди. Нихоят бўсағада узун-узун заранг говрон тутган, белларига кашкул осган, афту башараларини соч-соқол босган дарвешлар кўринганда ёзлик кўшк айвонида Салим калта билан суҳбатлашиб ўтирган Паҳлавон енгил хўрсинди ва улар орасидан синчиклаб Муҳаммад Молонийни кидирди. Кўп афсуски, ўша тасодифий учрашувдан бери, ошнаси дийдори насиб этмади. Эхтимол тунов куни Муҳиддин жалойир берган курашни томоша қилишга келган бўлса ҳам кўзи тушмади.

Паҳлавон пешинни така жамоаси билан биргаликда адо қилгандан сўнг Норбўта сайис ҳамишагидек дарвоза олдида шайлаган Лочинда шаҳарнинг қоқ киндигида жойлашган маълум ва машҳур Гулчин маҳалласи сари елди.

Паҳлавон Хиротнинг ҳўл ва қуруқ мева-чевадан тортиб бедана тухумигача сотиладиган марказий бозори дарвозаси қаршисида ғазал ишқибози бўлган бир қанча муридларига дуч келди, тезгина Лочиндан сакраб тушди ва улар билан қизишиб байтбарак айтишганча йўлида давом этди. Кимдир Муҳиддин жалойир тўй баҳонасида берган курашда Дарвеш Муҳаммад кимсан Аҳмад Пирий додини берганини, кимдир тўй куни кечқурун рўй берган ёнғиндан бир бечора жабр кўрганини сўйлаганда жимгина қулоқ солди. Сўнг икки ёнига заргарлик дўконлари тизилган кўча бошида беихтиёр юраги пўкиллаб қадамини секинлатди. Аниқроғи, нарироқда тўхтаган соявонли арава орқасида ўрнатилган нарвончадан эхтиёткорлик билан эниб, дўкон сари юрган қизга нигоҳи михланди.

Бу ўша — кўпдан Паҳлавонни фақат олис хотиралар эмас, тушунуксиз шубҳалар гирдобига ташлаган, кўпдан ҳаловати бузилишига сабаб бўлган сарв қоматли Моҳи эди.

Пойида Хуросондек улуғ мамлакат тўшалган зот ўзини холис ният билан қизиқсиниб қузатаётганини сезмай ва бошидан паранжи ўрнидаги шоҳи рўмоли сирғалиб тушганига парво қилмай Моҳинур товусдек хиромон

одимлар, гоҳ бу ғариб дунё устидан тантана қилишни тилагандек мамнун жилмаяр, гоҳо бели ёки кўксиди чулғанган икки толим сочини авайлабгина билакларига ўрар эди...

Аллақачон шерикларини унутган Паҳлавон аста сиркирай бошлаган кўксини ушлади, ахир, ёлғони йўқ: атиги бир неча кадам наридан қачондир ёруғ дунёни тоабд тарк этган Зулфизар фарангий атру бўйлар таратиб соллона-соллона ўтиб борар, ҳаё аралаш сокин чакнаётган охуваш кўзлари, тўлин ойни уялтиргудек чехрасидан таралган шуъла гўё бутун оламни ғарқ айлаган эди.

— Ё оёқда туш кўрамен, ё савдойи бўлибмен!..

Поёни йўқ бир армон ичра Паҳлавон шивирлади, сўнг борлиғи яна ҳам жунбишга келиб ингичка кишнаб қўяётган Лочин белига қўниб, яна жиловни бўшатди. Ҳамон бўғзида хўрсиник: ҳоли-руҳини баён қилишга ожиз эди, ожиз!..

Олисдан Сайид Ҳасан Ардашер хоқони мансур илтифоти билан амирлик унвонини олгандан кейин қурдирган фиштин иморат кўрингандан кейингина тани-руҳи енгил тортди. Кун ора улуғлар пой-қадами тегадиган остонада хонадон соҳиби хушчақчақ киёфада кучоқ очиб қаршилади ва алоҳида иззат-икром билан ичкарига етаклади. Ҳол ва таъб намояндалари яқдиллик билан орифи маоний унвонига муносиб топган устоз олтмишга етаретмас анча чўкиб қолганини сезиб, ўқиниб қўйди. Чиндан ҳам у ёшига қараганда қарироқ кўринар, аллақачон соч-соқолига қиров оралаб, оқ мағизли энлигина бетию кенг пешонасини ажин қоплаган эди.

Турфа гулларнинг муаттар атру бўйига чулғанган ораста ва кўркам ховли ўртасида, шохларида сонсиз қушлар вижирлаётган ям-яшил дарахтлар ихотасида қад ростлаган ёзлик қўшқ айвонида суҳбати жонон аллақачон авж палласида: чарх кажрафторлиги одамзодни фано билан бақо ўртасида сарсону саргардон қилиб қўйгани, аксига олиб хом сут эмган банда беш кунлик дунё қадрига етавермаслиги, кўпинча нафс деб имонини ҳам, жонини ҳам қурбон қилиши, алқисса Одам Ато ва Момо Ҳаво замонидан то хозирга қадар ўз оёғига ўзи болта уриш касби бўлиб келгани койинишлар билан тилга олинар эди.

Паҳлавони олам Тангри таоло хайрли назарини сол-

ган даврани ҳамидуш-шуаро Абдурахмон Жомий ва маликуш-шуаро Амир Алишер Навоий кўшалок шамс янглиф чароғон қилиб ўтирганини кўриб яйраб кетди. Хуросондек мамлакат фахру ифтихори саналмиш сўз сеҳргарлари чехраларида чиндан ҳам илоҳий бир тиниклик зухур эди, айна пайтда муборак қадду қоматларини ҳар ким ҳавас қилса арзийдиган хокисорлик либоси безаган эди.

Пахлавон оппоқ мрамар қопланган зина бўйлаб шинам айвонга кўтарилган ҳамоно мўхтарам зотлар дарҳол кўзғалиб мулойим товуш билан меҳр изҳор айлашди, гоҳ униси, гоҳ буниси: «Қадамларига ҳасанот, биродари азиз!» — дея лутф қилганда кўнгли селдек тошди, қайта-қайта ташаккур айтиб қўл қовуштирди. Сўнг беодоблик қилиб кечиккани учун узр сўрай-сўрай қуйида чўкмоқчи бўлганда устоз кўярда-кўймай давра тўрига, ҳамидуш-шуаро билан маликуш-шуаро ёнига чорлади.

— Эй, баҳодир оғам, вақтида келмишсиз, камина халтаи ҳангомани очмоқ тилагида турган эдим, — Хирот улуғлари ҳақидаги шингил ҳикоятлари билан танилган Мирқосим Туркигўй Мавлоно Соҳибдоро ва Мавлоно Муҳаммад Бадахшийга ўғринча кўз қисди. — Хўш, эшитибмизки, жаноби Махдумий нуран* ҳаж сафарини ихтиёр қилиб ҳамроҳликка Мавлоно Соғарий ва Мавлоно Вайсийни танлабдурлар. Бадбахтлар аввал коп-коп ваъда берганлару кейин йўқ ердаги бахоналарни рўкач айлаб лафзларидан тонганлар. Ушбу воқеадин хабар топган ошнализ Амир Сухайлий қитъа битибдур:

*Вайсию Соғарий ба азми ҳарам,
Гашта буданд ҳар душан сафарий.
Лек аз он роҳ ҳар ду во монанд,
Он як аз бе хари-ю, ин зи харий.***

Жарангдор қаҳ-қаҳадан муаззам кўшк гўё бирдан ларзага келди.

Меҳмонлар қоринларини ушлаганча ва Махдумий нурандан бир дам кўз узмай қотиб-қотиб қулишар, қизарган бетларию намланган қовоқларини кўлрўмолча билан артиб-артиб қўйишар эди.

* Абдурахмон Жомийга берилган унвон.

** *Мазмуни*: Вайсий билан Соғарий Маккага сафар қилмоқчи бўлдилар. Аммо бири эшаги йўқлиги учун, бири ўзи эшак бўлгани учун йўлдан қайтдилар.

Алалхусус, Мавлоно Вайсий билан Мавлоно Соғарий Ҳиротда отнинг кашқаси эди. Қизиғи, бекорчилик орқасида кун ора бир қалтис ҳазил ёки хийла-найранг ўйлаб топишар, сал муддат битта-яримтани оёқ-қўлларини ипсиз боғлаб тавбасига таянтиришмаса, аниқроғи, бир қўй ёки бир чойхона паловга туширишмаса, уйқулари келмасди.

Керак бўлса, шайтонни ҳам йўлдан урадиган ярамаслар бир йўла бутун Ҳиротни лол қолдирадиган арзигули иш қилайлигу тўйиб хумордан чиқайлик, деган ўйда зимдан пайт пойлаб юришганда омадлари чопиб Ҳазрат Жомийга дуч келиб қолишганини қаранг...

Қачондан бери алами ичида юрган бўлса керакки, пири комил қитъани ажаб хайрихоҳлик билан хузур қилиб эшитди, ҳар бир сўзи ва ифодасини лўнда-лўнда шарҳлаганча бошқалар қатори мириқиб кулди, сўнг бирдан жиддий тортиб: «Илоё биродаримиз Амир Сухайлий барака топсин, фақир фойдасига отган қасос ўқи расо нишонга тегибдур!» — дея қировлаган қошларини чимириб қўйди.

— Мавлоно Мирқосим, офарин, шаҳар бердук, — деди Паҳлавони олам, залварли кафтини кўксига босиб. — Фақир ҳам бир хангомадин воқифдурмен.

— Сўйланг! — деди Мавлоно Соҳибдоро кизиқиб, барча номидан.

— Қиш-қировли кунда Алишербек муборак кулоқларини шамоллатиб кўп азобланмишлар, оғриқ босилиш ўрнига зўрайгани сабабли иссиқ тутмоқ учун жағлари билан қўшиб мато боғламишлар, — хотиржам давом этди Паҳлавони олам. — Ҳожат қистаб ташқарига чиксаларки, тасодифан танноз хотинлар кўруптурлар, тезда алар ҳам шу тахлит рўмол ўраб ани «нози Алишерий» деб атамишлар...

Энди аввалгисидан-да кучлироқ қаҳ-қаҳа янграб, гўё еру кўк ўртасида акс-садо берди. Давра ахли қиёфасида акс этган чексиз завқ шавқ оламга татигулик эди. Тубсиз қароқларда недир эҳтирос чайқалади. Баҳонада бутун диққат-эътибор Амир Алишерга қаратилганди. Ҳазилмутойиба билан кўҳна дунё айвонини зийнатлашга қодир улфатларига қўшилиб шоири даврон ҳам хандон ташлаб кулар, заррача хижолат чекмас, оғринмас, ҳар замонда

билиб-билмай гоҳ у, гоҳ бу кулоғини ушлаб-ушлаб қўяр эди.

— Локигин Алишербек Хирот санамларини рашк ва фироқ ўтинда куйдириб адо қилмишлар, — илиб кетди Мавлоно Соҳибдоро. — Бул зоти шариф муҳаббат ҳузур-ҳаловатидан бўйдоқлик машаққатини аъло билганини афсуски алар фаҳм этишга ожиздурлар.

— Маликаи замона Хадича бегим хийласи хануз хосу авом орасинда овозадур, — чаккасини қашлади Миркосим Туркигўй. — Худо ҳақи, Ҳазрат нафсларини сабру қаноат бирлан жиловламишлар, йўкса Давлатбахт каби пари-пайкар висоли шаробига тўймасму эрдилар.

Хушёр тортган давра аҳли сокин жилмайганча ўзаро кўз уриштирди.

Сир шундаки, ҳарамда бир висол оқшоми Султон Хусайн Хадича бегим билан Амир Алишер хусусида баҳслашиб қолади, «Жаноб Мир ёруғ дунёга келгандан бери аёл ёнига йўлаган эмас!» — деганда малика ишонмай қалам сурилган ингичка қошларини истехзоли чимиради. Эртаси кунӣёқ хусн бобида тенгсиз чўриси Давлатбахтни ишга солади. Давлатбахт Унсияга келиб ёлғондакам рўзгор ишларига қарашади. Сўнг бир баҳона билан тунаб қолади ва сахар палласи хиромон бўлиб ётоққа киради. Сергак тортган шоири даврон шалварини секин тиззасидан пастга туширади ва товушини иложи борича юмшатиб: «Кўринг, эркаклигимиз жойида, фақат жониворни кишанлаб қўйганмиз!» — дейди-да, муроди ҳосил бўлмагани боис қовоғи солинган санамни ҳузуридан чиқариб юборади.

— Ҳазратим, бўйдоқ эрдингиз, айби йўқ эрди, — жимликни бузиб койинди Мавлоно Бадахшӣй. — Ишк майидин маст бўлгиси келғон бир офатижон уволига қолмишсиз.

— Мавлоно, санамай саккиз демоқлик осон, — Амир Алишер мийиғида кулганча ихчам кузалган кўркем соқолини оҳиста силади. — Бул ўткинчи дунёнинг сизу биз билмаган ҳисоб-китоблари бор!

— Ўзларини оқлашга қолганда жаноб Мирнинг суяги йўқтур, — деди Мирқосим Туркигўй, ҳазилу чин ара-лаш. — Афсус, кўп афсус! Худойим бандасига умрни бир марта инъом қилур, ким иккинчи бор келибдур ёруғ дунёга!?

— Ғофиллик савдосидин нечун сўзламайсиз, мавлоно? — Амир Алишер кенг манглайига мувофиқ тушган қошларини чимирганча Мирқосим Туркигўйга тикилди. — Тан ва ақл ичинда ўзимни топмак мақсадида камина Махдумий нурандин ўрнак олиб Хожа Бахоуддин Нақшбанд тариқатини дастур билибмен.

— Бале сизга! — деди Ҳазрат Жомий хотиржам.

— Роҳатда азоб, азобда фароғат бордур, мавлоно, — яна ҳам рухланиб сўзлай бошлади Мир. — Алалхусус, вазифа буким, бирламчи, қаноатни тиргак билиб балогатга етиш, иккиламчи, нафсни мағлуб айлаб покланиш, яъни, кўнгилни тама ва худбинлик фатосидин тозалаш! Ниҳоят учламчи манзил боғланиш деб аталур ва фақр маърифатини ўзлаштириш сари даъват этадур. Башоратгўй авлиё Нақшбанд ҳазратлари бу манзилни ишғол этиш ҳар кимга ҳам буюрмаслигини таъкидламишлар.

— Биздек тоши енгил шаккокларни афу этгайсиз, пирим, — деди Мирқосим Туркигўй жиддийлашиб. — Астойдил даъват қилсангиз... зора биз ҳам нафс сиртмоғидан қутилсагу енгил нафас олсак!

— Илоё барчангизга фақрлик саодати насиб этсун, — баҳсни қиздирди Ҳазрат Жомий. — Тариқат йўлига кирмак шубҳасиз осон, афсуски не-не тўсиқлар кўндаланг бўлгани боис Манзилга етиш беҳад мушкул эрур. Баъзилар сафар олдида, баъзилар ўртасида, баъзилар охирида арзимас вазлар ила ниятларидин воз кечурлар. Билингки, беҳишт илинжида қилинган ҳар қандоғ саъй-ҳаракат гуноҳи азим саналур!..

— Жаннат неъматларини ҳаёл қилиб Оллоҳга юкунмак ножоиз, — Амир Алишер давра ахлига синовчан назар солди. — Ибодат ҳам, ҳамду сано ҳам фақат Оллоҳ шаънига бўлур. Фақрлик маним фаҳрим, локигин жамийки шукронам, жамийки тавба-тазарруим Яратган эгам мулки!..

— Биродарлар, демакки камина қулоғимга қадар жаҳолат ботқоғига ботган эканмен-да, — ҳазилу чин аралаш надомат чекди Мавлоно Соҳибдоро. — Наҳотки тоабат жаҳаннамнинг бешафқат оловида жизғанақ бўлиб ёнсам!..

— Ҳе, ошнаи қадрдон, кўп кўркманг, бу бобда ёлғиз эмассиз, — мийиғида қулиб сазо берди Мавлоно Бадах-

ший. — Сизни ёкиб кул қиладурғон дўзах ўти фақирни ҳам аямаса керак.

— Жаноблар, охират роҳатию азобига рўпара бўлгунга қадар ҳарнечук тириклик гаштидин баҳра олишдин мароқлироқ юмуш йўқтур, — суҳбат жиловини эҳтиёткорлик билан бошқа томонга бурди Сайид Ҳасан. — Бир дарвешфёъл шоир демишки, бу дунёда кўп жабру жафо чекдим, кўп кинғир кўчаларга мўраладим, оқибат бағримни ғам ва гуноҳ занглари қопламиш ва аларни фақат майи ноб бирлан ювиб ташладим!..

— Офарин, ўша шоир ўз қавмимиздин экан, — деди Мирқосим Туркигўй, чиройи очилиб. — Биз ҳам дилимизни ғуборлардин бода кўмагида холи қилурмиз.

Соҳиби хонадон бош ирғаб ишора берган ҳамоно қотмагина абжир мулозим жигарранг сиркорий майкўза келтирди. Косагуллик вазифасини гарданига олган Мавлоно Соҳибадуро дарҳол енг шимариб ишга киришди. Кўхна дунё авраю астарини ағдара бошлаган давра бўйлаб лимлим кумуш жомлар икки-уч бор айланиб чикди. Ҳаял ўтмай мажлис қизигандан қизиб мусиқага мойиллик уйғонди ва кимдир пойгада чўккалаган Дарвеш Аҳмадни хизматга чорлади. Ҳирот хофизлари ва муғаннийлари пешқадами танбур жўрлигида «Мўғулчаи бузрук»ни ижро этиб барчани хушнуд қилди.

— Офарин, икки дунёда ҳам кам бўлманг, биродар, — қўшиқни яқунлаб жилмайиб кўяётган Дарвеш Аҳмадни олқишлади Паҳлавон. — Ҳалига қадар «Муғулчаи бузрук»ни ҳеч ким сиз каби қиёмига етказиб айтмаган.

— Рости ҳам шундоқ, Паҳлавон, — деди Мирқосим Туркигўй дангал.

— «Мўғулчаи бузрук» сўзини битган Мир жанобларига Худодин узок умр тилаймиз, — тўлқинланиб давом этди Паҳлавон. — Бул зотнинг кўнгил осмони шунчалар бепоён экан!..

Давра аҳли бирин-сирин Амир Алишерга юзланиб куллуқ қилди.

— Жаноблар, мезбонга ҳам навбат тегсун-да, — деди Мир, мақтовларга ён беришни истамай. — Зуғум билан сўрамасак устоз барчамизни қуп-қуруқ қайтарурлар.

Чиндан ҳам Сайид Ҳасан Ардашер фёълу атворини ҳар ким ҳам тушунмайди, хусусан, илму ҳикматда ақл бовар қилмас юқори поғоналарга кўтарилганига қарамай

у мудом ўзини йўқлик ичра ному нишонасиз санарди. Худо ҳақи, ундан икки оғизгина гап ундириш денгиз тубидан марварид териб чиқишга караганда қийинроқ!..

Буни қарангки, Сайид Ҳасан Ардашер одатидан тузукли воқиф бўлмаган ёшроқ уламо бир йиғинда дабдурустдан савол ташлайди: «Таксир, анов маҳмадона олим олимчалар оқу қорани аралаш-қуралаш қилиб юбормишлар, сиз саракни саракка, пучакни пучакка ажратишга қодирсизу нечун индамайсиз ёки алардин тилингиз қисикму!?» Шаксиз куракда турмайдиган учирик орифи маоний нафсониятига тегиб кетади, лекин у жаҳл қилиш ўрнига юмшоқ кулади ва: «Талаб тушмаса, суҳбатга нечун аралашай!? Мабодо аралашсам алар шаксиз хижолат чекадурлар, иззаи мўмин харомдур, биродар!» — дея жавоб қайтаради.

Агар Паҳлавон адашмаса Сайид Ҳасан Ардашер билан илк бор Ҳирот тахтида Султон Иброҳим Мирзо қарор топган вақтда учрашган, кўнгли кўнглидан сув ичиб, унга астойдил боғланиб қолган эди. Кейинча, бутун Хуросонни Султон Абусаид бўйсундиргач, тақдир ораларида надомат жарини пайдо қилди, у Алишербек билан Машҳад сари равона бўлди-ю, кўп вақт айрилиқ аламини ютди.

Замона зайли билан Самарқандда мусофирликни бошдан кечирган Амир Алишер жўнатган маснавий шаклидаги мактуб Сайид Ҳасан Ардашер кўлига текканда Паҳлавон унинг ёнида эди. Беадад соғинч билан баравар ўткинчи дунё оғир-енгили ифода этилган номани биргалликда овоз чиқариб ўқишгани, ўпкаларини босолмай товушсиз йиғлашгани бир умр эсидан чиқмаса керак.

— Фақир ўз кулбамдамен, тинглаганим сўзлаганимдур, — ниҳоят Амир Алишерга юзланиб енгил таъзим қилди Сайид Ҳасан Ардашер. — Яхшиси, Паҳлавони оламдин эшита қолайлик, зотан, анинг бисотидин тўқисроқ бисот ҳар кимсада бўлмас.

— Маъқул... Кўп маъқул... Паҳлавони олам беназир инсон, — мурид қиёфасига кириб сўзлади Мирқосим Туркигўй. — Гарчанд ўфилхони Аҳмад Пирий ношуд бўлса ҳам жияни Дарвеш Муҳаммад танти экан!..

— Дарвеш Муҳаммад олимлигидан оз-моз хабардор эдик, локин кураш бобида ҳам моҳир эканини билмасдик, — Амир Алишер Мирқосим Туркигўйни маъқулла-

ди. — Офарин, Тангри таоло муруввати билан тағойисига тортибдур-да.

— Жаноблар, Ахмад Пирий феълига яраша жазосини топди, аммо бу унга кам, — ногох пишанг берди Мавлоно Бадахший. — Фақир Пахлавон ўрнида бўлсам аллақачон оқ қилур эрдим, токи туз ичиб тузлукқа туфурадурғон мунофиқларга сабоқ бўлсун.

Ер ёрилмадики Пахлавон тушиб кетмади, бўғзига қалампирдек аччиқ нарса тикилди, ахир, қачондан бери икки қаттол ўт ўртасида ёниб-ёнмай келаётганини қай йўсин изҳор айласин!? Тўғриси, пичоқ бориб суягига қадалган дамларда ярамагурни дуойи бад қилиш учун неча марта-лаб овиз ўнглади. Аммо ҳар гал журъати етмай Худога солди, қайларнидир ўйлаб шайтонга ҳай берди. Нима бўлганда ҳам хануз дилида нишлаб турган умидга ишонди, ҳайтовур эрта-индин у хатосини англар, иншооллох, Худони ҳам, ўзини ҳам қайтадан танир, бўйнига итоат халқасини солиб юкуниб келар така эшигига!..

— Қадрдон оғам, Куштигир тахаллуси сизга кўп муносибдур, яъни сиз ғазалиёт ёки рубоиёт бобида ҳам баҳодирсиз, — деди Амир Алишер Ҳазрат Жомий билан кўз уриштириб. — Сиёҳи қуримаганидин борму? Бўлса марҳамат қилгайсиз, мажлис аҳли учун бундин ортиқ сийлов бўлмас.

— Пахлавон, мусика илмига оид рисолангизни Мавлоно Султонали оққа кўчирғонини эшитдук, иншооллох, эрта-индин ўқирмиз, — деди Сайид Ҳасан Ардашер, чехраси нурланиб. — Ушбу дамда ростдан ҳам оҳори тўкилмаган ашъорингизга муштоқмиз.

Қисқа сукут сақлагандан кейин Пахлавони олам маъқул маъносида аста бош ирғади, мийиғида маъюсона куларкан, ногох хаёли ному нишонсиз кўчалар бандасига айланган Ахмад Пирий сари оғди, сўнг ўзидан ўтганини фақат ўзи билиб, шошилмай ўқиди:

*Чархга равшан бўлса гар ҳолим менинг,
Йиғлатар юз кўзин аҳволим менинг.
Гул каби эрди агарчи жисму жон,
Қақшатиб кетди, дариг, боди хазон.
Бир умр экдим ҳалоллик донини,
Кўрмадим лекин унинг хирмонини.*

*Шул сабаб рўзгоримиз бўлди қаро,
Ўтди ёшлик, кексалик тутди асо.
Энди ул занжирбанд шер — мен эмас,
Кексалик келтирди қайғу басма-бас.**

Недир ҳасрат Паҳлавон дили билан биргаликда кўз ўнгини тумандек ўраб олганди, шунга қарамай у ҳар бир сўзни чертиб-чертиб равон қироат қилар, одатда дўриллаб турадиган овози майин тортиб қолган, ажаб жодуси билан нозик сезимларга жизиллаб тегар эди.

Ҳарнечук Куштигир яхши билан ёмон ўртасида қаноат қилиб тургани учун шукрона айтади, кўкдан Тангри йўллайдиган мусибатлар қошида ҳам собит, ҳам ожиз эканини тан олади. Беҳад хатарли эканини билса ҳам у бир кимсага баҳоси йўк кўнгил мулкини бахшида этди. Аттанги, кимсадан жавоб беқарорлик бўлди: хиёнат тиғи тилимлади кўксини! Ҳайхот! Одамзод минг бир уқубат билан экиб-ўстирган ниҳоли эрта дарахтга айланганда туккан мевасидан баҳра олиши дарғумон!..

— Ҳўп айтибсиз, эй, дўст! — деди Мир хўрсиниб.

Маснавий мағзини чақиб улгурган давра аҳли Паҳлавони оламга афсус нигоҳини қадади. Ҳайтовур у қисматини бу қадар маҳзун шарҳ қилганини ҳар ким ўзича баҳолади. Эҳтимол шу боис ноўнғай жимлик чўзилди, бундан фойдаланган Амир Алишер Худойим Паҳлавонга сўзни идрок қилишдек нозик қобилият ато қилганини таъкидлаб, қачондир бир баҳонада битилган бир қитъаси ҳамон муридлари тилидан тушмаётганини эслатиб ўтди.

Куз ўртасида Искалжа тоғида катта ов уюштириб, мўл-кўл ўлжа билан Ҳиротга қайтаётган Султон Ҳусайн тўсатдан оти бошини Паҳлавон такяси сари буради. Аксига олиб ўша кунини Паҳлавон зарур юмуш билан қаёққадир кетганини билгандан кейин музтар тортади, юраги нақд қинидан отилиб чиккудек бўлаётган Салим калтага жайрону ўрдагу фоздан нечтадир ҳадя қилиб йўлида давом этади.

Кечки пайт ҳориб-толиб қайтган Паҳлавон паррандаю дарранда гўшти тикин қилиб солинган бир нечта дошқозон биқирлаб қайнаётганини билиб ҳайрон бўлади, ҳазина топган каби ҳовлиқаётган Салим калта бутун аркони давлатини эргаштириб Султон Ҳусайн ташриф бу-

* Форсийдан Аскар Маҳкам таржимаси.

юрганини айтганда сочини юлади, сўнг бир оз бўлса ҳам овуниш учун қитъа битиб жўнатади:

*Такямиз шаъни гўзал чархдан-да юксалди баланд,
Бошимизга соя тушди — сояким парвардигор.
Гарчи пойандоз бўлубдур такямиз султон учун,
Кош ўзим бўлсам эдим жонимни айлардим нисор.**

Тасодифни қарангки, ўша фурсатда Султон Хусайн аркадага маҳобатли қасрлардан бирида, заррин нақшу ни-гори кўзни ўйнатадиган шинам бўлмада майхўрлик қилиб ўтирган экан, хос мулозим тавозе билан тақдим қилган найча қоғозни очиб қитъани ўқибди-ю, Паҳлавонни оёғини ерга тегиздирмай қошимга етказинг деб буйруқ берибди, баҳодир келгандан кейин базму жамшидни бошқатдан авжига чиқариб, уни зарбоф тўн билан сийлабди...

Яна давра аҳли эътиборини тортмоқчи бўлди шёкилли Амир Алишер ўша қитъани сатрма-сатр эслатди, салдан кейин атиги бир марта эшитгани маснавийни ҳам тўласинча ёд ўқиди ва кутилмаганда уни Паҳлавон дили тубида акс-садо берган наърага қиёслади.

Ийиб кетган Мавлоно Соҳибдоро косагуллиги ёдига тушиб қайтадан фаол ишга киришди. Майи ноб кўпираётган қадахлар устма-уст бўшагандан кейин суҳбат тағин ҳам қизғинроқ кечди. Энди баҳс маснавий баҳона-сида кўпроқ жўмард мағлублиги номард ғолиблигидан афзалроқ эканлиги устида борди. Хиёл маъюсланиб ўтирган Сайид Ҳасан Ардашер ҳар не тилак азалу абад дилда муқим бўлишини айтганда Паҳлавон ногоҳ сергакланди, ахир, ростдан ҳам у Аҳмад Пирийга сарф қилган меҳру мухаббатини ҳеч кимдан тилаб олган эмас.

Ахийри тун яримлаб даканг хўрозлар чўзиб-чўзиб кичкира бошлаганда суҳбати жонон боқий бўлди. Паҳлавони олам қадрдонлари билан кўнгил узолмай хайрлашди ва яна Оллоҳ таолодан шундай баҳамжихат дийдорлашиш насиб этишини сўраб Лочинга қамчи босди. Жимжит кўча бўйлаб бедовни елдириб бора-бора хом-хатала деб ўйлагани маснавий икки сўз дарғасига хуш келганини ўйлаб кўнгли ўсди. Бинобарин, эрта-индин у бутун Ҳирот замини бўйлаб ёйилишини, каттаю кичик ўртасида эъзоз топишини билмас эди.

* Форсийдан Асқар Махкам таржимаси.

Анча вақтгача Пахлавон ўша сухбати жонон завқ-шавқи билан масту масрур юрди, айниқса, у Амир Алишер ўзига кўргизган эътиборни эсласа қувончдан юраги ўйнаб энтикар эди.

Тахминан бир ҳафтадан кейин такага ул-бул харид қилиш учун Салим калта билан Ҳирот бозорига тушди. Ақл бовар қилмас тўс-тўполонда хаёлчан одимлар экан, бозордан кираверишда, қатор-қатор расталару пештахталар берироғида халқа солиб айланаётган жулдир кийимли дарвешларга йўликди. Беихтиёр тўхтаб, Оллоҳ суйган бандаларга тикилиб қолди, улар ўртасида кўкрагини қоядек кериб, бақувват қўлларини хавода дўлғаб, йўғон товушда ҳалиги маснавийни ўқиётган Муҳаммад Молонийни таниди-ю, кўкси бир хил жизиллаб кетди.

Эс-ҳушини тамом йўқотган каби Пахлавони олам оғир-оғир босиб илгарилади, қай маҳалдир дили тубида кўзгалган недир ғалаён гўё бутун борлигини гарқ айлади. Ажабки, ўзини ҳақиқий раҳнамо каби тутаётган Муҳаммад Молоний талаффузида маснавий сўзлари фавқулодда зарб билан сирли жаранглар ва нақд бориб юрак боғига тегар эди. Қизиги, у бир сатрни кироат қилган ҳамоно шериклари бараварига говронларини силкитиб ирғишлашар, соч-соқол босган башараларига андуҳли тус берганча шундоқ ҳам тўс-тўполон бозорни бошларига кўтариб баралла ув тортишар, кейин ногоҳ нафаслари қийилгандек сукут сақлашар эди.

Ғаройиб томоша қошида Пахлавон саросар туриб қолди, «Маънодин маъно айирмишлар!» — деган ўй урилди ниҳоят миясига. Эрта Аҳмад Пирий ўқиса ёки эшитса шулар каби чок этарми бағрини ёхуд ҳеч нарса келмасми парвойига!?

УЧИНЧИ БЎЛИМ

ТАҚДИР КЕМАСИ

Биринчи боб

КЎНГИЛДАГИ ГАВҲАР

Султон Хусайн Бойқаро Боғи Жаҳонорода муқаррар қилган кечки зиёфатга Паҳлавони олам билан биргаликда бормоқчи бўлгани боис Амир Алишер Ихлосия мадрасасида узоқ турмади, кенг-ёруғ бўлмада талабалар билан бўлган учрашувда илми адабдан қискагина ваъз айтгач, ҳали сиёҳи қуриб улгурмаган ғазалларидан намуналар ўқиб хайр-хўш қилди, ҳовлида қувончидан ўзига сиғмай бораётган Амир Бурҳониддиндан яна бир марта узр сўраб ниҳоят Козургоҳга қайтди.

Қуёш мағриб сари думалаганига қарамай тандирдек қиздираётгани сабабли Амир Алишер жиққа терга ботган эди, рўпарадан тинимсиз эсаётган гармсел шамолда тобора лоҳасланар, боши омбир билан қисгандек лўқиллаб оғрир, юраги нотекис тепар эди. «Оббо, роса ёндирди-ку!» — дея ғудраниб ёзги чорбоғи дарвозасидан кирди, бўйнини гажак қилиб ўйноқлаётган жийрон қашқа жиловини мулозимга топшириб бафуржа ёзлик кўшк томонга ўтди, симобий салласи ва зар жиякли оҳорли яктагини қозикқа илгач, тезгина бадрафхона тарафдаги маҳсус хонада ювина келиб юшоқ адрас кўрпачаларда салқинлаб ётди.

Вақт номози асрдан ўтди ҳамки, Паҳлавони олам бедарак бўлди.

Недир хавотир билан Амир Алишер неча маротаба дарвоза тарафга ўгирилиб қаради. Умуман ошнаси интизом кишиси эканини, мудом расамади билан иш тутишини, иложи борича етти ўлчаб бир кесишини беш қўлдек билади. Ҳозир эса одатига хилоф равишда негадир кечикаётган эди. Ҳайтовур тақясида ташвиши бошидан ошиб ётган бўлса керак, ахир, шу замонда эртаю кеч Хуросоннинг чор тарафидан оқиб келган муридлар мўру

малахдек босадиган хайрия даргоҳини эплаштириш осон эканми? Устига устак ошнаси саройга ипсиз боғланган, кун ора келиб Султон Хусайнга салом бериб туриши лозим, шоҳ ортиқ ишонгани боис зиммасига жиддий вазифалар юклагани юклаган. Аксига олиб нури-дийдам деб суянгани Ахмад Пирий яқинда ишни ҳалигидай иш-кал қилди, тунов куни эса така пирига айланган Сулаймон ота бандаликни бажо келтирди, қисқаси, Паҳлавон кўнглига қил сиғмай турган бир пайтда базму жамшид сиғармикин?

Аттанги Сулаймон ота жанозаси буюрмади, Ҳиротдан бир фарсах узоқликда жойлашган қишлоқда ака-ука дехқонлар ўртасида чиккан ер-сув можаросини тинчитиш учун бориб намози асргача қолиб кетди. Ахийри уларни яраштириб отини қичаб келганда така жамоаси аллақачон майитни тупроққа топширган эди. Ёзлик кўшк айвонида кўпчилик билан бирга дуойи фотиҳа ўқиб, Паҳлавонга таъзия билдирди, марҳум фазилатлари ва у билан боғлиқ олис хотираларини ёд этиб маъюсланиб ўтирди.

Бу кунда Амир Алишер тайинли вазифада муқим турмаса ҳам ҳафтада икки-уч марта лутфан саройга ташриф буюради. Эрталаб қоғоз-қаламдан кўнғил узолмай ховлида тимискиланиди, ахийри кимдир бўйнига арқон солиб тортаётгандек бир алфозда йўлга тушади. Бежирим эгар-абзал урилган бедов белига кўнади-ю, саройга етгунга қадар минг бир хил режа-тадбир тузади, айна пайтда уларни адо этиш ихтиёрида эмаслигини ўйлаб нечукким оғринади. Азалий русумга кўра дастлаб Султон Хусайнга салом бериш учун истар-истамас қароргоҳга мўралайди, зарурат бўлса тожу тахт тақдири ёки улус тирикчилигига дахлдор масалалар муҳокама этиладиган олий машваратда истар-истамас иштирок этади. Кейин ҳокон таклифига биноан девоннинг ҳар қанақа эпли ва каттиққўл ходими эплолмайдиган икир-чикир ташвишларига шўнғийди, аникроғи, кўпинча Ҳирот қозиси Низомиддин Муҳаммад билан биргаликда арқонинг қайсидир сидирға ганч сувалган бўлмасида қон-зардоб ютганча арзу дод тинглайди.

Тақдир қамонидан ногаҳон узилган ўқ Паҳлавони олам кўксини яралаганидан мудом қайғуда... Шу боис

гоҳо, хаёли ошнасида эмасми, қай гўшада нима учун ўтирганини тамом унутади ва шикоятбозлар минғирлаши унча-мунчада қулоғига кирмайди. Орифи маоний тузган мажлисда Пахлавон ҳоли-руҳи изҳори ҳисобланган маснавийни эшитгандан кейин чархи каждан тагин ҳам ўксиди. Ахир, Пахлавон Султон Абусаид Мирзо дорга тортирган Жамшид Пир етимчаси саналмиш Аҳмад Пирийни суягини қотириб одам қаторига қўшгунча озмунча уқубат чекканми!? Айниқса опаси — Ҳирот йигитларини изига зор қилган Зулфизарга кўнгил қўйгани, қиз бечора эса фисқу фужурга ботган сарой чўрисига айлангани ва охир-оқибат хору зорликда хазон бўлгани сабабли бир умрлик хижрон домида қолганини эслаганда кенгу ёруғ дунё кўзига тору қоронғу!..

Одатда қабулхона мудом тирбанд: асосан ёшини яшаб ошини ошаган, қордек оппоқ соқоллари кўкракларини беагаган, ҳассага эмас жағига суяниб қолган қари-қартаглар тўпланишади. Алар афту ангорини шудгор қилиб юборган ажинлар шоири давронга чархи қаттол тирноқлари билан тортган чуқур-чуқур чизикларга ўхшаб кўрилади. Ҳозироқ ҳар бири қор-ҳолига яраши, ҳар бири кўнглига чирок ёкиши лозим, лекин хоши-иродасига мувофиқ жўялироқ чора қайда?

Амир Алишер нажот истаб келган чолларга зимдан зехн солгани сари дунёи дун кўз ўнгида гоҳ букаламун, гоҳ ўргимчак тимсолида жонлана бошлайди. Таассуфки, кўпинча тасавурида турқи совуқ ўргимчак ғивирлаб айланади. Фаҳмича одамзод устидан қаҳ-қаҳа отиб кулаётгандек ўша митти жонивор! Асли башар авлоди барисидан воқиф, шундай бўлса ҳам ингичка иплардан мохирона тўқилган тўрга пашша янглиғ қайта-қайта илинавериши қизиқ! Ким билсин, эҳтимол сал бошқачароқдир, бинобарин, одамзод ўша тўрга илинмас, бира-тўла ўша савил ичида туғилар, кейин... ўлиб-тирилиб жонини асраш ва халос қилиш йўлини қидирар. Кимдир топар излаганини, кимдир топмас.

Эргалаб Султон Ҳусайн Мирзо йўллаган чопар давватига кўра арк сари ошиқиб борган Амир Алишер кўпинча ярим окшомда силласи қуриб қайтади. Гоҳо бирон-бир бахонада ишини сал-пал эртароқ тугатади, ана шунда албатта Пахлавони оламини суриштиради ва кўпинча уни ўзига ҳамроҳ қилиб олади. Ёнида Пахлавон бўлса

чарчоғини ҳам, ғаму ташвишини ҳам унатади, зерикарли ва мотамсаро туюлаётган дунё беихтиёр шукухли тарзда гавдаланади.

Ошналар бадқовоқ соқчилар кўриқлаётган маҳобатли арк бўсағасидан узилишган ҳамоно арзон нарса қиммату қиммат нарса арзон сотиладиган бозор муҳокама-сига тушиб кетишади, баҳсдан бир дам бўшамай, урим-буримлардан бафуржа ўтиб, ўзлари билан ўзлари овора одамларни оралаганча мусиқий асбоблар растасига яқин келишади.

Не ажабки, ёғоч қозикчаларга қаторлаштириб илинган ва ботинида недир оҳанглари яширгани англашилиб турган дутору танбур, фижжагу қонун, сибизгаю уд, наю дойрани эринмай узоқ томоша қилишади. Кўпинча бу билан кифояланмай кўли гулу дили нозик уста-муғаннийлар ижросида оҳори тўкилмаган куй тинглашади мистрикиб, сўнг пароканда ўйларга чўмганча, нархига талашмай ўзларига ёққан бирон-бир чолғуни харид қилиб икки тарафга ажралишади...

Ногаҳон хаёлдан бўшаб Амир Алишер яна дарвоза сари мўлтираб боқди, недир интизорлик чулғади ҳоли-руҳини ва бурчакка суёвли танбурни олиб тинғирлатганча созлай бошлади. Ва нигоҳини қай бир номаълум нуқтага қадади: Худо шоҳидки, танбур чертишда ҳар ким ҳам Пахлавон олдида ип эшолмайди, мабодо бир машк қилишга киришса тирик жонни эритмагунча қўймас!..

— Пахлавони олам ташриф буюрмишлар, пирим!..

Шоири давронни чўчитиб юборишни гуноҳи азим санайдиган Шайх Баҳдул эҳтиёткорона сўйлашни одат қилгани, ҳозир ҳам иложи борича мулойим сазо берди. Шунга қарамай Амир Алишер, хаёл куши олисларда учмасми, биров илкис туртгандек сесканиб тушди, ошиғич кўзғалиб айвонни тарк этди. Сўнг негадир мийиғида сокин кулганча ўзи қирқ остига борганини-ю, Пахлавон эликни қоралаб қолганини хотиридан кечирди.

Ногоҳ кўрдикки, симобий салла ўраб, жияги ипак юпка тўн кийган Пахлавон аллақачон чорбоғ тўрига ўтиб улгурмиш: сарховуз атрофида барқ уриб очилган муаттар исли ранго-ранг чечаклар қошида жимгина мўлтираб турар, гоҳо қалин лабларига ингичка табассум кўнар, тим қора пайваста қошлари остидан чақнаётган йирик-йирик тубсиз кўзларида бир олам завқ ниҳон эди.

— Офагинам, фақирга хорлигу раъно-наргисга эъзозму? — ёлгондакам хўмрайди Амир Алишер. — Чидамок душвор эрур андоғ бевафоликга!..

— Фақир алар лисонида абётингиздин намуна тингламоқ муддаосинда эрдим, — деди Пахлавон жиддий қиёфада. — Афсуски ишни буздингиз, қорангизни қўрган хамоно алар ийманмишлар, қизара-бўзара тил тишлаб колмишлар.

— Зарб қилсангиз қўрқурлар ва ўқурлар.

— Аларга озор еткарсам гуноҳга ботурмен.

— Барибир бўйнингизда гуноҳ бордур, кечикдингиз.

— Хофиз Гиёсиддин Дехдорни хафа қилиб қўйишдин чўчийсиз шекилли, пирим? Асло қайғурманг, ул зот ҳам сизу биз каби хом сут эмган банда эрур!..

Чехраси нурланган Амир Алишер таслиммиз маъносида хиёл қад букдию жадал илгарилади. Чечаклар аҳил жамоаси мажлисини тарк этиб Пахлавон ҳам пешвоз юрди. Фақат вужудлари эмас, диллари ҳам бирлашди. Сокин чайқалаётган сарҳовуз бўйида нари-бери одимлаб бир муддат қизгин суҳбатга берилишди, кейин дарвоза олдида шай турган бедовларга қўниб, икки ёнида чинору тераклар қатор тизилган тошлоқ кўча бўйлаб ела кетишди.

— Баҳодир оғам, эмди Аҳмад Пирий бирлан бордикелдини тамоман уздингизму? — йўлда дафъатан савол ташлади Амир Алишер. — Муроса қилишни нахотки истамайсиз?

— Фақир истармен, — хўрсинди Пахлавон. — Локин унинг бурни ҳамон осмонда! Шармисорлик тўрвасини бўйнига осгандан бери айниқса авзойи бузуқ!..

— Афсус, афсус! — отини секинлатди Мир. — Отонаси гўрида тикка турмасму!? Бемаврид кетган опасичи! Шўрлик кўз ёшларини тийолмай илкингизга топшираётган дамда қилган илтижолари ҳамон кулоғимда!..

Тиғдек ўткир нарса гўё Пахлавон кўксини тилимлаб ўтди...

Юраги туб-тубида қачондир ўрнашган, аниқроғи, томир отиб кетган бир армон ногоҳ қўзғалиб даҳшатли суратда акс садо бергандек туюлди ва бутун борлигини ағадар-тўнтар қилиб ташлади. Нахотки кўп сонияларни сароб оғушида яшадим, деб қўйди ичида. Сўнг қайсидир

муюлишдан қуйиб қўйгандек Зулфизарга ўхшайдиган, хали очилиб улгурмаган гунчадек маъсум Моҳи тўлиб-тошиб чиқиб келадигандек бир орзиқди, ҳей, тавба, йўк ердаги хаёлларга бориб гуноҳи азимга ботмаётирми?!

Мунаққаш эгарда бир маромда тебраниб бораётган Амир Алишер хаёлга чўмган Пахлавонга ҳар замонда пинҳона нигоҳ ташлар, гўё ошнаси кўнглидан кечаётган фикрларни укмоқчи бўлар эди.

Алалхусус, хали Пахлавон бежиз кесатмади. Негадир Ҳофиз Фиёсиддин Дехдор билан иноқлашиш учун шошилмасди. Чамаси хосу авом ўртасида тез танилиб эътибор топган меҳмонга Мирни қийолмай шунчаки эҳтиром кўрсатар, аслида эса иложи борича ундан ўзини олиб қочар эди. Эҳтимол кўнгил махрамини қизганиб шундай қилаётгандир, ахир, у кечагина олис Озардан келиб бугун шоири давронни туғишганидек тутаётгани, ҳатто у билан минг йиллик кадрдондек етаклашиб шаҳар бўйлаб мурид овлаётгани ақлга сифмайди-да.

Худо ёрлақагур Ҳофиз Фиёсиддин Дехдор Баҳри Ҳазар билан Хирот оралиғидаги поёнсиз дала-дашт ва тоғ-тошни пой-пиёда босиб чеккан машаққати сабабини билган киши дабдурустан ёқа ушлайди. Аҳду қарори қатъий бўлгани учунгина у йўл азобини заррача назарига илмабди. Фақат Хиротга кирган чоғида қанотланиб турган руҳи бирдан чўкибди. Ахир, аксига олиб Амир Алишернинг ҳазил-мутойибага ўч надимларидан Мавлоно Соҳибдоро билан Мавлоно Мухаммад Бадахшийга йўлиққан экан...

Туркча сўзни тутилмай равон талаффуз қиладиган Ҳофиз Фиёсиддин Дехдор бир қарашдаёқ надимларда ажабтовур қизиқиш уйғотади, озарлик меҳмон Ҳазрат дийдорига муштоқлигини билишгандан кейин шак-шубҳасиз қитмирликлари тутади, гоҳ униси, гоҳ буниси қисиниб турган мусофирни масхаралаш мақсадида ҳатто Афлотун ҳам жавоб беришда қийналадиган саволларни жолладек ёғдиради. Аммо у бирон-бир ўринда зигирча ҳам эсанкирамайди, мужмал ва ғализ жумбоқларни бийронлик билан қийналмай ечади. Бунақа бўлиб чиқишини кутмаган надимлар шак-шубҳасиз хавотирга кўмилади, агар бу жодугар Мирнинг иқболи баланд даврасига ўрнашса-нетса ўзимиз остонаси тупроғини ялашга ҳам зор бўламиз қабилдаги ўйда уни аҳду қароридан қайта-

ришга уринишади, аниқроғи, бир-бирларига яширинча кўз қисиб зимдан хийла йўлига ўтишади.

— Ҳой, биродар, бу қанақаси, биз боғдан келсак, сиз ўйламай тоғдин келдингиз, — деб ўпкалайди бирови, зарда аралаш. — Сиздек каломи пойма-пой кимса бирлан учрашмоқни Ҳазрат ўзларига лойик билмаслар!

Қовоғи осилган Фиёсиддин Деҳдор ноилж боши оққан томонга жўнайди, паст кўчаю дўнг кўчада тентираб юраюра ахийри Абдулла Ансорий мозористони яқинида барпо бўлган Козургоҳ чорбоғи рўпарасига келиб қолади. Эрталаб иттифоко таҳорат ушатиш учун чиқиб дарвоза сари мўралаб қўйган Шайх Бахлул жонига ора киради: уни лутфу эҳсон билан ичкарига етаклайди...

Ўшанда тушлик пайти бўлгани сабабли Амир Алишер қалам-қоғоздан бўшаган, ёғочдек қотган бўйни ва белини уқалай-уқалай гирд айланасида китобу дафтар тўла ўймакорий жавонлар тикланган, дерезаларига мовий тусли ҳарир пардалар тутилган шинамгина бўлмани тарк этган эди. Кўнгли ҳарчанд сайри боғ тилаб турганига қарамай лаб-лўнжи ғалати гезарган ва ўлгудек очлиги билиниб турган жулдир кийимли нотаниш кимсани бошоёқ шубҳа аралаш ачиниб кузатган ва кейин бош тебратганча Шайх Бахлул тузаган дастурхонга чорлаган эди.

— Бунчалик азиятли сафардин тилагингиз недур? — дея сўрагани нонушта охирида.

— Мақсудим ихлос супургиси бирлан муборак остонангизни супурмак, пирим, — қафтларини кўксига босгани Фиёсиддин Деҳдор. — Муридлик саодатига мушарраф бўлгон оним ўзимни таърифи жомеъ ва таърифи монё қилурмен!..

Пешқадам хамсанавис саналмиш Низомий Ганжавий юрти нафасини келтирган инсон такаллуфи Ҳазрат шоирнинг нозик сезимларига тегиниб-тегиниб ўтгани. Андак ўйга толгандан кейин устма-уст савол бериб уни синаб кўришга жазм этгани ҳозиргидек ёдида. Сал ўзини ўнглаган меҳмон саволларига қоқинмай-суринмай бурро-бурро жавоб қайтарганини кўриб у таъб ва ҳол кишиси эканига имон ўгиргани. Азиз меҳмон Хуросон тупроғида Низомий Ганжавий билан биргаликда шоири калон Қосим Анвор ҳам маълум ва машҳур эканидан шодумон эканини баён қилганда беихтиёр кўнгли чирок ёқилгандек ёришгани ҳам ёлгон эмас.

— Биламан, Қосим Анвор Озарда туғилмиш, аммо Хуросон учун ҳам комил фарзанд саналур, — деган Мир сўлиш олиб. — Аттангки фақирга дийдори насиб этмаган, таваллудимдин олти йилча бурун дорилбако сафарига жўнаган. Мероси кўзгу кабидур, анга шаксиз кўнгил гавҳарлари зухур ўлмиш. Сизга ёлғон, Худога чин: каминани уч ёшимда мафтун айлағон.

— Офарин! — деган меҳмон кўзлари ёниб.

— Фақир хануз ул зот остонаси жўрибкашимен!..

Козургоҳдаги мўхташам кошпнкорий кўшқда аллақачон ўз уйидагидек эмин-эркин суҳбатлашиб ўтирган Фиёсиддин Дехдор нигоҳида шубҳа аралаш хайрат акс этганини Амир Алишер сезиб мийиғида жилмаяди. Ахир, эсини таниб-танитай, аниқроғи, уч билан тўрт ўртасида Қосим Анворнинг риндона шеърларидан намуналар ёдлагани ёлғонми? Мана энди сўз дунёсида юксак поғоналарни ишғол этганига қарамай ҳамон унинг илоҳий салоҳияти ва заковати қошида юқунишни ор санамайди, токи тирик экан бундай бахтдан воз кечмаса керак.

Алалхусус, Амир Алишер илк суҳбат пайтидаёқ Фиёсиддин Дехдорга кўринмас иплар билан қаттиқ боғланди. Натижада ҳузурбахш ҳаммомда поклангандан кейин ҳурматли меҳмонни бош-оёқ сарпо билан сийлашни лозим топди. Қарабсизки, у Хуросон пойтахтида русумга кирган оҳорли либосда қирчиллама йигитдек яйраб-яшнаб кетди ва шоири давронга чексиз миннатдорчилик изҳор қилди.

Эртаси кунийёқ бир тану бир жон бўлган сара улфатлар қўшалок зумрад гумбази мрамар сарҳовузда акс этган кўшқнинг узун-шинам айвонида, шоҳи дастурхон тўшалиб қуш сутидан бўлак жамийки нозу неъмат муҳайё қилинган миз атрофида тўпланишди. Кумуш қадахларда кўпирган гулгун шароб ташна юракларни тилга киргизган ҳамоно Амир Алишер меҳмонни таърифлашга тушди, орада Мавлоно Соҳибдоро билан Мовлоно Муҳаммад Бадахший қилмишларидан кесатиқ аралаш сўйлаб давра аҳлини роса қулдирди. Ахийри навбат тўрда, қават-қават кўрпачаларда очилиб-сочилиб хушхол ўтирган Фиёсиддин Дехдорга тегиб барча бутун вужудини қулоққа айлантирди. Офринки, у май тўла аёкни қўлидан қўймай Низомий Ганжавий маҳорати чўққиси — ошиқ-

маъшуклик бобида тоабад голиб Хусрав ва Шириннинг ўзаро дил изхори бўлмиш сатрларни бош-охир ёд ўқиди.

Ногахон Амир Алишер киприклари учуда марварид каби товланувчи шаффоф томчилар йилтиради, сўнг улар нимагадир интиқланган каби ёноқлари оша дувиллаб тўкилди, ким билсин, ўша лаҳза Низомий Ганжавий обидаси ёнида муносиб обида тиклаш орзуси қайтадан булоқ каби жўш урдими дилида!?

Денгизу тоғ-тош оша авваламбор назм завқини истаб келган аломат меҳмон давра файзига файз қўшиб тантана қилаётган эди, хўш, унинг кишини ҳайратга солувчи шижоаткорона даъватига ким муносиб жавоб бера олади, ким?

Харгиз ашъор кироати ва чечанлик бобида беназир бўлган Мирқосим Туркигўй, иншо ва байтбарак мусобақасида моҳир Мавлоно Биноий билан Амир Шайхим Сухайлий, муаммо ва ровийлик санъати устаси Абдулла Садр Марварид... недандир чўчигандек жойларида бевозтаҳол кўзғалиб қўйишди.

Давра ахли буткул сукутга толган бир пайтда Паҳлавони олам секингина томоқ қириб ҳамон тотли изтироблар оғушида мутаассир ўлтирган шоири давронга мулойим нигоҳ ташлади, сўнг каминага ижозат бергайсиз маъносида аста кафтларини қўксига босди.

— Марҳамат! — деди Мир. — Барча сизга мунтазир!..

Паҳлавон қувваи ҳофизасига сира тараф йўк: сўз сеҳргарлари султони Фаридиддин Аттор, Пири Туркистоний саналмиш Хожа Аҳмад Яссавий, Хуросонда таваллуд топиб Рум тупроғида чуқур илдиз отган Мавлоно Жалолиддин Румий, маликул-калом Мавлоно Лутфий ёки наслнасаби асли кешлигу тақдир тақозоси билан Ҳинд элини оламга танитган Амир Хусрав Дехлавий даҳосидан тўкистугал баҳраманд эди. Булар мерос қолдирган ашъорлар шодасини мавриди билан ҳар ерда тўлиб-тошиб тарғиб этарди.

Хозир эса Паҳлавони олам фақат Амир Алишер умр бўйи захмат чекиб чархлаган қалам табиятан нималарга қодир эканини кўрсатиш билан кифояланди. Сираси у овозини юмшатиб ўқиган намуналарни жон қулоғи билан тинглаган давра ахли баравар хулоса қилдики, ал-

лақачон жамийки ғазалнавислар Ҳазрат чангида қолмишлар, чангида...

Козургоҳда кечган ҳар жиҳатдан тўкин-сочин зиёфат кўпчилик ёдига тоабат ўрнашди. Айниқса, ундан Амир Алишернинг ўзи кўпроқ завқланиб юрди, офтоб нишонли мажлисига Ҳофиз Ғиёсиддин Дехдор каби хушфеъл ва салоҳиятли ҳамдам келиб қўшилганини ўйласа, кўкси юксаларди.

Мухими, Козургоҳда у билан яккама-якка дилдан гаплашишни истар, айниқса, Низомий Ганжавий турмуш ва сўзни қадрлаш йўлида чеккан машаққатлар, умри охирида қавмдошларига қилган васиятлари ва ўз қўли билан тартиб берган охириги девон хусусида баҳсу мунозара қилиш учун қулай пайт пойларди.

Аттанги, чархпалак мудом бир маромда айланмас экан!

Орадан бир неча кун ўтиб дабдурустдан рўй берган бир ходиса андак ташвишга солганини ҳали-ҳали ўзидан ҳам яширади. Адашмаса, шом билан хуфтон оралиғи эди, қўшалок гумбазли кўшкнинг ораста ва сокин айвонида Аҳмад Яссавий ҳикматлари мағзини чақишга уриниб маъюс ўлтирар, бу кетишда одамзод нафс лашкари билан бошланган мурасасиз жиҳодда мағлуб бўлмасмикин, қабилидаги мулоҳаза ҳаёлини эгаллаган эди. Сипсиллик кулранг мрамор қопланган зинадан шовурсиз кўтарилган Шайх Баҳлул салом бериб рўпарасида тавозе сақлади ва узр сўраб икки буклоғли варақ узатди. Қараса настаълиқда битилган мухтасаргина мактуб:

«Эй Мир, сиз донишлик булоғидан ташналигини қондирган, эзгу сўз ва эзгу фикрни жамийки бани башарни жаҳолат чангалидан халос қилишдек вазифа сари сафарбар эта олган, мискин дилларга ёруғлик ва тафт улашган саховатпеша пиру муршидсиз. Сиздек зот учун муносиб жой тоабат сўнмас иқбол юлдузлари анжуманида эрур. Шундоғ экан, оқу қорани зўрға танийдиган биздек ғофил жамоа сизнинг Тангри ва дунё назарига тушган бўсағангиз тупроғини ялашдек улкан саодатга муносиб-мизму!»

Таассуф ичра Ҳазрат мактубни қайта-қайта ҳижжалаб ўқиди, ҳар гал кўз ўнгидан бир лаҳза ҳам Паҳлавон қадди-басти жилмади, ахийри хат ботинида ниҳон нозик

кочиримни уқиб, чор-ночор жилмайди. Агар янглишма-са, не сабабдандир баҳодир ўзи мансуб жамоани камситиш баҳонасида Ҳофиз Гиёсиддин Дехдор шаънига таъна тошларини отган, унинг ўзидан ҳам, қобилятидан ҳам гумонсирашига ишора берган эди.

Шундан кейин Амир Алишер ноилож бутун Ҳиротга довуғи кетган дарвеш сиёқли меҳмон феъл-атвори устида теранроқ мушоҳада юргизиб қолмай, юриш-туришига зингил солиб қузатди, барибир кўзига бирон-бир нуқсонни ташланмади, аксинча, яна ҳам ибратомуз фазилатлари шохиди бўлди. Бинобарин, меҳр ва калом гадоси, ҳамиша қўнгил ва лафзга иктидо қилади, балоғат илми ҳамда дунё пасту баландидан тузуккина воқиф, ҳиммат бобида ўзини қўйворишдан чўчимайди, увол ва хиёнатдан ўлгудек кўрқади, хўш, бунинг нимаси ёмон?

— Ҳей, улуғ амир, келгинди қандоғ кимса? — ахийри бир кун Султон Ҳусайн Мирни ҳузурига чорлаб гапга тутди. — Ҳарбу зарб айтишганда ҳатто қошида Пахлавон ҳам саросимада қолибдур.

— Фаҳмимча, ҳол ва таъб кишиси эрур, — деди Мир хотиржам.

— Обдон тафтиш қилдингизму? — гумондор эканини яширмади шаҳаншоҳ. — Мабодо, Қосим Анвор янглиғ худписанд кимса бўлса, не кечур ҳолимиз? Ҳимм... яна... Озар тарафдин келмиш!..

Ногоҳ Амир Алишер кўкдан заминга тушгандек бўлди.

Синамаган от сиртидан ўтиш обрў келтириши душвор-да!..

Ахир, вақти-замонида Қосим Анвор Шохрух Мирзодек ер юзини титратган забардаст ҳукмдор бошига озмунча ғавғою ғурбат орттирган эдими? Нафаси ўткир шоир, Хуросонда таълимоти кенг тармоқ ёйгандан кейин, нимадандир ранжиганми, бошқа сабабданми, баъзи теурий шахзодаларни саройга қарши қайраб солади. Ҳар ерда катта-кичик исён кўтарилгани туфайли Шохрух ростакам талвасага тушади, кун сайин муридлари кўпайиб бораётган Қосим Анвор пайини қирқиш чорасини кидиради. Бироқ ошкора жазолашдан чўчиб, мамлакатдан чиқариб юбориш учун иззат-икром доирасида фармойиш беради...

Фалокат хамиша оёқ остида, хўш, ўзини ҳам Афлотундек, ҳам мусичаи беозордек тутиб, хосу авомни лолу хайрон қилаётган Ҳофиз Гиёсиддин Дехдор аслида бетига ниқоб тортган ашаддий шайтон — ё Эрон, ё Ирок, ё Рум, ё Дашти Қипчоқ жосуси эмаслигига ким кафил? Ким билиб-сезиб ўтирибди, енг ичида иш бажариб юрган бўлса? Ахир, мамлакат шундоқ ҳам нотинч, гоҳ у шаҳарда, гоҳ бу кентда ўт чиққани чиққан, вазият айниқса, Астрободу Марвда, Машҳаду Балхда кўп гаранг.

— Олампадох, Тангрига қасамки, ул зот ғайирликдин йироқ, — ишонч билан сўз котди ниҳоят Амир Алишер. — Хуржунида бор бисоти китоб, ақлу идрокида жамланғони адаб!..

— Ишондим, Алишербек, ишондим! Сиз меҳр берган зот биз учун ҳам ҳабибдур!..

Султон Ҳусайн мийиғида кулганча бир муддат ўй сургандан кейин кафтини кафтига қарс урди, эшикоға орқали ҳузурига ҳазинабон билан бош баковулни ошиғич чорлади ва Жаҳоноро чорбоғидаги мўхташам қасрда Гиёсиддин Дехдор шарафига зиёфат белгилади. Сўнг умрида илк маротаба меҳмонлар рўйхатини ўзи эринмай тузди, сарой эмас, аввало, кўнглига яқин кишиларни сараларкан, Амир Алишердан кейинга ўринга хос баҳодири саналмиш Паҳлавони олам номини тиркади.

Мана энди ошналар ҳадемай бошланажак шохона бўзми жамшидга кечикмаслик учун пойтахтни қоқ иккига бўлиб ўтган ва тош тўкилган ўрта кўчадан учкур бедовларини қичай-қичай елиб боришаётир.

Баҳаво ва салқин чорбоғ бўсағасида аллақачон бўйбастлари қарийб бир хил тик нигоҳли найзабардор навкарлар саф тортишган эди. Дарвозадан бериқода тартибни назорат қилиб турган Хирот доруғаси Аҳмад Мирзо билан миршаббоши Шамс полвон уларни алоҳида иззат-икром билан қаршилади. Улар чорбоғ ўртасида қад ростлаган салобатли қаср сари илдам одимлашди, иззатли меҳмонлар ичида энг иззатлиси Ҳофиз Гиёсиддин Дехдор билан қадрдонларча салом-алиқ қилишди.

Ҳаял ўтмай карнай-сурнайлар гумбирлаб Султон Ҳусайн Бойқаро ташриф буюрганидан дарак берди. Бутун саф эғнига асл тошлар билан зийнатланган зарбоф тўн кийган, бошига товус пати ва нафис лаъл қадалган ипак дастор кўндирган шаҳаншоҳга эхтиром кўрғазиш

учун ошиқди. Сўнг барча оқ мармар копланган зина орқали кўркам айвонга кўтарилди ва куш сутидан бўлак жамийки ноз-неъмат мухайё қилинган узундан-узун хон-тахта қошида бир муддат тараддуд чекиб қолди.

Нихоят Султон Ҳусайн ўнг ёнини Амир Алишер, чап ёнини Паҳлавони олам эгаллади, кейинги ўринларда Ҳофиз Гиёсиддин Дехдор, вазири аъзамлар Хожа Афзалиддин билан Хожа Низомулмулк, ҳол ва таъб аҳлидан Аб-дулла Садр Марварид, Амир Сайид Бадр, Мирқосим Туркигўй, Амир Низом муқаллид... ва бошқалар ўрнашди.

— Элимизга хуш келибсиз, биродар, — Султон Ҳусайн бемалол чордона қургандан кейин меҳмонга илтифот кўрсатди. — Беш кунлик ғанимат дунёда учрашиб шарҳи дил айлаш кўп ибратлидур.

— Хуросондек жаннатмонанд юртга ҳам дийдор қўмсаб, ҳам илму ҳикмат истаб келибмен, — деди Гиёсиддин Дехдор кизариниб. — Оқиллар суҳбати қулингиз учун олий мукофотдур. Не омадки, даврабоши ўзингиз экансиз.

— Фақир шунчаки бир юрт эгасидурмен, етти иқлимга ҳукмини юргизолган Алишербек эрурки, фақир анингдек жаҳонгирга муридликка ярайменму, йўқму, ёлғиз Худога аён!..

— Кўп зиёда лутфу эҳсон қилурсиз, — деди Мир ўнғайсизланиб.

— Хўш, ҳозирча баҳсга чек қўйдук, негаки анча фурсатдин буён дастурхон мунтазир, — иштаҳа қўзғаетган сархил егуликларга ишора берди Султон Ҳусайн. — Бас, соқий хомушлиқдин тийилсин-да, биздек ташнаи зорлар дилини овлашга киришсун, токи дунёда май қувончидин ортиқ қувонч йўқлигини қайтадин англайлук.

Ихчамгина бекасам камзул кийган хушмўйлов косагул, шоҳга алоҳида мулојим табассум ҳадя қилгач, дарҳол энг шимариб ишга киришди: тилла жомларни кирмизий бода билан тўлғазиб узата бошлади.

Ҳаял ичида давра аҳли гўё фалак тоқига кўтарилди.

Фақат Амир Алишер нўш қилишга шошилмас, ҳар замонда шунчаки лабини хўллаб қўяр эди.

Ҳарҳолда Паҳлавон ҳам тийилиб ўтирар эди.

Қачондир у Аҳмад Пирийни эслаб бир хўрсинди ва беихтиёр олдида турган ва недир ваъдалар бераётган

аёққа узанди. Салдан кейин гўё томоғи қакради ва кургур нафси яна тусади, Мирнинг таъқибкор нигоҳини туйса ҳам эътибор бермай устма-уст симираркан, ахийри томирларида қайноқ қон кўпирди, руҳида нимадир туғён уриб эски хотиралари кўзғалиб кетди.

Ажабки Пахлавон кўнглини битмас-туганмас надоматга маҳкум этган кечмиш сари қайтгандек эди, гўё тақдир бино қилган мудҳиш воқеалар ичра ўралашиб юрарди, ана, дор остида жовдираб турган, Султон Абусаид Мирзо ва унинг салтанати шаънига таъна тошлари отаётган кимса Жамшид Пир эмасми!? Жон-жаҳди билан қуролли сарбозлар сафини ёриб ўтиб, ўзини ерга ташлаган ва зор қақшаб бўзлаётган Зулфизар эмасми!?

Эй, Зулфизар, ёлғон дунёдан рост дунёга бемаврид кўчган, ўзи билан не-не орзу-ҳавасларини ола кетган малак, мана, орадан неча йиллар қувлашиб ўтди ҳамки, Пахлавон сенинг хаёлинг билан машғул!..

— Олинг, асал бўлғай!..

Кутилмаган лутфи эҳсондан Пахлавон хаёли пардек тўзғиди...

Кейин негадир хушмўйлов косагул деярли ёнидан жилмай муқом билан айланиб-ўргила бошлади. Гоҳ ипақдай эшилиб, гоҳ оғзи танобини қочириб, лиммо-лим қадах узатгани узатган, китиқ патга тегадиган мақтов сўзлари айтгани айтган!..

Ногаҳон буни сезиб қолган Амир Алишер бир ажабсинди, бир ғашланди, сўнг қайсидир нуфузли мажлисда ҳазил-чин аралаш хуштаъб ва ҳозиржавоб шоирлардан Муҳаммад Бадахшийга берган баҳосини хотирлади.

Бинобарин, Ҳиротда халига қадар ҳеч ким риндлик тариқини унингдек юқори мартабага кўтариб улгургани йўқ, ахир, у фақат дунёдан эмас, ўзидан ҳам адашган, кўнгил майли билан эртаю кеч койиниб ўзи каби жунун-ваш ҳабиб қидиради, топса — яхши, мабодо топмаса тақдирига тан бериб ўзи билан ўзи улфатчилик қилади, субҳидамга қадар майхонада ташналигини қондиргач, қарахт ҳолда кўча-кўй ва бозорларда ёлғиз санғий-санғий шеър айтиб юради...

— Амирим, андак хомушсиз? — ногоҳ шоирни тергади ҳокон, ёноқлари чўғланиб. — Хўш, бизга-ку илтифот қилмапсиз, чидармиз. Нечун мухтарам меҳмонимизга меҳр кўргизмайсиз?

— Майи ноб илтифотига ярамасмен, — деб юмшоқ кулди Мир, аини пайтда Паҳлавони оламни зимдан кузатиб. — Нима, шохим, косагул хизматидин кўнглингиз тўлмаётирму?

— Сиздек зот кўлидин қадах олмак саодатдур.

— Зап айтдингиз, олампаҳо, — деди Дехдор, яккам-дуккам оқ оралаган соқолини тутамлаб. — Фақирга келсак... майга-ку тўярмен, локин сиздек азизлар дийдорига тўймагим душвор!..

— Алишербек бодадек офатижон санамдин аразламишлар, аммо бул офатижонни таъриф этишда суяклари йўқтур, — Султон Хусайн лиммо-лим қадахни кафтида тутди. — Иншо этмишларки, ёр аксини майда кўр деб жомдин чикди садо! Хай-хай, нақадар латиф! Жомдин табассум ила боқаётган жонон киёфаси ўт калайдур юрагимга!..

Анча сархушланган Фиёсиддин Дехдор ўша ғазални муаллиф оғзидан аввал-охир эшитгиси келиб қолди. Ўша захоти Мир ним табассум билан меҳмон илтимосини қондирди. Давра аҳли олқиш ёғдираётган фурсатда шоири даврон хизмат қилган киши бўлиб нари-бери ўтаётган Хожа Мажиддин майкўза тикинини суғураётган соқийга амирона тикилаётганини кўрди. Торгина пешонасини реза-реза тер қоплаган йигит ажабтовур шошилар, недандир хадиксираган каби бениҳоя безовта эди, тушунуксиз ифода акс этган юмалоқ кўзлари олма-кесак терар эди.

Ахийри у этак томонда, ислимий нақш ўйилган устун ёнида бетоқат бўзариб турган парвоначига бикинидан бош бармоғини миҳ қилиб кўрсатди, даврани шошилмай бир айлангач, илжайганча Паҳлавон ёнида бемалол тиззалади, сўнг латифа айтди чоғи, анча етилган баҳодир кенг елкаларини силкита-силкита пихиллаб қулди.

Кимдир вазмин овозда, яна шеър бўлсин, деб луқма ташлади.

Дарҳол ғала-ғовур босилди ва Амир Алишер имоси билан ташаббусни кўлига олган Мирқосим Туркигўй вазирзода шоир Муҳаммад Али Шуғоний ҳол ва таъб намояндалари ҳамдами саналмиш Ошиқ Чоғарийни шарафлаб ёзган ғазал ҳаргиз Хирот жамоаси тилида эканини таъкидлаб қироат билан ўқиди, байт:

*Чунон ғариқи маям, соқиё, ки аз гили ман,
Агар гуле бодар ояд шароб аз у бичакад.**

Даврада ҳайратомуз бир жонланиш рӯй берди, барча баравар Али Шуғонийни эслаб илиқ сўзлар айтди, алқисса, ҳалига қадар бирон-бир қалам сохиби майи нобни бу қадар муболаға билан мадҳ этмагани бир овоздан баралла эътироф этилди. Яна бир сидра лабо-лаб қадахлар бўшатиладан кейин муновара дунё мусикасиз ғариб кўриниши хусусидаги қизғин баҳсга уланди. Хосу авом Ҳазрат пешонасини силаган кўпдан-кўп салоҳиятли ҳофизлар ва муғанний-машшоқлар нафасидан баҳрамандлиги узоқ муҳокама бўлди. Мусиқа илму амали бобида Паҳлавони олам айниқса беназир эканлиги, чолғу танлаш ва ижрода кўп мохир усталардан қолишмаслиги айтилганда Мир ноҳосдан бир қалкиб қўйди.

Дарҳақиқат, Паҳлавони олам мусиқа фани пешволари саналмиш устод Муҳаммад Хоразмий, Мавлоно Нўъмон, Мавлоно Соҳиб Балхий, Шайх Сафой Самарқандий ва Хожа Юсуф Андижоний билан биргаликда эл эъзозига етишгани муболаға эмас.

Қачондир у Мир Бузрук Термизийга бағишланган «Чаҳаргоҳ»ини бутун Хуросонда ардоқли нозиктаъб муғанний-созанда Мавлоно Соҳиб Балхий «Чаҳаргоҳ»идан илҳомланиб битган эди. Ҳол ва таъб намояндалари тўпланган бир мажлисда буни ўзи ошкора эътироф этган ва устод амали жамийки дилга яқин амаллар гултожи эканлигидан фахр туйганди. Ҳозир худди шунга ўхшаш фикрни Абдулла Садр Марварид ҳам ўртага ташлади ва кунунда Балхийнинг юрак пардалари билан уйғун ўша амалини эзиб-эзиб чалди. Жоладек ёғилган олқиш тинган ҳамоно Мирқосим Туркигўй кафтларини аста қўксига босганча сархушу сармаст ўлтирган Фиёсиддин Дехдордан навозиш қилишни сўради.

Таклиф барчага, айниқса, Султон Ҳусайн билан Амир Алишерга ғоят маъкул тушди. Давра аҳли бутун вужудини қулоққа айлантирган дамда шаҳаншоҳ беихтиёр Паҳлавондан нарироқ сурилишни сўради ва Дехдорни ёнига чорлади.

* *Мазмуни:* Соқий, майга шу қадар ғарк бўлдимки, агар тупроғимдан бир гул униб чиқса, ундан май томиб туражак.

Хар кимга ҳам насиб этмайдиган илтифотдан кўкси юксалган меҳмон мулозим тавозе билан узатган қонунни аста миз гирдига ўрнатди ва кўрсаткич бармоғига кийгизилган кумуш нохун билан тап-таранг торларига енгил зарб урди.

Хиёл эзгин, хиёл қувноқ эшилаётган савту наво гўё май жодуси билан битим тузиб интизор дилларни ишрол этишга киришди, аниқроғи, ҳар кимни кўз илғамас ип-лар билан ўраб-чирмаб ташлади.

Пароканда хаёллардан бўшаган Амир Алишер эса бамисоли оташгоҳга кириб қолди, яна бир қарра инондики, моҳир созанда мулоим суруд чиқармак ила ҳол ва таъб аҳли бағридан дуд ҳам чиқаради, уста мутриб ҳам сертади, ҳам айтади, фаҳму идрокни ўзига ёр айлаб, кўнгил мулкига қўзғолонлар солади...

— Паҳлавон ҳам бизни хушнуд этсунлар, — олқиш тинган заҳоти яна товуш берди Мирқосим Туркигўй. — «Сегоҳ» ёки «Чахаргоҳ»дин баҳра олмак дунё шодлигига етишмак ила тенгдур, илоё қўллари дард кўрмагай!..

— Жон деб кўшилдук, — Мирқосим Туркигўй фикрини маъқуллади Абдулла Садр Марварид. — Паҳлавон қўлига соз олиб хониш қилганда андалиб уётда қолур ва сайрамакни эп билмас.

Давра аҳли ажаб муштоқлик билан бутун диққат-эътиборини қалин лабларига нозик кулги қўнган Паҳлавони оламга қаратди, ҳатто гоҳ Султон Хусайн, гоҳ Амир Алишер гинали тарзда унинг дилларни масту масрур этадиган машқларини соғиниб қолишганини таъкидлади.

Хаёлан яна олис кечмиш билан юзланиб ўтирган, гоҳо қуйиб қўйгандек Зулфизарга ўхшайдиган Моҳи билан ғойибона сўйлашаётган Паҳлавони олам негадир жавобга шошилмади, ниҳоят мулозим узатган учига ипак пўпаклар осигли жонон танбурни бағрига босганча бир муддат ўйга толди, сўнг қошларини чимириб: «Бу кеча меҳмонники, ондин навбатни олсак ярашмас!» — деб узрини баён қилди.

Ноўнғай жимлик чўқди, яхши ҳамки шу палла Фиёсиддин Дехдор ёнида турган дуторни ими-жим олиб тебрана-тебрана черта кетди-ю, давра аҳли чалғиди. Эътиборли чолғулар ичра дутор нолиши ўзгача товланишини Амир Алишер шунда яна бир бор теран туйгандек бўлди. Ингичка қўшалок тор гўё тўлиқиб жумлаи жаҳон билан

сирлашаётган эди, шивирлаши шу қадар эхтирослики, тинглаувчи бор-йўғини унга фидо қилса не ғам? Ниҳоят даврани буткул таслим қилишга аҳду қарор берган меҳмон куйга қўшиқ улади. Худди шу дамда Амир Алишер Паҳлавон холи-руҳини билгиси келиб ўғирилди, лекин уни жойида кўрмади.

Паҳлавон қачон, нима учун туриб кетгани қоронғи эди, хушёрлигига қарамай Мир афсуски ғофил қолибди, чамаси эс-хушини мусиқанинг май сеҳридан-да кучлироқ оҳанрабоси ўғирлаб қўйганди. Ниҳоят Амир Алишер баҳодир ҳожат истаб чиққан дея тахминлади. Лекин у ҳаяллаб кетгани боис ичига чигил тушиб мажлис завқи ҳам, дастурхон зийнати ҳам қилча татимай қолди. Дафъатан мунаққаш устун ёнида мамнун илжайган кўйи кимгадир маъноли им қоқаётган Хожа Маждиддинни кўриб фашигига бадтар ғашлик қўшилди.

— Шоир замон, недин ташвишдасиз?

Мужгонлари кайф пардаси билан ўралган Султон Ҳусайн истехзо аралаш берган савол Ҳазрат корига яради, беҳад толиққанини баҳоналаб даврани тарк этиш учун изн сўради. Шаҳаншоҳ оғриниб ижозат бергандан кейин илдам бориб Шамс полвонга учрашди. Афсуски, хуфия шароб нуш айлаб, аллақачон вазифасини унутган миршаббоши бирон тайинли гап айтолмади, тақясига равона бўлгандир, дея эҳтимол қилди, холос.

Амир Алишер чорбоғдан чиқаверишда шай қилинган бедови сари шопилмай одимлади, тилла узангига оёқ тираб эгарга қўнган ҳамоно кўз ўнгида юмшоқ ўриндиқ ва пар болишлар жонланди. Лекин жаннат каби сўлим Козургоҳ дарвозасига яқинлашган дамда негадир уйқуси қочди, жиловни Шайх Баҳдулга топшириб сарҳовуз атрофида ўзи билан ўзи сўйлашганча паришонхол айланиб юрди. Қайсидир гузардан анчагина баланд пардада эзгин қўшиқ эшитиларди, ким бўлса ҳам «Қаро кўзум»ни киёмига етказиб айтаётган эди.

Аллатовур орзиққан Мир беихтиёр тўхтади-ю, бутун вужудини қулоққа айлантирди, нотаниш хофиз овози ширадор эканини эътироф этганча сувга термилди: юзаси кумушранг, туби сим-сиёҳ мавжлар кўкдаги тўлин ойни оғушига тортган эди. Бу ҳолатга у махлиё бўлиб қолди, бир оздан кейин шундоқ ётоғи ёнида жойлашган, нақшинкор жавонларига сахтиёний жилдли китоблар

терилган хосхонасига кирди, аста келиб миз ёнига чўкди-ю, чала битикларидан бирини товушсиз ўқиб хаёлга толди.

Қачондир Ҳазрат кўнгли нурланиб ниманидир қумсади, нима эканини англаб-англамай аста доводда интизор турган патқаламга узанди. Сўнг яна ўй суриб атиги бир-икки сўз иншо этиб улгурмай ёнида биров томоқ кирди. Кимса Шайх Бахлул эканини дарҳол билди, фақирни холи қўйинг маъносида ранжиганнамо қўл силкиди. Кекса мулозим жойидан жилмаганини билиб норозиланди. Ахийри у хозиргина Боғи Жаҳонородан шошилинч чопар келганини, зудлик билан шаҳаншоҳ ҳузурига етиб бориши зарурлигини айтганда беихтиёр бадани жимирлаб кетди...

Иккинчи боб

ТАҚДИР КЕМАСИ

Давра авжини кўрган Паҳлавон сира кутилмаганда бўшалди, аниқроғи, гоҳ Зулфизарни эслаб, гоҳ Аҳмад Пирийни ичида кўтарасига сўкиб, айниқса истараси иссиқ хушқалом косагул химматидан руҳланганча лиммолим жомларни устма-уст бўшатаверди...

Ахийри ўткир мусаллас сеҳри аста-секин жамийки хужайраларини ишғол килди-ю, бариси — Зулфизар доғи-алами ҳам, Аҳмад Пирий туфайли бошига тушган мусибат ҳам қувваи ҳофизаси қатларидан ному нишонсиз йўқолди, ҳалигина қоронғи бўлиб турган дунё кўзига чароғон кўрина бошлади. Эҳтимол шунинг учун ҳам қай маҳалдир пинжига суқилган Хожа Маждиддин билан бемалол суҳбатга киришди, ваҳоланки кўпдан бери уни панароқда ушлаб таъзирини бериб қўйиш тилагида юрар эди.

Йўқ, асли сал бошқачароқ бўлувди, аввал Паҳлавон хонаки мушукдай юмшоқ-юмшоқ суйқанган Хожа Маждиддинни бошқаларга сездирмай аста силтаб ташлади. Аммо у сурлик билан қайта ёнига чўкиб: «Баҳодир, кўзни каттароқ очгайсиз, мусофир сизга чоҳ казийдур!» — дея

пичирлагандан кейин хушёр тортди-ю, унга жиддий бокди. Шу орада Султон Хусайндан ўтган эҳтиётсизлик парвоначи ҳақ эканини тасдиқлагандек туюлди. Тўғриси, у бир поғона куйи — Гиёсиддин Дехдор ўрнига сурилмади, гўё бира-тўла тубсиз жарга кулади, жарга..

Абдулла Садр Марварид қисқа шарҳдан кейин устод Мавлоно Соҳиб Балхий «Чаҳаргоҳ»ини чала бошлаганда Паҳлавони олам Дехдор билан ўзи ўртасида зимдан пайдо бўлган хусумат яхшилик аломати эмаслигини ўйлаб изтироб чекаётган эди. Кимдир кўнглига озор бергани учун эмас, ўзидан ранжигани учун танбур чертгиси келмай давра аҳлини ажаблантирди. Ҳатто меҳмон қасдлашган каби дутор жўрлигида эшилиб айта бошлаган кўшиқни хушламай эшитди, косагул такаллуф билан узатган жомни бир сипқоришда бўшатгач, даврани тарк этди.

Беадад шодиёнага фарқ қасрдан шошилмай узоклашган Паҳлавон бир неча кун муқаддам Амир Алишерга битган тағдор мактубини эслаб яна авзойи бузилди. Пароканда ўйлардан кутилолмай ҳар ерда ўрнатилган фонуслар гира-шира ёритган сокин хиёбон бўйлаб узок тентираб юрди, қай маҳалдир кулоғига қадам товушлари чалинди, беихтиёр ўгирилиб муҳим хабарни етказмоқчидек ошиқиб келаётган Хожа Маждиддинни кўрди.

— Ошна, билишимча сиз нечундир фақирдин араздасиз, — деди парвоначи дабдурустдан, Паҳлавон ёнида тўхтаб. — Бектор қиласиз, Аҳмад Пирийни йўлдин оздирган кимса бошқадур, вақти етса аён бўлур.

Паҳлавон чурқ этмай бир-бир босиб илгарилайверди.

— Таксир, ҳозир сизга бошқа гап айтмоқчи эдим, — бир текис тишларини ярақлатиб илжайди Хожа Маждиддин. — Шохимиз сайис-пайки Тайфурни билсангиз керак. Ушбу паллада у ҳам Садафхона маҳалласидаги уйида зиёфат тайин қилғон, сиз бирров бориб кўнглини овлашингизни ўтинибдур.

— Нечун ўтинадур? — энсаси қотиб сўради Паҳлавон.

— Сизга ихлоси баланд эркан, алалхусус ҳам иншода, ҳам майдонда топган шуҳратингиз гадоси! Йўқ деманг, борсангиз боши кўкларга етгай!..

Баҳонада кизгин паллага кирган базми жамшидни тарк этган лахзадан бери у ўзини мискин ва ёлғиз се-

заётган эди, Хожа Маждиддин Тайфурдек муриди номидан қилган даъват кўнглини сим-сим ўртаётган туйғуларни ногоҳ жунбишга келтирди ва маъқул деб розилик бериб юборди. Бир неча дақиқадан кейин парвоначи кўшган чуваккина мулозим билан етаклашиб Боғи Жохонородан анча узоқ бўлган Садафхона сари жўнади.

Қадимдан Хиротда бу маҳалла мавқеи баланд эди, негаки фалак тоқи билан бўйлашган маҳобатли осори-атиқалари кўплигидан ташқари аҳолиси асосан таниқли зотлардан иборат эди. Кўли гул Тайфур кўпдан бери Султон Хусайн назарида тургани сабабли шулар қаторида данғиллама ҳовли-жой солган, ҳеч бир нарсадан камлик кўрмай тинч-фаровон яшар эди. У йил-ўн икки ой махсус буюртмалар асосида шаҳаншоҳ билан салтанат устунлари учун нақшинкор эгару жабдуқлар ясарди. Бу билан кифояланиб қолмай ота касби бўлган синчилиқни ҳам бошларди, айниқса, бўлғич-асов тойларни ажратиб минги қилишда устаси фаранг эди.

Чувак мулозим ортига қайтди, карнай-сурнай садола-ридан қулоғи қоматга келган Паҳлавон ислимий гуллар чекилган қўш табақали дарвоза пешида бир муддат тараддуланиб турди. Кимдир хабар берди чоғи, ҳадемай шошилганча Тайфур пешвоз чикди. Ранг-рўйидан Паҳлавонни кутмагани англашилар эди. Лекин сир бой бермай уни бағрига босди, етаклай бориб иззат-икром билан давранинг энг тўрига ўтқизди, ҳатто ортиқ қувонгани боис ўзи косагуллик қилишга киришди.

Сархил егуликлар билан тузалган тўкин дастурхон атрофида мулозим-қароллар жамланган эди. Зумда Паҳлавон улар билан тил топишиб олди ва Тайфур узатган сопол жомни кафтида тутганча мийиғида кулди. Барча назорати остида чўллаган каби бир томчи қолдирмай ичди, ҳатто кейинги лабо-лаб косаларни ҳам қайтармади. Ахийри ногоҳ шох билан шохона даврани эслади ва узр сўраб ошиғич кўзғалди. Лекин бемалол юксакларда қанот қоқётган Тайфур билан ошналари яна озроқ меҳрингизни дариф тутманг қабилда астойдил жовиллаб ёпишганларидан кейин ноилож бошқатдан жойига чўкди.

Паҳлавон безовта бўлганича бор эди.

Қайси бир фурсатда ўрни бўш турганини хоқон сезиб қолади, ҳамон даврага файз бағишлаётган Гиёсид-

дин Дехдор хонишлари кўнглига сизмай бош ирғаб уни тўхтатади, Аҳмад Мирзо билан Шамс полвонни қошига чорлаб, кечиктирмай Паҳлавонни топиш ҳақида буйруқ беради. Ҳаял орасида чорбоғ ичкари-ташқариси тит-пит қилиб ташланади, афсуски, у, ерга кирганми, осмонга учганми, ҳеч қаердан топилмайди.

Ахийри Аҳмад Мирзо билан Шамс полвон ер ўпганча Султон Ҳусайндан бир қошиқ қонларидан кечишни тилаб ёлборади. Лекин ҳоқон уларни эшитишни истамай бадтар жаҳлга минади. Худди шу асно кўзлари олмакесак терган ҳолда Хожа Маждиддин кўринади, эҳтиёткорлик билан йўргалай келиб шоҳ қулоғига пичирлайди: «Қиблагохим, Паҳлавони олам қулингиз Тайфур хонадониди ақлу хушидан айрилиб ўлтирган эмиш!» Хожа Маждиддин феъл-атворини сал-пал билган Султон Ҳусайн ишонқирамай хайқиради: «Жаноб, бўхтон қилган бўлсангиз бола-чақангиз билан қўшиб зиндонда чиритурмен!» Давра ахли, айниқса, меҳмон ортиқ даражада қайғуга ботади. Таажжубки, парвоначи пинак бузмайди, Тайфур ҳовлисига бориб келган мулозим икки букилиб унинг гапида тирноқча ҳам ёлғон йўқлигини айтади. Энди шоҳ ақлу хушини йўқотади, дарғазаб қиёфада бир муддат ўй сургандан кейин Тайфур касбдошларидан Хисрав сайисни Боғи Жаҳонорода ҳозир қилишни буюради. Жон ховучлаб кўриниш берган қаролни шаҳаншоҳ амри билан ечинтирадилар, каттаю кичик ҳазар қиладиган аломат либосини, нуқра-мис тақинчоқларига қўшиб, Садафхонага жўнатадилар.

Ҳамон Тайфур хонадониди хурсандчилик авжида, ҳамон сопол косаларда лолагун шароб кўпириб-тошаётган эди. Ердан оёқлари узилган меҳмонлар йўқ жойдан масала таллашиб бир-бирларига томирлари бўртган бўйинларини чўзаётган эди.

Худда шу дамда эшикдан соқол-мўрти қировлаган барваста қоматли чопар мўралади. Чопар талқон ютгандек чурқ этмай қўлтиғидаги бўхчани Паҳлавон ёнига қўйиб бурила-сола жўнади. Таажжуб ва малол ичра у шошилмай тугунни ечди, ечдию отбоқар-гумашталар киядиган қалин бўз камзул-шалварни кўриб дами ичига тушди, ноҳос мияси тарки очилиб, қаттиқ уйқудан уйфонгандек бўлди.

Анча муддат кимир этмай ўтирди, сўнг аранг бошини кўтариб ҳамон эс-хушини йиғиб улгурмаган хонадон соҳибига таажжуб аралаш хўмрайиб тикилди, нимадир жонини исканжага олган, суяк-суягига қадар сирқиратиб юбораётган эди. Ахийри чидолмай қайноқ тер тепчиган кенг манглайига аста шапати урди, ўзидан ўтганини ўзи билиб чимирилган кўйи бадеха тарзида шеър айтди, мисра:

*Иш тушунтур, эй кўнгил,
Мардона бўл, нетмоқ керак?!*

Пахлавон чопар келиб-кетгандан бери рўпарасида гезарганча тек қотган Тайфурдан бошқа ҳаммани ташқарига қувлади, ўша захоти бетидан истехзо аримай симоби салласи, жияги ипак юпқа тўнини ечиб шаҳаншоҳ йўллаган аломат сарпони кийди, мис-нукра тақинчоқларни дуч келган ерига қаторлаштириб такди, охирида таг чарми едирила-едирила тешилган калта кўнжли чориксимон этикни бир амаллаб оёқларига торгди, сўнг маъкулми маъносида кинояомуз кўз қисганда шўрлик Тайфур не жавоб айтарини билмай додлаб юборди, додлаб...

«Эй кўнгил, мардона бўл!...»

Ана энди Пахлавон ўзини тошойнага соларкан устидан кимдир бир челак совуқ сув ағдариб юборгандек бир сесканди. Кейин эса шарақлатиб зўраки кулди ва Тайфур билан ошналарини эргаштирганча Боғи Жоҳоноро сари шошилди. Ҳалигина борлигини иситиб, руҳини канотлантириб турган бода нашидасидан асар ҳам қолмаганига ажабсинар эди. Бошини кўтаришга журъат этмай тез-тез одимларкан, кўз ўнгида гоҳ Султон Ҳусайн, гоҳ Амир Алишер, гоҳ Ҳофиз Фиёсиддин Дехдор гавдаланади.

Айрим эпчил нукарлар Пахлавони олам Тайфур зиёфатидан қай йўсин қайтаётганини етказиш учун аллақачон оёқларини қўлларига олиб илдамлаб кетишган эди. Баҳодир тақинчоқларини ажабтовур шилдиратиб чорбоғ чегарасига қадам босганда Султон Ҳусайн ва Амир Алишердан бошқа ҳамма пешвоз чиққанини кўрди, кўкси увалган бўлса ҳам сир бой бермай, ҳеч кимни, ҳатто Фиёсиддин Дехдорни ҳам кўрмагандек ер сузиб ўтди, фақат бир четда бўзариб турган Хожа Мажиддинга бирров совуқ назар солишни маъкул тонди. Ўзини рофил-

дек тутаётган парвоначи шошинқираб афтини ўгирган дамда айвонга кўтарилди ва қат-қат кимхоб кўрпачаларда бемалол ёнбошлаб ётган Султон Ҳусайн рўпарасида қўл боғлади. Хоқони мансур бафуржа қоматини кўтарди ва умрида биринчи маротаба кўраётган каби анчагача ундан назар узолмади.

— Жаноблар, имоним комилки, дунё дунё бўлгандан бери ҳеч бир тождорга бунингдек кўримли дастёр буюрмаган, — деди кейин, Паҳлавон атрофида бир айлангач. — Эмди ани барчага намоён килиш бурчим эрур.

Қисқа жимликдан кейин Боғи Жаҳоноро бурчак-бурчагида хавотирли шивир-шивир бошланди, дилларни ларзага соладиган узук-юлуқ кесатиклар ва хўрсиниклар эшитилди. Ким нима деб сайраса ҳам Паҳлавон пинак бузмади, фақат қай маҳалдир ўгирилиб Хожа Маждиддин лабида ингичка бир киноя кўргандан кейин тишлари гичирлаб кетди.

Орада Султон Ҳусайн амри билан тунги Хирот даҳалари ва гузарлари сари қанчадан-қанча жарчи-хабаркаш шамолдек елди. Ҳадемай осуда уйкуда ётган муаззам пойтахт ороми тамом бузилди. Қизиғи, фақат вазиру вузаро, амалдор-зодагонлар, бек-саркардалар, алломаю ашрофлар ёки савдогарлар эмас, хангоматалаб фуқаро ҳам кўпчиган ковоқларини уқалай-уқалай Боғи Жаҳоноро сари ошиб-тошиб кела бошлади. Беҳисоб одам тўплангани боис зилзила кўпгандек ер силкинар, шовқин-сурон кўк пардасини йиртиб юбораётгандек туюлар, сонсиз машъала чор-атрофни кундузгидек ёритиб юборган эди.

Дарвоза олдида паришонхол турган Паҳлавони олам бунингдек улкан йиғинга муносиб иш қилган-қилмаганини чамалаб ичида қулар, бўғзига недир ўткир нарса кадалар, Худодан фақат сабру бардош тилар эди.

Аввали-охирини йўқ издиҳом довулдек гувиллаб шаҳар маркази томон кўча бошлаганда таажжуби яна ортди, лаб-лўнжи осилган ва кесак каби қарахт Тайфурга зимдан қараб қўйгач, у билан бирга Султон Ҳусайн минган турнабўйин оқ бедов жиловини ушлаб илгари босди. Хангома қандай яқун топишига ақли етмай: «Эй кўнгил, мардона бўл!..» — дея гудранган чоғда муюлишдан от ўйнатиб чиққан Амир Алишерни кўрди, кўрдию нақд юраги тўхтаб қолаёзди...

— Олампадох, Яратган эгам шохидки, биз қиёматлик дўст тутинган кунда ҳар шодлигу ҳар қайғуни бўлишмак учун қасам ичган эдик, — деди Амир Алишер, жадал одан тушиб тавозе сақлаган ҳолда. — Жумлаи мўмин ҳавас қилгулик саодат фақат ул зотга тегишли бўлиб қолмасун, малол олмай буюрингики, шу хил либосдан яна келтирсунлар, камина ҳам андоғ ясанай-да, қадроним билан бирга бориб сайсхонангизни супурай!..

Ногоҳ алланарса бетўхтов Пахлавони олам вужудини ағдар-тўнтар қилиб ташлади, таранглашган сезимларига гўё сим-сим олов югурди ва қароқларида ёш мавжланди, даригки, энди жунбишга келган холи-руҳини қай йўсин пардалашни билмасди.

Сўнг бир хил хўрсиниқ эшитилди, дарвоқе Амир Алишер сўзини тугатган заҳоти шаҳаншоҳ қулоқлари ёнидан камон ўқлари учиб ўтган каби бирдан хушёр тортиди, аниқроғи, ҳали Тайфур хонадониди Пахлавон қайфи қандай таркаган бўлса, уники ҳам шундай тез тарқаб, миясида ҳеч қандай ғубордан ному нишон қолмади.

— Афу этгайсиз, амирим!..

Ажабо, Султон Хусайн бўзладими, ёлбордими ёки буюрди? — на Амир Алишер, на Пахлавон, на халойик англаб улгурди. Тилла қошли эгарда хоқон яшин чалгандек бир ҳолда ўтирарди. Халигина қиёфасида тантанани қилаётган ажаб шодумонлик ўрнини недир саросима эгаллаган эди. Ниҳоят у Пахлавон ва Тайфур қўлидан гавҳару ёқут қадалган югани секин тортиб олди, ҳеч кимга, ҳатто Амир Алишерга ҳам қарамай елиб кетди. Анча жойга борганда, бирдан оқ бедов бошини ортга бурди ва изма-из келаётган хос мулозими Жоний Мавлага деди:

— Номимни ўртага тикиб узрхоҳлик қилгайсен, токи тезроқ устидаги либосни ечсун!..

Султон Хусайн овозини баралла қўйиб айтган амирона хитобни кўпчилик эшитди. Чиройи ёришган Амир Алишер Пахлавони оламни аста кучиб таскин сўзлари айтди. Лекин у қовоғини очмади, ҳатто оломон олқиш ёғдирганда ҳам, илжайганча Жоний Мавла келиб шох авфини такрорлаганда ҳам руйхўшлик бермади.

— Сиздай ҳалим одамга бу қилмиш ярашмас, — деди Амир Алишер насихатомуз. — Кимки кечиримли бўлса,

ўша биздандур деб марҳамат қилмишлар пайғамбаримиз. Буни фақирдин яхшироқ билурсиз.

— Кечирдук, юз бора кечирдук. Фақат жон койитманг, фақир учун муносиб сийлов бўлган либосдин воз кечмасмен, негаки аранг етишибмен анга, — тақинчоқлардан бирини аста чертди Паҳлавон. — Ахир мухтарам шохимиз арғумоқларини боқсам, пичанни бошга ёстик қилиб охурларда тунасам нақадар соз, бундин зиёда саодат йўктур фақир учун дунёда!..

«Вах, елка томири ёмон тортиптур!» — деб ичида ёзғирди Мир.

Халойиқ орасидан Паҳлавонни кимдир кула-кула ёқлади, кимдир тўрсайганча айблади. Хусусан, саройга яқин бой-боёнлар ўртага олиб панду насихатга кўмиб ташлашди, барибир, у паст тушмади, шу иш пешонасига битилганини яна бир бор эътироф этгандан кейин Лочин белига қўнди ва Нейматобод сари хайё-хуйт деб жўнади.

Тагин ҳам қизик ҳодиса тонготар палла тақя дарвозасидан кирганда рўй берди: аллақачон ўчоқ-қозон атрофида ўралашаётган кадрдон жамоаси дафъатан танимади, кейин эса... эзгин оҳ-воҳлар эшитилди. Ҳамишагидек уйқуга тўймай қовоқлари кўпчиган Салим калта қилдирай келиб аста тиззаларини қучди, «Эвоҳ, хоҷам, қайси гуноҳингиз учун бунингдек рўдапога ўрабдурлар?!» — дея аламангиз бўзлади.

Паҳлавони олам чурқ этмай ётовига кирган чоғда саранжом-саришта ҳовли узлуксиз етаклашиб келаётган бева-бечора муридлар ва жаҳонгашта дарвеш-мусофирлар билан тўлди, шошиб қолган Момохол ёғоч чўмич билан қўли-қўлига тегмай овқат сузишга киришди, ёрдамчи қароллар оёғи куйган товукдек югургилаб коса-товок таший бошладилар.

Не қиларини билмай Паҳлавон сахн қок ўртасида бир муддат ёғочдек қотиб турди, киприклари тобора оғирлашиб бораётганини сезиб чор-ночор ечинди-ю, таппа ўзини кўрпачага ташлади. Қаттиқ чарчагани учунми, бошқа сабабданми, шу ётгани кейинги куни субҳидам арафасида уйғонди. Ва ўша захоти хаёлида Боғи Жаҳонорода кечган шохона зиёфат, тинмай атрофида пой-патак бўлган Хожа Мажиддин ва... пасту баланд фарқига бормай қўйган Аҳмад Пирий жонланди...

— Тоға, четдан ўзингизга бир назар солмапсиз-да, — яхшигина ачитди каллаи саҳарлаб ташриф буюрган Дарвеш Муҳаммад. — Эгнингизга бундан кўра каландарлар жандасини илсангиз минг марта авло-ку!..

Ноилож Паҳлавон жавоб ўрнида синиқ кулди, сўнг ақл ўргатмаган сен баччағар колувдинг маъносида бир чимирилгандан кейин ғайрат билан ўтин ёришга киришди. Ҳамон кесатишини қўймай қўлидан болтани олмоқчи бўлган Дарвеш Муҳаммадни силтаб ташлади. Ниҳоят серкўз баҳайбат кундани майдалаб теваракка аланглар экан, жияни қорасини кўрмай ғашланди. Арзи-ҳол қилгани келган, фақир эса қовоғимни очмадим, деб қўйди ичида. Худо ҳақи, аҳволи танг, кун сайин ранг-рўйи заъфар тортиб боради, ахир, қачонгача ўй-хаёл билан овунсин, тезроқ кўз остига бостиргани билан топиштириб қўйиши керак.

Паҳлавон кечки ибодатни тугаллагандан кейин сал иштаҳаси очилиб Салим калта билан кўшк айвонида овқатланди. Сухбат асносида қурғур ишбоши ўзини анқовликка солиб Аҳмад Пирийни суриштирди, ўғилхони билан ораси бузилгандан бери такядан хотиржамлик ва хайру барака ариганини илмоқли қилиб шарҳлади. Нимадир Паҳлавон кўксини тимдалаб ўтди. Лекин пинак бузмай танбур келтиришларини сўради, севикли созини эндигина бағрига тортганда така бўсағасида эгри қилич осган мўйловли суворий пайдо бўлди, у келтирган хабарга кўра эрта чошгоҳдан кеч қолмай саройга етиб бориши лозим эди.

Сираси буни кутмаган эди, Паҳлавон тағин ҳам қисниб ночор аҳволга тушди, ҳатто таранглашган томирларига совуқ нарса югургандек туюлди, ахир, хануз эғнидаги либосда саройга қандай боради, Султон Ҳусайн билан Амир Алишерга, қолаверса, ҳар ким устидан қулишга ишқибоз, тирноқ остидан кир қидиришда устаси фаранг бой-боёнларга қай йўсин кўринади, ҳей дариг!?

Ҳарчанд оёғи тортмаса ҳам Паҳлавон чошгоҳ арафасида нукра-мис тақинчоқлар тақилган бўз шалвару камзулни кийиб, ноилож Лочинда йўл тортди. Икки ёнида соқчилар гердайган арк дарвозаси бўсағасида бедовни мулозимлардан бирига топшириб, саломхонага юзланди ва лол-ҳайрон ҳолда зимдан ўзини кўзата бошлаган аркони давлатга эътибор бермай пойгакда қўл қовуштир-

ди. Аини пайтда мажлисга тунов куни Боғи Жаҳонорода кечган базми жамшидда қатнашган ёру биродарлар ҳам таклиф этилганини билиб мийиғида кулганча чаккасини қашлади.

— Алишербек, дадил бўлгайсиз, — ахийри чўзилган жимликни бузди Султон Хусайн. — Баҳодир дил қул-фига калит солишни сизга юклаймиз.

Деразаларига ҳарир дарпардалар тутилган муаззам қароргоҳда тахтдан кейинги энг юқори поғона ҳисобланган махсус ўринда паришонҳол ўтирган Амир Алишер аста бош ирғаб розилик билдирди. Сўнг, шаҳаншоҳ билан аввалдан келишиб олган шекилли, изимдан юргайсиз деб Паҳлавони оламни тўрдаги бағдодий эшик сари етаклади. Султон Хусайн ёлғиз тамадди қилиб ҳордик оладиган ичкари хонада улар узоқ қолиб кетишди, ниҳоят ҳалиги эшиқдан тавозе сақлаб олдинма-кейин чиқишар экан, махтал турганлар беихтиёр ёқаларига кўл юборишди.

Аввалгидек пойгакда эмас, тахт қаватида, муқарраби ҳазрати султон Амир Алишер ёнида ўрнашган Паҳлавонни энди таниш маҳол: оҳорли ипак салла, заррин жиякли мовут чопон, оппоқ кўйлак устидан таранг тортиб боғланган тилла жиғали нафис камар, кўнжи узун тим қизил сахтиёний этик чинордек қорувли қадди-бас-тига чунон ярашган, яна ҳам муҳими, табассумга мойил чўғланган гўштдор бетида, тик боқадиган йирик-йирик кўзларида кўпчиликка яхши таниш қатъият ифодаланган эди. Шунинг билан бирга, зехн солиб қаралса, ниҳояси йўқ маъносиз сафардан ҳориб-толиб қайтган йўловчидек бир ҳолда эканини ҳам пайқаш қийин эмасди.

Қай маҳалдир мажлис аҳли уйқудан уйғонган каби жонланди, ўрни келганда хушомадга тўн кийгазишни бошлайдиган аъёнлару боёнлар шовқин солганча Паҳлавонни қутлаб кўкларга кўтаришди. Ичида кулиб қўяётган баҳодир ҳалидан бери Хожа Маждиддин хода ютган кимсадек жойида тек қотганини назардан қочирмади.

Қароргоҳда яна осудалик ҳукм сура бошлади, туркман гилам бўйлаб шошилмай одимлаётган Султон Хусайн Амир Алишер қулоғига ниманидир шипшиди, шоири даврон маъқул маъносида бош ирғагандан кейин аркони давлатга юзланди, овозига тантанавор тус бериб, Паҳлавони олам юз минг шоҳруҳий динор билан сийланганини

эълон қилди. Бундай улкан тухфа ҳатто тожу тахт учун жон олиб-жон берган саркардаларнинг ҳам тушига кирмаганини ўйлаб ўтирмай яна ҳиммат арғумоғига қамчи босди:

— Зўрлар зўри фақир юзини қилиб қийғон жомаи бедавони афу чопқиси ила қиймалаб қайтадин жавонмардлик сарпосига эришди. Ушбу воқеа муносабати билан шоҳона зиёфат уюштиргаймиз.

Подшоҳ амри вожиб: тез орада бутун арк қўзғалди, мудом хизматга шай мулозим-баковуллар оёғи қуйган товукдек наридан-берига югургилаб қолишди, дарҳол нечтадир думбаси ер супурадиган қўчқор бўғзига пичоқ тортилди, ўчоқларга дошқозонлар осилиб ўт ёқилди, баҳаво жойдаги энг қўркам қўшқ айвонида ёзилган дастурхонда сархил егуликлар билан биргаликда жонон майкўзалар мухайё қилинди, имога маҳтал хонандаю созандалар ижро этган куй ва қўшиқ оҳанглари остида раққосалар хиромон айлана кетди...

Шаҳаншоҳ амри билан етиб келган Ҳофиз Фиёсиддин Дехдор суҳбат айни қизиган дамда Хуросонда ақл бо-вар қилмас мўъжизалар ичра яшаётганини, кўп улуг зотлар дили дилига пайванд бўлганини мамнун қиёфада эътироф этди, эрта юртига қайтса соғинч оташи бағрини ўрташини айтганда бўғзига бир хўрсиниқ тикилди. Ва ниҳоят унинг таклифи билан Абдулла Садр Марварид қонун жўрлигида «Қаро қўзум»ни қиёмига етказиб қуйлади.

— Алишербек, Тангрига қасамки, бевафо чарх ғамкувончи бир тарафу сизнинг ушбу ғазалингиз бир тараф! — деди Султон Ҳусайн, хайрат ичра аста бош тебратар экан. — Фақир дастим узунлиги сизлардек хабиблар шарофатидин эрур. Эрта сиз билан Паҳлавон қаторида каминани ҳам ихлос билан ёдлашларидин умидвормен.

— Қиблагоҳим, не омадки тақдир кемасинда бир одам каби сафар қилурмиз, — шоҳга кўз қирини юборди Амир Алишер. — Насиб этса мозий ёки келажак сизу бизни ўгай қилиб қўймас.

— Топиб айтдингиз, амирим!..

— Йўқ ердин амал талашганлар эса қарғиш бандаларидур, иншооллох, алар йўқлик комига беному нишон кетурлар.

Нимадир Султон Хусайн киёфасига соя солди, анчагача томогидан ҳеч нарса ўтмай номаълум нуктага тикилганча сукут сақлади. Майи нобдан тийилиб ўтирган Паҳлавон ҳам, гоҳо қадахни лабига тегизиб қўётган Амир Алишер ҳам хокони мансур дилини гирён, хаёлини паришон айлаган фикрни дарҳол фаҳмлади.

Ақл бовар қилмас ола-тасир замонда юрт сўраб турган Султон Хусайн аҳволи-руҳиясини тушуниш жойиз, ахир, чархи букаламун пайдар-пай надомат қуюнларини юборавериб жонидан тўйдираёзгани, кўпинча ўтар дунё андухлари ва сарой ғалваларидан безиб хилватда ўзи билан ўзи олишиб ётиши ёлғон эмас. Фалокатни кўпинча ихлос ва эътиқод рукнларини шиорйм деган ва Куръони Каримни ўртага қўйиб қасам ичган яқинлари бошлаб келиши айниқса аянчли!..

— Шоҳим, бир таклиф бор, — ноўнғай вазиятни ўнглаб юборишга қарор берди Амир Алишер. — Навбатни Паҳлавонга берсак, дилписанд сурудларига анчадин бери муштоқмиз.

— Кўп маъкул, — деди Мирзо шодланиб.

— Бугун ноз қилмаслар, — деди Дехдор ҳазил аралаш.

Бир зумгина Паҳлавон хаёли халиги кечага оғди, баҳодир аллақачон кечмишга айланган, лекин хануз кўнглига недир тугун солиб турган ўша окшомги ходисадан тезроқ узоқлашиб кетишни тилар эди.

— Оғамиз «Чаҳаргоҳ»ни Мир Бузруг Термизий шаънига боғлаганидин воқиғамиз, — давом этди Ҳазрат, чехраси сокин нурланиб. — Бағоят мақбул ва манзур, бағоят шикаста ва мулойим!..

— Айтурларки, Хуросон мулкида эрмас, Самарқанду Шош, Ироқу Румда ҳам «Чаҳаргоҳ»ни билмас гўянда йўқтурур, — деди Абдулла Садр Марварид салмоқлаб. — Ҳозир ондин бизни баҳраманд этсалар бахтиёр бўлур эдик.

— Жаноблар, «Чаҳаргоҳ» латифликда тенгсиз эканига заррача шубҳа қилмасмиз, — баҳсга аралашди Мирқосим Туркигўй. — Локин фаҳмимча, Абулқосим Бобурга аталган «Сегоҳ» амали ингичка савтлари билан ондин қолишмас.

Ҳарҳолда энди Паҳлавони олам ёру биродарлари шарҳини холисона баҳо ўрнида кўриб рухланди, кўнглидан

арикни сув, одамни мақтов бузади кабилидаги шубҳаларни хайдаб қулган бўлди. Абдулла Садр Марварид илқидан қонунни олиб ҳафсала билан созлади. Ниҳоят кўрсаткич бармоғига кийгазилган қумуш нохунни эҳтиёт-корона ишга соларкан, тап-таранг торлар нозикдан-нозик титраниб нолиш қила кетди.

Аста-секин Пахлавон недир ҳарир пардалар ўраган, хаёл қуши аранг етадиган, қай бир бурчида сочлари тўзғалоқ малак (ёпирай, Зулфизар эмасмикин?) саросар юрган поёнсиз оламга кўчди, шубҳасиз у билан бирга давра аҳли ҳам ўша ғаройиб дунё сари юзланди. Еру осмон оралиғида гўё баъзан ярадор окқуш, баъзан ошиқ тўрғай тинмай фигон чекади, не синоатки, алар хониши дилни бир тутқун қилса, бир қутқаради, рухни ҳам бемор айлаб, ҳам тузатади, тинни гоҳо чоҳга улоқтирса, гоҳо жоҳга кўтаради...

Ўзини боб

ЖОН ҚУШИ ҚАФАСДА

Тонгга яқин Дарвеш Муҳаммад ғалати туш кўриб ўзича мийиғида қулимсираб ётарди. Қандайдир асов дарё бўйида, ўт-ўлану тош-шағал оралаб ҳарир дуррача танғиган Мохинур билан қувлашиб юрармиди-ей, кейин ногаҳон иккалови қўл ушлаша баравар шишадек тип-тиник сувга шўнғиганча оқим бўйлаб сузиб кетишармиди-ей! Алқисса, хаёлий хангома баҳонасида чегарасиз қувончга ғарқ эди. Элас-элас нолиш эшитилди ва секин кўзларини очди, қараса онаизори оёқ тарафида омонат кўниб, қаҳрини тўқаётир:

— Вай, гўрсўҳга, гўрсўхтагина! Сени тувгандан кўра кучукбола тувсам ўлармидим!? Ит биледи қадрини, сен билмайсен, ит оқибат қилур, сен афсуски тошмеҳрсен! Вай, дод, мени-ку ўйламабсен, ўзингни ўйласанг нетарди, бандаи нотавон!?

Юмшоқ жойда кўнишиб ўтирган Дарвеш Муҳаммад барини тушуниб муздек бўлди, лекин атай ўзини гарангликка уриб чурқ этмади. Гулсадаф болдирини ўйиб-ўйиб

олгандан кейин қовоғини очмай сапчилаб турди ва гудрана-гудрана ташқарига отилди. Сираси, у тунов куни окшом қилган иши хусусида ҳатто ўйлашни ҳам истамасди. Ахир, Худо шуни буюрган экан, адо этмаса гуноҳи азимга ботмасмиди!? Фақат буни кўзига ўз дарди-ташвишидан бўлак нарса кўринмайдиган онаизорига қай йўсин тушунтирсин, қай йўсин!?

Юрагини яхшироқ тўкиши учун Гулсадафга бинойидек баҳона топилди. Лоф эмас, шу кундан бошлаб захаролуд таънаю дашномлари нақд дўлга айланди, дўлга! Таажжубки, ҳамишагидек ўғил ўзини қулоғини том битгандек тутарди. Ҳеч нарса рўй бермаган каби бепарво, хотиржам! Нуқул чап бериб панадан-панага қочгани қочган, ярамагур.

Ахийри Гулсадаф жаҳл устида Кулолон маҳалласига бориб ер ютгур ўша кампир билан ораочди қилиш учун қасдланди. Нечун мен курук қолайин маъносида бир чимирилиб остона ҳатлаганда Дарвеш Муҳаммад ўтақаси ёрилгудек ҳолда оёқларига йиқилди, ўламан-саттор паст тушишни истамагач, эғнига шармисорлик жомасини кийгандан кўра Ҳиротдан бадар кетгани маъқул эканини айтиб кесатди. Куракда турмайдиган гапдан шўрлик Гулсадаф озмунча гангидими!?

— Энажон, ўтинамен ноқобил ўғлингизни кечиринг, — деди у бир кеч дастурхон устида, чехрасига қув кулги югуриб. — Келгусида билиб босамен оёғимни!..

— Соддагина болам, энди ақлинг кирипти-да, — бўғзига тикилган йиғини аранг тийди Гулсадаф. — Лекин энди хомтама бўлма, бунақа омад доим қулиб боқмас!

— Пешонада ёзилгани бўлур, энажон!..

Гулсадаф қат-кат ажин қоплаган юзини ўгирди.

Зимдан онаси ранг-рўйини кузатиб у хамирдек бўшашди, ҳатто бирдан иштаҳаси бўғилиб томоғидан овқат ўтмай қолди. То шу кунга қадар мана шу муштипар рўзгор ва ёлғиз чироққарим деб бошидан ўтказган азобу уқубатларни ўйлаб кетди. Нақадар у темиртирноқ ва нақадар бардошли! Мингга экан жони, мингга! Тўғриси, бошқа ҳар қандай аёл аллақачон букиларди, эҳтимолки, тақдирнинг аввали-охирини йўқ саҳроси аро хору зорликда ҳазондек ному нишонсиз йўқолиб кетарди. Таҳсинки, бор-йўқни сездирмай тишини тишига босиб келади. У эса қийинчилик нима эканини билиб-билмай ўсгани учун

шукр айтиш ўрнига тантикланади, кўнгли кўчасида сайри боғ қилишдан бўшамайди. Жилла курса, ҳадеб ўзини тарозига солмай уйланиб кўя қолганда шўрлик бир оз таскин топарди, ахир, тезроқ келин тушириш энг улкан орзуси! Қадами қутлуғ келин суянчиқ ва ҳамдард бўлишидан ташқари ўзи билан хонадонига давлат ва файз-барака олиб келишини ўйлаб хатто кечалари ухламай чиқишини йигит қурмагур сезганда кандок! Дарвоқе бир бошини икки қилмагунча учаворага қўшилиши мушкул эканини, тирикчилиги ит ётишу мирза туриш бўлиб қолаверишини ҳам яхши билади.

Кейинги ҳафта мобайнида Гулсадаф яна ҳам озиб, ранг-рўйини олдирди, бемор ҳолида бекитиқча эшикмаэшиқ изғиб қиз овлайдиган бўлди, яна чатоғи, тунлари мижжа қоқмас, ўзи билан ўзи гаплашганча тонг оттирар, эрталаб тугун кўтарганча пилдираб қаёққадир жўнар эди. Баъзан кечқурун айвон супасида мук тушган кўйи мархум эрини эслаб хўрсинар, эй Қодир эгам, ношуду нотавон ўғилдан тўйдим, тезроқ ола қолгин омонатингни, деб томирлари бўртган ориқ қўлларини кўкка чўзганча Худога ёлборар эди.

Дарвеш Муҳаммад эса, барисини жимгина тинглаб илжаяди, баъзан эса тўлиб кетгани боис недир ўкинч билан тутаб-тутамай ёнади, умидсизлик гирдобига тушади ва эрта уйланса тирикчилиги бирдан ўнгланиб кетиши афсонадек туюлади. Бир жойда кўнолмай хўрсинганча ташқари чиқади, ичкари киради, ахийри судрала бориб токчадан Ҳазрат девонини олади ва шошилмай мутолаага шўнғийди. Сўнг бир хил орзиқиш билан хаёлий учрашувга ҳозирланади. Ҳаял ўтмай гўё варақлар қатидан жингала-жингала зулфи райҳонлари сийнасини кўмган қалам қошли малак босайми-босмайми деб чиқиб келади, рўпарасида юмшоқ табассум-ла қад ростлаб, хумор-хумор сузилиб боқади...

- Кимсен? — тилга киради йигит юраги.
- Наҳотки танимадингиз? — сўзлайди ўтли кўзлар.
- Танидим. Мохинурсен! Фалакда, юлдузлар ёнида яшайсен!
- Янглишманг, бегим! Пойингиздамен, пойингизда!..

Қулоқлари остида гўё узоқ жаранглаб туради оханраболи сас, сирли тусда қайта-қайта янграб аввал безовта дилини, кейин эса жунбишга кела бошлаган борлигини

ишғол этади. Кутилмаган хол йилдек узун туюладиган бедор кечаларда тинимсиз такрорланади, жамийки сезимларини эгаллаган исмсиз туйғулар бир руҳини кўтаради, бир жонини қийноққа солади. Баъзан ўзида нелар кечаётганини сира тасаввур қилолмади, бор-йўқ бисотини йўқотиб қўйган гадо каби каловланиб қолади, қафасдаги кушдек потирлаб ўзини ҳар ёнга ургани билан қаники зиғирча юпанса!..

Дарвеш Мухаммад жимжит ётоғида эс-хушидан айрилиб чор-ночор ўтирганда устига онаси келиб қолишидан ўлгудек кўрқарди. Лекин меҳрибони ҳар замонда деразадан мўралаб қўяётганини, хайрат ичра маънос тортгани ва лабларини қонатгудек қимтиётганини сезмас эди. Сираси, Гулсадаф аллақачон ўғли ўзгариб қолганини пайқаган, кулишини ҳам, куйишини ҳам билмас, айниқса, кун сайин одамови бўлиб бораётганидан хавотирда эди.

Қизиги, энди негадир мадраса деса, лабига учук тошади, йўқ ердаги важ-карсонларни рўқач қилиб кўпинча остона хатламайди, баъзан қовоғидан қор ёғилиб аллақайси хиёбон ёки чорбоғда ёлғиз тентираб юради. Мабодо Мирак Чангий йўқлаб келса, сўкина-сўкина олдиға солиб қувлайди. «Қайтиб қорангни кўрсатма!» — дейди пўнғиллаб. Одам исини ёқтирмай қўйган жўрасини бош мударрис Мавлоно Шайх Ҳусайн сабр косаси тўлганидан огоҳ этганча Мирак Чангий жуфтакни ростлайди.

Не сирки, Дарвеш Мухаммад кўпинча аламини уйқудан олади, биров индамаса, баъзан кун бўйи ёстикдан бош кўтармай шифтга термилганча васса санаб ётади.

Бугун эрталаб ҳам боши ювлаб анча кеч уйғонди, онаси юмуш билан қаёққадир чиқиб кетганини билиб енгил тортди, бир пиёла сут ичдию чошгоҳға қадар камалиб нимадир битди. Сўнг биров билан уришаётгандек тўнғиллаганча ёзганини бурдалаб ташлади. Бир муддат иккиланиб яна қоғоз қоралади, аммо битигидан яна кўнгли тўлмай тутақди ва тарс ёрилгудек бўлиб ховлини тарк этди.

Жавзо қуёши пешонадан аямай тиф уради...

Гавжум кўча бўйлаб одимлаётган Дарвеш Мухаммад қайси бир муюлишдан сарой мулозимини эканлиги сезилиб турган киши билан етаклашиб чиққан Пахлавонни кўрмади. Не хусусдадир тортишиб келаётган Пахлавон телбаваш қиёфа олган, недандир норози жиянига кўзи тушиб

хайратланди, сухбатни чала қолдириб ҳамроҳи билан хайрлашди-да, тезгина унинг изидан тушди.

Ҳамон Дарвеш Муҳаммад бир маромда қадам ташларди, тамом ўзини унутгани боис ловуллаб атроф-борликни куйдираётган жазирама иссиқни сезмас, қулоғига ғала-ғовур кирмас, ҳар замонда беихтиёр кимларнидир туртиб, хаёли бўлинар эди. Сўнг қизиқсиниб теварагига аланглар, турмуш таъвишларига шўнғиган турфа тоифали одамлар афту башарасига тикилиб негадир ғашланар, ўзини ёруғ дунёдаги қўлидан ҳеч бир иш келмайдиган яккаю ягона бекорчи хўжа ҳисоблар эди. Мана ҳозир ўйламай-нетмай боши оққан томонга кетаётгани шундан далолат эмасми?

Тоғаси изма-из келаётганидан беҳабар Дарвеш Муҳаммад мезанасидан азон овози таралаётган мовий гумбазли жоме масжидига кўзи тушиб Қулолон маҳалласига етганини англади. Сўнг кичикроқ баҳаво-сўлим чорбоғ чеккасидаги учлари бориб нақд кўкка санчилган баҳайбат чинорлар остида саросар тўхтади ва юраги пўкиллаб рўпарадаги мўхташам гиштин иморатнинг ислимий гуллар чекилган қўш табақали дарвозасига термилиб қолди.

Дарвеш Муҳаммад бир жойдан қимирламай дарвоза сари интиқланиб тикилавергани боис кўзлари билан бирга оёқлари ҳам толиқди, аста-секин тинқаси қуриб томоғи қоқ бўлиб кетди. Лекин қаники кутган кишиси қора берса!? Ниҳоят бу тадбири бориб турган тентаклик эканини эътироф этиб қўл силтади, жилла қурса, Эсонбой ҳам чиқмаганига афсусланиб чинорлар остидан узоқлаша бошлаганда дарвоза олдида дид билан безатилган соявонли арава тўхтади. Ҳадемай аравадан ялтироқ либосларга ўралган ва салмоқли тугунча кўтариб олган икки хотин тушди, уларни одмиёна кийинган сўзамол оқсоч иззат-икром билан ичкарига етаклади.

Тўғриси, аввал Амир Бурхониддин хонадонига ташриф буюрган меҳмонларга аҳамият бермади, кейин ногоҳ улар тугунчаси ва қадам олиши бўлакча эканини сезиб етмиш икки томирига қадар бўшашиди. Сўнг қайси бир дарахтга беҳол суянди, сал нарироқдан истехзоли қулганча Пахлавон ўтиб кетганини сезмади. Алқисса, ўша алфозда ичи сидирилиб қанча турганини билмайди, салпал ҳушини ўнглаганда жоме масжидини ёнлаб илдам-

илдам борар, тез-тез кўтарилиб тушаётган кўкси санчиб-санчиб қўяётган эди.

Орадан бир кунни ўтказиб Дарвеш Муҳаммад юрак ховучлаганча яна халиги чорбоғда пайдо бўлди. Таасуфки, панада кўзлари нигорон турганда аввалгиси каби шоҳона ясатилган, туёғидан ўт сачрайдиган бедов кўшилган соявонли арава физиллай келиб бўсағада тўхтади. Нимадир ичини сидира бошлаганда аравадан бирин-сирин ясан-тусан қилган уч танноз бека тушди ва мулозиматни ўрнига қўядиган оқсоч кузатувида ховли сари шошилди.

Ногоҳ ғойибдан узатилган шафқатсиз қўл қанотларини юлиб-юлиб ташлаган каби у гангиб-довдираб қолди, ҳатто кенг ва ёруғ дунё кўзига тор ва зимзиё кўринди. Чорбоғдан чекиниб санғий-санғий ахийри Шохрух Мирзо мадрасаси сари бурилганда бемор каби силласи қуриган, ранг-рўйи сўлғин, лаблари гезарган эди. Энди умид қилишдан чарчаб бор-йўғи бир мартагина насиб айлаган учрашув ёди билангина қолганди. Охир-оқибат Моҳинур фалакнинг энг олис буржида ўрнашган ва ҳеч қачон қўли етмайдиган юдуз эканини тан олмай иложи қанча!? Қолаверса, у муаззам пойтахтнинг илму маърифатда пешқадам, амали ва давлати зиёда таниқли йигитларини аллақачон ром қилган кўринади, ўшалардан қайси бирини танлайди — ихтиёри ўзида!..

Энди Дарвеш Муҳаммад юраги боғи узилгудек бўлиб хўрсинди, сабоқ тинглашни истамай сўйлана-сўйлана мадраса атрофида тентираб юрди. Қай бир маҳал от кишнаб хаёли бўлинди, беихтиёр ўгирилди-ю, елиб келаётган Эсонбойни кўрди.

— Ассалому алайкўм, полвон ака, — эгардан сакрай тушиб одоб билан қўл қовуштирди Эсонбой. — Худога шукр, сизни ҳам кўрар кун бор экан!

— Тинчликму, мулла Эсон? — йигитчани шоша-пиша сўроққа тутди Дарвеш Муҳаммад. — Не боисдин бунчалик азият чекибсен?

— Хе, полвон ака, хожам хонадони кўпдан бери нотинчдур, — деди Эсонбой, қалин киприкларини пирпиратиб. — Шу сабаб камина ороми ҳам йўқолмиш! Неча бор сарғайиб мадраса бўсағасида кутдим, лекин қаники дарагингизни тополсам!

— Укажон, не жумбокни пеш қиласен, англамадим, — ноўнғай ахволда қолганини яширмади Дарвеш Муҳаммад. — Ахир хожанг хонадониди рўй берган нотинчлик фақирга алоқадор бўлмаса керак.

— Хе, полвон ака, ўзингизни соддаликка урманг, — муғомбирона кулди Эсонбой. — Фаҳми ожизимча, ўртада сиз борсиз, сизни деб кичик бека япроқ каби сўлиб сарғаймиш!..

— Астағфирулло! Оғзингизни нима чиқаду, ақлинг етарму?

— Етганда қандок! Фақир гўдак эмас, паққос ўн етти устидамен! Совчи устига совчи келиб, остонамизни шудгорлаб ташлаптур. Моҳинур опачам ҳеч бирини хушламас. Нуқул пинҳона йиғлайду.

— Қиз бола шу йўсин кўникаду тақдирига.

— Лекин у кўникадиганга ўхшамас.

— Сен қаёқдин биласен?

— Мўлтираб боқишларидин. Адашмасам фақат йўл пойлайду. Сиз эса дарак бермайсиз. Ёки кўнглингиз йўқму опачамда?

Саросар турган Дарвеш Муҳаммад нақш олмани эслатувчи беғубор ёноқлар, жон сўровчи охуваш кўзлар, бўлиқ сийнани қучган толим-толим сочларни хаёлидан ўтказиб бир орзиқди. Қаники, иложини топсаю ҳозироқ қушдек қанот боғласа ва фурсатни фанимат билиб йўлига интизор термилиб ўтирган санам қошига учса!

— Моҳинурга фақир дуойи саломини етказгин!

— Жоним билан!

— Дараксиз қочиб юрганам учун энг оғир жазога лойиқ эканлигимни ҳам айтгил!..

— Тушунамен, полвон ака. Ҳа, ҳалиги... шаҳар ташқарисиди Пурза мавзесиди чорбоғимиз борлигини эшитгандурсиз, кунлар исиб кетгани сабабли эртадин ўша манзилга кўчамиз. Баъзан опачам ёлғиз қолишлари аниқ!..

Эсонбой хавотир аралаш теварагига аланглаб қўйди, сўнг Дарвеш Муҳаммад билан маъноли кўз уриштириди, бедовини елдирганча зумда муюлишга ўтиб кўздан йўқолди, изиди кўтарилган сийрак чанг-ғубор аста-секин хавога тарқалиб кетди.

Мадраса биноси олдидаги гирд теварагини манзарали дарахтлар ўраган майдончага бир хил русумдаги оқимтир салла ўраган ва оқ яқтак кийган муллаваччалар

ёпирилди. Бир пайт улар орасидан қўлтиғига китоб-дафтар кистирган Мирик Чангий эснай-эснай ажралиб чикди ва йўрғалаганча яқинлаша бошлади.

— Нахотки тириксен, Дарвеш? — кесатди у рўпарада тўхтаб. — Аҳли мадраса аллақачон жанозангни ўқимиш!..

— Кўп соз бўлиптур, — ноилож илжайди Дарвеш Муҳаммад. — Кишига охир-оқибат буюрадигани жаноза-да!..

— Ажабо, сен аввалги фақир билган Дарвеш эмасен, — асабий қиёфа олиб тўнғиллади Мирак Чангий. — Аҳмад Пирийни йикитганингдан бери бурнингга найза билан тезак етказиш қийин!

— Топдинг, борини топдинг, жўражон! Локин сен эзмалик қилмай яхшиси ўз ишларингдин сўйла! Ҳикмат денгизида ғаввослик қилиш бадингга урмагандур!?

— Билмасмен... Билганимки мухтарам домламиз Мавлоно Шайх Ҳусайн озорни сен гумроҳдин еб, аламни фақирдин оладур. Тунов куни биродарингни топиб келмасанг сенинг ҳам думингни тугадурмен деб бошимда ёнғоқ чақмиш!..

— Кўп ғам ема, устоз қора калтаги ҳам табаррук саналадур. Бугун иншооллох, сабоғини тинглаб хурсанд қилурмиз. Қолаверса, ул зоти шариф паноҳидин узоқлашиб қайга ҳам борар эрдик.

Дарвеш Муҳаммад жадал мадраса сари йўналди.

Ҳовли бўйлаб бораркан, ногоҳ таъби хиралашди. Ахир, тунов куни кимсан аломаю уламолар пешвоси, кимсан қўлидан етаклаб илму урфон бўстониға олиб кирган пири муршиди Мавлоно Шайх Ҳусайн бетига беҳуда сапчилагани эсида! Не савдоки, ўша кезлар илк бор Мохинурни учратгани баҳона эс-хушидан айрилган эди, борлиғини недир оташ қуйдираётгани боис дунё тор ва зимистон кўринарди кўзига! Ҳайҳотки, ушбу баҳонани пеша айлаб ўзини оқлашга ҳақлими!? Агар устоз кўнглида гинаю кудур тугиб юрган бўлса чаток: сайри боғингни қилиб юравер, дея дарсига йўлатмаса керак.

Мана шу хавотирда Дарвеш Муҳаммад ланг очик бағдодий эшикдан саросималаниб кирди. Хайриятки, тўрда қўйилган миз ёнида хотиржам тиззалаган устози калон чамаси ўтган ишга саловат деб чарслик қилишни эп билмади, кордек оппоқ кўркам соқолини силай-силаё

саломига юмшоқ оҳангда алик олгандан кейин жойингизни эгалланг маъносида бош ирғади.

— Қадрдонларим, кўп машғулотлар давомида Оллохни ақлий ва хиссий билиш сир-асрорини ўргандик. Эмди Оллох сари сафар ва Оллохда сафар нимани англатиши устида бахслашсак ва булар фарқини аниқласак. Қани, қайси бирингиз шархлайсиз?

Нуроний чехрасида заковат нишонаси барқ урган Мавлоно Шайх Хусайн вазминлик билан сўзлаб бўлма жимлигини бузди. Кутилмаган масала қошида муллаваччалар лол-хайрон: ҳар бири унга тиши ўтмаслигини ичида эътироф этганча сукут сақлаб ўтирар, мийиғида истехзоли кулаётган пири комилдан нигоҳини олиб қочар эди. Нечукким устоз барчани навбати билан назардан ўтказиб бошлади ва ранг-рўйида илғаш қийин андуҳ акс этган Дарвеш Муҳаммадга тикилиб қолди. Таъқибкор нигоҳни сезган йигит бирдан сергакланиб ён-верига аланглади, сўнг тезгина қўзғалиб илтифотли тарзда қўл қовуштирди.

— Тақсир, фарқ кўзимиз ўнгида бўлгон ойна каби равшандур, — деди кейин мулоҳазақорлик билан. — Бинобарин, Оллох сари қилингон сафар охир-оқибат ниҳоя топгай, Оллохда сафар эса ҳеч қачон ниҳоя билмас.

— Офарин, ўғлим, — деди Мавлоно Шайх Хусайн, рафтори яна ҳам тиниклашиб. — Фақир хануз шу бобда мавжуд тугунларни ечиш билан машғулмен, сен ёнимда турсанг, иншооллох, мушқулим тезроқ осон бўлур.

Дарвеш Муҳаммад хиёл эгилиб таъзим қилгандан кейин сўфийлик илми ўзаги саналмиш сафар мақомоти хусусида билганини содда йўсинда баён айлашга киришди.

Алалхусус, у кўнгил сайри Оллох сари ва Оллохда бўладиган сафар билан уйғунлашсагина ҳақиқий ошиқлик юзага келишини, одамзод фано билан бақо ўртасидаги ҳам беҳад олис, ҳам беҳад яқин масофада ўзини тоблаш учун маҳкум эканини шархлаган чоғда сабоқдошлари қаторида ҳатто Мавлоно Шайх Хусайн ҳам бутун вужудини кулоққа айлантирди. Қачонки, у сўзини якунлаб жойига чўққанда бирин-сирин олқишлар янгради, сабоқ охирида айниқса таҳсину тасанно остида қолди, озодлик тегиб ташқарига чиққандан кейин пинжиги суқилиб олган Мирак Чангий: «Қойил! Устоз кўнглига

чирок ёкдинг! Итнинг орқа оёғига айланасен деган хавотирда эдим-а!» — деб фулдираганда чурқ этмай илдамлаб кетди.

Дарвеш Мухаммад мадраса бўсағасидан узоқлашган хамоно ичига недир чигил тушди, калласи ғовлаб, қўкси увалиб бир ажаб интизорлик туйди ва жон-жаҳди билан ўзини ўзи овутишга киришди. Ёлғон эмас: агар карами кенг Тангри қўллаб юборса тезда Пурзадаги чорбоғда Моҳинур дийдорига етишади, орзулари суврати акс этган қарокларига термилганча арзу хол қилади, ҳа, кўнгли тубида нимаики йиғилган бўлса барисини бир бошидан тўкиб-солади, қолаверса, усиз ўтказган ҳар они минг бир азоб эканлигини, усиз дунё сариқ чақага ҳам арзимаслигини рўйи-рост айтади...

Кейин Дарвеш Мухаммад негадир аниқ бир тўхтамга келолмай бир неча кунни беҳуда ўтказиб юборди. Бу орада сағриси ялтироқ бедовини ўйнатиб Эсонбой яна йўлини тўсди, куракда турмайдиган кесатиклар айтиб қонини қайнатди. Ўша кеч бир табақаси қийшайган дарвозадан имиллаб ҳовлига кирганда дунёси зимзиё эди, Пурзадаги чорбоғда йўлига қараб ўтирган Моҳинур билан учрашиш бориб турган машаққат эканлигини ўйлаб эзиларди. Ахир, тасодифан ота-онаси шовурини сезиб қолса борми, шубҳасиз бошига ғалва орттиради, яна ҳам чатоғроғи йўқ ердан Моҳинурни балойи азимга қўяди. Бормай деса... холи соат сайин танг. Ҳадеб тайсалласа эрта ажабмаски Моҳинур меҳри нафратга айланса! Бас, Худога таваккал қилиши керак. Дарвоқе Эсонбой огоҳ этишига қараганда эрта кун бўйи Амир Бурҳониддин одатдагидек мадраса ташвишидан бўшамайди, Опоқ бека эса подшоҳ ҳарами бош бекаси Хадича бегим мажлисида бўлади.

Фалак буржларидан элас-элас ёғилаётган нурда чайинган кеча йилдек узун туюлди, ҳар лаҳза залворини дилидан кечирган қўйи Дарвеш Мухаммад тайинли мижжа қокмади, Гулсадафни ҳайрон қолдирганча гоҳ кириб-гоҳ чиқиб хаёлан бўлажак учрашувга ҳозирланди, Моҳинурга айтиш учун мўлжаллаган ҳар бир каломини дилида қайта-қайта пишитар, қизгина нозли жавобларини тахмин қилиб жилмаяр эди. Ниҳоят салқин шабада уфураётган субҳидам ғира-ширасида, онаси дахлизда мизғиганидан фойдаланиб, оҳорли қийимларини кийди-ю,

ошиғич ховлини тарк этди. Уфк гардиши эндигина кизарган дамда пойтахтнинг Ироқ дарвозасидан чиқди ва отлиғу пиёда чорбозорчилар оқимиға қўшилиб ўйдим-чукур арава йўли бўйлаб хайё хуйт дея лўкиллай кетди.

Олислардан Искалжа тоғининг сурмаранг қоялари ва қорли чўққилари кўзга ташланади, туя ўркачига ўхшаш пасту баланд яйдоқ қиру адирлар, бир маромда шовуллаб ётган зумрад тусли боғ-роғлар, жазирамада сарғайиб қовжираган сайхонликлар бирлаша-бирлаша пайдо қилган ажиб манзара беихтиёр кишида ажиб таассурот уйғотади.

Шаҳардан тахминан уч чақирим узоқликда жойлашган Пурза мавзеси атроф-борликқа тилла узукка қўйилган ёкут кўздек ярашиб тушганди. Бу ерда у илгари ҳам бир маротаба бўлиб қайсидир амирзода берган зиёфатда иштирок этган, баҳонада Хожа Маждиддиннинг ўртанча ўғли Салоҳиддин Зохирий билан танишиб қолган эди. Кейин у неча йил мадраса сабоғини тинглагани, шеър машқ қилиб анча оғизга тушгани, вақти ва имконини кўпроқ тижорат билан қиморга сарфлашини, бинобарин, отаси Пурзада барпо айлаган чорбоғни тез-тез хилват қилиб улфатлари даврасида айш суришга ишқибоз эканини билиб олди. Фақат бугун ҳам унга дуч келишини туш кўрибдими дейсиз.

Бир-бирини қучган қир-адирларга туташ ола-чалпоқ дала-даштда неча асрлар давомида сира бузилмагандек туюладиган залварли осудалик ҳукм сурарди.

Шунинг билан бирга лашкардек тизилган дарахтларда лой-хашакдан ин қўйган сон-саноксиз қушлар тинмай чуғурлашар, қайдадир хилватда чигирткалар узук-юлук чириллар, қийикча танғиган қотма мардикорлар пахса ураётган қайсидир ховлида қаровсиз қолган гўдак ари чакқан каби ингалаб йиғлар эди.

Умрида илк бор Дарвеш Муҳаммад олам ажиб шовурлар ва бетакрор бўёқлар билан тўқис эканлигига иқрор бўлди, сўнг яқин-орадаги хашамда тенги йўқ ховлибоғдан шарпадек сирғалиб чиққан барзанги изидан эргашганини сезмай илгарилаб бораверди. Ногоҳ кеча Эсонбой эслатган сада қайрағочлар ва шамшот теракларни кўриб юраги темирчи босконидек гупиллаб ура кетди. Бир муддат каловланиб тургандан кейин аста дарвоза тирқишидан мўралади.

Жаннатни эслатадиган сўлим чорбоғни барк уриб очилган ранго-ранг чечаклар, пушталарда дум бериб думаланган олтинранг хандалакларнинг муаттар бўйи тутган, баланд ихота девори билан бўйлашган чирмовуксимон ўсимликлар зумраддек товланар эди. Ўртада гирд-теварагига гужум аралаш мажнунтол экилган сарховуз сокин чайкалади, сорховуз бўйидаги баланд супада, қават-қават адрас кўрпачаларда Моҳинур хаёлий малак каби ёлғиз ўтирар, нигоҳини номаълум нуқтага қадаган холда гоҳо кўйнидаги дуторни эзгин-эзгин сайратар эди. Кунботар тарафда қад ростлаган узун айвонли фишкорий уй биқинидаги ошхонадан ширали овозда «Қаро кўзум»ни хиргойи қилиб Эсонбой чиқди ва бафуржа этак томонга ўтиб бостирмадан бир даста қуруқшаган шох-шабба суғуриб олдию тезгина изига қайтди.

— Хов, қўриқчи йигит, омонмусен? — жон ҳовучлаб секин товуш берди Дарвеш Муҳаммад. — Фақир адашибмен, йўл кўрсатгил!..

Эсонбой бир қориндан талашиб тушгану неча йил дийдорлашмаган оғасини учратгандек терисига сифмай қувонди, оёғи олти, қўли етти бўлиб қолди ва меҳмонни сарховуз сари бошлаб кетди, хатто тинмай чулдираб гап орасига кичик бекаси анчагина ранжиганини, шунга қарамай ҳануз йўл пойлашдан тийилмаганини қистиришга улгурди. Ниҳоят супага яқинлашган чоғларида у саросима босиб одимлаётган Дарвеш Муҳаммадга келиштириб кўз қисди. Сўнг аста маъноли томоқ қирганда дутор билан сирлашаётган Моҳинур қалқиб тушди, беихтиёр ўтирилиб келишган қадду қоматида шижоат, хушбичим рафторида заковат акс этган йигитни кўрдию сурат каби котди.

— Тушумми, ўнгим? — деди кейин, ошхона томон йўл олган Эсонбойга эътибор бермай. — Мудом йўк ердан хозирсиз, авлиё эмасмусиз мабодо?

Чоркунжак фишт ётқизилган супа билан яқиндагина ишлов берилган гулпушта ўртасида тўкилиб турган йигит нозик елкалар оша бўлиқ сийнада тўлганган толим-толим сочларни қайта-қайта тушларида кўрганини хотирлади ва ингичка табассум билан нимадир ваъда қилаётган қирмизи дудоқларга узоқ термилиб қолди.

— Нечун авлиё бўлай? — деди кейин аранг. — Ахир камина кўйингизда девоналикни касб айлаган бандамен-ку!..

— Ул тоифа кимсалар беҳад кўп ёруғ дунёда, — деди қизгина, истехзоли оҳангда. — Сиз ортиқчалик қилмасмусиз?

— Камина дунёга эмас, сизга ортиқчалик қилишдин кўрқамен.

— Ростдан-а!? Шу боис ўзингизни обқочар экансизда?

— Билмадим. Локин холимга маймунлар йиғлайдур.

— Эй, Худо, маним холимга-чи!? — хўрсинди Моҳинур, чехраси хиёл сўлғинлашиб. — Йўлингизни пойлай-вериб кўзларим тешилғони зиғирча ёлғон эмас.

— Моҳинур, ота-онангиз қошига элчи юбораётган кишилар салтанат устунлари эканлигини ўйлаб кечаю кундуз қон ютамен. Эрта вазирзода ёким амирзодалардан бировини танламасмусиз! Адашмасам амал билан давлат кўнгили зийнати бўлур!..

— Кўнгили зийнати муҳаббат эмасму, полвон йигит? — қамон қошларини чимириб кесатди Моҳинур. — Тилдин тоймакдасиз, нахотки сизга беҳуда ишонибмен!? Мавриди келганда сиз билан биргаликда бошим оққан томонга кетишни истабмен-а!..

— О, Моҳинур! Ўлайки қулоқларимга ишонмасмен! Илоё Худо ёрлақаб аҳду қарорингизда қаттиқ тургайсиз! Турасизму, Моҳинур?

— Худоки бир экан, лафз ҳам бир...

— Кўнглим жойига тушди, — ниҳоят гилам бир четига омонат чўқди Дарвеш Муҳаммад. — Энди ўтинчимки, дуторда бир машқ чалиб фақирни янаям хушнуд қилсангиз.

Моҳинур бир жилмайиб ёнида турган дуторни қайта олди, ўй сурганча шошилмай пардаларини созлагач, хиннали нозик бармоқлари билан торларни майин-майин черта кетди.

Шу лаҳза гўё халигина чуғурлаб хониш қилаётган қушлар тинчиб қолишди ва ипакдай эшила-эшила чорбоғ бўйлаб таралаётган оҳангларни маҳлиё бўлиб тинглай бошлашди. Еру осмон оралигини ишғол қилиб улгурган куй товланишлари қайси жиҳати биландир Пахлавони олам Мир Бузрук Термизий номига боғлаган «Чахаргоҳ» амали нолишларига яқинлигини ҳис қилиб йигит яна ҳам орзиқди.

Энди у мумдек эриб бир дам Моҳинурнинг нақш олмани эслатадиган ёноқларидан нигоҳ узмас, нозик қадди-бастидан ниҳон оҳанробо тобора авжига чиқаётган савту наво жозибаси билан бирлашиб юрагига тинмай ўт қалар, шуури ва хаёлини ажиб орзу-умидларга ўраган эди.

Ногоҳ торлар узилгандек куй тўхтади ва Дарвеш Муҳаммад устидан совуқ сув куйиб юборилгандек бир ҳолга тушди. Яна ҳам чатоғи, Моҳинур ўтирган жойида қарахт бўлиб қолган, недир ваҳимадан қароқлари кенгайиб кетган, ранг-рўйидаги тарам-тарам қизиллик тамом ўчган эди. Ниҳоят у «воҳ!» дедию дуторни улоқтириб жон-жаҳди билан отила турди ва овчи таъкиб қилаётган кийик каби ҳейикканча уй томон югурди.

Тўғри бориб даҳлизга кирган Моҳинур ортидан тикилиб Дарвеш Муҳаммад чор-ночор елка қисди ва пойтахтдан Амир Бурҳониддин ёки Опоқ бека бемаврид қайтганини тахминлади. Сўнг беихтиёр дарвоза сари юз буриб супадан тахминан ўн қадам нарироқда, учлари эгилганча сарховузга теккан мажнунтол остида ғоздек гердийиб турган кимсани кўрди. Кўндан бери Хожа Маждиддин Муҳаммад даргоҳида хизматда бўлган Шер лақабли югурдакни таниб негадир ичи музлаб кетди.

— Мулла йигит, иккиланмай ортимдан юргайсиз, — ниҳоят тилга кирди Шер. — Мирак Калон жаноблари жигарбанди Салоҳиддин Зоҳирий сизни лутфан ҳузурига чорлайдур.

— Камина Зоҳирий газагига дори бўлибменму? — Моҳинур суҳбатига тўймай қолган Дарвеш Муҳаммад жаҳл аралаш кесатди. — Бориб айтингки, фақир йўлимга кетурмен!..

— Қайсарликни кўйинг, ғалва орттиурсиз бошингизга!

Очиғи энди Шер овози анчайин таҳдидли янгради, ҳатто у сўзи ерда қолмаслигини тайин билгандек бир ҳўмрайиб лўкиллаганча тезгина сарховуз бўйидан узоқлашди.

Иззат-нафси ғалати симиллаб кетган Дарвеш Муҳаммад ўзича неларнидир хомчўт қиларкан, Шер сўзига қулоқ солишдан бошқа чораси йўқлигини англади.

Ажабки у номига Хожа Маждиддин гумаштаси саналса ҳам аслида ўзи хон, кўланкаси майдон кас эди,

мабодо битта-яримта билан ўчакишса аямай додини берарди. Албатта, Дарвеш Муҳаммад Шер ғазабидан қўрқадиган нотавон эмас, фақат у тилини тийолмай ғийбат тарқатишини тахминлар экан, хавотири устига хавотир қўшилди. Агар у Амир Бурҳониддин қулоғига майдачўйда гап еткизса иш тамом бузилади, оқибатда ўзи ҳам, Моҳинур ҳам маломат остида қолади.

Чамаси Салоҳиддин Зоҳирий пихини ёрган Шерни изига бекор қўйган эмас, саройда ҳомийлари воситасида тобора чуқур томир отаётган Хожа Маждиддин арзандаси ростдан ҳам туяни миниб узокни кўзлаган кўринади. Наҳотки шоирлик даъвоси билан шишиниб гўл ва хавойи мухлислари калласини қотирган, ёқтирмаган одами попугини пасайтириб қўймагунча тинчимайдиган суллоҳ уни ҳам ноғорасига ўйнатиш тилагида?

Агар Дарвеш Муҳаммад адашмаса Хожа Маждиддин Пурза мавзесидаги чорбоғида бир йили куз аввалида улкан зиёфат берганди. Асли қадди расо сарвлар ва атру бўйлар таратган наргису раънолар ўртасида бўй чўзган муаззам кўшқда тўкин-сочин дастурхон ёзишдан мақсади Амир Алишер кўнглини овлаш эди, негаки у Амир Музаффар барлос ёки Низомиддин Муҳаммад каби таниқли зотларни неча бор элчи қилганига қарамай Мир билан ораларида совуқчилик ҳукм сурарди. Мабодо бу ҳол узок давом этса охир-оқибат газаклаб тузиб қўйган режаларини барбод қилиши мумкин эди.

Кўнглида гина-қудур томирлаб ётган бўлса ҳам Ҳазрат қайларнидир ўйлаб мажлисга лутфан ташриф буюради. Иттифоқо, Мавлоно Биноий ҳам келишини билгандан кейин юзини истехзо коплайди ва Хожа Маждиддин қулоғига аста ниманидир шивирлайди. Бир неча кун муқаддам Мавлоно Биноий бозордан сотиб олган жийрон асов чиққанлиги сабабли ажаб хангомаларга сабаб бўлгани чамаси Ҳазратга маълум эди. Ўша жийронни минган Мавлоно Биноий кўринган ҳамона сал илгари хуфия топшириқ олган Шер катакда гўштга тўйиб маскиб ётган Қайсар лақабли итни бўшатиб юборади. Ит вазоҳатидан хурккан бедов ногаҳон думини хода қилиб қочади. Яхши ҳамки энчил мулозимлар ҳай-ҳайлаганча жониворни қайириб бир амаллаб тўхтатишади. Эгардан учиб холи забун бўлаёзган Мавлоно Биноий уф торта-торта илтифот кутмай Амир Алишер ёнида ўрнашади.

Эндигина шикоят қилиш учун оғиз очганда Шер қозон тагидан чиққан йирик-йирик суяклар чошлаб тахланган чинни лагани олдига келтириб қўяди. Энди бадтар рангрўйи узилган Мавлоно Биноий додлаб юборишига сал қолади, зимдан Мирга ўқрайиб: «Шоири калон, хали тери ёпиниб қарши олганингиз етмасдиму? Эмди нафсингиздин ортганини сийлов билмақдасиз!» — дея пўнғиллаганда барча ўзини босолмай қах-қаха отади...

Мана энди салла деса бемалол калла келтирадиган Шер Дарвеш Мухаммадни бўйнига занжир солгандек бир ҳолда ўша хангома рўй берган чорбоғ сари етаклаб бораётир. Қаники у оқибатини ўйламай ярамасни тепкилаб ташласа ва хали айтганидек йўлига равона бўлса! Афсуски вазият тақозосига кўра ундай қилолмайди, ҳартугур пашша филга айланмаслиги учун энди қаҳрини босиши керак.

Гиштин пештоқли дарвозадан истар-истамас кириб анча ичкарилаган Дарвеш Мухаммад недир жазава билан омухта қах-қаҳадан сергакланди, яна оғирсиниб бир неча қадам илгари босди ва турфа ранг кошинлар зарбланган муаззам кўшк билан зангор сувли сарховуз оралиғида қўйилган сўрида базми жамшид қуриб қулфидили очилиб ўтирган беш нафар басавлат кишини кўрди.

— Мулла йигит, бу тарафга сизни қайси шамол учириптур? — истехзо аралаш савол берди Салоҳиддин Зоҳирий, чўзинчоқ иягини қоплаган тим қора калта соқолини вижимлаб. — Наҳотки фақир кўз остига бостирган гул хидидан маст бўлишдек қабихона ниятдасиз!?

Кетари ёки қоларини билмай иккиланаётган Дарвеш Мухаммад бўғзини гўё бир олов ёндирди, сўнг хаёлида беихтиёр Амир Бурҳониддин хонадони сари бир-бирига навбат бермай қатнаётган соявонли аравалар гавдаланиб еру кўкка сиғмай қолди.

Ахир, буни қарангки, Моҳинур кўнглини овлаш учун енг ичиди иш битиришда устаси фаранг совчилардан дуру жавоҳир ҳади қилиб юбораётган каслардан бири Салоҳиддин Зоҳирий экан-да!

Тавба, янглишмаса у икки йил муқаддам, айна пишиқчилик пайтида данғиллама тўй-томоша бериб қайсидир бек қизини қўйнига солганди. Ана шундан кейин нафсини жиловлаш ўрнига яна бадтар қўйворгани сира ақлга сиғмайди. Инсоф билан айтганда у Моҳинурдек

иффат пардаси остида ўтирган парисиймо меҳри эмас, нафрати ва қахридан бошқа ҳеч нарсага лойиқ эмас-ку!..

— Биродари азиз, тилим бесуюк деб ҳар нарсани саннаманг, — чўрт кесди Дарвеш Муҳаммад. — Кўҳна дунё сиздақа кўнгли кўчасини маймунлар чангитгон бандаларни кўп кўрган!

— Ў-ҳей, сиркангиз сув кўтармас экан-ку, ошна. Куш-кўнмас чалдевор ковагида кун кечирадургон бечорага сира ўхшамайсиз. Қайтиб бу ёқларда қорангизни кўрсатсангиз ҳисоб-китоб бошқача бўлур.

Дарвеш Муҳаммад ҳаддидан ошган Салоҳиддин Зоҳирийни бошлаб шапалоқ билан сийлаш учун шайланган дамда масикқан бедовлар кишнаши эшитилди. Ҳаял ўтмай чорбоғ бўсағаси тўс-тўполон бўлиб қолди, тиш-тирноғигача қуролланган хос мулозимлари ихотасида келган Хожа Маждиддин чурқ этмай жиловни Шерга топшириб жадал илгари босди. Таажжубки, хаёлга чўмган парвоначи ёнида ер сузганча Аҳмад Пирий одимлар, ранг-рўйида бир олам ҳадик-хавотир, бир олам афсус-надомат ифодаланган эди.

Улкан икки қаноти ҳам ланг очик дарвозадан кирган ҳамоно улар қум тўшалган хиёбондан чапга бурилиб кетишгани туфайли зардаси қайнаб турган Дарвеш Муҳаммадни кўришмади. Юраги гусирлаб тепа бошлаган ва пешонаси тиришган йигит ортларидан ажабсиниб қараб қолди, бир балоси бўлмаса шудгорда куйруқ на қилур, деб қўйди ичида...

Чўртининг боб

ЧОРАСИЗЛИК ЧОРА БЎЛМАС

Муаззам доруссалтана даҳалари, маҳалла-гузарлари ва бозорларини овоза тутди. Кексаю ёш Султон Ҳусайн хос баҳодири Паҳлавони оламни шоҳона зиёфат пайтида озмас-кўлмас роппа-роса юз минг шохрухий динор билан сийлагани хусусида оғиз кўпиртирар эди. Кутилмаган мужда Ошиқ Чоғарий учун айниқса бир далда бўл-

ди, ахир, кетма-кет муқаррар қилинган тўқин-сочин зиё-фатларда у қоронғи ертўлада йиллаб бокқан майи ноб дарё мисоли оқизилган эди. Қизиғи, у билан бирга Шайх-хим Сухайлий, Мавлоно Султонали, Мавлоно Камолиддин Бехзод, Миркосим Туркиғўй ва бошқа улфатлар ҳам бошлари кўкка етгудек бўлиб севинишди. Ҳатто улар Пахлавонни қайта муборакбод қилиш учун Амир Алишер бошчилигида тақяга думбаси ер супурадиган кўчқор етаклаб келишди. Умуман тақя аҳли хушхабарни байрамдек нишонлади, оғзи қулоғига етган Салим калта ўзи хазина топган каби ирғишлар, Яратган эгамдан Пахлавон ризқу насибасини тоабод бутун қилишини тилар эди.

Бир неча кун мобайнида тақя бўсағасидан кадрдон ёру биродарлар қадами узилмади, эртадан қаро кечгача ёзлик кўшк айвонида тузалган дастурхон атрофида хушчакчак ва ахил жамоа жам бўлар, турли мавзуда баҳсу мунозара бир дам тўхтамас, муҳими, Пахлавон шаънига айтилган гаплар бир-бирига занжирдек уланар эди. Фақат Салим калта ёки Норбўта сайис эмас, Дарвеш Муҳаммад билан Мирак Чанғий, Муҳаммад Али билан Оға Қосим ва Эсон буқа ҳам қамишдан бел боғлаб меҳмонларга хизмат қилар эди.

— Ҳе, иним, тоғанг елкасига тоғ ортиб ҳеч нарса кўрмагандек юрадиган одам... Қарагин, тақя ташвиши камдек мактаб ҳам очган, юз куштигир боқимонда. Яхши ҳамки омади чоғди, йўғасам маймунлар йиғларди холимизга. Юз минг динорни тежаб-тергаб ишлатсак ҳеч қурса бир йилга етказамиз.

Номози асрдан кейин келим-кетим тортилган ҳамоно Салим калта сарховуз бўйида ниманидир чамалаб қулимсираб турган Дарвеш Муҳаммадга ҳасрат қила кетди. Кўшк айвонида танбурини сошлаб ўтирган Пахлавонни олам, қулоғи динг эмасми, у айтган писандаларни эшитиб беозор олайди ва қўл ишораси билан жиянини ёнига чорлади.

Салдан кейин Дарвеш Муҳаммад гурс-гурс келиб рўпарасида қоядек ўрнашганда ҳаёлидан беихтиёр Амир Бурхониддин дарвозасига мунғайганча термилиб ўтирган ҳолати кечди-ю, мийиғида соқин қулди, дилидан: «Худо ҳақи Мохига ошиқ!» — деган ўй кечди. Сўнг борлиғини недир хавас, недир орзиқиш камради, ахир, Зулфизар-

га эгачисидек ўхшайдиган ўша қизни келин қилиб туширса улкан саодат эмасми!?

— Мулла, сўйла-чи, нима йўқотибсен Кулолон маҳалласида?

— Нима йўқотардим, тоғажон, — кўзларини яширди йигит. — Жоме мачитига қатнаймен. Биласиз-ку.

— Локин... мачит қолиб чорбоғда ўқийсенму намозни?

Энди Дарвеш Муҳаммад танг аҳволда қолиб кулоқларига қадар қизарди...

Ноилож Паҳлавон арқонни яна ҳам узунроқ ташлаб қўйишга қарор берди, ҳаргиз зимдан жиянини кузатиб бирин-сирин кела бошлаган муридлар билан очилиб суҳбатлашди. Улар Султон Ҳусайн мукофоти ўзларига теккан каби севинишганини айтишганда кўкси бир хил юксалди. Эрталаб чала-чулпа нонушта қилгандан кейин қўшқават кўрпачада бемалол чўккалаганча хуржундаги тангани гиламга тўкиб бир неча бўлакка бўлди, энг салмоқли улушни шомга қадар Дарвеш Муҳаммад ва Муҳаммад Али кўмагида мадрасалар ва хонақоҳлар эшигида юкунган муллаваччалару сўфийларга, кўчалар ва бозорларда Оллоҳни ҳамду сано билан шарафлаган кўйи санғиб юрган гадо-қаландарларга улашди, кечқурун эса охирги қисмини оҳ-воҳ чекиб сочини юлаётган Салим калта ихтиёрига топширди.

— Энағар, киндикдош, кўп қисинма, феълингни кенг қилки раҳматли отанг Қодир жувозкаш гўрида уялмасун, — деди кейин дўриллаб. — Тангри таоло гувоҳ: така ўлар жойда эмас. Қолаверса, факрлик интизомини бузсак ўлганимиз яхши! Тўғрими, жиян?

— Ҳа, тоға! — деди Дарвеш Муаммад, чаккасини кашлаб.

— Нимаси тўғри, хожам? — тутагудек бўлди Салим калта. — Баъзан қуюшқондин ортиқ чиқурсиз, локин бунини ўзингиз фаҳм этмайсиз.

— Бай-бай, ҳе сан соҳиби интизомдин ўргилдим!..

— Хожам, кун оша урчиб ётган аҳли мижозни тўғризиш осонму? Агар Худойим Қўйбоқарга ўхшаган мечкайдин яна уч-тўрт нафарини етказадиган бўлса бор ба-рака, хону монимиз куймаса мен кафил!..

— Кушанданг ўша қорин полвондур.

Сал нарироқда суҳбатни кизиксиниб тинглаётган Дарвеш Муҳаммад билан Муҳаммад Али ногоҳ ич-ичларидан тошиб келган кулгиларини тўхтатолмай қолди. Паҳлавон чехрасига ҳам илиқ табассум югурди. Сазаси ўлиб бир алами икки бўлган Салим калта эса тўрсайди. Аксига олиб шу асно мусофир-муридлар истиқомат қиладиган қатор-қатор уйлардан бири айвонида тунука челак кўтарган Қўйбоқар кўринди. Ярамагур ҳовуз сари келётганини сезган Салим калта минғирлаб ўзини панага урди. Эгнига ямоқ солинган кигиз камзул, оёғига эскирок кавуш-маҳси кийган, бошига тўғарак кигиз қалпоқ кўндирган Қўйбоқар аввал Паҳлавон, кейин Дарвеш Муҳаммад ва Муҳаммад Али билан сўрашгандан кейин челагини сувга тўлдириб тезгина изига бурилди.

— Буниям Худойим яратган-да, — деб қўйди Паҳлавон.

Ҳарҳолда кўпчилик Қўйбоқарни Яратган эгам назари тушган омадли банда ҳисобларди, сабабики, у бир бахонада баджаҳл хожаси хонадонидан қувилган, қаҳратон киш чилласида ўпкасини совуққа олдирган, қайсидир мулозим такаяга орқалаб келгандан кейин Паҳлавон муолажаси туфайли омон қолган эди. Кейин тез орада беозорлиги билан бутун Неъматобод даҳасига танилди. Қизиғи, шунақа индамаски, ичига юз марта қармоқ ташла-сангиз ҳам бир сўз илиниб чиқмасди.

Барака топгур Қўйбоқар тил-жағдан қисилгани билан иштаҳадан қисилмаганди, тавба, ўзи чўлдек қилтирик, жўжабўйин, корин жонивори ич-ичига тортиб кетган, лекин бир иштаҳага кирса тоғорадек улкан корсон товоқ аталаси бир ичагига юк бўлса-чи!..

Қўйбоқар кўздан йўқолган заҳоти Салим калта кўринди, кўшк айвонида Дарвеш Муҳаммад ва Муҳаммад Али билан бирга макомлар ҳусусида баҳс юргизаётган Паҳлавон рўпарасида чўккалаб куни кеча Қўйбоқар бир мусофирни ётоқдан қувлаганини ошириб сўзлай бошладди.

Чиндан ҳам Қўйбоқар тунлари узлуксиз банг чекиб ҳовлини бошига кўтарганча тинмай во-вайло қилиб чикадиган жиззаки ва бешарму беҳаё шериги таъзирини берганди. Ажабо, Салим калта эсини еганми, ахир, така аҳлини бир дарди бедаво безоридан кутқаргани учун уни сийлаш ўрнига айблаш керакми? Мана шуни ўйлаб

Паҳлавон ишбоши шикоятини ҳатто эшитишни истамади, баҳсни тўхтатмай қачондир раҳматли Сулаймон ота иссиқ-совуғидан мунтазам хабар олиб тургани учун Қўйбоқарни ёқтириб қолганини, ҳатто уни Аҳмад Пирий ҳам зимдан озми-кўп хурмат қилишини эслади.

Сўнг аллақареридир жизиллаб кетган Паҳлавон ер остидан гоҳ Дарвеш Муҳаммад, гоҳ Муҳаммад Алига нигоҳ юборди ва эрта-индин ўғилхони аҳволидан хабар олиш ниятида эканини, нима бўлган тақдирда ҳам уни ёлғизлатиб қўйиш инсофдан эмаслигини орага кистирди.

— Маъкул, — деди Дарвеш Муҳаммад секингина. — Фақат... огоҳ этайки, банди оғиз они бир неча бор Хожа Мажиддин пинжида кўрибмен.

— Ростданму, жиян? — бўғзига тикилган хўрсиниқни аранг босди Паҳлавон. — Ҳимм... Падарқусур-ей... Тавба, тавба! Э-э, қўй ўша лафзи бузукни. Қани, ўзингдан гапир! Уйланасанми, йўқми?

Ногоҳ Дарвеш Муҳаммад тасавурида ним табассум билан эзиб-эзиб дутор чалган, сўнг оху каби оҳ чекиб бирдан ўзини панага тортган Мохинур қадди-басти жонланди.

— Э-э, тоға, мендек гумроҳга ким ҳам тегарди?

— Фақирни гўл санайсен-да, — Муҳаммад Али билан хуфия кўз уриштирди Паҳлавон. — Касални яширсанг иситмаси ошқора қилур. Барини лаб-лўнжинг айтадур.

— Сиз ўзингизга тушпа кесмабсиз, фақирга угра кесадурсиз.

Мохинур хаёли билан машғул бўлиб эс-хушини йўқотган Дарвеш Муҳаммад оғзидан ушбу кесатиқ чиқиб кетганини билмай қолди, хартугур бекор қилди, бекор!

Ногоҳ Паҳлавон не деярини билмай хўрсинди.

Эй, Яратган эгам, харҳолда жияни ҳақ: ахир, у бутун умрини айтсанг биров ишонмайдиган танҳолик домида кечирди, эллиқни қоралаганига қарамай ҳамон сўққабош! Бинобарин, тақдири азал шуни раво кўрган бўлса иложи қанча!?

Эвоҳки, мусибат илдизи юзада эмас — бениҳоя чуқурда, ахир, ҳозирга қадар чўзилаётган мусибати Султон Абусаид Мирзо гулим деб авайлагани Зулфизарни бағридан юлиб олган ва хазонмарг қилган кундан бошланган эмасми!?

— Тоға, гапим оғир ботган бўлса афу этгайсиз, — деди ниҳоят Дарвеш Муҳаммад юрак ютиб. — Ғўрлик килдим.

— Ха, тузук... Локин баҳонада бир назар солдим кўнглимга!

Паҳлавони олам сен муттаҳамни илингириш ташвишини чекиб ўзим тумшугимдан илиндим деган ўйда синиқ кулди, сўнг тунов куни жияни Бурҳониддин ховлиси атрофига телбаваш кўйда кўксини чок этиб юрганини яна бир маротаба дилидан кечирди.

Ниҳоят Дарвеш Муҳаммад билан Муҳаммад Али омонлик тилаб такяни тарк этган дамда Паҳлавон бўғзига ўткир нарса кўндаланг қадалиб турарди. Салдан кейин ўзини чалғитиш учун кўшк айвони тоқчасидан танбурни олиб пардаларини созлади. Аммо нечундир ғашлиги кучайиб машқ чалгиси келмади, ҳадеб кўз ўнгида гоҳ заъфар юзли Зулфизар, гоҳ қовоғи солиқ Аҳмад Пирий гавдаланар, кажфеъл чарх омаддан қисганини ўйлаб юраги увишар эди.

Оқшом чоғи кўшк айвонида ҳозирланган юмшоқ тўшакка чўзилган Паҳлавон ўзини ҳалигача ҳеч ким топмаган ва келгусида ҳам бировга насиб этмайдиган ному нишонсиз нарсани овораи сарсон бўлиб кидираётган одамга қиёслади.

Сўнг қачондир ўзини қуриб-қақшаган поёнсиз даладашда кўрди, у кўз очирмас қум тўзонлари ичра уринасурина кўш ўрқачли оқсоқ нортугя етаклаб борарди, қаёққа кетаётганидан эса беҳабар эди. Таажжубки, ҳар замонда ортидан кимдир нола қилиб чақирар эди, довул юлиб кетаётган ёлборувчан овозни элас-элас эшитар, лекин парво қилмай жидду жаҳди билан олға интилар эди...

Паҳлавон алаҳсираб уйғонганда охирлаб қолган жавзонинг димиққан туни эндигина яримлаган, сурмаранг фалак кенгликларида сонсиз юлдузлар кумуш тангалар мисоли жимирлар эди.

Оқсоқ нортугяни ўйлаб тўшакда қимир этмай узок ўтирди.

Тамом уйқуси қочиб кетгани боис қайтиб ухлолмади, таҳорат олиб бомдодга ҳозирланди. Кўшк айвони қибла тарафида жойнамоз ёзиб тараддуланиб турган дамда кимдир ланг очиқ дарвозани эҳтиёткорона қоқди. Бехиётёр ўгирилиб ёғоч устунга илинган фонус ёруғида

кирқямоқ қора чакмон кийган басавлат дарвешни таниди ва шошилганча пешвоз юрди. Анчадан бери қорасини кўрсатмай юрган, алалхусус, жаҳонгашталик билан кун кечираётган Муҳаммад Молоний бемаҳалда бежиз қадам ранжида қилмаганини сезиб кўкси бир ингичка сирқиради.

— Тақямизга хуш келибсиз, биродари азиз!..

Паҳлавон лутфига жавобан Муҳаммад Молоний учлик кигиз кулоҳ қўндирилган хумдек улкан бошини бепарво силкитиб кўйди. Сўнг кафтига йўталди ва бир текис йўнилган узун заранг говронини дўқирлатганча кўшк сари йўрғалади, айвонда тўшовли кўшқават кўрпачада оғир чўкиб юзига фотиҳа тортгач, нигоҳини рўпарасида тиззалаган ошнасидадан номаълум нуқтага кўчирди.

— Бошим кўкка етди, — ноўнғай жимликни бузди Паҳлавон. — Кўпдин муштоқмен суҳбатингизга.

— Локин фақир дилхушлик қилгани орзуманд эрмасмен, биродар, — патак соқолини оҳиста тутамлади меҳмон. — Муборак эшигингизга совуқ мужда билан келибмен.

Энди Паҳлавон мум тишлаганча бўзариб қолди.

— Жигаргўшангиз Аҳмад Пирий Аҳмад Муштоқ тарафидин Балх зиндонида тутқун қилинмиш!

— Ё раб! — ҳайқирди Паҳлавон, кўзлари пахтаси ағдарилиб. — Нобакор не гуноҳга қўл уриптур!?

— Бадиуззамон Мирзоға ханжар санчмоқчи бўлган фурсатда ушланган.

— Оббо, шахзода арпасини хом ўрган эрканму?

— Ҳе, ошна, буниси фақирга қоронғидур. Ҳибсда ётғонидин тасодифан хабар топиб ёнингизга шошилдим. Тезроқ тадбир чекмасангиз ани тирик қўймаслар.

Тўсатдан бостириб келган Муҳаммад Молоний говронини дўқирлатиб тўсатдан ғойиб бўлди. Лекин у така ховлисини қай маҳал тарк этганини Паҳлавон тузукли эслолмасди, дарвешлик кўчасини ихтиёр қилган биродари қиёфаси тасаввурида шаклу шамойили йўқ сурат каби гира-шира қолганди. Фақат ҳамон қулоқлари остида надомат билан йўғрилган йўғон овози баралла жаранглаб турар, гўё ҳар лаҳза борлигини аллабир тубсиз гирдоб қаърига улоқтирар эди.

Тобора тутаб-тутамай ёнаётган Паҳлавон кўшк гумбази узра умбалок ошиб учаётган кабутарларни ҳайрату

хавас билан кузатди. Хайхотки, бари кечагидек эсида, қачондир буларни Аҳмад Пирий елиб-югуриб хонаки қилувди, ана, жониворлар така атрофида ҳамон муқим, ўғилхони эса ёввойилашиб кетди, хей, дариф! Ақлу хушини еб қўйгандек дабдурустдан тоб ташлади-я баччағар! Ёки шайтон йўлдан оздирдим, мудом бўш-баёвлар йўлида тузоқ қўйиб, елкасига миниб оладиган шайтони лаъин!..

Паҳлавон поёнсиз мовий бўшлиқда субҳидам ёғдуси аро қувлашганча бир-бирларига меҳр изҳор этаётган қушларга қайтадан маъюсланиб разм солди, ажабо, булар намулча эркин, намулча беғам!? Одамзод эса... она қорнидан ингалаб тушгандан то қоронғи гўрига думалаб кетгунга қадар кишанда!

Хей, Қодир эгам, ер юзидаги жамийки тирик жон учун хуну зардоб ютишни наҳотки бандаси зиммасига юклагансан? Алалхусус, сира ақлига сиғмас, нечун биттаю битта суянчиғини нокасу нотавонлар каторига қўшдинг? Вужудини ўртаб, суяк-суягига қадар қакшатиб юбораётган иснод сиртмоғидан қутилиш чорасини нечун кўрсатайсан, нечун, Халлоқи олам?

Майли, бўлари бўлиб бўёғики синган экан, то жони узилгунча тақдирига тан бериб яшайди. Машойихлар ўгитига биноан, бирни кўриб шукр, бирни кўриб фикр қилади, амаллаб ўзини юпатади. Хўш, у нарса қайда, ахир, далдаю овунч борми ўзи оқу қорани аралаш-қуралаш қилиб юборган дунёи дунда!?

Паҳлавон бомдодни анча кечикиб адо қилди, ҳатто неча бор оятлар ижросида адашиб ўзини ўзи койиди, аини пайтда ич-ичида тошган қаҳру ғазабни босолмай бўзлаб юборишдан аранг тийиларди. Хайхот! Чархи каж яна не дарди бедаво кулфат йўлламиш бошига!?

Ниҳоят Паҳлавон жойнамозни тахлаб бир четга қўйгандан кейин ховли тўрига ўтди, терлаб-пишиб кунда ёраётган гумашталар, елиб-югуриб сув ташиётган жориялар билан салом-алик қилди, қайсидир эшикдан гўдагини етаклаб чиққан озғин аёл арзини тинглади, ҳамширагидек челак кўтариб олган Қўйбоқарга Салим калта яна хуфия тузоқ қўйганини таъкидлаб ҳазиллашган бўлди, кейин сайисхона томон қайтиб Лочинни қашовлай бошлади, борингки эртадан қаро кечгача ўзидан ўтганини ўзидан ҳам яшириб нари-берига тентираб юраверди.

Эртаси куні чошгоҳ нари-берисида ҳеч нарсани эсламасликка тиришиб, пешонасини қайси деворга уришни билмай хитланиб турганда кўз ёшларини шашкатор оқизиб Дилшода пайдо бўлди.

Эмизикли боласини бағрига босиб ҳол-беҳол одимлаётган, тим қора сочлари тўзғиб кўкси-елкасини тутган, бодом қовоқлари кўпчиб қизарган келинини кўрдию яраси тирналди, кеча тонг арафасида биродари Муҳаммад Молоний хабар етқизганда қанчалар гангиган бўлса ҳозир шундай гангиди.

— Отажон! Отагинам! Бир йўлини қилинг!..

Шўрлик Дилшода тутила-тутила нукул шу сўзларни такрорлар, оёғида зўрага турар, юпка лаблари титранар, қони қочган бетида ваҳима аралаш чексиз ғўсса акс этган эди.

Паҳлавон ўзи овунчга зор бўлса ҳам чор-ночор Дилшодани овутишга уринди, ноилож юзига ясама хотиржамлик тусини бериб: «Қизим, нахотки ғийбатга ишондинг? Ҳеч қачон жигарбандимиз Аҳмад Пирий унчаликка бормас!» — дер экан, гўё кўкси қиймаланди.

Йўқ ердаги ваъдаларни бериб Дилшодани кузатгандан кейин Паҳлавон андак миясини совутиб Аҳмад Пирийни кулфат ҳукмига ташлаб қўйиши ноинсофлик эканини ўйлади. Умид уйғотадиган биргина чора бор: вақтни бой бермасдан саройга бориб Султон Хусайн оёғига йиқилиши керак.

Сўнг Паҳлавон дили тубидан оғир хўрсинди, ахир, қайси бет билан шаҳаншоҳга кўриниш беради, унинг кўзига тик боқиш учун қаёқдан олади журъатни!? Яхши-си муқарраби ҳазрати султон саналмиш Амир Алишердан мадад сўрасин, арзу додини шоири давронга айтса, шубҳасиз, бир тайинли иш чиқар, факат угина аллақачон бутун саройни остин-устин қилиб юборган жумбоқ тадбирини чекиши, бинобарин, ҳоқони мансурни қаҳр отидан тушириши мумкин.

Паҳлавон тақя жамоаси билан ҳамкорликда асрни ўқигандан кейин ошиғич Лочинни миниб жиловини бўшатди, шамолдек елиб Мирнинг ёзги қароргоҳи саналмиш Қозургоҳ бўсағасига етиб келганда чор-атроф сув қуйгандек жимжит эди.

Ҳеч ким пешвоз чиқмаганига ажабсинган Паҳлавон Лочинни чорбоғга кираверишда ўнг томонда солинган

сайисхонада гижинглаб турган отлар ёнида қантарди, бежирим кузалган ям-яшил дарахтлар, барқ уриб очилган анвойи гуллар, соллона-соллона сайр қилаётган охуқулонларга махлиё бўлган кўйи майин кум тўшалган хиёбон бўйлаб илгарилади ва ложувард гумбазли мўхташам кўшк айвонида жамоа жамлигини кўрди.

Энгига айлана ёкали узун оқ кўйлак, бошига оппок тўгарак дўппи кийган Ҳазрат хаёлий бир қиёфада Шайх Бахлул бошлиқ мулозимларга териб-териб ваъз айтар эди. Салдан кейин у ёнида турган танбурни олиб авайлабгина чертди ва чорбоғни тутган эзгин куй оҳангига монанд тарзда тебрана бошлади.

Не сирки, бутун инон-ихтиёрини сеҳрли бармоқларга берган танбур гоҳ ингранар, гоҳ бўзлар, гоҳ антикар эди, устаси дид билан ишлов берган садафбанд пардалар бағридан таралаётган эҳтиросли нолиш эшила-эшила борлиқни забт этиб, хар дилни таслим қилаётган эди.

Жайронларни хуркитиб дарахтлар остида тўхтаган Паҳлавон кўкси юксалди, сўнг: «Ажабо, Ҳазрат факир «Сегоҳ»ини чаладур-ку!» — дея секин йўрғалай бориб даврага қўшилди.

Борлиқ-жавониб бўйлаб айлана-айлана куй ниҳоят бир титраниб тинди. Амир Алишер танбурни жойига кўйиб бошини кўтарган дамда кўзлари тўкнашди ва шоири даврон ўзига ачиниш билан боқаётганини пайқаб бир хил бўшашиди.

— Тасанно, пирим, расо мулойим чертадурсиз, — Мирни бағрига босиб лутф қилди Паҳлавон. — Агар сиз чолғу билан астойдил ошно тутинсангиз Ҳирот муғаннийларига нон йўқтур.

Ҳамон аллатовур орзиқиб ўтирган Шайх Бахлул Ҳазрат танбур ёки дуторни сайратса еру кўк узоқ вақт илохий бир инкилоб оғушида қолишини изоҳлай кетди, бошқа мулозимлар кафтларини кўкракларига босганча унинг фикрини аҳиллик билан қўллаб-қувватлашди. Аммо негадир шоири даврон оғринди, ҳатто чехрасини норозилик ифодаси қоплади.

— Раҳматли отам айтган бир ривоят ёдимда, — миёнида сокин кулди Амир Алишер. — Қадимда икки оғайни бўлиб, бири дехқон, бири чолғусоз экан. Дехқон эртаю кеч тинмаса ҳам косаси таги оқармай бурда нонга зорлигидан нолиркан, мавридини топган ҳамона: «Хуна-

рингни фақирга ҳам ўргат!» — деб кун сайин омади юришаётган биродарини ҳеч ҳоли-жонига қўймас экан. Охири ўртада битим бўлибди. Дехқон уч йилдан зиёд дўсти ёнида тер тўкибди, лекин ҳарчанд тиришса ҳам орзуси ушалмабди, у ясаган асбоблар суруд чиқариш ўрнига ёғланмаган арава гилдираги каби гичирлар эмиш. Шунда бечора пешонасига бир уриб кетмони ёнига қай-типтур!..

— Кўп ибратли ривоят экан, — деди Шайх Баҳлул.

— Шундоғ, шундоғ, — деди Паҳлавон.

Бир муддат ўйга толган Амир Алишер Оллох салоҳиятни ҳар кимга ўлчаб-чегаралаб беришига оид қизиқарли далиллар келтирди, сўзи якунида илму урфон туби-қирғоғи йўқ уммон эканлигини, улуғлик даъво қилувчи ҳар қандай инсон имконини чамаламай ортиқ чиранса охир-оқибат пўртаналар ичра мағлубият билан юзланишини таъкидлаганда Паҳлавон офарин айтиб бош эгди.

Мулозимлар айвонни тарк этишгандан кейин мавзу ўзгарди.

— Бадиуззамон нифок йўлини тутиб шаккоклик қилаётган бўлса ҳам валиахд эрур, — деди Амир Алишер босиқ оҳангда. — Атиги тирноғи остига тикан кирса шоҳ азоблангай!..

Мусибат кўламини қайта туйган Паҳлавон анчагача сазо беролмади.

— Сиз эмди жаҳлга эрк берманг, сабр қилгайсиз!..

— Пирим, эҳтимол сизга аён бўлгандир, Аҳмад Пирий бунчалик нобакорлик қилишига сабаб не экан!?

— Ҳозирча саройда жиноят сабаби эълон қилингани йўқ, шунчаки узункулоқ гаплар юрадур. Локин фақир бор тахминда озми-кўпми жон бор деб биламен.

— Не тахмин, пирим?

— Фитна бошида Хадича бегим тургани эҳтимолдин холи эмас.

Ногаҳон ғойибдан кимдир Паҳлавон кулоқ-чаккасига шاپалоқ тортиб юборгандек бўлди. Баҳодир тамом эсанкираб Ҳазратнинг недир маъюслик ифодаланган чехрасига гумон аралаш тикилиб қолди. Ахир, кимсан тенгсиз ақлу идрок ва хусн соҳибаси сифатида танилган Хадича бегим — Хуросон мулкида ҳукмфармолик қилиб Соҳибқирон унвонига эришган қудратли зот бор меҳрини берган маликаи мўҳтарам салтанат манфаатини оёқ ости қилишию обрўсини тўкиши тасаввурга сифадими!?

— Нахотки Аҳмад Пирийни малика авраган?
— Устоз Сайид Ҳасан Ардашер билан биргаликда узоқ мулоҳаза юритдук. Ва малика даъватига кўра ўғлингиз бошини айлантирган кас Хожа Маждиддин деб шубҳа қилдук.

— Тушунарли... Нафс балоси бор ўртада!

— Хадича бегим туяни миниб узоқни кўзлаган аёл! Эрта Музаффар Ҳусайн Мирзо тож киймоғи керак!

— Аҳмад Пирий ўзини парвона каби ўтга уриптур. Афсус, кўп афсус!..

— Иншооллох, фақир қўл қовуштириб турмасмен, қалтис бўлса ҳам мавриди топилган ҳамоно Мирзони юмшатиш тадбирини чекурмен, токи Аҳмад Пирийнинг бир қошиқ қонидин кечсун!..

— Пирим, илоё иқболингиз офтоби тоабад сўнмагай!..

Ногоҳ кўнгли бузилган Пахлавон қалин-серпай қафтларини кўксига босиб қайта-қайта қуллуқ қилди, сўнг бутун Хуросон заминини зилзила каби силкитган можарони тинчитиш осон эмаслигини, сувни лойқалатган каслар ўзларини панага тортиб бутун айбни Аҳмад Пирий гарданига юклаш учун уринишларини эслатиб оғир хўрсинди. Айни пайтда ўфилхони ғўрлик қилиб тожу тахт можаросига бурун суққани гуноҳи азим эканлигини яна бир маротаба қайғу билан эътироф этди. Ахийри хомушланиб турган Мир билан кучоклашиб хайрлашди-ю, Лочинга шитоб қўнди ва зумда Козургоҳ бўсағасидан узоқлашиб кетди. Муюлишга етганда яқиндаги жоме масжиди мезанасидан янграган азон товушини эшитиб кўнглидан, озроқ кутсам кечки ибодатни Ҳазрат шоир билан биргаликда адо этарканман, деган ўй кечди...

Бешинчи боб

ДЕВ СУВРАТЛИ, ЁСУМАН СИЙРАТЛИ

Дунё бунча тор, бунча зимзиё бўлмаса!? Одамзод чархи каж қадамда рўпара қиладиган ёлғон турқиға қачонгача чидагай!? Хайхот! Кўпни кўрган қайси бир машо-

йих, алдов ўэ холича кўп хатарли эмас, ростга яқин тургани учун мудҳиш, деб таъкидлаган экан...

Илгари бу хусусда Паҳлавони олам ора-чорада бир ўйларди, қачонки биродари Муҳаммад Молоний тақяси-га келиб халиги хабарни билдиргандан кейин мунтазам фикр юритадиган бўлди. Хайтовур тунлари ухламай Аҳмад Пирий бўҳтонга учраганини ўзича тахмин қиларди. Ахир, нахотки ўғилхони бадбинлик сари шунчалар юз бурса!?

Эртаю кеч аллабир шубҳа кемиради дилини, шубҳа!

Эй, Қодир эгам, Зулфизар тирик бўлсаю бу кўргилик билан юзма-юз келса телбалик ихтиёр этмасмиди, телбалик!? Айниқса, бир жаҳон орзу умидлари бўлган ота-онаси холи не кечарди?

Паҳлавон тасаввурида Зулфизарнинг мунгли қиёфасини жонлантирар экан, гўё елкасига тоғ қулади. Энди калаваси учини топиш учун урингани сари бадтар хисобдан адашиб калласи ғовларди. Кўпинча ҳатто ўзига сифмай, ўзидан ва пароканда ҳаёллардан безиб қаёққадир бадар кетгиси келади, нигоҳ тушмас ерларни тусайди кўнгли! Лекин хилватпараст бўлиш тутуруқсиз ҳашамлар, ғийбатхоналар, оёқ остидан чиқиб турган турли фалокатлар ва тақя машмашаларидан қутқазгани баробарида маъносиз тутқунликка гирифтор этмасмикин!?

Хар уни эрталаб Дилшода гўдаги билан тақя дарвозасидан кирганда Паҳлавон юраги увиша бошларди. Мишмишлардан тўйган келини бир дам кўзёшини тўхтатмай арз қилар, Аҳмад Пирийга бир гап бўлса хону мони куйишини таъкидлайвериш эси кетар эди. Ахийри обидийдасидан наф йўқлигини сизди чоғи қайтиб кўринмай қўйди. Қулоғи тинчиган Паҳлавон чор-ночор Худодан қаноат тиларди, Амир Алишердан мужда қутаётгани учун ёзлик кўшк айвонида ёнбошлаганча дарвозадан назарини узмасди. Анчадан бери тақядан қарийб қадамини узмай қўйган Дарвеш Муҳаммадга қаттиқроқ боғланиб қолаётганига аста-секин ишонди. Чиндан ҳам жиянини бирон соат кўрмаса қимматбаҳо нарсасини йўқотгандек типирчилаб қолар, у кўксидаги мудҳиш кемтикни тўлдириб турганига имон ўғирар эди. Сўнг ўзини атай бепарволикка уриб йигит кўнглига назар ташламоқчи бўлар, юмшоқлик билан гап қовлар, тўйни тезлаштириш лозим-

лигини эслатар эди. Ҳозирча у бирон-бир тайинли натижага эришолмади, жияни дардини ўлиб-тирилиб яширар, мендек миркурукка кўзи учиб турган қиз бор эканми, деб нигоҳини яширар, кўпинчи ҳовли тўрида Қўйбоқар билан ҳангомалашиб ўтирар эди.

— Биламен, Моҳига ошиқсен! — орқаворотдан гудранарди Паҳлавон.

Анчадан бери Султон Хусайн йўқламай кўйгани боисини билгани учун ичи тирналади. Ҳартугур ҳозирча узунқулоқ гаплар кўпайган саройда ўралашмай тургани ўзи учун ҳам маъқул эди. Айниқса, тирноқ остидан кир қидиришни боплайдиган аъёнлару боёнлар таънага кўмиб ташлашларини ўйласа тепа сочи тикка бўлиб кетарди.

Яхши ҳамки кўп вақтини саждагоҳга айланган Ихлосия билан Халосия эшигида ўтказади, тирикчилик ғамларидан холи талабалар ва муридлар қуршовида қош қорайганини сезмай қолади.

Баъзан эрталаб ёки кечқурун шаҳаншоҳ назарида турган юз куштигир билан машқгоҳда машғул бўлади. Таъя ва кунботардаги тепалик оралиғида жойлашган, ажриқмайса гиламдек қоплаган машқгоҳ аркони давлат билан бирга хосу авомни бирдек қизиқтирар, кейинги вақтларда ҳатто Аҳмад Пирийни йиқитиб оғизга тушган Дарвеш Муҳаммадни ҳам жалб қилган эди.

Эндиликда Паҳлавон ибодатни кўпинча Дарвеш Муҳаммад ҳамда Муҳаммад Али билан ҳамкорликда адо этар ва нечукким бундан ўзгача қониқиш туяр эди. Узок муддат зимдан кузатгандан кейин айниқса жиёнидан кўнгли тўқ бўлди, ахир, у Қуръони Каримни бош-охир ёд билар ва Оллоҳ тилингда эмас, дилингда яшасин! — шиорини дастур санар, турфа хил ақидалардан ўзини йироқ тутар эди.

Бу эрта ҳам таҳоратдан кейин бомдодни баҳамжихат туширишди.

Нонушта пайти Балх ҳокими Аҳмад Муштоқ нобакор Аҳмад Пирийни, оёқ-қўлига кишан солиб, бир даста қуролли сарбоз назорати остида доруссалтана сари жўнатиб юборганини муҳокама қилиб туришганда шохдан чопар келди.

Чопар тегишли хабарни айтиб жўновди ҳамки, дарвозадан одатдаги каби ҳазил устига ҳазилни қалаштирганча Мирқосим Туркигўй, Абдулла Садр Марварид,

Мавлоно Султонали, Мавлоно Сохибдоро, Мавлоно Мухаммад Бадахший ва Шайхим Сухайлий киришди.

Пахлавон жияни жигига тегиш учун атай: «Хей, гумрох, булардин кўпчилиги қиз ўстирадур, гажирлик қилмай айтгил, қайси бири эшигига юкуниб борай!» — деб кўз қисганда у Мохинурни эслади ва юраги дукирлай кетди.

Эрталаб саройда кечадиган мажлисда Султон Хусайн тавбасига таянтириши муқаррар эканини тасаввур қилганча Пахлавон ошналари оёғи остида жонлиғ сўйишни лозим топди. Хамиша гир деб турадиган Салим калта боқувдаги кўчқорлардан бирини ёғоч кўра орқасида бабалатиб кулликлаган пайтда Дарвеш Мухаммад қоронғи ертўладан майкўза ола чиқиб косагулликни бошлаб юборди.

Ёзлик кўшкнинг озода-шинам айвонида, тўкин-сочин дастурхон атрофида лов-лов товланаётган ўткир қирмизий шароб баҳона суҳбати жонон қизиди, аллақачон ғамташвишини унутган Пахлавон мавридини топиб Амир Алишердан эшитгани — чолғусоз билан деҳқон ҳақидаги ҳикоятни сўзлаб берди.

— Маъкул, кўп маъкул, — элдан бурун жимликни бузишга журъат этди Мирқосим Туркигўй. — Кимки йўқ ердан чиранса охир-оқибат изза бўлиши тайин!..

— Камина бор-йўғи бир куштигир бўла туриб бошқа касбу корга ҳам сўлакайимни оқизамен, — мийғида кулди Пахлавон. — Ривоятни эшитган онимда ерга киргудек бўлдим.

— Биродари азиз, сиз шунчаки куштигир эмас, шохимиз хос баҳодири саналурсиз, — такаллуф билан сўйлади Абдулла Садр Марварид. — Биллоҳ яна қандоғ хунар ёки илмга ихлос қўйибсизки, ҳеч бирида камлигингиз йўқтур.

— Шундоғ! — деб қўйди Мавлоно Сохибдоро.

— Кўнглимни кўтарадурсиз, куллуқ, — деди Пахлавон, сукутга толган Дарвеш Мухаммадга кўз кирини ташлаб. — Шайх-ур раис Абу Али ибн Сино демишки, ердин то Зухалга қадар жамийки жумбоқни ҳал қилдим, ҳар неки билим бўлса барини эгалладим, охири англаб-менки, ҳали ҳеч нарсани билмас эканмен.

— Фалак қуёши ул зотнинг заковат қуёши бирлан рақобатда бўлгани муболаға эмас, — баҳсга қўшилди

Мавлоно Муҳаммад Бадахший. — Сизки унинг бисоти билан ошно тутунибсизми, иншооллоҳ, икки дунё саодатига эришгайсиз!..

Давра аҳли мамнун қиёфада баравар бош ирғади. Паҳлавони олам эса, бунингдек мақтовга муносиб эмаслигини ичида эътироф этган кўйи астойдил хижолат чекаётган эди.

Аслида у Оллоҳдан мадад тилаб, аллақачон табобатнинг ҳар ким ҳам назар солгани журъат этмайдиган оламига шўнғиган эди. Айниқса, аллома Ибн Сино ақлу заковатини сафарбар этиб битган «Тиб қонунлари» китобини сўзма-сўз ўзлаштиргани элда овоза эди. Зеро, бултурдан бери Амир Алишер қурдирган дорул-шифода ҳам табиблик, ҳам мударрислик қила бошлагандан кейин мижозлари сановига етиш қийинлашиб қолди.

— Жаноблар, Хуросон илму амали пухта ҳакиму хозиғи билан кўпроқ машҳур эканлиги сизларга сир бўлмаса керак. Масалан, улус нон-тузини оқлаб келаётган устод Зайнобиддинни олсак, фақир ул мўхтарам зот қошида ип эшолмасам керак.

Паҳлавон устоз Зайнобиддин номини тилга олган захоти даврада нечундир жимлик чўкиб, мунозара сусайгандек бўлди, буни ҳатто Дарвеш Муҳаммад ҳам сезди. Ҳалидан бери у тоғаси Ҳиротдаги ҳам илмталаб, ҳам савобталаб зотлар пешқадами эканлигини ҳис этганча фахр туйиб ўтирар эди. Шу билан бирга суянган тоғи бошига тушган мусибат қанчалар оғирлигини ўйлаб қайғулар, шундай одам юзини ерга қаратган Аҳмад Пирий шаънига лаънат ёғдирар эди.

— Улуспарвар мақоми билан танилган устод Зайнобиддинни ростдан хосу авом бирдек ҳурмат қиладур, — деди Мавлоно Соҳибдоро, ўйчан қиёфада. — Кўпчилик эсласа керак, устод ироқлик Муфрад қаландардан енгилиб оёғини синдирган Амир Халилга кўп яхшилик қилган. Агар ул зот малҳам қўймаса, Амир Халил қорасонга чалиниб... не кечар эди ҳоли билмадик.

— Мавлоно, сиздан эҳтиётсизлик ўтди-ёв, — юмшоқкина кесатди Мирқосим Туркиғўй. — Нобакор Муфрад қаландарни Паҳлавон ёдига солиб бекор қилдингиз.

Дарҳақиқат Муфрад қаландарни эслаш Паҳлавон учун азоб эди.

Асли Ироқ пойтахти Бағдод шаҳри фуқароси санал-

миш Муфрад каландар Хижоз сафаридан қайтаётган савдогар Дарвеш Аҳмад саллакаш изидан Хуросон сари келган, бир учига бир неча кадоқ кумуш ўрнатилган таёғини ўйнатиб, не-не ботирлар кўнглига кўрқув солган, хатто баъзиларини ер тишлатган эди.

Буни қарангки, хунарини хатто Султон Ҳусайн ёқтириб қолади ва бир томоша истаб, Паҳлавонни қайрайди. Чўпкаш фақир тенги эмас, деб у аввал рад беради, кейин орага совуқчилик тушиб қолишини истамай кўнади. Ва гувоҳлар айтишича, у кўргизган шижоат туфайли Муфрад каландарнинг омад қуёши тоабат сўнган!..

— Ўтган ишга саловат, азизлар. Хиротдек машҳури жаҳон шаҳарга кимлар келиб кетмас, фақат айбимизки, яхшисига ҳам, ёмонига ҳам дастурхонимиз бирдек очик!..

Паҳлавон қисқа сукут сақлаб, ҳар кимки ўзини эр билса, ўзгани шер билиши лозимлигини айтгандан кейин баҳонада мавзу ўзгарди. Энди баҳс чарх уйи азалдан қийшиқ солингани, соддаи нотавон бандалар бу ҳолга кўр-кўрона ўрганиб қолажаги атрофида айланди, ахийри Аҳмад Пирий қилмиши шу хил басирлик оқибати эканлиги қизгин тортишув учун сабаб бўлди.

— Жаноблар, таажжубки барчамиз кўз ўнгимизда ўсиб-улғайган Аҳмад Пирий аввалги хатосидан тегишли хулоса чиқариш ўрнига яна бунингдек нокаслик қилибдур, охиратда жавобини бериши муқаррар, — деди Мирқосим Туркигўй кесиби. — Сиз эса, баҳодир оғам, элда чинор каби бўй берганингизни унутманг, иншооллоҳ, чинор букилмагай!..

— Биродарлар, эҳтимол эшитганларимиз шунчаки ғийбатдур, бўхтон тутган чиқар йигит шўрлик гирибонидан, — дадил гумонини баён қилди Абдулла Садр Марварид. — Умримиз бино бўлиб бунақа кўчага кирган полвонни учратмаган эдик.

— Аҳмад Пирий илкини қон қилмоқчи бўлгани рост эрур, кадрдоним Мавлоно Абдулла, — деди Паҳлавон, иззаг-нафси симиллаб оғриётганини сездирмасликка тирishiб. — Фақирни иккинчи бор бепичоқ сўймиш!..

— Эмди мусибатни фақат сабр билан енгасиз, — далда берди Мавлоно Соҳибдоро. — Худодан тилаймизки, бари билган-кечирганимиз тўхмат бўлиб чиқсин! Зеро, тўхмат ўзини ўзи фoш қилишга маҳқум!

— Эшитдикки, соябонимиз Ҳазрат Навоий илк тафтишни назоратга олмишлар, — деди Мавлоно Соҳибдоро, афсусли назарини Паҳлавондан узмай. — Зора, ул зоти шариф саъй-ҳаракати билан калава учи топилса! Эл орасинда Аҳмад Пирий инон-ихтиёридин хорижда иш тутгани хусусида узункулоқ гаплар юрадур.

Паҳлавони олам тўғри маъносида секин бош ирғаб, сарой таг-заминида зимдан бижғиётган фитна бошида ким турганини айтиб юборишига бир баҳя қолди, қайларни ўйлаб вақтида тилини тийди.

Ахир, исботини топмаган висир-висир гапни жория қилишдан зиғирча фойда йўқ, улус бекорчилик баҳона нималарни саннамас, кимларга тўну кимларга кафан бичмас, қолаверса, бутун салтанат устидан ҳукм юргиза бошлаган, хою ҳавас осмонида қулочини кенг ёзиб юборган Ҳадича бегим дуч келган девор ортида кулоқ муқаррар қилиб қўйганига аллақачон ёшу қари кафил!..

Меҳмонлар жўнаган ҳамона Паҳлавон кўксиде яна ақл бовар қилмас оғриқ қўзғалди. Имони комилки, ўзи ва ўғилхони устидан ҳал қилувчи ҳукм чиқариладиган фурсат яқин! Айниқса, аркони давлат шохидлигида кечадиган надоматли тафтиш тириклай қаро ер қаърига киритиб юборса керак. Бинобарин, ҳоқони мансур ғазаб отига қамчи босганча: «Хўш, арслон оғам, танланг, арзандангиз не жазога лойик!?! — деб сўраса, жавоб қилгани тили айланарми, эй, Халлоқи олам!?

Одатда Паҳлавон ўзаро уйғун ислимий-ҳандасавий нақшлар чекилган дарвозаларини ҳар кимга ҳам очавермайдиган, кеча-кундуз найзабардор соқчилар қўриқлайдиган маҳобатли арк заминига ғолибона киёфада; ўзи ва ишидан мамнун ҳолда дадил қадам босар, ҳар кунжақда бир яхшилик кутаётгандек узлуксиз орзиқар эди. Ҳозир эса қадди-бастини мудом баланд тутишга даъват этган ўша хис-туйғудан тамомила маҳрум: хатто машъум интиком дори остига бораётган маҳкумдек бўшашиб одимлар, туз сепгандек ачишаётган кўкси бўм-бўш эди.

Қароргоҳда ҳукмрон сукунат залварини туйиб Паҳлавони олам унча ажабланмади, мунаққаш тахтда ястанган Султон Ҳусайнга зимдан тикилиб ичида заҳархандали кулди: қай тахлит ёнғоқ чақаркин бошида? Негадир ҳукмдор ғазабини сочишга шошмаётганди, аниқроғи, у энли-семиз бетига муносиб кўркам соқолини силай-силаи

теран ўйга ботганди. Шаҳаншоҳдан андоза олган каби тахт икки ёнини эгаллаган Амир Алишер ҳам, Сайид Ҳасан Ардашер ҳам жимгина ҳаёл сураётир. Фақат Хожа Низомулмулк билан Хожа Афзалиддин, Амир Музаффар барлос билан Шамс полвон, Низомиддин Муҳаммад билан Аҳмад Мирзо ўзаро юзланганча шивирлашиб туришар, нечукким улар авзойи анчагина саросимали эди. Амали пастрок аёнлару боёнлар билан бирга қуйирокда суратдек қотган Хожа Маждиддин ранг-рўйида не маъно зоҳир эканини дафъатан англаш мушкул, қизиғи, у ҳар замонда ўпкасини шамоллатгандек йўталиб қўяр, нукул кафти орқаси билан кўпчиган қовоқларини ишқалар эди.

— Арслон оғам, Аҳмад Пирий шаҳзодаи жувонбахт жонига қасд қилғонини эшитдик, — деди ниҳоят Султон Ҳусайн, иложи борича босик оҳангда. — Бу ҳодиса фақат сиз ёки менгагина дахлдор эмас, бутун салтанат бошига тушган мусибатдур.

— Олампаноҳ, барини англаймен, сиз каби бўлмаса ҳам берироқ англаймен, — деди Паҳлавон, ярим эгилиб. — Нобакор ўғлимизни ҳар не жазога тортсангиз ихтиёрингиз, ҳар не жазодин унга нону туз берган фақир ҳам қуруқ қолмаслиги лозим.

— Жазо тайин қилмоқдин осони бор эканму, эй, баҳодир? — деди Султон Ҳусайн, надомат чекиб. — Дорга тортсак сиру синоатни ўзи билан жаҳаннамга ола кетадур, ваҳоланки, келгусида бунингдек қабиҳликка чек қўймоқни тиласак пухта тафтиш қилмоғимиз ва ҳақиқат тағига етмоғимиз лозим.

— Фақир тадбирингизни маъқуллашармен, — деди Паҳлавон, Мир ўзини безовтаҳол кузатаётганини қайта-қайта ҳис этиб. — Гумроҳ инсоф қилиб фитна сабабини айтмоғи керак.

— Алишербек ўртага тушмаса ҳам жазо тайин қилиш учун шошилмас эдим. Валиаҳдимиз жони соғ қолгани шукронаси, воллоҳи аълам, фақирни шунга даъват қилур. Қолаверса, иссиғу совуғимизга бирдек чидаб келган сиздек қадрдон қўнглини оғритишдин мудом парҳездамиз.

— Куллуқ, олампаноҳ!..

— Фақат... кўп таажжубки, Аҳмад Пирий Ихтиёридин қалъасига катта бошини кичик қилиб борган Ҳазрат Навоийдек нуктадон зот бирлан суҳбат қилишни ор санабдур.

— Нучун!? — деди Пахлавон, ранг-рўйи узилиб.

— Сабаби қоронғидур, — сал қовоқ солди хокон. — Не мушкулот кўндаланг бўлса ҳам калава учини топмасдан иншооллоҳ кўймасмиз. Аҳмад Пирийни йўлдан урган мурдор бошини жаллод кундасида танидин жудо қилмоқлик бурчимиздур. Тўғрими, Алишербек?

— Ҳақ сўзни айтдингиз, олампаноҳ, — деди Мир хотиржам. — Фитна илдизини очиш салтанат узра балоказодек пайдо бўлган булутни даф қилиш демақдур.

Ҳозир кечган кискагина суҳбатни Пахлавон қайта дилидан кечириб бир жиҳатдан қониқиш туймади. Ахир, Аҳмад Пирийни кимлар йўлдан оздиргани анчадан бери ғийбат қозонида қайнайди, нахотки хуфиялар Султон Ҳусайнга бирон мужда еткизмаган бўлса!? Ҳатто тунов куни Амир Алишер Хожа Маждиддин бурнига бурундук солиб олишга эришган Хадича бегим сувни лойқала-тиб келаётганини қулоғига шипшиган эди, бу хусусда нечун шохга сўзламайди, андиша қиладими ёки бошқа сабаби борми?

— Пири майдоний, оёқ остидан чиққан фалокат ўртамизга совуқчилик туширмаслиги керак. Ҳозир бошқа бир масала бобида кенгаш қилиб, тадбир тузмоғимиз лозим.

— Олампаноҳ, ҳар ишда сизга камарбастамиз.

— Ташаккур, баҳодир, — қошларини чимиранча тахтдан отилиб тушди шаҳаншоҳ. — Ёдингизда бўлса Ироқдин бир аломат нома олғон эрдик. Адашмасам муҳокама ҳам қилғонмиз.

Мажлис мавзуси кутилмаганда бу тахлит ўзгаргани Пахлавонни таажжубга солди.

— Нахотки унутибсиз?

— Унутганим йўқтур.

— Сиз Муфрад каландар таъзирини берганингиз хануз етти иқлимга овозадур. Алалхусус биродари Али Рустойга оғир ботғон! Бахонада сиз билан юзлашиб қасос олиш истагида, хўш, у билан ҳарбу зарб айтишмакка ҳозирмусиз!?

Пахлавон «ҳа!» деса кифоя эди, аммо нечундир у кўнглида борини айтгани шошилмади, чамаси Аҳмад Пирий билан Бадиуззамон можароси бир ёқда қолиб қандайдир мактубга эътибор қаратилганини ҳазм қилолмай турар эди.

Пахлавон янглишмаса бир йилча муқаддам тижорат карвони билан биргалиқда Хиротга келган калондимов элчи букаламундек турланиб Султон Хусайнга топширган ўша хатда Ироқ полвони Али Рустой ҳақида сўз борарди. Хусусан у кўкларга кўтариб макталган, ҳар қандай марду майдонни ер тишлатишга қодир эканлиги куракда турмайдиган қочиримлар билан кўпиртирилган эди.

Таажжубки, Ироқнинг ўзига бино қўйган ҳукмдори ақлу ҳушини андишадан хорижда тутиб, иккинчи мартаба таънаю маломат билан тўла мактуб йўллабди.

Энди Хуросонни аллақачон овозаси тутган Али Рустой волидаси қорнидан фақат жаҳон яғонаси бўлиш учун тушган ўғлон эканлиги яна ҳам ошириб таърифланган эди. Алалхусус, у Фарангу Юнон, Эрону Рум, Хинду Чиндан кўкрак кериб чиққан барча талабгорини кунпая-кун қилиб ташлабди, энди навбат Хирот баҳодирлик мажлиси тўрини эгаллаб ўтирган зотга етибди. Ёшлигидан ҳозирга қадар устози мақомида турган Муфрад қаландар шаънини тиклаш, аниқроғи, Пахлавон Муҳаммад Абусаид бўйнига итоат ҳалқасини солиш баҳонасида Абулғози Султон Хусайн Бойқарони иззаи нописанд айлаш орзуси ҳаловатини ўғирлаган, шартики, Пахлавонни йиқитса — Хуросон тиз чўккани, мабодо ундан енгилса — Ироқ таслим бўлгани!..

— Арслон оғам, Ироқ ҳукмдори устимизга лашкар тортмаптур, хос полвонини гиж-гижлаптур, — деди Султон Хусайн, важоҳати аллатовур бузилиб. — Могу давлатимиз ва еримиз эмас, кўнглимиз кўрғонига кўзини ола қиладур.

— Ҳа-ха, — деди Пахлавон енгил хўрсиниб. — Нияти кўп бузук!..

— Сизга ишониб ҳолимизга маймунлар йиғламасун яна. Нобакор бизга тобесиз деб салтанатимизни оёқости қилиш ва ҳатто божу хирож талаб қилишдан тоймас.

— Худо сақласун, — деди Сайид Ҳасан Ардашер койиниб.

Ранг-рўйи бир хил оқарган Султон Хусайн оғирсиниб қайта тахтга чўккандан кейин қароргоҳни ногаҳоний осудалик қоплади, дала-даштга хос теран сукунат Пахлавонга Ироқ замнида янграб Хуросон осмонида аксу садо берган дағдаға нақадар мудҳиш эканлигини яхшироқ англагандек бўлди.

— Олампадох, ташвишингиз ўринли, чиндан ҳам Али Рустой қилич кўтариб келган ёвдан-да хавфлироқдур, — мажлис аҳли эътиборини ўзига қаратди Амир Алишер. — Локин биз шаксиз ошнализга ишонурмиз, у тегишли тадбир чекиб анинг йўлига тўсиқ ўрнатадур.

— Жаноби Мир, Хуросонга келиб майдон талаб қилиш бедана овлаш эмас демайсизму!? — сокин кулди Сайид Хасан Ардашер. — Иншооллох, Пахлавон ўша такаб-бурни гарданига бўйинтурик боғлаб кўшга кўшмоғи та-йиндур!

— Ҳей, Пахлавони олам, ярамасни бир болайсиз-да, — Хирот доруғаси Аҳмад Мирзонинг йўғон овози гумбирлаб эшитилди. — Бошдин ошириб ерга урсан-гиз кифоя, қолғонини фақирга қўйиб берурсиз, эшакка тескари миндириб пойтахтдин сазойи қилдирмаган но-мард!..

— Ҳай-ҳай, йўқ ердин жанозасини ўқиманглар, — бароқ қошларини чимирди Хожа Афзалиддин. — Бир балоси борки, шунча чиранадур.

— Рост айтасиз, жаноби вазир, — хаёл сурганча оғир хўрсинди ҳокони мансур. — Фаҳмимча, Али Рустой элдан бурун Пахлавони оламни тахликага қўймоқчи!..

— Иншооллох, Пахлавон юзимизни ерга қаратиб қўймас, — деди Амир Алишер, барча шубҳаларга бар-хам берадиган бир оҳангда. — Ахир юрагида шер ух-лайдур, ўша шер уйғонса олам гулистон!..

— Оббо, жуда осон экан-ку, — яна кесатган бўлди Хожа Афзалиддин, шох билан хуфия кўз уриштириб. — Ишқилиб эрта майдонда аттанг қилиб бармоқ тишлаб қолмасму?

— Ниятни бутун қилинг! — деди кимдир.

— Мактубдин аёнки, Али Рустой дев сувратли, ёсу-ман сийратли рақибдур, — мийиғида кулганча қўл боғ-лаган Пахлавон рўпарасига борди Султон Ҳусайн. — Агар чўчиётган бўлсангиз ошкора эътироф этгайсиз.

— Қиблагоҳим, Али Рустой бор-йўғи лалми дўқ ура-дур, — деди ниҳоят Пахлавон, оғир-босиқ оҳангда. — Шундай экан нимасидин кўрқамен? Йўқ ердин ваҳима қилиш ножойиз!..

— Кесиб сўйланг, баҳодир, кесиб! Токи кўнглимиз кўтарилиб таскин топайлик. Қолаверса, Алишербек эс-латганидек, бутун Хуросоннинг умид кўзи сизда!..

— Барини тушунамен, олампадох. Фақат подадин олдин чанг чиқариш не хожат? Иншооллох, жанг фурсатида бирон-бир ечим топилур. Оллох мададкоримиз.

Пахлавон шовилмай баён айлаган мулоҳаза Амир Алишер ҳамда Сайид Ҳасан Ардашер тарафидан хайрихоҳлик билан ёқланди, аммо Султон Ҳусайнни зигирча ҳам қониктирмади. Шаханшоҳ фаҳмича, Пахлавон нуқул чайналиб масъулиятни атай бўйнидин соқит қилаётган эди. Ким биледи дейсиз, эҳтимол у шу йўсин гинадор эканини изҳор этаётгандир, ахир, ёлғиз жигарбандим, яккаю ягона чироққарим ва тобуткашим деб суянгани Ихтиёриддин қалъаси зиндонида бургаю канага таланиб ётганда майдон сиғарканми кўнглига!?

— Биродар, танангизга ўйланг, ўпка-гинадин дор ясаб бўлмас!..

Аранг ўзини босиб турган Султон Ҳусайн ахийри чидолмай бошлаб кесатди, аниқроғи, кўзига пўк гап айтиб иззатини ерлаган одам каби кўринаётган Пахлавон жон жойига гўё тиф санчди, айни пайтда у хотиржам елка қисиб қўйгани учун ажабсиниб беихтиёр аёнларга ўгирилди.

Одатда улар хушомад бобида ҳамини чаптастик қилишади, бунақа қалтис дамларда эса сукут сақлаш билан сувдан курук чиқишни афзал санашади.

Ҳатто энди ҳар канақа шароитда тили ботирлиги билан танилган Амир Алишер ҳам оғиз очмай паришонҳол турар, ташвишли нигоҳини бир Пахлавон, бир ҳақони мансурга қадар эди.

Мўхташам қароргоҳни яна ҳам теранроқ сукунат қаърига тортиди.

Ахийри Пахлавон ўйчан қиёфада бир неча қадам олға босди ва бутун оғирлигини гилам тўшалган сахнга ташлади. Нечукким кўнглидан падари бузруквори кўп марта таъкидлаган бир ўғит кечди («Ўғлим, ҳар сония ўзингда йиғилгайсен!»), сўнг муштарини тошдек тугиб, тишларини зирак қилганча, бир силтаниб ўмганини кўтарувдики, дафъатан бошқа одамга айланди, мовут камзули чоки яғрини тарафдан тириллаб сўкилди.

Аёнлару боёнлар рафтори ва тикилишида бир дунё хайрат!..

— Қиблагоҳимнинг муборак хотирлари бузилмағай, — деди ниҳоят Пахлавон, товуши гулдираб. — Кўнглингиз

кўрғонини ишғол қилмоқчи бўлган ўша мурдорни ер тишлатиш маним гарданимда!..

Ана энди булутлар оралиғидан қуёш мўралаган каби Султон Ҳусайн чехраси ёришди, Амир Алишер билан маъноли кўз уриштиргандан кейин оғзи танобини қочириб, Паҳлавони оламини астойдил бағрига босди ва чўғдек товланаётган туркман гилами бўйлаб хотиржам нари-берига одимлай бошлади.

Қароргоҳ безаклари энди гўё ўзгача жило сочаётган эди.

Аёнлару боёнлар мамнун бош силкиб туришибди бир-бирларига...

Ва шу дамда кутилмаган ҳодиса рўй берди.

Мажлис бошлангандан бери пойгакда тавози сақлаб ўй сураётган Хожа Маждиддин ногахон ҳамма эътиборини ўзига жалб этиб эҳтиёткорона томоқ қирди, ниманидир чамалагандан кейин ботиниб-ботинмай бир неча қадам илгари босди, оғир гавдасини гурсиллатиб гиламга ташлагач, ошиғич тахт сари эмаклаб борди.

— Олампанох, бир қошиқ қонимдин кечгайсиз, — деди у қайта-қайта ер ўпиб. — Кун тартибидаги савдо ҳазилакам савдо эмаслигини қосир ақлим билан англабмен. Ижозатингиз билан жўяли бир тадбирни баён қилсам.

Мажлис аҳли ҳайратда: нахотки кесақдан ўт чиқса?

Ҳарчанд Паҳлавони олам ўзини бепарволикка урса ҳам барибир ичини нимадир музлатиб ўтди, аини пайтда Амир Алишер ногахон энсаси қотиб бир ёнига ўгирилганини, Сайид Ҳасан Ардашер қовоғини уйганча лаби четини тишлаганини кўрди, тўнини тесқари кийиб олган Султон Ҳусайн эса бетоқат алфозда ёвқараш қилаётган эди.

— Хўш, сўйланг, — юмшаган бўлди шаҳаншоҳ. — Қандоғ жўяли тадбирни назарда тутадурсиз?

— Фаҳми ожизимча, икки оёғимиз бир этикка тикилмиш, шундай экан, шижоат тоғи қоплони Паҳлавон Муҳаммад Малонийни зудликда топтириш жойиз, — энди анча дадил сўзлади Хожа Маждиддин. — Қайси йили у Паҳлавони оламини қай йўсин йиқитгани ёдимизда, иншооллох, Али Рустойнинг ҳам додини берадур.

Ана бунини маломат деса арзийди!..

Ногоҳ Султон Ҳусайн қарғиш теккан бул нокасу нота-
вон неларни алжираётир маъносида илкис қайрилиб
Амир Алишер қаради, яна ҳам хитланган Мир эса кўз
қири билан Паҳлавонни кузатаётган эди.

Тип-тиниқ осмонда яшин чакнаган каби баҳодир са-
росималаниб қолганди. Хусусан, у хоқон рўпарасида ни-
холдек эгилиб зимдан тантана қилаётган Хожа Маждид-
дин ортидан билдирмай пичоқ санчганини афсус билан
этироф этар, хаёлида куштигирлар жамоаси ва майдон-
дан безиб қаландарлик мақомини ихтиёр айлаган қиёмат-
лик биродари Мухаммад Молоний гавдаланар эди.

— Афсуски, ул кас ўзини саройга бегона тутадур, —
ҳозироқ жаллод чакиргудек қиёфада тутакди хоқон. —
Шундай экан икки дунёда ҳам коримизга ярамагай, буни
билган холда сафсата сотишингиз барчамиз учун бирдек
беписандлик эмасму!?

— Афу этгайсиз, аълоҳазрат!..

Хожа Маждиддин беҳуш каби тахт пойига йиқилди...

Ҳозир Султон Ҳусайн жаллод чорласа ҳақи кетарди,
ҳақи!..

Яхши ҳам у шайтонга ҳай берди, қисқагина сукутга
толгандан кейин сарой азал ва абад аҳду қарори бузук
кимсаларни яқинига йўлатмаслиги ва истаса аларни му-
қаррар жазога маҳкум этиши ёки жиловлаб қўяжаги
хусусида анча-мунча қизишиб ваъз айтган бўлди.

Ҳайҳотки Хуросон ҳукмдори нутқига аралашган бир
нозик, бир айилботар кесатиклар ёшликдан биргаликда
тепкилашиб ўсган Мухаммад Молонийдан кўра кўпроқ
ўзига тегишлидек Паҳлавон ғалати ўнғайсизлик туяр,
ҳар замонда қошлари ўртасидаги тугун чуқурлашган
Амир Алишерга маъбусона нигоҳ юборар эди. Сўнг ти-
сарила-тисарила қуйига ўтган Хожа Маждиддинни зим-
дан кузатди, унинг мой томгудек йилтираётган бетида
недир қониқиш ифодасини туйиб кўкси яна бир тирнал-
ди, сўнг қачондир Мухаммад Молоний билан қилган
жангини элас-элас хотирлар экан, бунга Худойим бас
келмаса, бандаси бас келиши мушкул, деб қўйди ичи-
да...

Олтинин боб

МУҲАММАД МОЛОНИЙ АНДИШАСИ

Ховли жимжит...

Тарвақайлаб ўсган бир неча туп ўрик ва олма тангача ерга офтоб туширмас, этак тарафдан оқиб ўтадиган билакдайгина ариқ офтобда жимирлаб товланар, войиш тагида қўйилган чорпояда чошгоҳда бошланган сухбат аср яқинлашди ҳамки қизгин давом этар эди.

Ҳозиргина Абулқосим Бобур Мирзо саройида кечган машваратдан ажиб таассуротлар билан қайтган Пахлавон кафтларини кўксига босганча эхтиром кўрсатди, дархол сездики, падари хомушроқ... Падари рўпарасида тиззалаган Муҳаммад Молоний нигоҳини номаълум нуқтага қадаб ўйга толган. Давра қурган бошқа йигитлар ҳам ниманингдир ташвишини чекишаётгани чехраларини қоплаган ифодалардан аён...

— Нима гап, ота? — юрак ютиб савол ташлади Пахлавон. — Ишонган шогирдингиз номуносиб рақибдан йиқилган каби мотамдасиз!?

Хар қандай мусибат ёки муаммо қошида ўзини оғир-босиқ тутишни касб қилган Пахлавон Абусаид ҳозир анчайин тўкилгандек туюлар, нақд қояни эслатадиган келбати сўнгсиз таассуф исканжасида эканлиги англашиллар эди...

— Сўрама, ўғлим, — деди у ниҳоят киноя аралаш, — жигаримиз Муҳаммад Молоний ишқал чиқармиш!..

— Йўғ-е! — пешонасини тириштирди Пахлавон. — Фаҳми ожизимча, оғамиз ҳалига қадар мўрчага ҳам озор бермаган, одоб ва фаҳму фаросат қарвони сарбонларидин саналур.

— Тўғри, лекин... жаҳл келса ақл кетади-да, — надомат билан бош чайқади Пахлавон Абусаид. — Мамашариф мисгар бору... Эрталаб Молоний даласи бошида ўша каснинг ўғли Мамараҳим дўлворни шапалоғи билан сулайтирмиш. Қози зиндонга ҳукм қилғон!..

Очиғи энди Пахлавон ҳам қайғуга ботди, бу ёғи канчага тушди, ошна, маъносида Муҳаммад Молонийга зимдан нигоҳ юборди. Кўпдан бери Мамараҳим дўлвор унинг

отамерос ерини кўз остига бостиргани, нуфузли бир амалдор ҳомийлигида арзон-гаровга сотиб олмоқ учун касдланганини ва окибат бу эрта можаро рўй берганини билгандан кейин ҳар мўйи найзадек тикрайди, ўша заҳоти ҳеч ким, ҳатто падарига ҳам чурк этмай сарой сари шошилди...

Паҳлавон ишонч билан кириб борди саройга...

Мунаққаш тахтда савлат тўкиб ўтирган, бутун вужудини кулоққа айлантирган Бобур Мирзо беихтиёр сапчилаб кетди ва адолат муқаррар қарор топажанини қўйиниб баён айлади.

Чиндан ҳам эртаси куни ўтказилган тафтишдан кейин қози ҳукми махсус фармони олий билан бекор қилинди ва Муҳаммад Молоний ўрнига Мамараҳим дўлворнинг ўзи зиндонбанд бўлди.

Паҳлавон сўзи ерда қолмагани учун Бобур Мирзога яна ҳам чуқур ихлос қилди.

Умуман шох Муҳаммад Молонийга қайишгани бежиз эмасди, ахир, у жамийки кифти ер искамаган куштигирлар қаторида Хуросон суянган тоғ, қолаверса, кимсан Паҳлавон Абусаиддек зот қанотида улғайган шогирд!

Паҳлавон адашмаса фақат угина отаси мактабида шакланган барча ақл бовар қилмас мураккаб сабоқларни аввалидан охиригача мукамал эгаллаган эди. Керак бўлса, у кадр қийматини эришган даражаси билан ўлчарди, сираси билмаган ёки қўлламаган ҳадиси кам, ўрни келганда эса ҳеч кимса ҳаёлида йўқ аломат усулларни истемолга киритишга ҳам қодир эди. Ҳатто тарафқашлари айтишича, кечалари тушларида не-не зўрлар билан олишиб чиқар экан...

Муҳаммад Молоний иложи борица Паҳлавон Абусаид ёнидан бир қадам жилмас, ҳар бир панду насихатини астойдил дилига жойлар, вазифа қилиб берган ҳар қандай амалини қиёмига етказиб ўзлаштирмагунча ухлмас эди.

Мабодо устоз тирикчилик важларига берилиб ҳордик тегса, у бор-йўқ бисотини йўқотиб қўйган гадо каби типирчилаб қолар, ховлида ўтиролмай шаҳар бўйлаб санғир ёки Паҳлавон билан хилватда хоразмлик Паҳлавон Маҳмуд рубойлари мағзини чақиш билан шуғулланар эди. Элда Пирёр валий унвони билан танилган ул зот-

нинг кураш илму амали хусусида битган рисоласини ай-
никса қизиқиб ўқир эди.

Баъзан кадрдон ошналари даврасини тарк этганча етти
ёт бегона мардикорлар пинжида лой шиштиб пахса урар,
темирчилар атрофида ўралашиб босқон дамани тортар,
сандонда пичоқ ёки дудама ханжар пешлар, дурадгор-
лар билан отамлаша-отамлаша ёғоч арралар, тахта ран-
далар, эгарсозларга кўн ип ҳозирлаб берар, чолғусозлар
тут ёки ёнғоқ танлашида кўмаклашар, ора-сира бозорда
хаммоллик қилар эди.

Қизиғи, Муҳаммад Молоний ўзини умри бино бўлиб
бир марта ҳам куштигирлик кўчасидан ўтмаган, орият
майдони расм-русумидан ғофил банда қилиб кўрсатиш-
дан тортинмасди. Ҳар неки борини ақл бовар қилмас
хотиржамлик билан ичида — иззат-нафси ёки шуури
қатида саклаб келар ва бунни бировга билдиришни но-
жойиз ҳисоблар эди.

Окибат қаторлашиб ҳафталар, ойлар кечса ҳам ким-
гадир даъво қилишни ҳатто хаёлига йўлатмас, мабодо
биров ўзига талабгорлик қилса дафъатан жавоб бермас,
пухтарок ўйлаб олиш учун мўҳлат сўрар, мўҳлат битган-
дан кейин панадан панага қочиб юрар эди.

Агар талабгор эзмаланиб холи-жонига қўймаса эри-
нибгина бир ола қараш қилади, бу — ўзингдан кўр
энди дегани бўлади. Бир томоқ кириб, бир ён-верига
аланглагач, лапанглаб олға босади, майдондаги Молоний
кўча ёки уйдаги Молонийдан еру осмонча фарқ қилади.
Ҳариф рўпарасида кад ростлаганда гўё у ҳам бўйига,
хам энига ўсади, недир ифодалар акс этган афту анго-
рини таниш қийинлашиб қолади. Сўнг ишқирганча шо-
шилмай енг шимаради, белбоғини қайтадан маҳкамрок
боғлагач, мушукдай пайт пойлаётган рақибига бирдан
тапланнади, чўзиб ўтирмай уни ё елкасидан ошириб ура-
ди, ёки ёнбошига тортиб осонгина ағдариб ташлайди.
Оғзидан қони келаёзган мағлуб шу-шу қайтиб қора бер-
майди, сичқон инига уриб кетганича думини тутқизмай-
ди.

Дарвоқе Муҳаммад Молоний рўзғори оғир-енгилини
асосан Ҳирот ташқарисидаги можарога сабаб бўлган ярим
танобдан зиёдроқ отамерос ер кўтарар эди. Дехқончи-
лик бобида у анча-мунча тажрибакор бўлиб, хордиқ кун-
лари дархол ювиб-асраб қўйилган, оғирлиги расо бир

пуд кетмонига ёпишар, қора терга ботиб ариқларни тартибга солар, гурсиллатиб тупроқ ағдарар, қайсидир қўшниси берган аравада гўнг ташир эди. Тиши қавагида асраб қўйгани тирамойи ёки бахори буғдой уруғини хафсала билан сочгандан кейин пайкал этагида тиззалаган қўйи Худодан мўл ҳосил тилаб ёлборар эди. Тинмай чеккан захмати баробарида йўғон-йўғон қўлларини чўзганча қилган илтижолари зое кетмасди, жавзо ўрталарида ўзи кутганидан ҳам баракалироқ хирмон кўтаргач, терисига сизмай қувонар, тиланчиларни қуруқ қайтармас, муносиб ризқу насиба ато айлаган мурувватли Тангрига қайта-қайта шукрона айтар эди.

Буни қаранги, аксига олиб бир йили қурғоқчилик боис экин-тикин яхши битмайди, қиличини қайраб келган қиш омборида сичқонлар ҳасса таяниб юрганидан огоҳ этади. Кўргиликни сезиб-билиб турса ҳам пинак бузмайди, анчайин эсли-хушли бўлган жуфти ҳалоли йўқчиликка бир кун чидайди, бир ҳафта чидайди, ахийри сабр қосаси тўлиб нолийди:

— Вай, ўлмасам, дадаси, намуноча тепса тебранмас одамсиз? Анчадан бери жужукларингиз тишлари кирини сўриб ухлайдурлар. Тўй-пўйга бориб олишсангиз сиздан ортиб бировга насиба тегмас-ов!

Ногаҳон у тарсаки егандек бир ҳолга тушади, тили ботирлик қилган аёлини қирк кокилидан бурай-бурай тебалашни чўтлайди. Сўнг кучини уйдаги ожизасидан кўра майдондаги рақибга кўрсатгани маъқулроқ эканини ўйлаб шайтонга ҳай беради.

— Рост айтурсен, ойпошша, фақир борида бошқа кимса соврин эгаси бўлолмас, — дейди лўла-болишга бемалол ёнбошлаб. — Локин фақирни бир нарса қийнайду. Ҳарчанд ўзимни босишга уринмай майдонда масиқиб кетурмен, жунуним қўзиб ақлу ҳушимни йўкотурмен, оқибат билмай рақиб бели ёки қўл-оёғини синдириб қўядурмен!..

Хотини аввал илон авраган каби анқайиб қолади, кейин кулгисини тийолмай, баҳонангиз қурсин, дея ўпкалайди, у пинак бузмай Ҳирот бойваччалари берган қурашларда икки-уч марта шундай номаъқул ходиса рўй берганини айтиб қасам ичгандан кейин ранг-кути учади, кўзларида ваҳима-хавотир акс этади, бировга жабр қил-

гандан кўра жимгина тухум босиб ётганингиз афзал маъносида оғир хўрсинади...

Қайси вақт бир бахонада ушбу хангомани Паҳлавон ошнасининг ўз оғзидан эшитиб ёқа ушлаганди, аниқроғи, бир жихатдан роса завки келган бўлса, бошқа томондан астойдил ғашланган, оббо, андиша жониворни сизга буюрган экан-ку, полвон, деб тўнғиллаган эди.

Ахийри Паҳлавони олам пасту баландни ўйлаб Муҳаммад Молонийни йўқчилик ғалваларидан қутқазиб учун бел боғлади, мавридини топиб бир мажлисда Бобур Мирзога илтимос билан мурожаат қилди, шоҳ яна раъйини синдирмай маош ва иш ваъда берди. Эртаси куни хушхабарни етқизганда у чурқ этмай афтини ўғирди, буниси камдек бир неча кун ковоғидан қор ёғдирганча аразўраз қилиб юрди. Қачонки Султон Ҳусайн тахтга минганда, эҳтимол энди йўқчилик тавбасига таянтиргандир, деган ўйда иккинчи маротаба кўнглига қўл солди, ўзини ўйламаса ҳам жўжалари тақдирига жавобгар эканини тушунтириш учун койинди. Афсуски у яна том бўйи сапчилади, биродар, тилла ялоқда берилган паловдан кўра қора қозонимда қайнаган оби-ёвғон минг марта авло қабилида ёзғиргани ҳамон ёдида...

Замон бир айландию Султон Ҳусайн хар йили Наврўз сайлида Хуросон зўрларини йиғиб олиштирадиган бўлди, бош совринни кўпинча Муҳаммад Молоний бегона қилмасдики, бу ҳол шоҳ ихлосини оширди, неча маротаба хос баходирларим қаторига қўшилинг, сарой тўри сизники! — деб хизматга чорлади, оиласи тўқ яшаши учун етиб-ортадиган маош тайинлашини, ҳатто шаҳар марказида қошонадан қолишмайдиган иморат қурдириб беришини қайта-қайта таъкидлади. Атангки у ўзини карликка урди, ҳеч нарсага мўхтож эмаслигини айтишдан нарига ўтмади, ҳатто бир неча бор от суриб бўсағасига келган элчини беҳурмат қилиб ҳайдади, оқибат сарой билан орасида кўзга кўринмас бир девор қад ростлади...

— Оғам, сиз унча-мунча одам эмас, ер юзидаги жаммики жавонмардлар султонисиз. Шундай экан, шоҳ ҳам, гадо ҳам қошингизда қуллуқ қилмоғи лозим. Сиз эса нуқул Султон Ҳусайн соясига кўрпача тўшайсиз. Нахотки бул машғулотдин зерикмадингиз?

Найзадек тешиб ўтадиган бу сўзларни Муҳаммад Молоний гўё ёдлаб олганди, нимадандир норозиланиб жаҳлга минган кезларда Паҳлавон бетига қайта-қайта айтишдан тортинмасди.

Биров билан ёкалашгандек гоҳо ҳафталаб чурқ этмайдиган одам ногоҳ сўзамол ва жиззаки касга айланиши очиги Паҳлавонни хуноб қилади, бир кулса, бир куйиб, Султон Хусайн билан ўзини беғараз дўстлик риштаси боғлаб турганини, ялтоқланиш эса феълига ёт эканини ётиғи билан тушунтиришга киришади.

Лекин қаники у сабр қилиб эшитса, қайта бадтар тутакиб тилига эрк беради, яна бошқа билган-билмаган одамларини ҳам юмалоқ-ёстик қилиб тамагирлару хушомадгўйлар қаторига қўшади, борингки сарой атрофида кимлар ўралашиб юрган бўлса барисини тап тортмай гўрдан олиб гўрга тикади.

Ҳай-ҳай, на капгирда, на чўмичда турадиган ёзгиришлари ўзларини салтанат устунлари санайдиган казозкалар қулоғига етмасмиди, шубҳасиз, шамол каби гувиллаб етарди. Фақат ҳоқони мансур арқонни узун ташлаб қўйгани сабабли ноилож улар аламларини ичларига ютишарди. Бироқ мавриди топилгани ҳамано баҳамжихат уни шайтони лаъин ҳамтовоғи сифатида айблашар, агар дорга тортилса ёки кундада боши танидан жудо қилинса, адолат қарор топиши ҳақида оғиз кўпиртиришар эди...

Чархи каж ҳукмини қарангки, орадан қувлашиб неча йил ўтгандан кейин маломатлардан чарчаган Муҳаммад Молоний осудалик ва фароғат тилаб қолади. Бир амаллаб Хиротда муқим ўрнашади ва гапи тош босадиган оксоқоллар, хусусан, куштигирлар аралашуви билан Султон Хусайн ҳузурига битим истаб боради, шаҳаншоҳ афу этиб қимматбаҳо сарполар билан сийлагач, олий даражали машваратлар ва зиёфатларда иштирок эта бошлайди.

Тез орада сўз юки остида анчайин чўкиб қолган, шунга қарамай ҳамон қирчиллама йигитдек қалам тебратётган Амир Алишер билан ҳам дўстлашиб улгуради.

Қисқаси, у қиёматлик кадрдони Паҳлавони оламнинг саройда бўш қолган ўрнини эгаллагани ва бунга тўласинча ҳақ-ҳуқуқи борлиги улус тарафидан эътироф этилади.

Хуросонни нафс гирдоби комига тортаётган, яъни тожу тахт низоси бир авжига миниб, бир босилиб турган хижрий 901/милодий 1495/сана баҳорида фаройиб ходиса рўй беради.

Бахаво кунларнинг бирида, Султон Хусайн хоҳиш-иродасига кўра, Чилдухтарон яйлови бўйлаб сайру саёхат бошланади: тошдан тошга сакраб оқаётган сой бўйида мовут ва кигиз ўтовлар тикилади, қанчадан-қанча ўчоқларда дошқозонлар осилади, сон-саноксиз жонлиғ сўйилади, майса узра тўшалган гиламларда ёзигли дастурхонларда сархил нозу неъматлар тортилади, косаларда майи ноб, кимизу кимрон кўпиради ва ниҳоят муғанний-хофизлар янгротган наво-нағмалар остида нозикбадан раққосалар хиромон айлаб кўзларни ўйнатади.

Базми жамшид авж палласига кўтарилган дамда мулозим Ҳиндистон подшоши Деҳлидан савдо карвонига қўшиб жўнатган манглус зотли баҳайбат фил етиб келганини маълум қилади.

Дарҳақиқат жаҳаннамдан қолишмас саҳролар ва тўқайларни беписанд босиб ўтган, ойнадек йилтироқ кўзлари билан теварагини ўраган кишиларни бегонасираб кузатаётган жонивор ақлу ҳушни олар даражада ваҳимали туюлади: гўё хартуми баланд чўққидан осилиб тушган аждар, тўрт оёғи осмонни кўтариб турган тўрт устун!..

— Жаҳли чиқса ҳар қандай одамни эзгилаб ташласа керак, — дейди ҳукмдор, ҳайратини яширолмаб. — Худонинг балоси экан!

— Олампадох, унчалик эмасдир, — таърифу тавсифларни бепарво тинглаб турган Муҳаммад Молоний тили кичиб сўз қотади. — Муносиб рақиб топилса ҳолига маймунлар йиғлаши мумкин!..

Энди ҳоқони мансур мийиғида истехзоли кулади, қони суюқ-да, катта кетди, баччағар, дейди ичида ва зиёфат поёнига етгандан кейин ишончли маҳрами Амир Сайид Бадр билан хуфия кенгашади. Ахийри маслаҳат пишитиб мулозим орқали ҳузурига филбонни чорлайди. Калта камзул кийган, мош-гуруч соқоли кўксини қоплаган ушоқ чол муддаосидан хабар топгандан кейин афсус билан бош чайқайди.

— Қиблагоҳим, шундай нодир молдин тез совубсизда, — дейди ер ўпаркан. — Ахир ул бадбахт гурзиси билан бир урса мияси қатикдек отилиб кетади-ку!

Аломат томоша кўргиси келиб ичи қизиётган хукмдор бўшашганча ўйга толади, ниҳоят гурзини ўғирлаш ёки гумдон қилиш ягона чора эканини тушунади. Топшириғига биноан эртаси куниеқ Амир Сайид Бадр мудҳиш қуролни қўлга киритгандан кейин Тайфурни Мухаммад Молонийни оёғини ерга тегиздирмай келтириш учун юборади. Сўнг филбонга буюриб фил оғзидан бир неча меш шароб куйдиради. Сиру савдодан ғофил Мухаммад Молоний яқинлашган чоғда жонивор маст-аласт холда ўқирганча саропарда панасидан отилиб чиқади. Кафтини кафтига ишқалаганча Мирзо байт ўқийди:

*Хар ким гардан ба даъво афрозад,
Душмане инчунун бар ў тозад*.*

Важохати бузуқ фил шу келишида узун ва бурама хартумини бир силкатади ва нарироқда гангиб тўхтаган, не қиларини билмай тисарила бошлаган рақиб елкасига ташлайди, сўнг уни қўлтиғи аралаш даст кўтариб ердан узади.

Эвоҳ, не кўргиликки, Мухаммад Молоний суяклари қисирлашини баралла эшитади, ҳатто кўз олдида беҳисоб тангачалар жимирлаб, нафаси тикилади бўғзига, охирги чора сифатида дарҳол оғирлигини солиб лангар ташлайди ва баттолнинг гумбаздек тап-таранг қорнига кетма-кет шунақаям тепадики!

Оғрик жон-жонини қакшатган жонивор бўкириб гир-гир айланади ва ногоҳ оёқлари осмондан келганча гурсилаб йиқилади, учи тўқмоқли говрон тутган филбон оху воҳ қилиб сомон тикилган қопдек бир томонга учиб тушади, ё фалаксан-ей!

Ана олқишу мана қийқирик!..

Сира кутилмаган якундан бахри-дили очилган Султон Хусайн амри билан лаганда тилла-кумуш танга келтириб ғолиб устидан сочишади ва ночор аҳволда инқилаб ётган филни йўғон ходалар ёрдамида бир амаллаб тур-ғазиб олишади...

Бу воқеа рўй берганда Пахлавон Мухаммад кўч-кўронини ортиб омонат дунёдан бокий дунёга кўчиб ўтган бўлади, хали унга қадар бир неча йил вақт кечиши керак.

* *Мазмуни:* Кимки даъвогарлик гарданини кўтарар экан, душмани унга шундай ташланар.

Ҳозирча Султон Ҳусайн Бойқаро билан Муҳаммад Молоний ўртасида ҳукм сураётган ихтилоф сусайиш ўрнига зимдан етилиб боради. Шаксиз бу ҳол тирикчилигини аранг ўтказадиган, шундоғ ҳам калондимоғ оқсуяклар тарафидан камситиладиган куштигирлар манфаатига зид эди. Эртаю кеч буни ўйлаб Паҳлавони олам тажанглашар, оғайнисини қайсарлик отидан қай йўсин туширишни билмай боши қотган эди.

Паҳлавон ошнаси Худо берган миждозига кўра ўзида йиғилиб, ўзида сочиладиган, азобда роҳату роҳатда азоб туядиган англаб бўлмас хилқат эканлигига қайта-қайта имон ўгирарди. Падари бузруквори назари теккан бу банда фақат қиёматлиги эмас, яқин маслакдоши эканлигидан айниқса чексиз фахру ифтихор туяр эди. Фақат вақти-соати етиб ораларидан ола мушук ўтиши мумкинлиги етти ухлаб тушига ҳам кирмаганди, азалу абад устидан ҳукм юргизувчи Олий зот муқаррар савдони аллақачон битиб қўйганди, битиб!..

Тангри таоло иродаси бир йили авжи ҳамалда, улус Наврўзни нишонлаш учун мўр-малахдек Ҳирот атрофидаги дала-даштга чиққанда ойдинлашди.

Саройда баланд мартаба эгаллаб турган беклардан Раҳмат полвон ўғли суннатини кўклам сайлига қўшиб юборди, катта ош тортиш билан бирга, катта кураш ва кўпкари берди.

Илиқ шабада эсиб турган хушхаво кунда турли вилоятлардан келган зўрлар бел тутишди. Чошгоҳдан то қуёш уфққа ёнбошлагунга қадар чўзилган муросасиз жангда яна ғолиби мутлоқ Паҳлавон бўлди. Ҳар доимгидек у беадад олқиш ва ёғли-ёғли соврин тагида қолди. Аввалги шуҳрати гўё бир неча баробар юксалганди. Лекин ошига қутилмаганда оғу аралашиб таъбинни хуфтон қилишини қаёқдан ўйлабди.

Бинобарин, Паҳлавон Ҳуросон бўйлаб номи кетган, ортидан маломат тошлари отиш билан машғул бир нечта абжир-айёр полвон курагини ерга тегизгани учун сархушу сармаст эди, қизиғи ҳали майдонда насиб этган поёни йўқ нашидани ҳазм қилиб ҳам улгурмаганди. Кимлар биландир жанг тафсилотлари устида кула-кула тортишиб турганда елкасига бўм-бўш хуржун ташлаб олган чўтир юзли дарвеш ҳе йўқ-бе йўқ аста туртди. Сўзи бўлингани боис хушламайгина ўгирилиб қаради-ю, гала-

ти чакнаётган қисик кўзларда тигдек ботадиган таъна аломатини кўрди, буни ўзича тушуниб қўйин чўнтагидан ҳамёнини олди. Аммо нотаниш қаландар узатган бир-икки тангасига киё ҳам боқмай бўзариб тураверди.

— Фақирдин не тилайсиз, ота?

— Ҳеч нарса тиламасмен, фақат... димоғингга ҳаво кирганини шунчаки эслатиб кўймоқчимен, — деди у, кўпдан қайчи тегмаган соқолига аста панжа уриб. — Ҳайхот, ўзингга ўзинг маҳлиё бўлибсен, оқибат кўнглингга бегоналашиб борасен!..

Паҳлавони олам ичи музлагандек бир ҳолда каловла-ниб қолди.

— Кўҳна дунё сендакадин кўпини кўрди, бариси дар-ринки, туфроқ кучиб ётадур, сен ҳам борурсан ўша ма-конга! Шундай экан, кечикмай иззатингни бил, кимли-гингни ҳам бил! Гар юфил бўлмасанг айт-чи, майдонга Муҳаммад Молоний тушса не кечарди ҳолинг? Уйингга соврин орқалаб боришинг нари турсин белдин айрилиб қайтардинг! Сен унинг кўзига тик қарашдин чўчийсен, тўғриму?

Чўтир юзли дарвеш тинмай яна анча вайсади, нои-лож Паҳлавон ўзини карликка урди, ахир, бўлари бўлган, жони қақшаб, ақлу ҳушини йўқотар даражага етган эди.

Тавба, бетгачопар бу кас ердан чиқдими, осмондан тушди, маломат тошларини ёғдиришдан муддаоси нима? Не боис орага биродари Муҳаммад Молонийни тикишти-раётир? Нахотки унинг беандиша тилидан қанча-қанча вақтдан бери дили тубида чўкиб ётган армони аксу садо-сини эшитган бўлса!?

Мудом боши ғаму андуҳдан чиқмаса ҳам улус кўр эмас, молфаҳм ҳам эмас, Оллоҳ таоло иродаси билан ҳар неки оқу корани кўриб туради, ҳар қандай оғиру энгилни тарозида тортади.

Ох, қойилки, мардум Муҳаммад Молоний кўзига тик боқишдан ҳайқишигача кузатган экан-а!..

Сираси, чўтир дарвеш бетига солган кўргилик май-донда Муҳаммад Молоний билан рўпара келмаслиги учун падари йўқ ердаги важ-қорсонни ўйлаб топгани ва биро-дари ҳам фавқулодда тўқнашувга йўл бермаслик мақса-дида атай тадбир чеккани туфайли рўй берган эди. Ахий-ри у барини англаб пешонасига шапати урган, отасидан яшириқча белига даъвогарлик белбоғини боғлаган эди.

Мақсадини ошкор қилган ҳамоно биродари одатича тўнғиллаб муҳлат сўрагани ёлғон эмас. Аммо келишилган ҳафта эмас, ой ўтса ҳамки у қорасини кўрсатмаган, тутқич бермай қочиб юрган ва оқибат интиғу интизор қутилган жанг қолиб кетган эди.

Раҳмат полвон берган курашдан кейин бўлган тасодифий учрашув ва қисқа суҳбат Пахлавони олам бағрида оғир тошдек чўкиб ётган армонни кўзгаб юборди, кўзгаб!..

Таажжубки, ёлғиз қолган ҳамоно чўтир юзли озғин дарвеш қовоғидан қор ёрдирганча рўпарасида қад ростлар, бит кўзларини лўқ қилиб хирилдоқ товушда таънадашном ёғдирар, ғалати илжайганча бош чайқар эди. Мудом ғойибона мулоқот бориб турган азобга айланарди, лаънати дарвеш назаридан қутулиш учун ҳар қандай жазога рози эди, эртаю кеч Худодан ўтиниб шуни тиларди. Аммо у олис-олисдан тинмай тажовузқорона таъқибини давом эттирар, аллатовур имо-ишора билан Мухаммад Молоний олдида тили қисик эканини эслатгани эслатган эди.

Чатоғи Пахлавон дарди-ҳолини бировга айтолмасди, барини ичида сақлашга мажбур эди, поёни йўқ бир оғрик кун сайин зўрайиб шууридан то бўғин-бўғинигача ўраб-чирмаб олаётган эди.

Агар шу йўсин азоб чекаверса оқибати ёмон бўлишини англади ва баридан биратўла қутилишга аҳду қарор берди. Қайта-қайта ўй-фикр пишитиб бир эрта бомдод номозидан кейин ошиғич арк сари жўнади.

Пахлавон мудом ўзига яқин тутадиган эшиқога ижозат бергандан кейин улкан бағдодий эшиқдан кирди, қарасаки, пойидан то шифтигача ислимий-ҳандасавий безакларига сийму зар юритилган қароргоҳда Султон Хусайн Амир Алишер билан недир масала устида бемалол суҳбатлашиб ўтирибди.

— Эй, адолат ва яхшилик посбони, фақир бонимда мудхиш мусибат ва маломат бордур, — темирни қизигида босди Пахлавони олам. — Фақир ҳалигача Мухаммад Молоний билан олишмадим ва уни йиқмадим. Шундоғ экан, авжи шуҳрат — жаҳон яғонаси деган унвон фақирга номуносиб!..

— Арслон оғам, мақсадингизни англамадим, — деди шоҳ ғашланиб.

— Рухсатингиз билан фақир анга талабгормен.

Пахлавон чинордек қоматини хиёл букиб ер остидан Султон Хусайн билан Амир Алишерга кўз қирини юборди, фақат шаҳаншоҳ эмас, хатто шоири даврон чехрасида недир хавотир ва недир ҳайрат зухур бўлганини пайқаса ҳам пинак бузмади.

Умуман Пахлавон аҳду қарорини Султон Хусайн ичида маъқуллади.

Ахир, у кўндан бери ҳаловати йўқолиб хуфия кек сақлар, фурсати етган ҳамоно кеккайган нортуюдан фарқи қолмаган Муҳаммад Молонийни тавбасига таянтирмоқ лозим қабалида бир фикрга келиб қўйган эди.

Айни пайтда таҳликага тушиб қолди, ахир, Пахлавон сарой одами, ўзи ардоқлаб юрган хос баҳодир, хатто тавонига тикан санчилишини ҳам истамайди. Ҳар қанақа шароитда у хосу авом бирдек ҳавас қиладиган юқори поғонада муқим туриши керак. Алҳосил ўша ярамас таъзирини берса-ку яхши, мабодо фалокат босиб ўзи бирон-бир қор-қолга учраса чатоқ-да!

Ҳар хил шубҳага кўмилган Султон Хусайн маслаҳат сўрамоқ ниятида Амир Алишерга ўғирилди. Чамаси шоири даврон кўнглидан ҳам шу хил мулоҳаза кечаётганди, у лол-ҳайрон чимирилиб турар, бокишида недир норозилик ифодаси бор эди.

— Биласиз, Молоний башар жисмидан эрмас, одам сувратида юрган дев эрур, — деди ниҳоят хоқон, Мир фикрини уқиб. — Ўша билан ўчакишиб барака топмай-сиз.

— Худо афтини тесқари қилсун, — ёзғирди Амир Алишер. — Бировни аяйдурғон сиёғи йўқтур.

Ҳамон чўтир юзли дарвешни унутмаган Пахлавон панд-насиҳат ва танбех эшитадиган аҳволда эмасди, хуш-фикрини буткул аҳду қарори банд айлаганди, тезроқ Муҳаммад Молоний билан орани очиқ қилиб ишни битирмаса осмон узилиб тушадигандек!..

Пахлавон икки оёғини ўламан-саттор бир этикка тикиб олганини кўрган Султон Хусайн ноилож фикрини ўзгартирди, эрталаб бошланиб чошгоҳда тугаган кенгашдан кейин Муҳаммад Молоний хонадони сари отлиқ чопар жўнатди.

— Пахлавони олам сизга талабгор, не жавоб айтурсиз? — данғалига кўчди Султон Хусайн, Муҳаммад Молоний истар-истамас қадам ранжида қилиб пойгакда та-

возе саклагандан кейин. — Менимча, бегараз ажрим хар бирингиз учун керак.

Оғирлигини бир оёғидан иккинчи оёғига ортиб турган Муҳаммад Молоний дафъатан Султон Хусайн хоҳиш-истагини англамади, шоҳ сўзини майдалаб такрорлагандан кейин у сихдек тик киирикларини пирпиратганча юраги тубидан чиқариб бир пишқирди.

— Подшоҳим, Паҳлавони олам менга махдумзода-дур, — деди ниҳоят овози гулдираб. — Ўсмирлик чоғимдин падари бузруквори Абусаид оқсокол шогирди эрдим. Ул зоти шариф фақирдин меҳрини ҳам, бир бурда нонни ҳам аямаган. Анинг арвоҳи олдида қанча бурчли бўлсам, фарзанди қошида шунча қарздормен. Даъво билан чиқсам гуноҳи азимга ботиб дўзах ўтида ёнишим тайиндур. Устозлар ўғитики, юз-хотирни унутиб устозингдан устун келмокни истасанг, осмон устунни бўлсанг ҳам янчилурсен!..

— Битим тузилур, — деди шоҳ аста, Паҳлавонга ўгирилиб. — Хўш, сиз ҳам розимусиз?

— Отам шогирди бўлса не кипти, — гулдиради Паҳлавон. — Талаб туғилганда орадин ибою андиша кўтарилур: Рустам ёки Жамшид юзланганда ҳам тик боришга мажбурсиз.

Узоқ йиллар давомида биров сезиб, биров сезмаган ихтилоф ахийри ишини қилди: тутаб турган ўтни ермоёндек ўт олдири-ю, жанг муқаррар заруратга айланди. Энди орага ҳеч ким тушолмасди, тушган тақдирда ҳам бефойда эди. Негаки туйқус қачондир Паҳлавон ўзича эътироф этган хол рўй берган, аниқроғи, Муҳаммад Молоний ичида мудраб ётган қоплон бош кўтарган эди.

Тахминан икки соатдан кейин эс таниб бир-бири бетига ҳатто ола қарамаган биродарлар Ойдинбоғдаги Шоҳрух Мирзо замонида ҳам кўп томошаларга гувоҳ сайилгоҳда тўпланган халойик кўз ўнгида ўзаро хезланиб туришар эди.

Паҳлавон Худодан ва падари арвоҳидан мадад тилаган кўйи Муҳаммад Молонийдан кўзини узмасди, бинобарин, кимдир майдонга занжир билан боғлаб-тортиб туширгандек биродари ковоғини солинтирганини ҳам назардан қочирмас эди.

Чиндан ҳам у хушлаб-хушламай эринчоқлик билан давра айланаётган эди, ахир, умр бўйи Паҳлавондан

ўзини олиб қочди, умр бўйи исноддан қолишмайдиган жангга чап берди. Аттанги, барибир чархи кажрафтор кўймади, охир-оқибат йўригига солди. Энди бу ёғи не кечиши қоронғи, хайтовур бир тадбир кўлласинки, на сих куйсин, на кабоб, бас, иззатини сақлаб махдумзода-сини йиқитмайди ва ўзини ҳам эҳтиёт қилади.

Паҳлавон шошилмай ҳалқа солиб айланаркан Муҳаммад Молоний хадеганда майдон сари йўламаслигини, мабодо йўласа бирдан масикиб кетишини, пайт пойлаб ўтирмай рақиб жанозасини ўқиб қўя қолишини кўнглидан ўтказди.

Таажжубки, ҳозир у карахтга ўхшарди, касалванд одамдек имиллагани етмай бирон-бир ҳаракати қовушмаётган эди. Ҳийла ишлатаётир деган ўйда Паҳлавон қалтис амаллар билан қитиқ патига тегинса ҳам айтарли пинак бузмади. У нуқул тайсаллаб чекинар, ҳужум қилгани шошилмас, машқи пасайиб борар эди.

Тезроқ ишни битиришу майдонни ёруғ юз билан тарк этиш тилагида бўлган Паҳлавон учун шу нарса асқотди. Жангни чўзиш бефойда эканини чўтлаб, пайларини таранг қилганча, шитоб илгари босди, «Ҳий!» — дея илкис чатандан ўрама чил урди, ангда қолган Муҳаммад Молоний ёни билан гурсиллаб ағдарилди.

Кимдир кутган, кимдир кутмаган иш содир бўлди, тоҳануз кифти ер искамаган, тақдир тақозосига кўра ҳалига қадар бир-бири сиртидан ўтмаган икки зўрдан қайси бировига омад куларкин, деб турган ҳалойиқ осмонни бошига кўтариб қийкириб юборди.

Ҳалидан бери муттасил орзиқаётган Амир Алишер ҳам терисига сиғмай қувонди, аркони давлат чапак чалиб олқиш ёғдирди, нечукким фақат Султон Хусайн чурк этмай ўтирар, шодлик ўрнига ғам келган каби тўнини тескари кийиб олган эди.

— Биродари азиз, ишлатган амалингизни Молоний ҳам сизчалик билса керак, — деди ниҳоят шаҳаншоҳ, шовқин-сурон босилгач. — Елкасини ерга теккизмасангиз ҳисоб эрмас.

Паҳлавон кенг-ялпоқ пешонасини қоплаган қайноқ терни жаҳд билан сидириб ташлади ва йирик-йирик кўзларини ола-була қилганча майдонни бир айланиб келди.

Очиғи кесатиқ кўпчилик қатори Амир Алишер иззат-нафсини ҳам симиллатиб юборди, тавба, ҳукмдор

қачондан бери Муҳаммад Молонийни дорга тортиш учун арзигулик баҳона кидиради, лекин ҳозир нечун унга ён босаётин, нечун!?

— Шохим, — деди Паҳлавон, — миноранинг пушти ёки ёни бўлмас.

Энди Султон Хусайн кинояли илжайди, севинчидан ному нишон қолмаган Амир Алишерни енгил титрок босди, аркони давлат билан бирга халойиқ еру кўкни зириллатиб яна ҳайкирди.

Сийраккина ўт-ўлан қоплаган сахнга тирсак тираб чўзилган Муҳаммад Молоний, кулоқлари динг эмасми, Паҳлавон пичингини эшитди. Ногаҳон ирғиб турди ва телбаланиб олға ташланди.

Кўли баланд келганига ўзини ишонтириб турган Паҳлавон кулоқлари пардасини ёриб юборгудек янграган наърадан хушини ўнглаганда гишт қолипдан кўчганди. Нақд қуюнга айланган Муҳаммад Молоний нигоҳи билан нигоҳи тўкнашди-ю, бошига тушажак савдони аниқ-тиниқ тасаввур қилди, ҳатто химоя чораси кўриши лозимлигини ҳам унутиб беихтиёр тисарила бошлади, аввал секин-аста, кейин тез-тез сурина бориб майдон четидаги иморатнинг ихота мақсадида ўрнатилган панжарасига ёпишди.

Муҳаммад Молоний абжирлик билан бир кўлини Паҳлавон қўлтиғига юбориб, иккинчисини чатанига киритди, ниҳоят ув-в! — дея бир силтаб тортувдики, баҳодир билан кўшилиб жонивор панжара суғурилиб келди.

Озми-кўпми майдон кўриб юрган Муҳаммад Молоний илгари ўзини бунчалар қўйвормаган бўлса керак: мушаклари ўйноқлар, бўйин томирлари ўқлоғидек бўртган, кўзлари косасидан ирғиб чиққан эди.

Ахийри у Паҳлавонни азот кўтарди, мувозанатини йўқотган Паҳлавон ҳавода чор-ночор муаллақ типирчиларди, оҳу зорини на Худо, на банда эшитади.

Ҳозироқ ақл бовар қилмас ҳодиса шаксиз рўй беради, буни фаҳмлаб тургани учун барча муз қотди. Айниқса, эс-хушидан айрилган Амир Алишер юраги тўхтаб қолаёзди. Ранг-рўйи узилган Сайид Ҳасан Ардашер астагина оҳ чекди. Жанг охир-оқибат бунчалик кескин тус олишини кутмаган Султон Хусайн аввал инон-ихтиёридан адашди. Сўнг недир куч таъсирида ногоҳ сергакла-

ниб, хос баходир чалпак каби ерга урилса не кор-хол рўй беришини вақтида англаб етди.

— Бошим хаки-хурмати, шаштингиздан қайтинг, биродар, — деди у қарийб илтижо оҳангида. — Бир қавмдан бўласиз-а!..

Энди Муҳаммад Молоний яраланган каби бир чирпанди, ўзаро туташ бароқ кошлари ўйноқлаб бири иккинчиси устига мингашди, ён-верига истар-истамас аланглагач, тап-тайёр ўлжасини боши узра бир айлантриб ерга қўйди.

Хамон Паҳлавон толиққан қўлларини чангак қилганча панжарани қаттиқ ушлаб олганди. Хайхотки нафаси тикилиб тинмай хансирар, жикқа терга ботган аъзои бадани билинар-билинмас титранар, гўё заминга қўнмаган, кесак каби жарга қулаган эди.

Дангали, Муҳаммад Молоний бундай авайлагандан кўра елкаси оша кўтариб ургани, тириклай етти қават ер тагига киритиб юборгани минг марта авло эди, авло!..

Ахийри Муҳаммад Молоний шивирлашиб аста-секин тарқалаётган оломонни оралаб илдам жўнади, хуш-хаёлини тузукроқ ўнглаб улгурмаган Паҳлавон ҳануз нима қилишини билмай бўшашиб турар, нина санчилгандек сиркираётган миясида йикитмасанг йиқатадилар қабилдаги мужмал фикр ғужғон ўйнар эди.

Ойдинбоғ ходисасидан кейин қайси бир кеча ҳалиги дарвеш жулдир кийимда тушига кирди, эрталаб таҳорат ушатиш учун ҳовлига чиқди-ю, у сайисхонадан бериқоқда саржин тахламига суяниб турганини кўриб хангу манг бўлди.

Соқолини ўстириб юборган дарвеш ғира-шира қоронғиликда бадбашара туюлар, ичига ботган кўзлари сокин чакнар, бутун борлиғидан гина аралаш нафрат ёғилаётгандек эди. Ниҳоят у йўнилмаган эгри таёғини бир силкиб илдам кўзғалди, бир неча қадам босиб ҳамон ҳайрат ичра қотган Паҳлавонга зимдан разм солди.

— Мулла, фақир ўша куни атай томошага бормадим, негаки натижани аввалдин билардим. Йиқилган бўлсанг хечқиси йўқ — Худога шукр, ер кўтарди, баҳонада кимлигингни билиб олдинг. Эмди оёғинг остига қараб юришни одат қиласен!..

Дарвеш патаклаган соқолини оҳиста тутамлаб синик кулди.

Чамаси у Пахлавон арзу ҳол қилишини, аниқроғи, ўзи билан ҳамсухбат бўлиб энг муҳим нарсани эътироф этишини кутаётганди. Бироқ Пахлавон сўзлайдиган ахволда эмас, ачишаётган томоғига нимадир қилтанок каби тикилиб турар, тили гўё музлаб танглайига ёпишган, томирларида қон тўхтаб қолган эди. Сазо бермагандан кейин ахийри меҳмон елка қисиб изига бурилди ва ланг очик дарвозадан чиқиб шарпадек кўздан йўқолди.

Пахлавони олам сал-пал енгил тортди, ўша лахзадан бошлаб Худонинг тиниб-тинчимаган бандасини унутиш пайида бўлди, очиги ярамагур чолни эсламаслик учун минг ўлиб-минг тирилди.

Не синоатки, бари аксига олди: тахминан олти ойдан кейин, эндигина унутдим деганда, муаззам пойтахт чекка кўчаларидан бирида лўп этиб рўпарасидан чиқиб қолса! Қизиги, энди у ёлғиз эмасди, ўзига ўхшаб жандага ўралган, соч-соқол ўстирган, қарашларида ғўсса аралаш хотиржамлик ифодаланган йигирматача кас, хусусан, барваста қоматли Муҳаммад Молоний билан бемалол ёнмаён одимлар, бир лахза оғзи гапдан бўшамай чулдирар эди...

Этминди боб

СИНМАС ҚАНОТЛАР

Уфқ гардишидан бир терак бўйи баландликда муаллақ турган қуёш нурлари қизилланиб дарахтларни бўяган, пештоқлар ва гумбазларга бир майин санчилган... Кун бўйи жазирамада силласи қуриёзган пойтахтни кечки ола-ғовур ва жонсарақлик тутган, айниқса, бир қадар салқин шабада эса бошлагани учун қалдирғочлар ва чумчуқлар шодиёнаси авж!..

Ушбу дамда Моҳинур не юмуш билан машғул бўлса?

Осмону фалакни тўлдириб чуғурлашаётган соң-саноксиз кушларни кузатганча Дарвеш Муҳаммад бир хўрсинди, Ҳазрат девонини қўлтиқлаганча айвон бўйлаб нариберига юраркан, аллақачон Пахлавони олам дарди-холини пайқаганини эътироф этиб жилмайди.

Офарин, орқатови ер тагида илон қимирласа биледи, илон! Энди вақтни ғанимат билиб борини оқизмай-томизмай сўйлаши керак, ахир, хадеб яширганидан не фойда!?

Дарвозадан Гулсадаф қарғаниб кирдию хаёли бўлинди...

— Эшитдингму? Хай, ғофил банда, кўргиликни эшитдингму? Туз кўр қилгур Аҳмад яна найранг бошлаптику! Тоғанг бечора энди қандай бош кўтариб юради эл орасида!? Аввалгиси каммиди, вай ўлмасам, каммиди!?

— Нима гап, эна? — деди у аранг тили айланиб.

Рангида ранг қолмаган Гулсадаф хозирок юраги тўхтаб қоладигандек бир ахволда супа гирдига чўкди, томирлари бўртган қўллари билан бошини чангаллаганча халигина кўчадан эшитганларини шоша-пиша супра қилиб ёйиб ташлади...

Тўғриси, ёзнинг тип-тиник осмонида илкис яшин чаққан каби Дарвеш Муҳаммад хангу манг бўлиб қолди, супада хуш-бехуш ўтирган онаси жаврашларини охиригача тинглагани тоқати етмай қанот боғлаб тақя сари учди, йўл-йўлакай ҳар хил шубҳа ва надомат оғушида гўё товадаги балиқдек қоврилди, ахир, Аҳмад Пирий қачонгача кўнгли кўчасида адашади ва тоғаси қачонгача унинг қилиқларини кўтаради!?

Жавоб йўқ, хайхот, қай ердан, қайси мантиқдан изласин жавобни!?

Тақя дарвозасидан юраги увалгудек бўлиб кирганда Пахлавон кўшк айвонида Муҳаммад Али, Оға Қосим, Эсон буқа ва Салим калта билан овқатланиб ўлтирар, шошилмай бошидан ўтказган қайсидир хангомани хикоя қилар, ранг-рўйидан бирон-бир маъно уқиш маҳол эди.

Дарвеш Муҳаммад салом-алиқдан кейин зўрға ўзини хотиржам тутиб пойгақда, Салим калта ёнида чўқарқан, ўна захоти суҳбат маромидан сўз Муҳаммад Молоний ва яна қандайдир номи дунёга кетган полвон устида бораётганини англади.

— Хе, оғам, Хожа Маждиддин сурбетларча ортингиздин пичоқ санчиπτур, — барча билан бирров кўз уриштирди Салим калта. — Сиз нечун адабини бериб қўймайсиз?

— Шошиб нима қилдим, мавриди келар, — ихчам кузалган соқолига панжа урди Пахлавон. — Менимча,

биродарлар, Али Рустой талабига муносиб жавоб қайтарсам кифоядур.

— Наҳотки у Али Рустойга ён босадур? — қизишди Муҳаммад Али.

— Ҳамма бало шунда, — хўрсинди Пахлавон. — Фақир йиқилсаю хузур қилса! Эл дарди, ор-номуси билан неча пуллик иши бўлсин, ўзига тегишли иззат-нафси қадрласа бас!..

— Бунақалар омборга тушган каламуш! — оғир хўрсиниб давом этди Муҳаммад Али. — Сиз унга ўзингизни тенг санамай тўғри қилурсиз, иложи борича ундан йироқ юргангиз маъкул!..

— Вақтида у Муфрад қаландар бирлан ошу қатиг бўлғон!..

— Гап бу ёқда денг, — илжайди Муҳаммад Али. — Демакки алами кўп экан ичида!..

Ҳамон сукут сақлаб ўтирган Дарвеш Муҳаммад тобора тушунуксиз ғашликка чулғанар, ҳеч ким Аҳмад Пирий мижаросини эсламаётгани учун ажабсинар, айниқса, гап нишаби илгари давраларда номи сира тилга олинмаган Али Рустой отлиғ зот ва Хожа Маждиддин сари бурилганидан алағда эди.

Сира ақли бовар қилмас: қачондан бери Хожа Маждиддин Пахлавон билан иту мушук — бир йўлини қилсаю орқатовини қулатса! Мавриди топилган ҳамоно тоғасига зимдан чоҳ қазиб, пинҳона пичоқ ўқталгани ўқталган. Хали ўзи ҳам у билан тўқнашса ажабмас, ахир, ақчаси исидан масту масрур ўғли Салоҳиддин Зоҳирий қачондан бери Моҳинурга кўз тикканидан яхши воқиф, нафс жиловини бўш қўйган арзандаси ниятини ушатиш баҳонасида ҳар қандай ғаламисликдан қайтмаса керак.

— Тоға, кўпи мен учун қоронғи қолмиш, — ниҳоят орага суқилди Дарвеш Муҳаммад. — Худо ҳақи тушунтиринг, ўзи не сиру савдо? Музокара нечун Аҳмад Пирий яна қуёшқондин чиқғони борасида эмас?

Салдан кейин зил жимлик ичра Пахлавон хўрсиниғи эшитилди.

— Эрта барисини англайсен, — деди у оғир-босик оҳангда. — Яхшиси Аҳмад Пирийни эслама, токи шундоқ ҳам тилка-пора жигар-бағрим бошқатдан хуну бийрон бўлмасун.

— Эсламай иложим йўқтур, тоға, — паст тушишни истамади Дарвеш Муҳаммад. — Нобакор фақат сиз эмас, фақат Бадиуззамон ёки Султон Хусайн эмас, бутун Хуросон аҳли кўксига ханжар ботирмак учун қасдланиптур!

Энди Пахлавони олам бетига қон тепчиди, ўмганини кўтариб олайганча бир пишқиргач, дастурхон ҳақиға дуойи фотиҳа ўқишни ҳам унутиб отила турди. Тўғриси, бошқалар ҳам таҳликаға тушиб питирчилаб қолишди, ахийри Дарвеш Муҳаммад ҳам секин кўзгалди, дарвозадан чиқиб кечки шафаққа чулғанган машқгоҳ сари шошилган тоғаси изидан борар экан, ҳали Аҳмад Пирий можароси кўп нохушликлар келтиришини чамалай кетди.

— Жиян, тирик жон борки бошида ғалва! — деди Пахлавон, машқгоҳ биқинидан оқиб ўтадиган Султония ариғи ёқасида тўхтаб. — Фақир ҳам тинчимадим, иложим қанчаки пешонада ёзилғони!..

— Ёзуқ қаватида ёзуқ! — ғудранди Дарвеш Муҳаммад.

— Ҳа, шундоғ... Хўш, жиян, ҳали таъкидладим, Аҳмад Пирийни хотирдин хорижда тутайлик, биз қилғон шафқат чикора, Парвардигор раҳмини есун, — енгил сўлиш олган қўйи жимирлаб оқаётган сувға термилди Пахлавон. — Дангали шу: эртадин қанотимда бўласен, Али Рустойга бирғалиқда кафан ҳозирлаймиз.

— Ким ўша Али Рустой? — хитланиб сўради Дарвеш Муҳаммад.

— Ироқдин дағдаға солиб келаётган дев сувратли, ёсуман сийратли зўравор, истасам ерни елкалашға қодирман деркан! Ана ўша баттол тоғанга харидор, англадингму!?

— Йўқ, Худо ҳақи англамадим! Али Рустой билан сиз олишасиз, хўш, мен-чи!? Мендек дардисар муллавачча не қилур қанотингизда? Мадрасадин қўйиб юбормасликлари айниқса даҳмаза!..

— Қўрқма, Дарвеш, устозинг Мавлоно Шайх Хусайн бирлан ўзим гаплашамен, иккиланмай озод қилур, — мийиғида кулди Пахлавон. — Ёки тўй кечикишидин хавотирдамусен?

— Тавба, қайси тўйни айтасиз? — ўзини овсарликка уриб нигоҳини яширди Дарвеш Муҳаммад. — Маним жиғимга тегмай туролмайсиз, ҳе, бор бўлинг, тоғажон!..

- Не тилакда юрганингдин воқифмен!..
- Астаффурулло! Кириб чикиписиз-да ичимга?
- Адашмадинг. Локин... баланд дорга осилибсен!

Факир таниймен ўша сулувни, қасам ичаменки тилла узукка ёқут кўз қўйган каби сенга муносиб! Фақат бўш кетмагин, харидори сочидан ҳам кўн! Қолаверса, факир борлигини унутма, айтган кунинг совчилик рутбасини кийурмен!..

Дарвеш Муҳаммад юраги ўйноқлаганча аста ўзини Пахлавон кўксига ташлади ва ажаб бир куч туйди борлигида... Энди орқатови дарду ҳолидан буткул хабардор эканлигига зиғирча шубҳаланмай қўйди. Ихлосия мадрасаси бош мударриси Амир Бурхониддин боғида ўсган гулга қай йўсин боғланиб қолганини ниҳоят айтмоқчи бўлди-ю, барибир журъати етмай тилини тишлади.

Фаҳмича ҳозир бунинг мавриди эмасди, ахир, ростдан ҳам Моҳинур аҳду қарори қанчалар мустаҳкам эканини билмайди-ку! Ҳаётда оқу қорани яхши таниб улгурмаган қиз эрта хою ҳавасга учиб бошқа бировга кўнги қўйганман деб қолса ёки ота-онаси хошиш-иродасига юриб бешбегона киши этагини тутиб кетса юзи шувит бўлиши ҳам гапми, биратўла ёруғ дунё билан видолашиб қўя қолажаги аниқ!..

Ажабо, ўша куни Дарвеш Муҳаммад Пурза мавзесида бўлиб қисқагина суҳбат чоғида Моҳинур кўнглини бутунлай ишғол қилдими ёки сал кейин Салоҳиддин Зоҳирий дўқ-пўписаси баҳонасида ундан тамомила йироқлашиб кетдими?

Анчайин мужмал савол жавобини кечаю кундуз ичи тирналаётган йигит тайинли билмасди. Анвойи чечаклару етилиб қолган ҳандалаклар муаттар бўйлар таратган чорбоққа барзанги сиёқли Шер бостириб борганини, Моҳинур кийикдай хейикиб даҳлизда яшириниб олганини ўйласа туйкус бўғзи куйишар, ўзини гуноҳкор сезиб еру кўкка сиғмай қолар эди. Худо қарғишига учрагур Салоҳиддин Зоҳирийнинг ёғ томгудек семиз бети, майи ноб хумори урган бит кўзлари хаёлида жонланса нафратдан юраги ёрилгудек ҳолда тўлғонади. Сираси у нафси жиловини бўш қўйиб истаган пайтида Амир Бурхониддин чорбоғи бўсағасини оёқ ости қилиш, хусусан ширин хаёллари ёки дутори билан овунадиган беозор малак саналмиш Моҳинур тинчлигини бузишга қодир эмасми!?

Ўша куни Салоҳиддин Зоҳирӣ босар-тусарини билмай катта кетганини эслаб Дарвеш Муҳаммад тишларини гичирлатди, лаънат ёғилсин унга, ахир, чумчуқдан кўрққан тариқ экар эканми?

Сираси калласидан айрилса ҳам аҳду қароридан қайтмайди, яна ошиқиб боради Пурза мавзеси сари, адашмаса Моҳинур кечаю кундуз муштоқлик билан йўлига термиллиб ўтирган бўлиши керак. Ортга сурмай бугуноқ йўл тортиши, қизгина билан учрашиб кўнглини овлаши ҳамда ваъдасини олиши керак, токи эрта юзи ёруғ бўлсин, чекига совчилик тушадиган Паҳлавон эса тили қисиклик қилмай Амир Бурҳониддин билан тенгма-тенг тортишсин.

Тонг-ла Дарвеш Муҳаммад қуролли сарбозлар қўриқлайдиган Ироқ дарвозасидан чиқиб кўзлаган манзили томон лўкиллаб жўнаганда нақд боши узра омад қуши чарх уриб учаётганига имони комил эди. Кимдир қувлаётгандек илдамлаб юра-юра бир неча муюлишдан ўтди, ахийри аввалгидек юраги дуқирлаганча қўш гумбазни эслатадиган қайрағочларга яқинлашди. Секин дарвоза тирқишидан мўралаб ҳандалак саралаётган Моҳинур билан Эсонбойни кўрди ва бирдан чиройи ёришиб ичкарига отилиб кирганини билмай қолди.

— Фақир вақтида келибмен, — деди у пушта четида бемалол чўнкайиб, хайратдан кўзлари катта-катта очилган Моҳинурдан нигоҳ узмай. — Насибаси бутун бандамен-да!..

Моҳинур индамай бир жилмайди, сўнг икки толим сочини елкаси оша ташлаб айвон сари шошилди, йигит эса бағрига етилган йирик-йирик ҳандалак босиб олган Эсонбой имо-ишорасидан гап нимадалигини тушунди ва вақт борида жўнаб қолиш учун шайланди, лекин улгурмади.

Дарвозадан киришда чап томонда узунасига тушган, лойсувоқ томида мусичалар ку-қулашаётган сайисхона тарафдан бутун Хиротга таниқли аллома Амир Бурҳониддин бир маромда одимлаганча ясотигли тўриқ отини етаклаб кела бошлади.

Худди шу пайт кошинкорий пештоқи узра мусичалар ку-қулашаётган уйнинг қайсидир эшиги товушсиз очилиб, ҳали қирққа етмаган, тўлагина қадди-басти ва ажинсиз рафторида киши суқини кўзгайдиган жозиба ифодаланган аёл соллана-саллана йўрғалаб чиқди.

«Опоқ бека-ку! — тамом ўзини йўқотиб кўнглидан ўтказди Дарвеш Муҳаммад. — Ажабо, она-бола намунча ўхшаш!? Икки томчи сув каби бир-бирларидан фарқ қилмаслар!..»

Маликаларга хос ясан-тусан қилган Опоқ бека кўри-ниш берган ҳамоно чорбоғ ўзгача бир малоҳат билан йўғрилгандек бўлди, сонсиз анвойи чечаклар гўё таъзим бажо айлаб пойига бош қўйдилар. Буни сезиб руҳланган каби у сийнасини баланд тутди, кўйлаги этагини авайлаб кўтарганча айвон зинасидан шошилмай тушди, икки четида райҳону жамбил экилган йўлак бўйлаб сарховуз сари одимлар экан, пушти четида саросималаниб турган йигитга кўзи тушиб ажабланиди, сўнг уни таниди чоғи, чехрасига табассум югурди, айна пайтда Мохинур ўзини қўйгани жой тополмай типирчилаб қолгани ва ёноқлари лов-лов ёнаётганини назардан қочирмади..

— Ие, мулла, марҳамат қилгайсиз, — жиловни Эсонбойга тутқазиб Дарвеш Муҳаммадга юзланди Амир Бурхониддин. — Кўп хурсандмен, нечук шамол учирмиш!?

— Бир сабоқдошим яшайдур шу атрофда, бемор бўлғонини эшитиб келгон эрдим, — ноилож тўқиб ташлади Дарвеш Муҳаммад. — Адашиб сизникига кириб қолибмен. Узр, минг бор узр, тақсир!..

— Хижолат чекманг, қайта соз бўлуптур, отамлашамиз, — деди Амир Бурхониддин, нукул жилмайиб қўяётган хотинига тезроқ жой ҳозирла маъносида ишора бериб. — Мавлоно Шайх Ҳусайндин таърифингизни кўп эшитамен. Нақшбандия руқнларини дастур билмишсиз.

Дарвеш Муҳаммад сукут сақлаганча кафтларини кўксига босди.

— Маъкул, маъкул... Дарвоқе Паҳлавони оламдин сўйланг, — деди Амир Бурхониддин, овози хиёл ўзгариб. — Ўғилхони зиндон қилинғони овоза Хиротда! Лондон экан-да ҳукмдор билан ўчакишса!

— Ким билсин, — деди у совуққина қилиб.

— Аттанг, кўп аттанг... Паҳлавондек зўрнинг бегона буқолмаган белини ўзиники букса-я. Ҳимм... Дарвоқе улус сизни олқайдур, ўша куни сиз жонига ора кирдингиз, йўқса... фақат Худога аён эди нима бўлиши!

Дарвеш Муҳаммад ёғочдек қотди, қаники тили айланса!..

Ахийри ноўнғай жимликни бузиб Амир Бурхониддин кутилмаган меҳмонини сарҳовуз бўйига чорлади, орага Ҳазрат Баҳоуддин Накшбанд тариқати мазмун-моҳиятини белгиловчи рукнлар бобида баҳслашиш истаги борлигини кистирди.

Дарвеш Мухаммад, чорбоғ оханрабоси тортиб турсада, ўзини дўсти хузурига шошаётгандек кўрсатиб мезбон таклифини рад этди Ичи ажабтовур сидирилган кўйи айвон сари ўғринча бир қаради (нигоҳидаги илтижони нахотки пайқамади Опоқ бека?), сўнг оёғига тош боғланган каби судралиб дарвозадан узилди.

Сухбат чала қолгани сабабли кўп афсусланган Амир Бурхониддин гижинглаётган бедовини елдириб кетган дамда Опоқ бека: «Ҳай, Моҳи гўрча, анави йигит нечун бўсағамизни чангитмиш?» — деб ёзғирганини эшитди ва оғзи танобини қочириб илжайди.

Илжайди, лекин ҳайҳотки, борлигини ишғол қилган алангаи оташ битмас-туганмас эди, ҳозирок ёниб кулга айланаман, деб ғудранди, аламоқ бўғилиб, Худо ҳақи кулдек тўкиламан!

Ҳар қанча қайғуга ботса ҳам хайриятки кўксининг аллақайси бурчида бир илинж нишлаб турар ва сирли йўсинда нимагадир ишонтирар ҳам нимагадир рухлантирар эди. Адашмаса шу илинж далда бўлди, аниқроғи, энг қалтис дамда ҳам бирон-бир имкон сақланиб қолишини эслатди, сўнг бугун омади чопмаган бўлса эрта чопишига ишониб пойтахтга қайтди, ўзи билан ўзи сўйлашиб ҳовлисига кираркан, бир четда қулоқларини чимирганча беда чайнаётган Лочинни кўрди.

Таажжубки, сал нарироқда Паҳлавон қулочкашлаб қуриган баҳайбат кундани ёриш билан машғул, қапгир ушлаган Гулсадаф эса ўчоқ бошида куйманар, одатига хилоф равишда жоврамас, киёфасидаги осудалиқдан ниҳоят тақдирига тан бергани англашилар эди.

— Қайлардин сўрадик, йигит, — кесатди Паҳлавони олам. — Қорангни топиш қийин-ку. Кўп куйдирма одамни. Бўларини айт: ё у ёқли, ё бу ёқли қилайлик. Энангни ебсан-ку тириклай!

— Мен розиман, тоға, — жовдиради Дарвеш Мухаммад, ўзича ниманидир пардалаб. — Кураш бўлса — кураш-да. Бошқа жойга кўчириб ўтқазилган ниҳол холига тушган бир менму?

— Айлантирма, баччағар!..

— Тавба, нимани айлантирибмен!?

— Учрашиб келадурсен, шундайми? — ўчоқ сари ўгринча караб қўйди Паҳлавон. — Чайналмай гапир, учрашиб келғонингни кўзларинг айтадур, ха, кўзларинг фош қиладур сирингни!

— Тоға, фақир мадрасада эрдим, устоздин сўрагай-сиз.

— Устозинг ҳам хайрихоҳ, ҳам ачинадур. Сезинтур барини! Муборак бўлғай ошиқлик савдоси! Бир ёқадин бош чиқармасак бир ишқал устига бошқаси қўшилур! Алалхусус Амир Бурҳониддин саройдин бошпана излаётгани хотирингдин кўтарилмасун!

Ажабо, барисидан воқиф-ку тоғаси, ўла-тирила нимани яшириб келди шу дамгача, нимани!? Изида ўзи соядек юрибдими ёки ҳар қандай муждани ипидан-игнаси-гача еткизадиган айғоқчиси борми!?

— Тоға, ростини айтинг, шогирдликка ярайменму сизга?

Ноилож йигит яна гапни олиб қочди, сўнг Паҳлавон ёлғондакам болта ўқталганини кўриб айфтини бужмай-тирганча тисарилди, хаёлидан эса жон олғувчи камон қошлар ва нозик елкаларни қоплаган бўлиқдан-бўлиқ жингалак сочлар жилмасди, зеро тенги йўқ мулк соҳибаси жилмайганча ғойибдан ёнига чорларки, олуранг дудоқларини нурлантирган табассумда недир инкилоб жам!..

Шу орада Гулсадаф овқат мунтазир эканини маълум қилди-ю, Дарвеш Мухаммад сал енгил тортди. Хамиша-гидек онаси димламани зираю мурчга бўктириб хушхўр ва хил-хил қилиб пиширган эди, аммо у мазали гўштдан бир бўлак овзига солганча бўзариб қолди, иккинчи бурдани олгани бемажол эди, бемажол!..

Ахийри дастурхон ҳақиға дуойи фотиҳа ўқилди, тезгина Лочин белига қўнган Паҳлавон: «Жиян, эртадин ялқовликни йиғиштир, мабодо бир машғулоти қолдирсанг ҳақинг кирқ дарра!» — деб жиловни силтади...

Дарвеш Мухаммад хўп маъносида кафтларини кўксига босди, аммо эрталаб уйқусидан турганда Паҳлавон талаби ёдидан кўтарилган, хуш-фикри Пурза тарафда эди. Алқисса, қуёш бир арғамчи бўйи кўтарилмай қўшалок гумбазни эслатадиган қайрағоч остида ҳозир у нозир бўлди. Дарвозани қия очиб илжайганча бошини чиқар-

ган Эсонбой имо-ишорасидан бугун ҳам Моҳинур ёлғиз эмаслигини билди ва аста пешонасига урди.

Дарҳақиқат шишадек жило бераётган сарҳовуз бўйидаги безотиёғли чорпояда Опоқ бека нигоҳини номаълум нуқтага қадаганча ўйга толган Моҳинур сочини майда-майда ўриб ўтирарди. Чамаси у бир бахонада кизи кўнглига қўл солаётган эди. Чехрасида недир мамнунлик, недир ташвиш ифодаланган кўйи гоҳо чорбоғни тўлдириб кулар, гоҳо жажл аралаш танбех ёғдирар, гоҳо эркаловчи сўзлар айтар эди.

Ноилож Дарвеш Муҳаммад этакдаги дарахтзорга оралади.

Қачондир не киларини билмай учи найзадек кўкка санчилган теракка Ҷаришонҳол суяниб турганда ногоҳ енгил кадам товушлари эшитилди ва тезгина ўгирилиб кўзларига ишонмади: торгина сўқмоқдан бурма ёқали атлас кўйлак кийган Моҳинур келарди.

Эхтимолки у Азалу абад меъмори берган ажаб ҳусни малоҳати билан нафақат ушбу хилват дарахтзор, ҳатто бутун оламни мунаввар айлаганини билмасди. Дарҳақиқат тўлишган ойдек тиниқ чехрасидан ажаб нур, сарвдек келишган қадду қомагидан маст қилувчи ифорлар таратиб соллона-соллона одимлар, қайрилма киприклар қуршовида қолган шаҳлоларида акс этган жоду жамийки тирик жонни сеҳрлашга қодир эди.

— Бўйингизга вазифа юкламишлар, — деди Моҳинур, аста майсага чўқаркан. — Сиз эса буни писанд қилмабсиз.

— Моҳинур, Зоҳирий кимки ҳисоблашсам, — деди Дарвеш Муҳаммад, юраги потирлаб. — Худога шукр, фақир иззатимни билурмен.

— Улким кўнгил кўчаси султони эрмиш, хоҳласа фалакдин истаган юлдузини узиб олармиш, — шошилмай давом этди Моҳинур. — Неча бор совчилари келиб онам ва отам билан тортишдилар, аларни кўндирмак учун айтган гаплари ақлдан ташқарида!..

Ногоҳ Дарвеш Муҳаммад тасаввурида дид билан безатилган, туёғидан ўт чақнайдиган айғирлар қўшилган, ясан-тусан қилган димоғдор хотинларни ортган соявонли аравалар гавдаланди ва юраги тилимлангандек бўлиб Моҳинурга термилиб қолди.

Тангри буюрган илк учрашув кунидан бери Моҳинур бир олам армон билан яшаётганини, ҳар сонияси таъри-

фи йўқ кийноқлар билан кечишини яна бир бор туйди. Ахийри иккиланишдан тийилиб арзу ҳол қилиш учун хозирланган чоғда кимдир гурс-гурс бостириб кела бошлади. Ранг-рўйи оқарган Мохинур дархол ўзини панага тортди, недир хатарни сезиб у ҳам шитоб қўзғалди, беш-ўн қадам босмай танаси қийшиқ ўрик остида бепи-санд ва захархандали илжайиб турган Шерга йўликди.

— Кулоғинг том битган экан-да, ўв, баччағар? — тахдидли киёфада дўқ урди Шер. — Харчанд оғох қил-сак ҳам билганингдин қолмабсен. Эмди бошингда ёнғок чаксақ биздин ўпкалама!..

— Нечун ўпкалай, пешонада бори деб йўлимга кетурмен, — тўрсайиб жавоб қайтарди Дарвеш Мухаммад. — Локин бошида ёнғок чакдириб қўядурғон лодон бор экан-му бу дунёда?

Ногахон шапалоқ қарс этди. Кўзлари олови чиқиб кетган Дарвеш Мухаммад шайтонга ҳай бериб ими-жим йўл тортди, аммо гарданига тушган залворли муштдан мункиб йиқилаёзди. Энди бунисини ортикча ҳисоблади, тишларини ғичирлатганча Шерни қўлтиғидан тутиб даст қўтарди ва бир силтаб дарахтга урди. Гумашта боши янчилган илондек тўлғаниб ётганига парво қилмай ил-дамлаб кетди, чор тарафда изғиб Мохинурни тополмади.

Сақкизинин боб

ҚАЙСАРЛИК

Эртаси чошгоҳ маҳали у яна Пурзада ҳозир у нозир бўлган чоғда кулинг ўргилсин шапалоқ ва гурзидек мушт мазасини тотиб қўрганини бутунлай унутган эди.

Ланг очик дарвоза олдида аравадан ўтин тушираётган Эсонбойни учратиб севинди, ўсмир ошнаси билан маъноли кўз уриштириб дарахтзор сари бурилди.

Бугун Тангри таоло инояти билан Мохинур дилида-гини билиб олиши ва ниҳоят жамийки дарду тилагини оқизмай-томизмай тўкиб-солишига тамомила имони комил эди.

Дарвеш Мухаммад кечаги қуюқ майса қопланган соя-

равда гоҳ чалқанча ётиб, гоҳ илжайганча кезиниб бир дам мулоҳазадан бўшамади, айникса эрта Салоҳиддин Зоҳирий Мохинурни тортиб олиш учун кўп найранг кўрса-тишини, ҳатто Амир Бурҳониддин унга ён босиши эҳтимолдан холи эмаслигини тахминлаганда бутунлай хаёли қочди. Эҳтимолки шу боис Шер бошлиқ сўйил тутган ўн чоғли ғаламис ёпирилиб келганидан ғофил қолди. Ногоҳ хушёр тортганда вақт ўтган эди. Барибир чап бера-бера нечовлонни тепиб чалпак қилиб ташлади. Аттанги, кўпчиликка бас келиш қийин: гарданига устмас-уст сўйил тушиб гандираклаганча юз тубан йиғилди, кўнгли ғалати чучмаллашиб, тасаввурида еру кўк чирпирак бўлиб кетди.

Қачондир Дарвеш Муҳаммад тилимлаб қалампир босгандек лов-лов ачишаётган бетини момикдек юмшоқ қўллари билан силай-силаё юм-юм йиғлаб ўтирган Мохинурни кўриб кулишга уринди. Сўнг дафъатан ўсма сурилган ингичка қошларини чимирганча энгашиб турган аёлга нигоҳи тушди. Аранг Опоқ бекани таниди ва хижолат ичра кўзларини чирт юмди ёки хушидан кетдими — билолмади.

— Вай, Моҳи гўрча, ичингда шунчаём дардинг кўими? Даданг билса балога қоласен-ку! Вай, шўрим, уят ҳам яхши! Мунақада юзимизни ерга қаратасан-а! Тезроқ қорангни ўчир, шарманда!..

Опоқ бека кутилмаган ҳодиса қошида шошиб-ҳовлиқиб қолганини англаш қийин эмасди. Ажабки узук-юлуқ янграётган овозида норозиликдан кўра хайрихоҳлик оҳанги устунроқ эди, аниқроғи, у суксурдек йигитни босган изига зор қилиб қўйган қизини зимдан қувларча кузатар, қолаверса уни ошкора йўсинда авайлабгина шунчаки жеркиётган эди.

Лаҳза сайин шуури сирқираб лоҳасланаётган Дарвеш Муҳаммад барини кўриб-билиб улгурди, айни пайтда офриқ зўрлик қилди чоғи, умид бағишлаб турган жамийки тушунчалари сўна бошлади. Аста-секин дилига қорон-ғилик чўқдию Мохинур билан Опоқ бека қиёфалари бирлашиб кетгандек туюлди, сўнг улардан узоклашди, номаълум қутб сари юра-юра холдан тойди ва ахийри аввали-охири йўқ водийда адашиб қолди. Нигоҳи билинар-билинемас чекинаётган ним татир юпка пардадан бош-қа нарсани илғамас, олис-олислардан кўкка бўй чўзган чўққилар гу-

виллаганча аёвсиз бостириб келар, ҳозирок улар остида мажакланиб кетадигандек талвасага тушар эди.

Қайси маҳал Дарвеш Муҳаммад сал ҳушини ўнглаб олганда аъзои бадани ҳамон санчиқ домида эди. Тааж-жубки, бир маромда елиб бораётган соявонли аравада, қават-қават адрас кўрпачада, қону зардоб ютиб афтода-хол ётибди.

Бир дунё азоб ичра секин олд томонга кўз қирини юборди, оббо, бунисига нима дейсиз, ахир, эгарда кўнволиб бедовни қичаб ҳайдаётган йигитча қурмагур Эсонбой эмасми!?

— Э-э, мулла ака, тариқча инсофлари йўқ экан. Қучим етсайди барини битта қўймай тилка-пора қилардим. Хе-ех! Моҳинур опачам болади. Энағар Шерни силтаб ташади-я!..

Эсонбой орқа-олдига хавотирли қарай-қарай тинимсиз чулдирар, гоҳо ҳавода қамчисини ўйнатиб хўрсинар, гоҳо жиловни силтар эди, сўнг овози эшитилмай қолди, аниқроғи, Дарвеш Муҳаммад яна ҳушини йўқотган ва яна ҳалиги аввали-охири йўқ водийга кўчган эди.

Энди у ёлғиз эмасди, поёнсиз уфқни сидирға коплаган ва тобора қуюқлашаётган гирди конталаш нуқра тусли парда сари Моҳинур билан бирга шошилиб одимларди. Томоғи қуруқшаб қуш учса қаноти, одам юрса оёғи қуядиган дала-даштда не боис адашиб юришганини сўрайди. Нақш олма қаби таранг ёноқлари оша оплоқ-нозик бўйнидан маржон-маржон тер оқаётган қиз жавоб беришни истамай аввал товушсиз, кейин қах-қаҳа уриб кулади...

Ногоҳ Дарвеш Муҳаммад зилдек оғир туюлаётган киприкларини кўтарди, ҳайхотки энди тепасида онаси мук тушганча гоҳ сочини юлиб, гоҳ бетини тирнаб шашкатор ёш тўкиб ўтирар, шурлик бир дунё ғам-андухга фарқ эди, фарқ!..

Яна бир гал инграниб кўзларини очганда волидаси қовоқлари кўпчиган ҳолда жоврай-жоврай Паҳлавони оламга бир аламини икки қилиб тўкаётганди.

— Дод десам-да кам, акажон, дод десам-да кам! Уйдан адашган ит нимаю бу нима, вой менгина ўлай! Оёғингни билиб бос деб неча марта айтдим-а! Қаники қулоқ солса! Бир йўла терисини шилиб сомон тикишмап-тиям!..

Кўшқават кўрпачада тиззалаб олган тоғаси фақатгина ғуссадан иборат нолишларни бир эшитиб-бир эшитмаётгани англашилар, тез-тез пишқириб уф тортар, бутун борлиғида чексиз ғазаб ва нафрат намоён эди.

Чор-ночор Дарвеш Муҳаммад ичида куларкан ногоҳ хаёлида япроқлар шитирлаши тутган хилватгоҳ, ҳар ёқдан шарпа каби шовурсиз ёпирилиб келган ўн чоғли гумроҳ, ниҳоят тап тортмай Шер илқидан сўйилни тортиб олган Моҳинур гавдаланди.

Оғриқ суяк-суягига қадар қақшатиб юбораётгани боис бир чорасини топинг маъносида неча маротаба Паҳлавонни оламга мўлтираб боқди. Тангри иродаси билан тоғаси хоҳласа ўликка ҳам жон киритиши мумкинлиги дилидан кечди. Айни пайтда сиру синоатни билиш учун тергаб қолишини эҳтимол қилиб нақд капалаги учди, хайриятки у ҳеч нарса сўрамади, қони сизиб турган яраларига қандайдир қўланса малҳам суркагач, аста энгашиб қулоғига: «Пешонаси ёрилмаган ошиқ — ошиқ эмас!» — деб шивирлади ва жўнаб кетди.

Синчи, ўлгудек синчи тоғаси!..

Тун бўйи у бедор бўлиб оғриқ билан олишди, сал киприклари илинса қоронғилик қўйнидан калтагу гурзи кўтарган бадбашара кимсалар ёпирилиб чиқаётгандек хавотирланар, ёнида хўрсиниб ўтирган онаизори қўлларидан ушлаб хиёл юпанар, ора-чорада товушсиз қуръон тиловат қилар эди.

Тонг-саҳарда тузалган ҳамоно Моҳинурни сўроқлаб боражагини ва изига тузоқ қўйган Салоҳиддин Зоҳирий билан яхшигина ҳисоб-китоб қилажагини ўйлаб ётганда Паҳлавон капали аравага боқилган қора қўчқор ортиб келди.

— Ҳе, жиян, ваъдани буздинг-ку. Юз йигит сиртлони бўласен деганим хомхаёл экан-да. Локин камина сўзимда муқиммен. Елкангга қирқ дарра туширмаган номард! Бу еганинг ҳолва!

Паҳлавон ҳазилу чин аралаш тўнғиллаганча жониворни ба-балатиб кулликлади, дуо ўкиб бўғзига пичоқ тортди, тезгина теридан чиқаргач, карт думбасини паррак-паррак кесиб малҳамга ботирди, йигит жонини қийноққа солаётган яраларга авайлаб узок ёпиштирди ва устидан ҳали совуб улгурмаган терини бостирди.

— Бошингга тушган савдодан у хабардорму? — деди кейин, Гулсадаф хонани тарк этган ҳамоно. — Фаҳмим-ча парвойи фалақдур, азоб бермақдин роҳатланса керак. У раво кўрган кийноқ сен учун ҳам фароғат бўлиши мумкин, фақат Мажнун адашган савдойилик саҳросини хаёлингга келтирма!..

— Фақирни Мажнунга қиёсламанг, тоға, — синик кулди Дарвеш Муҳаммад. — Фақир ғафлат кишанида-мен, ишқни онингдек англамак учун илло ожизмен!..

— Ҳа, осонмас... Ишқилиб муқаддимада қолиб кетмагайсен!

Муқаддима! Ишқ азоби ва роҳати! Аросат! Ҳей, дариг!

Энди Дарвеш Муҳаммад тоғасига тик қараёлмай хўрсинди, ахир, ақлу идроки ва фаҳму фаросатини сафарбар этиб аллақачон ушбу тушунчалар тағ-заминини ишғол айлаганидан нечун тонаётир, нечун!? Ахир, Шоҳрух Мирзо мадрасасида, Мавлоно Шайх Ҳусайн ва бошқа мударрислар қаноти остида кечган умрининг асосий қисмини, қолаверса, бутун салоҳияти ва имконини ишқнинг турфа табақалари мазмун-моҳиятини эгаллаш учун сарфламадимми?!

Муолажа баҳона Дарвеш Муҳаммад мизғиди...

Дастурхон ёнида Паҳлавон иложи борича ўзини хотиржам тутди ва ҳамишагидек бесаранжом Гулсадаф билан турли мавзуда юмшоқ-юмшоқ суҳбатлашиб ўтирди. Улкан чинни лаганда чошлаб сузилган ковордоқни иштаха билан туширди, хайрлашар чоғи: «Ҳе, синглим, ўғлинг бадан яраси эмас, дил дардидин азият чекадур, ана шунисига даво топмоқ керак!» — деб койиндики, уйку элита бошлаган Дарвеш Муҳаммад кулоғини динг қилди.

Орадан бир кун ўтказиб Паҳлавон ўзи билан ўзи овора Гулсадафни ва ҳатто кўни-кўшнани хайратга солганча дарвозадан яна бир бўрдоки кўчқор судраб кирди, ҳаял ичида жониворни ағдариб калла-поча қилгач, аввалгидек йигитни қуймичидан то яғринига қадар малҳам шимдирилган думба ва илиқ-юмшоқ тери билан ўраб-чирмаб ташлади.

Паҳлавон ҳеч бир рисолада битилмаган, баъзи ҳакимлар тушига ҳам кирмайдиган муолажани сира эринмай, қондасини жой-жойига қўйиб, кун ора такрорлаб турди.

— Хўш, жиян, ахволинг нечук? Балки эмди борини сўйларсен, — вақти-соатини топиб яна гап суриштирди Паҳлавон. — Кеча алжирадинг уйқунгда. Таниймен ўша Мохинурни!

— Хе, кўйсангиз-чи! — гудранди у қовоқ очмай.

Гулсадаф дастурхон ва патнис кўтариб кирдию сухбат бўлинди...

Хей, соддаю нотавон жиян, яширганинг билан кошки билмасам маъносида Паҳлавон кўрсаткич бармоғини иягига теккизганча калта йўталди ва рўпарада чўкиб қовоғини солинтирган кўйи гудрана бошлаган Гулсадаф билан зимдан кўз уриштирди.

Сўнг сингисини чалғитмоқчи бўлди чоғи, хозир до-руссалтанада ёшу қарини уч масала — Балхда Аҳмад Муштоқ бошлаган исён, Аҳмад Пирий Бадиуззамон Мирзога қилган суиқасд, ниҳоят Ироқдан Хуросон сари йўл тортган Али Рустойй даъвои достони кўпроқ қизиқти-раётганини шархлай кетди. Ва саройда зимдан фиску фасод бижғиётгани, салтанатни суяб турган устунлар-нинг кўпчилиги ишончни йўқотгани, хусусан Хожа Маждиддин қаби кимсалар улус қонини зулукдек сўришдан бошқасига ярамаслигини койиниб таъкидлади. Биноба-рин, Хожа Маждиддин номини тутганда Дарвеш Мухам-мад афтини буриштиргани ва кўзларида недир учқун ёниб-ўчганини назардан қочирмади. Султон Ҳусайн би-лан Амир Алишер нафси ҳакалак отган бой-боёнларни тартибга қорлайвериб чарчаганини эслатиб ўтгандан ке-йин бир муддат ўй сурди, сўнг нигоҳини номаълум нуқ-тага қадаганча Амир Алишер бисотини безаган ушбу мисраларни берилиб ўқиди:

*Нокасу ножинс авлодин киши бўлсун дебон,
Чекма меҳнатким, латиф ўлмас касофат олами
Ким, кучук бирла хўдўкка неча қилсанг тарбият,
Ит бўлур, доғи эшак, бўлмаслар асло одами.*

Нечукким Гулсадаф илкис Дарвеш Мухаммадга ўги-рилди...

— Эшитдингму, гумроҳ? — деди кейин кесатиб. — Ҳаз-рат сен ҳақингда битиштур, Худо ҳақи сен ҳам дарди беда-во махлуқсен, қулоғингга насиҳат қуйғондин фойда йўқ!

— Ўзингиз шундай тувгансиз-да, — зимдан Паҳла-вонга кўз қисди Дарвеш Мухаммад. — Ҳадеб айбни фақирга юкламанг.

Булут йиртигидан куёш мўралаган каби Гулсадаф чех-расини ингичка табассум ёритиб ўтди, овози мулойимлашиб Дарвеш Мухаммадни эркалаган бўлди, чамаси кейинги беш-ўн кун мобайнида илк бор қулфи-дили очилган ва ўзини тетик-мамнун сезаётган эди.

Сираси ўғли калтак асоратини енгиб қаддини ростлагани, ранг-рўйига қон югургани ва аввалгидек кўзлари порлаётгани Гулсадаф учун энг улуг қувонч эди, бунинг учун у Пахлавондан ҳар қанча миннатдор бўлса арзир эди. Бинобарин, акаси бундан кейин ҳеч бир муолажага ҳожат қолмаганини айтганда яна ҳам енгил тортди, кўкси аллатовур юмшаб унинг этагини тавоф қилди.

Роса бир ҳафтадан кейин эрталаб уфқ оқармай дераза пардасини суриб ташқарига мўралаган дамда Дарвеш Мухаммад вужуди куч-ғайрат ва шижоатга тўла эди, кўнгли аллабир иштиёқ ва ҳавас билан тўлиб-тошиб турганини сезиб айниқса завқланди. Яна Мохинур сари парвоз қилиш ва барини қайтадан кечириш учун ҳозир нозир эканини ўйлаб лаб-лунжини йиғиштиролмай қолди.

Ланг очик эшикдан пилдираб кирган Гулсадаф ўғли афту башарасига тикилиб остонада саросар тўхтади. Шўрлик хаёлидан нималар кечаётгани фақат ўзи ва Худоба аён эди.

— Жининг бирлан кулишасенму, тинмагур? — ҳазилу чин аралаш гап қотди у. — Жир битибдур-да? Ҳали шошмай тур бола, йўрға оёғинга кишан урмасамму! Токи кўчага чиқолмагин!

— Кишан қор келмас, энажон, — деди Дарвеш Мухаммад секин, ғалати орзиқиб. — Рухим мундоғ қанотланган кунда ондин сўйламанг. Сизни ҳам кўтариб учгудек кучим бор. Розимусиз?

— Ҳе, тентаккинам, ҳеч ақлинг қуюлмади-да. Тавба, осмону фалакка қайси валломат учиптики сен учасен? Хомхаёлингни йиғиштириб тезроқ ердаги юмушларингни битирсанг-чи! Кўрмайсенму бари ўлда-жўлда!..

— Машойихлар демишки, дунё ками битмагай!

— Алар нималар демаган, ҳе, гўдак, — намланган қовоқларига енгини босди Гулсадаф. — Қўни-қўшни оғзида дoston бўлибсен. Локин ҳамон кўрган-кечирганингни яширишдин нарига ўтмайсен, во ажаб!

— Энажон, ишонаверинг, ҳеч нарсани яшираётганим йўқтур. Бозорда тасодифан бир-бирдан норози икки тараф ўртасига тушиб қолдим. Бирдан дўппослай кетишди, номардлар. Бунақа ур калтагу сур калтакни умрим бино бўлиб кўрмаганмен!..

Тунов куни хуфтон арафасида тижоратчилар билан хунармандлар ўртасида кечган, овозаси саройгача етган, ахийри қуrollи сарбозлар тарафидан тинчитилган тўқнашувни Дарвеш Муҳаммад эшитган эди, ҳозир у шуни эслаб тўқиб қўя қолди.

— Уйдирмангдин чарчадим. Анойи биласен-да мен ғарибани. Бекор қиласен, тинмагур, бекор. Аёл бошим билан бўлса ҳам борини аниқламасам қўймасмен. Кеча Ҳирот қозиси Низомиддин Муҳаммад жаноблари хузурига юкуниб бордим. Из топишга ваъда бердилар.

Дарвеш Муҳаммад атай пинак бузмади, аслида эса гўё ичида нимадир юмшоққина узилди. Хайҳот, агар можаро қозихона тарафидан астойдил тафтиш қилинса иш бузилади, ажаб эмаски, кутилмаганда ҳақиқий сир очилиб бир умрга Мохинурдан ажралса. Ахир, Амир Бурҳониддин анойи эмас, минг машаққат билан эришган обрўси ва мартабасини ўйламай иложи йўқ, ҳар қанақа нифокка тоқат қилолмас. Айниқса чорбоғи олдида рўй берган ғалвани оиласи бошидаги иснод ва маломат деб тушунади, оқибат икки дунёда ҳам не-не умидлар билан ўстирган қизини унга узатиш учун кўнмайди. Ҳали ҳам кеч эмас, алдаб-сулдаб онасини аҳду қароридан қайтариши керак, токи аризасидан воз кечсин. Эҳтимол у қозихона остонасига қадам босгани ёлғондир, сирни билиб олиш ниятида аччиқ усти шунчаки пўписи қилаётгандир.

Афсуски, Дарвеш Муҳаммад умиди пучга чиқди, эрталаб дарвозадан ғоз юриш қилиб кирган, обрўли маҳкамга муносиб кийинган бўйчан миршабни кўрди-ю, оёғи куйган товукдек типирчилаб қолди.

Ноилж эртаси тушлиқдан кейин юрагига қил сизмай қозихона сари равона бўлди, недир хўрлик туйганча ичкарига қираётиб, ёпирай, бўсағада кимнидир бетокат кутаётган Салоҳиддин Зоҳирийни учратди. Минг хил шубҳага борди ва бирдан зардаси қайнаб: «Қафан бич-

гум сенга!» — дея баттолни ёқасидан тутганча бино ор- тига судради. Кеча уйига сўроқлаб борган миршаб югу- ра келиб орача қилмаса тепкилаб суякларини синдири- ши тайин эди. Кўзлари бежо, яхшилик соғинмас киши- га, деб қўйди ичида...

Адолат соябони саналмиш Низомиддин Муҳаммадни саройга чакириб қолишгани сабабли, эшик тагида узок сарғайиб кутгандан кейин, торгина ганчкорий хонада ан- чайин кеккайган ёшгина ноиб Мавлоно Мустафо билан юзлашди. Таажжубки, у нима учун калтак еганини бир ёққа чегириб қўйди ва бозорда не боис ўша тўнолон рўй берганини суриштиришга тушиб кетди. Энсаси қотиб бун- дан хабари йўқлигини айтди-ю, нақд боши балога қолди. Фитна аҳли билан ошу қатик эканлиги кундек равшан эмиш! Тирноқ остидан кир кидиришда устаси фарангли- ги сезилиб турган ноиб хаддидан ошавергандан кейин тоқати битиб хайр-хўшни насия қилганча этак силкиб жўнади.

«Зохирий ким билан тил бириктирмиш, Мавлоно Мус- тафо биланму?..»

Ёв қувгандек Дарвеш Муҳаммад қўш табақали нақ- шинкор дарвозадан отилиб чиқди, тош тўкилган жим- жит кўча бўйлаб илдам одимлаб борар экан, яроқ тақ- қан гумашталари ихотасида Салоҳиддин Зохирий ёнидан от чоптириб ўтди, унинг ранг-рўйида акс этган недир захархандани ногоҳ илғаб улгурди.

Иложи қанча, волидаи меҳрибони гўллик қилди, гўллик!..

Асли онаси айби йўқ айбдор, яъни қозихонада салла ўрнида калла келтирадиган каслар ин қурганини қаёқдан билсин, шўрлик бу ерга холис ниятда қадам ранжида қилгани шубҳасиз, арзу ҳол айлаганим ҳамоно ёлғизги- нам жонига чанг солган кашқирларни ер остидан бўлса ҳам тонишади, қонун-қоидага биноан окни оққаю қорани қорага ажратиб беришади деб ўйлаган-да!..

— Эсон-омон бориб келдингму, ўғлим? — у ховлига кирган ҳамоно савол ёғдирди Гулсадаф. — Гажирлик қилмай борини айтдингму? Нима дедилар қози жанобла- ри? Ёрдамлари тегарканму?

— Энажон, хавотир олманг, қўллайдурлар, — ёлғон- дакам илжайди Дарвеш Муҳаммад. — Факат билмас-

менки кўксимда ўрнашган ярани қай тахлит тузатадурлар.

— Хай, тинмагур, неларни алжийсен? Оғзингдаги тил қолиб тилсим тили билан сўйлаганинга куямен-да. Намунча ичимдан топ бўлмасанг!?

Гулсадаф бўшашганча супа четида омонат чўкди.

Одатдагидек у аламини йиғи-сигидан ола бошлаганини кўриб Дарвеш Муҳаммад жимгина ётоғи сари йўналди. Бир бурчини сичқон кемирган олача гилам тўшалган сахнда бир муддат иккиланиб тургандан кейин токчадан Ҳазрат девонини олди, секин миз ёнида тиззалаб мутолаа билан машғул бўларкан зимзиё кўнгли чирок ёкилгандек ёришди.

Таажжубки, маржондек тизилган сўзлар эрий-эрий шуълага эврилганча олис-олисларни харир пардадек чулғади, ҳадемай парда ортида қачондан бери борлигини ишғол айлаган малак сиймоси элас-элас кўринди. Сўнг чайкалаётган фалак буржлари оша фаришта каби парвоз қила-қила қошига етиб келди...

Аввалгидек у гўё рўнарасида жилмайиб ўлтирар, камондек кошлари ва чарос кўзларидан пайдар-пай ғамза ўқларини отар, дудокларини қимтиган кўйи кўксида чулганган зулфи райхонларини майдалаб ўрар, гоҳо мамнун шивирлаб бу учрашув ҳар они абадият билан тенг эканлигини уқтирмоқчи бўлар эди.

— Моҳинур, сен Ҳазрат китобида яшайсенму ёки фақир дилида?

Мутолаадан чарчаб ахийри тошдек қотиб ухлаган Дарвеш Муҳаммад уйғонган захоти тушида сўйлаганини эслаб жилмайди. Хаёлидан Моҳинур жилмай қолди, бугун ёки эрта Пурза сари бориб у билан учрашмаса холига маймунлар йиғлайди. Кечаю кундуз дилида бир хавотир: наҳотки яна Салоҳиддин Зоҳирий гумашталари тўсади йўлини!? Бас, босар-тусарини билмай қолган ўша мурдор шохини қайириб қўймаса юрган экан ёруғ дунёда! Афсуски, ракиби фақат шу эмас, яна қанчадан-қанча олғир Моҳинур изини кўзларига тўтиё қилиш пайида!..

Салдан кейин Ҳазрат девонини қўлтиқлаб салангланганча жимжит ховлига чиқди, ўчоқ ёнида қўнқайган тандирга куймаланиб шох-шабба тикаётган энасини жимгина кузатгандан кейин супада чўккалади. Девонни одатдаги иштиёқ билан варақлаб сўз уммонига шўнғиган дамда

кимдир дарвозани эҳтиёткорона тақиллатди. Бўсағада ясотигли бедови жиловини ушлаганча Эсонбой маъноли бокиб турарди.

Рости, кўзларига ишонмади, отаси тирилиб келган каби қувониб шоша-пиша пешвоз юрди, Мохинур хол-ахволини суриштираркан овози титраётганини сезиб ўнғай-сизланди. Кутилмаган меҳмон эса муғомбирона кулганча қўйнидан букланган қоғоз чиқариб узатди ва тезгина хайрлашиб жиловни силтади.

Бир муддат каловланган Дарвеш Муҳаммад ахийри ҳамон тандир қиздираётган энаси диққатини тортмас-ликка тиришиб минг хаёлда этак сари жилди, қайси бир дарахт панасида чўнкайиб юраги потирлаганча мактубни очди.

«Аввало дуойи салом, полвон бегим.

Кўп ўйлаб шундай дегани журъат этдим.

Бир оқшом тушимда учрашибмен. Ожиза қулингиздин аразлагандек тутдингиз ўзингизни. Муқаррар гуноҳим бўйнимда. На чораки, мен баҳона жабру жафо чекдингиз, бағрингиз чоку чок бўлғони аён. Эмди ҳолингиздин беҳабар қон ютамен. Кечаю кундуз эшикка термилиб йўл пойлармен, узун тунларни бедор кечириб Тангри таолодин шифо тилармен. Сиз билан хаёлий суҳбат қуриш ва қўнгил иши саналғон муҳаббат жумбоқлари устина тортишиш энг хушлаган эрмагим. Дийдорингиз бошқа насиб этмаса не кўйга тушмагим қоронғу. Алхол гумроҳлар орамизда тўсиқ ўрнатмоғи эҳтимолдин холи эмас. Мол каби нархимни белгилаб савдо битириш пайдалар, хей дариг. Сотилмас нарсани сотиб олиш иложи бор эканму ёруғ дунёда? Аксига сиз ҳою хавасларга учинишиму амал отига минган қайсидир бадавлат кас этагини тутиб кетишимдин хавотирдасиз. Худо ҳақи бекорчи хаёлга борманг. Онингдек бекарорлик қилгандан кўра омонат жонимни ажал ихтиёрига топширгум. Ҳаргиз шафқатингизни дариг тутмасангиз букилмасмен. Токи тирикмен, бору йўғим-ла сиз тарафдамен ва мудом хаёлингиз билан машғулмен...»

Дарвеш Муҳаммад беихтиёр хўрсинаркан миясидан: «Оҳ, намуноча қисқа, намуноча қизғанибдур сўзни!» — деган фикр кечди, сўнг юрак тафти ва санчиклари қўшилган, чиндан-да беҳад мухтасар мактубни яна бир неча марта хижжалаб, вужудида недир исён қўзғала-қўзғала,

Моҳинур сиймосини хаёлида жонлантирган кўйи ютокиб ўкиди, ҳар гал муҳим бир арзу хол ёки танбеҳни эътиборсиз қолдириб кетгандек ҳар сатрга диққат билан нигоҳ югуртирар, недандир коникиб, нимадандир коникмай ғашланар эди.

Сўнг мактубни қайга кўйишни билмай боши қотди, ахийри йўқотиб ёки ўғирлатиб қўйиши муқаррардек, еру кўкка ишонмай, кўйнида асраб юрадиган бўлди. Ҳар сония қатларидан гўё далда-таскин берувчи бир садо эшитилади, Моҳинур нафасидан кучланган садо! Ногоҳ шунда бир ифтихор туяди, руҳи юксалади, руҳи!..

— Ишқилиб сен болага жин тегишмаганму? Тушингда ҳам, ҳушингда ҳам алжирайсен, хиринглаб куласен!..

Бугун эрталаб Гулсадаф одатдагидек койинди...

Хаёл уммонида сузаётган Дарвеш Муҳаммад онасига зимдан бирров разм солдию чўрқ этмади, бору йўғим шу маъносида бош ирғаб илжайганча дастурхон ёнида чўқди, номигагина нонушта қилгач, шоша-пиша кийинди ва Паҳлавонга берган ваъдаси устидан чиқиш тилагида ховлидан узилди.

Паҳлавон диққати ошиб йўлига кўз тутаётгани аниқ, ахир, тунов кунни айтган сўзича, юз шогирди орасидан тўққизини ажратиб олган, Дарвеш Муҳаммад ўнинчи бўлиб қаторга кўшилиши керак, зеро у сафни тўлдирмаси иши юришмас эмиш!

Хей, дунё, нечун одамзод мудом ҳамхонага зор!?

Шу ўй баҳона Дарвеш Муҳаммад бир хил хомушланди, аини пайтда Паҳлавон мактабида руҳи ва танини чиниқтириши Оллоҳ инояти эканини ўйлаб ифтихор туйди.

Нима бўлганда ҳам Дарвеш Муҳаммад хуш-фикри кўпроқ Моҳинур битган мактубда эди, айникса уни кўйнидан аста олиб бир панада қайтадан мутолаа қила бошлаганда юраги гумириб кетар, қулоқлари остида гўё зорли сас жаранглар ва Пурза сари жўнаб қолгиси келар эди.

Бу тун кийноқларга тўла бўлди, тушида Моҳинурни кўрди.

Ажабо, пўстиндек қалин камзул кийган, кўзлари ўрасига чўккан кампир, қоқсуяк қўлида занглаган қайчи, толим-толим ўрилган сочларини таг-тагидан кесмоқчи

эмиш! Мудхиш ҳодиса туши эмас, хушида рӯй бераёт-
гандек у талваса ичра ҳайқириб юборди, ҳайқириб! Сўнг
шафоат ва шафқат тилаб Худога ёлбора бошлади. Қа-
чондир жойда бир хил тўкилиб ўтирганда онаси кириб
хол сўради. На жавоб берди, на қайрилиб қаради. Ҳами-
шагидек меҳрибони беозор қарғаниб бош тебратганча
хонани тарк этганда нимадир бағрини ачитди. Тавба,
унинг гуноҳи нима, туғиб ўстирганими? Нечун мудом
ундан олади аламини!?

Ахийри Дарвеш Муҳаммад судралиб йўл тортди, қай-
сидир чоррахадан ўтаётганда ногоҳ Мохинурни ва ҳали-
ги тушини эслади-да, Неъматобод сари оёғи тортмай қол-
ди, бир нечта соя-салқин ва гавжум маҳаллани кесиб
ўтгач, Ироқ дарвозаси томон бурилди, ошиғич шаҳар-
дан узоқлашиб Пурзада ҳозиру нозир бўлди.

Ана, қўшалок гумбазни эслатадиган қайрағочлар!..

Бир хил орзиқиб илгари босган дамда муюлишдан
бир нечта суворий ола-тасир ёпирилиб чиқди, бир неча
сониядан кейин Амир Бурҳониддин хонадонига тегишли
соявонли арава кўринди, таажжубки, аравага қўшилган
бедов эгариди Эсонбой эмас, падар лаънати Шер чўнка-
йиб ўтирар, хар замонда қамчинини ўйнатаиб ўзича гул-
дирар, изидан елиб келаётган Салоҳиддин Зоҳирийга
мамнун кўз ташлаб қўяр эди.

Ёпирай, Яратган эгам, бу не сиру савдо!?

Ногоҳ Дарвеш Муҳаммад қулоғига оҳу фарёд ара-
лаш инграниш чалинди, поёнсиз бир алам, залварли
бир оғриқ билан қоришиқ овозни ногоҳ таниб юраги
орқасига тортиб кетди. «Мохинур! — ҳайқирди талваса-
га тушиб. — Нахотки қанотларингни қайирмоқчи бўлур-
лар!?» Сўнг ён-верига аланглаб биладан йўқонроқ хо-
дача топди, жайрадек хўрпайган Шерни бир зарб билан
кулатди-да, думини хода қилиб йўртаётган бедовни бир
амаллаб тўхтатди, пардани кўтариб мўраласаки, эвоҳ,
кўрпачада Мохинур ғужанак ётибди: сочлари тўзғиб ел-
касини тутган, нигоҳида ваҳима ва нафрат акс этган,
дувиллаб шашқатор ёш юваётир ёноқларини!..

Дарвеш Муҳаммад наздида ёруғ дунё зимистонга ай-
ланди, ногоҳ бир қоши иккинчи қоши узра сапчилаб,
мушаклари таранг тортилди. Қўркувдан адоий тамом

бўлаёзган Моҳинурни сочларини силаб овунтира бошлаганда кимдир ёқасига чанг солганча силтаб тортди, сўнг елкасига залварли мушт туширдик, юмалоқ-ёстик бўлиб аравадан учиб кетди.

Ахийри Дарвеш Муҳаммад бир амаллаб ўзини ўнглаганда шундоқ рўпарасида қовоғидан қор ёғдирганча Салоҳиддин Зоҳирий ханжар ўқталиб турарди, гўштингни бурдаламаган номард қабилдаги маъно ифодаланмиш бит кўзларида!..

— Яроқни ташланг, яхшимас, мулла!..

Йўк, у мисоли қар эди, хитобни эшитмай олға ташланди...

Дарвеш Муҳаммад абжирона чап берди, бир шапалоқ билан ярамасни гангитиб, совуқ ялтираётган ханжарини тортиб олгач, қўлтиғидан тутиб тақир ерга босди, қорни аралаш биқинига бир тепувдик, кўзлари олакула бўлиб ҳушини йўкотди.

Энди Дарвеш Муҳаммад вақтни ғанимат билиб арава сари шошилди ва пардани қиялатиб лол-хайрон боқаётган, хануз чехрасида ҳадик ва қаҳру ғазаб ифодаланган, айни пайтда дудоқлари бир четида ингичка қулги қўнган Моҳинурни кўрди...

— Хайрият-е! — деди шивирлаб.

Тахминан бир соатдан кейин асовгина жийрон қашқа бўлиқ думига боғланган Салоҳиддин Зоҳирийни пойтахт мудофаа деворлари ёни бўйлаб судраганча лўк-лўк чопиб борар, ортидан ажабсиниб кузатаётган сарбозлар ва йўловчиларни сиру савдодан огоҳ этаётган каби ҳар замонда кишнаб қўяр эди...

ШУРТИНЧИ БЎЛИМ

НИҲОЯДА –
НИҲОЯ ЙЎК

Биринчи боб

ЎТ БИЛАН СУВ ЎРТАСИДА

Тиккага келган кўёш тиф ураётганига қарамай маҳобатли арк мудофаа девори устидан Султон Хусайн Бойқаро, Амир Алишер, Амир Музаффар барлос ва бошқа улуғлар муаззам пойтахт манзарасини кизиқсиниб бемалол томоша қилишар эди. Паришонҳол турган шоир кайсидир кошинкорий бинонинг кўк билан бўйлашган мовий гумбазидан нигоҳ узмай ўзидан кўра ҳарбу зарбда моҳир саркардалари ҳамда навкарларига кўпроқ ишонадиган ҳокон барибир салтанат тақдиридан каттиқ ташвишда эканини дилидан кечириб хўрсиниб қўйди.

Охирги пайтларда Балх ҳокими Аҳмад Мушток мухолифати сабабли мамлакатда нотинчлик ва хавф-хатар бир қадар кучайди. Ана шуни инобатга тутиб ҳукмдор шошилиш чекди: кўпроқ аскар ёллаш, жанговар машқларни фаоллаштириш, қуро-яроқ тайёрлашни кўпайтириш, барча шаҳару кент билан бирга доруссалтанамудофаасини мустаҳкамлаш ҳақида махсус фармони олий берди. Ахволдан яхшироқ хабардор бўлиш учун кун ора кўшин бошлиғи Амир Музаффар барлос, хуфий ишлар нозири Аминбек сардор, миршаббоши Шамс полвонни ёнига олиб Ҳирот бўйлаб айланади, баъзан сон-саноксиз кигиз чодирлар тикилган, омонат кўра-сайисхоналар қурилган, эртадан қаро кечгача ҳайкирик, бедовлар кишнаши, киличлар шарақлаши тинмайдиган лашкароҳга қадам ранжида қилади ва ўнбошидан тортиб туманбошига қадар тўплаб машварат ўтказди.

Бугун эрталаб пойтахт қалби ҳисобланмиш муаззам арк қандай кўриқланаётганини тафтиш қилишга қарор берган Султон Хусайн ҳарбий юмушларга аралашини унча ёқтирмайдиган Амир Алишердан ҳамроҳлик қилишни сўради. Мана энди шоири даврон анчайин тажани

шоҳ изидан қадамба-қадам эргашиб юрибди, айрим узук-юлук гапларидан Аҳмад Пирий қилмиши каттароқ кул-фатни бошлаб келиши эҳтимолдан холи эмаслигига имо-ишора бор эди. Айниқса шаҳаншоҳ фарзанди аржуманди Бадиуззамон Мирзо Балх сари юзланиб Аҳмад Мушток қанотида турганини ҳазм қилолмас, эрта улар баҳамжиҳат битим тузиб Хирот устига от қўяжagini тахминлаб афсусланар эди.

— Жаноб амир, Балхдин не мужда бор? — дағал бир товушда Амир Музаффар барлосга мурожаат қилди шаҳаншоҳ. — Қутирғон нортую киёфасига кирган Аҳмад Мушток муддаосини билиш биз учун муҳим зарурат эрур!..

— Ҳозирча Аҳмад Мушток сукут сақлайдур, — анчайин иккиланиб жавоб қайтарди Амир Музаффар барлос. — Локин янглишмасам ҳамон черик тўпламақда. Эмди шаҳзодаи жувонбахтни сизга қайраб солмаса деб қўрмакеш!

— Эҳтимол... Тузлуққа тупургани учун Худойим қаргайдур, — қаҳрли киёфада хўрсинди хокон. — Чарх шунчалар кажму? Хе дариф, Аҳмад Муштокдин намуна олган каби Абубакир Мирзо ҳам шаккоклик йўлини тутмиш!..

— Тангрига қасамки, Аҳмад Мушток ўт билан ўйнашадур, яна бир ҳамла қилсак иншооллоҳ, куни битгай!..

— Тўғри айтасиз, жаноби амир. Сара навкарлар билан тез орада Балх остонасида бўлурмиз, — эгри қиличи дастасига қўл юборди шоҳ. — Дарвоқе Абубакр Мирзо хусусинда нечун индамайсиз? Хуфияйи хос Жон Аҳмад Чўли ҳамон бедаракму?

— Жон Аҳмад Чўли еган тузини оқлайдур, — недир соя тушди Амир Музаффар барлоснинг соқол босган энли бетига. — Ишончли кишидан юборган хабарга кўра Абубакр Мирзо Фароҳ вилоятида ўрнашиб ақлга сиғмас шум режалар тузишга киришган.

— Охири ўзимники узади шекилли ўзагимни!..

Пароканда хаёллarga фарқ бўлган Амир Алишер ногоҳ Султон Ҳусайн тани ва жонида бир инқилоб рўй берганини пайқади. Хоқони мансур ҳалигидай қуйиниб хитоб қилгани бежиз эмасди. Ахир, хосу авом яхши билади: у Султон Абусаиднинг бадахшонлик хотинидан туғилган

ўгли Абубакр Мирзони нақадар хурмат қиларди. Аниқроғи, Хисор ҳукмдори бўлиб турган акаси Султон Маҳмуд Мирзони Чакмон жангида тиз чўқтиргандан кейин Абубакр Мирзо сира кутилмаганда бўйнига итоат ҳалқасини солиб, Ҳирот сари юзланди. Гина-кудурдан ўзини йирик тутишга қарор берган ҳоқон Абубакр Мирзони иззат-икром билан кутиб олиш учун Жайхун бўйига Амир Алишерни жўнатди. Шаҳзода феълү атвори ва ақлу заковати шоирга маъқул бўлди. Ҳиротга қайтганларидан кейин машваратда уни анча ошириб таърифлади. Оқибатда шаҳаншоҳ унга ихлос қўйди ва тўнғич кизи Султоним бегимни унаштирди. Хайтовур оққўнгил ва эътиқодли туюлган, суҳбат чоғи иноқлик хосиятидан сўйлаб чарчамайдиган шаҳзодадан умиди беҳад катта эди. Афсуски, у вақти-соати етиб тушовни узиши ва бошига бало орттириши тушига кирибдими?

Барча кўргилик Абубакр Мирзо Бадахшон тупроғига қайтгандан кейин ҳаволаниб қолгани оқибатида, алалхусус, хосу авом назарида турган саркарда Жалолиддин Мазид билан чиқишолмай унга ажал шаробини ичирган кунидан бошланди. Қулай пайт пойлаб юрган Султон Маҳмуд укасини қотилликда айблаб, эътиборли амирнинг бемаврид ўлими учун қасос олиш мақсадида, катта қўшин билан Бадахшонни босди. Қўли калталиқ қилиб ночор ахволда қолган Абубакр Мирзо камондан отилган ўқдек уча келиб Султон Ҳусайн пойига бош урди. Шаҳаншоҳ ҳалимлик билан яна иззатини жойига қўйди, у ипакдай эшилиб вафо ва садоқат ҳақида қайта-қайта лофу коф айтди. Афсуски, сўзида турмади, Балхни идора қилаётган Аҳмад Муштоқ Самарқанд ҳукмдори Султон Аҳмад Мирзо ва Хисор ҳокими Султон Маҳмуд Мирзо билан тил бириктириб тожу тахтга кўз ола қилган фурсатда у ҳам ғимирлаб қолди, Султон Ҳусайн Балхни бўйсундириш учун оворан сарсон бўлиб турганидан фойдаланиб Байрамбек Мирзо ва Пир Али Туркман каби саркардалар билан биргаликда Ҳирот устига қуюндек ташланди. Оқибатда Султон Ҳусайн Балх камалини бекор қилиб чекинишга мажбур бўлди ва Ҳирот остонасида Абубакр Мирзога қақшатғич зарба берди. Мана энди у, Жон Аҳмад Чўли юборган хабарга кўра, ашаддий тарафдорлари билан биргаликда Фароҳ вилоятини эгаллаб ётганмиш, аҳоли ўртасида Хуросонни узоқ йиллар бошқарган

отаси Султон Абусаиднинг ҳақиқий валиаҳди эканлигини ўлиб-тирилиб тарғиб қилиш билан машғул эмиш!..

— Умримиз саваш билан ўтарму, Алишербек?

Хаёли пардек тўзғиган Амир Алишер аста елка қисди, сўнг дилини ўртаётган шубхаларини сездирмасликка уриниб бадтар қовоғи солинган хоқон билан изма-из шошилмай фиштин зина бўйлаб ховлига тушди.

Арк ичкарироғидаги оқ мармар тошлардан тикланган кичикроқ кўшк айвонида Хуросон узра пайдо бўлган кузғунлар мудхиш ниятда эканлигини шархлаганча тушлик қилишгандан кейин Султон Хусайн оқ тулпорини миниб яна шитоб йўл тортди, харбу зарб сардорлари билан бирга Амир Алишер ҳам жийрон қашқасига қамчи босди. Пойтахт марказий кўчасидан шамолдек елиб ўтган шаҳаншоҳ Малик дарвозаси кўринган ҳамоно отини секинлатди. Бургут нигоҳли навқарлар сафига яқинлашаркан ногоҳ чехрасида бир хил виқор акс этди, эгри қиличи дастасидан ушлаган кўйи пешвоз чикқан Ғазанфар юзбоши билан муқаррар хавф-хатар бобида ошқора маслаҳатлашди, сўнг: «Биласан-а, агар тепангдин бир шубхали қуш учиб ўтса ҳам калланг кетадур!» — дея бедови бошини ошиғич орқага бурди.

Амир Алишер Ферузобод дарвозаси сари ошиқа бошлаган хоқон муддаосини яна ҳам теранроқ тушунди. Ҳартугур пойтахтга ташқаридан ҳужум хавфи туғилса фақат мўру малахдек черикни шунчаки рўпара қилган билан иш битмайди. Аввало кўп босқинни кўрган мудофаа деворларини мустаҳкамлаб, кўриқчи сарбозлар хушёрлигини ошириш керак. Аниқроғи Ҳиротни хорижий дунё билан боғлаб турган беш дарвоза ва беш кўприкни ажал ёғдирувчи таянч нуқталарига айлантириш лозим.

Султон Хусайн пойтахт осойишталиги ва кундалик ҳаётида бениҳоя муҳим аҳамиятга молик Ферузобод дарвозасида узокроқ тўхтади, ганим кушандаси ҳисобланган сон-саноксиз шинакларни эринмай қайта-қайта кўздан кечирди, хатто кундузи ёки кечаси қайси сарбоз қайси жойда қоровул туришигача қизикди. Атрофида думини ликиллатганча айланиб-ўргилаётган Зайнобиддин юзбоши зиммасига алоҳида хуфия вазифалар юклади. Охирида Ғазанфар юзбошига айтган гапини такрорлагандан кейин гавдасини жадал эгарга олиб жиловни силтади. Қуёш ботиб кош қорайгунга қадар Ирок, Нўх ва Қип-

чоқ дарвозаларига мутасадди соқчилар хузурида ҳам бўлиб улгурди. Ниҳоят мўлжалидаги барча юмушни битирганига ишонч ҳосил қилганда оқ тулпор белида рангрўйи узилиб аранг ўтирар, гоҳо ўзи каби қийналиб мадори қуриган Амир Алишердан кулимсираганча узр сўраб қўяр эди.

Султон Ҳусайн йўл-йўлакай рубъи маскунда Искандар Зулқарнайн шаҳду шижоати билан туғилган Хирот мудофааси пухта ўйлангани, Амир Темур замонида ўз мавқеини йўқотмагани, хусусан Шохрух Мирзо уни пойтахтликка танлаб мақбул иш қилганини ҳикоя қила бошлади. Орада ҳеч ким Хиротга ўзи каби чуқур меҳр қўймаганини, сарф-харажатда қизганмай қурдирган ишоотлари бунинг гувоҳи эканини ҳам эслатиб ўтди.

Амир Алишер ёзги қароргоҳи саналмиш Козургоҳ сари жўнашни мўлжаллаб ижозат сўраганда шаҳаншоҳ астойдил ранжиди, шундай оғир кечган кундан кейин у билан баҳамжихат жонон суҳбат қурмасе кўнгли жойига тушмаслигини куйиб-пишиб қайд этди. Қўйингки, шоир ноилож одатдагидек тонгта қадар давом этиши эҳтимолдан холи бўлмаган базми жамшидда иштирок этишга розилик берди.

Накқош-усталар нозик дид билан зеб-зийнат берган шинам хос бўлмада Амир Алишер андак енгил нафас олган бўлса ҳам барибир чарчоғи ёзилмади. Ихчам беқасам камзул кийган хушқалом соқий эҳтиром билан узатган олтин жомда қўпираётган ўткир қирмизий мусалласдан андак нўш қилгандан кейингина сал роҳатланди. Аллақачон қушдек осмону фалакка қўтарилган аъёнлару боёнлар тўрда бемалол ёнбошлаган Султон Ҳусайн шаънига хушомад сўзлари ёғдира бошлаганда ҳеч кимни огоҳлантирмай бафуржа ташқарига юрди, сокин ховлида пароканда хаёлларга берилиб узоқ айланди, гоҳо фалак сахнига сочилган сонсиз юлдузларга кўз ташлар, Оллох пайдо қилган поёнсизлик ичра одамзод бир зарра эканлигини ўйлаб хўрсинар эди.

Амир Алишер силлиқ қайроқ тошлар ётқизилган кимсасиз йўлак бўйлаб юра-юра гирд-теварагида катта-кичик ғиштин бинолар қад ростлаган кенггина майдонга бориб қолди. Қайси куни шу атрофда Паҳлавони олам билан дунё пасту баланди ҳақида сўйлашганча сайр қилганини эслаб бир хил бўлиб кетди. Ҳозир ошнаси хил-

ват ихтиёр қилиб ўз ёнига ўзи коврилиб ётганини ўйларкан гўё юрагига ўт тушди, унга Оллоҳдан тўзим тилай-тилай хўрсинганча изига бурилди. Тушунуксиз хурсандчиликка фарқ хос бўлмага оёғи тортмаса ҳам бағдодий эшик сари йўналди, ноилож ичкарига кирганда уйқусираган баковуллар ҳамон ела-югура хом-хатала пиширилган егулик ташир, косагул қўли-қўлига тегмай шароб сузар, Хиротда машхур муғанний ва хонанда саналмиш уста Шохқули берилиб нижжак чалар, эшила-эшила латиф овозда хониш қилар эди.

— Олампадох, ортик чарчадингиз, хордик олгайсиз, — шох қулоғига шивирлади Амир Алишер. — Ҳадемай тонг отадур, эрта қанча-қанча вазифа кутаётганидин фаро-муш бўлманг-да.

Султон Ҳусайн тамомила уқубатли дунёдан роҳату фароғат оламига кўчган, инон-ихтиёрини эзгин-эзгин янграётган мусиқа билан кўшиққа топширган эди. Ногаҳон Мир нафаси майи ноб хуружига чап бериб хушёр қолган сезимларига тегиниб ўтгандек бўлди, қисик кўзларини йирганча эртанги кун масъулиятини тасаввур қиларкан беихтиёр қўлини кўтариб жамоага ижозат берди, бошқалар қатори эҳтиром кўрғазиб йўлга отланган Амир Алишерни эса қўл ишораси билан тўхтатиб қолди.

— Улуғ амир, не тадбир ишлатсак нифоқлар барҳам топадур? — хос бўлмада жимлик чўккан ҳамоно сўз очди Султон Ҳусайн. — Мабодо нобакор Аҳмад Мушток Бадиуззамон Мирзо бошини айлантириш билан кифояланиб қолмай Амир Мўғул ва Абубакр Мирзони ёнига тортса ҳолимиз не кечур?

Кўшқават адрас кўрпачада омонат чўккалаган Мир енгил хўрсинганча симобий дастор ўралган бошини эгди. Ахийри бир кун ҳукмдор масалани олдига шу тахлит кўндаланг қўйишини билгани учун баъзи фикрларини пишитиб улгурганди, мана энди ўшаларни бирма-бир баён қилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Нафсиламри Султон Ҳусайн нон-туз ва амал билан сийлаб келган Аҳмад Муштокнинг қонсираган қиличидан мислсиз талофот кўргани ва беадад озор топгани Худога ҳам, бандага ҳам аён эди. Ҳатто Амир Алишер иштирок этган камал Абубакр Мирзо исёни боис Аҳмад Мушток фойдасига ҳал бўлиши вазиятни тубдан ўзгартирди. Хаддидан ошган Аҳмад Мушток Хуросон тожу

тахтига ягона даъвогар эканлигини ошкора айтишдан ўзини тийёлмай қолди. Қисқаси, ҳалига қадар қуббатул-ислом Балх билан доруссалтана Ҳирот орасида ўтиш маҳол жарлик мавжудлиги улкан мусибат эди. Агар Аҳмад Муштоқ чиндан ҳам Амир Мўғул ва Абубакр Мирзо билан бирлашиб ҳаракат қилса хавф тағин кучайиши муқаррар! Шунча можаро етмагандек Бадиуззамон Мирзо худбинлик йўлини тутиб бош кўтаргани, айниқса Хадича бегим билан Хожа Маждиддин девор ортида битим тузгани дард устига чипқон! Ҳайхот! Ақл бовар қилмас даражада хатарли ҳисобланган ушбу келишувда Аҳмад Муштоқ билан Абубакр Мирзо қўли бўлса Худо урди деяверинг.

— Олампаноҳ, фаҳми ожизимча Балхга элчи юбориб шаҳзодаи жувонбахт Султон Бадиуззамонни Ҳиротга чорламоқ жойиздур. Тахминимча шунда ихтилоф бир қадар юмшагай!..

Амир Алишер ушбу маслаҳатни узокни ўйлаб ўртага ташлади.

Агар Бадиуззамон Мирзо енгилтаклик кўчасидан тийилиб Ҳирот сари келса ва билган-кечирганини оқизмай-томизмай сўйласа ҳақ тезроқ қарор топади: бирламчи, Бека Султон бегим маслаҳати асосида иш юритиб тобора нафси ҳакалак отаётган Аҳмад Муштоқ бетидан қават-қават ниқоб осонроқ кўчади, иккиламчи, ҳарам тугур бутун саройга ҳукмини ўтказа бошлаган Хадича бегим кирдикори ойдинлашади.

Амир Алишер бир ўк билан икки кийикни уриш муддаосида эканини сезмаган бўлса ҳам ҳокон недир тилакда Бадиуззамон Мирзони ҳузурига чорлашни маъкул топди. Тайин қилган махсус чопари муҳр босилган хатни олиб тонг оқара бошлаганда Балх сари елиб кетди.

Орадан атиги бир кун ўтди. Эрталаб Султон Ҳусайн қароргоҳда Амир Алишер билан суҳбатлашиб машваратга ҳозирланиб турганда эшикоға кириб Аминбек сардор шошилинч хабар келтирганини маълум қилди. Эшикоға тисарилган ҳамоно ранг-рўйида недир ваҳима акс этган хуфия ишлар нозири пайдо бўлди ва хансираганча отила келиб ўзини гиламга ташлади. Кечаси аллакимлар Малик дарвозаси тепасида шаҳзодани сўроқлаб кетган чопар калласини илиб кўйганмиш, хей дариг! Ногоҳ қовғини солинтирган Султон Ҳусайн буёғи қанчага тушди

маъносида тезгина Амир Алишерга ўғирилди. Аллатовур сесканиб тушган Мир қайсидир зимзиё қавакда яшириниб ҳар замонда бўй бераётган хатар ўзи ўйлагандан кўра минг чандон мудҳишроқ эканини чамалади.

Тахминан икки соатдан кейин Ғазанфар юзбоши Султон Хусайн рўпарасида дағ-дағ учганча ер ўпиб думалаб ётарди. Афсуски, у тайинли бир оғиз ҳам гап айтолмади. Жони бўғзига тикилган шаҳаншоҳ уни таънаю маломатга кўмиб вазифасидан ҳайдади, Султон Бадиуззамон билан Аҳмад Муштоқ қошига элчи йўллаш ҳақидаги фикрини эса ўзгартирмади. Фақат энди Балх сари якка чопар ўрнига яхши қуролланган йигирма чоғли сарбоз билан Шамс полвон жўнади. Энди шаҳаншоҳ ҳам, шоир ҳам Бадиуззамон Мирзо зудлик билан итоат халқасини бўйнига солиб доруссалтанада ҳозир бўлишига ишонарди. Шу сабаб сира хотирларини бузмай эртаю кеч йўл пойлашди, аразғўй шаҳзода билан олиб бориладиган музокара мавзуси ва мазмунини белгилашди. Афсуски, қарийб уч ҳафта кейин — шанба кун шом пайти қароргоҳга сўроксиз отилиб кирган Шамс полвон авзойига кўзлари тушди-ю, умидлари чиппакка чиққанини пайқашди.

Айғоқчилар Шамс полвон доруссалтана элчиси эканини етказишса ҳам Аҳмад Муштоқ пинак бузмабди, яъни қудратини намоиш қилишни истаб бир кеча-кундуз мобайнида шаҳар дарвозасини очдирмабди. Қаттиқ ранжиган Шамс полвон бедови бошини шитоб орқага бургандан кейингина сал-пал ҳоврини босибди. Музокара пайтида куракда турмайдиган ўпка-гинани саржиндек қалаштириб ташлабди, иғво уясига айланган доруссалтанада Бадиуззамон Мирзо қиладиган сарик чакалик иш йўқлигини рўй-рост айтибди. Шаҳзодаи жувонбахт Шамс полвондан бериб юборган қисқагина мактубига валинеъ-матим фақир бошига харидор бўлгандан кўра қўйнидаги илон бошини чоптирсин қабилдаги кесатикни қистиргани вазият бениҳоя таранглигидан далолат эди.

— Амирим, оғринмангу сиз мудом Бадиуззамон Мирзога ортиқча баҳо бергансиз, кўрдингизму қанчалар у такаббур?! — бир жойда қўним тополмай тутақди Султон Хусайн. — Иззатимизни ер қилиб Ҳиротдин бош олиб кетгани етмай, бетимга каро суйқашдин ҳам тийилмабдур. Нахотки фақир шунчалик тошбағр бўлсам?!

— Қиблагохим, биласизки шахзода онаси боис аламзада, — далда берди Амир Алишер. — Иншооллох аразўрази кўлга етмас, эрта ғўрлик қилганини англаб ҳовридан тушадур, шунда қошингизга юкуниб келиши таъин!..

— Хе, тавба, қонимизни ичмоқчи бўлаётган Аҳмад Муштоқ биздан азизроқ ва ишончлироқ эканму? Тожу тахтни кўлга киритиш мақсадида пешонасини силаётганини наҳотки англамаса?! Худо кўрсатмасун, эрта иши битса бошига ит кунини солмасму?!

— Ота тарафдин Бека Султон бегим Аҳмад Муштоқ зуриёди эканини унутманг. Шаҳзода буни билгани сабабли Балхга юзланган, қолаверса онаси ўша ерда!..

— Во ажаб, кўйнимдаги илон ким экан, ким? — энди яна ҳам маҳзун янгради ҳоқон овози. — У биладур, лекин очик айтмас. Маним эса кўзим кўр, қулоғим кар!

Нафас ютганча Амир Алишер нигоҳини олиб қочди.

— Улуғ амир, тадбир чекингки, шахзода келиб этагимизни ўпсун, хадеб калавани чувалатмай ҳар не борини ошкор айласун, — чуқур тин олди Султон Хусайн. — Ҳали мавриди топилур, куфрони неъмат Аҳмад Муштоқ калласини сапчадек уздирамен! Кимки икки кема бошини тутса фарқ бўлиши муқаррар!..

— Олампанох, каминани сарой ғалваларига жалб қилмаслик учун ваъда бергансиз. Шунга қарамай, вазиятки тақозо этибди, ижозатингиз билан эртагаёк сафарга отланурмен. Фаҳмимча ҳозир муҳими Бадиуззамон Мирзо кўнглини овлаш ва уни Аҳмад Муштоқ қанотидин чиқариб олиш! Акс ҳолда Аҳмад Муштоқ унга суяниб ғараз ўтини ёқишдин ва сизга таҳдид қилишдин бўшамас!..

Аввалдан Бадиуззамон ҳаётида Сайид Ҳасан Ардашер билан Амир Алишер таъсири кучли эди. Айниқса Ҳазрат ҳар донм илму ҳикматга бой панду насихати билан сийлаб келгани боис халига қадар шахзода бир сўзини икки қилганини биров билмасди. Агар шоир қуббатул-ислом Балхда азиз меҳмон бўлса у ўзгарса керак, боши кўкка етганидан гина-қудуратга чек қўйса, нифок занжирини парчалаб тапласа ажаб эмас.

Султон Хусайн тун бўйи мижжа қоқмай шулар ҳақида мулоҳаза юритган бўлса ҳам эртаси кунни чошгоҳда ҳозирча муҳим сафарни қолдириб туришга тўғри келишини айтди. Аини пайтда Аҳмад Муштоқ ёнида ўзини иккинчи хокимдек тутиб босар-гусарини билмай бораётган Бадиуззамон бурнидан инсофу диёнат бурундугини ўтказиб қўйишдек мажбуриятни Амир Алишер бўйнидан соқит қилмади. Чархи каж истаса ота-болани боғлаган ришталарни аямай қиймалаб ташлашини ўксиниш билан эътироф этган шоири даврон ҳозирча ягона самарали тадбир мухтасар мактуб битиш эканини ўйлаб қўлига қоғозу қалам олди, мана:

«Тангри таоло номини қўшиб дуойи салом.

Эй, тожу тахтимиз валиаҳди шахзодаи жувонбахт, азиз жонингиз тажовуз сабабли азият чекканини эшитиб оромим йўқолди, кўп таассуф ютдим ва ўша кундин буён мурувватли Парвардигордин сизни паноҳида асрашини ўтиниб тилаймен. Мунофиқлик ханжарини қайрағон Аҳмад Пирий мулозимларингиз тарафидин вақтида хибс қилинғони Оллоҳнинг сизга хайрли назари тушганидин нишонадур. Ҳозир ул ноқасу нотавон зиндонда қилмишига яраша жазосини тортиб ётадур. Вақти-соати етса ҳақиқат бетидин пардани кўтаришига аминмен. Ҳозирча ҳар не билганидан ўжарлик билан тонаётир. Сиз эса арзу ҳолингизни юзма-юз баён қилиш ўрнига Аҳмад Муштоқ пинжидан чиқмай хат битибсиз, падарингиз фитнага шерик эканлиги ва қўйнида илон асраб келаётгани ҳозиржавоб қаламингиз эътиборига тушибдур. Қайси нобакор сафсата сига инондингиз? Оллоҳ лойиқ қўрғон ақлу идрокни бир нуктада йиғиб чуқур ўйланг. Дўсту душман олдида Соҳибқирон Амир Темурдин мерос қолғон салтанат шаънини мўътабар билгайсиз. Иншооллоҳ камина умид билан иншо этган ушбу номани ўқиган ҳамоно илкингизни Аҳмад Муштоқ этагидин узарсиз ва бошингиз узра афу туғини кўтариб доруссалғана сари отланурсиз. Имкон борида орадаги совуқчиликка тоабат барҳам бериш фарзандлик бурчингиз саналур. Теварақда исён учқунлаб турганига қўшимча тарзда зимдан оғу йигаётган фитна илони бошини янчишда кўмак бермасангиз салтанат тақдири қил устида қолур. Юз беражаги эҳти-мол инкироз сиздек валиаҳдлик мартабасига муносиб

ўғлон манфаатига зид эканини ҳам унутманг. Яратган эгамдин икболингиз тоабад баланд бўлишини тилаб...»

Амир Алишер мактубга нуқта чеккандан кейин Султон Бадиуззамон бошқа шахзодалардан фаркли ўларок улус дарди-иродасини озми-кўпми эътиборда тутадиган, китобни айрилмас ҳамдам биладиган, хатто назм ва хикматга мойил диёнатли ва нозиктаъб йигит эканини яна бир маротаба дилидан кечирди, икболи қайтган волидан мухтарамаси ва лаънати суиқасд туфайли холи-руҳида рўй берган жунуний ўзгаришни ҳайтовур тушунса бўлади. Фақат энди фаҳму фаросатини сафарбар этиб барисини тарозига солиб кўриши керак, бутун сарой аҳли эмас, аксинча инсофу диёнатдан кечган айрим молпараст ва амалпараст нусхалар ғаними эканини, қўйиб берса алар нафсларини қондириш муддаосида дунёга ўт қўйишдан ҳам тоймаслигини охир-оқибат англаши лозим...

Тонг-сахарда найча қилиб ўралган ва сургичланган мактубни Амир Алишер саройда энг эпчил ва ҳозиржавоб хос мулозим ҳисобланган Бобо Али қўлига тутқазди. Етти пушти қирагай мерган ва сарбоз ўтган, ҳар хил муҳим топшириқларни бажаравериш кўзи пишиган Бобо Али бедовига қамчи босиб арк дарвозасидан йироқлашганда Мир кўнгли недир умид билан лиммо-лим тўлди. Очиғи ушбу битиги ҳаёт аччиқ-чучугини тотиган шох билан ҳали суяги қотиб улгурмаган орийтли шахзода орасидаги ихтилоф тоабад барҳам топишида ва мамлакатда абадий осойишталик ўрнатилишида бир восита бўлишини жуда-жуда истарди.

Орадан тахминан уч ҳафта ўтиб Амир Алишер Бобо Али олиб қайтган жавоб мактубини ўқигандан кейин Бадиуззамон билан тил топишиш осон эмаслигини тушунди. Қайсарлик отидан тушишни истамаган шахзодаи жувонбахт, шоири давронни пири муршид даражасида эъзозлашини даромад ўрнида келтиргач, ҳозирча падари билан учраша олмаслигини, Хирот сари қадам қўйиши ўзини ўзи кишанлаб бериши билан баробарлигини, мабодо жазо қўшини тортиладиган бўлса бемалол химояланиш учун қодирлигини таъкидлаганди. Ниҳояда эса тожу тахт даввосидан фақир йироқман, бундан валинеъматимиз кўнгиллари тўқ тутсинлар қабилида фикр билдириб сал юмшаганди ва тўғриси Амир Алишер шунисиға ҳам шукур қилди.

Фақат бир ҳол таажжубга молик туюлди, Султон Бадиуззамон Мирзо бирон ўринда, Аҳмад Муштоқ ёки Абубакр Мирзо билан ҳамкорлик қилиш нияти бор-йўқлигини қайд этмаганидан ташқари, ноқасу нотавон Аҳмад Пирийни умуман эсламагани, ҳатто унга нисбатан зигирча ҳам нафратини сездирмагани.

Амир Алишер фавкуллода эҳтиёткорлик бежиз эмаслигини кўнглига тугиб қўйди. Эртаси куни чошгоҳ пайти қароргоҳда Султон Хусайн билан юзма-юз қолганда Бадиуззамондан пурмаъно мактуб олганини, шаҳзода гинакудурдан баланд туриб беғараз дуойи салом йўллаганини айтди. Сираси айрим мулоҳазаларига суяниб у оқдан қорани ажрата бошлаганини, шаксиз эрта-индин афу тилагани доруссалтана бўсағасига бош уриб келиши муқаррар эканини баён қиларкан анчайин енгил тортгандек бўлди.

Амир Алишер Бадиуззамон Мирзога ён босаётганини сезса ҳам аввал Султон Хусайн чурқ этмади, кейин бирдан нимадир нашъа қилиб норози оҳангда тўнғиллади. Шаксиз ҳокони мансур йигирмани қоралаган валиаҳд ўғли олдида анчайин ишончини йўқотиб бебурду беиззаг бўлгани учун хижолат чекаётганди. Лекин арзимас ваз-қарсон воситасида иш тутиб меҳру оқибат дарахти танасига арра тортаётган шаҳзоданинг ўзи қаҳру ғазабга лойиқ эмасми?! Эрта шубҳасиз Балх устига қўшин тортади, аввалги юришида эпполмаган ишини бу навбат бажаради: думчаси сув олган Аҳмад Муштоқни тавбасига таянтиради. Ахир, шунда ул нобакор қанотида турган Бадиуззамон Мирзони зиндон қиладими ёки сазойи?

Бинобарин, осмон узилиб тушган тақдирда ҳам бунингдек бедодликка боролмаслиги аниқ, ахир, Бадиуззамон Мирзонинг келишган қадду бастиди аввало ўзини, қолаверса тожу тахти эртасини кўради. Умуман Бадиуззамон кўз очиб кўргани саналмиш Бека Султон бегимдан туғилгани учун ҳам кўнглида мустаҳкам ўрнашган, жони жонига туташган эди.

Марв ҳокими Султон Санжар қизи Бека Султон бегим сулувлиги ва аҳду вафода собитлиги билан шаҳаншоҳ муҳаббатини қозонган, хусусан дўзахдан қолишмайдиган Бобоқанбар даштида кечган қозоқлик даври асоратларидан тезроқ қутилиши учун қўмак берган эди. Афсуски, ҳарам бош бекаси бўлишдек шарафга эришган

шундай дилбар аёлни Худойим нечукким бир тарафдан қисганди. Аникроғи, салтанатда обрў-иззати ошгани сийин феъли баҳор ҳавосидек тез-тез ўзгарадиган бўлиб қолди. Эртаю кеч кўрслик қилиб бошқа маликалар, айниқса шоҳ кўнглини ишғол қилиб улгурган Хадича бегимга кун бермасди. Ахийри йўқ ердан фитнаю фасод кўзгайвериши Султон Хусайн бадига урди ва талоқ айтиб никоҳни бузди.

Бека Султон бегим пойтахтда қолгани юзи чидамай кўч-кўронини ортиб кичик карвон билан Балхга отланди, ер-мулкини кенгайтириш мақсадида Султон Хусайн билан низолашиб ётган узоқ қариндоши Аҳмад Муштокдан бошпана сўради. Арқонни узун ташлаб қўйишда устаси фаранг Аҳмад Мушток сира иккиланмай илтимосини қондирди. Балхдек юқори унвонли шаҳар аслзодалари ўртасида тузуккина иззат-хурмат қозонган бўлса ҳам ҳаловатдан ёлчимади. Кўпинча кўз очиб кўрган ҳукмдор эрини нафрат билан эслар, у бир дунё яхшилигини унутиб ҳасдек хўрлаганини айта-айта уззу-кун йиғи-сигидан бўшамас, ҳатто узун тунда аччиқ-аччиқ кўз ёшлари ёстигини хўл қилар эди. Ахийри улкан ғам-ғусса тоғини кўтаролмай йиқилди ва қирмиз ёноқлари сарғаясарғая тўшакка михланиб қолди...

Тўғриси, Султон Хусайн Бадиуззамон ҳоли-руҳини Амир Алишердан яхшироқ тушунади, фақат буни тан олиши — азоб! Қолаверса онаси бошига тушган кўргилик шахзода дилини вайрон қилиб ташлагани хосу авомга кундек равшан эмасми?! Умуман оёқ остидан чиққан фалокат таъсирида у эртароқ улғайган ва камолга етган бўлса не ажаб?! Қисқаси, тақдир қуюни нозик кўнглини кавартиргани баробарида кўп нарсани англади, ахийри отасидан ҳам, саройдан ҳам совуди, қайси бир куни истироҳат ва овни баҳоналаб содиқ мулозимларини эргаштирганча беғубор дамлари кечган Хиротдан бадар кетди, онаси изидан Балх сари юзланди ва Аҳмад Мушток саройи тўрини эгаллади. Кун сайин озиб-тўзиб, рангрўйи сўлиб бораётган онасини кўриб еган-ичгани тати-маётган бир пайтда рўй берган мудҳиш ҳодиса сабр косасини тўлдирганига таажжуб қилмаслик керак...

— Ҳе, ўлмаган жоним! — ниҳоят жимликни бузиб синиқ кулди Султон Хусайн. — Наҳотки бир бошимга шунча савдо кўплик қилмас, улуғ амир?

— Сиздек ҳукмдорга тоб ташлаш ярашмагай, — деди Амир Алишер, қатъий йўсинда. — Нахотки бобокалон аждодингиз қудратли Амир Темур тузмишлари руҳингизга озук бермас?!

— Бас, ярамни тирнадингиз, — аламангиз қиёфада кўксига мушт урди хоқон. — Худо ҳақи чарчабмен, беҳад чарчабмен. Аросат гирдобида қолғон кўнглим хордик тилайдур, хордик!..

— Тилагингиз муборак бўлгай, қиблагоҳим!..

— Биламен, Хиротда нотинчлик, аллакимлар саройда чоҳ казиш билан машғул. Аҳмад Пирий зиндонда, Аҳмад Муштоқ Бадиуззамон Мирзони қанотига олиб зимдан кўшин тўплаётир. Яна бир тарафда Абубақр Мирзо теримни шилиб олиш учун шай!

— Олампадох, сизга Яратган эгамдин сабр тилармен. Агар оқилона тадбир чексангиз барча жумбоқ ечим топилур. Аҳли хиёнат иншооллоҳ Тангри қаҳрига учрагай!..

— Ҳа-ҳа... Бўғзимга қадар гурбатга кўмилганим боис ёз охирлаб қолганини сезмабмен. Бу кетишда фақат ёз эмас, умр охирлаганини ҳам билмай қолсам керак. Қани бир ғайрат қилиб диққинафас қошоналарни тарк этсак, ёввойи ҳаёт гуркираган хилватгоҳларга улоқиб кетсак, баҳонада ҳам дил, ҳам оёқ чигилини ёзсак!..

Амир Алишер ичида кулди, ахир, бу сўзларни тожу тахт ифтихори ва сарой ҳавосидан боши айланган ҳукмфармо зот эмас, оддийгина ҳаётий борди-келдидан завқлана оладиган кимса айтаётгандек эди. Самарқанд заминидан Хирот сари ошиқиб келар чоғида битган «Ҳилолия» қасидасида шоир Ҳусайн Мирзони сувратан шоҳу сийратан дарвешга қиёсласани бежиз эмасди. Сираси, хоқон кўпинча турмуш укубатларига дуч келган фурсатда у феъл бу феъл билан чиқишолмай қийналар, эҳтимол шунда орадаги мувозанатни тиклаш илинжида майи ноб дарёсига шўнғир эди. Шаробдан ҳар нимаики топгани омонат эканлигини билса ҳам нафсини тийишни ўйламасди. Эрталаб хушёр тортиб боши зирқираб турганда Мир кўзига тик боқолмай ўнғайсизланар, бўғзига хўрсиниқ тикилганча, эй, ҳамдами дил, ночор ҳолимга ҳар қанча кулсангиз ҳақлисиз, фақат билингки, камина кўзада ёшуриган дилдор нозу истиғносидан эмас, тақ-

дир буюрган надомат майининг тахирдан-тахир мазасидан масту аластман, деб ўзини оқламоқчи бўлар эди.

— Дарҳақиқат ов мавсуми аллақачон етиб келмиш!..

Мир тилидан кўнглидаги гапни эшитган Султон Хусайн дарҳол машварат чакирди, хадемай қароргоҳни бирин-сирин қиёфаларида недир таҳликаю ташвиш ифодаланган салтанат устунлари тўлдирди. Сал кечикиб бўсагада Паҳлавон ҳам пайдо бўлди. Эңли бетини недир кўланкалар қоплаган баҳодир барча билан саломлашиб жойини эгаллагандан кейин Султон Хусайн тез кунда Искалжа тоғи сари бошланажак сафарини эълон қилди. Сўнг овда қатнашмасдан бошқа ташвишлар, хусусан мудофаа билан машғул бўладиган кишиларни бирма-бир санаб вазифа тақсимлади.

Масалан, пасту баландни яхши билган Паҳлавони олам пойтахтдан бир қадам жилмай Али Рустой билан бўладиган жангга ҳозирланиши, бутун ғайрат-шижоатини ғалабани таъмин этиш учун сафарбар айламоғи лозим. Гина-кудуратдан холи бўлиши керак, акс ҳолда эрта фақат ўзи эмас, бутун салтанат шаънини ерга уради. Шаксиз ҳар қандай шароитда ҳам кимлардир қутқуси билан ўзидан адашган Аҳмад Пирий иши адолат тарозисиде тортилади. Бугундан эътиборан Ҳирот қозиси Низомиддин Муҳаммад раҳнамолигида махсус тафтиш гуруҳи турли тазйиқлардан хорижда терговга киришади, хуфия ишлар нозири Аминбек сардор, миршаббоши Шамс полвон масала тезроқ якунини топиши учун тегишли чоралар қўллашмаса гўрларини қазиб, кафанларини бичиб қўяверишсин.

Афсуски, Аҳмад Пирий айбини бўйнига қўйган билан хавф-хатар барҳам топмайди, тезроқ Балхда ҳукм суриб турган нотинчликни назоратга олиш, Аҳмад Мушток билан Бадиуззамон Мирзо муддаосини аниқ билиш мақсадга мувофиқдир. Хуфияйи хос Жон Аҳмад Чўли хабарига қараганда Аҳмад Мушток Абубакр Мирзо билан битим тузиши муқаррарга ўхшайди. Бугуноқ салтанат суянчи Сайид Ҳасан Ардашер элчилик ваколоти билан Балх сари жўнайди, устоз оддий низо қонли можарога айланмаслиги учун ўртага муросаи мадора йўриқларини тикиши, бинобарин, Бадиуззамон Мирзо орқали Аҳмад Муштокқа таъсирини ўтказиши лозим. Агар у Ҳирот билан Балх ўртасида тузилажак сулҳ шартларини кели-

шиб қайтса нур устига аъло нур! Харбу зарб пири саналмиш Амир Музаффар барлос узоғи билан ўн кун ичида яхши қуролланган эллик минг сонли қўшинни Ҳирот яқинидаги лашкаргоҳда жамлаб мухорабага шай қилмоғи, айни пайтда Амир Аҳмад Ёрийни минг сара навкар билан Фароҳ сари — Абубакр Мирзони тору мор келтириш учун сафарбар қилмоғи керак. Аллақачон Машҳад, Қандаҳор, Бадлахшон, Марв ва бошқа шаҳарлару вилоятлар ҳокимларига зудлик билан тасаруфларидаги черикларни марказ ихтиёрига юбориш хусусида фармони олий юборилган, улардан қайси бири мазкур буйрукни вақтида бажармаса ясоғи қаттолга тортилади...

Иккинчи боб

ЭЪТИРОФ

Паҳлавони олам кумуш тасмадек жимирлаб сокин оқаётган Султония ариғи ёқалаб ўнгу сўлга одимлар, сув салқинидан ҳузур қилиб энгил энтикар, ҳар замонда хуш-фикрини пароканда хаёллар банд қилар эди. Бир маромда қаёққадир шошаётган ушбу ариқ ким-кимлар яхши-ёмонига гувоҳ ўтмаган, бинобарин, Паҳлавон таъбини равшан ёки хира қиладиган не-не воқеалар шохиди бўлмаган — тили бўлсаки, барини бир бошидан ипидан игнасиғача сўйласа!..

Нихоят, майса-ажриқ қоплаган машқгоҳни шогирдлари шовқини тутиб Паҳлавон ўғирилди, улар орасида Дарвеш Муҳаммад кўринмагани учун ковоғини солиб пўнғиллади.

Паҳлавон Эсон бука билан бел ушлашиб суришаётган Муҳаммад Алини зимдан кузатаркан беихтиёр Муҳиддин жалойир берган курашни эслади ва истехзо аралаш кулимсиради. Ҳалиғача Муҳаммад Алидек шаввоз йиқилиб изза еганига қанчалар ишонмаса, мадраса бўсағасида ит каби боғланган Дарвеш Муҳаммад кутилмаганда майдон талаб қилгани ва Аҳмад Пирийдек устани кунпая-кун қилиб ташлаганига шунчалар ишонмайди.

Жияни канотига кирганидан Пахлавони олам хурсанд — эрта орқасида қолиб изини босиши, берган тузини оқлашига амин, фақат андак танбаллигидан доғда, ахир, кеча қорасини кўрсатмади, мана, бугун куёш аллақачон бир арамчи бўйи кўтарилди ҳамки бедарак, баччағар!..

Эхтимол у майдон азобидан безиб сўзидан қайтгандир, ахир, салқин ва ораста бўлмада рохат қилиб сабоқ тинглаш қайда-ю, соатлаб терга ботиб югуриш ёки пайлар узилгудек ҳолда бири-биридан мураккаб амалларни бажариш қайда!

Пахлавон дарду холини бировга айтолмай, гоҳ койиниб, гоҳ умидланиб йўл қаради, ахийри сабр косаси тўлиб чошгоҳ нари-берсида такагга қайтди, Лочинни эгарлашни буюриб тажанглашиб турганда Салим калта лаблўнжини йиғиштиролмай ғалати хабар айтди.

Ёпирай, кимсан Хोजа Маждиддиннинг ҳала-хулада давралар тўрини бермайдиган ўртанча ўғли Салоҳиддин Зоҳирийни аллакимлар отга судратиб масхараи абгор қилганмиш ва бу бедодликда кўй оғзидан чўп олмаган Дарвеш Муҳаммад кўли бор эмиш!

— Чакагингни ўчир, Қодир жувозкашши сағири!..

Пахлавон оғиз кўпиртириб бидирлаётган Салим калтани жеркиб ташлади, тавба, бунга қолса Хиротда биттаям соғ одам йўқ — қимирлаган жон борки телба ёки ғаламис! Мана энди одам қуригандай Дарвеш Муҳаммад бетига каро суркамочки бўлаётир, гумроҳ!..

Анча маҳалгача Пахлавон Салим калтадан оғринди, кеча ва бугун Дарвеш Муҳаммад қора бермаганини эслагач, ичига чигил тушди, нахотки у яна йўқ ердаги ғалваларга ўралашиб юрган бўлса?!

Пахлавон не қиларини билмай ўйга ботиб ўтирганда Салим калта тагин думини ликиллатиб рўпарасида пайдо бўлди ва Амир Бурхониддин гумаштаси Эсонбой сўроқлаб келганини маълум қилди.

Таажжубки, Эсонбой лаъл ва садаф зарбланган мўъжазгина сандиқча қўлтиқлаб олган эди, катталардек салом-алик қилгач: «Бегойим совға қилиб юбормишлар!» — дея ниҳолдек эгиларкан, Пахлавон ҳайратини яширолмай қолди.

Эсонбой отини миниб жўнагандан кейин Пахлавон имилланиб даҳлиз сари юрди, бўсағада бир зум иккиланиб тургач, аста сандиқча қопқоғини кўтарди ва кўзи

қуриб-қовжираб қолган бир дона оқ атиргул ғунчаси ва найча қилиб ўралган қоғозга тушди.

Ажабо, не истайди Опоқ бека ундан, Яратган эгам? Нахотки эридан фарқли ўларок, Дарвеш Мухаммад билан Мохинур тақдири учун ташвиш чекаётган бўлса?!

Энди Паҳлавон яна ҳам орзиқиб хатни очди.

«Мулла ака, аввало узримни қабул қилгайсиз.

Агар орада аҳду паймон битирғон икки ёш тақдири турмағонда ҳеч қачон бунингдек беандишалик сори юзланмас эрдим. Камина кечаги кунга қадар барисига бевътибор бўлдим. Дарвеш Мухаммад иккинчи бор ўзини парвонадек ўтга урғонидин хабар топиб фикримни ўзгартирдим. Фаҳмимча дўсти қадрдонингиз ҳам жиянингизга зимдан ихлос боғлаган, кўнглига бир баҳонада қўл солиб сездим. Темирни қизигида босиб тезроқ совчи жўнатсангиз. Беш кунлик дунёда жавобсиз муҳаббатдин ёмони йўқлигини бошқалар билмаса ҳам сиз бинойидек билурсиз...»

Хей, Яратган эгам, турган-битгани жумбоқ-ку!

Салим калта муждаси рост экан-да!..

Алалхусус, Опоқ бека иффат пардаси остида бахт қушини интизор кутаётган Мохинур учун бунчалар қайғураётгани сабаби тушунарли (қолган ишга қор ёғади!), ахир, минг қилсаям она-да! Сўз маромидан жиянини яхши таниса керак, муҳими уни қизига муносиб санайди ва куёв қилиш учун орзуманд! Факат ҳалиги имо-ишорасини сира тушунолмади, тавба, жавобсиз муҳаббат кулфатлигини бошқалардан кўра у ортиқроқ тушунаркан! Балки шундайдир, лекин бундан қай йўсин хабар топдийкин!?

Яна — қимматбаҳо сандиқча, қовжираган атиргул!

Ростдан ҳам бариси чигал, ақл бовар қилмас даражада мавхум!..

Ногох Паҳлавон хаёлида нозик белда чулғонган сочлар жонланди.

Моҳи!.. Мохинур!.. Кечмишда қолиб кетган Зулфизар эғизаги!

Нақадар муносиб у жиянига, нақадар!

Ахийри Паҳлавон мактубни сандиқчага қайтариб солди, бир муддат қуриган ғунчадан нигоҳ узолмай қопқоқни авайлаб ёнди, даҳлизни тарк этаркан, ҳайтовур Опоқ бека даъватига жавобан бирон тадбир чекиши лозимли-

гини англади. Айниқса Амир Бурҳониддин бахонада Дарвеш Муҳаммадга қайишаётгани рост бўлса отни қамчилаши лозим, ҳадеб савоб иш ортга сурилса хосияти йўқ!..

Салим калта билан Момохол ошхонада ҳамишагидек масаллиқ устида талашиб-тортишаётганда Паҳлавон асаби таранглашиб ёзлик қўшқ айвонида ёнбошлаб ётар, гоҳо ҳаёлида Опоқ бека йўллаган совға-салом, гоҳо Дарвеш Муҳаммад билан Мохинур, гоҳо қора қонига беланган Салоҳиддин Зоҳирий гавдаланар эди. Сўнг тасаввуридан асл тошлар қопланган сандиқча жилмай қолди ва беихтиёр чехраси ёришиб ғудранди:

— Бас, маъкулики, аввал ўзини совчи қилиб жўна турмен!..

Эрталаб Паҳлавон барвақт Лочин белига қўнди.

Тахминан ярим соатдан кейин учраган таниш-билишини ҳайратга солиб Хирот чеккароғидаги куш бозорида бемалол оралаб юрар, ниманидир мўлжал қилиб қувларча илжаяр, ҳозироқ ҳаётидаги муҳим бир юмушни адо этадигандек мамнун эди.

Қизиги, бозорда олувчидан сотувчи кўпроқ бўлиб, ҳар қадамда жулдир қийимли гадо-каландар ва бевабечоралар йўликишар, тиланавериб безор қилиб юборишар эди.

Садақа тарқатавериб ҳамёни бўшаб қолаёзган Паҳлавон ахийри бир чеккада мунғайганча олдидаги хивчин қафасга термилиб ўтирган қария билан минг йиллик қадрдондек иссиқ саломлашди.

Муносиб харидор таширф буюрганини сезиб бирдан сергакланган чол ора-чорада безовтахол дон чўқилаб қўяётган қийғирини кўпиртириб мақтай кетди.

Тўғриси ов учун мўлжаллаб қўлга ўргатилгани сезилиб турган ўткир нигоҳли бақувват куш Паҳлавонни бир карашдаёқ ром қилганди. Шу боис тортишиб ўтирмай ҳамон тинмай жовраётган эгасига айтганини тутқазди ва қафасни кўтариб илдам жўнади.

Паҳлавон тўзиб ётган ола-ғовур бозордан узилганда куни туккан тижоратчи каби шод эди, негадир ҳадеб кулгиси кистар, қафас деворига қайрилма-узун канотларини парт-парт уриб норозилик изҳор этаётган кушдан нигоҳ узмас, жониворни ҳозироқ озод қилиб юборишни мўлжаллар эди. Дарвоқе қийғир буни сезгандек ингич-

ка товушда илтижоли чуғурлаб кўяр, олис-олисларга но-
чорона мўлтираб боқар, хиёл маъюс нигоҳида бир жа-
хон ғўсса ва умид намоён эди.

Паҳлавон қайсидир кўшиқни хиргойи қилганча така
дарвозасидан кирганда куёш мағрибга ёнбошлаганди. У
таажжуб ичра шивир-шивирга тутинган қароллар ва жо-
рияларга эътибор бермай қафасни сарховуз бўйида тар-
вақайлаб ўсган олма шохига илди. Сўнг хўрпайганча ён-
верига мўлтираб боқаётган қийғирни гоҳ тарик, гоҳ сули
билан сийлади. Донга тўйиб олган жонивор ёнидан
қимирлагиси йўқ — минг йиллик қадрдонини топган
каби патак-поймона!

Эрталаб дарвозадан Дарвеш Мухаммад бедараклиги
учун ҳар қандай жазога тайёрлигини изҳор этаётгандек
жовдираб кирганини кўрган Паҳлавон мийиғида кулди,
кеча Салим калтадан эшитганларини эслаб баччағарни
тузламоқчи бўлди-ю, шайтонга ҳай берди ва очиқ чехра
билан қаршилади.

— Жиян, хаддим сиғиб бир юмуш буюрамен, —
деди у салом-алиқдан кейин. — Қулоқ қоқмай бажари-
шинг керак.

— Бажону дил, тоға! Тоғни ундириб кел десангиз
ундириб келмаган номард!..

— Баракалла, кўп хурсанд қилдинг. Қисқаси, жиян,
кечикмай алломаи замона саналмиш Амир Бурхониддин
билан учрашиб қайтасен.

Ҳалигина катта кетиб бидирлаб турган Дарвеш Му-
хаммад бирдан нафас ютиб каловланди, зумда ранг-рўйи
узилиб, миясидан минг бир чамаю тахминни ўтказди.
Лекин бир мўйи қилт этмаган тоғаси зиммасига қандай
вазифа юклаши мумкинлигини тополмади. Айни пайтда
Мохинурни эслаб юраги кўксини ёриб чикқудек алфозда
хўрсинди. Ахир, машъум воқеадан бери бошқа учрашол-
ган эмас, алҳол, ўша куни, Салоҳиддин Зоҳирийни кул-
ликлаб от думига боғлаганда чимирилиб тургани ва таш-
вишли койингани ҳамон ёдида!

— Ҳалиги... Ихмм... тушунмадим!

— Ушбу қафасни етқизмоғинг лозим.

— Яхшиси, тоғажон, фақирни бул юмушдин холи
килиб жаханнамга жўнатгайсиз. Оёқ-қўли чакқон гумаш-
таларингиз етарли-ку!..

— Ие, тайининг қани? Лафзни бузиш яхшимас. Қафасни элтиб Амир Бурхониддин қўлига топширасен, та-мом-вассалом.

Дод дастингдан қаттол фалак!..

Тиззалари қалтирай бошлаган Дарвеш Мухаммад бирдан жуфтагини ростлаш учун чоғланди. Лекин қочиб қаёққа ҳам боради, умуман тутган жойини кесмаса қўймайдиган Пахлавон таъқибидан икки дунёда ҳам қути-ла олмаса керак.

Ноилож у қафасни қўлтиқлаб тўриқ жиловини силтаганда номаълум олам сари жўнаётган йўловчи каби юраги безовта тепар, бутун борлиғи музлагандек карахт, хаёли пароканда эди.

Дарвеш Мухаммад бедовини йўрттириб жўнаган ҳамоно Пахлавон ичига гўё ўт тушди, ишқилиб Амир Бурхониддин кўнглига қарасин, итдек калтаклаб ноумид қайтарса-я қабилдаги мулоҳаза оромини ўғирлади.

Қачонки кўзи сандиқчага тушса Опоқ бекани эслар, бир оз таскин топар, бариси ўнглиниб кетишини ўзича каромат айлар эди. Ажабо, ўша кундан бери негадир уни бир ҳамдам каби тутади, қаники иложи бўлсаю қўйни-да олиб юрса! Қачондир, бир замонлар, ўзаро уйғун нақши нигори дилига мухрлангандек!..

Шу кетганича Дарвеш Мухаммад яна роппа-роса уч кун қорасини кўрсатмай Пахлавонни роса жиғи-бийрон қилди, ниҳоят бир эрта тўсатдан пайдо бўлганда, келса дўшпосламаган номард! — деб ғазабланиб турган одам бирдан юмшади, ҳатто кучоқ очиб қаршилади.

Сираси, Дарвеш Мухаммад ковоғидан қор ёғилаётган эди, шунга қарамай машғулот пайтида ўзини анча эркин тутди: мураккаблик бобида бир-биридан қолиш-майдиган амалларни жадал ва аниқ бажарар, ҳар қанча елиб-юурса ҳам толиққанини билдирмас, айникса кураш тушганда ғайратига ғайрат қўшилар эди.

— Хўш, жиян, Амир Бурхониддин аҳволи нечук экан? — хордик пайтида чиқолмай жиянини саволга тутди Пахлавон. — Бошлаб зиёфат қилгон бўлса керак?

Аъзон баданидан жоладек қайноқ тер қуйилаётган Дарвеш Мухаммад жавоб қилишни истамай илкис четга ўғирилди, ранг-рўйини қоплаган ифодалардан ичини ни-мадир аёвсиз тимдалаётганини англаб олиш қийин эмас-ди.

Ростдан ҳам ўша лаънати қафасни элтиб нима барака топди, тахмин қилган каби фақат шармандаи шармисор бўлгани қолди. Аксига бир нечта пўрим кийинган нукари билан ташриф буюрган Хожа Маждиддин шарафига ёзилган дастурхон устидан чиқди. Айниқса Амир Бурхониддин ўзини Салоҳиддин Зоҳирий нафси жilовини кўйворгани боис таъзирини егани шаҳарда думбира қилиб чалинаётганидан беҳабардек тутаётганини сезганда ёниб кетаёзди, ёниб!

— Тоға, Амир Бурхониддин кўзимча қийғирни гу-маштаси ихтиёрига топширмиш, — деди ниҳоят Дарвеш Муҳаммад хўрсиниб. — Кучугига ем қилса керак.

— Шунга имонинг комилму, жиян? — недир учқун ялт ёнди Паҳлавон назарида. — Мабодо шунга йўл кўйса Тангри қарғишига учрайдур. Хайрли тилакни эрмак би-лиш гуноҳи азим!..

— Не тилак хусусида сўзлайсиз, тоға?

— Бас, ҳадеб ўзингни ғофилликка солаверма. Амир Бурхониддин кизини берса сендек йигитга бергай. Ақлинг, бўй-бастинг жойида бўлса. Кал ёки шол эмассен!..

— Фаҳми ожизимча Амир Бурхониддин кўпдин буён Хожа Маждиддин бирлан музокара олиб борадур.

— Сен гумроҳ шу боис ўғлини ясоққа тортибсен-да!?

— Биродарингиз яна бир корчалон этагини тутғон адашмасам, — тоғаси пичингини эшитмагандек давом этди йигит. — Химм... шу... Хожа Афзалиддинга эшиги му-дом очиқ!..

Паҳлавони олам бир девон тузганини ва тез орада машҳури жаҳон зотлар қаторидан жой олишини тап тортмай айтиб юрадиган Салоҳиддин Зоҳирийни хушламасди. Аксинча вазири аъзам Хожа Афзалиддин жilовда тутиб ўстирган Нажмиддин Сафо анчайин дилкаш эканини эътироф этар ва иложи борича уни ихлос назари билан ардоқлар эди. Сираси, бунга кўпгина навқирон баҳодирлар, хусусан шаҳзода Бадиуззамон каби тажя қошида очилган мактаб ишқибозига айлангани сабаб бўлгани сир эмас. Ахир, у бир йилдан зиёдроқ машғулотларда фаол қатнашган, ҳарбу зарб сирлари билан биргаликда, курашнинг кўпгина амалларини пухта эгаллаган эди. Аттангки, кўра-била жияни йўлига тўсиқ кўйса, ундан ҳам қўлини ювиб қўлтиғига урса керак.

Паҳлавон истехзо аралаш мийиғида кулди ва бадавлат куёв танлаш учун койинаётган Амир Бурхониддин

кўнглини қай йўсин овлаш хусусида бош қотира бошлади. Агар Опоқ бека астойдил ёрдам бермаса, аниқроғи, эрини оқилона йўл тутишга кўндирмаса калава тамом чуваланиб кетиши мумкинлигини чамалади ва нечукким хаёлини сандиқча банд қилди.

Бир оздан кейин эса ариқ бўйида тизилган ва юксала бориб кўкка санчилган теракларни тиришиб-тармашиб ишғол этишга киришган ўн сара йигитни кузатганча илгари машқоҳ ўрни тақя ўрнига ўхшаб жинлар базми жамшид қурадиган, одам мўралашдан қўрқадиган қалин тўқайзор бўлганини хотирлай кетди.

Девондан шаҳаншоҳ муҳри босилган ёрликни олган Паҳлавон ушбу маконни саранжом-саришта қилиш учун мардикор ёллаганда калондимоғ бойваччалар пули кўпайган нодон битини тузоқ билан тутган экан қабилида кесатишди. Кейинча улар пушаймон чекишгани етмай ҳайрат бармоқларини ҳам тишлашди. Ахир, қисқа вақт ичида ҳафсала билан тикланган машқоҳ жамийки улусни жалб айлагани муболага эмас. Ҳар йили баҳор ёки кузда Хуросон баҳодирлари шу ерда гуриллаб йиғилишар, ишқибозлар сардори Султон Ҳусайн ҳакамлигида кечадиган муросасиз курашда кимнинг кимлиги холисона баҳоланар эди.

Қайси йили авжи баҳорда шаҳаншоҳ кўкқисдан қуролли мулозимлари билан пайдо бўлиб барчани оёққа турғизганини Паҳлавон ҳали-ҳали яхши эслайди. Ўшанда у бир нечта йигитни, жумладан, Бадиуззамон Мирзо билан Нажмиддин Сафони роса олиштирди, ҳатто ўзи Эсон буқага талабгорлик қилиб зафар қозонди. Қуёш ботар маҳали эрта-индин яна келишини айтиб хайрлашди ва майдон четида ярим белигача кўмилиб ётган чўзинчоқ-силлик қора тошни кўриб беихтиёр тўхтади, «Хўш, ушбуни таслим қиладурғон мард борму орангизда?» — деди кейин муғомбирона жилмайиб. Кимсан Хуросон ҳукмдори ҳазилчин аралаш берган савол ориятни мўътабар билган азаматлар дилига чўғ ташлади. Улар дархол белларига ғайрат камарини боғлаб ишга киришдилар. Аммо тайинли натижага эришолмай бўшашганча бирин-сирин тисарилдилар. Ҳатто бутун Хуросонга билаклари кучи беқиёс эканини неча маротаба намойиш эта олган Мухаммад Али ҳам, Оға Қосим ҳам, Эсон буқа ҳам, Аҳмад Пирий ҳам самарасиз урина-урина ахийри гардан қашлади.

Ўшанда Пахлавони олам ранг-рўйидан кони қочиб хўмрайганча енг шимарган, кучанмай-инқилламай бир зарбда тошни елкасига қўйган, сўнг мағрибни тўсган қирга зув ўрлаб, қирдан зув қайтиб тушган эди. Хайрат бармоғини тишлаган хокон сўз айтишдан тийилиб ёнида орзиқиб турган Бадиуззамонга ибрат олгайсиз маъносида бош ирғаб қўйган эди...

Ўлиб қолган тақдирда ҳам камида йигирма пуд келадиган, не сабабдандир Султон Хусайн эътиборини тортган қора тош ўша кундан бери бир четда унут ҳолда мунғайиб ётарди.

Ҳозир ногоҳ Пахлавон савилни кўриб ичида кулди, оғир-оғир босиб нари-берига юраркан, кўнглидан ғалати фикр кечди. Агар тобора бўй бериб юксалаётган ўн сара йигит шуни бўйсундириш тадбирини чекса фойдадан холи бўлмасди. Тўғри, кўтариш осон эмас, лекин астойдил захмат чекса ҳар бири эплайди. Умуман куштигир дегани машқда ўзини аямай қанча кўп қийнаса эрта жангда шунча омади юришади.

Эсида, оку қорани яхши таниган вилинеъмати бадан билан руҳ бирдек тобланиши лозимлигини қайта-қайта таъкидлаб тиним бермасди: хўл кум тўлғазилган қопни орқалаганча бир неча чақирим масофага чопа-чопа бориб келиш, танаси яхдек сирпанчиқ чинорга ўрмалаб чиқиш, ораси қарийб икки газ қилиб кўмилган йўғон қўш хода узра, бўйинда зилдек ғул, соатлаб қилт этмай туриш, камида қирқ пуд юк ортилган аравани белгиланган маррага судраб бориш, ўтмас болта билан кўзли кунда ёриш, бир ёшли тойни орқалаб нарвон орқали томга чиқариб қўйиш каби амаллар қонига ташна қилиб юборар эди. Хуфтон арафасида, ҳам ҳордиқ олганинг, ҳам рўзғорга наъфинг теккани, дея тутқазилган ўрокни қўлтиқлаганча буғдой ёки беда пайкали сари лўкиллари. Энди қовариб шилинган кафтлари ловуллашига сира тоқат қилолмас, тарс-тарс ёрилган бармоқларини аранг кимирлатар, зирқираб оғриётган белини кўтаролмай инқиллар эди. Қарийб жонсиз оёқларини базўр судраб пайкални тарк этаётганда тагин бир юмуш кутиб турарди. Аниқроғи, оқшом бошланиб жамийки тирик жон ором оғушига чўмганда, тўлин ой ёхуд фонус ёруғида, улкан кетмон билан ҳовуз қазишга киришарди. Ниҳоят вақт катта сахардан ошганда тупроқ тиқилган халтани боши-

га кўйиб бир чимдимгина мизғирди. Тонг оқарган ҳамона ақл бовар айламас синовлар аввалидан бошланар, мабодо сал ялқовлиги тутса елкасини қамчи кўпчитиб сачраб турар ва ўпкаси оғзига тикилганча ўтлоқ айланиб югурар эди...

Паҳлавон ёшлигини поёнсиз қийноққа маҳкум этган, шунинг билан бирга, вужудида пинхон имкониятларни рўёбга чиқарган ўша воқеаларни хотирлаб завқланди. Сўнг раҳматли падаридан нимаки ўзлаштирган бўлса барисини оғишмай ўн сара йигитга ўргатиши ҳам қарз, ҳам фарз эканини эътироф қилди.

Қатъий қарорга келган Паҳлавон ажабтовур мунғайган зилдек қора тошни бир зарбда елкалади ва бўйин томирлари ўқлоғидек бўртиб ҳаял ичида қир ошиб тушди. Тошни гуп эткизиб жойига улоқтиргандан кейин ҳордик баҳонасида ҳангомалашиб турган ва ҳайратини яширолмай жим қолган ўн сара йигитга юзланди, гурзидек муштини ҳавода дўлғай-дўлғай навбатдаги вазифани муфассал тушунтирди. Тезда улар енг шимариб шовқинсурон билан хужумга ўтишди. Фақат омадлари юришмади: қайсар тош номигагина сал-пал қимирлар, ён бергандек туюлар, умуман олганда бўйсунитишни истамас эди.

— Ҳали хоммиз-да! — пўнғиллади Дарвеш Муҳаммад.

— Дарвеш тўғри айтадур, хоммиз, устоз, — теварагига гуноҳқорона аланглади Муҳаммад Али. — Шу... илгари ҳам шу ишни эпламаганмиз.

— Ҳе, баччағарлар! — ҳайқирди Паҳлавон. — Энди эплайсанлар, йўқса биронтангни ҳам қорангни кўрмай!..

— Дуо қилиб турсангиз кифоя, устоз, — жилмайганча қўл қовуштирди Оға Қосим. — Ҳар неки уқубатга ҳозирмиз, зеро уқубатда роҳат пинхон бўлишини кўп таъкидлагансиз.

Ўша соатдан қора тош жанги мурасасиз тус олди.

Машқгоҳда ҳар кун сирли бир ҳолат ҳукмрон...

Эрталаб тинкаи мадорни қуритадиган, бири-биридан мураккаб ва аввали-охири йўқ машқлар шу амал билан бошланади, кечқурун шу амал билан яқунланади.

Кўпинча қизиқ устида Паҳлавон ўзи енг шимариб ўн сара йигитни шоширган аломат рақиб таъзирини бериб қўйиш учун киришиб кетганини билмай қолади.

Хамишагидек у бугун ҳам машқгоҳда барвакт ҳозир бўлди, ёнида Ахмад Пирийдек суянчи йўқлигини ўйлаб афсуслана-афсуслана тераклар остида ғудраниб юрди. Куёш бир арғамчи бўйи кўтарилганда бир четда уймалашиб турган ўн сара йигитни саф торттирди. Энг орқада судралиб келган, ковоқлари қўпчиган, нигоҳи ҳорғин Дарвеш Мухаммадга зимдан бир қараб қўйгач, барчани хайратга солганча, қора тошни кўтариб қирдан қирга ошиб ўтди. Сал ўзини совутиб яна жадал қўзғалди: энди ўн сара йигит қаторида гоҳ қум тикилган қоп кўтариб чопар, гоҳ оғир юк ортилган аравани судрар, гоҳ танаси ойнадек силлиқ теракка кўтарилар, гоҳ оёқларини тик тутганча қўлларида ўрмалаб юрар эди. Ниҳоят жони бўғзига тикилиб ортиқ даражада чарчади, буни тан олишни истаб-истамай ҳордиқ эълон қилди. Сўнг салқин уфуриб сокин оқаётган ариқ бўйидаги толга елкасини тираб паришонҳол ўтирган Дарвеш Мухаммад ёнида чўккалади...

— Жиян, бу дейман... дунёнинг бор юки бўйнингдामу? — афсус аралаш кесатди Пахлавон. — Сенингдек эр қаддини букса турмушда файзу барака қолмас!..

Жавоб ўрнига Дарвеш Мухаммад кулган бўлди.

Нигоҳи харгиз номаълум нуқтада...

Йўқ, нигоҳи абадий жимлик ҳукм сурадиган олис-олис кенгликларга недир илинж билан қадалган, олабайдоқ сарҳадларни элас-элас чулғаган ҳарир парда ортидан ҳозироқ дилига яқин малак бир-бир босиб чиқиб келадигандек нигорон!..

— Жиян, бардам бўл, жон қуши тоабат қафасда қолмас, — товущини бир парда кўтарди Пахлавон. — Букилсанг букилу синмагил! Муҳаббат ёрдамида киши покланур!..

— Чархи каж фақир билан ўчакишадур, — енгил хўрсинди Дарвеш Мухаммад. — Афсуски камина бунга ҳозир эмасмен. Ному нишонсиз водийда ному нишонсиз адашибмен.

— Индамасам хўнграб йиғлайсен-ку. Қўнглинг тубига яхшироқ назар солгин, шунда барисини англайсен.

— Тоға, не қилайки қўнглим вайрон!

— Ахду паймонинг қаттиқ бўлса хатар чикора!

— Мохинур фариштадин кам эмас, фақир онинг қошида... мискин кабимен. Отаси ёки рақибларим қаза-

бидин эмас, кўпинча онинг муносиби эмасмен деган ўйдан саросимадамен.

Пахлавон поёнсиз мағриб осмонини тарам-тарам қиз-фимтир шафакқа бўяб пар-пар ботаётган қуёшни, уфкни тўсган чўқкилар этагида юзаётган саробни кузатганча сукутга толди.

Ҳархолда Дарвеш Мухаммад борлигини чуллаган инкилоб нималигини тасаввур қилиш қийин эмас. Чиндан бағри хуну жигари пора-пора! Узун тунларда ҳамроҳи — ғўсса ва бедорлик! Ажабмаски, ўзи билан ўзи олишиб чикса! Ахвол шу йўсин давом этса ва тезрок нияти ушалмаса барисидан кечиб девоналик кўчасини ихтиёр қилмаслигига ким кафил!?

Аксига олиб Амир Бурхониддин ҳамон сукутда (нахотки ростдан ҳам қафасдаги қийғирни итига ем қилмиш?), қанақа режалар тузиб ётганини Худо билмаса бандаси билиши гумон! Ҳатто ғалати тухфаларига қўшиб жўнатган хатида Дарвеш Мухаммад тарафида эканини баён қилган Опоқ бека ҳам сазо бермай қўйди. Илгари юмшаб турган эри бирдан тўнини тесқари қийиб олган бўлса латтаси сувга тушгандир-да. Бас! Шунча қўл қовуштириб кутгани етар! Белига журъат камарини маҳкам боғлаб ҳал қилувчи жангни бошламоғи лозим.

Ахир, вақтида ўзи нақадар панд еган, ҳеч қачон ўчмайдиган доғ бор юрагида, алқисса, кўнглим чироғи дегани ва суюнгани Зулфизар висолига етолмагани учун ҳамон озор чекади, озор! Нечун энди жондай жигари саналмиш жияни ҳам тоабод бахтиқаролик гирдобига чўқиши учун йўл қўйиб бериши керак!?

Ниҳоят қуёш чўқкилар ортига яширинган дамда Пахлавон ўн сара ўғлон билан хайрлашиб тақя сари юрди. Аллақачон ҳовли аёлу эркак муридлар билан тўлганини, ҳамишагидек Салим калта тажанглигини кўриб мийғида қулди. «Калласи калу кўнгли нозик!» — деди ичида ва Қўйбоқар билан чўқишиб қолганини тахминлаб даҳлизга кирди. Қозикқа камзулини илаётиб тоқчада, ҳалигина гумашта ёққан шам ёруғида сокин товланаётган сандиқчадан назарини узолмай қолди, ичида нимадир жиз этди, ҳа, илгари сира туймаган ғалати ҳис оғушида бафуржа уни қўлига олди ва айлантириб томоша қила

бошлади. Сўнг аллабир куч даъвати билан қопқокни кўтариб атиргулга тикилди, тикиларкан, кўкси бир оғир қалкиди ва дунё мункиллаган чолдек қаримсиқ кўринди кўзига.

Хей, Қодир эгам, не савдо пинхон булар замирида!?

Чиндан ҳам сандиқча бағрида бир олам жоду яширган каби тобора эътиборини тортар, хусусан нафис тошлари недандир огоҳ этаётгандек сирли жило берар, зар ва кумушдан ишланган ингичка нақшлари юраги боғи билан чирмашаётгандек туюлар эди.

Паҳлавон шол дастурхон тўшалган хонтахта ёнида, кўшқават адрас кўрпачада тиззаларкан, мияси бир буржида нимадир ялт ёнди, нимадир ағдар-тўнтар холда чалкашиб кетди ва ногоҳ ич-ичидан надомат аралаш бир хўрсиник, йўк, ёруғ дунёни ёқиб юборгудек нолаи афғон отилиб чикди.

— Эй, Парвардигор, фақир наҳотки вос-вос бўлиб-мен!?

Олисга кетди хаёли, жуда олисга!..

Сира ақл бовар қилмайди: наҳотки бу ўша ёдгорлик!?

Бир ахволда Паҳлавон бошини чангаллади, яна сўлиш оларкан нам урди киприкларига, нам шитоб марварид доналарга эврилди-да, ёноқларини ювганча соқолини ҳўл килди, қаники уятни йиғиштириб қўйса ва уввос тортиб йиғласа, уввос тортиб!..

Яна бедорлик...

Миз четида мунғайиб турган сандиқча!

Ва рангида ранг қолмаган атиргул!..

Бомдоддан кейин Паҳлавон кўпчиган қовоқларини уқалай-уқалай ҳовлида қаландар сиёкли бўйчан чол билан ўтгану кетгандан хангомалашиб турганда оҳорли беқасам чопон кийган, чеҳрасида недир маҳзунлик акс этган Эсонбой пайдо бўлди. Не кўз билан кўрсинки, Амир Бурхониддин гумаштаси ҳалиги қафасни авайлаб бағрига босиб олган кўйи кўрқа-пуса одимлар, ҳар замонда чий-чийлаб зорли сайраб қўяётган қийғирга мўлтираб кўз ташлар, жонивор қанотлари тағ-тағидан қирқиб қўйилган эди...

Ҳинди боб

УШОҚ ЖОНДАГИ ЎҚ

Сафар арафасида кечган машваратда Султон Хусайн эҳтиёткорлик билан назарда тутган ҳар бир тадбир Амир Алишерга маъқул тушди, фақат Паҳлавони оламни олий нишонли сафдан четлаштирганини хушламади. Ахир, шаҳаншоҳ илгари Паҳлавонсиз ов-шикорга отланишни хаёлига ҳам келтирмас, доим уни ёнида олиб юрар эди. Баҳодир туғидан ўт сачрайдиган бедови Лочинни шамолдек елдириб абжирона найза ирғитиши ёки камондан беҳато ўқ узишига ишқибоз эди. Айниқса кечки пайтлар чарчоқ ёзиш учун ўтовга тўпланишганда у босиқлик билан айтадиган теша тегмаган ҳангомаларни ёқтирарди. Бир гал даврани тўлдириб ўтирганда нигоҳи порлаб: «Дала қушини ҳар ким ҳам овлар, локин кўнгили қушини овлашда ҳар ким моҳир эмас!» — деб лутф қилганда шаҳаншоҳ билан бирга Амир Алишер ҳам бениҳоя завқланган эди.

Аттанги, энди Паҳлавон қаторда бўлмайди, ахир, у ёнларида жавлон уриб, йўғон товушда наъра тортиб турмаса бари бекор-ку: хилватгоҳлар бўйлаб тўп-тўп ҳолда кезинишлар ҳам, қулон-тулки ёки бўри изидан қийқириб қувишлар ҳам, шому хуфтон қоронғисидан то субҳидамга қадар чўзиладиган базму жамшидлар ҳам — ҳеч бири зиғирча татимаса керак.

Буни бир кеч Мир дангал Султон Хусайнга эслатган бўлди, ҳатто орага Паҳлавон бағри кемтиклигини, нима бўлса ҳам уни аяш лозимлигини қистирди. Аммо шаҳаншоҳ ўзини қарликка урди, шоир хоҳиш-иродаси ва ҳоли-руҳини инobatга олишни истамади.

Эртаси куни белгиланган муддатда Султон Хусайн қўпдан бери бойловда масиқиб ётган жанговар бедови бўлмиш тўриқнинг тилла қошли эгарига бургутдек қунди. Мана энди ноғора-бурғунинг гулдираган садолари остида, олийнишон ўрдуни эргаштириб, олис-олисларни тўсган Искалжа тоғи хилватгоҳларини мўлжаллаган қўйи елиб бормоқда. Султон Хусайн сокин жимирлаётган кенгликлардан, қорни бошига оқ салла қилиб ўраган пурви-

кор чўққилардан нигоҳ узмас, ихчам кузалган соқол ярашиб тушган бетига хотиржамлик тусини берган эди. Лекин у ўзини ҳар қанча осуда кўрсатишга тиришгани билан ич-ичида бир ғўсса тун зулматидек чўкиб ётганини кошки Амир Алишер билмаса!? Чарх ҳукми билан бир ҳисоблашиб, бир ҳисоблашмай кўядиган ҳокони мансур озроқ муддатга бўлса ҳам салтанат можароларини унутиш истагида эканлиги аниқ эди. Шу хоҳишни дилига жойлаб айниқса кейинги вақтларда фиску фужурга тўлган саройдан орқасига қарамай қочаётганди. Афсуски, ўша фиску фужур бир сас ёки шарпа бермай изидан эргашиб келаётганидан беҳабар! Ахир, одамзод эҳтимол бадига урган нарсаларга қўл силтаса силтар, лекин ҳеч қачон ёзуғидан кечолмайди — алҳол ўзидан қочиб қутилиш имкони ҳеч бир тирик жонга берилмаган!..

Эгарда омонат ўтирган Амир Алишер ногоҳ Паҳлавони оламни эслаб бир хил ўқинди. Бутун жамоа тарафидан ҳам баракали, ҳам қизиқарли бўлиши қутилаётган ов баҳодирсиз барибир татимаслигини яна кўнглидан ўтказди. Асли шаҳаншоҳ ёки аркони давлат хушхаёлини банд қилган ов билан боғлиқ урхо-ур гапши Мир учун анчайин бегона: бирон-бир жонликқа хунхор найза билан рўпара бўлиш даҳшат эмасми!? Хусусан ҳозир ғўё жону дили ортидан бўзлаб кузатган Ҳиротда қолмиш, куп-куруқ силласи кўшилиб келаётир олийнишон ўрдуга, ё фалаксан! Бунақа сертўполон юришларга хос ҳурликдан кўра довод ва қоғоз узра кечадиган эврилиш ва уқубат минг бора маъқулроқ! Иложини қилиб ёлғиз қолсаю ўзи билан ўзи қон ютиб, жон чекиб савашса! Ё қалам, ё китоб билан кечаю кундуз ҳасратлашса! Ҳей, улардан содиқроқ ёр, улардан ишончлироқ улфат бор эканми ёруғ дунёда?

Ҳозир мабодо Султон Хусайн тантилиги тутиб, биродари азиз, не тилақда бўлсангиз тортинмай адо айланг, деб лутф қилса сира иккиланмай бедови бошини ортга, пойтахт сари бурар эди. Лекин бунга ўзининг ҳадди сиғмайди, ахир, биргалиқда кечган ёшлик онларидан бошлаб қиёматлигим дегани Мирзо хоҳиш-иродасини мўътабар тутишни одат қилган.

Ҳайтовур сершовкин ва серғалва Ҳиротдан узоқлашганлари сайин Амир Алишер ўзида бир енгиллик туйди, онг-шуурини чулғаб турган ғубор аста-секин тарқа-

ди. Энди у Султон Хусайнга ўхшаб нимагадир мушток, нимагадир талпинур, фақат айтолмаски нимага? Кошки юпка шафақ қоплаган мағриб ёки машрикда, сукутга толган эхромсимон чўққилар этагида, низо ва нифокдан холи, фақат одилона тилаклар ҳукмрон осуда олам кутаётган бўлса!? Шундай олам борми ўзи ерда ёки кўкда, нечун хабар бермайсан, эй, Қодир эгам?

Хос мулозимлар танлаган кўналға афсонавий жозибаси билан Амир Алишер дидига мос тушди. Япалок тепаликда ўрнатилган улкан оқ чодир рўпарасида ҳозирланган жойда Султон Хусайн бемалол хурсандчиликни бошлаб юборганда Мир чор-атрофни томоша қилишга киришди. Ўрмалаб юрган ҳар не ҳашарот, офтоб сари умтилиб турган ҳар не бутага атак-чечак болакай каби маҳлиё эди. Айниқса илоҳий силсила ҳисобланмиш кўрғошин тусли баҳайбат тизмалар ажаб шукуҳ бағишлади кўнглига, ёпирай, булар азалий ва абадий сукунат сувратлари эмасми!? Поёни йўқ уфқ этагига уланган дўнгчукур кенгликда жазирама ёз офтоби қовжиратиб қўйган турфа ўт-ўлан гўё гилам каби тўшалган, ҳатто табиат ўзи ҳам шубҳасиз лолу хайрон боқадиган бу гиламга гоҳ сидирға, гоҳ пала-партиш безак берган исмсиз ранглар нақадар сирли!..

Қачондир Амир Алишер гўё анов ола-бужир қияликлар ва сокин чайқалаётган чакалакзорларда недир кимматбаҳо буюмини қолдириб кетгану энди ўша нарсани жонхалак қидираётган эди. Поёнсиз дала-дашт кўйнида балки ёшлигини, балки ҳеч нарсага алиш қилиб бўлмайдиган орзу-умидини йўқотгандир!? Сиёхранг тошларни ювиб олға талпинаётган асов сой етиша олмаган армонларига қўшиб беғубор дамларини оқизиб кетмаганига ким кафил, ким!?

Амир Алишер шиғил-шиғил меваси ним қизил-ним пушти ёввойи олча остида паришонҳол туриб қолди, бултурги мавсумда ушбу сойга монанд жилға бўйида тикилган чодирда Паҳлавони олам билан бирга истиқомат қилгани хаёлидан кечди. Одатдагидек ўшанда ҳам Амир Алишер ўлжа ортидан кўвишни истамай гоҳ дўнглик, гоҳ дара бўйлаб ёлғиз сайр қиларди, имкон туғилган ҳамано қувваи хофизасида бадеҳа йўли билан қитъа ёки фазал пишитарди, сўнг ўзига сиғмай тезроқ қуёш ботиб қоронғи тушишини пойларди. Негаки кечқурун чодирда

жамоа жам бўлар, ҳатто Султон Ҳусайн ҳам ошиқиб келар, оз-оздан май танаввул қилингандан кейин ногоҳ Паҳлавони олам эътиборни ўзига қаратиб суҳбатни қиздирар эди. Кўпинча у ичакузди латифалар айтиб барчани кулдирар, ўзи ҳам кенг елкаларини силкита-силкита қаҳ-қаҳа отар эди.

Кейин куй авж пардасига кўтарилганда тор узилгандек бўлди.

Бир кеч Салим калта йўллаган чопар такада қандайдир нохушлик рўй берганини айтиб Паҳлавонни ошиғич Ҳирот сари етаклаб кетди, у ғойиб бўлган ҳамоно Мир кўкси бўм-бўш ҳувиллаб қолди...

Амир Алишер ўша хотиралари хаёлидан бўшамай ёввойи олча ёнидан узоклашди, қирғоқда чўккалаб бафуржа бетини чайди, ҳўл бўлган этагини белига кистиргач, қаёққадир ошиқаётган шишадек тиниқ сувга термилганча ўша мавсумда рўй берган бир воқеани эслади.

Шом арафасида зерикиб чодирни тарк этган Амир Алишерга Паҳлавони олам ўзи билан кўп нарсани ола кетганини ўйлаб шошилмай илгарилар, негадир ўзини ёлғиз сезиб ўқинар эди. Иттифоқо, барглари тамом тўкилиб яп-яланғоч бўлиб қолган сийрак буталар орасида ич урганча инқиллаб ётган кийикболани кўрди. Кўкси аллатовур жиз этиб тезгина жонивор тепасига борди, мунчок-мунчок кўзларида акс этган ғам-андух аралаш оғриқни туйиб яна бўшашди, камон ўқи кўкраги остига юзароқ санчилганини билгандан кейин сал енгил тортди ва сира иккиланмай бағрига босганча чодирига кўтариб келди.

Амир Алишер аҳду қарорини пишитгандан кейин вақтни ғанимат билиб ови билан дови юришса-юришмаса қамаб ичадиган Султон Ҳусайн ҳузурига шошилди, анчадан бери юраги санчиб оғриётганини, табибга муҳтожлик сезаётганини ётиғи билан тушунтирди. Шаксиз Султон Ҳусайн ортиқ даражада норозиланди, баходири хос Паҳлавондан ўтган бевафолик етиб-ортиб турганини куйиниб эслатди, сизники суякка қадар қақшатгай қабилида кесатгандан кейин ахийри ижозат берди. Амир Алишер каллаи сахарда Ҳирот сари гўё қанот боғлаб учди, йўл-йўлакай бир хизматкорини Паҳлавонга элчи қилиб жўнатди.

Асрга қолмай Паҳлавон Унсияга етиб келганда у кийикбола тепасида мук тушганча гезариб ўтирар, бир сўз

айтгани мажоли ҳам, хоҳиши ҳам йўқ эди. Ўшанда дар-хол Мир холи-руҳини тушунган баҳодир мийғида сокин кулган, устарадек ўткир яроқ билан жонивор этини кесиб ўкни суғуриб ташлаган эди...

Ниҳоят сафарни якунлаган Султон Ҳусайн тўғри арка киргани кўнгли бўлмай Унсияга қўниб ўтганини ҳам Амир Алишер ҳозиргидек эслайди. Ҳокон нуқул соғлигини суриштириб хижолат қила бергандан кейин ахийри Ҳазрат ёнига ишора берганди. Гулоб сипқораётган ҳукмдор беихтиёр ўгирилиб яккам-дуккам хазон сочилган сарҳовуз лабида ирғишлаб чопаётган пешонасида жуфт холи бор дуркун кийикболани кўрган, лекин ҳеч нарсага тушунмаган, қачонки Мир қилмишини айтиб узр сўрагандан кейин чехраси нурланганча хаёл суриб қолган эди...

Сой бўйида айланиб юрган Амир Алишер қош қорая бошлаган ҳамоно Султон Ҳусайн тепасида хилол ва юлдуз тасвири туширилган оқ-яшил байроқ хилпираётган чодир сари юрганини кўрди. Сўнг ўша митти жон кейинча улғайиб чорбоғига алоҳида файз бағишлаганини дилидан кечириб жилмайди. Мулозим аллақачон ёкқан қўшалок шам ёритган чодирга кириб Пахлавонни эслаб ўтирди. Узоқ йўл қийноғини чекиб шаксиз ўлгудек чарчаган эди, уйқу зўрлик қилиб киприклари оғирлаша бошлади. Астойдил ҳордиқ истаб турган бўлса ҳам жойга кириб чўзилишдан тийилди, негаки Султон Ҳусайн кечки базми жамшидга чорлаб қолиши мумкин эди.

Хайриятки ҳокон тинчини бузмади, қай маҳалдир ёнбошлаганча китоб варақлаётиб ухлаб қолди, уфқ оқариб улгурмай тиникиб уйғонди, таҳорат ушатиб бомдодни адо қилаётган дамда ногоҳ ташқарида ногораю бурғу гумбирлади. Остонада қўл боғлаб турган мулозимга гап тайинлаб ошиғич чодирдан чиқди ва аллақачон япалок тепалик этагида жанговар ҳолатда тизилган сон-саноксиз қуролли суворийни кўрди. Саф олдида чўян дубулғасовут кийган Султон Ҳусайн масикқан тўриқ отини чоптириб юрар, негадир ковоғидан қор ёғилар, тунда ичилган майи ноб хумори бошини оғритаётгани англашиллар эди.

Илгари Амир Алишер кўп кузатган: одатда Султон Ҳусайн мавсум дастлабки кунини эртароқ якунлаб байрам каби нишонларди. Устаси фаранг баковуллар саксо-

вул қаланган тошўчоқларда дошқозон осишар, қирағай мерганлар ўқига учган беҳисоб паррандаю дарранда гўштини ҳил-ҳил пишириб дастурхонга тортишар эди. Ажиб шодиёна тонгга қадар бир дам тўхтамас, кўпинча қийқирик ва қаҳ-қахалар мохир созандалару хонандалар эшилиб ижро этадиган куй-қўшиқлар билан уланиб кетар эди.

Шаксиз бугун ҳам неча соат туёғидан ўт сачратган тулпорлар белидан тушмай жонбозлик кўрсатган ва чарчаб-очикқан жамоа ўша мазани тусаб турарди. Барча биқирлаб қайнаётган дошқозонлардан нигоҳ узмай интиқлик билан ҳадемай Султон Хусайн бошлаб юборадиган шоҳона зиёфатни кутаётган эди. Таассуфки, у бу навбат дабдурустдан ўша одатига хилоф иш тутди, ҳар ким қўналғасига борсин дея япалок тепалик узра қўндирилган чодир сари одимлади.

Тонготар айшу ишратдан жудо бўлган аъёнлару боёнлар пўнғиллаганча қовоқларини уйганини кўриб Амир Алишер захархандали кулди, аниқроғи, осуда тунни ўзи хоҳлаганидек ўтказиш имкони туғилгани учун севинди. Ахир, жимжит бутазорни кесиб ўтган тор сўқмоқ бўйлаб кезинганча кўкни безаган юлдузлару ҳозиргина шом еб чиққан ва қайсидир чўкки учида илинибгина турган тўлин ой билан ёлғиз арзу ҳол килиш қанчалар ҳузур!..

Амир Алишер исмсиз ранглару сокин хилватгоҳларга ўзини яқин олгани сайин шаҳар рутубати ва сарой ғурбати жамийки хужайраларига қадар сингиб-ўрнашиб қолганини теранроқ англарди. Еру замин оралиғида югурик ҳарир шуълалар шуқуҳи кўмагида гўё кўнглини қайтадан кашф эта бошлаганди. Мухими ўзини анча тетик ҳис қилаётганди: руҳи тиниқ, суяги енгил, иштаҳаси жойида, ёзиш-чизиш ва ўқишга мойил...

Фақат Мир олдинда бир ноҳушлик кутаётганини билмасди.

Эрталаб Султон Хусайн ёнида ўйдим-чуқур кенгина даладан елиб бораётганда ғаму ташвишдан йироқ эди. Дафъатан бедови йириккина тошга тўқишиб бир мункиди ва эгардан учиб кетишига озгина қолди. Йиқилмаган бўлса ҳам бели жиз этди. Буни Султон Хусайнга сездирмай жиловни яна бўш қўйди. Суяги қизиб тезда қуймичи орқали оёқларига тарқалган оғрикни унутди, кечқурун чодирга қайтгандан кейин бадани совуған ҳамоно ўша

зиркираш ногоҳ хуруж қилди, тишини тишига қўйиб чидаса ҳам кечаси билан мижжа қокмади.

Таассуфки, Амир Алишер неча кун давомида тўплаган куч-ғайратини гўё бир зарбда шамолга совуриб юборди. Факат борлиғида рўй берган нохуш ўзгаришни бировга билдирмасликка уринар, иложи борича чодирдан ташқарига мўраламас, аллақачон ўкиб тугатган китобларини қайта-қайта варақлаб овунар эди.

Айниқса, бу эрта Амир Алишер уйқудан ковоқлари кўпчиб, бадани ғалати увишиб, суяги тагин ҳам оғирроқ бўлиб турди. Сўнг таҳорат олаётганда пайлари тортишиб кўнгли озди, бир амаллаб бомдодга думалаб олгандан кейин жойнамозда узоқ йўл босиб толиққан каби ҳолсизланиб ўтирди, мулозим тузаб қўйган дастурхон ёнида чўкиб нонушта қилаётганда хабар келди, Султон Ҳусайн тушликка чорлабди.

Эрта куз қуёши қиёмга етганда Амир Алишер жимжит чодирни тарк этди. Иситма ва оғриқ ҳарчанд лоҳас қилаётганига қарамай айтилган жойни мўлжаллаган қўйи сой ёқалаб илдамлай кетди. Нимагадир интиқланиб анча юргандан кейин бошига тўгарак бахмал дўппи кўндириб, эгнига одмиёна қалами беқасам чопон кийган Султон Ҳусайн жаннатдек сўлим гўшада ҳозирланган жойда якка-ёлғиз ўйга ботиб ўтирганини кўрди.

— Олампаноҳ, нечун бу қадар хомушсиз? — сўради Мир, қўшқават кўрпачада тиззалаб. — Ким озор еткармиш муборак кўнглингизга?

Султон Ҳусайн жавоб қилиш нари турсин ҳатто бир мўйини ҳам кимирлатмади. Амир Алишер зимдан разм солиб шаҳаншоҳ холи-рухини бир қадар англаган бўлди.

— Эй, улуғ амир, ҳеч ўйлабмусиз, одамзод нечун келур ёруғ дунёга, қисмат эрмаги бўлиш учунму? — недир соя кесиб ўтди Султон Ҳусайн қиёфасини. — Ёки одамзод охир-оқибат кўксини надомат найзасига тутиш муддаосида ўзини ўтга-чўкка уришга маҳқумму?

— Билурсиз, аъмоли бадимиз азалу абад манглайимизга ўйиб ёзилган, аълоҳазрат, — деди Ҳазрат ногоҳ жиддий тортиб. — Бандаси буюрилган яхши-ёмондин тониб кетолмас, ҳар кимки шаккоклик қилса охиратда жавоб бергусидур.

— Маним пешонамга кўйнимда илон асрашлик битилганму, шоири даврон? — дафъатан товушини кўтарди шаханшоҳ. — Эсингиздаму, гудак Бадиуззамон хатида шунга писанда киладур. Шамол бўлмаса дарахт учи кимирамас. Балки сиз биларсиз ўша мурдор кимлигини? Ҳа, биласиз, лекин айтмайсиз, андиша қиласиз.

— Олампаноҳ, наҳотки Бадиуззамон шубҳалари ҳамон оромингизни ўғирлабдур? — бош чайқади Амир Алишер. — Саройда кимни билсам бариси ишончингизни қозонган, қолаверса, ҳар бири обрў-эътиборли, бой-бадавлат, тили ҳам, дасти ҳам узун! Агар бировига билиб-билмай айб таксангиз эрта ўзингизга қийин бўлиши мумкин.

— Биласиз, Амир Темур Кўрагон ташдан келадур-ғон ёвдин эмас, ўзидан чиқадурғон душмандин кўрққанлар. Ростини айтсам, фақир ҳам шу аҳволдамен. Охир бир кун бошимдин иқбол қушини ўзимникилар учуриб юборишмаса!?

Ҳачранд Амир Алишер ўзини босмасин недир тиф гўё кўксини қиймалаб ўтди. Ногоҳ кўз ўнгида сарой теваарагида ифорий бўйлар таратиб соллана-солана юрадиган, мулозимлар қолиб беклару баҳодирларга иш буюришни хушлайдиган Ҳадича бегим гавдаланди. Агар малика исён олови босилмай турган бир пайтда Хожа Маждиддин билан тил бириктиргани рост бўлиб чикса, Султон Ҳусайн тақдири тамомила остин-устин бўлиб кетади. Чиндан ҳам хокон учун пойтахт устига от қўймоқчи бўлаётган кимсалар билан савашишдан кўра, кўзи мойини еб юрган яқинлари билан савашиш қийинроқ...

— Олампаноҳ, фақат бегоналар эмас, ўзникилар билан ҳам муомалада эҳтиёт бўлгайсиз — деди Амир Алишер ниҳоят, илмоқлироқ қилиб. — Қайси бармоғингизни тишласангиз ҳам жонингиз оғрийдур.

— Баъзан хаёл қурғур ғам-ғуссадин холи болалик ёки ёшлик томон чопадур, сиз билан мактабда кечган кунларимни эсласам бир қувониб, бир ўкинамен, — давом этди Султон Ҳусайн, маъюс нигоҳини номаълум нуктага қадаб. — Афсуски у кунлар тоабад қайтмас, тоабад! Агар қайтса, Оллоҳ шу имконни берса, камина нечун тожу тахт даъвосини қилай ва нечун фақрлик йўлини танламай!?

— Зинхор-базинхор куфроний ният килманг. Хусу-сан сиз учун орқага йўл йўқтур, ахир сиз хокон ибн хокон, соҳибкирони музаффар, Хуросон улуси соябонисиз. Шукрким, бул олий мартабани сизга карами кенг Оллоҳ бермиш, бандаси эмас.

Амир Алишер ҳам танбех, ҳам фахр оҳангида айтган гапдан шаксиз Султон Хусайн озми-кўпми завқлангани англашилди. Бироқ ногаҳон шу кунда бошига тушиб турган савдоларни эслаб яна қовоқ солди. Гўё у олис Балх ва Фарохда ин қурган мухолифатчи тўдалар дағдағаларини эшитиб, Аҳмад Муштоқ паноҳида эмин-эркин давру даврон сураётган Бадиуззамон Мирзонинг Хирот сари ўгирилган нафратли юзини кўриб турар эди.

— Шоирим, афсуски сиз беҳабарсиз, кўпдан бери фақир тинчига бир кўланка тажовуз қиладур, локин нелиги қоронғу, — дастурхон четида турган майкўзага кўл чўзди Султон Хусайн. — Лаънати жоним қатли учун изимга тушгандек! На қувиб бўлур, на ушлаб!

— Елкангизга тоғдек юк ортиб кўринмас манзил сари шошасиз, осон эмас-да, — деди Амир Алишер, ошқора ҳасрат чекиб. — Хилват ҳавоси ва осудалиги баҳона хордигингиз ёзилса бари унутилур!

— Ха, умид билан хилватга келдим, аммо истаганимни тополмадим.

Султон Хусайн мийиғида синиқ кулди, сўнг нажот тилаган каби майкўза безакларига тикилди. Салдан кейин икки тилла жомни олов тусли шароб билан лим-лим тўлғазди, бирини Амир Алишерга узатгач, қани олдиқ, токи дилимиз губорини ювиб юборсин, дея лутф килди.

— Қолғонини эшитинг, — деди шох, газак чайнаб.

— Қулоғим сизда, олампадох.

— Бир туш кўрибмен, тушки сўзлаш азоб, Худо ҳақи азоб!

— Сабр қилмасангиз қийноқ устига қийноқ келур.

— Фақир бир ўрада ғужанак ҳолда оч-юпун ётибмен. Ха, тор, зах, қоронғи ўрада! Бирдан машғала пайдо бўлмиш, битта эмас, кўп! Кўрқа-пуса қарасам... Эвоҳ! Не кўз билан кўрайки, шундоқ рўпарамда нечтадир бош ловуллаб ёнмоқда!..

— Ёпирай! — деди Мир беихтиёр саросималаниб.

— Аранг Ёдгор Муҳаммад Мирзо бошини танидим, қолганини ажрата олмадим. Алар кўп эди. Қўрққанимдан ура қочмоқчи бўлдим. Лекин бутун оғирлигим билан бориб тош деворга урилдим!..

Кейинги сўзларни айтган фурсатда Султон Ҳусайн кўзлари хонасидан ирғиб чиққани, бир қоши иккинчи қоши устига сапчилагани Амир Алишер эътиборидан четда қолмади. Чамаси ҳокон туш бахонасида аллақачон турмуш ғалвалари ичра кўмилган мудҳиш ҳақиқатни хотирлаган, бутун борлиғи алов-далғов бўлиб кенг жаҳонга сизмай қолган эди. Ажабмаски, яна чархи каж қошида ўзини таниб улгурмаган бир қўғирчоқ банда янглиғ иш тутиб келаётганини, оқибат увол билан савобни қориштириб юборганини дилидан кечираётган бўлса!? Мабодо жамийки ҳукмдорлар каби у ҳам ўз қисмати қули эканлигини англаб етса, қай аҳволга тушаркин?

— Улуғ амир, тортинмай ростини айтинг, фақир тошбағрмумен!? — яна мусаллас сипқориб шоша-пиша лабларини кафти билан артди Султон Ҳусайн. — Эсингизда бўлса Ёдгор Муҳаммад Мирзо қонини тилаб олгон эрдингиз. Локин соясидин қўрқадурғон аламзада амирлар ва беклар қўйишмаган ҳоли-жонимга! Муҳаммад Умар Мирзога келсак... у ўз бўғзига ўзи ханжар тортмиш!

— Олампанох, ҳар кимга пешонасида бори насиб килур!..

Амир Алишер пароканда хаёлдан бўшамай қўлидаги лиммо-лим тилла қадахни бир кўтаришда бўшатди. Ногаҳон Мир бунингдек бўшалганини кўрган Султон Ҳусайн ғайрат билан косагулликни давом эттирди. Айни пайтда у гулдираб шеър ўқир, нукул бу дунёда Умар Хайёмга тенг келадиган жунунваш ошиқ қайтиб онадан тугилмаслигини афсус билан таъкидлар эди.

Қуёш мағриб сари ёнбошлаган пайтда Амир Алишер шоҳ билан хайрлашди. Бир-бир босиб чодирга кириб келган дамда миясини май тафти юшоқ-юшоқ қиздирарди. Хаёлида эса ловуллаб ёнган бошлар жонланар эди. Сира ақл бовар қилмас: теурийлар Тангри белгилаб берган манзилга қўниш учун қачонгача бир-бирлари гавдасини босиб-янчиб ўтадилар?

Сокин тунда Амир Алишер ора-сира бели зирқираб босинқираганини айтмаса, анча тиникиб ухлади, эрталаб бурғу-ноғора товушидан уйғонди ва кунни қай тарзда

кечиришни ўйлаб ҳам босди. Яхши ҳамки энг содиқ ҳамдами китоб бор эди, пешингача кимирламай мутолаа билан машғул бўлди. Ибодатдан кейин чодирни тарк этиб қайсидир сўкмоқ орқали хувиллаб ётган дара сари юрди. Дара оғзида кўндаланг тушган бахайбат чўзинчоқ қоя ёнидан юқорига тирмашиб кўтарилаётганда зорланиб от кишнади. Беихтиёр ўгирилиб бедовини елдириб келаётган Султон Хусайинни кўрди-ю, кўнгли ёришиб орқасига қайтди.

— Биламен, илхом парисини қидириб кетадурсиз, — эгардан сакраб тушди шаҳаншоҳ. — Халақит берган бўлсам минг бора узр!..

Аллақачон чор атрофни ўраб олган курулли соқчилардан бири депсинаётган тўриқни юганидан ушлаб нарироққа етаклади. Асл тошлар қадалган камарига тилла сопли исфахоний ханжар осган Султон Хусайн жилмайганча жадал олға босди. Анчайин кўпчиган қовоқлари ва сокин порлаётган қисик кўзларида тунги бодахўрлик хумори акс этиб турган бўлса ҳам у тетик ва бардам эди. Чамаси сал илгарироқ хос мулозим орқали Амир Алишерни суриштирган, чодирда йўқлигини билгандан кейин шу тарафни мўлжал олиб ўзи ортидан излаб чиққан эди.

— Амирлар сардори, муборак хотирингизга маълум бўлсинки, сафаримиз қариди. Қайтиш борасинда фармони олий бердим. Жойимиз бу кунда хилватда эмас, тўстўполон ичра яшаётган Хиротда экан. Ахир ўзингиз ўйланг, ҳозирданок белига қувват бўлиб турмасак эрта Пахлавони олам Али Рустойини қандоғ енгсин!? Қолғон можароларни эса эслатиб ўтирмай, ўзингиздин қолар гап йўк!..

«Зим-зиё ўра! Оташга айланган бошлар!» Таажжубини яширолмай қолган Амир Алишер миясидан ногоҳ яшиндек шу сўзлар кечди. Сўнг зимдан разм солиб недир тараддуд чекаётган Султон Хусайн қиёфасидан аломат туш асоратини қидирди. Лекин ундан заррача номунишон тополмай ичида истехзоли кулди. Сираси рўпарасида ҳам билган, ҳам билмаган кадрдони сирли қиёфада қад ростлаган эди.

Зўр маъракадек ўтиши кутилган ов қиёмига етиб улгурмай ниҳоя топгани аёнлару боёнлар иззат-нафсига

теккани холда Амир Алишер учун чинакам далда бўлди. У олийнишон ўрду ортидан Ҳирот сари каллаи сахарлаб йўл тортганда бели оша баданига сим-сим тарқалаётган оғриқни соғинч ҳисси босиб кетган эди.

Ана, ниҳоят уфкка пар-пар ёнбошлаган куёш нурлари санчилган пойтахт мудофаа девори кўнгралари элас-элас кўзга ташланди. Бир хил энтикиб кетган Амир Алишер ҳозирок Паҳлавони олам такясига ташриф буюришни чамалади. Аммо нияти ушалмади. Негаки Малик дарвозаси бўсағасида Султон Ҳусайн шивирлаб ошиғич машварат ўтказмоқчи бўлганини билдирди. Чамаси шох ниманидир пинҳон тутаётган эди. Кейин билсаки, қароргоҳга фақат Амир Музаффар барлос, Аҳмад Мирзо, Сайид Ҳасан Ардашер, Низомиддин Муҳаммад, Шамс полвон ва Аминбек сардор чакирилган экан...

Шубҳасиз ҳозир Султон Ҳусайнни фақат Искалжа сафари арафасида куйиб-пишиб тақсимлаган вазифалари қай йўсин ижро этилгани масаласи қизиқтираётган эди. Қароргоҳга алоҳида кўрк бағишлаган гулдор туркман гилами бўйлаб тинмай одимлаётганидан асабийлашаётгани англашилар эди. Ниҳоят у аввал Амир Музаффар барлосни саволга кўмди. Ҳаргиз ўзини салтанат устунни санайдиган лашкарбоши гоҳ тутилиб, гоҳ ранг-рўйи оқариб Балх билан Фароҳда вазият ҳамон таранг эканини, аксига олиб элинг минг лашкарни тўплаш иложи топилмаганини айтганда Султон Ҳусайн ғазоби бўғзига тикилди. Қачонки интизом Астробод ва Машҳаддан тегишли кучлар юборилмагани оқибатида бузилганини билгандан кейин бешбадтар тутақди. Бир муддат сукут сақлагандан кейин Амир Музаффар барлос Муизиддин ясовул, Амир Аҳмад Ёрий, Амир Ферузоҳ ва Амир Абдуҳолиқ билан биргаликда исёнчиларни ясоғи қаттолга етказиш учун тез орада йўлга тушажагини маълум қилди. Фақат бу гап ўта махфий қолиши керак.

Тафтиш гуруҳи раҳнамози Низомиддин Муҳаммад юрак ҳовучлаб берган ҳисобот ҳам шаҳаншоҳни зиғирча қониктирмади. Ҳайхотки ўша кундан бери зичлаб олиб борилган тергов-текширув охир-оқибат боши берк кўчага кириб қолибди. Ихтиёриддин қалъасидаги қайсидир ер-

тўлага қамаб қўйилган уч гувоҳ тўсатдан сирли тарзда йўқолиб қолгани айниқса ишни чигаллаштириб юборибди. Ҳамон икки оёғини бир этикка тикиб олган Аҳмад Пирий эса ҳеч қанақа фитнадан хабари йўқлигини, Бадиуззамонни гумдон қилиш ҳақидаги фикр фақат ўзидан чиққанини айтишдан нарига ўтмаётган экан...

Оғир ҳаёлга ботган Султон Ҳусайн ниҳоят недир умиду илинж билан Сайид Ҳасан Ардашерга юзланди. Аччиқ ичакдай чўзилган мажлис руҳидаги таранглик орифи маонийни анча ноўнғай аҳволга солиб қўйганди. Шунга қарамай у Балхда кўрган-кечирганини шошилмасдан аниқ-равшан сўзлади. Муҳими ранж балоси Бадиуззамон кўксига тошдек ўрнашганини, ҳар куни бадгумонлик билан кечишини, Аҳмад Муштоқ билан биргаликда қўшин тўплаётганини, лекин отаси билан уришиш ниятида эмаслигини лўнда-лўнда изоҳлади. Ахийри устоз шахзодаи жувонбахт Аҳмад Пирийга нисбатан ҳеч қанақа хусумат сақламаётганини, барча даъвосидан кечганини шархлай бошлаганда Султон Ҳусайн қош-қовоғини уйди, сукутга толган Амир Алишер билан хуфия кўз уриштиргандан кейин аста бориб тахтга қўнди.

— Муҳтарам амир, бирламчи, фақир билан савашмас экан нечун черик йиғиш билан овора? Иккиламчи, не учун даъвосидин кечадур? Ахир Аҳмад Пирий азиз жонига қасд қилган-ку!..

Султон Ҳусайн товуши сукунат қаърига чўккан қароргоҳда жаранглаб акс-садо берди. Салтанат устунлари шохга недир хавотир билан жовдираб қарашди. Балх сафаридан толиқиб қайтгани сезилиб турган Сайид Ҳасан Ардашер нигоҳида недир андиша билан омухта ҳадик зухур эди.

Калава учи топилмай бадтар чувалангани шубҳасиз Султон Ҳусайн кўнглини қовартирди. Ахийри у қовоғини очмай тахминан бир ҳафтадан кейин бўладиган машваратда ушбу масалаларни яна муҳокама қилишини айтиб барчага ижозат берди.

Амир Алишер қароргоҳни тарк этгандан кейингина холи-руҳи забун эканини англади. Сайид Ҳасан Ардашер билан арк дарвозасига қадар бир амаллаб суҳбатлашиб борди, сўнг мулозим ўнглаган бедовини миниб

Унсия сари ошиқди. Бўсағада қувониб пешвоз чиққан Шайх Баҳлул ҳамда Мавлоно Камолиддин билан истаристамас саломлашиб ётоғига кирди, ҳеч нарсани ўйлагиси, ҳеч нарса ҳақида қайғургиси келмай ўзини зумда хозир қилинган жойга ташлади...

Эрталаб Паҳлавон пайдо бўлди остонада...

Амир Алишер неча йил мукаддам, Машҳадда, қайсидир хонақоҳнинг ним қоронғи зах хужрасида, дунё кўзига хозиргидай тор кўришиб иститмалаб ётганда ҳам у мана шундай тўсатдан бир қоп ёнғоқ каби шалдираб қириб келганини ҳамон унутмаган эди...

Шифтнинг боб

«ИЧИМДА ЮЗ ҚИЛИЧ!»

Паҳлавон юксала бориб кўкка санчилган теракни танлади, Салим калта чархлаб берган ойболтани йўғон танага зарб билан урган чоғда бетини рўмол билан тўсган малак сўради: «Акамулло, гуноҳи не эканки бунинг жонига қасд қилибсиз?» Ногоҳ Паҳлавон ўгирилиб Зулфизарни таниди ва пинак бузмай: «Гуноҳи эгилмай-букилмай ўсганидур, фақир ондин дор курамен, нобакор укангиз Аҳмад Пирийга атаб!» — дея жавоб қайтарди ва ишини қила берди...

Сукунат қамраган поёнсиз водий узра «дор» сўзи ажабтовур кескин жаранглаб кетди ва Паҳлавон товуш ўзиники эканлигига ишонмаган ҳолда қулоғи шанғиллаб ўйғонди.

Ажабо, боши ари ини каби тинимсиз ғувиллар, бутун борлиғи қайноқ терга фарқ эди, фарқ! Анча муддат юшқоқ тўшакда эс-хушини йўқотган кўйи паришонҳол ўтирди. Ҳайҳот! Сира ақлга сирмайди, наҳотки Опоқ бека ҳар неки қувончи, ҳар неки ғамини ўзи билан йўқлик сари ола кетган Зулфизар бўлиб чиқса!?

Ахийри Паҳлавон ушбу дамда тоқчани безаб турган сандиқчани, Машҳаддан Ҳиротга қайтган кунлари, Али-

шербек иштирокида, бир нечта тилла тақинчоқлари билан кўшиб, маълум ва машхур заргар Ёқуб Садафийдан харид қилганини, сабри чидамай эртаси куниёқ Зулфизар хузурига чопганини, кутилмаган учрашувдан боши кўкка етган қизни яна ҳам севинтирганини хотирлади.

Карангки, Пахлавон энг муҳимидан гофил қолмиш, гофил!..

Шу кунга қадар Зулфизар жазирама ва чанг-тўзон чулғаган Ироқ йўлида, Султон Абусаид Мирзо тасарруфидаги илғор кўшин жанг отлари туёқлари остида, минг армон, минг алам ичра инграниб жон берганига ишониб келди ва эртаю кеч юкуниб яшади хотирасига! Алалхусус, тақдирига тан бергани боис айрилиқ оғусини малҳам билгани ва дийдор махшарда қолганини ўйлаб овунгани ҳам рост!..

Шундай экан, эй Қодир эгам, энди севинсинми ёки қайғурсин!?

Жавоб йўқ эди, жавоб тополмай тақя ҳовлисини тарк этди, боши оққан тарафга ичи сидирилиб узоқ юрди, қачонки хушини ўнглаганда Ошиқ Чоғарий хонадонида, танишу нотаниш улфатлар даврасида, дутор ноласи остида тебраниб ўтирар, тирик жонга чархи каж билан битим тузиш насиб этмаслигини ўйлаб эзилар, косада кўпираётган қирмизий майдан нигоҳ узмас эди.

— Ҳе, оғам, пешин эрди, аср етди, сиз хануз хомуш, нўш айламакдин не фойда? — пичинг отди Ошиқ Чоғарий. — Ўлайки бору йўқдин хориждасиз. Буюринг, гулбадан раққосаларни чорлайн, зора ўшалар овласа кўнглингизни!

— Алжирама, иним, — деди Пахлавон. — Ғазалдин маъқули борму?

Баҳонада Ошиқ Чоғарий Ҳазрат бисотига шўнғиди...

*Ғамим кўп айта олмасмен не тонг кўнглим ҳалок ўлмоқ,
Ичимда юз қилич не айб кўксум чок-чок ўлмоқ.
Ўлар деб шод ўлур кўп кўрса дардим муддаи билмас,
Ки ишқ ичра ҳаётим боисидур дарднок ўлмоқ.
Агарчи ҳусн ичинда сенча пок ўлмоқ эмас мумкин,
Ани ҳам кўрки ишқ ичра бўлурму менча пок ўлмоқ.*

*Агар захр ичсам илгингдин таажжуб қилма, эй соқий,
Ки бўлмиш масту ошиқ шеvasи бевахму бок ўлмоқ.
Чу мен бир жом учун деҳқон асиримен, ажаб эрмас
Либосим ток барги ришта бел боғларга ток ўлмоқ.
Жаҳондин силкиниб чиққон этак топиб ёпишмоғлик,
Муяссар бўлса не ишдур, талаб йўлинда хок ўлмоқ.
Навоий кўксида ишқ этмас ўлса дафн ғам нақдин,
Ўюлиб тоза доғи ҳар тараф недур мағок ўлмоқ.*

Ғазал заминида ниҳон жоду қилувчи жозиба Паҳлавон юрагига чўғдек жизиллаб тегди, «Ичимда юз қилич!..» — дея шивирлар экан, яна хаёлига бирин-сирин олис хотиралари ёпирилди. Не сирки, гўё кечмиш рўпарасида саросар турарди, бари ойнада акс этаётгандек, ойнада! Айниқса кўнгли тубида қачондан бери чўкиб ётган аламу армон нагаҳон қўзғалиб кетганини айтинг. Хайхот! Наҳотки тирик эдинг Зулфизар? Шу кунга қадар нечун бирон марта сазо бермадинг, нечун?

— Ичимда юз қилич!..

Ахийри Ошиқ Чоғарий ҳовлисини тарк этган Паҳлавон жимжит кўча бўйлаб бошини эгиб борар, ҳалиги сўзларни қайта-қайта такрорлар, ҳар гал борлиги алғовдалғов бўлиб кетар эди. Офаринки, Ҳазрат ҳозирги ҳолируҳини гўё бир неча йиллик масофадан туриб ғайб нигоҳи билан кўргану аниқ-тиниқ баён айлаган!..

Паҳлавон ҳовлини мўр-малаҳдек босган муридлар билан яқин-орада биринчи марта очилиб суҳбатлаша олмади, кўнглига қил сиғмай тургани боис ётоғига қамалдида, ёлғиз ўзи танбур билан овунди, танбур нолишлари остида хаёли кечмиш билан қўшилиб кетди.

Филҳақиқат Паҳлавон ўша кунларда мендек саодатли кимса йўқ деб ўйларди, мухаббат аталмиш бўстонда бир умр бекаму кўст давру даврон суришига астойдил ишонарди, зеро дилига оташ солган кўзлар ҳар сония шу каби ваъдаларни бергани берган эди. Кейин... бари-ни бемаврид хазон шамоли олиб кетди номаълум томонларга, оқибат у қиймаланган юрак билан сўппайиб қолди айрилиқ водийсида!..

Тонг ёришди ҳамки Паҳлавон бедор эди, ётоқ кунжагида хомушланиб ўтирар, рўпарасидаги нақшинкор

миз четида турган сандиқчадан бир дам кўз узмас, калин лаблари четига сирли бир истехзо қўнган эди. Бомдоддан кейин ҳамишагидек така юмушларига қизиқиб ҳовлида айланиб юрди, ҳар жойда давра қурган муридлар билан арзу ҳол қилган бўлди. Ўн сара йигит тўпланганда биродари Султонали Машҳадий уч кун бурун кенжа ўғли Мардоналининг мучал тўйига таклиф қилганини эслади, Дарвеш Мухаммад билан Мухаммад Алига бугун адо этиладиган машқларни обдон тушунтиргач, аллақачон эгар-абзал уриб қўйилган Лочинда елиб кетди.

Хиротда мучал тўйи қадимдан русум эди, ҳатто бу тадбирни давлати зиёда айрим зодагонлар улкан тантананага айлантириб юборишар, кимўзарига иш тутиб улус оғзида дoston бўлишни шараф санашар эди. Мавлоно Султонали Машҳадий ўзини бунингдек ҳою ҳавасдан йироқ тутса ҳам Ихлосия мадрасасида намунали таҳсил кўриб Амир Алишер назарига тушган Мардоналидек қобилиятли фарзанди истиқболи учун озми-кўпми харажат қилишни лозим топган эди. Лекин айни шу кунда пири муршиди йироқдалиги, маърақада иштирок эта олмаслиги дилини анчайин хижил қилган, мабодо сиз ҳам келмай қолсангиз ҳеч бир қувонч татимас, деб Паҳлавонни қайта-қайта огоҳлантирган эди. Шу боис у зарур юмушларини бир четга қўйиб ошиқиб келар, иложини топса тезроқ ортига қайтиш тадориқини чекиши зарурлигини ўйлар эди.

Паҳлавон дабдурустдан жиловни кунчиқар томон бурди ва ҳаял ўтмай шовқин-сурони ва чанг-тўзони осмону фалакни тутган от бозорига кириб борди. Бозорда юлдузни кўзлаб турган, қадди-қомати келишган, дулдулдан қолишмас бедовлар шунча ҳам кўп эдики, қайси бирини танлашни билмай роса овора бўлди, ахийри хипча белли, тим қора кўзларида ажаб тийранлик акс этган, ёли ипакдек майин асовгина саман тойчоқни дарвозадан етаклаб чиқди. Сираси Лочин ёшлигини эслатгани учун шуни хушлади, таниш дарвозага етганда оғзи қулоғида эди. Дарвоза олдида, хассакашлар қаторида турган Мавлоно Султоналини бағрига босиб қутлагач, Мардоналини даст кўтарди ва кўкка сапчилаётган тойчоқ белига қўндирди. «Мулла йигит, ўзинг минги қилиб оласан-да!» — деб

юзига фотиҳа тортар экан, жамоа гуриллаб унга қўшилди.

— Мардонбекни талтайтириб юбордингиз-ку, пири майдоний, — деди Мавлоно Султонали. — Сизнингча у чавондозлик ҳадисини олармикин?

— Йигитки бор, қонида чавондозлик бўлур, — ишонч билан жавоб қайтарди Паҳлавон. — Мардонбек ҳам шерлар авлодидин. Фақир қанотига борса иншооллоҳ буни англатурмиз!..

— Бале! — деб қўйди мош-гуруч соқолли бардамгина қария.

Кўнгли алланечук кўтарилиб чексиз ифтихор туйган Мавлоно Султонали Машҳадий қайта-қайта миннатдорчилик изҳор қилгандан кейин Паҳлавонни ичкарига, дарахтлар остида қўйилган чорпояларни эгаллаган иззатли меҳмонлар ёнига етаклади.

Ховлида байрамона кайфият ҳукм сурарди: устод Шоҳқули бошлиқ муғанний-хофизлар юракларни суву селоб қилганча шашмақом йўлида бир нечта қўшиқ ижро этишди, шундан кейин қизиқчи-дорбозлар хунарларини намойиш этишди. Ахийри навбат Мардонали тенгқурларига етди, ўсмир йигитчалар даврани кенг олиб рақсга туша бошлаган ҳам эдиларки, эркагу аёл ёпирила келиб устларидан беҳисоб тангалар ёғдиришди. Ниҳоят Паҳлавон ҳам қизиқиб кетиб қўйнидан ҳамён олди ва сочки сочаётганлар қаторига қўшилди. Ҳамёнини бўшатиб ортига қайтаётганда кимдир ўзини эҳтиёткорлик билан кузатаётганини сезиб ноўнғай ахволга тушди. Бир пайт даврадан ёқаларига садаф қадалган узун кимхоб камзул кийган, чакка сочлари қировлаган, сурмали кўзлари маъноли боқадиган басавлат кампир узилиб чикди, йўрғалаб келди-да, Паҳлавон билан қадронлардек сўраша кетди. Андак тараддуд чеккан Паҳлавон ниҳоят Мавлоно Султонали онасини таниб чиройи очилди. Ҳирот кайвони аёллари ўртасида Ҳанифа бону алоҳида мавқе қозонган бўлиб, тўй-ҳашамни бошқаришда суяги йўқ эди. Айниқса у мохир хаттот эканлиги, ўғлига бу ноёб ханарни аввало ўзи ўргатганлиги борасида ҳар хил гаплар юрарди. Сираси, Худо шохидки, илк устози волидаи муҳтарамаси бўлганини Мавлоно Султонали аллақачон ёру биродарларига эълон қилган...

— Баходир иним, тўйга ташриф буюргон бир азиз меҳмон сиз билан сўзлашмоқ ниятинда, — деди кутилмаганда Ханифа бону, товушига сирли тус бериб. — Меҳмонки, хаттотлик илму амали бобида кўплардин ўзгон, ғазал ҳам битадур. Қисқаси, сизга муносиб мурид!..

— Кўп кизик, ким экан?

Ханифа бону таажжубини яширолмайдик елка қисган Паҳлавонни ҳамон меҳмонлар қадами узилмаган айвон бўйлаб етаклади. Паҳлавон шошилмай одимлар, гоҳо Султоналикдек зотни дунёга келтирган аёлни зимдан қизиксиниб кузатар, недир ифтихор туяр эди. Ниҳоят у кўш табақали бағдодий эшикдан шифтига иккита улкан биллур қандил осилган, девори гирд айланасида мунаққаш жавон ўрнатилган хона — маълум ва машҳур хаттотнинг Хирот зиёлилари суқини кўзғайдиган кутубхонасига қадам босди. Хатто Амир Алишер Навоий назари тушган ушбу бўлмада Паҳлавон тез-тез бўлиб турар, ноёб китоблардан танлаб ола кетар, баъзан ярим оқшомгача қолиб мутолаа билан шуғулланар эди.

Паҳлавони олам ҳамишагидек дунёнинг жамийки бойлиги тўпланган ғазнага кириб қолгандек бўсағада хаёлчан туриб қолди, маҳзанул-асрор саналмиш жилдлар буткул кўзларини камаштиргани боис ўртада қўйилган миз ёнида ибоб билан чўккалаган, патқаламни сиёҳдонга ботира-ботира хат битаётган жувонни кўрмади. Хатто у ўзи сари бир-икки бор ўғринча нигоҳ юборганини ҳам пайқамади, ахийри кампир боши билан оҳиста ишора бергач, бирдан хушёр тортиб, шошилмай олға босди ва... аъзои бадани бўшашганча оҳ чекди.

Паҳлавон сабру бардошини ҳарчанд ишга солса ҳам инон-ихтиёрини барибир қўлдан бой берган эди. Ажабо, рўёга дуч келдими? Оёқ устида босинқираётган бўлса-чи? Туш деса... Худо ҳақи тушга ўхшамайди, ахир, бунақа бўлмайди-да туш! Ана, қачондир йўқотгани, изларига зор қилгани шундоқ кўз ўнгида жилмайиб турибди, кўз ўнгида! Орадан неча йил ўтганига қарамай ҳамон хусни мулки ўша-ўша: ёноқлари, дудоқлари, шахлолари жон сўрайди, жон!..

— Зулфизар!? — коқ бўлиб кетган бўғзидан аранг чикди товуши. — Чарх яна жазога тортмоқчи бўлуптурда фақирни! Хе, дариг, бурунги жазо камлик қилиптур, камлик!..

Чамаси Ҳанифа бону баридан вокиф эди, суҳбат фавкуллода жиддий кечишини ҳам биларди, шу боис уларга бир-бир назар солгач, тезгина кутубхонани тарк этди.

Худди шуни кутиб турган каби Зулфизар (Опок бека!) бир хўрсиниб қаддини ростлади ва ранг-рўйи оқарган Паҳлавонга адои тамом бўлиб тикилди-қолди. Хайтовур Зулфизар кўнглидан нелар кечаётганини Паҳлавон озми-кўпми чамалади. Шўрлик ўпкаси тўлиб оёқда аранг турар, Паҳлавон пойига ўзини ташлаш учун ҳозир ру нозир эди. Ахийри орада кўндаланг тушган ва неча йиллар мобайнида ҳар сония борлигини билдириб келган жарлик нақадар тубсиз эканлигини яна эътироф этди чоғи, дераза томон ўгирилди-да, елкалари силкина-силкина товушсиз йиғлай бошлади.

— Раҳму шафқатдин йироқ экансен, Зулфизар! — таъна тошлари ёғдирди Паҳлавон — Йўкса тирик юрганнингдин мужда етказардинг! Ёки фақир ёдини... кўксингдин ўчириб ташлаганмидинг!?

— Ўчирмоқчи бўлдим, лекин удда қилолмадим! — хўрсиниқ аралаш хитоб қилди Зулфизар, аста Паҳлавонга юзланаркан. — Тақдир исмингизни юрагимга тиф бирлан ўйиб ёзган!..

— Нечун унда фақирдин қочибсен?

— Билмайсизму сабабини? — оҳ чекди Зулфизар. — Ҳовли-жойимиз Астрободда эрди. Ҳиротга Амир Алишер даъвати бирлан уч йил муқаддам кўчиб келдик...

Дашт сукунати ҳукм сура бошлади кутубхонада...

— Қолаверса... бировни хасми эдим-да, — ўксинганча сўзини давом эттирди Зулфизар. — Шу сабаб... ўзимни обқочдим, кўрмай ҳам, куймай ҳам дедим. Лекин эрта-кеч хаёлан изингиздин эргашардим. Айниқса, ҳовлимизга келсангиз... сиғмай қолардим еру кўкка! Мен ўзимга ҳам, эримга ҳам билдирмай сизнинг оламингизда яшардим! Эҳ, оғагинам, бу мен учун қанчалар қимматга тушганини англамикинсиз!?

Пахлавон бўшашганча жавон қиррасига суянди, кўлига илинган қайсидир бахмал муқовали қалин китобни варақлади, ҳуш-хаёли бошқа томонда бўлгани туфайли нима қилаётганини билмас, Зулфизарга қадалган кўзларида бутун борлигини алғов-далғов қилиб юборган инқилоб жазаваси ифодаланган эди.

— Мохинурни кўрганда... сезгандай бўлувдим. Одам одамга шунчаём ўхшар экан-да! Худодан унга бутун бахт тилармен!

— Хатимда битганимдек, ўртага Мохинур тақдири тушмаса тоабад учрашмас эдик, — деди Зулфизар, дуқоқларини қимтиб. — Баҳонада бетимдин ниқобимни кўтардим. Илоё яхшиликка буюрсин. Мохинур мендек надомат оловида ёнмаслиги керак.

— Ноумид бўлма, Зулфизар!..

— Чархи каж аямайди-да, оғам. Чарх сизни бағримдан юлиб олади деб ўйлаганмидим? — яна надомат чекди Зулфизар. — Балки сиз ўзингиз мени ташлаб кетгандирсиз? Буни ҳам билмасдим. Билмасам-да, бир кунмас бир кун сўроқлаб келишингизга ишонардим. Лекин келмадингиз, ҳарамда қўлим косов, сочим супурги бўлди. Кейин қон дарёдек оққан жангда... Бир жория билан туёқлар остида қолганим... Шукр, куним битмаган экан. Ноилож халоскоримга турмушга чиқдим. Ҳазратим ўшанда ҳозиргидек номдор аллома эмас, Султон Абусаид лашкарида юзбоши бўлган!..

Зулфизар «халоскорим» сўзини тилга олганда товуши андак бошқача товланганини сезиб Пахлавон бир оғринди, ҳей, дариг, ўшанда нечун ёнида бўлмаган экан, ёнида бўлса ва ажал чангалидан қутқазиб қолса орага узоқ йиллик айрилиқ тушмасмиди? Ушбу лаҳзада унинг қошида истихола чекиб, бети қизариб, бегонасираб турмасмиди!?.

— Биламан, сизни Опоқ бека дерлар. — Пахлавон дабдурустдан Зулфизарни «сиз»лай бошлади. — Бахтингиз хамиша тўкис бўлсин, Опоқ бека! Фақат айтингчи, нечун айтган сўзингизни ҳимоя қилмапсиз?

— Қайси сўзимни назарда тутасиз, Пахлавон олам?

— Битик шунчаки кўз бўяш учун экан-да. Ошиқ йигитнинг кўнгил қуши қанотсиз қолғони... сизнингча

ниманинг нишонаси!? Нечун сиз буни назоратсиз қолдирисиз? Амир Бурхониддин хаддидин ошган бўлса, сиз ошганингиз йўқ-ку!

— Куш!? Нечук... Қанотсиз дейсизму? — чайналди Зулфизар.

Энди Пахлавон истехзоли кулиб кўя қолди...

— Аҳмад Пирий ҳақинда кўп миш-миш чалинур кулофимга, — қисқа жимликдан кейин мавзунини ўзгартирди Зулфизар. — Сиз эса уни на эсладингиз, на яхшиси, на ёмонидин сўзладингиз.

— Фақирни унутганингиз каби Аҳмад Пирийни ҳам унутгайсиз!..

— Аҳмад Пирий ўғлингиз ўрнида — ўғил! Нахотки уни ўз ихтиёрингиз билан ажал илкига тонширасиз!? Султон Хусайн Бойқаро кўнгил маҳрамини бўла туриб нахотки арзингизни тингламасан!?

Ҳей, Зулфизар, бахту тахтидан адашган малак, Пахлавон ичида юз қилич, аттангки, бундин ғофилсан! Ахир, тожу тахт кўнгил билан қачон ҳисоблашибдики, энди ҳисоблашсин!? Мабодо ўрмонга ўт кетса хулу куруқ баравар ёнади, қолаверса, ҳоқони мансур кўзи нури, бели қуввати бўлмиш Бадиуззамон Мирзодек ўн гулидан бир гули очилмаган фарзанди жонига қасд қилгани учун Аҳмад Пирийни зиндонга тикмай ёки дор оғочи тагига йўлламай пешонасини силасинми!?

Ростини айтганда бирон-бир ҳукмдор ҳоли-руҳини чуқурроқ билиш учун унинг ўрнида ҳафта-ўн кун юрт сўраб кўриш лозимга ўхшайди. Қисмат ҳукми билан манглайи деворга урилавериб қашқа бўлган ҳар қандай соҳиб би тож қатикни пуфлаб ичади, агар қайси бири эҳтиёткорликни унутса шаксиз ҳолига вой!..

Ана, ўзига ортиқ ишонгани учун Шохруҳ Мирзодек қудратли ҳоқон қанчалар азият чеккани ҳамон эл оғзида юради. Яъни қачондир тегишли ҳимоя чораларини кўрмай жоме масжидига йўл олганида панадан отилиб чиққан Аҳмад Лур исмли кимса қорнига пичоқ санчиб қочади. Табиблар бир амаллаб жонини сақлаб қолишади. Кейинча хиёнаткор доғулини содиқ мулозимлар тузоққа илинтириб бурда-бурда қилиб ташлашган, лекин бундан нима фойда?

Зулфизар ёнида қолиш, у билан дилдан узоқ сухбат қуриш, айниқса, уни ёлғизликда кечган умрининг энг андухли тафсилотлари билан ошна қилишни жуда-жуда истаб турган бўлса ҳам Паҳлавон охир-оқибат қўшалок қандил ёритаётган ораста-шинам бўлмага сиғмай қолди.

Аниқроғи, Паҳлавон ҳануз «халоскорим» сўзини ҳазм қилолмай озор чекар, ушбу калом руҳи-шуурига мутлақо бегонадек туюлар, кўксининг аллақайси бурчида оғриқли акс-садо берар эди.

Паҳлавон баҳонада анчайин қалтис қадам ташлаган Зулфизар қизи Мохинур тақдири билан бирга укаси Аҳмад Пирий эртасига жон-жаҳди билан қайғураётгани сабабини сезиб-билиб турарди. Ахир, болақайлик даврида уни қанчалар яхши кўргани — иложи борича кафтида кўтариб юрганини ҳали-ҳали унутмаган бўлса керак.

Паҳлавон аввалги тун каби навбатдаги тунни ҳам танбур ҳамроҳлигида бедор кечирди. Хиёл эзгин, хиёл қувноқ оҳанглар тасалли ва роҳат бахш этиб жаранглар, ахийри омади чопиб бариси ўнглиниб кетишига кафил ўтаётгандек туюлар эди. Фақат негадир Зулфизарни топгани ва у билан сухбатлашганига ишонмас, аксинча, уни иккинчи маротаба йўқотиб қўйгандек ғашланар эди.

Паҳлавон тонг-азонда ҳамишагидек таҳорат олиб бомдодни адо этгандан кейин муридлар ёнида бўлди, хусусан жиззакиликни касб айлаган дарвешлардан тишга тегадиган шикоятлар эшитиб анчайин тутакди, думини ҳар ёнга ташлаб ўзини оқлашга уринаётган Салим қалта зиммасига бир дунё вазифа юклади. Тақяда тартиб-интизом жиловини бўш қўйса обрўсига путур етишини ўйлаб тараддуд чекиб турганда ховлига бирин-сирин куштигир йигитлар кириб келишди.

Силлани қуритадиган қизгин машғулотлар одатдагидек бугун ҳам кун ботарга қадар чўзилди. Абжирликда ўн сара йигитга бўй бермаган Паҳлавон ахийри чарчаб шом қоронғиси аралаш машқгоҳни тарк этди. Тақя ҳовлисига қираётиб мучал тўй баҳона жимжит кутубхонада Зулфизар билан бўлган учрашув чарх ўйини эканлигини ўйлаб заҳархандали қулди. Салдан кейин тумтарок хаёллардан бўшамай сайисхона сари юрди, курт-курт пичан чайнаётган отларни бир муддат қизиксиниб кузат-

гач, бўсағада шериклари билан кураш хадисларини мухокама қилаётган Дарвеш Муҳаммадни ёнига чорлади.

— Жиян, кеча... бир ўсмирга той совға қилдим, хоҳ ишон, хоҳ ишонма, ундан кўра ўзим кўпроқ шодландим, хўш, нечун сендек шоввозни арғумок билан сийлаб яна бир қувонмай!? Қани, мана булар орасидан кўнглингга ёққанини танла-чи! Фақат Лочиндан умидвор бўлмагин!..

Сираси Пахлавон бозордан халиги тойни харид қилган дамдаёқ Дарвеш Муҳаммад биродари Мирак Чангий эплаб боқолмайдиган, яна устига шарти кетиб парти қолган чўғирга мингашиб юришини дилидан кечирган ва бир қарорга келиб қўйган эди.

— Менга қара, баччағар, кимни томирисен, биласенму? Билмасанг тушунтириб қўямен. Ўзингга муносиб бўл. Мана бу дулдулда кўчаларни тўлдириб ўтсанг ярашадур. Девор оша қарайдурғон парилар кўзи камашмаса мен кафил!..

— Тоға, ортиқ сийлаб юбордингиз каминани, — Дарвеш Муҳаммад илжайганча сайисхонадан етаклаб чиққан Оқёл берилиб кишнади. — Локин ваъда бераменки, қарз бўйнимда қолмас, иншооллох, узармен!..

— Баракалла, кўп маъкул сўзладинг. Кимки дангал бўлса жонимни беришга ҳам тайёрмен. Хўш, эгар-абзал муносиб бўлиши керак. Ўвв, энағар Норбўта, каёқдасен?

Тақя ҳовлиси узра Пахлавон товуши гулдираб аксадо берди ва ҳаял ўтмай ховликқанча етиб келган Норбўта сайис рўпарасида қўл боғлади. Ўша захоти уни бир четга тортиб ниманидир тушунтирди ва оғзи қулоғига етиб нари-бери одимлай бошлади. Бир неча дақиқадан кейин чимилдиққа кирадиган куёвдек ясатилган Оқёл жиянини миндириб тошлоқ кўча бўйлаб ела кетганда кафтларини очиб оқ фотиҳа тилаб қолди.

Бешинчи боб

«ҒАМ ЙЎҚ, ОЛАМ ИШИ БОР!...»

Хуфтон ва шом номози ўқилганига қарамай ҳали така ховлиси анча гавжум эди. Кечки таомдан қуруқ қолмаслик ниятида ҳамон ёшу кекса муридлар ёпирилиб келаётганди. Недир хаёлларга берилган Паҳлавон теша тегмаган латифалардан айта-айта бажонидил улар даврасига қўшилди. Бир вақтлар Сулаймон отани улфат қилган девонафеъл қариялар билан айникса суҳбати қизиди. Кейин талабга кўра танбурда бир нечта машқ чалди, хатто уста Шохқули басталаган куй жўрлигида Ҳазрат ғазалларидан бирини эшилиб куйлади, куйларкан, хаёлини Мавлоно Султонали кутубхонасида хуснихат битиб ўтирган, кўҳна хотираларини эслаб юм-юм йиғлаган ва ниҳоят тўлиб-тошиб кўнглини бўшатган Зулфизар банд қилар, бундай учрашув бўлганидан бўлмагани яхши эмасмиди, деган фикр миясини сирқиратар эди.

«Ичимда юз қилич!...»

Паҳлавон муридларни хайрон қолдириб девонавор алфозда кироат қилди ва ортиқ сўзламай бошқаларни тинглади. Қизиб турган суҳбатдан чекиниб ётоғи сари юрганда вақт ярим кечадан ошган, бутун доруссалтана роҳат оғушига кирган, поёни йўқ нимтатир фалак буржларини эгаллаган сонсиз чироқлар яна ҳам ёрқинроқ шуъла соча бошлаган эди.

Паҳлавон танбурни авайлаб тоқчага ўрнатаркан, хаёли яна Зулфизарга оғди. Таажжубки, дилидан қалампирдек аччиқ афсус ҳамон аримаган, ҳамон бағрини ўртар эди. «Ғақир халоскори бўлғони ярамапмен!» — дер экан, гўё ичи тўкилди, сўнг халигина киприкларини босиб келган уйқу бирдан ғойиб бўлганига ажабсиниб тўшақка кирди.

Паҳлавон кеча кўрган тушини ўйлаб ётди. Дарвоқе ўша алов-чалов туш таъбири нима бўлса? Аҳмад Пирий бўзлаб этагига ёпишдимми? Анчадан бери зиндонбанд ўғилхони ғойибдан ўзини қадамба-қадам таъқиб қилаётгани

ва надомат ўқларини отиб қайта-қайта кўксини яралаётганидан нақадар зада, ё раб! Ушбу пинҳоний ҳол ёруғ дунёда сўппайиб ёлғиз қолганидан огоҳ этаётгандек бўлади. Айниқса, Султон Хусайн ҳатто ёлғондакам таклиф қилмай овга жўнагандан кейин танҳолик ўпқони тубига тортаётганини яққол англади. Ҳатто фаҳмича, Амир Алишер ҳам ҳокони мансурдан андоза олиб, сал бўлса-да кўнглига қарамаган, ўзининг хузурини ўйлаб индамай пойтахтни тарк этган эди.

Паҳлавон у ёнбошидан бу ёнбошига ағдарилиб Султон Хусайн Искалжа сафари олдидан тузган тадбирлар қанчалик муҳим эканини кўнглидан ўтказди. Шоҳ айниқса суиқасд бўйича тафтишни тезкорлик билан беҳато ўтказиш, сарой ёки улус манфаатларига зид ҳаракатларни чеклаш лозимлигини қайта-қайта таъкидлагани бежиз эмас. Шаксиз бариси тергов самарали якунланишига, хусусан Аҳмад Пирий эътироф этадиган далиллару тафсилотларга боғлиқ. Демак бир амаллаб баччағар кўнглига йўл топиш лозим. Афсуски, у ҳамон, ҳеч қанақа сўзим ёки даъвом йўқ, мабодо бўлса дор остида айтаман, деб сира ўжарлик отидан тушмаётир. Фофиллик балосига гиррифтор, андишани дастур билган тафтиш гуруҳи, қолаверса ўрнида подшоҳ ногорасига ўйнашни бурч санайдиган Низомиддин Муҳаммад эса ақл бовар қилмас чигал юмуш уддасидан чиқиши даргумон!..

Субҳидамга яқин Паҳлавон сал-пал мизғиди, кейин кўкси сим-сим зирқираб яна бедор бўлди. Ҳарчанд уринса ҳам қайта мижжа қоқолмай ахийри туртина-суртина ҳовлига чиқди, сарҳовуз бўйида паришонҳол туриб кўк сари боқди, сал ўтиб хаёли Искалжа тоғига оғди. Тасаввурда юлдузлар нури тўкилган дала-дашт кўйнидаги ўтовда авжига минган базми жамшид жонланди. Ҳозир барча қатори шаробга тўйиб олган Хожа Маждиддин бовлиқдай эшилиб Султон Хусайн билан чақчақлашиб ўтирган бўлса не ажаб!? Эҳтимол у кайфи ошиб заминга еттинчи осмондан қарай бошлаган ҳокон қулоғига Аҳмад Пирий қилмиши салтанат шаънини ерлайдиган мудҳиш доғ эканини қайта-қайта қуяётгандир. Ахир, ҳар қандай одамни дарё бўйига етаклай бориб бир қултум сув ичкиздирмай қайтириб келиш унга ҳамирдан қил суғуришдек осон!

Айниқса, у Хадича бегимдек димоғдор аёл кўнглига йўл топиб иш битириб юргани ақл бовар қилмас ҳодиса! Бундан нахотки халига қадар Султон Ҳусайн ғофил?

Аста-секин тонг борлиқ аро кумушранг сочларини ёйди.

Пароканда ўйлардан безган Пахлавон бомдоддан кейин Салим калта билан омборхонага кирди. Бир қанча хум ва қоп бўшаб ётганини кўриб ковоғи солинди. Демак, жавзода ғамлаб олинган ғалла қишдан ортиб баҳорга етмайди. Йўғон чўзилиб, ингичка узиладиган кунларда икки оёқ бир этикка тиқилиб қолмаслиги учун кечиктирмай, яъни нарх-наво осмонга сапчиламай дон-дун харид қилиш лозим. Афсуски, ўзи вақтдан қисилган, аниқроғи сарой, мадраса, қолаверса ўн сара йигит ташвишидан ортмайди. Иложи қанча, бозорга уч-тўрт қарол билан бирга Салим калтани жўнатади. Сираси у олди-сотди бобида устаси фаранг, асли энаси шу иш учун тувган бўлса ажаб эмас.

Муридлар эрталабки таомни тановвул қилиб одатдагидек Тангрига шукронаю Пахлавонга ташаккур айтиб бирин-сирин тарқалишди. Дарвоза олдида қўл ковуштириб турган Пахлавон каттаю кичик билан бирдек юшоқ муомала қилиб хайрлашар, кун қиёмида ва кечкурун ҳам дастурхон мунтазир бўлишини таъкидлаб қўяр эди. Ховли бўшаб қолгандан кейин у кўйнидан ҳамён чиқариб Салим калтага узатаркан, узоғи билан бир ҳафта орасида омборни буғдой ва мош-гурунчга тўлғазмасанг каллангни сапчадек узаман қабилда ёлғондакам нўниси қилди. Салим калта араваларни сошлаб йўлга тушган пайтда дарвозадан куштигир йигитлар кириб тавозе билан жўрлашиб салом беришди. Негадир Дарвеш Муҳаммад кўринмади. Орадан тахминан ярим соат ўтиб хавотир чекиб турганда ниҳоят у ховли этагида пайдо бўлди. Остидаги Оқёл тинмай чопиб келгани боис қора кўпикка ботган эди.

— Тоға, узр, бир важга кўра кечикдим, — деди у бўйнини эгиб.

— Не важ экан, жиян?— сўради Пахлавон хушламай.

— Тунда Ихтиёриддин қальасида чопкин бўлуптур, бир танишимдин эшитиб ўша тарафга боришдан тийила олмадим. Тумонат одам йиғилган, барча ваҳимада!

— Во ажабо, яна кимга керак бўлуптур чопкин?

— Билмадим... Нечтадир соқчи кўйдек сўйилган, Аҳмад Пирийни қонга тикиб ўғирлаб кетмоқчи бўлишганини айтадурлар.

— Соғ-омон эрканму ул нокас?

— Фахмимча шитоб етиб келган илғор қутқариб қолгон!..

Ажабо, мусибат устига мусибат-а! Ногоҳ миясига қайноқ қон тепиб лоҳасланган Паҳлавон: «Падар қусурни чавақлаб кетишса баридан бирийўла қутилар эрдим!» — дея қичкириб юборишига сал қолди. Лекин ўзини босиб шайтонга ҳай берди. Сукут сақлаб турган Дарвеш Мухаммадга машқгоҳда кечаги амалларни такрорлашни уқтиргандан кейин Норбўта сайис эгарлаб берган Лочинни миниб жиловни силтади. Ҳамишагидек саман кўнглига қараб бир маромда йўрғалаб борар, ҳар замонда бўйинни гажак қилиб зорли кишнар, тўхтовсиз сувлик чайнар эди.

Паҳлавон такадан узоқлашган ҳамоно муаззам пойтахт недир таҳлика оғушида эканини яққол пайқади. Гўё ҳар кўча, ҳар хиёбон, ҳар муюлишда жаҳаннам қаъридан қувилган шарпалар изғиб юрар, ҳар девор орти ёки ковакда ўрнашган хиёнат ўйиқ кўзларини бақрайтириб пойлоқчилик қилар эди. Олисдан Ихтиёридин қалъаси кўнгиралари кўзга ташланганда чор атрофни тағин ҳам маҳобатлироқ хавотир чулғагандек туюлди. Не-не сиру савдони тоабат бағрига яширган қалъани тиш-тирноғигача қуролланган каттагина қўшин кўриклаётганди. Қўш табақали улкан темир дарвоза олдида Амир Музаффар барлос оёғи куйган товукдек типирчилаб турарди. У кўпроқ Аминбек сардор билан Шамс полвонни ношудликда айблаб захрини сочаётганди. Шунингдек гоҳ Низомиддин Мухаммадга, гоҳ Аҳмад Мирзога қизишиб пичинг отар, баъзан тепада қон хидини сезиб парвоз қилаётган зоғларга аламнок қиёфада нигоҳ юборар эди.

Паҳлавон бир амаллаб ичкарига кириб Аҳмад Пирий хол-аҳволини билиш тилагида эди. Эндигина отдан тушиб илгари босганда дубулға-совут кийиб найза кўтарган бадқовоқ соқчилардан бири тўнғиллаганча йўлини

тўсди. Ноўнғай ахволда қолган Пахлавон одатига хилоф равишда ўзини танитди, қалъабегии Амир Нўъмонга зарур иши борлигини шипшидию ўтиб кетишга уринди. Аммо энди навкар тўнини яна ҳам тескари кийиб рўй-рост кўкрагига найза тиради. Хатто барини кузатиб турган амалдор биродарлари юзларини тескари ўгирганини кўриб эсанкираб қолаёзди.

Ноилож Пахлавон ортига қайтаётиб Гулсадафни эслади, муштипар сингиси ахволидан анчадан бери хабар олмагани учун ўзини ўзи койиб Кўштерак махалласи сари жўнади. Лочинни етаклаб омонат дарвозадан кирганда Гулсадаф куйманиб тандирдан нон узаётган эди. Акасини кўрдию юмушини ҳам унутиб қоқина-сурина пешвоз юрди, ўзини унинг бағрига ташлаб хўнграганча йиғлаб юборди.

— Севиниш ўрнига қайғурасиз, тинчликму? — сўради Пахлавон, супада тўшалган кўшқават кўрпачада бемалол чўкиб юзига фотиҳа тортгандан кейин. — Нима, башарам ёкмадиму?

— Тинчликму, йўкму, сиздан сўрамоғим керак, — астойдил ўпкалади Гулсадаф, дастурхонга кип-қизариб пишган нон келтириб қўяркан. — Тақяга борсам топмасмен, ўзингиз етти ёт бегонадек йўкламайсиз.

— Айбдормен, сингилжон, юз карра айбдормен!..

— Дарҳол бўйин эгиб енгмоқчи бўласиз, энди сиз билан жиддийроқ ора очди қилмоғим лозим, — деди Гулсадаф, сабр қосаси тўлган одам қиёфасини олиб. — Жиянингиз бўйнига ола хуржун осиб қўясизми десам ҳеч ўзингиздан ортмайсиз. Яна ҳар хил машмашага илакишиб юргангизга қўяйми? Ортингизда чуваланган ғийбатларни эшитган илон пўст ташламай қолмас!

— Ташласа ташлар, локин сиз нарво қилманг. Не ишлар тушмайди эри киши бошига!..

— Вай, акажон-ей, айтишга осон, кўзингиз мойини еган ўлгур етимча шунча ғурбатни қайси гўрда йиғиб ётган экан, — яна пиқирлай бошлади Гулсадаф. — Ўзимдан чиққан балога, қайта бораё давога! Илоё туз кўр қилсун, кўр!

— Бўлди, бўлди, ярашмас экан... Илож қанча, одамзот хом сут эмган, адашади-да, — нигоҳини ола қочиб

ютинди Пахлавон. — Келинг, ундан кўра тўй хақида маслаҳат қилайлик. Ҳе-химм... Бу кетишда жияним қариб қолғонини билмас.

— Акажон, қўли калталиқ оёғимга кишан, қайси эшикка боришимни билмасмен, — ўпкаси узилгудек бўлиб хўрсинди Гулсадаф. — Ихтиёримни ўзимга берса аллақачон биронта калгами-кўрга унаштирар эрдим. Аммо хавоси баландлиги куйдирадур.

— Химм... Хўш! — мийиғида қувларча кулди Пахлавон. — Ҳавосидин тушган-ку! Сўз демадиму?

— Вах! Назарга илармиди ман шўрликни! Шунақа гажирни тувганимга пушаймонмен! Бахти бойланган, ток ўтмоқчи дунёдан! Отаси тирик бўлса мунақа... Ху-у... Шўргинам қурсин-а!

Гулсадаф оби-дийдасини тинглаганча Пахлавон шатранж ўйнаш баҳонасида Амир Бурхониддин даргоҳига кадам ранжида қилганини, жанг айни кизиган фурсатда ногаҳон куйиб-қўйгандек Зулфизарга ўхшайдиган ғунчаи насрин — Моҳинурни кўрганини, ақлу ҳушидан адашиб тайёр ғалабани бой берганини эслади. Дарвоқе ўшанда ўсмир йигитдек бир хил орзиққани, юраги потирлаб ургани, эски хотиралари қўзғалиб кетгани бежиз эмас экан, ахир, орадан кўи ўтмай тахминни тасдиқланди: бахти-тахтидан кониқмай яшаётган Зулфизар пайдо бўлди йўлида! Аттанги, бу учрашувдан зиғирча севинмади, аксинча аллақачон вақт қуруми кўмиб юборган яраси тирналиб кетди, мана, неча кунки барини қайта бошдан кечираётир, бутун борлиғи ақл бовар қилмас аланга оғушида!..

— Гап бундоғ, сингилжон, Дарвеш бировига кўнгил бермиш!

Эхтимолки тип-тиник ёз осмонида чакмоқ чакиб калдирик гулдираса Гулсадаф унча саросимага тушмасди, акаси хабаридан шунчалар калованиб қолдики, анчагача тили айланмай бўшашиб ўтирди.

— Во ажаб, кимга? — деди ниҳоят Гулсадаф овози титраниб. — Нахотки кесақдин ўт чикса, акажон?

— Дарвешни билмас экансиз. Худо ҳақи ул ўзи турган-битгани ўт-ку!

— Вай-вай, бунча оширмасангиз, — лабини бурди Гулсадаф. — Қани билай, кимга кўнгил бериптур!? Чал-

пакка ўраб ташласа ит ҳам қарамайдиган мегажинга эмасми ишқилиб?

— Кимсан алломаи замона Амир Бурхониддин бўсафасини супуришга борган куни билурсиз, — дабдабали йўсинда давом этди Паҳлавон. — Таъбир жойиз эрса топғони бир малакки, таърифига тил ожиз, бинобарин, Хиротда унақа сулув бошқа йўк!..

Энди Гулсадаф боягидан бешбадтар ахволга тушди...

— Каминани сиз ҳам масхара қиласизму?

— Борини дедим.

— Баланд дорга осилмоқчи экан-да?

— Билмадим... Локин вақт ғанимат, розилик берсангиз совчиликни гарданимга оламен!..

— Шунчаси камдек... Амир Бурхониддин кимлиги элга маълум, — деди Гулсадаф, қароқларида ён ҳалқаланиб. — Қачондан бери Хожа Маждиддин ёки Хожа Афзалиддин ўғлига арзанда кизини никоҳлаб бермоқчи бўлаётгани овоза-ку!..

— Ҳа, шунақа... Лекин ноумид шайтон!

Энди Гулсадаф нигоҳида недир учкун йилт ёнди...

Қисқа жимликдан кейин Паҳлавон бугун бўлмаса эрта албатта Амир Бурхониддинни кўндиражагини қайта-қайта таъкидлаб хўнграб юборишдан аранг тийилаётган синглиси билан хайрлашди.

Паҳлавон сарой атрофида бижғиган гийбат, фиску фужур, хусусан Аҳмад Пирий можароси тинчиса-тинчима-са алломаи замоннинг муборак остонасида ётиб олиши лозимлигини дилидан кечирди. Агар Дарвеш Муҳаммад Хиротнинг мана-ман деган йигитларини савдойи айлаган ўша парисиймо кўнглини овлаб улгургани рост бўлса, қолгани ҳамирдан қил суғургандек осон кечади. Бунга имони комил эди.

Паҳлавон такага бугун Хирот бўйлаб овозаси кетадиган данғиллама тўй завқи остида кириб келди. Қарасаки, Салим калта қаролу гумашталар билан биргаликда терлаб-пишиб аравалардан қон-халта тушираётир. Қурғур ўлгудек чарчагани туфайли ўпкаси бўғзига тикилиб зўрға нафас олар, лекин сир бой бермай елиб-югурар эди.

Паҳлавон чурқ этмай ётоғи сари шошилди. Бир муддат Зулфизар ва Аҳмад Пирий хаёлидан узилолмай бўса-

гада паришонхол турди. Кейин токчада терилган кўн муковали қалин-қалин китоблар орасидан Абу Наср Фаробийнинг мусикага доир рисоласини суғуриб олди. Ахир, эрта Ихлосия мадрасасига ўн икки мақомнинг рост усулидан сабоқ ўтиши лозим. Агар вақти етса қачондир Абулқосим Бобурга атаб тузган «Сегоҳ» амалини танбурда ижро қилиб беради. Негаки кўпдан бери ваъдаси устидан чиқолмай хижолат чекар эди.

Пахлавон муаллими сонийнинг қарийб ёд бўлиб кетган рисоласини яна шошилмай варақлади. Не ажабки, у хар саҳифада алломанинг улуғвор сиймосини кўргандек бўлар, чироқ ёқилган каби кўнгли ёришар, сирли тусда рухи қанотланар эди. Сўнг ул зотни ботинан қайта-қайта шарафлаб бафуржа танбурни кўйнига тортди. Эрта уялиб қолмаслик учун «Сегоҳ»ни эзиб-эзиб машқ қилди. Яна шашмақомдан қайсидир усулни маромига етказиб чалгандан кейин жимгина пинак қилиб ўтирди. Саҳарга яқин ухлаб тушида Амир Алишерни кўрди.

Шоири даврон тақаланмаган йўрға чўғир миниб қайгадир шошилмай борар, кийими юпунлиги боис изиллаб урилаётган изғиринда дағ-дағ қалтирар эди. Яп-янги мўйнали пўстин кўтариб олган Пахлавон йўлини тўсиб: «Пирим, совқотиб қолибсиз, тез ушбуни кийволинг!» — дея қичқирди. Ҳазрат ташаккур айтиб пўстинни елкасига ташлаган чоғда у қайноқ терга пишганча сачраб уйфонди. Недир хавотир чекиб бомдодга думалади, қайта-қайта саждага бош кўйиб Яратган эгамдан осойишталик тилади. Нонушта қилиб эндигина мадраса сари йўлга тушмоқчи бўлиб турганда дарвозахона тарафда мовут чопон кийиб, симобий салла ўраган ихчам соқолли ўрта яшар суворий кўринди. Ногоҳ Амир Алишер ўғилхони Мавлоно Камолиддинни таниб шошиб қолди.

— Оғажон, надари бузрукворим хаста бўлибдур, — деди меҳмон шошилиб, салом-алиқдан кейин. — Муборақ кўнгиллари сизни истайдур.

Ҳей, дариг! Пахлавони олам қулоқларига ишонмай муридлар эгаллаган айвон охирида бир муддат ёғочдек котди. Сўнг бир оғиз калима айтмай Лочин белига жадал кўнди ва жиловни бўшатди. Ҳамон ковоқ солганча бедовни қичаб хайдар, ҳалиги тушини эслаб ўксинар,

гоҳо ёнма-ён елиб келаётган Мавлоно Камолиддинга зимдан нигоҳ ташлар эди. Ниҳоят кеча олийнишон ўрду ошиғич сафардан қайтганини билиб елка қисди. Ҳазрат миждози тоғнинг салқин ҳавосини кўтара олмаганини тахминлади. Дарвоза олдида тавозе билан қаршилаган Шайх Баҳлулга тизгинни тутқазиб жимжит ётоққа кирган ҳамано бунга амин бўлди.

— Пирим! — деди шивирлаб, адрас кўрпачада тиззаларкан.

Асли мундоғ караганда Амир Алишер суврати ҳам, сийрати ҳам осудадек туюларди, гўё жисму жонига зигирча зиён-захмат етмаганди. Фақат синчков разм солган тажрибали кишигина билинар-билимас ажин кесиб ўтган кенг-текис пешонасидан чеккалари орқали бўйнига сизаётган тер доналари ботинида тинмай хуруж қилаётган оғриқ ифодаси эканини пайқарди. Иситма ичра пинак қилаётган Ҳазрат дастлаб шовурга ахамият бермади, салдан кейин сергакланиб аста киприкларини кўтарди ва ёнида безовтаҳол тиззалаган ошнасига термилиб қолди. Ахийри чехраси нурланиб аранг гавдасини кўтарди, Мавлоно Камолиддин тоғдек қилиб уйган юмшоқ лўла-болишларга орқасини бериб кулган бўлди.

— Бу ночор ҳолатим бир ғазалингизни ёдга соладур. Бахонада дунёйи кўтирга таъналар ёғдургансизки, ён бермай илож йўқтур, яъни:

Гуфтама: «Дар олами ишқи тукарам бо ғам аст!»

*Гуфт хандон зери лаб: «Ғам нест, кори олам аст!»**

Қачондир битилган ва ҳозир Амир Алишер охирига қадар берилиб ўқиган ғазал ҳалига қадар тилдан тушмай келар, кўп ўринда қизғин бахсу мунозара кўзғар, мудом ботинида ниҳон ўзгача маъноларини очар эди.

Ҳарҳолда Паҳлавон, яъни Куштигир ишқи маъжозий билан тирикликнинг бошқа можаролари ўртасида кўрган ихтилоф дostonларда куйланган, саҳрои кабирда адашган мажнун дилида томир отган далда бўлса керак. Ошиқ бечора қандай поклансин, қандай дош берсин азобларга,

* *Мазмуни:* Айтдим: «Ишқинг оламида ишим ғам биландур!»

Лаб остидан кулиб деди: «Ғам йўқ, олам иши бор!»

агар муҳаббатни саодати олий деб билмасан!? Охир-оқибат муҳаббат ўти билан вужудини ёқиб кул қилиш ягона муддаосидир. Қаттол дор оғочи остига борган тақдирда ҳам ушбу тилагидан кечмас. Вақти-соати етиб нихоят маъшуқа ваъдалари ёлғонлигини, умуман нотугал очунда бари нарса ўткинчи ва омонат эканини англайди. Ва афсуски унда умри поёнига етган бўлади.

— Зап айтмишсиз, биродари азиз, чиндан ҳам одамзод учун ҳар неки бори олам ишидур, — дея енгил хўрсинди Амир Алишер. — Хусусан Аҳмад Пирий қилмиши ҳам!..

Паҳлавон Зулфизарни эслаб ичида аччиқ кулди.

— Илож қанча, дунё бири кам-да, — деди кейин ўйчан қиёфада.

— Хўш, оғам... Устоз Сайид Ҳасан таъкидича, Бадиуззамон Мирзо даъвосидин кечибдур, — мулоҳазага берилди Амир Алишер, — Аҳмад Пирий жазоси иншооллох, енгил бўладур. Хотирингизни жам қилгайсиз.

Паҳлавон нигоҳида умид учқуни ёнди.

— Локин фитна Аҳмад Муштоқ ҳамда Абубақр Мирзо исёни билан алоқадор бўлиб чиқишидин хавотирдамен. Қолаверса аллакимлар Аҳмад Пирий ажал шаробини ичишидан манфаатдор. Ёпиғлиқ қозон ёпиғлигича қолишини истайдурлар. Ихтиёридин қалъасида иккинчи бор рўй берган хунрезлик шундан далолат эмасму?

— Аҳмад Муштоқ бирлан Абубақр Мирзо қўллари-дан қонсираган яроқларини ташламасмулар!? Ҳар иккисига ҳам подшоҳимиз нақадар меҳр қўймиш эрди!..

— Ҳадемай... балки Али Рустой билан бўладиган жангдан кейин Балх ва Фароҳ сари катта қўшин тортиладур. Исён оловини ўчириш Амир Музаффар барлос зиммасига юклатилғонидин хабардорсиз.

— Осойишталик қарор топса бошимиз кўкка етадур, лирим.

— Шундоғ, шундоғ... Хўш, ҳарифингиз Али Рустой билан дурустроқ танишгандирсиз. Баттолни масиққан буқага тенг қилиб таърифлашгани қулоғимга чалинмиш!..

Искалжа сафари арафасида Султон Ҳусайн қилган амру фармойишга кўра Паҳлавон Али Рустойни хурма-

тини жойига қўйиб қаршилаш учун тадбир чекди. Энг аввало белида белбоғи бор барча куштигирларни Малик дарвозасидан ташқарида тўплади, жарчилар ёрдамида хатто бутун Хирот ахлини оёққа турғазди. Алқисса, Ирок байроғини нишон қилган карвон мис қўнғироқларини жаранглашиб дабдабали йўсинда яқинлашиб келганда еру кўкни олқиш тутди. Бели майишган айғирда нақд қападек қўйиб ўтирган Али Рустой ранг-рўйида аллабир хаволаниш билан бирга таажжуб акс этганди. Барча катори уни зимдан қизиқсиниб кузатаётган Пахлавон беихтиёр гавдаси доврўғига яраша эканини кўнглидан ўтказган ва лаби чети билан кулган эди...

— Пирим, бузукбошлар танобини тортиб қўйиш ҳарбу зарб усталари вазифаси эрур. Али Рустой билан ҳисобкитоб қилиш эса кураш фани мохирлари гарданида. Сиз оғриган бошингизни ортиқ оғритмагайсиз. Бас, ўз аҳволингиздин сўзланг, не кор-хол рўй бермиш!?

Амир Алишер сукутга толаркан хаёлидан на куракда, на ё чўмишда турадиган кўпдан-кўп алғов-далғов воқеалар кечди. Ҳатто Султон Абусаид замонидаги Машҳад азобларини ҳам эслади. Аммо ҳозир ҳоли-руҳини қандай баён қилишни билмасди. Ҳали қизғин суҳбатга берилганда сал-пал босилган санчиқ яна илкис хуруж қилиб томир-томирини сирқирата бошлади.

— Айтмасангиз ҳам биламен: дардингиз осмонга парча булут чиқса ёки гўдак уҳича елвизак турса борлигини билдирадур.

— Ҳақсиз, — Амир Алишер Мавлоно Камолиддин чинни пиёлада тутган гулобдан бир култум хуплаб қакраган томоғини ҳўллади. — Дастидин кишин-ёзин бирдай таҳликадамен.

— Шайхур-раис Ибн Сино муридига демишки, биз уحوвлонмиз: сен, мен ва хасталик. Мабодо хасталик билан бирлашсанг у енгадур, агар маним қанотимда турсанг икковлон ғолиб бўлурмиз.

— Камина тоабал сиз билан бир тану бир жонмен!

— Бунга имоним комилдур, Ҳазрат!..

Недир ғурур туйган Пахлавон шошилмай боғичли тароқи хуржунини ковлаштирди. Ҳаял ўтмай миз устида оғзи зич ёпилган сиркорий кўзача пайдо бўлди. Жон риштаси тобадтар қакшаётган Амир Алишер унга қизиқ-

синиб тикилди. Ҳар йили Паҳлавон кулолларга буюртма бериб шу хил идишдан анча-мунча тайёрлатишини, сўнг уларни турли-туман дори-дармон билан тўлғазиб қоронғи хужра ёки ертўлада сақлашини биларди. Аниқроғи, Паҳлавон хунаридан қачондир олис Машҳадда, ҳам мўхтожлик, ҳам ланг исканжасига тушиб қолганда тўлиқ вокиф бўлганди. Ўшанда Паҳлавон иложи борича эрталаб-кечкурун канақадир бадбўй ва қуюқ малҳам билан увишган баданини эринмай обдон уқалар, ҳар гал чайир бармоқларидан хужайраларига кўчиб ўтадиган ажиб ҳароратни туйиб енгиллашар, кўпинча уйку элитиб киприклари юмилганини билмай қолар эди. Қайси бир марта тетиклашиб уйғонган заҳоти хайратини яширолмай: «Оғам, илму амалингиз сеҳри недур? Фақирни нима билан эмлайсиз?» — дея сўраган, бироқ у жавоб ўрнига шунчаки чимирилиб қўйган эди. Кейин билсаки, Паҳлавон сурункали бодни даволашда қўллайдиган малҳамини асосан от-туя илиги ҳамда йўлбарс, айиқ, бўрсик, айғир, кўри мор ёғи аралашмасига етти-саккиз хил гиёҳ қайнатмасини омухта қилиб тайёрлар экан...

Кўзача оғзидан понғиллаб пўкак суғурилганда Мир таниш қўланса ҳидни туйиб қафти билан бурнини ёпди. Паҳлавон мийиғида қулганча миждан рутубат ва совуқлик хайдаб чиқарилмаса самара бўлмаслигини таъкидлаб ишга киришди. Малҳамга беланган бармоқларини тўшакда кўкраги билан чўзилган шоир бадани бўйлаб гоҳ тез, гоҳ секин юргиза кетди. Қизғин муолажа билан ярим соатдан зиёдроқ машғул бўлди. Орада шоир киприклари қовуша-қовуша мизғиди-ю, беихтиёр гавдасини ортга ташлади. Ажабки, бир йўла бир нечта улкан довондан ошган каби тинмай ҳансирар, йирик-йирик кўзлари юдуз каби чакнар, аъзои бадани қайноқ терга фарқ эди. Нечукким бундай ҳолга тушгани учун Мавлоно Камолиддин билан Шайх Баҳлул хайрат ичра бош тебратар, ўзи эса ҳеч нарса рўй бермагандек бепарво жилмаяр, синчков назарини осуда ухлаётган шоирдан узмас эди.

Паҳлавон сал нафас ростлагандан кейин оғир-оғир босиб ташқарига чикди. Ёзлик кўшк айвонида, турфа егуликлар тортилган дастурхон ёнида тиззалаб Шайх

Баҳлул ва Мавлоно Камолиддин билан Хиротни кўмиб ташлаган галвалар устида тортишди, орада бир неча бор эшикдан мўралаб Мирдан хабар олди. Ниҳоят у хали-бери уйғонмаслигини, иложи борича эрта барвақт-роқ келишини таъкидлаб Лочинга қўнди. Анча гавжум тош кўча бўйлаб бир маромда елиб бораркан, хаёлида нуқул анчайин озган Ҳазрат сиймоси жонланар, сарик чақага қиммат икир-чикирларга ўралашиб ўзини чарчатиб қўйгани учун таассуф чекар эди...

Олтинчи боб

ШОҲ ҚЎЙНИДАГИ ИЛОН

Муаззам саломхонада дашт сукунати ҳукмрон...

Хошиялари зар-олмос банорас чопон кийган Султон Хусайн ял-ял товланаётган туркман гилами бўйлаб тинимсиз одимлайди, гоҳо тўрдаги асл тошлар билан безатилган тахтга паришонҳол чўқади, аммо хаял ўтмай ари чаққан каби сапчилаб кетганини билмай қолади.

Ахир, бенихоя мароқли кечиши кутилган ов-шикор жону жаҳонини зимистонга айлантирган ғўссани тарқатиш ўрнига бадтар кучайтирганини қандай тушунсин, Яратган эгам!? Ақл бовар қилмас ўша андух энди ҳам чекинмай, аксинча қишки совуқ туман каби тобора бутун борлигини чулғаб бораётгани нақадар дахшатли! Тунов куни аркони давлат иштирокида ошиғич ўтказган машваратидан қоникмай қовжираган шох-шабадек лов ёниб кетмадими, ёниб! Айниқса, Балх сафаридан қайтган Сайид Ҳасан Ардашер ҳисоботини эшитиб ўзини қўйгани жой тополмай қолгани ҳам ёлғон эмас. Салтанат суянчи айтган баъзи фикрлар кўпдан бери дилини кемираётган шубҳаларга мувофиқ тушганди. Бутун саройни ўраб-чирмаган лаънати фитна охир-оқибат умидларини чил-чил синдирмасми ва азиз бошини надомат кундасига маҳкум этмасми?

Султон Хусайн икболи кулиб Хуросон тахтига мингандан кейин кўп ўтмай Амир Алишер ёнида Сайид Хасан Ардашерни амирлик унвони билан сийлаганини хотирлади ва кўнгли устоз билан яккама-якка суҳбат қуришни тилади. Қачонки амрига кўра у ҳамон жимжит қароргоҳда пайдо бўлиб қўл боғлаганда поёни йўқ тумтароқ хаёллар билан машғул эди. Ҳарнечук аччиқ устида жиззакилик қилиб орифи маоний кўнглини қовартириб қўймаслиги керак.

— Улуғ амир, биласиз, тақдир тақозосига кўра Бека Султон бегим билан орамиз бузилгандин бери Бадиуззамон каминани кўргани кўзи, отгани ўқи йўқтур, — иложи борича вазмин оҳангда сўз қотди Султон Хусайн. — Кейинги ҳодиса шаксиз орамизни бешбаттар бузди. Яширмасдин сўйланг: асл тилаги не эрур?

— Олампадох, — охиста эгилди Сайид Хасан Ардашер, — камина машваратда борини айтдим.

— Ниманидир пинхон тутадурсиз, шуни билмоққа муштокмен.

— Маъқул. Иложки йўқ экан, ҳатто ўзимдин ҳам яширганим савдони ошкор этурмен, — анча дадиллашди устоз. — Балки жойиз эмас эрди. Локин нуфузингиз ила ҳурматингиз тақозо этадур. Фақат бир қошиқ қонимдин кечгайсиз.

— Қасам ичаменки, сиздек беназир зотнинг бир қошиқ қони мендек ҳукмдор учун ҳамиша азиз. Ҳеч торгинмай сўйланг, улуғ амир!..

— Олампадох, Бадиуззамон Мирзо онасининг иқбол офтоби Хадича бегим саъй-ҳаракати туфайли ботганидин изтиробда. Қолаверса, бош малика чехраси оташдек исик бўлса ҳам ботинида изғирин уфуришидин нолийдур.

— Йўғ-е! Буни қаёқдин сезибдур шахзода?

— Худойим фарзандингизни зукколик ва фахму фаросат бирлан сийлагонини билмасмусиз, олампадох?

— Ахир малика Аҳмад Пирий илкига ханжар тутқазмагандур!?

— Ҳа, тутқазмаган, локин киши ёллаган.

— Ким экан ёллагани?

— Тахминга кўра парвоначи лавозимида турган Хожа Маждиддин!..

– Ё алҳазар, бу не кўргилик!?.

Мана ниҳоят надомат уммони остида кўпдан бери ниҳон ётган аччиқ ҳақиқат пўқакдек юзага калқиб чиқди. Мудхиш манзара кўз олдида гавдаланган ҳамоно гўё ғойибдан бир камон ўқи уча келиб чиппа кўксига санчилди. Ростдан ҳам кўйнида бир эмас, бир нечта илон асраб юрганидан ғофил экан! Падар қусур Хожа Маждиддин Муҳаммад тузукроқ амал билан сийламагани боис тиш қайраб, пайт пойлаётгани, мавридини топган ҳамоно ошига оғу қўшиш пайида бўлиши сир эмас. Лекин жамийки юқори даражали имтиёзлардан эмин-эркин фойдаланиб келаётган севикли ёстикдоши саналмиш Хадича бегим нечун оёғига болта уриш пайига тушдийкин!? Сарой тепасидан бир шубҳали чивин учиб ўтса билиши лозимлигини Аминбек сардор билан Шамс полвон қулоғига такрор-такрор куйиб қўйган. Лекин улар шу дамгача оғизларига сўқ солган каби сукут саклашаётгани ақлга сизмайди. Нахотки улар ҳам Хадича бегим билан ошу катик? Ёхуд малика ғазабига йўлиқишдан қўркишадими? Ахир, малика йўлига юришни истамаган не-не зотларни хуфий тарзда жаҳаннам қаърига жўнатмаган!..

Сайид Ҳасан Ардашерга ижозат бергандан кейин Султон Ҳусайн дархол жаллод чорлаб Хожа Маждиддин калласини танидан жудо қилиш ҳақида фармони олий беришни мўлжаллади. Кейин ногоҳ хаёл ола қочиб шайтонга ҳай берди. Бирламчи, дўппини ерга ола қўйиб шошмай ўйлагани маъқул, иккиламчи, кўпдан бери тафтиш ўтказаетган гуруҳ аъзолари билан маслаҳатлашмоғи лозим. Кейин қатъий бир қарорга келса ярашади, акс холда қош қўйиш ўрнига кўз чиқариб вазиятни тағин ҳам чигаллаштириб юбориши мумкин. Ҳозир эса Хадича бегимни ҳузурига чорлаб эҳтиёткорлик билан гап суриштиради. Шундай килсинки, Хожа Маждиддинни паноҳига тортгани сабабини аниқ-равшан айтганини билмай қолсин. Мабодо ҳар доимгидек эркалиги тутса ва димоғ-фироғ қилиб нозланадиган бўлса дангал танобини тортиб қўяди.

Султон Ҳусайн яширмайди: кимсан кўз очиб кўргани, хуснда тенгсиз Бека Султон бегим мағлубияти шуҳратга ўч Хадича бегимни талтайтириб юборди. Айниқса,

у кейинги вақтларда ўзини фақат Хуросон эмас, етти иқлим маликаси каби баланд тутади. Кимки шаккоклик қилиб сўзини ерда қолдирса муқаррар жазога гирифтор этади, хатто қўйиб берилса тап тортмай осмондаги ойни узиб беришларини тилайди. Ахир, хали қилич ёки қалқон нелигини тузукли билмаган гўдак ўғли Музаффар Хусайн Мирзони эрта тожу тахт эгаси қилиш учун хозирданок хуфия замин хозирлаётгани хаддан ташқари оширтошиб кетгани нишонаси эмасми!?

Хадича бегим хобгоҳга кирганда Султон Хусайн мунаққаш тахт ёнида қововидан қор ёғилиб турар, ораси очик энлигина қошлари остидан қисқ қўзлари таҳдидли боқар, қимматбаҳо камарини сийпалаётган панжалари билинар-билинемас титрар эди. Таажжубки, чўғдек товланаётган туркман гиламни бир-бир боса келиб рўпарасида тўхтаган ва ниҳолдек эгилиб сирли табассум ҳади қилган маликага кўзи тушганда ичи жиз этди. Унинг атру бўйлар таратаётган нафис либослар ва тилла-гавхар тақинчоқлар беазаган сарвдек келишган қадди-қоматига зимдан разм солганда қахру ғазабини недир хайрат кўмиб юборди.

— Ожиза қулингизни йўқлатибсиз, мурувватли қиблагоҳим, бошим кўкдадур, — қалам сурилган ингичка қошларини қиличдек ўйнатди Хадича бегим. — Не хизмат буюрадурлар!?

— Хизмат буюрсам нозик кўнглингизга озор етмасму, маликам? — деди Султон Хусайн босиқ оҳангда.

— Ножойиз ўйлабсиз. Хар нафас бирон-бир оғирингизга ярасам деб орзу қиламен, сарвари олам!

— Кўп маъқул, — ногоҳ малика нигоҳи ўзгача товланганини илғади Султон Хусайн. — Хўш, у холда маслаҳат беринг: ўз валинеъматига бетига оёқ босган кимса не жазога лойик!?

— Ўлимдин бошқаси бекор. Фақат... ожиза қулингизга муборак кўнглингизда борини очикрок баён қилсангиз.

Қачондир Хадича бегим Султон Абусаид Мирзо саройида қадр топмай хўрланган канизак эди. Боши узра зафар тувини кўтарган Султон Хусайн Бойқаро дастлаб уни содиқ амирларидан бирига совға қилиб юбормоқни

мўлжаллаганди. Курғур таманно билан қиялатиб қилган бир қараш юрагига чўғ қалади-ю, дафъатан фикри ўзгарди, шошилинич тарзда никоҳига киритиб бағрига босганини билмай қолди. Нахотки билиб-билмай бошига балойи азим орттирган экан ўшанда? Хайҳот! Кейинча у бутун сарой аҳлини менсимай қўйгани етмай, Бека Султон бегим бошини ейиш учун енг шимарди. Ниятига етгандан бери ҳарамда ҳукмфармо бош бека — илохий муҳаббат учун якка ўзи яралганига заррача шубҳа қилмайдиган, буни исботлаш учун ўлиб-тириладиган малак! Милодий 1473 йилда Музаффар Ҳусайн Мирзо ёруғ дунёга келиб узун тили яна узун бўлди, қаршисида ҳақиқий шухрат эшиги ланг очилганига рўй-рост ишонди. Шундан бери бетига яна ҳам қалинрок чарм қошлаб Хуросон салтанати учун ягона иқтидорли валиаҳдни туғиб бердим қабилда турфа давраларда баралла мактанарки, бундан ҳокон доғда!..

— Маликам, Бадиуззамон биздин юз бурганидин воқифсиз, шундоғму?

— Воқифмен, олампадох!..

— Сабабидин-чи?

— Афсуски сабабини билмасмен, — ногоҳ маъюсона эгилди Хадича бегим киприклари. — Фаҳмимча, шаҳзодаи жувонбахтнинг навбатдаги инжиқлиги бўлса керак.

— Йўк, маликам, афсуски ўғлимиз арази инжиқликдин хорижда экани англашиладур, — чўрт кесди шаҳаншоҳ. — Анинг паймонасини тўлдирмоқчи бўлганлар фақир кўзи мойини еб келаётган ичкилардин!..

— Ажабо, кимлар экан ўша нияти бузуқ бандалар!?

— Маликам, шу саволни сиз ўзингиздин сўрамайсизму?

Ахийри Султон Ҳусайн, муҳаббат жодусини енгиб, Хадича бегим бетигади никобни йиртиб ташлаш муддосида ҳал қилувчи хужумга ўтди ва ҳозирок у ўзини оқлаш учун ипакдай эшилиб пойига йиқилишини кутди. Малика эса қалам сурилган ингичка қошларини таманно билан шунчаки чимириб қўйди. Сўнг рўпарадаги нақшинкор курсиларда бирига бемалол чўкиб ўзини шу қадар осуда тута бошладики, беихтиёр Султон Ҳусайн ёқасига

қўл юборди. Айни пайтда қачондан бери сездирмай инон-ихтиёрини ўғирлаб қўйган макр қиёфасини кўргандек бўлди. Ва эрта-индин сарҳисоб майдонида у билан кўп маротаба юзма-юз келишини, агар ҳозир темирни қизиғида босиб яхшироқ ора очди қилмаса бир умр боши ралвадан чиқмаслигини англади.

— Нечун фаромуш бўлдингиз, маликам? — илмоқли савол бериб ноўнғай жимликни бузди хокон. — Сизни таниёлмай мушкул аҳволда қолибмен.

— Ҳа, фаромуш бўлибмен, — деди Хадича бегим, ним кизил юпқа дудоқлари чети билан истехзоли кулиб. — Билмасменки, сиздек давру даврон эгаси манимдек ожиза қулидин нимани қизғанадур? Ахир ҳар неки боримни сизга бахшида этиб келамен, ўлинг десангиз ўлиб, тирил десангиз тириламаен! Яна не қилай, айтинг?!

— Тилингиз асал кабидур, локин дилингизда не борини билмасмен.

— Илгари билардингиз, энди тонасиз, — узун қайрилма киприklarини пирпиратди малика. — Бадиуззамон баҳонасида орамизга нифок солмоқчи бўлган муттаҳам ким!?

— Адашмасам ўзингиз, маликам!..

Мана энди Султон Ҳусайн иккинчи бор дадил хужумга ўтиб қалтис зарба берди. Фавқулудда журъатидан қониқиш ҳосил қилганча қайтадан Хадича бегим афу тилаб ўзини пойига отишини кутди. Афсуски, яна таҳмини чиппакка чиқди. Сўнг муҳаббат жунуни даъвати билан ортиқ даражада эркалатгани боис малика буткул тепасига чиқиб олганини, хатто қаҳрини ҳам меҳр ўрнида кўришини ўйлаб ботинан тутақди.

— Шоҳим, — деди малика, оғринганини яширмай, — ақлу ҳушидин хорижда бўлгон сархуш кишидек ҳукм айтдингиз.

— Маним ақлу ҳушим жойида. Таассуфки сиз ўзингизни ғофилликка соладурсиз, — секин уф тортди хоқони мансур. — Ҳақиқат бетидин пардани тушириш учун ҳозирок Хожа Маждиддинни чорлаймен, токи ҳузурингизда гувоҳлик берсун. Агар ёлғонласа тириклай терисини шилдириб остига сомон тиктирамен!..

— Ажабо, ул бадбахтни нечун эсладингиз?

— Сабабини билурсиз ёки берган фатвоингиз сабабли у Ахмад Пирий кўлига ханжар тутқазганидин тонасизму!?

— Бунингдек тухматдин илоё Худо асрасун, олампа-нох! — сурмали кўзларидан ўт сачратганча ирғиб турди малика. — Эҳтимол бирон нарса илинжида Хожа Маж-диддин мунофиқлик қилғондир. Лекин мен... ўлимдин хабарим бору бундин хабарим йўқ!

— Эрта у дор остига борганда сайрашга мажбур!..

— Сайрасун, кўркмасмен, негаки опим ҳалол!

— Маликам, надомат чекаменки, сизга кўнгли мул-кимни бериб хато қилдимму? — недир кўланка қоплади хоқон бетини. — Муҳаббат жон қатлига битган балойи азим деган машойих адашмаган экан шекилли!

— Қиблагоҳим, кўксимни чокладингиз. Ўртага поки-за муҳаббатимизни тикиб гуноҳ орттиргандин кўра шах-зодадин ололмаган аламингизни мендек ожиза қулингиз-дин олиш пайига тушғонингиздин сўйланг. Индамасам ҳали Ахмад Муштоқ ёким Абубакр Мирзо айбларини ҳам маним зиммамга юклайсиз! Қадамингизни ўйлаб бос-гайсиз, окибати шармисорлик!..

Яратган эгам, қай ердан олинган бўлса Хадича бегим лойи?

Ҳаял ичида у буткул бошқа никоб кийди, бодом ковок-лар ихотасидаги сурмали кўзлари энди ажабтовур совуқ ёлқин сочар, гўё бир қоши хунхор қиличу бир қоши хунхор ханжар эди. Рўпарасида пушти паноҳи санал-миш қудратли тожу тахт эгаси эмас, говрон ушлаган гадо тургандек ниҳоят юпқа лабларини кинояли бурди, ҳали совунимга яхшироқ кир юлмагансиз маъносида бир ишвали чимирилиб қароргоҳни тарк этди.

— Худойим, бул малак қаҳридин ўзинг асрагайсен!..

Жимжит қароргоҳда ёлғиз қолган Султон Хусайн кўнишиганча Хадича бегим ортидан шивирлади. Ҳарҳол-да қуюшқондан чиқиб Худосини ҳам унутиш даражасига етган малика айбларини ошкора бетига солганидан анча енгил тортган эди. Бир оздан кейин эса ҳузури мубора-гида у атай ўзини нописанд тутгани, кесатик аралаш ижирғаниб сўйлагани, салтанат осмонини ушлаб турган устунлардан бири эканлигига рўй-рост ишора берганини

дилидан кечирди-ю, бошқатдан тепа сочи тикка бўлиб кетди.

Зигирча ёлғони йўк: кўп жихатдан тақдири шу аёл илкида!

Қачондир бир суҳбат чоғида Амир Алишер, Хадича бегимни бундан ҳам ортиқ суйинг, фақат меҳру муҳаббатингиз кўнглингиз кўзини беркитиб қўймасин, дея қойинганини эслаб хўрсинди. Шоири даврон нақадар узокни кўра олган экан! Афсуски, у хозирга қадар Мир ўғитидан ҳам, салтанат тақдиридан ҳам, хатто ўзидан ҳам бир ғамзасида олам-олам сирни яширган Хадича бегим ишқини юксакрок қўйиб келгандек туюлади. Агар шу фикр рост бўлса, маликани эмас, ўзини айблаши керак, ҳа, фақат ўзини!..

Бир хил бўшашиб ичи сидирилган Султон Хусайн нақшинкор мизда эҳтиётлаб қўйилган қаламу довот сари талпинди. Лекин кўнглини ишғол айлаган хаяжон ёки изтиробни хоҳлаганича қоғозда ифода этишига кўзи етмай бафуржа Низомий Ганжавий «Хамса»сини варақлади. Мутолаадан тез толиқди, аниқроғи, зерикди. Эшиқоғани огоҳ этиб қароргоҳга ёндош ингичка нақшлар чекилган осуда хос бўлмага ўтаркан, тўқин-сочин дастурхонда сокин жило бериб турган майкўза эътиборини тортди. «На чора, улфат топмасам ўзим билан ўзим улфатмен!» — дея истеҳзоли кулди ва сира иккиланмай тилла жомни тўлғазди. Жомни лабларига тутган дамда сирли кўпираётган шаробда Хадича бегим аксини кўргандек бўлди, кўнглидан сен ҳам бахтим, ҳам қайғумсан мазмунидаги фикр кечиб охиригача симириди.

Беқасам чопон кийган ўрта ёшли бўйчан баковул хил-хил пишган бедана-каклик гўшти чошлаб сузилган зарлаган кўтариб кирганда Султон Хусайн салтанат ташвишларини унутиб бемалол ёнбошлаган эди. Мазали овқатга тўйиб сал-пал мизғиб олгандан кейин яна чўллагандек майкўзани қўйнига тортди. Хуфтону шомни катта сахарга улаб хафсала билан ёлғиз хурсандчилик қилди. Ахийри тонг арафасида ўзини ҳам, дунёни ҳам унутиб қоғиб ухлади-ю, тушида Хадича бегимни кўрди. Таажжубки, малика билан бир томони жарлик хилват дарада етаклашиб юрар, гоҳо қулоғига бойқуш ноласи чалинар

эди. Ногоҳ сесканиб уйғонди. Уфк ёришганини билиб шошила турди ва тахминан икки соатдан кейин қароргоҳга келиб мунаққаш тахтга ҳорғин чўқди. Кечаги сухбатни ва ҳалиги тушини эслаб сирқираётган боши бадтар овриди. Кейин қўлларини ҳавода дўлбаганча нариберига юриб Хадича бегим тун бўйи устидан мағзава ағдаргани ва хуфиёна режалар тузиб чиққанини тахминлади. Ахийри Хожа Мажиддинни жазога тортсам маъқулми-йўқми деган мулоҳазага чўмиб тафтиш гуруҳи билан учрашишга қарор берди. Фақат эҳтиёткорона иш юритиши, умуман, зимдан газаклаб қолган можарога бутунлай чек қўйиш йўлини қидириши лозим. Мабодо сир очилиб кетса қора калтак келиб аввало ўзига тегмайди-ми? Ахир Хадича бегим билан бир тану бир жон бўлса!

Мана шундай кунда Амир Алишер ёнида йўқлигини ўйлаб ўкинган Султон Хусайн машваратни индин — жума куни кечки пайт аркнинг хилват бўлмаларидан бирида торроқ доирада ўтказишни мўлжаллади. Эшикоғани чорлаб аҳду қароридан огоҳ этди-ю, бошқа зарур юмушлари билан машғул бўлди. Қароргоҳга ёндош ён-ёруғ бўлмада ёлғиз тушлик қилгандан кейин хос мулозимлар ихотасида Боғи Зоғон сари отланди. Махсус фармойишига кўра кўпдан бери маълум ва машҳур чорбоғ Али Рустой билан бўладиган жангга ҳозирланаётган эди. Мана энди бир оз ўзини чалғитиш баҳонасида ўша фармойиши қандай ижро этилаётганини билгиси келиб қолди.

Султон Хусайн йўлакай бир маромда елаётган ок тулпори бошини жоме масжиди томон бурди, асрни таникли уламолар қуршовида адо айлагач, гуноҳлари учун афу тилаб Оллоҳга тавба-тазарру қилди. Ниҳоят иззат-ҳурмат билан қаршилагани учун имом хатиб Мавлоно Ҳидоятни олқишлаб илгари босди ва бўсагадан сал нарироқда ҳалқа солиб айланаётган жулдир кийимли дарвешлар жамоасини кўрди. Кўндан бери жунунфеъл кимсалар дийдорига яқиндан назар ташламагани учунми ёки бошқа сабабданми вужудини недир қизиқиш чулғадди, ҳатто бировини таниб хиёл кулимсиради. Ўртада қулочини кенг ёзганча депсиниб Пахлавони оламнинг тилдан тушмай қолган маснавийсини кироатга солаётган норғул қаландар Муҳаммад Молоний эди.

*Чархга равшан бўлса гар ҳолим менинг,
Йиглатар юз кўзин аҳволим менинг.
Гул каби эрди агарчи жисму жон,
Қақшатиб кетди, дариг, боди хазон.*

Эй, Қодир эгам, нима ўзи хазон шамоли?

Чамаси илгари Султон Ҳусайн ғофил қолиб Пахлавон оху зорини кўшиб қоғозга туширган сўзларга юзакироқ ёндошибди. Мана энди Муҳаммад Молоний товушида ифодаланган маҳзунлик туфайли барини бор залвори билан англади. Умр бўйи бир чумолига озор бермаган, суянгани узган ўқдан бағри яраланган Пахлавон надомати нақадар улуғвор! Фақат ўз кўрғонини эмас, жумлаи жаҳонни ўйлаб ғаму алам чекмиш! Охир бир кун Аҳмад Пирий қилган нодонлик даҳшатли қуюн каби не-не синовлардан бемалол ўтган, ҳар иккалови бирдам бўлиб (Алишербек ҳомийлигида!) кўз қорачиғидек асраб келган иморатни таг-замини билан қўпориб вайрон айламанса! Токи жигарбанди зиндон комида экан, Пахлавон хузур-халоват нималигини билмас, кўнглида гина-қудур билан бирга адоват илдиз отиши ва сабр косаси тўлиб барига қўл силтаб юбориши мумкин. Орада тожу тахт тақдирини кўндаланг ётгани чикора!..

Хос мулозимлар ўнглаган оқ тулпор гоҳ денсиниб, гоҳ сувлиқ чайнаб ингичка кишнади-ю, Султон Ҳусайн хаёли хазондек сочилди, ниҳоят зарҳал юритилган юганни ушлаб, соф тилладан ясалган нафис узангига оёқ қўймоқчи бўлган дамда овозлар тинди. Нечукким тааж-жубланган шаҳаншоҳ илкис ўгирилсаки, ёпирай, эгнига юпқа бўз яқтак кийиб, устидан чилвир боғлаган, бошига учли кигиз қалпоқ қўндирган Муҳаммад Молоний ўзи сари жадал келаётир. Қаландарлар сардори рўпарасида тўхтаб савол назари билан тикилганда эски хотиралари кўзғалиб қовоғини уйди.

— Ҳей, дарвеш, не муддаодасен? — деди кейин сал юмшаб.

— Муборак бўлғайким, олампаҳоқ, Али Рустой билан Пахлавони олам ўртасида кечадурғон аломат муҳорабани байрамдек нишонлашга аҳду қарор қилмишсиз.

Ёру биродарлари томон бекитиқча нигоҳ ташлаб ол-

ган Мухаммад Молоний чинор танасидек йўгон белига осилган тим сарик кадисини бир уриб қўйди. Таъзим бажо келтириш ўрнига ғоз тургани етмай бунингдек намойишкорона қилиқ қилгани Султон Хусайн иззат-нафсига симиллаб тегди. Шунга қарамай у билан охирига қадар хотиржам муомала қилишни лозим топди.

— Пахлавон, сени неча марта хизматга чорладик. Локин сен мудом саройдин кўра кўчани афзал билдинг, — деди ниҳоят Султон Хусайн салмоқлаб. — Балки энди пушаймон чекаётгандирсен? Агар шундай бўлса сен учун меҳримиз эшиги ҳалиям очиқ!..

— Олампаноҳ, ташвишланманг, пушаймонга асло хожат йўқ, аксинча қилмишимдин хурсандмен, — кулоҳини ўсиқ қошларига қадар бостириб қўйди Мухаммад Молоний. — Фақат қавмдошим Пахлавон Мухаммад Абу-саид аҳволини кўрганимда ўртанурмен!..

Султон Хусайн авзойи ўзгариб сукутга толди.

— Хей, гумроҳ, қирқ даррага лойиксен!

— Йўқ, буни дорга тортиш керак.

— Пахлавони олам шаҳаншоҳимиз сояйи давлатида кам эрмас: тили узун, қорни тўқ, усти бут!..

— Бариси тўғри, — бидир-бидир қилаётган хос мулозимларни қайириб ташлади Мухаммад Молоний. — Фақат... руҳида ҳам, танида ҳам кишан! Ҳой, абгорлар, қачон англайсиз ҳурликдаги очлик билан юпунлик тенги йўқ давлат эканини!?

— Надоматлар бўлғайким ақлу хушингдин адашибсен, — деди Султон Хусайн, энсаси қотганини ошқора сездириб, фавқулодда абжирлик билан гавдасини эгарга оларкан. — Ҳасад ила ғараз кўр қилиб қўймиш кўнглинг кўзини!..

— Шоҳим, сиз... кўнглингиз кўзи очиқ бўлса нечун сарой рутубатини кўрмайсиз? Сизнингча, Аҳмад Пирийдек баходир ўз-ўзидин расвойи жаҳон бўлибдурми!? Асло! Ўғлонни фаҳмимча атрофингизни ўраган аҳли шайтон йўлдин оздирмиш!..

Ниҳоят Мухаммад Молоний ёғлангандек силлиқ зоранг говронини боши узра силкитганча ҳамон ўзларича уймалашиб турган ёру биродарлари томон жилди. Сираси, у бир ихраниб бурилган чоғда нигоҳида акс этган

захаролуд таъна гўё Султон Ҳусайн жигар-бағрини тешиб юбораёзди. Нима бўлганда ҳам жаҳлига эрк бермади, асли унга қирқ дарра эмас, фақат зиндон муносиб эканини ўйлаб, кейинги оёқларида тип-тикка турганча кўкка сапчиётган бедовига камчи босди.

Шағал-тош ётқизилган кенг кўча гавжум эди. Қадамда юк ортилган аравалар, туя-биялар, сигир ёки қўй-эчки етаклаган пиёдалар учрар, хос мулозимлар пўшт-пўштаб йўл бўшагишар, бир маромда елиб бораётган оқ тулпор белида безовтахол ўтирган Султон Ҳусайн ҳеч нарсага эътибор бермай хаёл сурар эди.

Жоме масжиди рўпарасидаги майдонда ҳозиргина рўй берган хангома гўё хокони мансур жисмида қачондан бери томирлаб ётган ярани тирнаб юборганди. Намунча безбетлик қилди Муҳаммад Молоний!? Бориб турган бифаросат ва манглайи шўр бир дарвеш шунча нарсани билади. Бундан чиқди хид олишга устаси фаранг хосу авом жамийки сиру асроридан воқиф экан-да. Аттангки, мамлакатда яккаю ягона ҳукмфармо зот бўлишига қарамай ҳаргиз кўп ғалвадан ғофил: шон-шухрат ҳавоси, хазинани тўлдириш истаги, ҳарамда ўралашиб қолаётгани, узлуксиз давом этаётган тонготар айшу ишрат тевааракатрофига хушёрроқ назар солгани кўйсинми!?

Муаззам пойтахт қоқ ўртасида жойлашган Боғи Зофоннинг кўкка санчилган улкан чинорлари ва тераклари кўринганда Султон Ҳусайн кўкси бўм-бўш эди. Тасаввурини фақат элас-элас Ҳадича бегим қиёфаси эгаллаб олганди. Не сирки, гўё малика ғойибдан жон ўртовчи нозу ишвалар йўллаб вужудини жоду қилаётганди. Буни у теран ҳис этиб кечаги аҳду қарорини хаёлан қайтадан шарҳланга киришди ва бир дам хаёлдан бўшамай икки ёнида қуролли соқчилар тизилган дарвоза олдида отдан тушди. Ичкарига юзланиб бир неча қадам юрмасдан ўзи сари пенвоз келаётган Пахлавони оламни кўрди. Зумда чехрасидаги чигиллар ечилиб хандон кулганча кучоқлашиб кўришди.

— Али Рустойй қадами етгандин бери Ҳири заминини босган ваҳимадин воқифмен; — Пахлавонни қўлтиғидан тутиб илгарилади Султон Ҳусайн. — Сиз неча бор зиёфат бериб сийлабсиз. Хўш, қандоғ одам экан?

— Кучига яраша хўран, нафсига яраша қорувли, ҳеч бир бандани ўзига тенг билмас, — деди Паҳлавон хотиржам. — Баччағар заранг ердин чинорни суғуриб олса ажабланмас эрдим.

— Сиз ондин бекорга ҳайиқмаган экансиз-да?

— Ҳайиқиш ҳар кимда бўлур, локин бу тиз чўкиш дегани эмас.

— Ха-ха, тушунамен... Худойим шундай ҳарифни лойиқ кўрганидин фахр қилгайсиз, — мийиғида кулди ҳокон. — Ҳимм... Дарвоқе... Жоме масжиди бўсағасида биродарингиз Муҳаммад Молоний билан учрашдик.

— Биламен, Молоний ул даргоҳда кўп бўлур.

— Жанда ичра ўзини намунча димоғдор тутмаса?

— Фақир билмасмен.

— Балки у Али Рустойга даъвогардур?

— Хуросон нон-тузини еган кимса борки, Али Рустой билан ор талашишга ҳақли! Талабгор бўлса, ана, майдон тайёр!..

Сухбат мавзуси ўзгаргани баҳонасида Султон Ҳусайн Искалжа сафарига жўнашидан икки кун аввалроқ арк ховлисидаги кўшк айвонида кечган норасмий мажлисни хотирлаб жилмайди.

Сираси, ўша кезлар бутун Хуросон ва бутун дорус-салтанани жунбишга сола бошлаган ва муштоқлик билан кутилаётган жангни қаерда ва қай йўсинда ўтказиш масаласи кўпчилик учун қизиқ туюларди. Фақат бир нимага ақли етган ҳам, етмаган ҳам орага суқилавериб Султон Ҳусайнни чарчатиб ташлади. Ахийри маза-бемаза тортишувни тезроқ чеклаш, хусусан ашаддий ишки-бозларни тинчитиш учун ҳокон кураш арк рўпарасидаги энг маъқул ва энг манзур гўша ҳисобланган сайилгоҳда бўлишини ҳеч бир иккиланишга ўрин қолдирмай таъкидлади. Жоладек ёғилган олқишларга эътибор бермай сукут сақлаб турган Паҳлавони олам эса кутилмаганда томоқ қириб ўртага бошқа таклиф ташлади. Узоқ мулоҳаза юритган ҳукмдор, жиддий норозилик туғилганига карамай, мийиғида кулганча баҳодирни қўллаб-қувватлашни лозим топди ва Боғи Зоғонда зудлик билан таъмирни бошлаш ҳақида фармони олий берди.

Мана, ўшандан бери иш кизгин: аллақачон чорбоғни ва айниқса суви қуритилган сарҳовузни жангга мослаштириш учун бир қанча уста-мардикор кечаю кундуз тинмай тер тўкаётган эди.

Султон Ҳусайн Паҳлавонни ёнидан бир қадам нари жилдирмай адо этилган ҳар бир юмушни қайта-қайта синчиклаб назардан кечирди. Боғи Зоғон қиёфаси буткул ўзгаргани, айниқса, сарҳовуз атрофида орасталик юзага келгани, ўзи учун алоҳида тахти равон, аркони давлатга мўлжаллаб қатор-қатор курсилар ўрнатилганидан шодланди. Айни пайтда улус учун ҳам ўнғай шартшароит яратиш лозимлигини таъкидлагандан кейин тўрда кад ростлаган мухташам қаср сари йўл тортди.

Қум тўшалган равон хиёбонда куздан нишона бериб сочилган барг хазонларни шитир-шитир босиб бораётган Султон Ҳусайн ранг-рўйида энди бояги завку шавқдан асар ҳам йўқ эди, гўё недир жоду билан бир думалаб бошқа одамга айланиб қолганди. Гоҳо Паҳлавон дилидагини укмокчи бўлгандек уни зимдан кузатар, Аҳмад Пирий хусусида қай йўсин сўз очишни билмай боши қотар эди.

Султон Ҳусайн ичи сидирилган қўйи Паҳлавон билан чиннидек ялтираётган мрамар зинадан қасрнинг безатилган шинам айвонига кўтарилди, анчадан бери мунтазир турган тўкин дастурхонга кўз ташлаб иштаҳаси очилди. Ҳаял ўтмай енг шимариб хизмат қилишга киришган косагул қўлидан тилла жомни оларкан, жилмайганча Паҳлавонга кўз ташлади, сўнг жомни бир зарбда бўшатди. Рўпарада чордона куриб Амир Ашишер иштирок этмаган давра бефайз бўлишини ўйлаётган Паҳлавон эса тортиниброк озгина нўш қилди.

— Азизим, маснавийда сиз ўзингизни эмас, фақирни битибсиз, — деди ниҳоят Султон Ҳусайн, хумори босилгач. — Чиндан ҳам фалак хозирги холимдин хабар топса, юз кўз бирлан йиғларди!..

Паҳлавони олам жавоб қилгани шошилмай тинимсиз елиб-югураётган баковулларни кузата бошлади, қулоғига оғир хўрсиниқ чалинди-ю, чархи каж ҳатто ҳукмдорларни ҳам аямаслигини ўйлаб кетди. Ногоҳ ҳоқони мансур ўзини гуноҳқордек тутаётганини сизди. Ахир, ким бил-

син, эхтимол у Хадича бегим саъй-ҳаракати туфайли Аҳмад Пирий йўлдан озганини чамалаб жони қийноқдадир, вақти-соати етиб уни дорга тортиш ҳақидаги фармони олийни имзолаши муқаррар эканлигини билгани учун хозирдан афсус-надомат чекаётгандир.

— Олампадох, сиздан гиналаш мардликдан бўлмас, — деди Паҳлавон, хаёли бўлиниб. — Сиз фақат ўзингиз учун эмас, тожу тахт тақдири учун ҳам жавоб берурсиз, шундай экан ҳукм фақат сиздан!..

— Аҳмад Пирий қилмиши юзада деган хаёлда эдим, кейин билсам янглишган эканмен, — деди Султон Хусайн, яна коса бўшатиб. — Бу мусибат фақат сизники эмас, меники ҳам, қолаверса бутун салтанатники!..

— Эхтимол, — деди Паҳлавон сергакланиб.

— Бугунги хулосамга кўра, Аҳмад Пирий ортида нечтадир аждархо турадур ва ҳар бири фақирни бир луқма қилиб ютиш пайида! — ғазабнок чақнади шаҳаншоҳ кўзлари. — Аттанги фақир на униси, на бунисининг бир мўйига ҳам тегинолмасмен!..

— Сиздек ҳокон андиша қули бўлишига нечун ишонай!?

— Андишадин хорижда сўзлармен. Алар қошида фақир ожизлигим тайин. Ҳатто ёнимда сиз билан Амир Алишер, бошқа тоғларим турганда ҳам аларни ошқора ясоққа етказиш иложи йўқтур.

— Демакки оқилона тадбир чекмоқ лозим.

— Мана бу фикрингизни маъкул билдим. Арқонни узун ташлаб қўймоғим лозим. Бадиуззамон Мирзо масаласига келсак, иншооллоҳ юмшаб қолар. Айтганча, Аҳмад Пирийга даъво қилишдан бош тортганини эшитган бўлсангиз керак.

— Эшитибмен.

— Шаҳзодаи жувонбахт кўпроқ фақирдин ранжийдур, қўйнимда илон асрар эмишмен, фитна ўша илон иши эмиш!..

Султон Хусайн тунов куни қароргоҳда Сайид Ҳасан Ардашер чизиб берган манзарани тасаввуридан ўтказди ва қисик кўзларини йириб узун оҳ тортганини билмай қолди, сўнг: «Хе, кадрдоним Паҳлавон, фақир ичмасам ким ичадур!» — дея жомга тикилди. Ажаб эмаски, олов-

ранг товланаётган майда яна Хадича бегим аксини кўрган бўлса!..

Қуёш пар-пар нурланиб мағрибга ёнбошлаганда шаханшоҳ суҳбатни якунлади. Жумага муқаррар қилинган йиғинда иштирок этиши зарурлигини таъкидлаб Паҳлавон билан хайрлашди. Баҳаво, хилват қасрни тарк этишни истамай, созанда-машшоқ чорламай ўзи билан ўзи хасратлашди. Майи ноб бағрини ёқаётган оташни ўчиришга ожизлик қилаётганини сезиб гоҳ қаср атрофида, гоҳ хиёбонларда нимадир йўқотгандек айланиб юрди. Еру кўкка сиғмаётгандек тез-тез хўрсинар, чарх яна қандай зарбалар ҳозирлаётган бўлса? — деган ўйдан тутақар эди. Сўнг қушлар чуғур-чуғурига тўлган чорбоғда негадир тургиси келмай қолди. Амрига кўра хос мулозим шай қилган оқ тулпорда арк сари шамолдек елиб кетди. Маҳобатли дарвозадан кириб бедовни сайисга топширди-ю, ҳарамни мўлжаллаб борди ва зумда Хадича бегимнинг атру ифорлар анқиётган шинам бўлмасида ҳозир бўлди.

Аллақачон бир ширин уйқуни олиб улгурган малика, кенг-мўл жойда, парқув лўла-болишлар, оҳорли адрас кўрпа-кўрпачалар оғушида, ҳозиргина жаннатни тарк этган фаришта янглиғ хаёлга чўмиб ўтирар, оппоқ харир либосга ўралган нозик баданидан эхтирос сиркиб турар, ўсмаю сурма сурилган қош-кўзлари оҳанрабоси юмшоқ-юмшоқ жон сўрар эди.

— Қиблагоҳим, нечук бемаҳал ташриф? — деди у ниҳоят, бўсага интиқ дудокларини қимтиб. — Ниятингиз ожиза кулингизни эркаламоқми ёки хўрламоқ?

Ганчкорий нақшлар зарбланган, шоҳи сўзаналару гулдор дарпардалар тутилиб нозик дид билан безатилган ушбу бўлмада Султон Хусайн ҳамиша ардоқда бўлганини, умрининг завқу шавққа тўла энг шоҳона дамларини ўтказганини эслаб жимгина турар, кўнглига баҳор шуъласидек илиқ ҳислар қуйилаётган эди. Нози истиғно билан висол ваъда айлаб турган малика овози янграб ногоҳ хушёр тортди, халиги сурурдан кўнглида ному нишон қолмай беихтиёр қовоғини солди, айна пайтда ярим оқшомда нечун бу учрашувга ошиқиб келгани сабабини ўйлаб тополмади.

— Шам ёруғида кўзларингизга аввалгидек телбаваш термилмакни... ёхуд чўкмакни тиладим, — деди ниҳоят дабдурустдан Султон Ҳусайн. — Сиз бунга ҳозирмусиз, йўқму?

— Ҳозирмен, истасангиз муборак пойингизда раъно баргларидек сочилаурмен, олампадох, — сонсиз кирикларини сонсиз ўқ қилиб отди малика. — Фақат аввалгидек кўзларимга термилмак ёки чўкмак учун сабру бардошингиз етармикин?

Султон Ҳусайн жон-жаҳди билан олға ташлангиси, ғамзадан тузоқ ясаб тусланаётган хонимни даст кўтариб, суякларини қисирлатганча юмшоқ тўшакка босгиси, қайноқ бўсаларга кўмиб ташлагиси келди. Аммо ногоҳ кароқлари тубида ўзига буткул ёт истак-иддао чўкиб ётганини кўргандек бўлиб бирдан совуди, аранг дреза сари судрала бориб миз устида турган шиша машрабадан гулоб қуйиб ичди, сўнг маликани хангу манг қилиб чурқ этмасдан бўлмани тарк этди.

Сон-саноксиз шамлар ёритган йўлакда Султон Ҳусайн қачондир Бека Султон бегим аввало Хадича бегим макри туфайли боридан айрилганини дилидан кечирди. Ва бутун ҳарамни босиб тушган зил-замбил сукунатни туйиб аллатовур хаприкиб кетди. Ҳайҳот! Ҳамиша улкан қувонч, чексиз бахту саодат хадя қилган, салтанати боқий эканлигидан огоҳ этган маскан ушбу паллада таърифи йўқ гум-гурс ғафлат оғушида эди. Анча муддат нима қилишини билмай саросималаниб қолди. Ниҳоят кўзи тушган дастлабки эпикни шитоб очди ва ўзини уйқусираганча бодом ковоқларини уқалаётган Опоқ бегим қошида кўрди.

Опоқ бегим сулувлигидан ташқари Султон Ҳусайн кўнглини овлашда мохир бўлиб, сўзлаганда тилидан бол томар, кулганда оғзидан дур сочилар эди. Ҳеч бир хотинидан кўрмаган парвариш ва дилдорликни шаҳаншоҳ ҳамиша шу малакдан кўрар, дилида унга нисбатан уйғонган меҳр тобора жўш уради. Фақат Худойим Опоқ бегимни энг муҳим нарса — тирноқдан қисгани. Ҳалига қадар у Оллоҳ паноҳидаги улуғ даргоҳда бахти-тахти тўқис эмаслигини ўйлаб азият чекар, арк ҳовлисида энагалари билан бирга чопишиб-ўйнашиб юрган шах-

зодаларни кўрганда борлигини нимадир аёвсик қовурар, дардини бировга ёролмай, айбни кимга ағдаришни билмай қийналар эди.

Шаксиз кутилмаган ташрифдан Опоқ бегим боши кўкка етди, соғинч билан йўл қарайвериб тешилаёзган кўзлари чўғ бўлиб ёнди, бутун аёллик латофатини сафарбар этиб, беозор ишвалар билан кўнглида йиғилиб қолган гиналарини тўка-тўка куч-қувватга тўла сархуш хожаси бағрига чирмовуқдай чирмашди...

Сираси Султон Ҳусайн яқин-орада бунақа жунун туймаган, ғаму ғурбатдан бу қадар йироқлашмаган эди. Эрталаб уйғонганда ўзини онадан қайта туғилгандек беташвиш ва бахтиёр сизди. Яна рухланиб навбатдаги кечани ҳам Опоқ бегим кучоғида ўтказди. Бу иши бошқа танноз хотинлари ғазабини кўзғашига амин бўлса ҳам зиғирча парво қилмади. Чамаси ҳаргиз паст келишни истамай осмону фалакда учиб юрган Хадича бегим жизғанаги чиқиб куйишини жуда-жуда истаётган эди.

Бу тун яна ҳам завқли кечди, лекин бениҳоя қиска туюлди, тонг тез отиб гўё Султон Ҳусайн муаттар бўйли ўткир шаробга тўймай тамшаниб қолди. Мазали нонуштадан кейин ҳаргиз нигоҳидан маъюслик аримаган Опоқ бегим билан хайрлашиб қароргоҳ сари шошилди.

Султон Ҳусайн бағдодий эшик олдида аёнлару боёнлардан ташқари хорижий элчилар, таниқли саркардалар, турли тоифа зодагонлар, шаҳар ва қишлоқ ҳокимлари, девон-хазина хизматчилари, мадраса мударрислари ва уламо-ашрофлар тўпланишганини кўриб авзойи бузилди. Эшикоғага қабул учун вақти йўқлигини, бугун фақат тафтиш гуруҳи ҳисоботини эшитажагини билдиргандан кейин ёлғиз қолиб ўй-фикрини пишитишга уринди...

— Жаноб қози, биласизки Хуросон тупроғини оёқос-ти қилмоқчи бўлган Али Рустонийни тиз чўктириш билан биргаликда тожу тахтга кўз олайтирган Аҳмад Мушток ва Абубакр Мирзони жиловлаш учун бош оғритурмиз, — мажлис бошланган ҳамано ташаббусни қўлига олди Султон Ҳусайн. — Катта мақсад йўлида чалғимаслик учун Аҳмад Пирий можаросига тезроқ нукта чексак не дейсиз? Сизнингча ул фарзанди нобакор қандай жазога лойиқ?

— Олампанох, Ахмад Пирий айби бўйнида, жазоси ё дор, ёки бир умрлик зиндон, — зимдан Пахлавонга кўз қирини юборди Низомиддин Мухаммад. — Мадомики жабрланувчи Бадиуззамон Мирзо тангилик қилиб гуноҳидан ўтишимизни тилаб турган экан, биз буни инобатга тутиб жазони енгиллатмоғимиз лозим. Гулдек йигит бемаврид хазон бўлишини фахмимча ҳеч ким истамас.

Мажлис аҳли тўғрисиам шу маъносида баравар бош ирғади.

Саросималаниб қолган Пахлавон бўғзида хўрсиник...

— Жуда соз, — деди шоҳ кулимсираб, — қани ҳукмингизни билайлик!..

— Кафиллик эвазига озод қилмоқ лозим.

— Жаноблар, орангиздин ким Ахмад Пирийни оталиққа оладур?

Юракни увиштириб юборгудек жимлик чўқди.

Сабаби кундек равшан, оғримаган бошини оғритиш кимга зарил, ахир, Ахмад Пирий ғалваси кичкина ғалва эмаски тез орада унутилса! Ҳозир нима учундир юмшаб турган хокон эрта ёки индин шайтон йўлдан уриб тўнини тесқари қийиб олиши ҳеч гапмас. Ана унда тамом — кафил ўтган банда калласидан умидини узаверсин!..

— Олампанох, ушбу вазифани фақирга юклагайсиз!..

Бенихоя чўзилган жимликни ногаҳон Сайид Ҳасан Ардашер овози бузди. Одатича талаб тушганда сўзлаб, бошқа вақт сукут сақлашни маъқул биладиган устоз Султон Ҳусайн рўпарасида қўл боғлаб турар, сокин чехрасида бир хайрихоҳлик жилваланар эди. У хохиш-иродасини такалуф билан тортиниб ифода этгани шаксиз Султон Ҳусайн кўнглига чўғ ташлади. Хоқон нигоҳини орифи маонийдан узиб хайратини яширолмай қолган Пахлавони оламга қадади, сўнг мамнунлик билан эртагаёқ Сайид Ҳасан Ардашер кафиллиги остида Ахмад Пирийни зиндондан озод этиш ҳақидаги фармони олийга имзо чекишини эълон қилди...

Эпикани боб

ЧАРХ АЗАЛДАН БЕҚАРОР

Ҳозиргина елкасидан ҳўл кум тўла копни улоқтирган Пахлавон ногоҳ Зулфизарни эслаб кўкси увалгудек уф тортди, кўлрўмоли билан терга ғарқ чўяндек қорайган бети, томирлари бўртиқ бўйинини арта-арта кумушдек жи-мирлаб оқаётган Султония ариғи сари юрди. Сарғимтир ажриқ-майса гиламдек тўшалган соҳилда ёнбошлаб хаёл-га толганда қулоғига шип-шип қадам товушлари чалин-ди, секин ўгирилиб жадал келаётган Дарвеш Муҳаммад-ни кўрди ва қалин лабларига кулги кўнди. «Моҳинур кўйида савдойи бўлғон!» — деб кўйди ичида...

Кейинги кунларда Пахлавон талабни бир неча баро-бар қаттиқ кўйгани сабабли машқлар нақд дўзах азоби-га айланди. Ич-ичларида норозилик тоғдек ўйилган бўлса ҳам ўн сара йигит чурқ этмай амрига бўйсунар, ҳар бири шундоқ кўз ўнгида ҳам бўйига, ҳам энига ўсар эди. Аммо халиги қора тошдан ҳамон кўпчилиги аламзада — лаъна-тини Муҳаммад Алидан кейин фақат жияни бир ёқли кила олди, холос. Ҳозир у ўшани елкалаб қир ошиб тушган, ортиқ зўриққани боис нафаси тикилиб хансирар, тердан яктагининг олди-орқаси оппоқ шўрлаган эди.

— Ҳорманг энди, тоға. Сувга термилиб фол очасиз-му!? — деди Дарвеш Муҳаммад, китмирона охангда. — Ёким андин оқшом кўрган тушингиз таъбирини сўрай-сизму?

Гарданини қашлаганча Пахлавон бир хил хўрсинди, жилмайиб ёнида чўккан Дарвеш Муҳаммадга юрагини бўшатгиси келдию негадир ийманди. Ахир, бу не кўрғи-ликки, омади чошиб турган бир пайтда бариси чаппасига айланса! Худо ёрлақаб юмшаб турган Султон Ҳусайн яна тўнини тескари кийиб олди, орифи маоний Сайид Ҳасан Ардашер кафиллиги эса чиппакка чиқди. Энди Аҳмад Пирий озодлик ҳақида ўйламаса ҳам бўлади: ё дорга тортилади, ё зиндонда чирийди. Баччағар энадан пешонаси шўр туғилган экан!..

Паҳлавон чидолмай кетиб яланг кўкрагига шалопла-тиб урди, сўнг Дарвеш Муҳаммадни хайратга солганча ирғиб турди-ю, тасмадек буралиб оқаётган ариқ ёқалаб тез-тез узоқлашди. Қизиги, қаёққа бораётганини ўзи бил-масди. Бир пайт хушини ўнгласаки, осмону фалак туби-га тикилган кўйи ола-байдок бир тепаликда чалқанча чўзилиб ётибди...

Тунов кунини Султон Хусайн тафтиш гуруҳи йиғинида чиқарган фавқулодда ҳукм шаксиз Паҳлавон дилига умид уруғини экди. Хусусан Сайид Ҳасан Ардашер тап торт-май жонини ўртага тиккани бошини кўкларга етказди. Аниқроғи, Аҳмад Пирий жазодан бутунлай кутилаётган каби енгил тортган, ўғилхони билан бутунлай ярашиб олиш, орадан ўпка-гинани кўтариш, элга ош тортишни чамалаган эди. Кейин бир гап бўлар деб ўзини овутар-ди, ахир, болта тушгунча кунда дам олади-да...

Ўша кунини Паҳлавон қайта-қайта миннатдорчилик бил-дириб Султон Хусайн билан иссиқ хайрлашди-ю, қувонч-ли хабарни Амир Алишерга етказиш учун Унсия сари ошиқди. Ҳали соғайиб улгурмаган ранг-рўйи заъфарон шоир билан қоронғи тушгунча эшилиб дардлашди. Ахий-ри муридлар билан гавжум такага толиқиб қайтди ва кузнинг тушунуксиз ҳазинлик билан йўғрилган узун тунини деярли бедор ўтказди. Тонг-сахарда бомдодни ўзгача бир ихлос билан адо этиб, нонушта қилишни истамай жадал йўлга тушди. Негаки эрталаб девондан шаҳаншоҳ имзо чеккан фармони олийни олиб кечикмай Ихтиёриддин қалъасига бориш ва Аҳмад Пирийни зин-дон комидан ўзи етаклаб чиқиш тилагида эди. Ҳаде-май узоқ айрилиқдан кейин ўғилхони дийдори насиб этишини ўйласа дилида хузурбахш нарса кўзгалар эди. Афсуски, қувончи узоққа чўзилмади. Чархи каж аллақачон бошқача ҳукм чиқариб қўйган экан, хей, да-риғ!..

Шўрлаган яйдоқ тепаликда Паҳлавон яна қанча хаёл суриб ётганини билмайди, қай бир вақт офир кўзга-либ чарх беқарорлигидан алам-ангиз нолий-нолий ортига қайтди, ариқ ёқалаб озгина юргандан кейин иттифоқо теварагига аланглаб келаётган Дарвеш Муҳаммадга йўлиқ-ди.

— Бу ёқларда нима йўқотибсиз, тоға? — яна илжа-йиб ҳазил отди Дарвеш Муҳаммад. — Ҳар нимаики топибсиз бўлишамиз! Розимусиз?

Энди Паҳлавон тўқилгудек алфозда оёғи остидан яна бир фалокат чиққанини узуқ-юлуқ баён қилишга киришди. Ногаҳон кўз ўнгида патқаламни сиёҳдонга ботириб фармони олий битиш учун маҳтал бош мунший ва жимжит қароргоҳга атру ифор таратганча сўроқсиз бостириб кирган, тўкилиб турган фарангий либоси ва тилла тақинчоклари нозик адо қадду қоматига ярашган Хадича бегим гавдаланди-ю, дарди-дунёси яна ҳам қоронғилашди. Маликанинг кутилмаган ташрифидан ҳам кўра у етқизган хабар мунаққаш тахт икки ёнида салобат билан тизилган аёнлару боёнларни ёғоч мисоли қотириб қўйганини ҳозиргидек эслайди. Шубҳали муждадан айниқса Султон Ҳусайн кўпроқ хайратга тушган, хатто қаҳру ғазабга миниб саросималангани боис каломи оғзида қолган эди.

Хадича бегим аллақачон бутун Хуросон унутиб юборган, таъбир жойиз бўлса, аллақачон қаро ерда суяк-суягигача чириб битган Юсуф Тархон номини тилга олганда товуши бошқача жаранглаганини сезиб Паҳлавон хавотирига хавотир қўшилди. Қачондир тақдир тақозосига кўра омади юришмаган Юсуф Тархон жонини, аҳли аёлини ва мол-мулкани қутқариш учун Эрон сафарига отлангани, ярим йўлда бедаво лангга чалиниб бандаликни бажо келтиргани эл оғзида юрарди. Буни қарангки, суллоҳни бало ҳам урмаган экан, у қачондан бери ёлғон-яшиқ гаплар тарқатиб қулай пайт пойлаб ётган экан. Мана энди, Хуросон узра қора булутлар тўдалашганидан фойдаланиб, Абубакр Мирзо ва Аҳмад Муштоқ билан алоқа ўрнатибди. Нобакор Аҳмад Пирий эса ўртада бўзчининг моксицидек қатнаб воситачилик қилган ҳамда алар куткусига учиб Бадиуззамон Мирзони орадан кўтариш тадбирини чеккан!..

Хадича бегим бир дам сукут сақлагач, истехзо ара-лаш, Абубакр Мирзо ҳамтовоқлари ҳомийлигида Амир Мўғулни тинчитиб Астрободни эгаллагандан кейин Ҳирот сари юриш қилиш ниятида эканини айтганда Султон Ҳусайн мунаққаш тахтда яшин урган каби беҳол ўтириб қолгани сира Паҳлавон хаёлидан жилмайди. Ниҳоят упа-

элик чапланган бетида афсус аралаш киноя ифодаланган малика: «Камина мулозимлари қўлга туширган ушбу нома барини исбот этадур. Аҳмад Пирий қўйнидан топил-фон!» — дея ниҳолдек эгилганда Пахлавон яна ҳам эсан-кираган ва етмиш икки томиригача зирқираб кетган эди.

Зумда мактубни ўқиб тугатган Султон Хусайн гоҳ Низомиддин Муҳаммад, гоҳ Аминбек сардор, гоҳ Шамс полвонга захрини сочганда ва ҳузурига Аҳмад Пирийни келтиришларини буюрганда Пахлавон Худодан ўзига тўзим тилади. Тахминан бир ярим соатдан кейин қарор-гоҳда оёқ-қўли кишанланган Аҳмад Пирий пайдо бўлганда борлигини куйдирган ҳасрат ўти оламга татигулик эди. Битмас-туганмас ўша изтироблар ушбу лаҳзада ҳам вужудини аёвсиз ёқаётир, аёвсиз! Энг қайғули жойики, дафъатан баччагарни танимаган — ўкинган, аниқроғи, озиб-тўзган, қулоқ-чаккасини патаклаган сочу соқол босган, кўзлари киртайиб, бурни сўппайиб қолган Аҳмад Пирий яқин-яқингача бағрида муқим ўрнашган, умрини безаб келган суянчиқ бўлганига ишонмаган. Ҳайҳот! Тириклик айвонидан тоабат қадами узилганига имон ўтиргандек у титранганча пойгакда тиз чўкиб турар, чамаси ҳеч нарсани кўрмас, бир сасни эшитмас эди. Ахийри Султон Хусайн ишораси билан бош мунший ҳалиги мактубни товуш чиқариб ўқигандан кейингина хиёл сергакланди. Кўзлари пахтаси ағдарилган хоқон: «Ҳой, бандан ожиз, мундин хабаринг борму?» — деб сўраганда истаристамас бош ирғаб тасдиқ ишорасини берди...

— Ана шунақа, жиян, ишқал бўлди, ишқал, — бе-хафсала қўл силтади Пахлавон. — Қизиғи... Султон Хусайн... яна кўпчилик суиқасд бобида Хадича бегимдин гумондор эди. Энди малика оппоқ!

— Ақлга сиғмайди, — елка қисди Дарвеш Муҳаммад. — Аҳмад Пирий аждар тахлит кимсалар билан қандай топишди экан?

— Баттол гуноҳкорман деб тўтидек такрорлар. Локин ҳамтовоқларини эсламас. Улар айбини очишга қолганда тилини ютгандек гунг. Эрта товонини тилиб туз тиксалар сайраса керак. Ана кейин бошини кундага қўйиб чопадурлар.

Пахлавон куйинганича бор: охир-оқибат Аҳмад Пирий, барчани таажжуб гирдобига улоқтириб, тожу тахт ғанимлари билан асосан ўзи алоқа ўрнатганини, ҳатто Бадиуззамон Мирзога суиқасд ўзидан чиққан ташаббус эканини ошкор айлади. Ҳалиги мактубда у вазифасини оғишмай адо этса бўйи баробар мукофот олиши, келгусида баланд мартабага миниши кўрсатилган, шунинг билан бирга, тожу тахтга номуносиб Султон Ҳусайн Бойкаро кечаю кундуз Хуросон қонини сўраётган очофат ва тажовузкор зулукка қиёсланган эди. Айниқса, сўнгги жумлада ҳадемай салтанат ҳақиқий эгасини топишига аниқ ишора борлиги қудратли лашкар ҳимоясида бир неча йилдан бери дадил юрт бошқараётган ҳукмдорни жазаватга солиб юборганига заррача шубҳа қилмаса бўлар эди.

Ҳадича бегим ёлланган хос хуфиялари маълумотига суяниб айтишига қараганда, Юсуф Тархон одамлари Астробод, Балх, Марв ва ҳатто Ҳирот атрофларида изғиб юрибди. У қачондир бирон-бир важга кўра Султон Ҳусайндан азият чеккан кимсалардан тахминан беш минг нафарга яқинини тиш-тирноғигача қуроллантиргани етмай, йўқ ердаги уйдирмалар билан улар хар бири қўйини пуч ёнқокка тўлдирган!..

Агар Пахлавон адашмаса, ўшанда Тангри инояти билан Хуросон тўлалигича Султон Ҳусайн тасарруфига ўтганди. Шунга қарамай мамлакатда Султон Абусаид Мирзо тарафдорлари таъсири кучли эди. Айниқса дасти ҳам, тили ҳам узун шахзодалар Улуғбек Кобулий ва Султон Маҳмуд Мирзо беииззатона ўлим топган оталари сабил қолдирган беҳисоб мулкка эгалик қилиш иштиёқида куйиб-ёнар эди. Ниҳоят улар ниятларига етишиш учун қон ҳиди анқиб турган битимга имзо чекишади, Марв ва Балхни талаб, қиличлари тигини Ҳирот сари ўнглашади. Султон Ҳусайн Амир Музаффар барлос билан биргаликда сафлаган сара қўшинда Пахлавон ҳам бор эди. Ва у нафси бало учун оққан дарё-дарё қонга гувоҳ ўтиб қанчалар азият чекмаган!

Яхшики Султон Ҳусайн бутун ташаббусни қўлга олиб, кечиктирмай ака-укани тавбасига таянтирди. Хар икки вилоятда осойишталик ўрнатиб қайтар экан, афсуски, Андхуй шахри остонасида яна бир кутилмаган кулфат

содир бўлди. Туғишганим деб чексиз меҳр бергани шахзодаи жувонбахт Муҳаммад Умар Мирзо (Жаҳонгир Мирзо авлодидан, Халил Мирзонинг ўғли) исён қўтарганини эълон қилгач, нуфузли лашкарбоши Юсуф Тархонни оталиқ ва маслакдош билиб олий ўрдугоҳни тарк этди. Тез орада Муҳаммад Умар Мирзо Юсуф Тархон ташаббуси остида Гармсер билан Қандаҳорни тасарруфига киритди, Қандаҳорда аскаргоҳ қуриб зафар нашидасини суриш билан бирга, Хиротни олиш режасини тузди. Аммо Султон Ҳусайн қоплондек ташланганда қўли қисқалик қилиб ўлим шаробини нўш айлади. Пихини ёрган Юсуф Тархон эса беш-ўн абжир навқари билан жуфтагини ростлади. Мана энди у ўшанда ушалмаган орзусини ушатиш тилагида бўлса керак. Қайси бир узок қариндоши қизига уйланган Муҳаммад Умар Мирзо хунини талаб қилиш баҳонасида тахтга қўнмоқчи!..

Лекин холва деган билан оғиз чучимаёди-да!

Умуман Юсуф Тархон катта куч тўлагани, суяги харбу зарб майдонида қотгани ва шижоатли саркарда сифатида танилганига қарамай Султон Ҳусайндек қудратли ҳукмдор билан очик-ошқора жанг қилиши душвор эди. Демак ўлиб-тирилиб муҳолифат аҳли билан музокара олиб бораётганига ажабланмаслик керак. Қолаверса Аҳмад Муштоқ ёки Абубакр Мирзога унинг ҳомийлиги сув ва ҳаводек зарур эканлигини англаш унча қийин эмас. Фақат улар қалтис дамда, бошқа муҳим жумбоқлар кўндаланг турганда, Бадиуззамон Мирзони йўлдан олиб ташлашдек манфаатларига унча мувофиқ тушмайдиган, можарони ортиқ даражада чигаллаштириб юборадиган масалани ўртага қўйишгани сира ақлга сиймайди.

Алалхусус, ҳозирги вақтда Аҳмад Муштоқ Бека Султон бегим билан Бадиуззамонни паноҳига тортгани ва алоҳида иззат-икром ила она-бола пешонасини силаб келаётганини назардан қочирмаслик керак.

Қолаверса, бутун саройни нигоҳ илғамас тўр билан ўраётган Хадича бегимнинг хусусан Бадиуззамон Мирзога муносабати ҳақидаги узункулоқ гаплар Хирот кўчалари ва гузарларига сим-сим оралай бошлагани ҳалиги тахминни чиппақка чиқараётган эди.

Кайси куни кечкурун Унсияга ташриф буюрган Пахлавон Амир Алишер оғзидан шаханшоҳ Хадича бегим билан сулҳ тузишда шошилгани сувни бадтар лойқалатиб юбориши мумкинлигини эшитганда афсус билан бош тебратди. Киска жимликдан кейин суҳбат беихтиёр мухолифат тобора чуқур томир отаётгани, Аҳмад Мушток билан Абубакр Мирзо қоронғида Юсуф Тархондек доғули билан топишгани бенихоя қалтис ходиса эканлиги устида борди. Хайриятки яқинда Амир Аҳмад Ёрий тасарруфидаги қўшин Фароҳ вилоятига ёпирилиб кирганда омади чопишига ишонмаган Абубакр Мирзо Балх сари юзланибди. Яна мухими Султон Хусайн қуббатул-ислом бўсағасида Абубакр Мирзо нобакор Аҳмад Мушток ва Юсуф Тархон билан бирлашиб ҳаракат қилишига йўл қўймаслик мақсадида Амир Музаффар барлосни сараланган илғор лашкар билан ўша тарафга жўнатибди. Ҳартугур тожу тахт тақдири қил устида! Бунақа шароитда шаханшоҳ Али Рустой билан бўладиган жанг-ни тўхтатиши эҳтимолдан холи эмас...

— Тоға, чамаси Бадиуззамон Мирзо қуюшқондан чиққан мунофиқлар ногорасига ўйнамакда, — терак остида хомуш ўтирган Пахлавонга зимдан тикилиб сўз қотди Дарвеш Мухаммад. — Агар у отаси бетига бу тахлит оёқ қўйишдин тийилмаса юртда бутунлай парокандалик рўй бермасму?

— Оббо, жиян-ей, худди ҳарбий вазирдек фикрлайсен, — пишанг берди Пахлавон. — Гапинг ўроқ каби тўғридур. Локин сен бу дарди бедаво ғалваларни қўйгин, камина аралашиб тургани ҳам етиб-ортадур.

— Айтдим-қўйдим-да, тоға.

— Айтдинг-қўйдинг... Химм... Қачон сен баччағар ўз кўмачингга кул тортишни ўрганасен?

— Қафас қўлтиқлаб ёт эшикка борганим етмасму? Ўлайки ҳалига қадар бунингдек девоналикни хосу авом кўрмаган бўлса керак.

— Муҳаббат иши шу-да, бўтам, — Пахлавон тасавурида патқалам тутган Зулфизарни жонлантириб бир орзикди. — Сенга айтсам... шу... отам чекига ҳам шунақа вазифа тушган экан. Бобом бир қоп олма орқалатиб юборган. Қайнотаси тушгур уч кун қўйвормай ҳам

меҳмон қилган, ҳам заранг ерини чоптирган, кузатар чоғи топганимиз шу деб бир боғ пиёз берган!..

Ер сузиб ўтирган Дарвеш Муҳаммад Пахлавон инонихтиёрини олис хотираларга бергани, йўқлик қаъридан пайдо бўлган пари савдоси айни пайтда қайтадан жонини қийноққа солаётганидан беҳабар эди. Синчилик ҳадисини олган тоғаси зимдан кўнгли дафтарини ўқиётганига амин бўлиб ўнғайсизланар, бўғзида гўё айтилмаган сўзлари потирлар, хаёли илк бор Ҳазрат шоир ғазаллари орқали гавдаланган, кейин тўсатдан жимжит кўчада кўришиш берган малак билан банд эди.

— Жиян, ғам ема, Амир Бурҳониддин бугун бўлма-са эрта ховридан тушар, — деди Пахлавон, ўзини мамнун кўрсатишга тиришиб. — Қизини ўзи қўйнингга солмаса отимни бошқа қўямен. Фақат сен тезроқ орқа-олдингни йиғиштир, иншооллоҳ тўй қилурмиз!..

— Менимча подшоҳ билан орангиз бузилгани Амир Бурҳониддин учун яхши дастак! Факирдек мирқурукни бошига ёстиқ қилмас қаторлашиб вазирзодалару бекзодалар турганда!..

Дарвеш Муҳаммад ошкора тарзда Аҳмад Пирий хиёнати мувозанат кўприги пойдеворини жойидан қўзғатиб юборганига ишора берганини англаб Пахлавон пешонасини тириштирди. Сўнг, ўзидан ўтганини ўзи билиб, астойдил дарду ғамини бўлишишни истаётган ўн сара йиғитни машқоҳ ўртасида сафлаб бугун адо этиладиган асосий амал ҳақида қисқача тушунча берди. Тахминан уч газ баландликда кўндаланг ўрнатилган ёғочга арқон билан осилган кум тўлғазилган қопни кимдир охирига қадар тортиб зарб-ла қўйиб юборади, кимдир кифти билан туртиб ортга қайтаради. Юзаки қараганда оддий-осон туюладиган, асли бениҳоя машаққатли ва мураккаб бу амал шогирдларда ҳамишагидек катта қизиқиш уйғотди, адо этишга қолганда эса Муҳаммад Али, Дарвеш Муҳаммад ва Оға Қосимдан бошқаси ярамади. Дарҳақиқат ваҳима солганча ҳаволаниб келадиган зил-замбил қоп зарбига ҳар ким ҳам туриб беролмасди.

Кутилган натижа бўлмагани учун Пахлавон қовоғини осилтирганча тескари ўгирилди, ўзича тўнғиллаб жадал ариқ сари юрди, ҳаял ўтмай изига қайтди. Пешонасини

коплаган реза-реза терни сидириб ташлагач, ушбу копни жиддий ракиб санаш, фақат унинг сиртини кўрмоқ билан кифояланмай, залварини борича ҳис қилмоқ лозимлигини қайтадан куйиб-пишиб тушунтирди. Фаҳм-идрок ва илм йўқ жойда ҳеч қачон самара бўлмаслигини, хусусан амалсиз кучни сафарбар этиш душворлигини, усул қўллаш ёки ҳужумга ўтиш олдидан бир нуктада йиғилмаслик, айниқса ракиб имкониятини менсимаслик охиरोқибат мағлубият эканлигини майдалаб узоқ шарҳлади. Ахир, қачондир бу сиру синоат тагига етгунча ўзининг она сути нақд оғзидан келмаганмиди!?

— Мана, ўрама чил... девусулни олайлик, барчангиз ўлгудек ишқибоз бўласиз, локин ижросига келсак бўшбаёвсиз!..

Бир муддат мулоҳазага берилиб раҳматли падари бузруқворини эслаган Паҳлавон маъюсона жилмайди, ниҳоят борлигида недир шижоат кўзғалиб, томирларида қон кўпириб, аллақачон ҳолдан тойган ўн сара йигитни жуфтлай-жуфтлай бир-бирига рўпара қилди, кураш ҳадислари ичида энг хатарлиси, энг мураккаби ҳисобланган девусул ижросини яна неча бор кўрсатиб чеккароққа ўтди ва улар қийқирганча бошлаб юборган жангу жадални зехн солиб кузата бошлади. Сираси улар, хали кутганидек пишиб етилмаган эса-да, умуман бел тутишмак бобида чакки эмас. Агар шу йўсин талабни қаттиқ қўйса иншооллоҳ ахийри нияти ушалади: ҳар бири эл назаридаги кураги ер искамайдиган баҳодирга айланади.

Паҳлавон яна билган-кечирганидан сабоқ ўргатиб анчайин қаноат топгандан кейин ариқ бўйида Дарвеш Мухаммад билан нима хусусадир шивирлашди, сўнг: «Кўнглингни тўқ қилгин! Тоғанг тутган жойини кесмаса қўймас!» — деди-да, маъноли кўз қисганча така сари жўнади. Вақт эндигина асрдан ўтганди, шунга қарамай аллақачон ҳовлини чуғурлашганча муридлар тўлдира бошлаганини кўрди ва кечки овқатни ҳар ким хоҳлаган пайтда сузиш мақсадга мувофиқ эканини таъкидлаб Салим калтани огоҳлантириб қўйди.

Одатича Паҳлавон ёзлик кўшкнинг офтобда сокин товланаётган мовий гумбазига текилиб Аҳмад Пирийни эслади, таассуф чекишдан бошқа чораси йўқлигини ўйлаб

девори гиштин махсус бўлмада иситилган сувда ҳафсала билан ювинди. Сарой мажлиси ёки тўй-ҳашам учун мўлжалланган оҳорли либосларини кийди, ҳатто ўзини даҳлиз кунжагидаги тошойнага солиб, бошига симоби салла ўради ва ниҳоят Лочинни миниб йўл тортди.

Ҳозирча Паҳлавон қаёққа не мақсадда кетаётганини ҳатто ўзидан ҳам яшираётгандек эди. Мийиғида сокин кулиб, гоҳо ўзи билан ўзи масала таллашиб, қулоқларини чимирганча ингичка кишнаб қўяётган кадрдони Лочинни кичаб бораверди. Кулолон маҳалласи ўртасида қад ростлаган қўш ошёнали иморат кўринган заҳоти кўк-си енгилгина қалқиди. «Эй, Худо, Зулфизар қарши олса-я!» — дея шивирлар экан, дўнг пешонасини реза-теза тер қоплади.

Паҳлавон кошонадан қолишмайдиган маҳобатли бино деворларига зарбланган турфа ранг кошинларни ҳайрат аралаш томоша қила-қила отдан тушди ва қамчин дастаси билан дарвозани қоқди. Бетоқат кута бошлаганда ногоҳ шовур эшитилди, зулфин шиқирлаб рўпарасида Амир Бурҳониддин пайдо бўлгач, чехраси нурланиб салом берди. Ҳарҳолда таниқли мезбон кутилмаган иззатли меҳмон ташрифига бефарқ қолмади, шошганини билдирмай уни лутф билан ичкарига чорлади.

Бир неча дақиқадан кейин Паҳлавони олам кундуз бўлишига қарамай биллур кандилларида қўша-қўша шам ёқилган, ганчкорий гул-нақшлар кесилган шинам бўлмада, тўкин дастурхон ёзилган миз ёнида, қават-қават шоҳи-адрас кўрпачаларда бамайлихотир чордона куриб ўтирар, даромадни нимадан бошлаш хусусида жимгина бош қотираётган эди. Бир пайт тоқчада турган шатранжга кўзи тушиб беихтиёр илжайди, айни пайтда ҳозирок эшикдан Зулфизар кириб келгандек, рўпарасида ийманибгина тўхтаб ҳол-ахвол сўрайдигандек юраги ўйноқлаб кетди.

Кўпни кўрган, оқу қорани таниган, бехисоб дунёвий ва руҳоний илм эгаллаб бутун Хуросонга доврुक таратган соҳиби хонадон чехрасида недир хайрихоҳлик, недир малол акс этган, ҳаргиз ўзини атай хушнуд кўрсатишга уринар, ора-сира қадамларига ҳасанот деб такрорлаб қўяр эди.

— Биродари азиз, сизга аёнду, — ниҳоят у ноёнғай жимликни бузишга журъат этди, — ким тураду, салтанатда хуруж қилмиш галва тепасида?

— Фақир бундин беҳабармен, — деди Паҳлавон малол аралаш.

— Ха-ха... Узр... Локин нахотки Аҳмад Пирийдек жигарингиз ташлагон қадамга ҳеч қизиқмапсиз? — энди ошқора кесатди аллома. — Сиздек одам иснод остида қолғони уётлиду. Афсус, қўп афсус!..

Кўксидаги яраси иккинчи бор тирналган Паҳлавон анча муддат бош қўтармай тумтароқ ўйлар оғушида тош қотди, Амир Бурхониддин сув келмай қулоқ боғлашни маъқул топганини эътироф этаркан, бирдан этак силкиб жўнамоқчи бўлди.

— Таксир, фақир Аҳмад Пирий нодонлигини муҳокама қилиш учун келмадим ховлингизга, — деди ниҳоят шайтонга ҳай бериб. — Худо ҳақи бошқа тилакдамен. Розилик берсангиз сўзлайин.

— Қулоғим сизда, баҳодир.

— Хўш, бу... Такдир ишики.. қўқда хур учғон қуш қафасга тушғон эрди, буни кам билиб қанотларини қирқибсиз. Сиз уни аяб яна озод қилишингизга умид боғлаган эрдим.

Сукут сақлаганча Амир Бурхониддин нон ушата бошлади.

— Фақир кафилмен, халига қадар бирон-бир гулшан гулига қўнмаган, ҳатто назар ҳам солмаган, — ўйчан қиёфада кузалган соқолини тутамлади Паҳлавон. — Сизга маъқул эмасму? Ёки бошқа эшиқдин киши келиб қўнглингизни овлабдурму?

— Муҳтарам зот, ишонинг, маъқулмас десам ярашмас, ёлғонлаган бўламен, — пурвиқор чехрасига атай хокисорлик тусини берди Амир Бурхониддин. — Бошқа тарафдин хавотир қиламен. Афсуски биз ўстирган гул... айтгулиги йўқ!

— Ҳай-ҳай! Бу қандоғ такаллуф!?

— На илдизи, на япроғи, на ранги, на бўйи бор!

— Гап бу ёқда денг. Офарин!..

— Яна аниғики, бир ному нишонсиз нарса!

— Тани ҳам, жони ҳам тутқун ўғлонга шунақаси муносиб!..

— Хижолатга кўйдингиз. Қолган жавобни фурсати билан айтсам!

— Маъқул, мавлоно... Фақат каминани чалғитиб... Хожа Афзалиддин ёки Хожа Маждиддин этагини тутсангиз у дунё-бу дунё кечирмасмен. Яна ёмони икки ёш уволига колурсиз!

— Икки ёш уволига!? — товушини кўтарди Амир Бурхониддин, ногоҳ кўзлари пахтаси ағдарилиб. — Бу нима деганингиз? Худо ҳақи англамадим!

— Хўш, деганимки... Жияним Дарвеш Муҳаммад сиз ўстирган гулга ошиқи беқарор бўлуптур, — калава учи топилгандек севишиб сўзлади Паҳлавон. — Адашмасам Моҳинур ҳам у билан аҳду паймон қилғон!..

Чамаси Амир Бурхониддин ҳар нимани кутган бўлса ҳам бу муждани кутмагани: мийиғида қувларча кула бошлаган Паҳлавонга тикилганча бўзариб қолди. Сўнг ихчам кузалган мош-гуруч соқолини тутамлай-тутамлай гумаштаси Эсонбой орқали завжаи ҳалолани чорлади. Бўсағада бетига ҳарир дуррачасини тутиб Опоқ бека — Зулфизар пайдо бўлди. Ҳайтовур Паҳлавон унга қарагани ботинмади, қарамаган эса-да, атру ифорга чулғанган қадду қомаги латофатини ҳис этиб турар, негадир, Худо ҳақи, фақир ўзимда адашибмен, деган ўй миясини чирмаб олган эди...

— Хотин, — деди Амир Бурхониддин, — юрт қад-худоларидин бири саналмиш Паҳлавони олам катта бошини кичик қилиб совчиликка келиптур, не дейсан?

Эри товушидаги истехзо-гаъна оҳангини сезган Опоқ бека нигоҳида недир учқун ёнди, «Совчи муборак бўлғай!» — деди астагина. Сўнг минг андишаю минг истихола оғушида зимдан, ҳарир дуррача панасидан иззатли меҳмонга кўз қирини юборди.

Сираси у Паҳлавонни дарвозадан кирган фурсатдаёқ кўрган, кўнгли бир бурчига чирок ёқилган, бир бурчига зулмат чўккан эди. Не бўлганда ҳам ёнида очилиб-сочилиб турган, муҳаббат осмонида қанот қоқиб учишга шай жигаргўшаси Моҳинурни бир меҳр билан юшоққина туртган, оҳ, дилим ҳамдами, анов меҳмон бахтинг учун

кафил, деган, ўзини босолмай уни қайта-қайта кучган, эркалаб ўпган, суйган эди.

— Мохинур Дарвеш Муҳаммад бирлан ахдлашиптур, — яна энсаси қотиб пўнғиллади Амир Бурҳониддин. — Бул савдодин хабаринг борму?

Энди Зулфизар қалам сурилган ингичка қошларини чимирганча ўйга толди, ким билсин, шу лахза тасаввурда бир ғилдираги ариққа ботган аравани бир зарбда кўчага суриб кўйган йигитнинг келишган қадди-басти гавдаландими!?

— Хабарим бор! — деди у қутилмаганда.

Амир Бурҳониддин ўзидан ўтганини ўзи билиб ногоҳ олайди, эрида рўй берган ўзгаришни сезган Опок бегим тисарилганча сукунат қоплаган хонани тарк этди. Ва чўзилиб кетган зил-замбил жимлик Паҳлавонни яна бир бор синовдан ўтказгандек туюлди. Аниқроғи, энди суҳбат турли мавзуларда борса ҳам қовушмади, ҳатто Паҳлавон бир чўпон қимматпуруш бир чорвадор бойни кўй бозорида қандай чув туширгани ҳақида айтган латифа ҳам иш бермади. Ниҳоят у мулозим дастурхонга тортган иликли паловдан бир-икки ошам тановул қилгандан кейин тез кунда Оллоҳдан яна дийдор насиб этишини сўраб Лочинда жўнаб кетди. Анча кеч бўлиб қолганига қарамай Паҳлавон тўғри Қўштерак маҳалласига бориб Гулсадаф билан учрашди, синглисини Амир Бурҳониддин фикридан огоҳ этиб тўйни тезлаштириш лозимлигини орага кистирди. Хамон ўғлидан норозиланиб юрган Гулсадаф кулоқларига ишонмади, яна денг бир севинса, бир қайғурди. Ахир, дасти ҳам, тили ҳам узун Ихлосия мадрасаси бош мударрисини билан қуда-анда тутиниш нималигини ўзи биладиган тарозига солиб улгурган эди-да.

Ҳарҳолда Гулсадафнинг оёғи олти, қўли етти бўлиб қолганини сезиб Паҳлавон руҳланди. Энди у Гулсадаф қошига кун ора келар, гоҳ қимматбаҳо мато, гоҳ тилла-кумуш тақинчоқ ташлаб кетар, сеп сепга ўхшамоғи кераклигини таъкидлашдан чарчамас эди. Айни пайтда Дарвеш Муҳаммаднинг тергашини қўймасди, бир амаллаб қаллиғинг билан учрашгину гапни охиригача пиширгин, деб тихирлик қиларди. Жияни қувлик билан мийиғида кул-

са жиғи-бийрон бўларди. Талабга кўра «Ихлосия» мадрасасига ташриф буюрганда Амир Бурхониддин ковоғини очмаса ҳам сир бой бермас, у билан ошиб-тошиб кўришар, дарсхонага киргани шопилмас, кўпинча сабоқ бир ёқда қолиб, қанотлари қирқилган қийғир қафасда нола чекиб жон берганидан ҳасрат қила кетар эди.

Дарвеш Муҳаммад тунлари Мохинур фирокида ёнаётганини яхши билган Паҳлавон унаштирув маросимини тезлаштириш истагида Амир Бурхониддин ховлисига яна неча марта бўйнини эгиб борди. Фақат биродари жавоб айтгани шопилмас, ковоқ уйиб нукул чайналар, нигоҳини олиб қочар эди. Тўғрироғи, Хожа Афзалиддин ёки Хожа Маждиддин ўғлидан умидвор эканини юрак ютиб айтолмасди. Яна пойтахт кўчаларини босган маза-матрасиз миш-миш алломани таҳликага солиб кўйганди. Ахир, баъзи оғзи бедарвоза хафагазак кимсалар эрта-индин Аҳмад Муштоқ ва Юсуф Тархон ҳомийлигида Абу-бакр Мирзо тантана билан Малик дарвозасидан Хиротга киражагини ҳамда Султон Ҳусайн қанотидаги зотларни ясоғи қаттолга тортажагини тинмай кўпиртиришар эди.

Ҳар кун бир ғийбат эшитса ҳам Паҳлавон иложи борича пинак бузмас, алҳол ичи тирналган тақдирда ҳам тишини тишига босар, эртадан кечгача машқоҳда ўн сара йигит билан куйманар, узун тунда дутор ёки танбур чалиб овунар эди. Кўпдан бери зиндонда азоб чекаётган Аҳмад Пирий қилмиши жияни билан Мохинур ўртасида девор кўтараётгани армони ёнида армон бўлиб ўрнашаётганини ўйласа тутаб кетар эди.

Паҳлавон бир оёғини саройдан узмагани сабабли Султон Ҳусайн харгиз ўз ёғига ўзи қоврилаётганидан ҳам, маишатга ўч баъзи ичкилар иштирокида ётволиб шаробхўрлик қилаётганидан ҳам, ниҳоят кўпгина муаммоларни яна аввалгидек Хадича бегим маслаҳатига биноан ҳал қила бошлаганидан ҳам воқиф эди.

Бу орада Юсуф Тархон ташаббусни буткул қўлга олиш учун Аҳмад Муштоқ ва Абубакр Мирзони хуфия қароргоҳига чорлаб машварат ўтказгани эл қулоғига етди ва Султон Ҳусайн нечундир Паҳлавонни ошиғич ҳузурига чорлади. Пашша учса эшитилгудек саломхонада у ёлғиз

эди, қораширғайдан келган бетида тун бўйи чўзилган шаробхўрлик касри акс этган, томоғи курукшаб, томирлари увишиб тургани англашилар эди. Шаҳаншоҳ бутун Хиротни ваҳимага солган Али Рустой шериклари билан хилват бир чорбоғда бўлажак жангга ўлиб-тирилиб хозирлик кўриб ётганини даромад ўрнида келтиргандан кейин бир дам сукут сақлади, Аҳмад Пирий муҳолифат аҳли уюштирган кейинги ўта махфий йиғиндан хабардорлиги хусусида тахминлар борлигини таъкидлаб, ҳар қанча қийнов-қистовга солинса ҳам у чурқ этмай бадтар саркашлик қилаётганидан нолий кетди, ниҳоят андак истиҳола билан уни тилга киритиш учун ўзингиз ҳам бир уриниб кўринг маъносида таклиф айтди.

Очиғи бутун салтанат оромини бузган исён сабабчилари — Аҳмад Муштоқ билан Абубакр Мирзо ўртасида Юсуф Тархон устакорлик билан думини ликиллатаётгани ошкор бўлгандан бери Паҳлавон ичида яна бир тугун туғилди. Мана энди билиб-билмай асосан Юсуф Тархон югурдагига айланган Аҳмад Пирий билан учрашув нақадар азобли кечишини чамалаб юраги боғи узилгудек хўрсинди. Айни пайтда недир илинж туғилди кўксида, имони комилки, агар у сўзига кириб сувни лойқалатаётган икки наҳангни тутишда ёрдамлашса қатл бекор қилинади. Сираси, улар пайи қирқилса, Астробод ҳокими Амир Мўғул ҳам тинчиб қолади ва бўйнига итоат ҳалқасини солиб Султон Ҳусайн қошига югуриб келади. Ҳатто Бадиуззамон Мирзо онаси туфайли пеш қилаётган гина-кудурини бир четга йиғиштириб Хирот сари юзланади. Борингки, бутун юртда қайтадан осойишталик қарор топиши Аҳмад Пирий ўзини қандай тутишига боғлиқ бўлиб турибди...

Учрашув жума кuni чошгоҳда Хирот қозихонасида белгиланди.

Тун бўйи Паҳлавон ажрикка ағанаб ухламади, тонгазонда таҳорат ушатиб бомдодни туширди, сўнг тез орада ҳамон уйқусираётган муридлар тўлдирган ховли этагида, учидан япроқлари тўкила бошлаган дарахтлар остида ичи судирилганча гудрана-гудрана айланиб юрди, уфқни ним талғир шафақ қоплаганда машқгоҳда ўн сара йиғит билан биргаликда ҳўл қум тўлғазилган қоп қўта-

риб чопди. Ахийри жикқа терга ботган Дарвеш Муҳаммадни бор гапдан огох қилди ва кечикмаслик учун Лочин белига қўниб шошилинич йўл тортди. Ола-говур тақядан узоқлашиб Хидоят маҳалласи қоқ ўртасида жойлашган қозихонага яқинлашганда ғалати орзиқишдан қўкси жизиллаб кетди. Қўш табақали нақшинкор дарвоза олдида иссиқ каршилаган мулозим ортидан ганчсувоқ қилинган баланд шифтли бўлмага кирган чоғда тўрдаги миз ёнида Низомиддин Муҳаммад бемалол чўкиб қоғоз коралаётган эди.

Пахлавон Амир Алишер Навоий хомийлиги остида кўпдан буён эътиборли лавозимда муқим турган Низомиддин Муҳаммадни ихлос билан хурматлар, бўш вақт топса хонадонида бўлиб марокли суҳбатини жон-дили билан тинглар эди. Алалхусус, у Хуросонда маълуму машхур фикхшунос аллома, шариат ва тариқат илми билағони Мавлоно Камолиддин Шайх Иброҳим илкда таҳсил кўриб балоғатга етганини ифтихор билан эсларди, қолаверса, кўпинча у билан баҳслашиб баъзи мубҳам масалага ойдинлик киритар, ҳар не хулосани рад этиш маҳол далил билан асослаб берганда чиндан қойил қолар эди. Лекин холисликни дастур билган шундай адолат пешвоси Бадиуззамон Мирзога қилинган суикасд туфайли юзага келган жумбоқни ечишда беқарорлик йўлини тутганини кечиролмай келар эди...

— Эй, баҳодир, холи-рухингиз барчага аён, сизга Оллоҳдин тўзим тилармен, — мехмонга ёнидан жой кўрсатди қозикалон. — Илло фикирга ҳам осон тутмагайсиз, фақир тафтиш гуруҳига етакчи бўлмадим, бало орттирдим бошимга! Аллақачон жонимдан умидимни узганмен!..

— Пешонада бори бўлур, — деди Пахлавон, рўпарада чўкиб.

— Ҳа-ха... Локин одамзод хом сут эмган-да!..

— Тўғри, хом сут эмган, — хотиржам давом этди Пахлавон. — Раҳматли отам, ғамни бегона билма, иложи борича ўзинга ошна тутгил, деганлари қулоғимда!..

— Айтишга осон, баҳодир... Ана, ўзингиз нималарни бошингиздан ўтказмаяпсиз, — енгил хўрсинди Низомид-

дин Мухаммад. — Бири устига бири чикиб турса... Айтганча, муборак бўлғай, совчилик ихтиёр қилибсиз.

— Куллуқ... Дарвеш Мухаммад ола хуржун осмоқчи бўйнига!

— Мулла Дарвеш аломат йигит... Ўзингизга тортган. Локин... Амир Бурхониддин вазири аъзам Хожа Афзал ваколлатини маъқул топиб, ўғлини кўёвликка танламоқчи эмиш!..

— Амир Бурхониддин Худодан кўрқади деб умид қилурмен.

— Шу ёшга етиб ҳам соддасиз, ошна, соддасиз!..

Энди зил-замбил жимликни ингичка қитирлаш бузар, патқалам гўё қоғозни эмас, Пахлавон юрагини тирнаётган эди. Ногахон шовқин-сурон эшитилди ва кенг ҳовлига қалдираганча арава кириб келди.

Салдан кейин қуролли навкарлардан бири йўғон-йўғон ходалардан мустаҳкам қилиб ясалган қафас эшикчасини очиб бошига бўз қоп солинган кимсани силтаб туширди ва болохонадор сўкинганча судрай кетди.

Пахлавон бўйнига маломат тўрвасини осган Аҳмад Пирийни подшоҳ қароргоҳида кўрганидан бери неча кун ўтганини эслолмайди. Шаксиз ўшанда ҳам у қайғули бир ахволда эди. Мана энди қадди-қомати яна ҳам чўкиб, ранг-рўйини бешбадтар олдирибди, озиб-тўзган бетида ҳам, ўрасига чўккан кўзларида ҳам ҳаёт нишонаси сўнаётгандек! Қоп-қоронғи зах-совуқ зиндонда ҳикиллаганча оч-наҳор ва ташнаи зор ётавериб минг маротаба тавбасига таянган, ҳозир эплаб-сеплаб икки оғиз илиқ сўз айтса хўнграб ўзини пойига ташласа керак.

— Ўғлим, ҳукмдор гуноҳингдин кечишга розидур, камина ҳам афу этурмен. Қаззоблардин юз ўгириб қанотимизга ўтсанг, зафар нишонли қўшинга йўл кўрсатсанг! Ҳали кеч эмас, танангга яхшилаб ўйла! Омонат дунёда аросатдин ёмони бор эканму?

Агар Пахлавони олам бирон-бир қояга шу тахлит куйиниб сўйласа ўша қоя қарс ёрилиб беадад оху фарёд чекарди. Ҳайҳот! Қулоқ-бошини кўрпалаган соч-соқол қоплаган, қачондир чинордан қолишмаган қомати ингичка тортган Аҳмад Пирийни чивин чакқанча бўлмади. Чамаси у қай ерда, кимлар қошида турганини билмас,

нигоҳи маъносиз йилтирар, тилини ютгандек чурқ этмас, умуман суратдан фарқи йўқ эди.

— Ўғлим, борини тортинмай сўйла, ғанимликни касб қилғон суллоҳларнинг нимасига учиндинг!? Ахир алар сенга фақат кафан бичибдурлар-ку! Наҳотки орқангда падаринг турганини бир марта ҳам эсламадинг!?

— Таксир, чиндан ҳам фақирга ачинасизму? — ниҳоят истар-истамас ғудранди Аҳмад Пирий. — Ачинсангиз, айтинг, оз-моз тарёқ беришсин!..

Кодир эгам, бундан ортиқ бедодлик борми дунёда!?

Ногоҳ яғринига қиздирилган темир босилган каби Паҳлавони олам бир қалқиб тушди. Сўнг мусибат рўй берган мудҳиш кундан бери бахти қаро ўғилхонини зиндонда номинг ўчгур оғу билан беминнат боқиб келишганини чамалаб юраги орқасига тортиб кетди. Имонидан кечган ўша кимсалар разолат аҳли ёллаган хуфиялар эмаслигига ким кафил!?

— Ҳой, ғофил, тарёқни ёдингдан чиқаргил, олам танга роҳат бахш этадурғон неъматлар билан тўла эканлигини биласен! — аста муштани тугди Паҳлавон. — Раҳнамо танлашда адашганинг нақадар аянчли!..

— Йўқ, фақир раҳнамо танламадим, ўзимга ўзим раҳнамо бўлдим.

— Унда ким оздирди йўлдин? — сўради Низомиддин Муҳаммад.

— Ўзимни ўзим оздирдим йўлдин!

— Ёпирай, ким билан ўчакишасен, эй гумроҳ?

— Фақат қисматим билан ўчакишамен!..

— Ёруғ дунёда тошу тарози борлигини унутдингму?

— Жаноб қози, ўтинчимки, ўпка-гинани давру даврон соҳибларидан қилгайсиз, негаки алар ўз майлларига мослаб тузадурлар сиз айтган тошу тарозини, — афтини буриштирганча ғовлаган соқолини ғижимлади Аҳмад Пирий. — Фақирдин ранжиб нимага ҳам эришасиз, фақир бор-йўғи зарра ичра заррамен?!

— Йўқ, такаббурсен! — деди Паҳлавони олам дағал товушда.

— Эҳтимол... Локин, жаноблар, айтинг-чи, Иброҳимдин қолғон дўкон бир коса шароб ёки бир қафт кўкнорига арзигаюму!? Арзимади, фақат ошкор этишни

телбалик ҳисоблайсиз. Ишингиз фақат улуғларга маъкул сўзлар айтишдур. Эҳтимол шу боис сизга тоабад бегона бўлдим. Бас, ортиқ қийнамай жўнатишгизингизга, камина учун ондин фароғатлироқ жой йўқтур.

Пахлавон кўшқават кўрпачада ўсал бўлиб ўтирган Низомиддин Муҳаммад билан тезгина кўз уриштирди. Сўнг рўпарасида турволиб киноя аралаш узиб-узиб сўзлаётган, киртайган кўзларида аллабир истеҳзо акс этган орқатови Аҳмад Пирийни нотаниш одамга ўхшатди, ичида тавба айтиб телбанамо алфозда эшик сари юрди, мулозим ўнглаган Лочин белига абжирона қўниб жимжит кўча бўйлаб ела кетди. Асаби ҳаддан ортиқ қақшагани боис эгарда аранг ўтирар, кўз ўнгида Аҳмад Пирийнинг соч-сокол кўмган башараси гавдаланар, эрта Султон Ҳусайн қошида яна бешбадтар изза чекишини ўйлаб жони-дили ўртанар эди...

Сақкизини боб

ОШИҚЛАР

Одатдагидек каллаи сахарлаб уйғонган Пахлавони олам анчадан бери арзиган-арзимаган важ-қарсонлар билан Унсияга қадам босмаганини эслаб хижолат чекди. Шукрки Мир хасталикни енгиб оёққа турди, аввалгидек ранг-рўйига қон югуриб куч-қувватга тўлди. Фақат озми-кўпми табиатида инжиқлик ҳукм сураётганидан хавотирда. Нима бўлган тақдирда ҳам бугун аҳволидан хабар олади, баҳонада тўйгунча ҳасратлашиб қайтади. Ахир, кўнглида озмунча аламу армон йиғилиб қолганми!? Мабодо Зулфизар тириклигини, у кимсан Амир Бурхониддин хонадонида ардоқли бека эканини, аслзода хонимлар даврасида ўз ўрни борлигини айтса хайрат бармоғини тишласа керак. Негаки Ҳазрат ҳам Зулфизар фанодан бақога кўчганига аллақачон имон ўтирган, Пахлавонга вужуди ўртаниб таъзия изҳор қилган, ўша малак битикларимда яшаб қолар, деб таъкидлаган эди.

Пахлавон кўпдан бери Дарвеш Муҳаммад Ҳазрат шоир зиёратида бўлиш, табаррук этагини тавоф қилиш ва дуойи фотиҳасига етишиш тилагида юрганини дилидан кечирди. Шафқат қилиб тезроқ фақирни пири муршид қошига етаклаб боринг, токи дилимни нажотбахш нафаси билан покласин мазмунида неча бор арз айтди. Аммо мудом ўзига ўралашиб жияни хоҳишини адо этиш учун имкон тополмади. Мана энди савоб олиш фурсати етган кўринади.

Эрталаб машқгоҳда чопачоп бошланмай Пахлавони олам Дарвеш Муҳаммадни аҳду қароридан воқиф этди. Сўнг синчковлик билан разм солиб жияни ранг-рўйидаги синиқиш анчайин кучайганини, нигоҳини ола қочиб тез-тез хўрсинаётганини пайқади. Дарвоқе у вақт кечгани сайин Моҳинурдан умидини узар, ўзини муқаррар айриликка ҳозирлар, кимнидир дасти узун, кимнидир дасти қалта қилиб яратган чархга таънаю маломат ёғдирар эди.

Дарвеш Муҳаммад кеча хуфтондан саҳарга қадар яширинча Амир Бурҳониддин ховлиси атрофида шарпадек изғиб юрди. Афсуски ҳарчанд истамасин соғингани билан дийдорлашиш насиб этмади. Ҳаргиз сирдошига айланиб қолган Эсонбой сўзига кўра Моҳинурни отаси не сабабдандир безатиғли аравада Ҳирот яқинидаги Хайробоод кишлоғига жўнатиб юборди. Эндиликда у ўша ерда данғиллама ховли-жойи бўлган холасиникида яшаркан, пойтахт сари қачон қайтиши номаълум экан, хей, дариг!..

Ўй-хаёлга ғарқ Дарвеш Муҳаммаддан нигоҳини узмай турган Пахлавон ногоҳ туғилган бир режадан севиhib кетди. Хўш, мабодо бугун суҳбат чоғи Амир Алишерни Амир Бурҳониддин хонадонига совчиликка бориш хусусида даъват қилса-чи!? Дарҳақиқат бу зўр фикр эди. Ҳарҳолда шоири даврон йўқ демаса керак, ахир, у шу кунгача қанчадан-қанча ошиқ-маъшуклар ўртасида воситачи бўлмаган дейсиз.

Эрта тонгдан ўн сара йигит қора тошни кўтариб кирга чиқиб-тушиш билан машғул бўлганда Пахлавон эсхуши Амир Алишерда эди. Сўнг Мир хаёлидан бўшамай уч газ баландликдаги кўндаланг ёғоч остига борди, ёғочга осилган ва ҳаволаниб келган қум тўла зил-замбил

қопни дангалига бир неча маротаба елкаси билан уриб қайтарди.

Сираси, бу амални фақат Дарвеш Муҳаммад хайикмай тўқис-туғал бажаради. Шиддат билан уча келган қоп елкасига гурс этиб текканда у мушаклари ўйноқлаб қоядек собит турар, хатто озгина бўлсин довдирамас эди. Кейинча Паҳлавон қитмирлиги тутиб қоп оғирлигини камида икки ҳисса оширишни буюрди. Бошқалар бундай бедодликка чидамай чирпирак бўлиб тушаверди. Қурмагур жияни эса пинак бузмади, аксинча танидаги қучқувват шунга яраша ошгандек бемалол ҳаракат қилар, кўзларидан ўт чакнатиб наъра тортган дамда қоп бир силкиниб ортига чекинара эди.

Тинкани қуритадиган машқлар тушга яқин ҳамишагидек ўзаро кураш билан якунланди. Ким қайси усулни мохирона қўллаганини муҳокама қилганча Салим калта ва Момохол тузаган дастурхон атрофида баҳамжихат ўтириб иштаха билан овқатланишди.

Мана энди тоға ва жиян қулоқлари чимирилган қилпоча бедовларини йўрттирганча Неъматобод даҳасидан йироқлашиб кетишди. Орага тушган жимликни бузгилари келмай Унсия бўсағасига қадар сукут сақлашди. Ва ҳамиша ланг очиқ турадиган кўш табақали нақшинкор дарвозадан киришган ҳамоно димоғларига райхону жамбил, раъною наргиснинг муаттар ҳиди урилиб бир ажиб ҳузур туйишди.

Сокин хиёбонлар узра соябон дарахтлар шоҳида жуфт-жуфт қўнган турли-туман қушларнинг ошиқона хошишлари чор-атрофни тутганди, ҳар ерда бемалол соллона-соллона сайр қилиб юрган нозикбадан жайронлару олқорлар бир ҳуркак, бир масрур...

Хирот тугур бутун Хуросонга маълуму машҳур Унсияга илк маротаба қадам қўйган Дарвеш Муҳаммад турфа ранг нафис кошнлар зарбланган, узундан-узон айвони ва улкан устунларига зарҳал-кумуш гуллар чекилган мовий гумбазли мухташам иморат қошида сеҳрланиб қолди. Ниҳоят ўзингни хотиржам тутгил маъносида томоқ қирган тоғасига эргашиб, бири-биридан кўркам анвойи чечакларни томоша қила-қила, майин қизғимтир кум тўшалган йўлак бўйлаб илгарилади. Сўнг ёзлик кўшк

билан мрамор сархувуз оралигида Мавлоно Камолитдин билан Шайх Бахлулни оғзига қаратиб бафуржа ваъз айтаётган Амир Алишерни кўриб ўзини йўкотар даражада қувонди. У тоғаси ҳам орзиқаётганини сезиб-сезмай кўзлари нигорон ҳолда шоири давронга термилар, бу учрашув ҳаётидаги ҳеч қачон унутилмайдиган энг улкан учрашув бўлиб қолажагига ишонган ҳолда Тангри таолога ҳамду сано айтар эди.

— Оғам, сиздан ранжишга ҳақлимиз, — деди Амир Алишер, Паҳлавонни бағридан бўшатар экан. — То хануз шундоғ жиянни фақирга ошнаи қадрдон этмабсиз, нечун?

— Бир қошиқ қонимдан кечгайсиз, пирим, — деди Паҳлавон айбсиниб. — Ҳар ишнинг вақти-соати бор экан, йигитнинг ўзи анчадан бери дийдорингизга мушток ва муридлик ихтиёрини қиладур.

— Кўп миннатдормен, кўнглим юксалмиш! — Амир Алишер меҳр тўла кўзларини Паҳлавондан олиб Дарвеш Муҳаммадга қадади. — Дуомиз буқим, илоё инсофу диёнатни дастур, сабру бардошни қурол билиб у дунё-бу дунё камлик кўрмагайсиз!..

— Қуллук, ҳазратим! — қўл қовуштирди Дарвеш Муҳаммад.

— Навкирон мурид муборак бўлғай, пирим! — деди Паҳлавон, чехраси ёришиб. — Ижозатингиз бирлан вақтни бой бермай анинг бир дардидин воқиф этсам!

— Маъқул, — деди Мир хотиржам. — Эшитайлик-чи.

— Содда муридингиз бир гулга ошиқ бўлубдур, — безовталаниб қолган Дарвеш Муҳаммад биқинига секин туртди Паҳлавон. — Гулки на илдизи, на яроғи, на ранги, на бўйи бор!

— О, шунакаму!? Иншооллох омади чопибдур, қўлдин қўймасун!

— Лоқин қўлга киритолмай овора-да, пирим, — темирни қизигида босди Паҳлавон. — Отасини Амир Бурхониддин дерлар, Ихлосиянгиз бўсағасини супуриб келмиш зот! Йўқ бахоналарни рўқач қилиб олдиға похол тўшайдур!

— Фаҳмимча Амир Бурхониддин ҳол ва таъб киши-си эрур, — деди Мир жиддийлашиб. — Ахир Астрабод-

дин чорлаб бош мударрис қилиб кўтарганимизда бирламчи одамохунлигини инобатга тутганмиз.

— Нахотки феълу атворини худбинлик пардаси босганидин беҳабар бўлсангиз, жаноби Мир? Нечоғли амал хавосига берилганидин Ҳирот аҳли хайратда-ку!

— Беайб Парвардигор, оғам. Мабодо ақли қосирлик қилиб адашган бўлса йўлга солиш тадбирини чекурмиз, асло ғам еманг!..

Паҳлавон пинжида қисиниб-қимтиниб турган Дарвеш Муҳаммад энди бирдан юрагига ўт қаланиб дадиллашди. Жумлаи жаҳон маликуш-шуаро унвонига лойиқ кўрган зот ўзини эски ошнадек кадрдон тутаётгани, сира иккиланмай ёрдамини аямасликка ваъда бераётгани ақлу идроки қатларида мудраб ётган ифтихор туйғуларини жунбушга солди. Агар Ҳазрат рози бўлса тоабод эшигини супуришни шараф билардим деган ўйни кўнглига тугиб кўйди.

— Жиян, ошиқлик сиздек йигитга ярашадур, — юшоқ товушда жимликни бузди Амир Алишер. — Ақлу хушингизни ўғирлаган малакни кўрмапмен, лекин фаҳимча сизга муносиб! Айни балоғат палласинда эканки, эрта висол насиб этса бағрингизда илдиз отадур, бағрингизда япроқ ёзадур, бағрингизда бўй таратадур ва ранг берадур.

— Куллуқ, — деди Дарвеш Муҳаммад, — далда бўлдингиз.

— Тағангиз ғазали ёдингиздаму? Яқунда худди сиздек киши дарду дунёсини шарҳ этмишлар. Буралган мушкли кокилни тасаввур қилгайсиз, ошиқ маст бўлиш илинжида муаттар бўйга интиладур, локин кокил бўйнига сиртмоқ бўлиб чирмашгай!..

— Пирим, фақирники бекорчилик боис эрмак, ортиқча мақтов айтиб хижолатга қўйманг, — деди Паҳлавон бўй эгиб. — Ҳар неки битибмен сиз пайдо айлаган ганжина қошида хору хас!..

Амир Алишер кулча бетига мувофиқ тушган ва яккам-дуккам оқ оралаган кўркама соқолини силай-силаёй ўйга толди, сўнг Дарвеш Муҳаммад билан зимдан кўз уриштирди-ю, бир хўрсиниб Аҳмад Пирийдан сўз очди. Яна ҳам хавотирли ўзанга тушган мусибатдан афсус-

надомати чексиз эканлигини изхор этиб турганда дарво-захона тарафдан кулги-ҳазил аралаш ола-говур эшитилди ва ўша захоти Амир Алишер хонадони эъзозида бўлган зотлар кўзга ташланди.

Ана, кум тўшалган хиёбон бўйлаб аллақачон назм бўстонида жозиб гуллар дасталаган Шайхим Сухайлий кулфи-дили очилиб келаётир. У билан ёнма-ён гап сотиб йўргалаётган қотма-эпчил йигит нозик хунари билан еру кўкни хайратга солган Мирак наққош эди. Сал орқароқда ўзаро қизгин масала талашиб Мавлоно Камолиддин Бехзод билан Мавлоно Султонали Машҳадий шошилмай одимлар эди. Зум ичида улар Амир Алишерни ҳам, Паҳлавонни ҳам ҳазил-мутуйибага кўмиб ташлашди. Ҳатто гоҳо Дарвеш Муҳаммадга ҳам илмоқли гап ташлашар, йигит қизариб-бўзарганини кўриб хандон ташлаб кулишар эди.

— Эй, пири майдоний, эшитдикки сичқон инини ижарага олмак пайида эмишсиз, муборақ бўлғай! — Паҳлавонга ошқора ниш санчди Шайхим Сухайлий. — Ўша сўтак Али Рустонийни фақирга қўйиб беринг, ғажиб ташламасам отимни бошқа қўямен!

— Паҳлавон жўжани кузда санашни афзал билса керак, — деди Мирак наққош, хайрихоҳ оҳангда.

— Ҳе, жаноблар, Аҳмад Пирий зиндонда ётса Паҳлавон кўзига Али Рустоий кўринар эканму? — афсусли қиёфада кафтларини ёзди Мавлоно Султонали. — Кўнгли яримта одам дош беролмайди мухорабага!..

Ана бедодлик! Қаники ер ёрилсаю Паҳлавон тушиб кетса!

Тоғасининг яраси тирналганини сезган Дарвеш Муҳаммад томоғига нимадир игнадек қидалди, хали кўнглини равшан айлаган қувонч ўрнини недир мунг эгаллаб, бутун вужуди остин-устин бўлиб кетди.

— Ёронлар, фақирдин ҳол сўргали келибсизму ёким фақирни хасталик чангалидин халос қилғон хожатбарор кимсани бундоғ бемаврид саваламоқ қасдигаму?..

Яхшики Амир Алишер зимдан таранглаша бошлаган баҳсга вақтида аралашди. Кўча-кўйда урчиган миш-мишлардан мисол келтириб тишларини арра қилиб турган ошналар ҳовурларини босиб юмшаб қолишди. Андава

тортишда устаси фаранг Шайхим Сухайлий тувишган акамиздек яқин олганимиз учун шунчаки тегажоглик қиламиз қабилда гап қистиргандан кейин нохушлик тамом барҳам еди.

Ахийри Амир Алишер барчани зарҳал-қумуш ва ганчкорий нақшлар билан зийнатланган маҳобатли меҳмонхона сари бошлади, давра тўрига Пахлавони оламни таклиф қилиб, ўзи энг қуйида, Дарвеш Мухаммад ёнида тиззалади.

— Пирим, бир қошиқ қонимиздан кечсангиз кичик бир арзимиз бордур, — жимликни бузди Мавлоно Камолиддин Бехзод. — Хасталик сабаб кўнгил уйини хуррам айлагувчи қирмиз юзли санамдан аразлабсиз. Бугун сизни у билан яраштириш тилагидамиз. Хиротда донгдор уста саналмиш Ошиқ Чоғарий ҳам шунга даъват килур!..

— Бекор азият чекибсиз, жаноблар, — деди Мир жовдираб.

— Ошиқ Чоғарий югурдаги ҳалидан бери дарвозангиз кунжагида бетоқат кутадур, — тамшаниб бош ирғади Мирак наққош. — Биродаримиз Шайх Бахлул чиқиб имласа кифоя!..

— Ошиқ Чоғарий таърифича унақаси жаҳонда бошқа йўқ! — деди Мавлоно Султонали жилмайиб. — Бир қиёбоқса борлингизга ўт қўймоғи тайин экан!..

— Жунунлик саҳросига етаклар десангиз-чи! — мамнун лукма ташлади Мирак наққош. — Тоабад инонихтиёрингиз илқида бўлур!..

Пахлавони олам илжайганча жиянига қўз кирини юборди. Бунингдек суҳбатга илк бор гувоҳ ўтаётган Дарвеш Мухаммад аросат водийсида ағёрлардан ёшурунган, ошиғи зорига кўзлари нигорон сохибжамол хусусида сўз кечаётгандек ҳаяжонда эди. Ногоҳ ўша малак кўзига Мохинур бўлиб кўринди. Қачондан бери Мохинур Хиротдан йироқда эканини эслаб бутун вужуди ўртаниб кетди, ахир, кўнгли уйига бир умрлик севинч ва ёруғлик бахш этувчи ўша санам изидан нечун йўқлаб бормаслиги керак!?

— Жаноблар, мабодо пирим қирмиз юзли санам билан аҳду паймон тутсалар илҳом париси рашқда бағри-

ни тигламасму ва пиримни бевафоликда айбламасму? — баҳс оловини ёқишга киришди Шайхим Сухайлий. — Ақлим етмас: биридан бири сулув икки пари-пайкарга ошиқлик даъво қилиш азобми ёки роҳат!?

— Хавотирга ҳожат йўқ, — недир қувлик акс этди Мавлоно Султонали қиёфасида. — Шоири калон феъли фақирга айниқса яхши аён: ўртага нифоқ туширмаслик учун аларни якка-якка хуфия учрашувга чорлагайлар.

— Қойил, ҳам хилватий, ҳам пинҳоний, оҳ-оҳ! — калин қошларини пасту баланд қилиб учирди Мавлоно Камолиддин Бехзод. — Эй, Ҳазрат, жоним тасаддуқ, бу хил тадбиркорликни қайси устоздин эгаллапсиз!?

— Аммо, бугун бағри оташ, қароши малҳам, тили болу истиғноси жодуваш санам билан висол ошкорадур, — қатъий ҳукм қилди Шайхим Сухайлий. — Фақат табиби хос Паҳлавон ғаюрлик қилмай ижозат берсалар кифоя!..

Бутун вужуди кулоққа айланган Дарвеш Муҳаммад чечанлик билан таъриф-тавсиф этилаётган маъбуда — жомда ёки жомдаги май ичра пинҳон ёр аксини кўриш ҳар кимга ҳам буюрмаслигини ахийри тушунди. Кейинги вақтларда ўзи гоҳо Ошиқ Чоғарий даргоҳида мехмон бўлиб турса ҳам, ҳатто баъзан тоғаси билан ҳасратлашса ҳам бодаи азал ва бодаи абад ҳикматини англаш бобида хали ғўр экан, ғўр!..

Жияни ўй-фикрини пайқаган Паҳлавони олам эса инон-ихтиёрни ўғирлаш эвазига Уйғониш завқини инъом этадиган маҳбубнинг иссиқ оғушини қумсаётганди. Ахир, ҳар гал жунун палласида қўл билан ушлаб, кўз билан кўриб бўлмас саодатга эришгани ёлғонми!? Жомни макон тутган малак, маликаи дилором сиймосини дилига нақш эта олган ошиқ қаноатда ҳеч қачон камлик сезмайди. Қаноат — абадий хотиржамлик! Бу нарса айниқса Мир тимсолида пайдо! Ана, илҳом париси билан майкўза тутқуни саналмиш офатижон ўртасида талош зот ранг-рўйида ифодаланган муҳаббат нафсдан тоабат холи!..

— Ошиқ йўлига ғов тиклаб гуноҳи азимга ботмайин, биродарлар, — ниҳоят тили учидагини шарҳлади Паҳлавон. — Бу ишқ бир оловдир, ўчирмоқчи бўлган кимса парвона каби ёниб битгай!..

– Офарин! – деди Мирак накқош шодланиб.

– Хижрон ҳолимизни хароб айлабдур, — эшикка термилиб бетоқат югинди Шайхим Сухайлий. — Жон талвасада, дил хастахол, кўз интизор, томоқ ташнаи тириш, эвоҳ, яна қанча чўзилур жудолик?

Кимдир тўкилгудек бўлиб хўрсинди, кимдир тутагудек ҳолда чўзиб оҳ чекди, кимдир тўнғиллаганча махлуқодан хабар бериш учун чиқиб бедарак кетган Шайх Бахлулни таънаю маломатга кўмди. Сўнг зилдек жимлик чўкди ва паришон нигоҳлар эшикка термилди. Барча каби Паҳлавон ҳам ажаб тарзда нигорон эди, нимадир ич-ичини иссиқ-иссиқ куйдирарди. Қачондир кўзи хаёлан дунё бўйлаб кезаётган Амир Алишер кўзи билан такнашди ва кўнглида «Ёр аксини майда кўр деб жомдин чикди садо!» мисраси жаранглаб акс садо берди. Паҳлавонни домига тортган интизорлик чиндан шоири давронга ҳам аллақачон юққан: не синоатки, тубсиз қароқлари ҳам сирли, ҳам исёнкорона чақнади — гўё маъшуканинг лолагун ёноқларидан бўса олиб улгурмай сархуш!..

*Эй, кўнғил, келким, бало базмида жоми ғам тутай,
Ўз қатиг ҳолимга ўлмасдин бурун мотам тутай.
Йиғлабон бошим узра оҳим дудидин чирмаб қаро,
Мотамим эл сўнгра тутқунча ўзим бу дам тутай.*

Маъюсланиб ўтирган Шайхим Сухайлий ҳеч кутилмаганда Ҳазрат қачондир битган ва бутун сўфийлик оламини ларзага солган қатъани мароқ билан берилиб ўқиди. Бахонада андак совиган баҳсу мунозара бирдан қизиди ва ҳузур-ҳаловатдан азоб-уқубат, қийноқдан роҳат-фароғат излаган, жоми ғам воситасида бало базмини шодиёнага айлантирган, тириклик пайтидаёқ ўз жанозасини эълон қилган кишигина саодат эшигини очишга ҳақли бўлиши устида кечди. Қитъадан беҳад таъсирланиб киприкларини намлаган Мавлоно Камолиддин Бехзод: «Биродарлар, жоми ғам — жоми қувонч!» — дея хитоб қилганда барча бир овоздан уни маъқуллади. Ва ниҳоят Мирак накқош қабрга кирмай ўзини қабрда кўрган сўфий жасорати билан тенглашадиган жасорат оламда бошқа йўқлигини тўлиб-тошиб шарҳлай бошлаган фурсатда

эшикдан недир ийманиш билан секингина Шайх Бахлул мўралади.

Таажжубки, кекса мулозим бўсағада қўл ковуштирганча ихчам ипак дастор ўралган бошини ҳам қилиб турар, мўй кўмган қалин лабларига билинар-билинемас истех-золи табассум қўнган, тили учидаги гапни айтгани кўр-қаётгандек эди.

— Нечун куп-куруқ қайтмишсиз, жаноб? — ранж аралаш сўради Мир.

— Пирим, гумашта тажрибасиз навжувон экан, — кафтига йўталган бўлди Шайх Бахлул. — Йўлда паривашга ошиғи бекарор бўлгон, ишқ жунуни хуруж қилиб ани бандиликдин озод айламиш, локин нозу ишвасига тоб беролмай эс-хушидан айрилиптир. Ушбу фурсатда гулзор пуштасинда бағри бирён ётадур, ёрим деб майкўзани кучоқлаб!..

Бехос бўлма шифтини кўтариб ташлагудек залворли қаҳ-қаҳа янграб жимлик чок-чокидан сўкилди. Дастлаб қоринларини чангаллаб ушлаганча кўшқават кўрпачада Шайхим Сухайлий билан Мавлоно Султонали думалаб қолди. Кейин Мирак наққош билан Мавлоно Камолиддин Бехзод тиззаларига ура-ура ёнбошларига қулади. Ҳатто Амир Алишер ҳам, Паҳлавон ҳам, Дарвеш Мухаммад ҳам жўрлашганча тўхтовсиз пикир-пикир кулишар, ҳамон остонада елкасини қисганча беозор-маъюс жовдираб турган Шайх Бахлулга имо-ишоралар қилишар эди.

— Ҳазратим, биз ғарибларни бир, бул зотни икки ўқитгон экансиз, — дастрўмолини жикқа ҳўл киприкларига босди Шайхим Сухайлий. — Офаринким, ўзидан чиказдилар сопини! Гулпуштада майкўза кучоқлаб ётмакни факир ҳам орзу килурмен!

Меҳмонхонани тағин гуриллаган қувноқ кулги тутди.

Ахийри жимлик чўккандан кейин Мавлоно Камолиддин Бехзод ношуд гумаштага иш буюриб гумроҳлик қилган Ошиқ Чоғарийни зудлик билан Унсияга чорлаш лозимлигини айтди. Давра аҳли ўзаро кўз уриштириб олгандан кейин мусаввир таклифини муҳокама қилди. Борингки, турли далил-исботлар ўртага қўйилди ва ахийри ошиғич жўнатилган чопар Ошиқ Чоғарийни оёғини ерга

тегиздирмай бошлаб келди. Чопар ахволни батафсил тушунтирган бўлса керакки, у хар эхтимолга қарши анча бахайбат сиркорий майкўза кўтариб олган эди.

Ошиқ Чоғарий кимсан Амир Алишер иззатли даврасига лойиқ билиб изида одам кўйганидан ортиқ хаяжонда эди. Салдан кейин у кўлидагини Шайх Бахлулга тутқазди ва Оллох назари теккан қутлуғ даргоҳга эски-туски кийимда келганидан уялган каби бўсағада ими-жим туриб қолди. Айни пайтда бетига унча мувофик тушмаган энлигина патак соқолини тутамлаган кўйи дав-ра аҳлига тезгина разм солиб чикди. Нигоҳи тўрда сав-лат тўкиб ўтирган Паҳлавони оламга, пойгак томонда чўккан Дарвеш Муҳаммадга тушди-ю, лабига ингичка табассум кўнди, ким билсин не кечди хаёлидан шу лах-зада?

— Хей, девоналар пешвоси Ошиқ Чоғарий, дўсти кадрдонинг Али Шугонийни излаб овораю абгор бўлма-гайсен! — дабдурустдан лўкма ташлади Шайхим Сухай-лий. — Иззатингни сақлагин, негаки дунё пасту балан-диндин ҳасратлашмоқ муддаосинда сени биз чорладик!..

— Қандоғ давраки Али Шугонийдек ошиқи даврон қадами етмаган бўлса?! — жўрттага қовоғини солди Ошиқ Чоғарий. — Афсус! Фақир бунда тургилигим йўқ!..

— Иззатингни сақла дедилар. Сен эса андишадин кечиб бетга сапчилайсен, — ҳазил-чин ёвқараш қилди Мирак наққош. — Қолаверса яхшироқ ўйлаб кўргин, қайси муборак эшиқдасен!?

— То тирикмен Ҳазрат оёқларига йиқилмакни шараф билурмен. Лекин кўнглим махрамига айланган улфат ўша банда бўлса не қилай!? Нима, сиз улус оғзида юрган ушбу байтга беписандмусиз, яъни:

*Мени мен истаган киши суҳбатига аржуманд этмас,
Мени истар киши суҳбатини кўнглим писанд этмас.*

Давра жонланди ва барча шох байт муҳокамасига тушиб кетди.

Фақат Дарвеш Муҳаммад сукут сақлаганча ётсираб ўтирар, ўзи билан бир олам завқ, бир олам жумбоқ олиб келган Ошиқ Чоғарийдан хайрат тўла назарини узмас эди.

— Намунча қаттолсен, ярамагур!?! — жимлик чўккан хамоно майқўза бўйнига қўл солди Мирак наққош. — Сенинг дастингдин санам мудом тутқунлик азобида!..

— Жаноб, сўзингиз бул ҳабиб шаънига бўхтондур, ха, бўхтон, — Дарвеш Мухаммад ёнида тиззалаган Ошиқ Чоғарий овози хиёл эзгин янгради. — Токи у банди қилиб қўйнида ёшурмаса маъшуқа етилмас ва ойдек тўлишмас, офтобда қовжираган наргисдек сўлғин ва абгор кўринур, тафт ва латофат бўлмас баданида!.

Давра аҳли офарин маъносида бараварига бош тебратди.

— Сал ўзингга ўхшадинг, Ошиқ! — кесатган бўлди Шайхим Сухайлий.

— Адашибмен, узр, — бўй эгди Мирак наққош.

— Эй, аҳли дил, рости шуки, хуморимиз босилмас экан, биз оламини танимаймиз, ҳатто ўзимиз ўзимизга бегонамиз.

— Қисматимиз шу экан-да! — хўрсинди Мавлоно Султонали.

— Алалхусус жонон сеҳру жодусида поёнсиз ҳикмат пинҳон. — давом этди Ошиқ Чоғарий. — Ток хилхонасида жим, хум ичра ноз уйқуда, бизим қучоғимизга кирса дафъатан уйғонур, жонга ғавғо солур, кўнгилини савдойи этиб, танни эҳтирос оташида куйдиргай!..

Ҳамон сукут сақлаётган Дарвеш Мухаммад беихтиёр Паҳлавон билан кўз уриштирди. Ҳарчанд ўзини оғирбосиқ ва хотиржам тутишга уринса ҳам борлиғида ногоҳ ўзгача бир инқилоб рўй берди, аниқроғи, косагул лимлим тўлғазиб узатган кумуш жомда, сирли кўпириб-товланаётган қирмизий бода жилвасида Мохинур чехрасини кўришдан умидвор бўлди.

Қолаверса, давра аҳли аллақачон бутун инон-ихтиёрини бандиликдан қутилган, қайғудан йироқлашиш — шодлик билан топишишга ундаётган париваш ҳукми остига топширганди. Лаҳза сайин малак таърифи йўқ нозу истиғно билан олов тусли толим-толим сочларини эгилган бўйинларга сиртмоқ қилиб солар, юракларни эритиб, жисму жонни ўткинчи дунё билан боқий дунёни туташтирган поёни йўқ кенгликлар сари ундар эди...

Шуккизини боб

НИҲОЯДА — НИҲОЯ ЙЎК

Пахлавон ётоғига кириб ечинаркан кўзи тоқчада турган сандикчага тушиб юраги шиф этди, хаёли Зулфизар билан кечган беташвиш ва шодон дамларига кўчиб маъюсланди. Салдан кейин у ҳовлига чиқди, Салим калта бозорда нарх-наво кўтарилиб кетганидан нолиганда бунга кейинги вақтларда Хуросон салтанатида ихтилоф тагин кучайгани, оқибат тижорат аҳли, айниқса хунарманлар ва зироатчилар савдо-сотик жиловини тортиб қўйишгани сабаб бўлганини тахминлади.

Аксига олиб яқинда Амир Аҳмад Ёрий Астробод вилояти билан Балх вилояти оралиғидаги қайси бир водийда йириккина қўшинни шайлаб пайт пойлаётган Юсуф Тархон билан Абубакр Мирзони қўлдан чиқариб, Хиротга ноумид қайтди. Пихини ёрган Юсуф Тархон қайси гўрга кирганини биров айтолмасди. Аммо Абубакр Мирзо жанг қилишни истамай Гургон дарёсини кечиб Дехистон сари юзлангани оғизга тушди. Ахийри Султон Хусайн аркони давлати маслаҳатига кўра хос жаллоди Қанбар Алини махсус илғор билан ул гумроҳ изидан жўнатди ва сал хотиржам тортди. Афсуски эртаси куни Бадиуззамон Мирзодан келган узундан-узун хат юрак-бағрини буткул ўртаб юборди. Шахзодаи жувонбахт Амир Музаффар барлос қилич яланғочлаб Балх остонасига яқинлашганини рўй-рост шафқатсизлик билан тенглаштирган, эй падари бузруквор, сиз ганимингиз Аҳмад Муштоқ эмас, беморлик тўшагида хазон каби сўлаётган, эхтимолки эрта-индин охират сафарини ихтиёр қиладиган шўрпешона волидам устига қўшин тортибсиз кабилида таъна тошлари отган эди.

Тўғриси, сарой атрофида кечаётган аввали-охири йўк галвалардан кўпчилик қатори Пахлавон ҳам толиқди. Бугун кечга яқин така дарвозасидан мўралаган таниш чопарни кўриб айниқса тоқати тоқ бўлиб кетди. Навбатдаги машваратда ҳам сўз муқаррар Балхни қамал қил-

ган Амир Музаффар барлосга ёрдамчи кучлар юбориш, иложи борича тезроқ ҳамон аҳдидан қайтмаган Абубакр Мирзо билан Юсуф Тархон пайини қирқиш устида борса керак.

Паҳлавони олам оёғини қўлига олиб етиб келганда қароргоҳни пашша учса эшитилгудек теран сукунат камраганди. Халироқ хос бўлмада ёлғиз қамалиб андак шароб нўш қилган Султон Хусайн машваратни бошламай баҳодирни интизор кутаётгани англашилди. Ҳатто Амир Алишер, Сайид Ҳасан Ардашер, Хожа Афзалиддин, Хожа Низомулмулк, Аҳмад Мирзо ва бошқа улуғлар боқишида ҳам недир муштоқлик акс этганди. Қизифи, ҳокони мансур на Бадиуззамон Мирзо, на Аҳмад Муштоқ, на Абубакр Мирзо, на Юсуф Тархон, на Аҳмад Пирий номини тутди. Гўё бутун мамлакатда осудалик ҳукмрон! Ниҳоят у чўғдек товланаётган туркман гилам бўйлаб вазмин киёфада нари-бери одимларкан, зимдан Паҳлавон сари кўз қирини юборди, сўнг бутун хуш-фикри эрта — жума куни намози асрдан кейин Боғи Зоғонда Али Рустой билан кечадиган, бутун Хуросон такдирига алоқадор жангда эканини айтди. Ахир, олис юртдан тоғу тош ошиб келган полвон қўнгил қўрғонини ишғол қилиш тилагида! Сарой хос баҳодиригина эмас, улус суянган тоғи ва ишонган боғи саналмиш Паҳлавон шунга қараб иш тутиши, аниқроғи, ушбу фурсатда ору номус химояси учун ҳозир нозир эканлигига барчани ишонтириши керак. Очиғи, ҳалига қадар у кесиб гапирмаганидан шаҳаншоҳ хавотирда!..

Мийиғида кулганча Паҳлавон худди шу масала муҳокама қилинган аввалги олий машваратни хотирлади. Қизғин тортишув пайтида доғули Хожа Маждиддин дафъатан орага Муҳаммад Молонийни тикиштириб зардасини қайнатгани, ҳартугур шаҳаншоҳ уни қўлламай силтаб ташлагани кўп аломат иш бўлувди. Сираси, ўша мажлисда Паҳлавон қандай босиқлик қилган бўлса ҳозир ҳам ўзини қарийб шундай тутди. Фақат бир оз дағал товушда кимки Хуросон тошу тарозиси билан ҳисоблашмаса бошига ғалва орттиришини таъкидлаб қўйди. Умуман подадан олдин чанг чиқариш сира ярашмаган қилик, ҳар ким хаддини билгани, бор-йўқ имконини майдонда кўрсатгани маъкул!..

Шаксиз хўл ўтин каби тутаб ёнаётган исён сабабли эрта-индин кон тўкилиши эҳтимолидан чўчиб боши говлаб турган Султон Хусайн Пахлавон холисона йўсинда айтган сўзлардан яна қоникмади, агар юзимиз ерга қарайдиган бўлса тупрок босиб тирик юрганимиз бекор каби-лида ошқора кесатди.

Қароргоҳни тарк этгандан кейин Пахлавон ҳеч қаёкка қайрилмай тўппа-тўғри такаяга борди, тозидек эпчил мулозимни юбориб ҳамон машқгоҳда ўзаро олишаётган ўн сара йигитни қошига чорлади. Ниҳоят ўн сара йигит дастурхон атрофида чўккандан кейин эрта кечадиган хаёт-мамот жангида ўртага тикиладиган нарса нима эканини ётиги билан изохлашга киришди. Кейин эса нечундир хўрсиниб ўйга толди, аниқроғи, ногоҳ кўзи Дарвеш Муҳаммад кўзи билан тўкнашиб тутилиб колди.

Тунов кундан бери Пахлавон ўзини жияни олдида икки баробар гуноҳкор сезади. Ахир, кимсан элни оғзи-га қаратган Амир Алишердек зот билан Амир Бурхониддинни йўқлаб борса-ю, бир натижа чиқаролмай сўшпайиб қайтса бедодлик эмасми!? Афсус! Бир кун олдин югурдак орқали ташриф ҳақида хабар бериб қўйилганига қарамай эгаси кўчиб кетгандек данғиллама ҳовли ҳувиллаб ётар, дарвоза тақа-тақ ёпиқ эди. Паришон туриб қолган Мир олдида ер ёрилмадики кириб кетса! Эҳтимол Амир Бурхониддин Ҳазрат совчилик ихтиёр қилишига ишонмагандир. Шундай бўлса ҳам айрича тадбир қўллагани ақлга сиғмасди. Қолаверса Опоқ бека — Зулфизар нечун эрини йўлдан қайтармади экан?

Пахлавон ич-этини еса ҳам қўрган-кечирганини Дарвеш Муҳаммаддан сир тутди, натижа эрта-индин аён бўлишини айтиб шунчаки тўнғиллаб қўйди. Лекин авзойидан жияни барисини англаб улгурган ва шунинг учун бўғзига тикилган хўрсиниқни билдирмаслик учун тезгина ўгирилиб панага уриб кетган эди...

Энди Амир Бурхониддин сурлигини, Зулфизар ожизалигига борганини қайта дилидан кечириб Пахлавон ўлгудек хижолат чекаётир. Хайҳот, не қилсаки, борлигини тобора ўраб-чирмаётган, эрта муқаррар гуноҳга гирифтор этадиган нохушликдан қутилса!?

Ахийри суҳбат қовушмай қолганини англаб ўн сара йигитга ижозат берди, ими-жим жўнаган Дарвеш Му-

хаммад ортидан тикилиб гўё кўкси увалди. Бир оздан кейин Салим калта тутқазган танбурни сошлаб бир-икки савт чалди-ю, анчагина енгил тортди. Айниқса «Чахаргоҳ»ни машқ қилган дамда руҳи юксалди ва яхши кайфият билан тўшакка чўзилди.

Бу кеча Паҳлавон хайриятки босинқирамай осуда ухлади. Ҳатто умрида биринчи марта бомдод номозига мўлжалидан бир мунча кечроқ турди. Жойнамозда чўк тушиб астойдил ёлворганча Худодан сабру бардош ва омад тилар экан, беихтиёр кўз ўнгида падари жонланди. Гўё олисларни тўсган хира-харир парда ортидан валинеъматни қайта-қайта бош ирғаб нимагадир ишора қиларди. Сал кейин ғойибдан ноҳос садо келди: «Нарса борки хорижи олам эрур, Ҳар не истарсенки ўзингда жам эрур!» Кечагидек эсида, отаси ақлу идрокини жаҳолат найзасига қалқон қилиб умр кечирган Мавлоно Жалолиддин Румий бисотини кўп хушларди. Айниқса ушбу мисрасини кўнглига бор жозибаси билан қўшиб нақш этган, баъзи кунлари ўн марталаб такрорлар, ҳар гал Паҳлавонни бир янги маъносидан воқиф этиб шодланар эди...

Тақя ҳаёти аввалгидек бир маромда давом этаётганди, одатдагидек ҳар замонда Салим калта билан Момоҳол тўнғиллаши эшитилиб қолар, эру хотин муридлар кун сайин кўпроқ ёпирилиб келаётганини, омборда нима бору нима йўқлигини куйиб-пишиб муҳокама қилар эди.

Паҳлавон ёзлик кўшк айвонида ёнбошлаганча ўз ҳаёли билан машғул бўлди, Аҳмад Пирийни, ниҳоят Зулфизарни эслаб хўрсинди. Ушбу лаҳзада Зулфизар укаси тақдирига куйиниб қон йиғлаётганини тасаввур қилганда бағри ўртаниб кетди.

Сон-саноксиз муридлар шовқин-сурони остида тушлик ҳам ўтгандан кейин Паҳлавон тимискиланиб даҳлизга кирди, тахмонга қачон қўйилгани номаълум темир сандиқ рўпарасида қад ростлаганча ўй суриб қолди. Бир оздан кейин кулфни очиб зил-замбил қопқокни кўтарди ва ҳар хил ашёлар орасидаги асл тошлар қадалган тўғаси соф тилла камарга кўзи тушди. Ногоҳ юраги шиф этди, ахир, нақадар азиз бу ёдгорлик, аниқроғи бисотида бундан қиммат, бундан мўътабар бошқа нарса йўқ!..

Паҳлавон қачондир бу камарни жаҳон яғонаси бўлганини таъкидлаб белига Бобур Мирзо боғлаб қўйганини,

қувончидан ўзини йўкотар даражага етган падари бузруквори уни кўзларига суртиб тавоф қилганини, тоабад гард тегизмай асрагин деб тайинлаганини хотирлаб беихтиёр жилмайди. Худога шукрки, валинеъматига берган ваъдасида турди ва кимлигидан огоҳ этадиган нишонни жони-жахонида асраб келди. Нахотки энди ундан ажраладиган вақт етган бўлса!?

Эшитишига кўра Али Рустой давраларда ошхўрлик қилиб ўтирганда неча марталаб доруссалтана Ҳиротга аввало Пахлавон белидаги камарни ечиб олиш учун келганини эътироф этган. Охир-окибат ундан давру даврон ўтганини, энди у майдонга лойиқ эмаслигини, пешонасига абадиян шармисорлик битилганини тап тортмай таъкидлаган. Падарқусур ўзига астойдил ишонгандирки катта кетган-да!.

Асли Пахлавон қачондир камарни биродари Муҳаммад Молонийга тақдим этганда адолат қарор топган бўларди. Афсуски бундай қилгани журъати етмади, аниқроғи бутун Хуросонда овоза бўлган ўша ғалати жангдан кейин ошнаси тажанглик билан қўл силтаб майдондан жўнагани сабабли улгурмади. Ниҳоят Аҳмад Пирий даввогар бўлиб чиққанда умидини чирт узганди. Хайриятки яна карами кенг Тангри таоло қўллаб ихтиёрида қолди. Лекин очиги энди тақдири не кечиши қоронғу!..

Яна Пахлавони олам бир хил бўлиб хўрсинди, ахийри Худога таваккал айтди-ю, имилланиб камарни тароқи хуржунига солди. Салдан кейин дили гоҳ ёришиб, гоҳ хира тортиб ташқарига чиқаркан ҳовлида, ёзлик кўшк билан сарҳовуз оралиғида нари-берига юриб турган Дарвеш Муҳаммадни кўрди.

Кейинги кунларда жияни бўйига ҳам, энига ҳам тузуккина ўсган, қадди-бастидан недир ўктамлик, недир шижоат жамланган эди. Фақат қароқлари тубида билинар-билинемас ғўсса мавжланар, бунинг сабаби тунов куни Амир Бурҳониддинни, қолаверса Зулфизарни кўролмай бош эгиб қайтган Пахлавон учун беш қўлдек аён эди.

— Жиян, биламен, кўнглинг яримта, ишинг ишқал, лекин ҳеч қачон ноумид бўлма! — деди Пахлавон ногаҳон. — Жонингни қийнаган ҳижрон шояд эрта висол онлари билан уланса!..

— Мохинур тириклик нелигини яхшироқ англатди факирга. Зимзиё кўксимни шамчироқ мисоли ёритмиш! Факат афсуски бари тушимда рўй бергандек! — енгил сўлиш олди Дарвеш Мухаммад. — Қайтиб учрашмасак керак!..

— Худодан сўрадим: Мохинур иншооллох сеники бўлур!..

Дарвеш Мухаммад овозаси кетган жанг олдидан ўзини фавқулудда хотиржам тутаятган тоғасини зимдан кузатаркан, ногоҳ тасавурида нақш олмани эслатувчи ёноқлар, жон сўровчи охуваш кўзлар, муаттар бўйли зулфи райхонлар жонланди ва юраги туб-тубида ўрнашган армон яна бир бора офир кўзгалди. Ахир, ҳамон узундан-узун зерикарли тунларни кўкси қиймаланиб бедор кечиради, кўпинча волидасидан яшириқча тонгга қадар Ҳазрат девонини варақлайди. Афсуски, парилар париси саналмиш Мохинур ранго-ранг сўз чаманида гўё элас-элас пайдо бўлиб, сўнг чекина-чекина кўринмай қолади, нола чекиб ҳар қанча сўроқласа ҳам қаники изларини тополса!..

Паҳлавон бўйнини гажак қилиб кишнаётган Лочин белига абжирлик билан кўнди ва тақя дарвозасидан узоқлашган ҳамоно муаззам пойтахт оёққа қалкиганини пайқади. Сўнг недир ғурур туйиб учқурликда Лочиндан қолишмайдиган Оқёлни елдириб келаётган Дарвеш Мухаммадга кўз кирини ташлади.

Кўчалардаги тикиндан тоға-жиян лолу хайрон...

Чор тарафдан халойик селдек гурас-гурас оқиб келар, айникса қони қайноқ ёш-яланг шовқин-сурон кўтарганча Боғи Зоғон сари ошиқар, ит ҳам, бит ҳам эгасини танимас эди. Ҳар қадамда совуту дубулға кийган давангир қоровул-сарбозлар тартиб ўрнатмоқчи бўлиб томоқларини йиртгудек холда хайқиришар, хавода қамчиларини ўйнатишар, лекин уларга нарво қиладиган кимса йўқ эди.

Таажжубки, оломон орасида хотин-халаж ҳам кўп...

Оқёл жиловини бўш қўйган Дарвеш Мухаммад кўча чети билан шошилиб бораётган Эсонбойни кўриб мийиғида кулди, сўнг бирдан юраги шиғиллаб кетди. Ахир, гумашта билан ёнма-ён одимлаётган, гоҳ Паҳлавони олам,

гоҳ ўзига ўғринча қараб қўяётган, кўзларида недир орзикиш акс этган Опоқ бека билан Моҳинур эмасми? Ажабо, Хайробооддан қачон қайтишди экан?..

Ақлу ҳушидан айрилаёзган Дарвеш Муҳаммад эгарда бургутдек қўнган Паҳлавонга кўз қирини ташлади ва ўша заҳоти танишу нотанишлар билан биргаликда Боғи Зоғон сари ошиқайтган Опоқ бека билан Моҳинурни тоғаси ҳам аллақачон кўргангани, ҳатто негадир авзойи бутунлай ўзгариб қолганини пайқади.

Дарҳақиқат Паҳлавон анчайин тажанг туюларди: чехрасига нимадир соя ташлаган, боқиши безовта ва ташвишли эди. Ахир, ким билсин, Али Рустойидан йиқилсам-нетсам бутун томоша аҳли таънасини эшитиш бир тарафу Зулфизар олдида изза чекиш бир тараф қабилдаги андиша ўртаётган эдими кўксини!?

Боғи Зоғон дарвозаси олди айникса тирбанд бўлиб, игна ташласа ерга тушмасди. Бунинг устига ҳар ким жон-жаҳди билан ичкарига от кўяр, ҳатто Шамс полвон бошлиқ миршабларни назар-писанд қилмас эди. Тартиб посбонлари ўн сара йигитини етаклаб келган Паҳлавонга аранг йўл очиб беришди. Икки ёнига бош ирғаб салом берганча вазмин одимлаётган Паҳлавон кўринган заҳоти еру кўкни карнай-сурнай садолари коплади. Ҳаял ўтмай у Хуросон арслонини Оллоҳ қўлласин мазмунида истак билдираётган таниш-нотанишлар қуршовида қолди. Тобора зичлашиб бораётган сафда гоҳ Мирқосим Туркигўй, гоҳ Мавлоно Султонали, гоҳ Шайхим Сухайлий, гоҳ Мавлоно Соҳибдоро, гоҳ Мирак Наққош, гоҳ Шайх Баҳдул, гоҳ Ошиқ Чоғарийни кўрар, улар чехрасида акс этган хайрихоҳликдан тобора кўкси юксалар, вужуди кучга тўлар эди. Айни пайтда қачондир дили дилига пайванд бўлган малак Боғи Зоғон заминини босиб турганини ўйлаб енгилгина энтикар эди. Зулфизар доврўғи дунёни тутган ракиб билан қандай жанг қилишини кўриш ва ён босиш учун келгани аниқ — ҳамон номини кўнглида асраши рост экан-да! Яратган эгам, илоё Ўзинг шармандаи шармисор қилмагайсан!..

Пароканда ўй-хаёл гирдобида одимлаётган Паҳлавон барг хазон тўшалган хиёбон четида тўдалашиб эзгу ти-

лаклар изҳор этаётган беш-ўн аллома-ашрофга дуч келди, ногоҳ улар орасида тараддуд чекиб турган Амир Бурҳониддинга кўзи тушиб бир чимирилди, лекин ўзини бепарволикка уриб илдам ўтиб кетди.

Паҳлавон хуржунини Оға Қосимга топшириб белги-ланган жойда бемалол чўкди, сарҳовуздан ному нишон қолмаганини ўйлай бошлаганда карнай-сурнайлар жазавага минди. Айниқса тўлқиндек тошаётган халойиқ шовкин-сурони кулоқларни қоматга келтирди.

Ола-гасир олқиш Али Рустой шарафига бўлгани англашилди.

Ерни лорсиллатганча дарвозадан ғоз юриш қилиб кирган ироклик полвон шериклари ўртасида чинор каби ажралиб турар, қорувли бўй-басти, хумдек улкан бошига яраша қўллари ҳам узун, ҳам йўғон эди. Кулоқлари сари тарвақайлаган шоп мўйлови билан биргаликда қалингина қўнғир тусли кигиз чакмони, гирди ипак хошияли қорамтир тўгарак қалпоғи, қўнжи узун сахтиёний этиги важохатини янада сирли қилиб кўрсатар эди.

Шамс полвон алоҳида такаллуф билан қилган таклифга кўра тўрдаги махсус жойга истар-истамас қўнган Али Рустой негадир калта ишқириб қўйди. Гоҳо у жун босган чайир панжалари билан йўғон бўйнини қитирлатиб силар, гоҳо тўрсайганча шоп мўйлови учиниғижимлар эди. Етти иқлимни кезиб шохи қайтмаган иззатли меҳмон ҳар кимни ҳайратга соладиган салобатидан ҳар қанча фахрланса арзирди. Қолаверса у зимдан Паҳлавонга кўз юбориб қўяр, чамаси, илк ҳамладаёқ буни ер билан яқсон қиламан, деган ўй миясида чарх ураётганди. Сираси Паҳлавон қадди-қомати уники олдида айтгулик эмасди.

Али Рустой авзойида ифодаланган маънони уққан Паҳлавон тушунуксиз бир ғашликка чулғанди, хатто юраги кинидан отилиб чиққудек бўлиб гурс-гурс ура кетди. Тавба, не ҳол рўй бердики, майдонга тушмасдан бурун тиззалари қалтираётир?! Етти яшардан етмиш яшаргача ҳамма умид кўзини тикиб турган пайтда-я! Ҳатто Зулфизардек малак ҳам ҳамдарду ҳамнафас бўлиш учун ташриф буюрган! Алалхусус, элу элат берган нон-туз хурмати, киндик қони томган тупроқ хақи ўзини туги-

ши, тоб ташламаслиги керак. Худо кўрсатмасин, йиқилса-нетса эрта Султон Хусайн билан Амир Алишер бети-га қандай қарайди, хей, дариг!? Шармисорлик жомасини кийиб, белидаги камардан ажралса... бошқа кадрдонлари қатори Зулфизар Боғи Зоғондан тутдек тўкилиб қайтишини ўйлаганда айниқса дахшатли тиф зарбидан юраги киймалангандек бир ҳолга тушди...

— Жиян, агар қисмат қовоқ уйса кун битур! — Паҳлавон жимгина хаёл сураётган Дарвеш Мухаммад билагини қисиб қўйди. — Билки, аввалнинг аввали бўлмаганидек, ниҳояда — ниҳоя йўқ!..

— Сиз ондин қўркмайсизму, тоғайи шариф? — жон ховучлаб сўради Дарвеш Мухаммад. — Қаранг, росаям бесўнақай, баччағар!

Қандай жавоб қилсин Паҳлавон соддадил ва анқов жиянига?

Ахир, машойихлар тан бор-йўғи руҳ либоси эканлигини аниқ-равшан битиб кетишган, руҳдан айри тушган тан қуриган ёғочдан фарқ қилмаслиги аён-ку. Хаттоки руҳни қатъий суратда бемалол ақлу идрокдан баланд қўйиш мумкин, яъники билак кучи шуур ва сезимлар уйғунлашуви орқали кечадиган инқилоб ҳосиласи! Машқгоҳда бу ҳақиқатни эринмай Дарвеш Мухаммад қулоғига қўп куйган, агар хулоса чиқариб улгурмаган бўлса ўзидан кўрсин!..

Паҳлавон оғзини пойлаётган Дарвеш Мухаммадга жавоб қилишни истамай Зулфизар билан Моҳинур қайда қўнганини билиш мақсадида бафуржа ён-верига аланглади. Тахти-равон ўнг томонида босқичма-босқич баландлатиб тикланган узун курсиларни эгаллаган хотин-халаж орасида она-бола алоҳида ажралиб кўзга ташланар эди. Ҳалидан бери Дарвеш Мухаммад ўша тарафдан нигоҳ узмай ўтирар, юраги темирчи босқонидек гупиллаб тепаётган эди...

Паҳлавон жияни холи-руҳини тушуниб мийиғида қулганда ногоҳ учинчи бор карнай-сурнайлар садоси осмону фалакка ўрлади ва Шамс полвон томоғи йиртилгудек бўлиб шаханшоҳ ташриф буюрганидан хабар берди.

— Шохимиз умрлари узун, тожу тахтлари боқий бўлғай!..

Чорбоғни мўру малахдек босган хосу авом сидки дилдан тавозе сақлаб олқиш ёғдира бошлади. Бунга жавобан Султон Хусайн бошини икки ёнга оҳиста силкийсилкий бафуржа илгарилар, беихтиёр кимларгадир илтифот билан мамнун гап қўшар, юшоқ жилмайиб боқар эди. Одатича қилич уришга ўрганган ўнг қўли қимматбаҳо камарига осилган зарҳал кинли ханжарнинг дандон сопини қисиб ушлаганди. Айниқса ёкут ва пат тўғналган симобий дастори, жияклари заррин ип билан хошияланган, ёқаларидан то этакларига қадар нафис тошлар зарбланган узун банорас тўни салобатига салобат қўшган эди.

Хуросон ҳукмдори тиш-тирноғигача қуролланган ўткир нигоҳли ва абжир хос мулозимлар қуршовида эди. Ҳартугур улар садоқатидан буткул кўнгли тўқ экани англашилди. Гоҳо ўнг ёнида ингичка табассум билан жимгина одимлаётган Амир Алишерга кўз қирини юбориб чехраси нурланарди.

Ҳамишагидек шаҳаншоҳдан фарқли ўлароқ шоири даврон одмиёна кийинган, шунга карамай жиддий равишда эътиборни тортар, ҳар кишида ҳаяжон ва қизиқиш уйғотар эди. Фақат оғирсиниб юришидан яқиндагина тўшакни тарк этгани сезилиб турар, бутун қадди-бастидан недир ҳорғинлик, ранг-рўйида недир ҳасрат ифодаланган эди. Чамаси Ҳазрат беҳисоб мардум кундалик ғам-ташвишидан кечиб гувиллаганча бу тахлит тўпланиб туришини ҳазм қилолмайд хайратга тушаётган эди.

Сал фурсатдан кейин Султон Хусайн қибла тарафда тикланган ва нозик дид билан безатилган тахти-равонда бемалол ўрнашди, сўнг супа гирдида эгилганча халойик билан салом-алиқ қилаётган Амир Алишерни ёнига чорлади.

Тоғу тахт суянчларидан Сайид Ҳасан Ардашер, Хожа Афзалиддин, Хожа Низомулмулк, Амир Аҳмад Сухайлий... тахти-равон икки тарафини тўлдиришди. Сал орқарокни эгаллаган нуфузли аъёнлару боёнлар, беклару тўралар орасида Хожа Мажиддин ҳам бор эди. Нечундир у қовоғини солиб ўтирар, ҳар замонда ёнидаги шеригига ниманидир шивирлаб гоҳ Паҳлавони олам, гоҳ Али Рустойга нигоҳ отар эди.

Еру кўни қоплаган ола-ғовур Шамс полвон бошлик миришблар саъй-харакати билан ниҳоят тинди. Обрў-эътиборли оксоқоллар ва кадхудолар қисқагина кенгашиб бош ҳакамлик вазифасига ҳокони мансурни маъқул топишди. Довруқли маъракаларни кўравериб кўзи пишган Содиқ полвон зиммасига ноиблик вазифаси юкланди. Қадам олишлари бирдан ўзгариб қолган Содиқ полвон шаҳаншоҳ билан кулоқлашгандан кейин ироклик алп ўғлон Али Рустой Хуросон арслони Паҳлавон Абусаидга талабгор эканини эълон қилди. Сўнг товушини яна ҳам баралла қўйиб уларни майдонга чорлади.

Ҳинди боб

ШАШТИНГ ҚАЙТМАСИН, ЙИГИТ!..

Содиқ полвон босиқлик билан наридан-берига одимлай бошлаган паллада бутун чорбоғ буржлари бўйлаб ҳатто капалак қаноти шовури эшитилгудек теран жимлик ҳукмрон бўлди. Лаҳза сайин жамийки борлиқни қамраётган осудалик замирида ниҳон аллатовур таҳлика гўё барча кўзларга кўчди. Вазият қалтислигини Паҳлавон яна бир бор ўзича баҳолади. Ниҳоят Али Рустой қадди-қоматини роз тутганча гурс-гурс босиб майдонга тушганда у ҳам шитоб кўзғалди, кўзғаларкан, зимдан ўзини кузатаётган Зулфизар сари маъноли кўз ташлаганини билмай қолди. Айни пайтда Паҳлавон недир хавотирда ўзаро шивирлашаётган ўн сара йигит билан бирин-сирин кўз уриштирди ва хотиржам келиб кафтини кўксига қўйганча тахти-равон рўпарасида тиззалади.

Паҳлавон ўрнидан тураётиб ўзини қандай тутганини, ногоҳ кўзлари чақнаб Опоқ бека билан Мохинур томон тикилганини Дарвеш Муҳаммал назардан қочирмади, кўнглида нимадир ғалаён қилди-да, онаси пинжида ўтирган Мохинурга қарай-қарай Паҳлавон ортидан шошилди, бутун томоша аҳлини хайратга солганча ҳамон ўйчан

киёфада чўкка тушиб турган тоғасининг охорли-калта яктаги барини тавоф қилди.

— Тоға, бир қошиқ қонимдан кечгайсиз, — деди кейин узиб. — Лозим топсангиз кичик арзим бор!..

— Оббо, баччағар-ей, ушбу дам арз тинглайдиган аҳволдаменму!?

Хуросон улугларидан оқ фотиҳа олиш тилагида бўлган Паҳлавон жаҳлини ичига ютиб бир ўкрайди, ногаҳон бир қоши иккинчи қоши устига сапчилиб, кўркам соқол мувофиқ тушган энли бетига қон тепчиди.

— Шохим! — деди тахти-равон сари юзланиб.

— Тўхтаңг, тоға, шохдин фотиҳани ўзингизга сўраманг, фақир учун сўранг, — деди Дарвеш Муҳаммад, фақат Паҳлавонни эмас, бутун аркони давлатни ва бутун издихомни бадтар хайратга солиб. — Худо хайрингизни берсин, тоға, йўқ деманг.

— Не деб алжирайсен, уккағарни ули?!

— Имкон туғилганда бир омадимни синаб кўрмоқчимен!

— Йўғ-е! Тентаклик қилма! — хо-холаб кулди Паҳлавон. — Галварс, Али Рустойни ким чоғлайсен? Аҳмад Пирий дебму? Бор, тошингни тер, энди сени иснодингни кўтариш қолувди!..

Иснод! Ох, у — қайси рисолада битилган кўргилик!..

Ноилож Дарвеш Муҳаммад лабларини қимтиганча бир неча қадам чекинди, гўё ичида нимадир қисирлаб синган, нимадар борлигини қуюндек ўраган эди. Сўнг кўзлари яна бошқача чакнаб ўзини қўлга олди ва отила келиб яна Паҳлавон рўпарасида қад ростлади.

— Сўзингизки, тоға, журъат чумолидаям товча! Чумилича эмасму мен!?

— Ҳе, лодон, ўртага нима тикилганидин воқифмусен?

— Воқифмен!..

— Нечун унда ҳовлиқасен?

— Мендек шогирд турганда сиздек устоз майдонда жон койитишини ножойиз санадим. Иззатингизни билинг, мен ҳам иззатимни билай, токи чархнинг истеъмолда бўлган русумларига путур етмасун!

Аркони давлат сукутда!..

Издихом қарахт!

Не қиларини билмай қолган Паҳлавон икки ўт ўрта-сида!..

— Шаҳаншоҳ, талаб туғилса давоси фақат майдон! Дарвеш Муҳаммад сўзини эшитдингиз. Навбат бермасам бўлмайди чоғимда! — ниҳоят издихом узра баралла янгради Паҳлавон товуши. — Дуойи фотиҳангизни аяманг, омадини синаб кўрсин майли!..

Паҳлавон жияни истагини рад этишига ишонган кўйи тахти-равонда виқор тўкиб ўтирган Султон Хусайн ғойибдан илкис калтак келиб теккан каби бир силкинди, аллатовур кўпчиб кетган бетидан наҳотки шу сўзларни сиздек баҳодир оғзидан эшимокдаман қабилдаги захаролуд истехзо зуҳурланди. Ахийри хоқон бошқалар қатори ҳайратга тушган Амир Алишер билан кўз уриштириб сапчилаб турди ва асабийлашганча нари-берига юра бошлади. Ажаб эмаски, шу фурсатда кўнглидан хос баҳодирим кек сақлагани боис шу йўсин йўл тутаётир деган фикр кечган бўлса!?

— Бу дам сиздек баҳодирга тегишли дам эмасми, оғам? — аранг ўзини босиб сўради Султон Хусайн. — Заволот сари юз бурганингизни наҳотки сезмаяпсиз!?

— Заволот ҳаёлимда йўқ... Жияним ортимда кимлар қолаётганини билишга ҳақим борлигининг огоҳ этди, олампадох, — аҳду қарори қатъийлашганини англашишга уринди Паҳлавон. — Ростдан ҳам бунга ҳақим бўлса керак, токи эрта гўримда тинч ётайин!..

— Оғам, Али Рустой Аҳмад Пирий эмас, буни сизки инобатга олмапсиз, Дарвеш Муҳаммад идрок этиши керак, — энди ошқора тутақди Султон Хусайн. — Тўғри, йиқилса ер кўтарадур. Лекин иснодни биз қандай кўтарамиз!?

— Улуғ хон, билурмизки, кўҳна дунё таваккал устида!

— Таваккал қасрига қолиб ҳар неки бор бисотимизни бой бермайлик яна, эй жўмардлар сардори! — тахти-равонга оғир чўкиб уф тортди Султон Хусайн. — Хўш, бу бобда сиз не фикрдасиз, шоири замон?

— Шохим, жиян журъат қиладур, тоға анга ишонадур, аларни қутламоқ керак, — деди Амир Алишер, ҳеч

бир шубхага ўрин қолдирмай. — Зеро, Пахлавон Али Рустой аввал шогирдим билан куч синашсин, факир навбат қутурмен демокчидир-да!..

Қалтис суҳбат қандай яқун топишини аркони давлат ҳам, хосу авом ҳам диққати ошиб, ташвиш ва шубҳа аралаш интиқ кутаётган эди. Ногаҳон ҳар жойда бошланган таҳликали шивир-шивирлар охири Пахлавон шаънини камситадиган заҳаролуд таъналарга айланди.

Ҳали Амир Алишер дангал Пахлавонга ён босгандан кейин Султон Ҳусайн ортиқча баҳс бефойда эканини чамаси англади ва истар-истамас Али Рустойдан Пахлавон шогирди саналмиш Дарвеш Муҳаммад билан олишиш истаги бор-йўқлигини сўради.

Аллақачон бари гапни тушуниб улгурган Али Рустой дастлаб чурқ этмади. Кейин қовоғини солганча Ироқдек олис юртдан она сутининг ҳиди оғзидан кетмаган гўдак билан олишаман деб келмаганини, бироқ шароит тақозо этаётгани учун хоҳиш-иродасига қарши боришдан бошқа чораси йўқлигини билдирди. Ва аввалги шартга кўра, Дарвеш Муҳаммад йиқилса аввало Пахлавони олам енгилгани, аниқроғи, бутун Хуросон Ироқ пойида чўк тушгани билан баробар эканини гурзидек муштларини хавода дўлғаганча таъкидлаб қўйди...

— Хўш, бунисига не дерсиз, оғам? — ахийри чидолмай кесатди Султон Ҳусайн. — Балки энди аҳдингиздин кайтарсиз?

Бир муддат Пахлавон тараддуд чекиб гарданини кашлади.

— Жиян, аттангки бу тарафини ўйламапман, — деди у ниҳоят Дарвеш Муҳаммадга юзланиб. — Майли, қўя қол, ўзим олишамен!..

— Тоға, озиб-ёзиб бир хизмат буюриб эдингиз, шуниям Худо кўп кўрадиму!? — ранжиган бўлди Дарвеш Муҳаммад. — Ҳали айтганингиз каби дунё таваккал устида-ку!..

Энди Пахлавон мийиғида кулганча ҳамон қовоғидан қор ёғаётган Султон Ҳусайн сари ўгирилди. Ўз навбатида ҳоқон бу ёғини нима қилдик маъносида Амир Алишерга ҳадик аралаш зимдан кўз қирини ташлади. Ўша заҳоти Мир сира иккиланмай дуойи фотиҳага қафт очди.

Аркони давлат билан баробар жамийки томоша аҳли у айтган эзгу тилакларга гуриллаб кўшилди.

Жимлик бахона Содик полвон Пахлавон аҳду қарорини кискагина изохлади, орага шогирд турганда устоз майдонга тушмоғи ножоиз маъносида писанда қистиришни унутмади ва охир-оқибат муросасиз жанг Али Рустой билан Дарвеш Муҳаммад ўртасида бўлажagini хай-қирганча жар солди. Тўғриси энди овозида аввалги қатъият ва гурурдан асар ҳам йўқ эди. Буни ҳар ким ўзича тушуниб афсус-надомат билан муқаррар натижани ба-шорат қилишга шошилди.

Амир Алишер билан биргаликда бутун жамоа оқ фотиҳа бергандан кейин анчайин рухланган Дарвеш Муҳаммад тезгина эгилиб Пахлавон этагини қайта-қайта кўзларига сурди. «Тоға, кўнглимда чинор каби қайта юксалдингиз!» — дея шивирлагач, жадал илгари босди, босаркан, бир мадад тилаган каби Моҳинурга қараб кўйишни унутмади ва бурчакда ўрнатилган ёғоч зина орқали майдонга тушди.

Пахлавон гоҳ ўтириб, гоҳ туриб оқ яктагу оқ шалворда майдон гирдидан шошилмай ҳалқа солиб айланаётган Дарвеш Муҳаммадни қизиқсиниб кузата бошлади. Тўғриси, жияни Али Рустой қаршисида анчайин пўк ва чувак туюлди.

Кейин у кўзларига ишонмади.

Негаки Дарвеш Муҳаммад ерни уч қайта ўпиб тургандан кейин бошқа одамга айланди: боқиши тик — ўтли, ўмовлари қоядек чўнг, ҳар елкаси бир одам си-фадиган даражада кенг, пайлари таранг, мушаклари сандонда пешланган каби бўртик!

Бехисоб нигоҳлар ўқдек қадалган майдонда аста-секин юзага келган тап-таранг вазиятни дафъатан баҳолаш мушкул бўлди. Сабабики, ташаббус гоҳ у, гоҳ бу тарафга ўтар, кимнинг кимлиги ҳали номаълум эди. Кейин эса авзойи бузилган меҳмон фаоллашиб қолди. Ярамагур ғалати усуллар қўллаб анчайин хомлиги сезилиб турган ҳарифини жиловлаб кўяёзди. Ахийри пайтини топиб чапдан шунақа қарсиллатиб чил солдики, бунақасини ҳатто умри бино бўлиб Пахлавон ҳам кўрмаганди. Хайриятки, Дарвеш Муҳаммад вақтида ҳушини ўнглаб чап берди.

Сўнг бир ҳамла билан Али Рустойни ёнбошига тортиб илкис кўтарди. Агар қаттиқроқ силтаб чил урса ишни битирган бўларди. Лекин буни ё эпламади, ё хохламади, ахийри пишиб қолган рақибини озор бермай секингина чангалидан бўшатди.

— Хун қивординг-ку! — дея қичкирди Пахлавон.

Худди шуни кутиб турган каби чор тарафдан аллакимлар норози оҳангда пўнғиллай бошлади. Сираси, болохонадор сўкинишлар ва илмоқли кесатикларни эшитса илон пўст ташларди. Аммо Дарвеш Муҳаммадни чивин чакқанчалик бўлмади. Хуросон ору номуси тикилган майдонга гўё у шунчаки эрмак ёки хавас учун тушган, билаги кучи бир ёқда қолиб, кўнгли кўчаси кенглигини кўрсатиш пайида эди. Таажжубки, ҳаяжонланиб ўтирган Моҳинур сари кўз ташлаб қўйишни унутмасди, унинг хайрихоҳлик билан чакнаётган нигоҳини излаб топар, недир далда туйиб зимдан хужумга шайланар эди. «Моҳинур, Худо ҳақи, сен суянчимсан!» — деган фикр чарх урарди гоҳо миясида!..

— Йиқилсанг бўғизламаган номард! — деб бўкирди кимдир.

— Сенга ишониб ҳаром қотамизми?

— Ҳе, сўтак, нимангга ишониб катта кетувдинг!?

Барибир Дарвеш Муҳаммад пинак бузмади.

Қулай пайт пойлаётган Али Рустой «ёху!»лаб олға ташланди.

Нақд қонга тўлганди ола-була кўзлари!

Ягона вужудга айланган издиҳом безовтаҳол чайқалмоқда.

Султон Хусайн билан Амир Алишер нигоҳида қўрқув!..

Товонига тушиб кетгандек Пахлавон юраги!..

Ахийри Дарвеш Муҳаммад сийрати ва сувратини жунбишга солган недир зилзила даъвати билан гўё замин киндигига оёқ тиради, фалак болишига бош қўйди, аста-секин шуури ёришиб ўзида сочилди, ўзида йиғилди ва еру кўк қувватлари билан бирлашганини туйганча ногаҳон чил солди. Сўнг эсанкираб ўзини йўқотган рақибни, чатанига тиззасини киритгач, қўлтиғидан тутиб даст кўтарди. Тепасида сомон тикилган қопдек пирпиратиб айлан-

тиргандан кейин чалпак қилиб ерга урди. Зарби шу қадар бўлдики, шўрлик овзидан кўпиги сачраб оҳ дейишга ҳам ярамади. Бесўнақай гавдаси, калласидан то пойига қадар, теп-текис юшоқ саҳнда чуқур из қолдирди.

— Ҳалол! — деб наъра тортди Содик полвон.

Халойиқ не ходиса рўй берганини дафъатан англамади, англагандан кейин қуюн кўчгандек гуриллаб кўзгалди, урхо-ур билан бир-бирини йиқитиб-босиб ёпирила келди ва чеккароқда жимгина бўй эгиб турган йигитни қуршаб олди.

Йигит олқишу қутловларни эшитмасди, бошидан рўмоли сирғалиб тушганига эътибор бермай ўзидек севинаётган онасини кучиб ўпаётган Мохинурдан бир дам назарини узмас, еру кўкка сирғмай кетган кизгина дудоқлари, ёноқлари ва кўзларида ифодаланган ёлқин дилига ўт калар эди.

Ахийри тарафкашлар айюҳаннос солганча Дарвеш Муҳаммадни бир неча марта оёқ-қўлларини саланглатиб тепаларига ирғитишди, сўнг ҳарчанд норози бўлганига қарамай, елкаларида бардор-бардор қилиб майдон бўйлаб айлантиришди.

— Ов, жиян, намунча чўздинг? — жўрттага қовок уйиб қаршилади уни Паҳлавон. — Ташна қивординг-а қонимга!..

— Тоғагинам, нима бўлсаям у меҳмон, — деди Дарвеш Муҳаммад, пешонасини қоплаган маржон-маржон терни сидириб. — Шунини ўйлаб озгина иззатини сақладим-да!..

Паҳлавон чехрасини нимадир ёритиб ўтди...

— Тасанно сенга, юраги ёлдор йигит! — деди Султон Ҳусайн, пешвоз келган Дарвеш Муҳаммадни бағрига босаркан. — Худо ҳақи, бир ботир ишини эмас, бутун бошли лашқар ишини қилдинг. Сени бугундан хос баҳодирим деб билгум!..

— Барака топ, ўғлим, бопладинг! — меҳри товланиб кучоқ очди Амир Алишер. — Худо хоҳласа эл дуоси сени кўкартирадур.

Жанг яқун топгандан бери уммондек чайқалиб шовқин-сурон кўтараётган аҳли томошанинг қувончи ва фаҳру ифтихори чиндан чексиз эди. Аниқроғи, хос ҳам,

авом ҳам эзгу тилакларини изхор этиш муддаосида ғолиб сари ошиқар, ҳар ким унинг Тангри таоло назари теккан қадду қоматини қафт суртиб тавоф қилиш учун орзуманд эди.

Дарифки, ҳалигина майдонни титратган Али Рустой эса хору хас каби тупрокқа қоришиб ётарди, ҳатто ғалаба нашидасини сураётган сархушу сармаст оломон оёқлари остида топталишига бир баҳя қолганди. Ҳалигина у Ҳирот баходирлик мажлиси тўрида виқор тўкиб ўтирган Паҳлавони оламни бир ҳамладаёқ ер билан яксон айлашига заррачи гумон қилмасди. Лекин, афсуски, унинг ўзи нари турсин ҳали суяги яхшироқ қотиб улгурмаган шогирдига ҳам бўй беролмади. Мана шуниси айниқса ақл бовар қилмас кажбахтлик бўлиб туюлгани боис аччиқ-аччиқ жолалар чўяндек чўйқалган ёноқларини дувиллаб юва бошлади.

— Марҳаматли шаҳаншоҳ, Худо ҳақи, жамоангиз афсунгар экан, — сал ҳоврини босгандан кейин Султон Хусайнга арз қилди Али Рустой. — Андоғ сеҳру жоду қилдики, жами қувватимдин жудо бўлдим!..

— Мехмон, кўп ўқинманг, — далда берди хоқон. — Яхшиси яна бир марта таваккал қилиб кўринг, зора омадингиз чопса!..

Чорбоғ бўйлаб ногоҳ жимлик чўкди, юраги така-пука бўлган оломон бир-бири пинжига суқилганча шивир-шивир қила кетди. Айниқса Паҳлавон оёғи куйган товуқдек типирчилаб хушидан айрилаёзди. Ҳалидан бери гўё осмону фалақда парвоз қилаётган Амир Алишер, Сайид Ҳасан Ардашер ва бошқа улуғлар бирдан чийралиб ерга тушгандек бўлишди. Ажабо, Султон Хусайн не сабабдан Али Рустойга ён босишни истаб қолди, ахир, атиги ярим соатча муқаддам уни салтанат ва улус ғаними деб ғазабга олиб турган эди-ку! Азалу абад майдон тасодифларга тўла эканини наҳотки билмаса!?

Ашаддий тарафкашлар ошкора норозилик билан тўнғиллаб майдонни бошларига қўтаришди. Лекин Султон Хусайн икки-уч бор қўл дўлғагандан кейин аста-секин овозлари ўчди. Ичи сидирилса ҳам Паҳлавон чурқ этмай хўрпайиб турарди, фақат дадил бўл маъносига секингина жияни билагини қисиб қўйди. Ҳалол йиқит-

мабман деган ўйда Дарвеш Муҳаммад қайтадан жанг тадорикини кўрди, майдонни бир айлана келиб ер ўпгандан кейин қадди-қоматида аввалгидек ўзгариш рўй берди: боқиши бургутники мисоли тик — чўғли, ўмровлари қоядек чўнг, ҳар яғрини бир одам сиадиган даражада кенг, мушаклари бўртик!..

Шаксиз Али Рустойй мамлакат эгаси ва бош ҳакам бўлмиш Султон Хусайн ўзига қанақа муносабатда эканини оз-моз биларди, лекин шоҳ бу қадар дангал ҳиммат қилишини ҳечам кутмаганди. Шу боис йўқотиб қўйган қимматбаҳо нарсасини илкис топиб олган каби севиниб кетди, энли кафтларини секин бир-бирига ишқалаб лапанглаганча «и-ивв!» дея олға ташланди. Гўё товонидан ўт сачратиб одимлар, ҳали тасодиф қўллаган рақибини энди шубҳасиз ер тишлатадигандек шашти баланд эди. Сўнг кўзи ногоҳ сал нарироқда човутини ёзиб турган Дарвеш Муҳаммад кўзи билан тўқнашди ва оёқларига юз ботмонли тош боғланган каби саросималаниб тўхтади. Бир муддат йигит қадди-бастига синчковлик билан разм солгандан кейин хумдек улкан бошини солинтирганча майдонни тарк этди.

— Эй, сарвари жаҳон, пешонангиз бир қарич экан, шундай ўғлон бор қанотингизда! — деди у салмоқли оҳангда, Султон Хусайн рўпарасида қўл қовуштириб. — Фақир жоним соғ қолганига шукр қилиб, эсим борида этагимни йиғайин, на иложки саодатим офтоби надомат уфқига ботмиш!..

Энди Султон Хусайн лабларига билинар-билимас ингичка табассум кўнди. Сўлжайиб турган Али Рустоййни зимдан кузатаётган Амир Алишер чехрасини ҳам бир сидра ним кулги нурлантириб ўтди. Ниҳоят авзойидаги норозилик қониқини билан алмашинган Паҳлавон илдамлай бориб Дарвеш Муҳаммадни қаттиқ кучди. Сўнг йигитни бирин-сирин улуғлар қайтадан муборакбод қилишди, кўнгли жойига тушиб енгил тортган тарафқашлар наърасидан яна еру осмон ларзага келди.

— Орқадошларим! Худо ҳақи, бошим қўқда! — жимлик чўқканидан фойдаланиб сазо берди Паҳлавон. — Барака топгур жияним еган нони, ичган тузини ҳалоллади, илоё уни ҳамиша Худойим ёрлақасун!..

— Илоё, илоё! — жўрлашиб ҳайкирди оломон.

— Жону жигарларим! Бугундан жаҳон яғонаси деб Дарвеш Муҳаммадни сийлагайсиз! Бир замонлар гўрингга нур ёғилгур Абулқосим Бобур Мирзо илкидин олғоним табаррук камар эмди анга муносибдур. Умидимки, тоабат кўз қорачиғидек асрагай, мавриди етганда ўзи каби лаёқатли меросхўрга топширгай! Яна умидимки, биз ўтсак арвохимизни хор қилмагай! Беш кунлик дунё хоё ҳавасларига учмагай! Илоё омин!..

— Илоё омин! — яна гуриллади мардум. — Илоё кифти тоабат ер искамасун!..

Нимадир Паҳлавон ич-ичида селдек тошди, жовиллаб қароқларида ёш мавжланди. Бир замонлар Султон Ҳусайн ва Амир Алишер қаторида ўзига ҳам беминнат меҳру оқибат кўргизган Бобур Мирзо исми-шарифи тилига кўчган дамда эса юраги боғи бир ингичка зиркиради. Ва инон-ихтиёрини пароканда хаёлларга берган кўйи ола-тасир қийқириқлар остида камарни Дарвеш Муҳаммад белига боғлаб қўйди.

Энди гўё поёнсиз дунёдаги жамийки эзгу тилаклар ва шодликлар шарорага айланиб Паҳлавони олам кўксига қуйилаётган эди. Аниқроғи, у ўз олаmidан ташқарида барқарор бошқа оламга кўчган каби саросималаниб турар, хайрихоҳ нигоҳларни ҳис этиб янада сархушланар, шундай дамларга еткизгани учун Тангрига шукрона айтар эди. Ҳам жияни, ҳам ўзи шарафига ёғилаётган қутловлар айтарли қулоғига кирмасди. Қачонки Султон Ҳусайн билан Амир Алишер бағрига босганда сал ўзини ўнглади. Ҳатто бунака чегараси йўқ қувончни умри бино бўлиб энди кўраётгандек хоқон ҳам хаяжон оғушида эди. Ахийри у мана шу кичик майдонда бутун элу элат иродаси синовдан ўтганини эътироф этди, шундан кейин Боғи Зоғондаги маълум ва машҳур қасрда шоҳона зиёфат тайин қилди. Бундан ташқари томошага келган турли табақадаги кишилар учун дошқозонларда ош дамлансин деб бақовулларга фармойиш берди.

Офтоб ботиб қоронғилик тушар-тушмас ганчқорий нақшлар бетакрор ҳусн берган узун-энли айвонда ёзилган дастурхон турли сархил егуликлар билан тўлдирилди, тезда косагуллар ишга киришиб тилла-қумуш жом-

ларда олов тусли ўткир мусаллас кўпирди, ғазалхонлигу ваъзхонлик авж пардасига кўтарилди, айникса гулбадан раққосалар муғанний-хофизлар ижро этган жон олғувчи куй-қўшиқлар охангига уйғун тарзда товусдек хиромон айлаб давра файзига файз кўшдилар.

— Эй, дўсту ёронлар, — сўз бошлади Султон Хусайн, шўх-эзгин наволар кўнгил торларини нозик-нозик чертаётган дамда, — кимки маним бошимни азиз тутса музаффар ўғлонимизга инъом бахшида айласун!..

Бекиёс хурсандчилик муносабати билан ёзилган шохона дастурхон атрофида кўр тўкиб сархушона ўтирган бой-бадавлат вазирлар, амирлар, беклар ва тўралар бирдан кўллари очик зотлар эканликларини намойиш қилиш учун шошилишди. Ахир, Тангри таоло хайрли назарини солиб турган вақтда кимсан Хуросон ҳукмдори истагини адо қилиш нақадар гаштли! Хаял ичида айвон этакроғида тўшалган лоланусха гулли шоҳи палақда сочқилар хирмондек уйилди. Мамнун жилмайиб қўяётган хоқони мансур амрига кўра хисоб-китоб қилишга киришган молия мирзаси қаламини қулоғига кистирганча нақдина юз минг шохруҳий динорга етганини овоза қилди ва Дарвеш Муҳаммадни қисқа вақт орасида Хиротнинг энг бадавлат одамига айланиб қолгани билан табриклади.

— Эй, баҳодирлик унвонини олган йигит, бугун сенинг шижоатинг туфайли фақир қайтадан Хуросон тахтига мингандек шодмен, — деди Султон Хусайн, яна ҳам чехраси ёришиб. — Бизники хушбахт айлабсен, биз ҳам сенинг кўнглингни овлашни лозим топдик. Нақдина буюрсун!

— Куллуқ, олампаҳо, — деди Дарвеш Муҳаммад, ўйчан қиёфада кафтини кўксига босар экан. — Фақат бир андишаи муддаодин фақир безовтамен.

— Хўш, ўғлон, сўйла! Не андишаи муддао?

— Олампаҳо, ижозатингиз билан йиғилган ақчани меҳмонимиз Али Рустойга тортиқ қилсам, ул жаноб Хуросонга умид билан келгон, юртига, бола-чақаси қошига ноумид қайтмасун!..

Хайхот! Қайси тошу тарозида тортиш мумкин ақл бовар қилмайдиган ушбу бедодликни!? Гўё зўр иштаҳа билан ейилаётган мазали ошга пашша тушди, кизиб тур-

ган давра нохосдан совуб, ҳар кимнинг оғзидагиси оғзида, қўлидагиси қўлида қолди. Қодир эгам бу йнгитни филникидан зиёда куч билан сийлашга сийлаб, фахму фаросатдан қисган экан-да!..

Барисини эшитиб ўтирган Пахлавони олам ичини гўё бир ҳовуч чўғ жизиллатиб куйдирди, мулзам тортиб қолган Султон Хусайн нигоҳи билан нигоҳи тўқнашиб қолишидан чўчиб беихтиёр ёнига ўгирилди. Ва бирдан хаёлида арзу додини кимга айтишни билмай юрган, рангрўйи бемаҳал сўлиган Гулсадаф, тутдек тўкиламан деб турган ҳовли-жой, тўнини тескари кийволган Амир Бурхониддин жонланиб култ ютинди.

— Бунақаси рисолада ҳам, расм-русумда ҳам йўқ, — деди ниҳоят Султон Хусайн курукқина қилиб. — Ил-кинга биз ким Хуросон ҳукмдори ҳады тутдик, ани кимга оширмоқчисен, тананга ҳеч ўйладингму!?

— Борича ўйладим, олампаноҳ, — деди Дарвеш Муҳаммад, зиғирча ҳам иккиланмай. — Таажжубга ўрин йўқ: бугун майдонда топганим, иншооллоҳ, ҳар қандай ганжинадан зиёдадур.

Қачондир Султон Хусайн мукофотини бозорлар ва кўчаларда гурас-гурас санғиб юрадиган қаровсиз етим-есирлар ва бева-бечоралар билан бўлишиб бошига ғалва орттирганини эсларкан, беихтиёр Пахлавон юраги увишди, ишқилиб бир можаро чиқмаса гўрғайди қабилидаги машъум ўй миясини пармалай бошлади.

— Офарин, ўғлон, Худо ҳақи тан бердим, ростдан ҳам юрагинг ёлдор экан, — жимликни бузди Султон Хусайн, ногоҳ чеҳраси ёришиб. — Лекин бўларини айт, сендан қарздор бўлиб қолиш мендек тождорга муносибму?

Дарвеш Муҳаммад сўз тополмай жилмайганча ён-верига аланглади.

— Муносиб эмас. Шундай экан тила тилагингни!

— Олампаноҳ, фақирга меҳрингиз тушганидин бошим кўкда! Фақир учун бундан ортиқ сийлов йўқтур!

— Нечун тортинасен, ўғлон? Тортинма! Ахир айни навқиронлик фаслидасен, бирон-бир орзу-хавасинг бордур!? Бўлса айт, ғужала қилмасдан айтавер, бир сўзинг икки бўлмас!..

Дарвеш Мухаммад Пахлавон билан кўз уриштириб олди.

— Хўш, йигит, ақчаки истамабсен, бошқа не истарсен? Саройдин мансабму, пойтахтдин кошона? Кент суюрғол қилиб берайму?. Балки вазир ёки бек қизини кўзинг тагига бостириб қўйгандурсен!? Айтсанг бугунок тўй қилиб қўйнингга солурмен. Сўйла, ўғлон, фурсатни ғанимат билиб сўйла! Қулоғим сенда!..

— Олампанох, эртадин мадраса эшигига қайтурмен, яъни фақирга мадраса тупроғини ялашдан бошқаси буюрилмаган, — деди Дарвеш Мухаммад вазмин оҳангда, қисқа сукут сақлагач. — Ҳалиги... Уйланиш бўлса қочмас. Сиздек улуғ хон ройини мўътабар билиб тиласам бир нарса тилармен!

— Эшитамен! Фаромуш бўлмай бемалол сўрайвер!

— Олампанох, элда кўпдан бери овозаки, эрта-индин Аҳмад Пирий дорга тортиладур. Шафқатингизни дариг тутмай шу бандаи мўмиңни тутқунликдин озод қилсангиз, ҳали мева тугиб улгурмаган бир ниҳол хазон бўлишидин юртга не фойда!?

Агар тип-гиник ёз осмони ногаҳон гулдираб чакмок чакса ҳам давра аҳли бу қадар хайратланмас, бу қадар ақлу хушини йўқотиб саросимага тушмас эди. Дабдурустдан юзага келган қалтис вазият туфайли яна ҳар кимнинг оғзидагиси оғзида, қўлидагиси қўлида қолди. Хайтовур хоқони мансур йигит қурмагурни боя аяган бўлса ҳам энди аямаса керак. Ахир, у бутун Хуросонни алғов-далғов қилиб ташлаган ўша нобакорга нечун ён босаётир, фақат тоғасини ўйлабми ёки бошқа сабаби бормикин!?

Алқисса, шодиёна энди муқаррар мотамга айланса керак, негаки Дарвеш Мухаммад билиб-билмай Султон Хусайн бағрида анчадан бери газаклаб ётган ярани тирнаб юборганди. Таажжубки, унинг ўзи фарқ пишиқчилик мавсумида хотамтой боғбондан атиги бир дона олма сўраган болакай каби елкасини қисганча илжайиб ўтирар, ранг-рўйини қоплаган ифодалардан тайинли бир маъно уқиш маҳол эди.

— Хўш, йигит, сенингча фитнакор муҳофазага лойиқму? Фақир инсоф доирасида тилак айт дедим, қуюшқондин чиқиш учун ижозат берганим йўқтур!..

— Эй, улуғ хон, фақир фитнакор эмас, алданган бир кимсани назарда тутибмен, — нимадир ялт ёнди Дарвеш Муҳаммад нигоҳида. — Фаҳми ожизимча, гумроҳлар анинг гўллигидан фойдаланмишлар ва қўйини пуч ёнғоққа тўлдирмишлар.

— Аввал биз ҳам шундай ўйда афу бермоқчи бўлдик, лекин кейин билсак Аҳмад Муштоқ, Абубакр Мирзо ва Юсуф Тархон билан биргаликда оёғимизга болта урмоқчи экан! Сен ул кимса фақат маним эмас, бутун тожу тахт ғаними эканлигини нахотки тушунмасанг!?

Алоғ-чалоғ туш кўрган одамдек ховлиққан Султон Хусайн товуши аллатовур дағаллашган, қисик кўзлари яна ҳам қисилиб, хиёл ўсиқ қошлари ўртасига тугун тушган, кенг пешонаси терчилаган эди. Ахийри у, сукут сақлаб ўтирган Амир Алишер билан Паҳлавонга бир-бир совуқ назар ташлагач, ошиғич айвонни тарк этди.

Ҳали ковушмай совуб қолган суҳбат ниҳоят энди маза-матрасини тамом йўқотган, дастурхондан файз ариган эди. Энди ковоқлардан қор ёғарди, қадахларда боягидек гулгун шароб кўпирмас, руҳни аллалаб равшан этаётган наволару қўшиқлар тинган, товусдек хиромон айланаётган раққосалар шарпадек ғойиб бўлган эди.

Салдан кейин ҳар ким асабий тўнғиллаганча ҳар ёққа тарқади...

— Хой, баччағар, афсуски билмас эканмен, ҳалитдан мяннг қатиғи ачиптур. Йўқса савдойига ўхшаб бўлар-бўлмасни алжирамас эрдинг. Хизр аралашса ҳам Аҳмад Пирий бўйнидин сиртмоқни чиқариб олиш иложи йўқлигини нахотки ўйламадинг!? Нечун Моҳинур келмади хаёлингга!? Амир Бурхониддин инон-ихтиёри шаҳаншоҳ илқида эканлигини фақирдин яхшироқ биласен-ку!..

Қороғилик чўккан жимжит кўча бўйлаб пишқирганча йўрғалаётган Лочин белига омонат кўнган Паҳлавон лаҳза сайин жиғи-бийрон бўлиб койинар, аламини кимдан олишни билмас, ич-ичида нимадир пўртанадек тошиб-кўпирар эди.

Оқёлда бир маромда тебраниб бораётган Дарвеш Муҳаммад, тоғаси таъналарини эшитса-да, ўзини кардек тутар, осуда боқишида недир завқ намоён эди.

Тоға-жиян хамиша ланг очик турадиган дарвозадан кириб отлари жilовини Норбўта сайисга топширганлари хамоно ўлгудек чарчашганини англашди. Шунга қарамай тун бўйи мижжа қокмасдан Боғи Зоғонда кечган жанг тафсилотларини талашиб-тортишиб муҳокама қилишди, тонгга якин озгина мизғиб бомдодга кўзғалишди.

Қуёш терак бўйи кўтарилиб улгурмай такяни меҳмон босди.

Ёзлик кўшк айвонида Амир Алишер ва Сайид Ҳасан Ардашерни совчи қилиб белгилаш хусусида жияни билан маслаҳатлашиб ўтирган Пахлавон тиниб-тинчиманган ошналарини кўриб чиройи ёришди. Ана, Миркосим Туркигўй, Амир Сайид Бадр, Абдулла Садр Марварид, Мавлоно Соҳибдоро, Мавлоно Муҳаммад Бадахший, Шайхим Сухайлий ва Мавлоно Султонали ҳазил устига ҳазил отиб одимлар, ҳар бири ўткинчи дунё ғам-андухидан йироқ эди. Бахайбат сиркорий майкўза қучоқлаб олган ва энг олдинда пилдираб келаётган Ошиқ Чоғарийни кўрганда Пахлавон лаб-лунжини йиғиштиролмаб қолди ва қулочини кенг ёзганча пешвоз юрди.

— Қадамларингга хасанот! Қани, қани, айвонга марҳамат!..

Улфатлар қават-қават адрасу баҳмал кўрачаларда ўрнашиб Дарвеш Муҳаммадни таҳсину тасанно билан сийлай бошлаган дамда дарвозахона тарафда оҳорли либосидан сарой чопари эканлиги сезилиб турган хушсуврат суворий пайдо бўлди. Норбўта сайисга бедови юганини тутқизган меҳмон илдам кўшк сари келди, тавозе ва такаллуфни ўрнига кўйганча барча билан иссиқ кўришди, сўнг кўнидан найча қилиб ўралган сурғичли қоғоз олиб Пахлавонга узатди.

Пахлавони олам бир муддат ўй сургандан кейин номани шошилмай очди, шошилмай ўқиди, сўнг... пойгакда товозе сақлаб мамнун турган чопарга бир каради-да, ютоққандай яна ва яна кўздан кечирди. Дарвеш Муҳаммад ҳам, бошқалар ҳам Пахлавон ботини ва зуҳурида рўй берган ажабтовур ўзгаришни алақачон пайқашган эди. Пахлавон бўғзини нимадир куйдираётгани, борлиги остин-устин бўлиб кетгани сабабли анча фурсат сазо бе-

ролмади, сўнг гулдираган товушда наъра тортиб юборганини билмай колди.

— Беадад офарин! Хон хазратлари Аҳмад Пирийни афу этубдурлар ва озод қилиш ҳақидаги фармони олийга тонг-ла имзо чекибдурлар! Фақат на иложки, Хуросон тупроғидин бадарға бўлар экан!..

Ахийри Паҳлавон жимгина қулимсираётган Дарвеш Муҳаммадни узоқ кўрмай соғиниб қолган каби бағрига тортди, кейин кўрпачада тиззалаганча яна мактубга нигоҳ қадади, аста-секин кенг елкалари силкинаркан, хиёл қизилланган ёноқлари оша думалаган томчилар ҳафсала билан кузалган кўркам соқолига сингиб кетди...

ХОТИМА

Тавба, содик тулпори Лочин қайдаки, Пахлавон неча кундан бери кимсасиз дара бўйлаб пой-пиёда йўл босади. Бирон жойда озгина ҳордик чиқаргиси келиб турган бўлса ҳам ортидан биров таъқиб қилаётгандек тўхтамас, тезроқ манзилига етиб олиш учун тиришиб-тирмашиб олганилар эди. Харчанд талпингани билан дара адоғи кўринмасди. Нукул саробдек ялтироқ бўшлиқ, бахайбат сурмаранг қоялар, шохлари синиб тушган бахайбат дарахтлар, бир-бирига мингашган ўрқачсимон қир-адирлар ва қуриб-қовжираган тўқайзорлар оқариб-бўзариб кўзга ташланади.

Пахлавон унут гўшада нечун адашиб сарсонун саргардон юрганини ўйлаб мундоғ қараса барглари шир тўкилган кип-яланғоч теракнинг қулоч етмас танасига биров суяниб турибди. Ёспирай, падари бузруквори-ку! Юраги ўйноқлаганча ўнқир-чўнқир сўқмоқ бўйлаб югура кетди, оёқларидан тамом куч аригунча нафаси тикилиб узок чопди. Лекин яқингинадек туюлган ҳалиги жойга етолмади. Ахийри кундагами-тошга тўқишиб, кўзлари қароқиб йиқилди ва отаси имо-ишора қила-қила бир тўсин ортига ўтиб йўқолганини элас-элас кўрди...

Пахлавон ажабтовур тушига таъбир излаб жойда анча эринчоқлик қилиб ётди, бадани увишаётганини сезиб Худодан сабр тилай бошлаганда жоме масжиди мезанасидан муаззин чўзиб айтган азон товуши таралди ва секин кўзгалди. Сўнг таҳорат олиш учун имиллана-имиллана ташқарига чиқиб баҳри-дили яйраб кетди.

Кўкламни соғиниб қаршилаган Хирот осмони нуқра тусга кирган, ҳар жойда уймалашган паға-паға булутлар гардиши ним қизил юшқа шафақ билан хошияланган эди. Фалак чироқлари бўлмиш юлдузлар аллақачон бирин-сирин сўнган, Искалжа чўққилари теграсида яримта ой қумуш балдоқ каби ярақлар, теран жимликни Султо-

ния ариғи юргизадиган тегирмон дўли гулдираши ва кушлар вижирлаши бузаётган эди.

Такаяда тирик жон борки, бари баҳор нафасидан рухланган, бари хушвакт эди. Фақат бир киши — айвонда кўпчиган қовоқларини укалаганча уйқусираб турган Салим калтагина хомуш эди. Сабабини Паҳлавон яхши биларди. Ниҳоят ишбоши ошхона ёнидаги япалок кундада тақир бошига кигиз қалпоғини қийшиқ кўндирганча чўнқайиб ўтирган Қўйбоқар сари жўжа хўроздек хезланиб борганини кўриб мийиғида кулди. Айни пайтда у анча чўкиб қолгани, бетига ажин оралаб, соқсоқоли қордек оқарганига эътибор бериб бир хил ўкинди.

Умр дегани елдишим экан, елдишим!..

Салим калтанинг пайлари кўқарган озғин қўлларига назар сола туриб Паҳлавон яна хўрсинди. Сўнг халиги тушини таъбирлашга уриниб ёзлик кўшк атрофида имижим айланиб юрди, ҳамон кўркини йўқотмаган кўшк ногоҳ Аҳмад Пирийни эслатдию кўнгли бузилди.

Хайхот! Энди тўридан гўри яқин бўлса керак. Ҳархолда бандасини вафо ва жафо ўртасида сарсону саргардон қилиб қўйишни касб айлаган дунёдан рози кетади. Ахир, умрини яхшими-ёмонми яшади, фақат биргина армони бор: ўлими олдидан Аҳмад Пирий дийдори насиб этса! Ҳаргиз борлиғини соғинч оловдек ёндиради, оловдек!..

Тўғриси, ўшанда Аҳмад Пирий ҳибсдан қутилгани учун боши кўкка етгудек севинган эди. Лекин ўғилхони ҳатто хайр-хўшни насиё қилиб бадар кетгандан кейин кўп ўтмай дарди газаклади. Ахийри бир бандага сездирмай жон-жаҳди билан сўроқлашга тушди, ҳатто жаҳонгашталиқни бўйнига олган Муҳаммад Молонийни ишга солди. Лекин сувга тушган тошдек жигарбанди дараги топилмади.

Орада Амир Алишер кўмагига суяниб Амир Бурхониддин билан бир амаллаб тил топишди. Ахийри у розирозлик бергандан кейин Дарвеш Муҳаммадни Мохиноурга уйлантириб уйли-жойли қилди ва Аҳмад Пирийни унутгандек бўлди.

Салтанат Аҳмад Мушток, Абубакр Мирзо ва Юсуф Тархон низоси туфайли анча вақт нотинч бўлди. Ахий-

ри мохир саркарда Амир Музаффар барлос ташаббуси билан улар таноби тортиб қўйилгандан кейин бир қадар осойишталик қарор топди. Аттангки, турли сабабларга кўра Султон Ҳусайн билан Бадиуззамон Мирзо ўртасидан нифоқ чўзилгандан чўзилди. Айниқса Бека Султон бегим милодий 1488 йилда беморлик тўшагида озиб-тўзиб ҳаёт билан видолашгани Бадиуззамон учун кутилмаган жиддий зарба бўлди ва бу айрилиқда падарини айблаб араз-ўразини тағин ҳам кучайтирди. Агар Амир Алишер, Сайид Ҳасан Ардашер ва Паҳлавони олам ота-ўғилни муросаи мадорага чақирмаса икки ўртада дарё-дарё қон тўкилиши, мамлакат очлик ва ҳалокат ёқасига келиб қолиши тайин эди.

Шаҳзодаи жувонбахт хокон билан ярашган кундан эътиборан яна Хадича бегим ороми бузилди. Ҳаргиз панада кулай пайт пойлаётган Хожа Маждиддин билан яхшироқ топишиб салтанатга билдирмай етказган заха етилиб бора-бора ахийри давосиз ярага айланди ва бундан кимлар азият чекмади дейсиз...

Паҳлавони олам ҳовлини тўлдира бошлаган муридларни кузатганча бугун адо этадиган юмушларини чамалади: аввало Султон Ҳусайнга салом бергани қароргоҳга боради, кейин Унсияда бўлиб Амир Алишер этагини кўзига суртади, сўнг Мир қурдирган ва анчадан бери улус корига яраётган дорилшифоияга кўниб ўтади — мударриси калон Фиёсиддин Мухаммад ибн Мавлоно Жалолоддин тақлифига биноан толиблар ҳузурида табобатнинг айрим тармоқларидан сабоқ айтиши лозим, асрдан кейин машқгоҳда турли вилоятлардан келган куштигир йигитлар савашувида ҳакамлик қилади...

Алалхусус, бугун ҳам ҳатто бош қашлагани қўли тегмаслигини ўйлаб Паҳлавон сайисхона сари назар солди. Кўп йил қанотида турган ва узоғини яқин қилган Лочинни қўмсаб енгил хўрсинди. Туғишган инисидек яхши кўрарди жониворни! На иложки, орага жудолик тушди. Лекин бунга ҳамон ишонмайди, ҳозироқ у эрқаланган кўйи ингичка кишнаб, бўйнини гажак қилиб қошида пайдо бўладигандек туюлади.

Паҳлавон бултур киш чилласида бандаликни бажо келтирган Норбўта сайис ўрнини эгаллаган норғул йи-

гитга от хозирлашни буюрган дамда дарвозадан Дарвеш Мухаммад кирди. Жияни билан хол-ахвол сўрашиб турганда бўсагада учлик кигиз қалпоқ кийган, узун-қиска говрон тутган дарвешлар кўринди. Сал ўтмай ораларидан бирови ажрала чикиб шошилмай кўшк сари юрди.

Пахлавони олам дарҳол Мухаммад Молонийни таниди. Сўнг, чехраси ёришиб, олис хотиралар қаърига шўнғигача эски кадрдони пешига шошилди. Қулочини кенг ёзиб уни бағрига босган чоғда калампир тикилгандек томоғи ачишди.

Мухаммад Молоний кўшқават адрас кўрпачада инқиллаб-синқиллаб тиззалагандан кейин юзига фотиха тортиди, беихтиёр киприклари намланиб хўрсинар экан, кўкси бир кўтарилиб тушди.

Пахлавон илгари филдек бакувват бўлган ошнаси охир-оқибат қарилик остонасига етиб хамирдек бўшапганини, ғаму ташвиш юки остида қомати анчайин букилганини, ранг-рўйини ноумидлик аломатлари колаганини хис этиб афсус чекди.

— Худога шукур, соғ-омон экансиз, — ниҳоят чўзилган жимликни бузди Пахлавон. — Сал кам бир йилки йўлингизга термуламен!..

— Ҳа, фақир тошбовурмен, элу элатим, ёру ошнамин кечиб бевафо дунё пасту баландини кезмоқ ила машғулмен. Лекин нима топдим, нима топмадим, фақат Яратган эгамга аён!..

— Пушаймонлиғ йўқму ишқилиб дилингизда?

Мухаммад Молоний қировлаган ўсиқ кошларини чимириб сукутга толди. Ноўрин савол берганини пайқаган Пахлавон хижолат чекди. Чиндан ҳам тилига бекор эрк берди. Ахир, ошнаси бир сўзли эканини, ҳеч қачон босган изидан ортга қайтмаганини ва шу одати билан фахрланишини яхши биларди-ку! Ҳатто у чарслик қилиб Султон Хусайн Бойқародек кўпни кўрган, не-не қайсарларни тиз чўктирган, қўлини қайга узатса етадиган ҳукмдорни ҳам ҳайратга солгани ёлғон эмас. Қайси бир вақт фақир сарой қошига бормасман, сарой фақир қошига келсин қабилда айтган писандасини айғоқчилар оқизмай-томизмай еткизганда шаҳаншоҳ аввал тутакқан, кейин юмшаб мийиғида кулган экан...

— Биродар, дам ғаниматдур, муддаога кўчсам, — деди ниҳоят Муҳаммад Молоний, чаккасини силаб. — Фақир Аҳмад Пирийдан дуойи салом келтирдим.

Қодир эгам, тўзим бергил, ахир, Паҳлавон аллақачон хаёлан Аҳмад Пирий жанозасини ўқиган, йўқ жасадини охират тупроғига топширган, кўнглидан у билан боғлиқ жамийки хотираларни ўчириб ташлаган ва ахийри тақдирга тан берган эмасми!?

Барисидан воқифлиги сабабли Дарвеш Муҳаммад тоғаси холи-руҳини дарҳол тушунди, ичида нимадир синдими ёки куртаклади, ўзи ҳам билолмай лол-хайрон бўзариб қолди.

— Ўнгимда сўзлайсизму, тушимда, оғам? — бўғзига недир ўткир нарса қадалиб нола чекди Паҳлавон. — Наҳотки у тирик бўлса?

— Худога шукр, Аҳмад Пирий соғ-омон. Эрондаги Исфаҳон шаҳрида қарор топмиш. Уйланган. Бир ўғил, бир қиз ўстирадур.

— Нечун шу дамгача дарак бермабдур?

— Сабабини билсангиз керак, — Паҳлавон кўзига тик боқди Муҳаммад Молоний. — Баъзи бир гапларни етказишимни ўтиниб сўради. Худо ҳақи етти ухлаб тушингизга кирмаган!..

— Хўш, хўш!? Сўйланг тезроқ, биродар!

— Аввало сизга талабгор бўлгани хусусида... Ўша кезлар димоғига ҳаво кирганидин тонмас. Нодонлик қилғонмен деб қон қақшайдур. Локин белингиздин Бобур Мирзо камарини ечиб олмак учун қасдланғони Хожа Маждиддин аралашуви остида бўлғон экан, — бир афсус ифодаланди Муҳаммад Молоний товушида. — Парвоначи жўнатган икки каллакесар Аҳмад Пирийни уч кун бесув-бенон ўрада сақлаган, Паҳлавон билан олишасен, токи иснодга қолсун, йўқса тириклай кўмамиз, деб кўрқитган. Кўнишдан бошқа иложи қолмаган!..

Бир титроқ, йўқ, бир олов югурди гўё Паҳлавон баданига, ўша захоти потирлаб ура бошлаган юраги уст-ма-уст санчди, ногоҳ кўз ўнгида еру кўк бирлашганча чирпирак айлана бошлади.

— Эй, Худо! — деди аранг, секин кўкрагини ушларкан.

— Паҳлавон, ўзингизни қўлга олинг-да, давомини эшитинг, — деди Муҳаммад Молоний, қисқа жимликдан кейин. — Аҳмад Пирий тожу тахт илинжида муҳолифатда турган Аҳмад Муштоқ, Абубакр Мирзо ва Юсуф Тархон билан тил бириктиргани фирт ёлғон! Аниқроғи, ўфилхонингиз тухмат балосига учраб, ўз ёғига ўзи қоврилган!..

— Йўғ-е! — Паҳлавон ўзидан ҳам кўпроқ ажабланган жияни билан кўз уриштиради. — Ахир у ўзим гувоҳлигимда Юсуф Тархондин мактуб олғонини ва уни қўйнида яшириб юрғонини эътироф этганди-ку!

— Ҳе-е, азизим, бари макр иши!..

— Худо ҳақи ҳеч нарсага тушунмаяпман, очикрок сўйланг.

— Каломуллони ўртага қўйиб айтишича, бир куни Хожа Маждиддин хуфия учрашувга таклиф этган ва бир қоп ақча ваъда қилган Бадиуззамон Мирзо хуни эвазига! Аҳмад Пирий бош тортган, барини саройга еткизмоқчи бўлган. Парвоначи ўлгудек савалатган, жонингдан умидинг бўлса тилингни тийиб ишга киришасан, дея бўғзига ханжар тираган. Барибир у кўнмагач, орага сизни тикиштирган.

— Мени!? Во ажабо! — ёқасига қўл юборди Паҳлавон. — Жиян, сен ҳам эшитдингму бу афсонани?

— Эшитдим, тоғайи шариф, — деди Дарвеш Муҳаммад, ранг-рўйи узилиб. — Сизу биз ўйлагандан кўра чигалроқ экан қисмат!..

— Қисқаси, биродарим, орага сиз тушгансиз, — бошидан кулоҳини олиб кафтига қарс урди Муҳаммад Молоний. — Агар Аҳмад Пирий шахзодани нариги дунёга жўнатмаса бир гумроҳ сизни заҳарланган камон ўқи билан нишонга олиши кўндаланг қўйилган.

— Фақир қони газакларига дори бўлган экан-да!..

— Шундоқ, оғам, шундоқ! Сиз... шаҳаншоҳ... аҳли сарой, қолаверса мардум Аҳмад Пирийни лаънатлаб турган бир пайтда у зиндонда азоб чекиб бир нарсани ўйлаган: сизни омон сақлашни!

— Худойим-ей! — деди Дарвеш Муҳаммад бўзариб.

— Аҳмад Пирий зиммасидаги вазифани атайин эпламай ўзини шахзода соқчилари қўлига топширган. Фитна аҳли таҳликага тушиб қолган, агар у оғзидан гулласа

тамом эди-да. Эҳтиёт юзасидан Ихтиёриддин қалъаси беги Амир Нўъмон оғдириб олинган. Амир Нўъмон агар сирни очса кунингиз битишини кун ора таъкидлаб турган...

— Оббо, ноинсофлар-ей! — тўнғиллади Пахлавон.

— Саройда сиз гувоҳ ўтган мактуб эса, Юсуф Тархон эмас, катта малика маслаҳатига кўра Хожа Маждиддин тарафидан битилган. Агар Аҳмад Пирий ўша хатга биноан иш тутганини эътироф этмаса оғули камон ўқи охириқибат кўксингизга санчилиши муқаррар бўлган!..

— Қойил Хадича бегимга, — кесатди Дарвеш Муҳаммад. — Бугун ҳам юрт унинг димоғи орқали нафас ютадур!..

Жимлик, юракни увиштирадиган совуқ жимлик чўкди.

Энди Пахлавони олам ҳатто киприк қоққани, хаёл суриб қолган Муҳаммад Молонийга қарагани чўчир эди. Аниқроғи, лаҳза сайин ақлу ҳушидан айрилиб бораётгандек туюлар, вужуди бир музлаб, бир қизир, гўё олис кечмишнинг кўз очирмас тўфонлари қаърида сарсонун саргардон изғиб юрар эди. Ана бедодлик! Ўшанда у ростдан кўрлик қилибди, қўли калталиқ қилибди, хўш, нигоҳи тошни тешиб, нафаси чинорни қўпоришга қодир Султон Ҳусайн нечун гофил қолди экан, нечун!? Шаҳаншоҳ ўзи ва қолаверса бутун салтанат тақдирига дахлдор жумбокни не сабабдан ечмадийкин вақти-соатида!? Хайхотки, ўшандаёқ, ким валиахд, Бадиуззамон Мирзоми ёки Музаффар Ҳусайн? — деган савол каттаю кичик ҳуш-фикрини банд айлаганди, мана бугун ҳам барчанинг дилидаю тилида!..

Шунақада дунёйи дун: аввалида — аввал йўқ, ниҳоясида — ниҳоя!..

Пахлавон Салим калта билан Дарвеш Муҳаммадга буюриб қўчқор сўйдирди, алқисса, Муҳаммад Молоний билан шерикларини меҳмон қилиб кузатди, кузатаркан, аста-секин кўкси ҳувиллаб, руҳи-равиши аллатовур қоронғилашиб ёлғиз қолишни жуда-жуда истади.

Таажжубки, энди у такадан бир қадам жилишни ўйламасди, кўпинча эртадан қаро кечгача ёзлик қўшқ айво-нида мук тушиб ўтирар, баъзан совуксираб тўшакда ўралиб ётар эди. Ёки қанотига Дарвеш Муҳаммадни чорлаб фақат танбур билан овунар, бирон-бир куй чалиб кўксидаги газакни юмшатар эди.

— Жиян, ўйласам бу дунёда кўп иш қилибмен, яна ўйласам ҳемири иш қилмабмен, — деди Пахлавон бир эрта, дастурхон устида бошланган суҳбат чоғида. — Худо ҳақи, кўп йўқотишлардан кейин сени топганим учун Тангри таолога шукрона айтурмен!

— Тоғайи шариф, мен ҳам сизни топганимни айтинг-да — деди Дарвеш Муҳаммад, кўзлари чарақлаб. — Шу ўтар дунёда фақир етишган энг улкан хазина сиз берган меҳр!..

— Боғинг тоабод кўкарсин, жиян! Алишербек билан Султон Хусайн ёнида сен ҳам кўнглим маҳрамисен! — қониқиш акс этди Пахлавон чехрасида. — Хўш, энди айт-чи, сенингча Хирот ҳофизлари ва муғаннийларидан қайси бири Ҳазрат ғазалларини киёмига етказиб кўшиқ қилмиш? Фақир кўпларини билурмен, локин сенинг хулосан чўтинг бўлакча-да!..

— Фаҳмимча бу борада ҳалига қадар ҳеч ким устод Шохқулидин ўзолмабдур, — тоғасига синовчан назар ташлади Дарвеш Муҳаммад. — Шу боисдан Ҳазрат ул зотга алоҳида ихлос боғламишлар.

— Аммо устод Шохқули шоири замоннинг муборак юзларига ноқислик оёғини кўйғонидин воқиф эмасмусен, жиян? — деди Пахлавон, надоматли товушда. — Оқибат пиримиз кўп азият чекмишлар.

— Барисини эшитибмен... Пиримиз «Қаро кўзум»га ҳеч ким устод Шохқули қадарли мулоим ва ингичка куй басталай олмаганини эътироф этибдурлар ва аллақачон кечирмишлар. Ул зот кайтиб бадбинлик кўчасига йўламаслик учун Қуръони Каримни ўртага кўйиб қасам ичгани ҳам рост!..

— Сенингча устод Шохқули Ҳофиз Қозокдин ҳам пешқадамму?

— Ҳофиз Қозокни айтасиз, ҳатто Абдулқодир Нойидек мохир ҳам изи тупроғини кўзига суртадур, Хусайн Удий билан Дарвеш Аҳмад Қонуний эса қошида ўзларини шогирддек тутурлар.

— Ундай бўлса тулпорингни мину йўлга туш, устод Шохқулини сози билан бирга хузуримда ҳозир қилгайсен!..

Бир оз ажабланган Дарвеш Муҳаммад жўнагандан кейин Пахлавон оёғи чигилини ёзиш учун ҳовли бўйлаб бир оз айланди, ёзлик кўшк гумбазини томоша қила туриб Аҳмад Пирийни эслади ва яна кўнгли бузилди, ахир оху зорини унга ким етказди, ким!?

Пахлавон умрида илк бор гавдаси ўзига оғирлик қилаётганини сезиб дахлизга кирди, Салим калта тай-ёрлаб қўйган юмшоқ жойга чўзилиб ёдига келган оятларни пичирлаб ўқий бошлади, хаёлида эса сароб чулғаган тўсин ортига шарпадек ўтиб кетган падари гавдаланар эди.

Қай маҳалдир Пахлавон осуда тортиб мизғиди.

Қарасаки, сон-саноксиз қушлар хониши тутган, турфа гуллар атру бўйига кўмилган жимжит хиёбонда сайр қилиб юрибди. Рўпарасида сочлари майдалаб ўрилган, сарвдек қадди-бастига бурмача ёқали кўйлаги ярашиб тушган, ёноқлари лов-лов ёнаётган малак пайдо бўлди ва сеҳрланган каби унга термилиб қолди. «Зулфизар, ҳамон ғунчадексен!» — шивирлади юраги порирлаб. — Фақир эса ҳазондек тўкилибмен!» Кейин бу сўзлар гўё кўнглининг аллақайси бурчида жаранглади. Ипакдай мулојим акс-садони элас-элас эшитар, чанқаган каби тамшанар, шарпадек кўринмай қолган Зулфизар дийдорини кўмсар эди.

Ахийри оғир хўрсиниб, лоҳас тортиб уйғонди, оғирлашиб қолган қовоқларини аста кўтариб ёнида тиззалаган Дарвеш Муҳаммад билан устод Шоҳқулини кўрди.

— Биродари азиз, фақирни иззат қилиб келибсиз, сизни илоё Худойим иззатласун, — деди у инқиллаб, жияни ёрдамида лўла-болишга орқасини берар экан. — Дийдор ғаниматдур бу дунёда!..

— Сиздек баҳодирни ланг оёқдин чалганига ишонгим келмас, — афсус билан бош чайқади устод Шоҳқули. — Тавба, табиб чақирини ўрнига нечун мендек бир нотавонни йўқлатмишсиз?

Пахлавон икки қатор чуқур ажин кесиб ўтган кенг манглайда йилтираётган қайноқ тер томчиларини қўлрўмоли билан артди. Сўнг хорғин нигоҳини номаълум нуқтага қадаркан, ногоҳ ғойибдан ўзини кузатаётган Бобур Мирзони кўргандек бўлди.

— Кўнглим сизни тилаган бўлса нетай, жаноб? — жилмайишга уринди Пахлавон. — Анчадан бери бир орзу адосимен ва Худойим сизга ато қилган салоҳиятга умид боғладим!..

— Муносиб хизмат қилолмас бошим кўкка етадур. Буюринг, пирим!..

Жимлик чўкиб яна Паҳлавон хаёл қанотида олисга учди.

Энди гўё у ўзини бетоблик тўшагида алангаи оташга чулганиб ётган Бобур Мирзо қошида кўриб турар, ич-ичида таърифга сифмас бир истак тугён ураётган эди. Умри поёни кўринган лаҳзаларда ўша зот хуш-фикрини банд қилганини орадан неча йиллар ўтиб ниҳоят энди тўкис-тугал англагандек бўлди.

— Кўплар қатори фақир Ҳазрат иншолагига боғлаган амалларингиз адосимен. Айниқса «Қаро кўзум»га мос оҳанг топибсизки, эшитган киши онодин қайта тувилгандек бўлур, — бир енгил силкиниб тушди Паҳлавон кўкси. — Тилагимки қиёмига етказиб бир хониш қилиб берсангиз, бор латофатини кўнглимга жойлаб ўзим билан ола кетсам! Бундин ортиқ саодат кўрмасмен бул нафасда, биродари азиз!

Тиззалаган жойида Дарвеш Муҳаммад муз қотди...

— Тоға! — деди бўзлагудек бўлиб. — Худодан умр тиласангиз-чи!..

Амир Алишер сояи давлатида камол топган, кўпдан-кўп жозиб куйлар тасниф этиб улус назарига тушган устод Шохкули ич-ичидан тошиб келган йиғисини аранг босиб фиҷжагини филофидан бўшатди.

Ниҳоят меҳмон ими-жимида чолғуси пардаларини созлай бошлаган дамда Паҳлавон хаёли бирров Амир Алишерга оғди. Таъриф этурларки, Ҳазрат мусиқа илмида мислсиз маҳорат поғонасини забт этган, агар муаллими соний Абу Наср Форобий тирик бўлса ўзини унинг шоғирди ҳисоблашдан уялмасди...

Даҳлизда гулuprofi шитирласа эшитилгудек теран осудалик ҳукмрон бўлиб турганда ногоҳ бир ингичка нолиш таралди. Ўша лаҳза гўё поёни йўқ улуғвор олам кичрая-кичрая келиб мана шу шинамгина, ораста-озода гўшада муқим ўрнашди: эҳтимолки вафо ҳам, жафо ҳам, увол ҳам, савоб ҳам, фано ҳам, бақо ҳам!..

Қайси бир лаҳзада Паҳлавони олам қушдек енгил тортиб оҳиста кўзларини юмди, ипақдай эшила-эшила авж пардасига кўтарилган ўзаро уйғун куй ва хониш сезимларига юмшоқ-юмшоқ тегиниб ахийри бутун борлигини ишғол қилганини сезиб-билиб ётди. Энди Ҳазратнинг «Қаро кўзум»да жамланган нафаси олис йўлда тоабал хамроҳи бўлишига ишончи комил эди...

МОҲИЯТ РЕАЛЛИГИ ИФОДАСИ

Романлар тасвир йўсинига кўра, очиқ ва ёпиқ сингари икки катта турга бўлинади. Очиқ ёки экстенсив романларда одамнинг тақдири, хатти-ҳаракатлари, фаолияти ижтимоий турмуш билан алоқадорликда, унинг оқибати ўлароқ бадиий дегтерменизм қоидаларига мувофиқ тасвир этилади. Бундай романларда одамнинг ижтимоий мавжудотлигига кўпроқ эътибор қаратилиб, унинг тақдири, кечинма ва ўйлари ижтимоий моҳиятининг иловаси бўлади. Айни вақтда, алоҳида бир одамнинг ҳаёти, ўйлари, изтироблари, кечинмаларига чуқур эътибор бериладиган, ана шу шахсиятнинг ички жиҳатларини акс эттиришни тасвир фокусига олган ёпиқ ёхуд интенсив романлар ҳам пайдо бўлди.

Инсон руҳиятининг ўзи улкан олам эканлиги англаб етилгач ва руҳиятни акс эттириш усуллари эгаллангач, ўзида ҳам экстенсив, ҳам интенсив роман хусусиятларини мужассамлаштирган асарлар вужудга келди. Яъни романчи асарда одамнинг ижтимоий қимматини унинг руҳияти, ички дунёси ва ўйларининг бадиий манзарасини чизиш орқали кўрсатадиган бўлди. Бир романда бу икки хусусиятнинг аралаш қўлланилиши дунё адабиётида кенг ёйилиб, бадиияти юксак қатор асарларнинг юзага келишига сабаб бўлди.

Кейинги вақтда ўзбек адабиётида ҳам очиқ ва ёпиқ романларга хос қирралар бирварақайига намоён бўлган асарлар кўпайиб бораётганлиги диққатга сазовордир. Қатор битиклари билан китобхонлар эътиборини қозонган ёзувчи Асад Дилмуроднинг қўлингиздаги «Пахлавон Муҳаммад» романи ана шу икки жиҳатни умумлаштирган асарлардан эканлиги билан диққатни тортади. *«Маълумки, бадиий асар мазмуни кўп қатламли ҳодиса бўлиб, улардан иккитаси — актуал ва туб эстетик қатламлар универсал характерга эга, — деб ёзади таниқли адабиётшунос Дилмурод Қуронов. — Актуал қатлам дейилганда асарнинг ижтимоий-сиёсий моҳияти тушуниладики, у бевосита асар яратилган даврнинг ижтимоий-сиёсий мақсадларига қаратилади. Туб эстетик қатлам эса асар яратилган давргагина қаратилган эмас — у давр контекстидан айро ҳолда ҳам тушунилаверади. Одатда, актуал қатлам юзада бўлади, шу боис ҳам баъзан асар яратилган даврда ўқувчиларнинг туб эстетик қатламни илғаб олишларига, уни муносиб баҳолай олишларига халал бе-*

риши ҳам мумкин¹. Ушбу романнинг моҳиятидаги долзарб катлам кўзга яққол ташланиб турмайди. Дабдурустан, бу китобнинг нима учун ёзилганлигини англаб олиш анчагина мушкул туюлади. Чунки муаллиф асарида узок тарихда яшаб ўтган инсоннинг бошидан ўтганларни хикоя қилиш орқали бугунги одамларнинг маънавий дунёсига назар ташлашга уринган. Кўриниб турганидек, роман тарих мавзусида. Лекин ёзувчини ўтмиш эмас, бугун, аждоллар эмас, чоғдошлар кўпроқ кизиқтиради. Шунинг учун ҳам кўлимиздаги китобни «тарихий» аниқловчи-си билан зийнатлашга шошилмаган маъқулдай туюлади.

Ўрни келганда таъкидлаш жоизки, ҳозир тарихга эстетик муносабат тарзи ҳам муайян эврилиш жараёнини бошидан кечираётир. Чунончи, бир замонлар тарихий мавзудаги асарлар учун ўтмишда нима бўлганлигини тасвирлаш муҳим ҳисобланган бўлса, эндиликда ўтмишдаги бўлмишлар инсон сезимларида қандай из қолдирганлигини кўрсатиш зарурроқ саналади. Шу маънода, адабиётшунос А. Алимбековнинг: *«Тарихий сиймоларга бир инсон сифатида қараш, уларнинг кўнгли эврилишларини беришга ҳаракат қилиш ижобийдир²»*, — деган фикри диққатга лойик.

«Пахлавон Муҳаммад» романи тарих ва тарихдаги шахсларга янгича ёндашиш маҳсули эканлиги, унда одам тарихга қилинган илова эмас, балки ўз қисматини ўз шаънига яраша ўташи мумкин бўлган яратик сифатида кўрсатилгани билан эътиборни тортади. Яъни бу асарда тарих воситасида одам эмас, балки одам орқали тарих акс эттирилади. Яна ҳам аниқроқ айтиладиган бўлса, ёзувчи учун ҳаётнинг реаллиги эмас, балки маънавий моҳиятнинг реаллиги муҳимроқ саналади. Босиқи, адиб ўз романида тасвирга олинган ҳар бир тимсолнинг маънавий дунёси моҳиятини акс эттиришга, ички олами шундайлигининг сабабини англатишга эътибор қаратади.

Замондошлари томонидан битилган қайдлар Пахлавон Муҳаммаднинг шахсияти тўғрисида муайян тасаввур беради. Биргина Алишер Навоий уни тўрт асарида тилга олади. Чунончи, «Ҳолоти Пахлавон Муҳаммад» асарини улуғ курашчи, сўфий ва шоир Пахлавон Муҳаммаднинг вафоти муносабати билан ёзган бўлса, «Мажолис ун-нафоис» тазкирасида унинг ижоди-га маҳсус тўхталлади. Шунингдек, «Вақфия» ва «Соқийнома» асарларида ҳам буюк дўстини тилга олади. Тенгсиз инсон ва курашчи ҳақида Зайниддин Восифий «Бадоеъ ул-вақоеъ» асарида ҳам ёзган. Асад Дилмурод бу битиклардан яхши хабардор, айримларидан романда фойдаланган ҳам. Лекин у асарида Пахлавон Муҳаммад ҳаётининг изчил тарихини ёзишга эмас, балки унинг шахсиятига хос сезим ва кечинмалар ҳамда унга

¹ Куронов Д. Чўлпон насри поэтикаси. «Шарқ», 2004. 114-бет.

² Алимбеков А. «Тарих жозибаси» мақоласи. «Моҳият» газетаси, 2005 йил, 30 декабр.

инсон ва курашчи сифатида тенгсиз куч-қудрат берган рухоний омилларни кўрсатишга интиланган. Қўлингиздаги романда қадим ўтмишда яшаб ўтган бобомизнинг ёрқин шахсияти хотирада муҳрланиб қоладиган даражада тасвирланганлиги «...*ҳаётий фактдан узоқлашилгани сари унинг моҳияти ҳам очилиб, аниқлашиб боради*'», — деган қарашнинг тўғрилигини кўрсатади.

«Паҳлавон Муҳаммад» романининг ютуғи сифатида, биринчи навбатда, унда персонажлар руҳияти яхши чизилганини таъкидлаш керак. Зеро, руҳият тасвири пухталиги бадииятнинг асосий ўлчовидир. Асарда деярли ҳар бир персонажнинг ўйлаш, сўйлаш ва ҳаракат қилиш йўсини бетақрор бўлишига эришилган. Шунинг учун ҳам асардаги тимсоллар бир-бири билан адаштирилмайди.

Романда Паҳлавон Муҳаммад шахсига хос инсоний сифатлар: буюк истеъдод, босиқлик, халимлик, кечиримлилик, синиқлик, кўзи тўқлик, қўли очиқлик, садоқат, айни вақтда, жисмоний қудрат, таваккалчилик, адоқсиз инсоний ғурур жуда ишонарли, таъсирли ва ширали тасвирланган. Муҳими шундаки, кўнгил кишиси ва ҳақиқат йўлчиси бўлмиш Паҳлавон асарда эзгу фазилатларнинг шунчаки йиғиндиси эмас, балки жонли одам сифатида акс эттирилган. Унинг ўзида ўзини топмоқчи бўлган, бу йўлда хатолар қилган, қийналган, рақибларидан кўра ўз нафсига қарши курашга кўпроқ куч сарфлаган шахс эканлиги эса қоларли ифода этилган.

Ҳазрати Навоий Паҳлавон Муҳаммад тўғрисида: «...кирк йил бир менингдек худрой ва бесарупой ...киши била мусоҳиблик қилгайки, хотирга келмаски, андин хотирга ғуборе ўлтирмиш бўлгай ва кўнгилга етмаски, ҳаргиз андин кўнгилга озоре етмиш бўлгай, балки андоқ нисбат қилмиш бўлгайким, кундан-кунга муҳаббат риштаси маҳкамрок... бўлмиш бўлгай...²», — деб ёзади. Қирк йиллик ошначилик давомида хотирларига ғубор қўндирмай, кўнгилларига озор етказмай, кундан-кун бир-бирларига бўлган муҳаббати ортиб борган бу улуг зотларнинг инсоний қиёфасини чизиш, уларнинг шахсиятидаги етакчи қирраларни кўрсатиш асар муаллифининг бош мақсади эди. Адиб Паҳлавон Муҳаммадни Алишер Навоий, Ҳасан Ардашер, Хусайн Бойқаро сингари улкан шахсларга яқин қилган омилларни бош қаҳрамоннинг ўйлари, хатти-ҳаракатлари, тутумлари орқали акс эттирган. Адиб Паҳлавоннинг ўз қадрини биладиган, лекин ғурурини бошқаларга сездирмайдиган одам, дўсти учун ҳар қандай оғирликни бўйнига ола биладиган жўмард шахс, тингловчининг кўнглига ботмайдиган сўзни топиб гапира оладиган суҳбатдош эканлигини ишонарли тасвирлай билган.

¹ Қуронов Д. Чўлпон насри поэтикаси. «Шарқ», 2004. 108-бет.

² Алишер Навоий. Мукамал асарлар тўплами. 15-том. — Т.: «Фан», 1999. 114-бет.

Алишер Навоий томонидан Абусаид деган полвон киши Муҳаммаднинг тоғаси эканлиги, айнан у Паҳлавонга кураш сирларини ўргатиб, камолотга етказганлиги битилган. Аммо Асад Дилмурод романда Абусаидни бош қахрамоннинг отаси сифатида тасвирлайди. Ёзувчи Паҳлавон Муҳаммаднинг отасига муносиб ўғлон эканини кўрсатиш орқали ундаги инсонлик ва курашчилик фазилатларининг наслий-генетик илдизлари қанчалар теранлигини таъкидлаш учун Зайниддин Восифий берган маълумотга таяниб иш кўради. Айтиш керакки, бу йўл асар воқеалари орасидаги сабабий боғланишларни таъминлашда қўл келган. Ўз бадий реаллигини ярата олган адибни тарихий ҳақиқатга амал қилмаганликда айблаб бўлмайди.

Буюк Навоий «Холоти Паҳлавон Муҳаммад» асарида: «*Такаллуфсиз ва муболагасиз подшоҳдин гадогача ва аҳлулоҳдин яхӯд ва торсогача Паҳлавонни севмас киши йўқ эрди*», — дея маълумот беради. Романда ана шу тарихий ҳақиқат маромида акс эттирилган. Паҳлавонни тантилиги, ҳалоллиги, билими, чексиз истеъдоди, одамийлиги, қўли очиқлиги барчага бирдайлиги каби фазилатларга эга бўлгани боис кўпчилик яхши кўриши ҳаётини лавҳаларда ишонарли акс эттирилган. Машҳад мадрасаси толиби Алишернинг соғлигини тиклаш, унинг ўқишга доир харажатларини қоплаш учун на кучи ва на тинчини аяган, подшоҳ томонидан берилган улкан сийловни ҳеч оғринмай муҳтожларга тарқатиб юборган ва бу иши учун жабр кўрган, ўз ҳисобидан юзлаб бева-бечорани бокқан Паҳлавон Муҳаммаднинг шахсиятидаги ёқимли фазилатлар таъсирли бадий лавҳаларда акс эттирилган. Аммо беғараз одамнинг беғидир муносабатлари унинг ўзи учун ҳамиша ҳам эзгулик бўлиб қайтмагани асарда Аҳмад Пирий, Хожа Маждиддин, Хожа Афзалиддин, Хожа Низомулмулк, Хадичабегим каби тимсолларга дахлдор лавҳаларда бутун чигаллиги билан кўрсатиб берилган.

Паҳлавон тўғрилиги, ҳалоллиги, тенгсиз кучу қудрат ҳамда истеъдодга эғалиги, яхши одамлиги билан, ўзи истамагани ва ҳаёлига келтирмагани ҳолда, кимларгадир ҳалакит берганлиги, шу боис катта душманлар орттирганлиги асарда ҳар жиҳатдан асослаб берилган. Эзгу амаллар қилишдан ўзга нияти бўлмаган Паҳлавонни сиёсатга доир нопок ўйинларга аралаштиришга уринган кимсалар қиёфаси романда ишонарли ҳаётини ва таъсирли бадий лавҳаларда акс эттирилган.

Асарда Паҳлавон сингари жисми қудратли, лекин кўнгли химоясиз зотларга нафақат ёвлари, балки яқинлари ҳам ниш уришлари мумкинлиги жуда таъсирли ифодаланган. Чунончи, Шайхим Суҳайлий, мавлоно Султонали сингари улфатларининг баъзан ўйлаб-ўйламай айтган гаплари Паҳлавон юрагида

¹ Алишер Навоий. Мукамал асарлар тўплами. 15-том. — Т.: «Фан», 1999. 113-бст.

жуда чуқур яра пайдо қилиши, унинг дарвозасиз қалбига яқинлари отган тошлар берган оғриқ романда таъсирли ва нозик тасвирланган. Пахлавоннинг султон Хусайнга эхтиромидан гаши келган Муҳаммад Молонийнинг: *«Оғам, сиз унча-мунча одам эмас, ер юзидаги жамийки жавонмардлар султонисиз. Шундай экан шоҳ ҳам, гадо ҳам қошингизда қуллуқ қилмоғи лозим. Сиз эса нуқул Султон Хусайн соясига кўрпача тўшайсиз. Наҳотки, бул машғулотдин зерикмадингиз?»* – деб уни ўз кадрини билмасликда айблаши, бунинг Пахлавонга қаттиқ таъсир қилиши романда теран акс эттирилган. Дўстнинг асоссиз айблови улуғ курашчи юрагини ўрташи таъсирли кўрсатилган.

Асарда Пахлавон шахсиятига хос энг муҳим хусусият унинг эрк кишиси эканлиги, ундаги бу сифат отасидан ўтганлиги, Навоий, Ардашер сингари улуғ сиймолар билан яқинлик, сўфийликнинг мақомотини эгаллашга интилиш унинг табиатидаги бу қиррани янада кучайтирганлиги бадий асосланган. Инсон эркига тажовуз қилинган ўринларда чидаб туrolмаслиги бош қахрамон томонидан қиличидан қон томган султон Абу-саид Мирзога қарата айтилган: *«Фаҳми ожизимча, четданки амр бўларкан, қаламнинг орқаси тутадур, негаки у ўз оламига подшоҳ эрур»*, – сўзларида яққол намоён бўлган. Романда Пахлавоннинг ўз кўнглига қараб иш қиладиган, хамиша ҳам замон зўрларининг истаклари билан ҳисоблашавермайдиган шахс эканлиги жозибали акс эттирилган.

Суйимли оти Лочинни Султон Хусайн сўраганида ҳам бермаганлигида бош қахрамон табиатига хос муҳим жиҳатлардан бири кўринади. У ўз яқинини ҳаммадан, ҳатто султондан ҳам асрай билади. Ёзувчининг маҳорати шундаки, отини шоҳга бермаганига қарамай, Пахлавон Муҳаммад ўқувчида қизганчиқ киши сифатида таассурот қолдирмайди. Аксинча, унинг одамдан-да содик отга муносиб эга эканлиги англашилади. Шунчалигига қарамай, жонидан ортик кўрган Зулфизарини сақлаб қололмагани тасвири Пахлавоннинг ҳам тақдир олдида ожизлигини акс эттириб, уни ўқувчига янада яқинлаштиради. Навоий ва Хусайн Бойқаронинг озарлик Ғиёсиддин Дехдорга эхтироми Пахлавоннинг гашини келтиргани лавҳасида унинг ҳам эл қатори одамлиги яхши кўрсатилган. Ўз дўстларини Дехдордан қизганиши сабаб кўнгли инжиган Пахлавон Хожа Маждидиннинг қутқуси билан шоҳ базмини ташлаб, сайис Тайфурнинг ўтиришига кетиб қолгани учун Бойқаро томонидан сазойи қилинган ўринлар кучли таассурот уйғотади. Бундай қалтис вазиятда унинг ҳеч қимдан ёзғирмай, ўз ахволига ўзинигина айбдор билиб: *«Иш тушунтур, эй кўнгул, мардона бўл, нетмак керак?»* – тарзида ўзига қилган хитоби қахрамон шахсиятидаги эзгу кирраларни нурлантириб юборган. Бу лавҳада инсоний ғурури баланд шахсни.г кадри султон берган жазо билан ерга урилмай, аксинча, юксалгани таъсирли акс этган.

Шу тариқа, ўз хатосига холис баҳо бера оладиган ва хамиша хар қандай оғир синовга тайёр шахснинг бетакрор ички дунёси бутун таровати билан намоён этилган.

Муаллиф Паҳлавон Муҳаммаднинг курашдаги ҳадсиз ютуқлари омили унинг жисмоний кучидан кўра, юксак руҳоний оламида эканини ишонарли тасвирлайди. У бир умр отаси Абдусаид полвоннинг: **«Олишсанг, ўзингда сочилма, ўзингда йиғил...»** — тарзидаги ўғитига амал қилгани, ҳал қилувчи дамларда ўзидаги энг яширин руҳий қувват зарраларини эзгу ният йўлида бир нуктага йиға билгани боис доим зафар ёр бўлгани асарда таъсирли кўрсатилган. Муҳаммадга берилган Паҳлавон лақаби дўстларининг шунчаки сийлови бўлмай, балки унинг зот сифати экани тарихий битикларда ҳам акс этган. Жумладан, ҳазрати Навоий ёзади: **«...ул, агарчи куч ва забардастликда замонининг мунфариди (ёлғизи, тенгсизи — Қ. Й.) эркондур... бу тойифадин бу ўтган тўрт-беш юз йил, балки минг йилда анингдек ҳеч ёд бермайдур ва нақл қилмайдур!»**. Кўринадики, тарихий битиклар Паҳлавон Муҳаммаднинг тенгсиз кураши бўлганини кўрсатади. Ёзувчида қаҳрамонни турли олишувлар ичида тасвирлаб, ўқувчини кизиқтириш имкони бор эди. Лекин А. Дилмурод бундай осон йўлдан бормайди. У Паҳлавон шахсининг моҳиятини очишга, уни ҳалол ғалабага эришадиган, бир зум тиним билмагани ҳолда роҳат кўрмаганидан афсусланмайдиган, яхшилик қилган одамидан ёмонлик қайтганда ҳам аттанг демайдиган кишилигини таъминлаган руҳоний омилларни тадқиқ этади.

Романда Паҳлавон Муҳаммаднинг Молоний билан олишувви саҳнаси маҳорат билан тасвирланган. Унда худдики, омаднинг табиати сингари одамнинг табиати ҳам бекарор эканлиги, инсондаги собит ва ўзгармасдай туюлган жиҳатлар, вақти келса, уни бутунлай тарк этиши мумкинлиги гоят ишонарли кўрсатилган. Бу саҳнада хамиша ғолиб, қудратли, ўзига ишонган ва бундан бир қадар кибр пайдо қилган Паҳлавоннинг Молоний олдида ожиз бир гўдак ҳолига тушиб, майдондан қочгани ва бир умр бу шармандалиқ сабабини билолмай ўтиб кетгани эсда қоларли тарзда тасвир этилган. Асарда Паҳлавон феъллида уч берган кибр билан нописандлик ўша мағлубиятининг сабаби деб ўйлаши асоссиз эмаслиги нозик ифода этилган.

Паҳлавоннинг Али Рустой билан бўладиган жанг олдидаги ҳолати асарда таъсирли берилган. Унинг курашчилар жисмига эмас, балки руҳига кўпроқ эътибор бериши ва ишониши ўринли кўрсатилган. Паҳлавоннинг шохга ўз қарашини ўтказишдаги катъийлиги тасвири романда ишонарли акс этирилган: **«Жияним ортимда кимлар қолаётганини билишга ҳақим борлигини огоҳ этди, олампаҳо, — аҳду қарори қатъий-**

¹ Алишер Навоий. Мукамал асарлар тўплами. 15-том. — Т.: «Фан», 1999. 105-бет.

лашганини англатишга уринди Пахлавон. — Ростдан ҳам бунга ҳақим бўлса керак, токи эрта гўримда тинч ётайин!» Шу тарзда фақат ўзига эмас, ўзгаларга ҳам ишонкиш Пахлавонга қувват бериши, бу ишонч бошқаларга юққанда ээгу ўйлар амалга ошуви ёдда қоладиган йўсинда акс этган.

Пахлавоннинг Салим калта билан муносабати тасвирида унинг шахсиятидаги чапанлик, тўпорилик сингари қирралар намоён бўлган. Мохинурнинг отаси Амир Бурхониддинга Дарвеш Муҳаммад орқали қийғир бериб юбориши ва совғага муносабатига қараб, йигитни куёв қилиш-қилмаслигини аниқлагани унинг инсон рухиятини пухта биладиган топқир аллома эканини кўрсатади.

Пахлавон Муҳаммаднинг Зулфизар хақидаги ўйлари, суйгулисидан айрилиқ туфайли тортган изтироблари тасвири асарда таъсирли берилган. Ўлди деб ўйлаб юрган суюқлиси тирик эканини кўргандаги ҳолати тасвири кишини ҳаяжонга солади. Ёзувчининг маҳорати шундаки, у ортикча тавсифларсиз персонажларга ўз саяжияларини намоён қилиш имконини беради. Натижада, ўқувчи муаллиф аралашувисиз ҳам персонажлар кўнглида кечаётган рухий пўртаналардан хабардор.

Ёзувчи асарда персонажнинг айни дамдаги рухий ҳолати унинг атроф-муҳит хақидаги тасаввурини тамомила ўзгартириб юбориши мумкинлигини жуда ишонарли тасвирлайди. Жумладан, тутинган ўғли Аҳмад Пирий банди этилган зиндон сари бораётган Пахлавон Муҳаммад назарида пойтахт ва Ихтиёридин қалъасининг қуйидаги тароватсиз кўриниши таъсирчанлиги билан эътиборни тортади: **«Гўё ҳар кўча, ҳар хиёбон, ҳар муюлишда жаҳаннам қаъридан қувилган шарпалар изғиб юрар, гўё ҳар девор орти ёки ковакда ўрнашган хиёнат ўйиқ кўзларини бақрайтириб пойлоқчилик қилар эди. Олисдан Ихтиёридин қалъаси кунгиралари кўзга ташланганда чор атрофни тагин ҳам маҳобатлироқ хавотир чуллагандек туюлди»**. Бу тасвирда оёғи тортмаса-да, окпадар ўғли ва ўзининг номаълум тақдири сари қадам босишга мажбур одам сезимлари яққол акс этган.

Пахлавон Муҳаммаднинг ўз эътиқоди ва ор-номуси тикилган олишувни қузатаётгандаги ҳолати тасвирида қаҳрамоннинг дам сайин ўзгариб турган рухиятидаги таранглик маҳорат билан тасвирланган: **«Пахлавон гоҳ ўтириб, гоҳ туриб оқ яктагу оқ шалворда майдон гирдидан шошилмай ҳалқа солиб айланаётган Дарвеш Муҳаммадни қизиқсиниб қузата бошлади. Тўғриси, жияни Али Рустой қаршисида анчайин пўк ва чувак туюлди»**.

Кейин у кўзларига ишонмай қолди. Негаки, Дарвеш Муҳаммад ерни уч қайта ўпиб тургандан кейин бошқа одамга айланди: боқини тик — ўтли, ўмровлари қоядек чўнг, ҳар елкаси бир одам сифадиган даражада кенг, пайлари таранг, мушаклари сандонда пешланган каби бўртки!» Ушбу тасвир-

да рухоний кудратнинг жисмоний кучга эврилиши жуда пухта ифода этилган.

Асарда Пахлавон Муҳаммаднинг султон Абулқосим Бобирга чексиз муҳаббати, у берган олтин камарни ҳаётидан-да ортиқроқ авайлаши бот-бот тилга олинган. Бу унчалик тушунарли эмаслиги билан ўқувчи кўнглида иштибоҳ уйғотиши мумкин эди. Ёзувчи томонидан бу ҳолнинг ҳаётий асоси сезилмайдиган қилиб кўрсатилгани, яъни Бобир Мирзо курашчини доим кўллаб-қувватлагани, ҳурмат кўрсатгани, қиммати тенгсиз олтин камар берганидан ташқари, Пахлавон яратган «Сегоҳ»ни тинглаб туриб жон таслим қилгани кўнгили кишиси бўлмиш Пахлавон Муҳаммаднинг ёдидан асло чиқмаслиги тасвири кишида қониқиш пайдо қилади.

Асад Дилмурод асарда биргина чизги билан бир неча персонажнинг табиатини акс эттира олиш маҳоратини намойиш этган. Чунончи, қуйидаги тасвир шу жиҳати билан диққатга лойиқ: **«Қаричма-қарич силжиб, ахийри издиҳом пешига бориб қолган Дарвеш Муҳаммад... гашилиги ортадан ортиб Пахлавонга қарагач, беихтиёр яна ҳайрат бармогини тишлади, ҳозиргина баковул эълон қилган хабарни эшитмаган каби тоғаси хотиржам эди»**. Бу лавҳада оркаш ёш полвоннинг тезоб ва чидамсизлиги ифодалангани каби тажрибали Пахлавоннинг руҳиятида кечаётган улкан ғалаёнида сездирмайдиган даражадаги саботи ҳам маҳорат билан кўрсатилган.

Асад Дилмурод, ҳозирги тил билан айтганда, «экстрим» ҳолатларни тасвирлашга моҳир. Бутун романда биргина ўринда кўриниб, унда ҳам кўнгили сўраган Пахлавон Муҳаммадни қаттиқ қарғгани тасвирланган Хожар бону образи шундай ҳолатда акс эттирилгани боис эсдан чиқмайди. Айни тасвир йўсини тутинган отаси Пахлавон Муҳаммадни майдонга чорлаган моҳир курашчи ва нобакор ўғил Аҳмад Пирийга Дарвеш Муҳаммаднинг муносабати акс этган ўринлар тасвирида ҳам кўринади. Унинг тоғасига айтган: **«...покиза белбогингизга кир қўл тегиши кўнглимга оғир ботадур, — бўш келмади Дарвеш Муҳаммад, — бу иснод олдини олиш учун фақирга ваколат бергайсиз, мабодо йиқилсам навбат ўзингизга...»** тарзидаги сўзлари экстремал ҳолат драматизмини ёрқин ифодалаши, персонаж шахсиятидаги сифатларни бўрттириб кўрсатиши жиҳатидан диққатга лойиқдир. Адиб усталик билан Дарвешнинг майдонталаблиги манзараси тасвири орқали бирваракайига бир неча бадий вазифани бажарган: тоға кўнглидаги ҳадик-хавотир, Содик баковулдаги холислик, омманинг томошатаалаблигини тўқис ифодалаган.

Дарвеш Муҳаммаднинг тоғаси Пахлавон билан қилган бир суҳбати тасвири миллий жозибаси билан ўқувчини тонг қолдиради: — **«Мулла, сўйла-чи нима йўқотибсен Кулолон маҳалласида? — Нима йўқотардим, — кўзларини, яширди йнгит. — Жоме мачитига қатнаймен. Биласиз-ку. — Локин мачит қолиб,**

чорборда ўқийсенму намозни?» Бу гурунг том ўзбекча эканлиги билан диққатни тортади. Сухбатнинг рухи ҳам, ифода йўсини ҳам тоза ўзбекчадир. Унда суйган қизи билан орасидаги муносабатни катталардан имкон қадар яширишга уринган йигит тимсолига хос жиҳатлар гўзал ифода этилган.

Романда Дарвеш Муҳаммад шахсига хос белгилар ёрқин тасвир этилган ўринлар жуда кўп. Жумладан, унинг тоғаси ўрнига Али Рустойга қарши курашга чикмоқчи эканлигини билдириб айтган: «Мендек шогирд турганда сиздек устоз майдонда жон қойитишини ноҳойиз санадим. Иззатингизни билинг, мен ҳам иззатимни билай, токи чархнинг истеъмолда бўлган русумларига путур етмасун!» — гапидаги чин одамийлик ўқувчини ром этади. Айни вақтда, ўзбекнинг устозга ва яқин кишисига бўлган чексиз эҳтироми ифода қилинади. Ёзувчи ғалабанинг қалити жисмоний куч, ўрганилган усуллардагина эмас, балки инсон руҳининг пок ва юксаклигида ҳам эканини ўқувчига сездирмайгина сингдириб боради.

Асар муаллифи Дарвеш Муҳаммад табиатини тасвирлашда ўз концепциясида собит туради. Бу йигитнинг босган қадамидан кутилмаганлик кутилади. Чунки у ҳаммага ўхшаб ўйламаганидек, ҳамма қатори яшай ҳам билмайди. Оғишмай амал қиладиган ўз маънавий ўлчамларига эга бўлгани учун ҳам Дарвеш шохнинг тортиғини ашаддий рақиб Рустойга беради. Холбуки, одатга кўра, бундай қилиш ҳукмдорга напосандлик саналади. Аммо мард Хусайн Бойқаро унинг тантилигини тушунади. Роман замирига Дарвеш Муҳаммад ўз хошиш-истакларидан баланд тура олгани учун ҳам қудратли ҳарифларини енга олгани усталик билан сингдирилган. У тоғасига хиёнат қилган Аҳмад Пирийни жинидан ёмон кўрганидан майдонда унга қарши чиқиб, ғолиб келади. Лекин, агар Аҳмад салтанатга хиёнатда айбланиб, қатл этилса, Пахлавон Муҳаммад азоб чекишини ўйлаб, Султон Хусайндан рақибининг жонини сўраб олади. Шу ҳолатлар акс этган ўринларда Дарвешнинг қандай одам экани ўз-ўзидан яққол англашилади. Бу тасвирларда адибнинг қалами ғоят раво йўрғалайди. Йигитнинг жасорати нафақат бошқаларни, ҳатто жўмардлиги билан ҳамшиша ҳаммани қойил қилиб келган Пахлавонни ҳам танг қолдиргани романда жуда ишонарли тасвирланган.

Асад Дилмурод оммавий сахналарни тасвирлашнинг ҳадисини олган адиб. У қайирма ретроспекция усули билан бир ҳолатнинг турлича таъсирини, демакки, ҳар хил манзарасини чиза билади. Ҳам салтанатнинг, ҳам элнинг, ҳам Пахлавон ва ҳам Дарвеш Муҳаммаднинг тақдири бирварақайига ҳал бўлаётган ғоят қалтис дамда Алишер Навоийнинг ёш ўғлонга ишониб, шох қарорини ўзгартиргани лавҳаси тасвирга драматик таранглик беришдан ташқари, вазият чинлигини ҳам таъминлаган. *«...Пахлавон мийиғида кулганча ҳамон қовоғидан қор ёғаетган Султон Хусайн сари ўғирилди. Ўз навбатида хо-*

қон бу ёғини нима қилдик маъносида Амир Алишерга ҳадик билан кўз қирини ташлади. Ўша заҳоти Мир сира иккиланмай, дуойи фотиҳага кафт очди. Биргина шу тасвирда ўта қалтис вазиятда Навоийнинг кўнгли тоза паҳлавон йигитга ишончи, айнаи вақтда, унинг султон олдида тенгсиз эътиборга эгаллиги каби жиҳатлар моҳирлик билан кўрсатилган.

Ёзувчи Али Рустой билан Дарвеш Муҳаммад олишувчи жараёни тасвирида бир йўла ҳам жунбушга келган оломонни, ҳам салтанат шаънидан хавотирдаги ҳукмдорни, ҳам курашчи билан шох орасига тушган Навоийни, ҳам дўсту душманларни, ҳам улуг Паҳлавон руҳиятидаги ҳар сонияда рўй бераётган ўзгартишларни бутун нозиклиги билан тасвирлай оладик, бу асар жозибасини кучайтириб, таъсир қудратини сезиларли оширади. Яна бир жиҳат диққатга лойиқки, Дарвеш Муҳаммадни улкан энгиш билан табриклаётган ҳар бир кишини адиб ўзига хос тил ва ҳолат билан таъминлай билган. Бу тасвирларда муаллиф четда турган кузатувчи эмас, балки омонсиз олишувнинг қатнашчисига айланган.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, романда Алишер Навоий, Ҳусайн Бойқаро, Ҳасан Ардашер тимсоллари жуда нозик ва теран ишланган. Айниқса, Навоий сиймоси асарда ёддан чиқмайдиган қилиб тасвирланган. Асарда буюк шоир ҳақида ахборотлар берилмай, унинг шахсияти қабарик чизгиларда ичдан кўрсатилган. Алишер Навоийнинг талабалик давридаги кечинмалари ҳам, балоғат ёшидаги руҳияти ҳам жуда нозик ва билгичлик билан тасвир этилган. Чунончи, унинг кўнгли ўта нозиклиги, сабоқдошларининг шунчаки гапи ҳам юрагини вайрон этиши мумкинлиги ишонарли ҳаётий лавҳаларда акс этган. Ёш шоирнинг **«Ҳар қаён боқсам, юзимга ул қуёшдин нур эрур»** ғазалини Паҳлавон Муҳаммад Насимийники деб ҳазиллашганидаги ҳолати ички комизми ва сиртқи драматизми билан жуда таъсирли кўрсатилган. Навоий ўзининг **«Холоти Паҳлавон Муҳаммад»** асарида ҳам бу воқеани чиройли тасвирлаган, лекин Асад Дилмурод бу ходисани бадиий тафсилотлар билан тўлдиргани ҳамда шоир руҳий изтиробларини кўрсатолгани учун унинг таъсир даражаси бир неча баробар ортган.

Йигит Алишернинг Султон Абуасид Мирзо иродасига қарши бора олгани, уни мадҳ этишдан ҳам, унинг номидан Ҳусайн Бойқаро олдига элчи бўлиб боришдан ҳам бош тортгани буюк шоирнинг саъжиясидан келиб чиққан ҳолда жуда ишонарли акс эттирилган. Шоирнинг бу хатти-ҳаракатлари ёзувчи иродасининг эмас, балки ўз табиатининг маҳсули сифатида намоён бўлгани шоёни таҳсиндир.

Романда Навоий шахсиятининг янги қирраларини очишда асардаги: **«Бугун эрталаб пойтахт қалби ҳисобланмиш муаззам арк қандай қуриқланаётганини тафтиш қилишга қарор берган Султон Ҳусайн ҳарбий юмушларга аралашини унча ёқтирмайдиган Амир Алишердан ҳамроҳлик қилишни сўра-**

ди. Мана энди шоири даврон анчайин тажанг шоҳ изидан қадам-бақадам эргашиб юрибди...» тасвири муҳим ўрин тутади. Ўқувчи ортиқча зўриқишсиз ҳарбий юмушлардан завқ олмайдиган кўнгил кишиси руҳиятини англаб олади. Қуйидаги тасвир шоир табиатидаги кўпчилик ижодкорга хос хонанишинлик ва ёлғизликка интилиш туйғусини янада яққолроқ намоён этган: «Амир Алишер ёзги қароргоҳи саналмиш Қозургоҳ сари жўнашни мўлжаллаб ижозат сўраганда, шаҳаншоҳ астойдил ранжиди, шундай оғир кечган кундан кейин у билан баҳамжиҳат жонон суҳбат қурмаса кўнгли жойига тушмаслигини куйиб-пишиб қайд этди. Қўйингки, шоир одатдагидек тонгга қадар давом этиши эҳтимолдан холи бўлмаган баъзи жамшидда иштирок этишга розилик берди».

Асардаги ушбу тасвир эса, имконият хамиша ҳам саодат бўлавермаслигини, баъзан ортиқча имконият имконсизликдан ёмонроқ эканини англатиши, ўзи учун кишанга айланган ана шундай имконлардан Навоий кўп озор чекканини табиий йўсинда акс эттирганлиги билан диққатга лойик: *«Асли шаҳаншоҳ ёки аркони давлат ҳуш-хаёлини банд қилган ов билан боғлиқ урқо-ур гашти Мир учун анчайин бегона... ..Бунақа сертў-полон юришларга хос ҳурликдан кўра, довол ва қоғоз узра кечадиган... уқубат минг бора маъқулроқ! Иложини қилиб ёлғиз қолсаю ўзи билан ўзи жон ютиб, жон чекиб савашса! Ё қалам, ё китоб билан кечаю кундуз ҳасратлашса!»* Ёзувчи улўф Навоийнинг ярадор кийикчани асраб қолиш учун султонга ёлғон гапириб, унинг ёзғиришларига ҳам қулоқ осмай, уйга қайтиши тасвири орқали буюк мутафаккир шахсига хос жиҳатларни жуда жозибали акс эттиради.

Навоий шахсиятига хос етуклик, бутунлик таъкид йўсинида эмас, балки жонли манзараларда табиий йўсинда акс эттирилганлиги ушбу китобнинг ютуғини таъминлаган омиллардан дейиш мумкин. Базмдан ижозатсиз кетиб қолган Паҳлавон шоҳ томонидан сазойи қилинаётганини кўрган шоир тутган йўл тасвирида унинг жасур одам, кимга қачон нима дейишни биладиган етук арбоб, ҳар қандай қалтис онда дўстига содик инсон экани тўла намоён бўлган: *«Оламнаноҳ, Яратган эгам шоҳидки, биз қиёматлик дўст тутинган кунда ҳар шодлиғу ҳар гурбатни бўлишмак учун қасам ичган эдик, — деди Амир Алишер жадал отдан тушиб тавозе сақлаган ҳолда. — Жумлаи мўмин ҳавас қилғулик саодат фақат ул кишига тегишли бўлиб қолмасун, малол олмай буюрингки, шу хил либосдин яна келтирсунлар, камина ҳам андоғ ясанай-да, қадрдоним билан бирга бориб сайисхонангизни супурай!»*. Агар муаллиф бу сўзлар Алишер Навоийнинг ғазаблангани ёки султонга ўғит қилгани, ёхуд дунёнинг адолатсизлиги бора-сида фалсафий ўй сурганини тасвирлаганда, табиийликка путур етган ва асар кўп нарса йўқотган бўларди.

Муаллиф одамдаги руҳий эврилишлар ҳеч қутилмаган лаҳ-

зада, тўсатдан кечиши мумкинлигини айни лавҳада султон Хусайннинг сезимлари орқали мохирлик билан акс эттирган. Хаддидан ошганлигини сезиб қолган шохнинг Навоийга қарата биргина офиз: *«Афу этгайсиз, амирим!»* — деган нидосида унинг юрагига содир бўлган кечинмалар силсиласи намоён бўлади. Романда ҳукмдорнинг бу ҳолати: *«Ажабо, Султон Хусайн бўзладими, ёлбордими ёки буюрди? На Амир Алишер, на Паҳлавон, на халойиқ англаб улгурди. Тилла қошли эгарда хоқон яшин чалгандек ўтирарди. Ҳалигина қиёфасида тантана қилаётган ажаб шодумонлик ўрнини недир саросима эгаллаган эди. Ниҳоят, у Паҳлавон ва Тайфур қўлидан гавҳару ёқут қадалган юганни секин тортиб олди, ҳеч кимга, ҳатто, Амир Алишерга ҳам қарамай, елиб кетди. Анча жойга борганда, бирдан оқ бедов бошини ортга бурди ва изма-из келаётган хос мулозими Жоний Мавлага деди:*

— *Номимни ўртага тикиб узрхоҳлик қилгайсен, токи тезроқ устидаги либосни ечсун!»* тарзида ифода этилган. Буюк шоирнинг доно гапларидан сўнг ҳукмдорлик кибри сабаб содиқ дўстига зуғум ўтказганини бирдан англаб қолган султоннинг ҳолати билгичлик билан ифода этилган. Агар Хусайн Бойқароннинг бошқа одамга нисбатан шундай йўл тутгани тасвирланса, унинг хатти-ҳаракати ўқувчида шубҳа уйғотарди. Навоий султон учун ҳамма қатори одам эмас! Асарда Алишер Навоий, Паҳлавон Муҳаммад ва Султон Хусайн сингари ўзгача одамийлик мактабини ўтаган зотлар орасидаги муносабатларнинг чинлиги кишида гумон туғдирмайдиган қилиб тасвир этилган.

Романда одамнинг ижтимоий-сиёсий мавқеи унинг фикрлаш ва таъсирланиш тарзига ҳам таъсир ўтказиши ёрқин акс этганлиги диққатга сазовор. Чунончи, анча ёшга бориб қолган Паҳлавон Муҳаммадга ироқлик Али Рустойнинг талабгор бўлиб чиқишини ўзаро мусоҳиб ва маслақдош бўлишларига қарамай, султон ўзгача, Навоий бошқача, Паҳлавони олам бўлакча қабул этгани кўзга ташланмайдиган қилиб акс эттирилган. Султон Хусайннинг: *«...Ироқ ҳукмдори устимизга лашкар тортмаптур, хос полвонини гиж-гижлаптур, — деди Султон Хусайн, важоҳати аллатовур бузилиб. — Могу давлатимиз ва еримиз эмас, кўнглимиз қўрғонига кўзини ола қиладур»,* — тарзидаги сўзлари унинг курашни шунчаки кўнгил очар ўйин эмас, сиёсий аҳамиятга эга акт сифатида қабул қилганини кўрсатади. Айни вақтда, буюк Навоийни салтанатнинг шаъни билан биргаликда Паҳлавон оғасининг саломатлигию кўнгил ҳолати безовта этгани тасвирланади. Ёзувчи Паҳлавон Муҳаммаднинг кўнглидан кечганларни тасвирлаб ўтирмайди-да, унинг пешонада борини кўришга тайёрлигини айтгани таъкидланади. Паҳлавон Муҳаммад кўнглининг синиқлиги руҳи ва шахсиятининг бутунлиги ифодаси маҳсули экани шу тарика акс эттирилади.

Романда Хусайн Бойкарога хос сезимлар ҳам анча нозик берилган. Чунончи, унинг барча кўнгил кишилари сингари ўзини тафтиш қилишга, қилмишларини изохлашга урингани тасвирланади. Шунинг учун ҳам Навоий билан ёлғиз қолганида: *«Амирим, оғринмангу сиз мудом Бадиуззамон Мирзога ортиқча баҳо бергансиз, кўрдингизму қанчалар у такаббур?! — Бир жойда қўним тополмай тутақди Султон Хусайн. — Иззатимизни ер қилиб, Ҳиротдин бош олиб кетгани етмай, бетимга қаро суйкашдин ҳам тийилмабдир. Наҳотки, фақир шунчалик тошбағир бўлсам?!»* — дейишида унинг, аввало, ўзини тушунишга уринаётган одамлиги сезилади. Шунингдек, ҳукмдорнинг бу сўзларида Алишерга бўлган мухаббат ҳам, уни аяш ҳам, айни вақтда, ўз ҳақиқатларини билдириш истаги ҳам жамлангани ёзувчининг ютуғидир. Адиб султоннинг: *«...Бўғзимга қадар гурбатга кўмилганим боис ёз охирлаб қолганини сезмабмен. Бу кетишда фақат ёз эмас, умр охирлаганини ҳам билмай қолсам керак. Қани бир гайрат қилиб, диққинафас қошоналарни тарк этсак, ёввойи ҳаёт гуркираган хилватгоҳларга улоқиб кетсак, баҳонада ҳам дил, ҳам оёқ чигилини ёзсак!..»* — тарзидаги армони ифодасида унинг қанчалар кўнгил одами эканини ёрқин кўрсата билган. Асарда Султон Хусайн Хадичабегимнинг ёвуз қилмишларини фош этиш учун қилган мунозарада енгилиши, аёлнинг ўтқир ақли, маккорлиги, топқирлиги, айни вақтда, шохнинг салтанатни титратгани ҳолда қўйнидаги илон олдида ожиз эканлиги сингари чигал ҳолатлар ишонарли тасвирланади.

Асарда чекланмагандай туюлувчи имконият аслида ҳукмдордаги одабийликни чеклаб ташлаши ҳаминшаллик қисмат эканлиги теран акс этган. Сиртдан ҳамма нарсага қурби етадигандек туюлувчи султоннинг қаламравидаги Молонийга, қўйнидаги Хадичабегимга, ўз ўғилларига, ишонганларим деб ёнига тортганлар аёнларга аслида гапи ўтмаслиги, Алишер Навоий, Ҳасан Ардашер ва Паҳлавон Муҳаммад сингари бегараз одамлар билангина кўнгил очиши мумкинлиги жуда таъсирли акс эттирилган.

Асарда айрим эпизодик персонажлар ҳам эсда қоладиган қилиб тасвирланган. Жумладан, Дарвеш Муҳаммад курашиб топган ўн беш минг тангани уйига ўт тушган нотаниш кампирга берганини эшитиб, онаси Гулсадаф астойдил куйингани жуда ишонарли ва ҳаққоний тасвирланган. Агар муаллиф бир ўзи ёлғиз ўғилни улғайтирган бева аёлни ҳам акаси ёки ўғли сингари саховатпеша қилиб кўрсатганда, тасвир нотабиий бўларди. Чунки саховатпешалик бағри бутун одамга хос бўлиб, қашшоқ беванинг бағри бутун эмаслиги аёндыр.

Ёзувчининг миллат вакилига хос хусусиятни нозик ҳис этиши асарнинг кўп ўринларида яққол сезилиб туради. Жумла-

дан, Амир Бурхониддин кизининг Дарвеш Муҳаммад билан ахдлашганидан хабардор бўлганидаги ҳолати романда жуда ҳаққоний тасвирланган. Бундай вақтда ҳар қандай ўзбек эркаги ёмон аҳволга тушади. Шунинг учун ҳам амирнинг бу гапни айтган Пахлавон билан суҳбаги қовушмагани тасвири чин.

Ёзувчининг ютуғи шундаки, унинг қаламидан чиққан яхши фазилатли одамларнинг ҳар бири ўзича яхши бўлганидек, ёмон сифатли одамларнинг ҳар бири ҳам ўзича ёмондир. Романдаги деярли ҳар бир тимсолни муаллиф ўзига хос жонли шахс сифатида кўз олдига келтира ва тасвирлай билган. Бу ҳол асарнинг таъсир кучини, ўқишлилигини оширган.

А. Дилмурод коллектив саҳналарни маҳорат билан тасвирлай билади. Муҳими шундаки, адиб жамоа орасида қиёфаси йўқолмайдиган шахслар билан кўпчиликка қўшилиб кетиб оломонни шакллантиришга мойил одамларни бир-биридан нозик фарқлайди. Бу буюк Навоий хонадонидаги суҳбат, Чоғарий майхонасидаги базм, полвонлар олишуви тасвирларида яққол кўзга ташланади. Ёзувчи бу ҳолатлардаги ўнлаб қатнашчиларнинг ҳар бирини ўзига хос қиёфадан ташқари, айрича овоз ва сўзлаш тарзи билан ҳам таъминлай билганлиги романнинг таъсир кучини оширган. Шунингдек, кураш жараёни акс эттирилганда, оломоннинг ҳамиша фақат ғолибни олқишлаши, мағлуб ким бўлганидан қатъи назар зумда таҳқир ва унутилишга маҳкум экани маҳорат билан кўрсатилади. А. Дилмурод энгил бир чизги билан оломон орасидаги айрим томошачиларнинг қиёфасидаги ўзига хосликни бера олади.

Адиб асарида Султон Абусаид Мирзо ҳукмронлиги замонида адолат ва ҳақиқатнинг юзига оёқ қўйилгани, бу ҳол фақат одамларнинг турмуш тарзигагина эмас, балки феълга ҳам ёмон таъсир кўрсатганлигини ишонарли тасвирлайди. Ҳукмдор юргизган нотўғри сиёсат арбоблардан тортиб, бешикдаги боланинг ҳаётига қадар беистисно салбий таъсир кўрсатиши романдаги тимсоллар тақдири мисолида ишонарли акс эттирилган.

Бизнинг назаримизда, катта меҳнат, жиддий изланиш ва улкан муҳаббат самараси ўлароқ юзага келган ушбу романда маромига етмаган ўринлар борлиги унинг умумий савиясига бир қадар салбий таъсир қилади. Асарда Пахлавон Муҳаммад, Муҳаммад Молоний, Аҳмад Пирий, Дарвеш Муҳаммад сингари тўрт тимсолнинг тақдир йўллари тасвири бош қаҳрамон қиёфасини тўла очишга бир қадар хизмат қилган бўлсада, пировард натижада, ҳар бири ўз ҳолича алоҳида сюжет чизигини ташкил этган. Бу тимсоллар ўртасидаги боғлиқлик кучайтирилиши, уларнинг бир-бирига алоқадорлиги мангитқан асосланиши зарур эди. Бу образларнинг тақдири ўртасида етарлича сабаб-оқибат боғлиқлиги топилмагани учун ҳам уларнинг ҳар бирининг тақдири ифодаси бош қаҳрамонниқидан айрича тугун ва ечимга эга бўлиб қолганки, бу ҳол тасвир йиғноқлигига салбий таъсир кўрсатган.

Роман муаллифи тилида баъзан сунъийлик, ўринсиз кўтаришлик кўзга ташланади: «...у нафс лашкари қатли ом айлаган адолат охир-оқибат қаддини тиклаб олишидан нақадар умидвор, билмаски, ўша лашкар ҳеч қачон бунга имкон бермас, ҳатто давру давронни ҳам жиловлашга қодир!» Фикрни фалсафийроқ ва чиройлироқ ифодалашга атай уринилган ўринларда, албатта, сунъий санъатпардозлик юзага келади. Бундай пайтда тасвир тиниқлиги хира тортади. Асарда баъзан ифоданинг таранглиги йўқолиб, тасвир салқин бўлиб қолган ўринлар ҳам учрайди.

Пахлавон Муҳаммад ижодидан намуналар бериш тамойили аниқ тайин қилинмагани ҳам ўқувчини чалғитади. Ёзувчи Пахлавонни туркча битикларни ёқтирадиган ижодкор сифатида талкин қилади. Навоий гувоҳлик берадики, у асарларини фақат форсийда битган. Ёзувчи романда ўрни билан улардан мисоллар келтиради. Лекин мисолларни беришда бир хилликни сақламайди. Гоҳ олдин форсчаси берилиб, сўнг матн остида ўзбекча таржима келтирилади, гоҳ таржима асарга чиқарилиб, саҳифа тагида асли берилади. Бизнингча, бош қаҳрамон ижоди намуналаридан фойдаланишда бир хилликка риоя этилса, фойдали бўлади.

Ўзбек ёзувчиларининг анчагина қисмида тарихий асарларнинг тили, албатта, тарихий архаик бўлиши керак деган нотўғри ақида бор. Аслида, тарихий асар ҳам бугуннинг одами томонидан ҳозирги ва келажакдаги ўқувчилар учун ёзилар экан, унинг имкон қадар тушунарли бўлишига интилиш мақсадга мувофиқдир. Айрим тарихий ёхуд ўтмиш мавзусидаги асарлар бугунги ва эртанги кун кишилари эмас, балки ўтмишдаги аждодлар учун ёзилганга ўхшайди. Ўтмиш ҳақидаги битикларда қадимги тушунчалар эмас, образларнинг одатий муомала-муносабатлари ҳам шунчалар архаиклаштириладики, бу хил асарни тушуниш учун махсус луғат лозим бўлади. Ҳолбуки, бугунги ўқувчи учун ўтмишдаги одамлар қайси сўзларни қандай қўллагани ҳақидаги лингвистик аниқликдан кўра, уларнинг сезимлари, туйғулари ифодасини туйиш муҳимроқдир. Бу ҳолат нафақат қаҳрамонлар, балки муаллиф нутқида ҳам кўринаётгани, айниқса, ташвиш туғдиради. «Пахлавон Муҳаммад»да ҳам архаизмга ишқибозлик, персонажларнинг сўзлаш йўсинини ўн бешинчи асрдаги деб ҳаёл қилинган шаклга келтиришга зўр бериш кўзга ташланадики, бу ҳол қизиқарли ёзилган ва шавқ билан ўқиладиган асарнинг тушунилишини бир қадар қийинлаштиради.

Қозоқбой Йўлдош

2006 йил, 8 январь

АСАД ДИЛМУРОД
ПАҲЛАВОН МУҲАММАД

Роман

«Шарк» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2006

Мухаррир *М. Мансуров*
Мусаввир *У. Холиқов*
Бадий муҳаррир *Б. Бобожонов*
Техник муҳаррир *Р. Бобохонова*
Мусаххихлар: *Ю. Бизаатова, Ж. Тоирова*

Теришга берилди 1.12.2005. Босишга рухсат этилди 17.03.2006.
Бичими 84x108¹/₃₂. Петербург гарнитураси. Офсет босма. Шартли
босма табоғи 22,68. Нашриёт-хисоб табоғи 21,73. Адади 5000 нусха.
Буюртма № 2092. Баҳоси келишилган нархда.

«Шарк» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмаҳонаси
700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон, 41.